وقل جاء الحق وزهق الباطل

بحمد الله المحق للحق الكتاب المسمى

تذکرة الحق

حفظه الله الحق من شر الباطل

طبع فی مطبع سراج الفیض صیوۃ

سنہ ۱۳۰۰

محمد حامد القاری

بسم اللہ الرحمن الرحیم

فہرست مباحث تذکرۃ الحق

بسم اللہ الرحمن الرحیم

الحمد للہ مرسل محمد علی العالمین رحمۃ المصلی المخصوص من اللہ
الرحمن بقابہٖ بوجوده ومن الملائکۃ والمومنین بعابر بشہوده
اللہم صل وسلم علی محمد النبی الامی وعلی آلہ واصحابہ واتباعہ
اجمعین زین پس آنست کہ دردمند مستمند نظر بمدعا کہ مبادا
بتغیر دلالۃ وربط الفاظ مقصودش از فہم قاصد دور افتد
بنوشتن شرح وحاشیہ ما یحتاج الیہ از دلالۃ وربط بعض متن
کفایۃ بعض بعبارت وبعض بعلامت نمود پس علامۃ از فاعل
فا است واز مفعول مف واز مبتدا مب واز خبر خب

واز مضاف مض واز مضاف الیہ مضا واز موصوف
مو واز صفت صف واز ممیز مم واز تمییز تم واز ذو الحال ذ
پیوستہ واز حال حا واز معطوف علیہ مع واز معطوف مع
واز متعلق بہ متعب واز متعلق متع واز مردود مر واز تردید
تر واز مبدل منہ مبد واز بدل بد واز اسم ان و مثلہا اسم
واز خبر ان و مثلہا خب بر لفظ واز متن م واز شرح متن ش
واز حاشیہ ح میان سطر واز ربط ہمدگر علامت ہندسہ
موافق بر نیش واز مقدم م واز موخر خ بر علامت واز
مرکب در مرکب خطی بر علامتین واز مرجع ضمیر ہندسہ موافق
زیر نیش منتہی تا ثہ در متن ودر شرح جدا ازان ودر حاشیہ
جدا ازان و ناید کہ ترتیب نگاہدارد و بضرورت رجوع بدور
سابق تکرار ہندسہ و چون بسر آید از سر آید ومن اللہ العلی
التوفیق اللہم صل وبارک وسلم علی محمد نبی الرحمۃ وعلی جمالہ
کما تحبہ وترضاہ وشفعہ فینا وترحمنا بہ

دیباچہ کتاب

بسم اللہ الرحمن الرحیم

الحمد للہ الضابط بنورہ فنستعینہ والصلوٰۃ علی رسولہ محمد ن الرابط بظہورہ فنستشفعہ وعلی آلہ واصحابہ خصوصاً علی ابی بکر الصدیق وعمر الفاروق وعثمان ذی النورین علی خاتم الولایۃ دلیلہا والحسنین المحبوبین وعلی اتباعہم الذین ہم متبعون پس باید دانست الحمد مصدر مجہول است چہ اسم مفعول یا اسم فاعلہ در افادت مقصود محتاج غیر نبود و دانستہ است بمعنی لغت بخلاف مدح کہ احتیاج غیر دارد در وجود و حقائق محتویہ خطبہ بفحوای آنست کہ حمل مطالب قرآن مجید کہ در بسم اللہ الرحمن الرحیم است در بارہ است و حضرت علی کرم اللہ تعالی وجہہ نقطۂ آن و کفایہ کرد در صفات اصحاب و آل رضی اللہ تعالی عنہم بر ترتیب تخصیص حقیقہ شان کہ موفق این اسرار را در محلش تواند دریافت والا کار دشوار تر از دشوار م اما بعد

این مکتوب مسمی بتذکرۃ الحق از درد مندے عائذ موسوم بہ محمد عبد الاحد
از والدیہ ش ابن محمد نور الاحد ابن مولوی محمد حسین ابن قاضی
محمد نعیم ابن مولوی محمد عبد القادر رحمہم اللہ تعالیٰ ام و مخاطب
بہ اسیر از مرشدیہ ش یعنی جناب حضرت سید شاہ غلام رسول
رضی اللہ تعالیٰ عنہ و جناب حضرت مولوی محمد عبد الرزاق
رضی اللہ تعالیٰ عنہ ام قریشی نسبًا کیانی لقبًا ش از عمی حضرت
عبد الاحد رحمہ اللہ تعالیٰ شنیدم کہ یکی را از ابناء حضرت جعفر
طیار رضی اللہ تعالیٰ عنہ سلطنت کیان مسلم بود از اولادش ہستیم
ازین باعث قریشی نسب و کیانی لقب ہستیم و اللہ تعالیٰ اعلم بالصواب
ام کرسوی وطنا ش کرسی قصبہ است قریب لکھنو ام اجمیری مسکنا
ش بامر خواجہ غریب نواز حضرت محمد معین الدین حسن رضی اللہ
تعالیٰ عنہ بدار الخیر اجمیر مسکن گرفتہ ام حنفی شریعتًا و نقشبندی
مجددی و چشتی یعنی طریقتًا سوی محبوبی است بارک اللہ تعالیٰ
فی جمالہ کہ دل و جان درگرو جمالش باد تا باشد کہ سیاہی ش
بنور جمالش بدلی یا بد و می سپارد کار خود بخدا و ندگار نعم المولیٰ

ونعم النصیر و ازان رہ کہ گذران تا آنجناب را قہ تا آب بگذرد
تنبیہاً للعوام بر قدر ضرورت ترجمہ آیات منیفہ و اخبار شریفہ و
تصریح مدعا با زیادت و دیگر منافع پرداخت و نکوشید مگر در
تحقیق حق کہ مذہب باطل است و آرزوی ندارد ہر کہ توافقش
کند یا تخالفش برادست مگر بش استغنا ہست از ندارد آی
آرزوی دارد م بمتابعۃ کریمہ کتاب انزلناہ الیک مبارکاً
لیدبّروا آیاتہ ولیتذکّر اولوا الالباب ۵ وتدبر کلام منعوت بجوامع
الکلم وکلام قصیر المبانی کثیر المعانی در دمند کہ بیشتر با دعوی
متضمن دلیل ہست و با حکم غایۃ البحث و مطلب متاخرہم با جواب
ایراد و حصول موارد نیز کہ خود از ان ناشی است اللہم انت حق و تحقق
الحق فیا ایہا الناظر لا تنظر الی من قال وانظر الی ما قال تنبیہ باید نشت
خیر کثیر کہ عبارت است از علم حقائق جز بما و بان نہ بخشند کما قال سبحانہ
ذلک الکتاب لا ریب فیہ ہدی للمتقین الآیہ پس بی ادب را نسزد
کہ تعصباً با کلام در دمند درآویزد چہ دلالۃ لفظی بی علم ماہیت
مختصہ نتواند شد ہمانا کریمہ یضل بہ کثیراً و یہدی بہ کثیراً و ما یضل بہ الا

الفاسقین الذین ینقضون عهد الله من بعد میثاقه الایه تنبیه فراست
بیت معشوقه چون نقاب زرخ برنگرده است + نادان حکایتی بتصور چرا کند
وظاهر انست بر آنچه نداند صبر چون تواند همان آداب وانی فاز الحقائق
سوید العلم اگر در تحقیق حقائق یا تعبیرش خطائی دریابد بکرم عمیم در اصلاح
التفات فرموده بی محو عبارت محرره بربط مناسب تحریر فرماید بجان
منت ازان انصاف مند و دعا بخیرش ازین دردمند تا خلق از خطیئات
بضلالت نرود و موجب دعای تحسین یا استغفار ازان محبوب
منظهر الحق شود اللهم صل وسلم علی محمد نبی الرحمة وعلی جماله کما تحبه
وترضاه وتشفعه فینا وترحمنا به

عرضداشت بسوی محبوب بارک الله تعالی فی جماله

بسم الله الرحمن الرحیم

نحمد الله ونستعینه ونصلی علی رسوله المحمود ونستشفعه وعلی آله واصحابه
واتباعه اجمعین ای محبوب محبوبان حمدت از جمالت عیانست
ومدحت در جلالت نهان بارک الله تعالی فی جمالک وجلالک
بتمنای تا بمبین بجلوه دلربای خودبینی از دوری ضروری

چہ توان ناچار بعرض نالہ دل والہ کہ گاہ بیگاہ سر میزند
خانۂ عجز بنہاد را پیش دست گرفتم تا سرمایۂ بخط اظہار راز بنہادہ
انتساب دردمی ریزد۔ **شعر** باشد کہ بدین بہانہ روزی
بر خط نگری و یادم آری * روئی ندارم کہ ترا خواہم روئی وارے
کہ مرا خواہی و العذر عند المحبوب مقبول و الرحمۃ منہ مامول کل یعمل
علی شاکلتہ والسلام علیک و علی من لدیک اللہم صل وسلم
علی محمد نبی الرحمۃ و علی صحابہ کما تحبہ و ترضاہ وشفعہ فینا و ترحمنا بہ

ذکر کیفیتہ عقائد اہل سنتہ و جماعتہ رضی اللہ تعالی عنہم اجمعین

بسم اللہ الرحمن الرحیم

نحمد اللہ و نستعینہ و نصلی علی رسولہ محمد و نستشفعہ و علی آلہ و اصحابہ
و اتباعہ اجمعین دریں وقت صراط مستقیم صحتہ عقائد محبان اہل
سنتہ و جماعتہ بمحبتہ و معرفتہ محبوب حقیقی تعالی شانہ کہ از مبلغ کمال
تحقیق حق است بحاشاک اختلاف مبتدعان ممرو مشوش و اختلاط
مطالب شان مستور شد بیشتر خلق بمقتضای پیش سیرتی ناشناختہ

باشوبستان حرمان بر عته میروند هما نا فرمود صلعم کل بدعة ضلالة و

کل ضلالة فی النار هیا اسفا علی الفراق شعر خلاف پیمبر کسی ره گزید

که هرگز بمنزل نخواهد رسید • منتظر تائید الٰهی باظهار سببی بودم تا بمنیة

السلامة رسند فمن امن فیها امن ناگاه نامه سامیه عقائد نظامیه

زیب دست تماشا شد فطوبیٰ للطالبین پس بعینها بمقابله شرح فقه

اکبر ملا علی رحمه الله تعالیٰ با زیادت ترجمه و شرح نوشته شد

عقائد بسم الله الرحمن الرحیم نظامیه

حمد بحد و ثنای بعد مر خالق ودود جل شانه را و درود نامحدود

بر محمود کونین رسول الثقلین محمد مصطفیٰ صلی الله تعالیٰ علیه وسلم و بر آل و

اصحاب او اما بعد مرگاه این مولف بی بضاعة محمد فخر الدین

که تولید صوری و معنوی از رئیس السالکین شیخ المشائخ تاج

الواصلین فخر العاشقین حضرت نظام الدین اورنگ آبادی

قدس سره العزیز دارد برای زیارت قدوة العارفین حریق

المحبة شیخ الاسلام والمسلمین حضرت مخدوم فرید الدین شکر بار مسعود

الاجودهنی امدنی الله تعالیٰ بلطفه الخفی والجلی که در حق طالبان حق

کبریت احمر است از اورنگ آباد صحبتہ بنیاد بحضرت پاک پیش رسیده
بہره یاب سعادت جناب ہدایت مآب گشت اکثر اعزه آنحضرت
از راه کرم و عنایت فرمودند که عقائد اہل سنة و جماعة که بنہج قدوۂ
انام امام اعظم ابوحنیفه کوفی رضی الله تعالی عنه باشد بقید
قلم بعبارت سہل آرید که موجب یادآوری در جناب فیض انتساب
ش یعنی حضرت فرید الدین رح م شود حال آنکه استطاعت
خود از جہة اختلاف مسائل اینقدر نمی یافتم و طاقة عدم قبول
سوال ایشان نیز نمیداشتم لہذا دست بدامن ملکی سمات قدسی
صفات ہادی الخلق الی الصراط المستقیم مرشد الانام سفی
مناہیج الدین القویم ش امام اعظم رحمه الله تعالی م بواسطه
فقه اکبر که تالیف امام اکبر است رضی الله تعالی عنه در زدم
و بعبارت آسان بیان نمودم و ہر مسئله را معنون ش ای
پیش گرفته م بعقیده ساختم تا عوام و خواص از کلام امام انام
که بنای اہل سنة و جماعة حنفی است بہره یاب گشته این ہیچمدان
را بدعای تبعیت اہل سنة نبوی صلی الله تعالی علیه و علی آله و سلم

وخیریت خاتمہ افتخار بخشند تولا کہ اگر سہوے یا نسیانی منظر آید
بمقتضای العفو عند کرام الناس ماموال بخشند و اصلاح فرمایند
عقیدہ ۱ صل توحید ر ما یصح الاعتقاد بہ ترجمہ چیزیکہ صحت
می یابد اعتقاد بآن ۱۰ این است کہ زبان را موافق دل ساختہ
بگوید کہ ایمان آوردم بتوحید حق تعالی در ذات و تفرید در
صفات و بملائکہ کہ بندہای حق تعالی اند و مبرا اند از ذنوب و
معاصی و منزہ اند از ذکورت و انوثت و بکتابہای حق تعالی
مثل توریتہ و انجیل و زبور و فرقان و غیرہا بلا تعیین عدد و بجمیع
انبیا و رسل و بزندگی بعد موت و بآمدن قیامتہ و بتقدیر خیر و
شر از اللہ تعالی یعنی تقدیر جمیع مخلوقات بمرتبہ کہ یافتہ میشود
س ش ضمیر عائد بسوی مرتبہ م از حسن و قبح و نفع و ضرر
س انہمہ بیان مرتبہ بصلہ از بیانیہ م بتقید زمان و مکان
عقیدہ حساب افعال و ترازوی اعمال و
بہشت و دوزخ و صراط و حوض حق است عقیدہ
حق تعالی واحد است س نہ بطریق عدد کہ توہم شود

بعد او دیگرم یعنی کسی او را شریک نیست نه در ذات و نه در
صفات عقیدہ مشابہ نیست او را کسی از مخلوقات قال
نعیم بن حماد من شبّہ اللہ بشیٔ من خلقہ فقد کفر ترجمہ گفت
نعیم پسر حماد ہر کہ مانند کرد اللہ تعالی را بچیزے از خلق او
پس تحقیق کفر کرد عقیدہ ہمیشہ بود در ماضی و ہمیشہ بود در باقی
با سماء خود و صفات ذاتی و فعلی خود صفات ذاتی او صفت
اند حیات و قدرت و علم و کلام و سمع و بصر و ارادت و صفات
فعلی او تخلیق و ترزیق و انشاء و ابداع و صنع و غیر آن
عقیدہ اسماء و صفات حق تعالی تمامہا ازلی اند کہ نیست
آنہا را بدایت و ابدی اند کہ نیست آنہا را نہایت عقیدہ اللہ تعالی
عالم ست بصفت علم ازلی خود و قادر ست بقدرت خود کہ صفت
ازلی اوست و متکلم است بکلام نفسی خود کہ صفت اوست
در ازل و خالق است بتخلیق خود و فاعل است بفعل خود
کہ صفت اوست در ازل عقیدہ مفعول مخلوق است و فعل اللہ تعالی غیر مخلوق است و قدیم عقیدہ صفات

حق تعالی ازلی اند غیر حادث و نه مخلوق پس هرکه گفت
صفات حق تعالی مخلوق اند یا حادث یا توقف کرد یا شک کرد
درین مسئله برابرست که طرفین او مستوی باشند یا ترجیح دهد
یکطرف را پس کافرست عقیده قران مجید پس درینجا از قران
مجید کلام نفسی مرادست از شرح فقه اکبر ملا علی قاری که شان او
از همه بزرگست در مصاحف مکتوب ست در سینها بواسطه
نقوش حروف و اشکال کلمات و در دلها محفوظ است نزدیک
تصور متغیات پس انچه غائب باشند و شاید که این لفظ
متغیات باشد هم بالفاظ تخیلات و بر زبانها مقروء است
از حروف ملفوظ که مسموع میشود و بر نبی صلی الله تعالی علیه
و علی آله وسلم منزل است بواسطه حروف مفردات و مرکبات
در حالات مختلفات عقیده تلفظ ما بقران مجید مخلوق است
و کتابتهای ما قران مجید را و خواندنها پس شاید که بجای
لفظ خواندنها لفظ حفظ باشد از شرح فقه اکبر ملا علی قاری
ما قران شریف را مخلوق است از جهة آنکه گفتن و نوشتن

وخواندن از جملہ افعال عباد ست وفعل مخلوق مخلوق است
عقیدہ قران مجید میں اسے کلام نفسی مراد غیر مخلوق است
ونیست کہ حلول کند در مصاحف وغیر مصاحف بکتابت یا باثبات
عقیدہ وچیزیکہ ذکر کرد اللہ تعالی در قران مجید از اخبار وآثار
حضرت موسی وجمیع انبیاء صلواۃ اللہ تعالی علی نبینا وعلیہم
السلام واز فرعون وابلیس تمامہ کلام اللہ تعالی قدیم وغیر
مخلوق است عقیدہ کلام موسی ولو کان مع ربہ وکلام
سائر انبیاء ومرسلین وفرشتہای مقربین مخلوق است
وحادث عقیدہ قران مجید کلام حق تعالی است از روی
حقیقت نہ از روی مجاز پس قدیم است مانند ذات حق تعالی
وشنید موسی کلام اللہ تعالی را قال اللہ تعالی کلم اللہ موسی تکلیما
ترجمہ کلام کرد اللہ تعالی موسی را کلام کردن عقیدہ تحقیق
بود اللہ تعالی متکلم در ازل ونبود کلام با موسی بل اصل موسی
عقیدہ تحقیق بود اللہ تعالی خالق در ازل پیش از پیدا کردن
خلق عقیدہ ہرگاہ کلام کرد اللہ تعالی با موسی کلام کرد اللہ تعالی

موسیٰ را بکلام قدیم خود که حق تعالی را قبل از خلقت موسیٰ بود
عقیده صفات حق تعالی تمامها واقع اند بخلاف صفات مخلوقین
که صفات ایشان بهیچ وجه مشابه آنجناب نیستند اگرچه اشتراک اسمی
واقع است عقیده الله تعالی میداند حقائق اشیا را و کلیات
اشیا را و جزئیات اشیا را و ظاهر اشیا را و باطن اشیا را
بعلم ذاتی که ازلی است و ابدیست نه مانند علم ما زیرا که ما میدانیم
اشیا را بآلات و تصور صورتهایی که در ذهن ما موافق فهمها
ما حاصل آید عقیده قادر است الله تعالی نه مانند قدرت ما
زیرا که قدرت او قدیم است بدون آلات و بدون مشارکت و
ما مخلوقان قادر نیستیم مگر بر بعضی اشیا آنهم بآلات و مددگار
عقیده می بیند الله تعالی نه مانند دیدن ما و می شنود نه مانند
شنیدن ما زیرا که ما می بینیم اشکالها و رنگهای مختلفه را و می شنویم
آواز کلمات مؤتلفه را بآلاتی که پیدا کرده شده است در اعضای
مرکب و حق تعالی می بیند اشکال و الوان و صور مختلفه را بنظر
اصلی خود و می شنود آوازها را و کلمات مفردات و مرکبات را

بسمع خود که صفة ازلی اوست بدون آلات و بی مشارکت دیگری
از کائنات اگرچه مرئی و مسموع از حادث است عقیده میگوید
حق تعالی نه مانند کلام ما زیراکه ما کلام میکنیم از حلق و زبان و لب
و دندان و حروف و الله تعالی کلام میکند بدون واسطه آلات و
حروف از کمال ذات و صفات خود عقیده حروف مخلوق است
مانند آلات و کلام الله تعالی نامخلوق است و قدیم است با ذات
عقیده الله تعالی و تبارک شئ است یعنی موجود است بذات و
صفات و نیست مثل اشیاء مخلوقه از روی ذات و صفات و
معنی بودن حق تعالی شئ نه مانند اشیاء است اثبات وجود
ذات حق تعالی بغیر جسم و بغیر عرض و جوهر است چنانچه اشیاء
صاحب جسم اند و عرض اند و جوهر و حق تعالی از همه منزه است
و لا شریک له در ذات و در جمیع صفات عقیده نیست حد و نهایت
حق تعالی را و نیست ضد و منازع و ممانع در بدایت نه در نهایت
و نیست شبیه مر حقتعالی را عقیده حقتعالی را ید است و وجه است
و نفس است چنانچه لایق ذات اوست مما ذکر الله فی القرآن

من ذکر الوجہ کقولہ تعالی کل شئ ہالک الا وجہہ والید کقولہ تعالی
ید اللہ فوق ایدیہم والنفس کقولہ تعالی حکایتاً عن عیسی علیہ السلام تعلم
ما فی نفسی ولا اعلم ما فی نفسک ولہ صفات بلا کیف ترجمہ ازانچہ ذکر
کرد اللہ تعالی در قرآن از ذکر وجہ یعنی روشل فرمودن او تعالی
ہر چیز فانی شوندہ است مگر روی او وآز ذکر ید یعنی دست مثل
فرمودن او تعالی دست خدا بر دستہای شان است وازذکر نفس
مثل فرمودن او تعالی حکایتاً از حضرت عیسی علیہ السلام میدانی آنچہ
در نفس من است ونمیدانم آنچہ در نفس تست ومرای او تعالی
صفات بی چگون ہستند یعنی کیفیات صفات غیر معلوم اند عقیدہ
نباید گفت درین مقام تاویل چنانچہ بعض خلف کہ مخالف سلف اند
میگویند کہ عبارت از ید قدرت ست یا نعمت حق است زیرا کہ در
تاویل ابطال صفۃ حق است وان قول اہل قدر واہل اعتزال است
ولیکن ید حق صفۃ حق است بلا کیف کہ ما نمی شناسیم کیفیۃ ید او را
کہ صفۃ اوست چنانچہ عاجزیم در معرفۃ کنہ بقیہ صفات او فضلا عن معرفۃ ذاتہ
عقیدہ غضب حق تعالی ورضای او دو صفۃ اند از صفات او لیکن بلا کیف

عقیده پیدا کرد حق تعالی اشیا را بغیر ماده که سابق باشد بر مخلوقات چنانچه الله تعالی در قرآن مجید فرموده است خالق کل شئی ترجمه پیدا کننده هر چیز است حالانکه خلقت بعض اشیاء از بعض مواد منافی عقیده و سابق نیست زیرا که اصل مواد از مخلوق غیر موجود است عقیده بود الله تعالی عالم در ازل باشیاء قبل وجود اشیاء دران حال که مقدر کرده است اشیا را موافق اراده خود و حکم کرده مطابق علم خود در اشیاء پس علم الله تعالی قدیم است و بعض متعلقات ان علم حادث است چنانچه نص صریح دال اوست ولا یعزب عنه مثقال ذرة فی السموات ولا فی الارض ولا اصغر من ذلک ولا اکبر الا فی کتاب مبین ترجمه پوشیده نگردد از و برابر ذره در آسمانها و نه در زمین و نیست خورد تر ازان و نه بزرگتر ازان مگر آنکه مکتوب است در کتاب روشن یعنی لوح محفوظ خلاصه از تفسیر حسینی عقیده نمی باشد در دنیا و نه در آخرت هیچ موجودی حادث در جمیع احوال مگر بمشیت او و علم او و قضاء او یعنی حکم او و قدر او یعنی بمقدار

تقدیر او وکتابت او در لوح محفوظ که بوصف است ش ای
بوصف موجود حادث م نه بحکم یعنی نوشته است حق تعالی در
جمیع اشیاء باینکه خواهد شد چنین وچنین موافق قضاء نه بروجه امر
زیرا که اگر میکرد امر بهمان وقت بوجود می آمد وقضاء وقدر
یعنی حکم اجمالی وتفصیلی اوست ومشیته اراده حق تعالی
که متعلق بآنست س یعنی موجود حادث م صفة حق تعالی است
در ازل بلاکیف عقیده میداند حق تعالی معدوم را در حالت
عدم آن معدوم ومیداند که آن معدوم وقت موجود شدن
بکدام حال پیدا خواهد شد عقیده میداند الله تعالی موجود را
در حالت وجود او ومیداند که بکدام نهج خواهد بود فناء او عقیده
میداند حق تعالی قائم را در حالت قیام او وپس هرگاه می نشیند
قائم میداند حق تعالی او را قاعد در حال نشستن او از غیر تغیر سید این
علم او در ازل یعنی علم حق تعالی از نشستن وبرخاستن وحیات
ومماتت وصلوة وصوم وسائر مقام موجود تغیر نمی یابد باین
نهج که در ازل نبوده باشد حالا حادث شده باشد باین قسم

پس یعنی باین قسم اختلاف احوال مذکور بالا هم زیکین تغیر
واختلاف احوال از قیام وقعود وامثال آن از افعال پیدا می شود
در مخلوقین عقیده پیدا کرد حق تعالی خلق را ساده از آثار کفر
وانوار ایمان بانکه گردانید ایشانرا قابل اینکه از ینها عصیان و
احسان پس عبادت بحضور دل هم واقع شود بعد ازان
خطاب کرد حقتعالی ایشانرا در وقت تکلیف پس اینوقت
در شرع بلوغ است که تقدیر کردند ش علماء به پانزده سال
هم بعبادت وامر کرد ایشان را بایمان و طاعة ومنع کرد ایشانرا
از کفر و معصیة پس هرکه کفر کرد کفر کرد به فعل خود و اختیار
خود وانکار خود واصرار خود بر جهل و استکبار خود بخذلان الله تعالی
یعنی بترک نصرت الله تعالی او را و هرکه ایمان آورد ایمان آورد بفعل
خود وانقیاد خود واقرار بر زبان خود وتصدیق بجنان پس
بفتح جیم بمعنی دل هم خود موافق امر الله تعالی از توفیق الله
تعالی آنرا و یاری الله تعالی او را بمقتضای فضل خود کما قال
الله تعالی ان الله لذو فضل علی الناس ترجمه بتحقیق الله تعالی

ہر آئینہ صاحب فضل است بر آدمیان * عقیدہ بیرون
آورد ذریت حضرت آدم علیہ السلام را تا روز قیامتہ س یعنی
ہر قدر کہ تا روز قیامتہ پیدا شدنی اندم طبقہ بعد طبقہ از صلب
حضرت آدمؑ اولاً بعد ازان از اختلاف اصلاب فرزندان
و تراتب بنات آدمؑ کہ بعض آن سپید بودند و بعض آن
سیاہ و انتشار ساخت بسوی یمین و یسار آدمؑ بعد ازان خطاب
کرد ذریات آدمؑ را بقول الست بربکم یعنی آیا نیستم پروردگا
شما و امر کرد ایشان را بایمان و احسان و منع کرد ایشان را
از کفر و عصیان پس اقرار کردند حق تعالی جل شانہ را
بربوبیتہ و ذاتہای خود را بعبودیتہ از قول بلی از روی
ایمان حقیقی یا حکمی فہم یولدون علی تلک الفطرت ترجمہ
پس آنہا پیدا کردہ میشوند برین آفرنیش * عقیدہ شخصی کہ
کفر آورد بعد ایمان میثاقی تبدیل کرد و تغیر ساخت ایمان
فطری را بکفر و کسی کہ ایمان آورد و تصدیق کرد در اظہار
ایمان باین روش کہ ایمان لسانی را مطابق تصدیق جنانی

ساخت ثابت ماند بر دین خود کہ اصل فطرت بود و مستمر
شد بر اقرار خود کہ بقول لفظ بلی بود عقیدہ جبر نکردہ است
ہیچکس را از خلق خود بر کفر و نہ بر ایمان و پیدا نکردہ است
اللہ تعالی ایشان را مومن و نہ کافر بلکہ پیدا کردہ است ایشان
را اشخاص عقیدہ ایمان و کفر فعل عبد است یعنی با عتبار
اختیار ایشان نہ بر وجہ اضطرار عقیدہ میداند اللہ تعالی
شخصے را کہ کفر میکند کافر در حالت کفر و ہر گاہ ایمان آرد
بعد از ارتکاب کفر میداند اللہ تعالی او را مومن در حال ایمان
او از غیر تغیر علم او تعالی و صفۃ او تعالی مش یعنی غضب
و رضا چنین است در شرح فقہ اکبر ملا علی م یعنی از کفر
بندہ و ایمان بندہ علم حق تعالی متغیر نمیشود و نہ صفۃ
او تعالی س یعنی غضب و رضا م عقیدہ جمیع افعال
عباد از کفر و ایمان و طاعۃ و عصیان کسب ایشان است
بر سبیل حقیقۃ و نیست بر طریق مجاز و نہ بر سبیل اکراہ
و غلبہ بلکہ اختیار ایشان است در فعل ایشان باعتبار

اختلاف و میلان ذاتهای ایشان لها ما کسبت وعلیها
ما اکتسبت ترجمه برای آن باشد انچه کسب کرد از نیکوئیها
و بروی باشد انچه کسب کرد بجهد از بدیها ۵ عقیده
الله تعالی خالق افعال عباد است موافق اراده خود کما
قال الله تعالی خالق کل شی و فعل عباد نیز داخل در
تحت شی است عقیده تمام افعال عباد از خیر و شر
کسب ایشان است باراده و علم حق تعالی و قضای حق تعالی
عقیده طاعة تمامها ش از فرض و واجب و سنت و مندوب
م قلیل و کثیر ثابت است از امر الله تعالی اطیعوا الله و
اطیعوا الرسول ترجمه فرمان برید الله تعالی را و فرمان برید
رسول را صلعم ۵ و سبب محبت حق تعالی است ان الله
یحب المتقین ترجمه تحقیق الله تعالی دوست میدارد
پرهیزکاران را ۵ و از رضای حق تعالی است لقوله
تعالی فی حق المومنین رضی الله عنهم ترجمه خوشنود
شد الله تعالی از ایشان ۵ و علم و مشیته و قضا و تقدیر

حق تعالیٰ است و معصیۃ بتمامہا س از کفر و شرک
و کبیرہ و صغیرہ ہم از علم حق تعالیٰ و قضاء حق تعالیٰ و
تقدیر حق تعالیٰ است و مشیۃ حق تعالیٰ و نیستند سبب محبۃ
حق تعالیٰ چنانچہ آیت قران مجید مشعر است ان اللہ لا یحب
الکافرین ترجمہ تحقیق اللہ تعالیٰ دوست نمیدارد کافران
را ٭ و نیستند معاصی برضاء حق تعالیٰ لقولہ تعالیٰ و
لا یرضی لعبادہ الکفر و نہ بامر او تعالیٰ چنانچہ در کلام مجید
واقع است ان اللہ لا یامر بالفحشاء ترجمہ تحقیق اللہ تعالیٰ
حکم نمیفرماید بہ بیحیائی ٭ عقیدہ جمیع انبیا علیہم السلام
پاک اند از صغائر و کبائر و قبائح مانند قتل و زنی و لواطت
و سرقہ و قذف محصنہ و سحر و فرار از جہاد و ظلم بر عباد
و قصد فساد در بلاد س عمداً و سہواً از کبائر نہ سہواً
از صغائر بعد تشرف بہ نبوت نہ قبل و معصوم اند از
کفر قبل از نبوت و این ہمہ بالاجماع است خلاصہ از
شرح فقہ اکبر ملا علی ہم عقیدہ تحقیق بود از بعض انبیاء

علیہم السلام قبل از ظہور نبوت یا بعد مناقب رسالت زلات
وخطیئات عقیدہ محمد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ابن
عبداللہ ابن عبدالمطلب ابن ہاشم بن مناف بن قصی بن
کلاب بن مرہ بن کعب بن لوی بن غالب بن فہر بن مالک
بن نضر بن کنانہ بن خزیمہ بن مدرکہ بن الیاس بن
مضر بن نزار بن معد بن عدنان بس درین قدر بہ نسب
آنحضرت صلعم اختلاف نیست و روایت کردہ شد از آنحضرت
صلعم کہ منسوب فرمود نفس مبارک خود را تا نزار بن معد
بن عدنان از شرح فقہ اکبر ملا علی قاری خاتم الانبیاء است
وحبیب اللہ تعالی و بندہ خاص حضرت جل و علا و
رسول اللہ تعالی وتبارک و عبادت نکردہ است صنم را
و شریک نکردہ است باللہ تعالی کسی را گاہے نہ
قبل از نبوت نہ بعد از نبوت و نہ مرتکب شدہ است صغیرہ
و کبیرہ را بس نہ قبل از نبوت نہ بعد م عقیدہ
افضل الناس بعد وجود مبارک حضرت رسول اللہ صلی اللہ

علیه و علی آله وسلم حضرت ابوبکر صدیق بن قحافه است رضی
الله تعالی عنه بعد ایشان حضرت عمر ابن الخطاب رضی الله تعالی عنه
بعد ایشان حضرت عثمان ابن عفان رضی الله تعالی عنه بعد ایشان
حضرت مرتضی علی کرم الله تعالی وجهه ابن ابی طالب عقیده
بعد خلفاء اربعه رضی الله تعالی عنهم باقی دوام بر تبعیت حق اند
چنانچه بودند در زمان ماضی یعنی حضور جناب نبوی صلی الله تعالی
علیه و علی آله وسلم بی تغیر حال ایشان و نقصان در کمال ایشان
ش نقصان عطف ست بر تغیر یعنی بی نقصان پس بوقوع
مشاجرات و غیرها تغیری بحال و نقصانی در کمال واقع نشد
م عقیده دوست میداریم ما اصحاب رضی الله تعالی عنهم را
ش آن نیز شامل اصحابست م و زشت نمیگوییم کسی را
از ایشان بخلاف روافض و خوارج بقوله تعالی والسابقون
الاولون من المهاجرین والانصار والذین اتبعوا هم باحسان
رضی الله عنهم و رضوا عنه ترجمه پیشی کنندگان پیشینیان
که از هجرت کنندگانند از مکه بمدینه و از مددگاران که اهل مکه را

مد و کردند و آنانکه متابعت کردند سابقان را در ایمان و طاعۃ
مر اوند سائر صحابہ خوشنود شد خدای تعالی از ایشان بقبول
طاعۃ ایشان خوشنود شدند ایشان از خدای تعالی بانچہ یافتند
از نعیم دینیہ و دنیویہ خلاصہ از تفسیر حسینی ہ . . . و لقولہ علیہ
السلام لا تسبوا اصحابی ترجمہ برای فرمودن پیغمبر علیہ السلام
زشت مگوئید اصحاب مرا ہ عقیدہ و یاد میکنیم ہر یکی را از صحاب
رضی اللہ تعالی عنہم بخیر اگرچہ صادر شد از بعض ایشان انچہ
در صورت شر است بنا بر حسن ظن بایشان لقولہ علیہ السلام
خیر القرون قرنی ترجمہ بہترین ہر قرنیکہ گزشت و گزرد
قرن من است × و لقولہ علیہ السلام اذا ذکر اصحابی
فاسکتوا ترجمہ و برای فرمودن پیغمبر علیہ السلام ہرگاہ
ذکر کردہ شوند اصحاب من پس خاموش باشید ش ازین
حدیث شریف اشارت است کہ در معاملات صحابہ از ہیچ
مشاجرات و غیرہا حذر کنید و نیز از نکوہش با افراط و تفریط
بحذر رائی م عقیدہ تکفیر نمیکنیم ہیچ مسلمانی را از ذنوب

اگرچہ مرتکب کبیرہ باشد مادام کہ معتقد حلت معصیتی کہ حرمت
آن بدلیل قطعی ثابت شدہ باشد نیست چنانکہ خوارج میکنند
ش ای تکفیر میکنند مرتکب کبیرہ را از شرح فقہ اکبر ملا علی
م عقیدہ زائل نمیشود از مسلم بسبب ارتکاب کبیرہ اسم
ایمان ش ای وصف ایمان از شرح فقہ اکبر ملا علی
م چنانچہ معتزلہ گویند ش کہ مرتکب کبیرہ بیرون شود از ایمان
و نہ درآید در کفر پس ثابت میکنند مرتبہ میان کفر و ایمان
باآنکہ اتفاق دارند برینکہ صاحب کبیرہ ہمیشہ در دوزخ ماند
از شرح فقہ اکبر ملا علی م بلکہ نام میداریم مرتکب کبیرہ را
مومن از روی حقیقۃ نہ از روی مجاز عقیدہ نمیگوئیم
کہ ضرر نمیکند مومن را گناہ بعد حاصل شدن ایمان و
مومن گنہگار داخل نخواہد شد در دوزخ ش چنانکہ مرجیہ
و ملاحدہ و اباحتیہ گفتہ اند از شرح فقہ اکبر ملا علی م عقیدہ
مسح بر خفین ثابت است از سنت برای مقیم یک روز و یک
شب و برای مسافر سہ شبانروز عقیدہ تراویح در

شبهای ماه رمضان سنت است **عقیده** نماز عقب صالح وطالح از مومن جائز است **عقیده** مومن گنهگار همیشه در دوزخ نخواهد ماند اگرچه فاسق باشد درانحال که مرده باشد بحسن خاتمه **عقیده** ما قائل نیستیم باینکه تحقیق حسنات ما مقبول اند وسئیات ما مغفور مانند قول مرجیه لیکن میگوئیم کسیکه عمل خواهد کرد حسنه بشرائط صحیحه آن حسنه درانحال که خالی باشد از عیوب مفسده ظاهری ومعانی مبطله باطنی چون کفر وعجب وریا تا آنکه خارج شود از دنیا ضائع نخواهد شد **پس** ای این عمل حسنه م الله تعالی در قران مجید میفرماید ان الله لایضیع اجر المحسنین ترجمه تحقیق الله تعالی ضائع نمیکند اجر عابدان حاضردل بلکه قبول خواهد کرد از عباد این عمل را حق تعالی به فضل وکرم خود وثواب بران خواهد داد عباد را بمقتضای وعدهٔ خود **عقیده** کسیکه کرد سئیات را سوای شرک وکفر وتوبه نکرد تا آنکه مرد مومن غیر تائب پس او متعلق بارادهٔ حق سبحانه وتعالی است اگر خواهد عذاب کند

بعدل خود مقدار استحقاق عقاب آن یعنی خلود در نار نباشد
واگر خواهد عفو کند بفضل وکرم خود **عقیده** ریا هرگاه که واقع
شود در عملی از اعمال پس باطل خواهد شد اجر آن عمل بلکه
ثابت نخواهد شد **ش** ای آن عمل م وہمچنین عجب ضائع
کننده عمل است **س ش** از اقتصار بر ریا و عجب از سائر آثام
اشعار است باینکه دیگر سیئات ابطال حسنات نمیکنند از
شرح فقه اکبر ملا علی م **عقیده** معجزات از انبیاء علیہم السلام
وکرامات از اولیا رضی الله تعالی عنہم ثابت گردیده است
از کتاب وسنت **عقیده** خرق **ش** دریدن یعنی خلاف
عادت قیم عادت که ظاهر شود از اعداء حقتعالی مثل ابلیس در طی
ارض و فرعون در روانی نیل و دجال در کشتن و زنده
کردن وچنین روایت کرده شده است در اخبار که بودند
بعضی خوارق از ایشان پس نام نمی نهیم آن خوارق را
بمعجزات زیراکه معجزات مختص بانبیاء علیہم السلام اند و
نه بکرامات زیراکه کرامات مختص باصفیاء اند لیکن نام مینهیم

آن خوارق را از قضاء حاجات مراعدار را از روی استدراج
نمیبهم فی الدنیا و عقوبة لهم فی الآخرة ترجمه فریب است با آنها
در دنیا و عذاب است برای آنها در آخرت + کما قال الله
تعالی سنستدرجهم من حیث لا یعلمون ترجمه زود باشد
که بگیریم ایشان را پایه پایه یعنی اندک اندک و بهلاکت نزدیک
گردانیم از انجا که ندانند یعنی هرگاه که گناهی میکنند نعمة مر
ایشان را زیادت میگردانیم تا در طغیان و عصیان می افزایند
از تفسیر حسینی ہ ... پس در غفلت می افتند و فریفته میشوند
بآن پس ای قضاء حاجات که از روی استدراج است
مر وی پندارند آنرا انعام و احسان و زیاده میشوند از روی
عصیان اگر باشند فجار و از روی کفر اگر باشند کفار
عقیده دهست الله تعالی خالق بیش از پیدا کردن مخلوق
وهست رازق بیش از رزق دادن پس باشد که
تکرار فرمود امام علیه الرحمة این مطلب را برای آگهی اینکه
واجب است برین اعتقاد از شرح فقه اکبر ملا علی

م عقیده مومنان خواهند دید حق تعالی را در جنت
بچشم سر بلا تشبیه و بلا کیف و کمیته عقیده نخواهد شد میان
حق تعالی و خلق مسافت یعنی نه در غایت از قرب و نه در
نهایت از بعد و نه بوصف اتصال و نه بنعت انفصال
و نه بحلول ش در آمدن در چیزی م و اتحاد ش یکی
شدن م عقیده ایمان اقرار بزبانست و تصدیق
بجنان عقیده ایمان اهل ایمان از ملائکه و اهل جنة و
اهل زمین از انبیاء و اولیاء و سائر مومنین زیادت
و نقصان نمی پذیرد عقیده جمیع مومنین مستوی اند در
اصل ایمان توحید و متفاضل اند در اعمال عقیده
اسلام تسلیم ش ای قبول باطن م و انقیاد ش
فرمان بری ظاهر م امر و نهی الله تعالی را میگویند
پس در طریق نعت اسلام و ایمان فرق است لیکن در
شریعت یافته نمیشود ایمان بغیر اسلام پس ایمان و اسلام
مانند شتی است که هرگز از یکدیگر جدا نمیشود چنانچه نسبت باشکم

عقیده ۵ دین اطلاق س ش گفتن یا ضد تقدیم کرده میشود

بر ایمان و اسلام و شرائع تمامه عقیده ۶ می شناسیم حق تعالی را

چنانکه حق معرفت است حسب مقدور خود و طاقت خود چنانچه

وصف کرده است حق تعالی نفس خود را تمام صفات ثبوتیه

س ش ای صفاتیکه در ذات اوست تعالی م و سلبیه ش

ای صفاتیکه در ذات او تعالی نیست م در کتاب خود و در

قرآن مجید آمده است لیس کمثله شیء وهو السمیع البصیر ترجمه

نیست مثل او سبحانه چیزی و حال این است که او شنوا

و بینا است عقیده ۷ نیست قادر کسیکه عبادت کند الله تعالی

را چنانچه او سبحانه سزاوار اوست لیکن بنده عبادت میکند

الله تعالی را با مراو تعالی چنانکه امر فرموده است عقیده ۸

تمام مؤمنین مستوی اند در معرفة فی نفسها و یقین در امر دین

و توکل بر خدا و محبة برای خدا و رسول و رضاء بتقدیر و

قضاء و خوف از غضب و عقوبت و رجاء برای رضا و

مثوبة و ایمان یعنی ایقان به ثبوت ذات او تعالی و تحقق

صفات او تعالی و تفاوت باشند مومنان در ماسوای ایمان
و در چیزیکه ذکر کرده شده است بتمامہ ش ای در غیر تصدیق و اقرار
بحسب تفاوت ابرار در قیام بارکان و اختلاف فجار در مراتب عصیان
از شرح فقہ اکبر ملا علی و تواند شد که از ماسوای ایمان مراد تصفیہ
و تزکیہ و تخلیہ باطن باشد از ماسوی الله تعالی باستقامۃ بر یقینیات
عقیدہ الله تعالی تفضل کنندہ است بر بعض بندگان بفضل خود
و عذاب کنندہ است بر بعض بندگان بعدل خود بلی زیادت بر
استحقاق وگاہی عطا میکند از ثواب و اجر و چندان چیزیکه
مستحق ہست بآن از فضل خود وگاہی می پوشد گناہ را از فضل
خود بواسطہ شفاعۃ یا بلا واسطہ عقیدہ شفاعۃ جملہ انبیاء
علیہم السلام و شفاعۃ پیغمبر ما صلی الله علیہ و علی آلہ وسلم
برای مومنین گنہگاران و برای اہل کبائر از مومنین
که مستوجب عقاب اند حق است عقیدہ شفاعۃ ملائکہ
و علماء و اولیاء و شہداء و فقراء و اطفال مومنین
صابرین علی البلویٰ ثابت است عقیدہ وزن اعمال

برترازو که هر دو کفه خواهد داشت در روز قیامة حق است
عقیده قصاص میان نوع انسان در روز قیامه حق است
یعنی حسنات ظالم بمظلوم خواهند داد بمقابله ظلم اذلیس هناک
الدراهم والدنانیر ترجمه برای اینکه نیست اینجا درهما و دینارها
عقیده حسنات اگر نخواهد بود ظالم را سیات مظلومین بگردن
ظالمین نهادن حق است عقیده حوض پیغمبر صلی الله علیه
وعلی آله وسلم حق است و پل صراط حق است عقیده جنة
ونار که موجود اند الیوم قبل از قیامة حق اند و فانی نخواهند شد
مش بعد دخول جنتیان و دوزخیان بخلاف جبریه عقیده
عقاب و ثواب الله تعالی فانی نخواهد شد همیشه هم مش بخلاف جبریه هم
عقیده الله تعالی هدایت مش راه راست بردن هم میکند سوی ایمان
وطاعة از فضل خود هر کسی را که میخواهد و ضلالت میدهد بکفر و معصیة از عدل
مش ای عدل با لحکمة خود هر کسی را که میخواهد عقیده اضلال الله تعالی عبارت
از خذلان است و تفصیل خذلان این است که توفیق نیابد بنده
آن چیز را که راضی است حق تعالی از آن چیز و آن خذلان از

عدل سے ش ای عدل بالحکمۃ م است وہمچنین عقوبت مخذول
بر معصیۃ از عدل شش ای عدل بالاستحقاق م عقیدہ
نیستیم قائل اینکہ شیطان سلب میکند ایمان را از بندہ مومن از روی
قہر وجبر لیکن میگوئیم بندہ میگذارد ایمان را باختیار خود باغوای
شیطان یا بہوای نفس پس ہرگاہ ترک میکند بندہ ایمان را
پس سلب میکند ایمان را ازان بندہ شیطان عقیدہ
سوال منکر ونکیر مَن ربک وما دینک ومن نبیک ترجمہ
کیست رب تو وچیست دین تو وکیست پیغمبر تو + در قبر یا در مستقر
ش ای جای قرار یعنی ہر جا کہ باشد چنانکہ غریق وحریق
وخوردۂ گرگ وغیرہ م حق است عقیدہ اعادہ روح
بسوی جسد بندہ در قبر حق است عقیدہ ضغطہ ش ہندی
دبانا ضغطہ قبر برای مومن مانند معانقہ مادر شفقتہ ہست
از شرح فقہ اکبر ملا علی م قبر جمیع مومنان را حق است
عقیدہ عذاب قبر حق است وجمیع کافران را وبعضی
عصات مومنین را وہمچنین تنعیم بعض مومنین حق است

عقیدہ و تعبیر تمام اسمارکہ ذکر کردہ اند آنرا علماء بزبان فارسی
از صفات حق تعالیٰ عزت اسمائہ و تعالت صفاتہ جائز است بحکم دیگر کہ تعبیر
ید بفارسی جائز نیست عقیدہ جائز است کہ بگوید بروے
خدا بلا تشبیہ و بلا کیف عقیدہ و نیست قرب اللہ تعالیٰ از ار باب
طاعۃ و بعد اللہ تعالیٰ از اصحاب معصیۃ از طریق طول و قصر
و مسافۃ و نہ بمعنی کرامت و ہوان و لیکن مطیع قریب است
از حقتعالیٰ بلا کیف و عاصی بعید است از حق تعالیٰ بلا کیف
ای بوصف تنزیہ حق قرار داد امام علیہ الرحمۃ قرب و بعد
حق تعالیٰ را از بندہ و قرب و بعد بندہ را از حق تعالیٰ
از باب متشابہات بلا تاویل از شرح فقہ اکبر ملا علی
م عقیدہ قرب و بعد و اقبال حق خدا اعراض م اللہ
تعالیٰ بمناجی و ہمچنین مجاورت بندہ در جنت و وقوف بندہ
در قیامۃ میان یدین حق تعالیٰ بلا کیف است عقیدہ قرآن مجید
کہ نازل شدہ است بجا انجا بر رسول اللہ تعالیٰ صلی اللہ تعالیٰ
علیہ و علی آلہ وسلم و مکتوب است در مصاحف مابین دفتین

کلام اللہ تعالی است مل اہو المشہور عقیدہ آیات قران مجید
کہ تمامہا در معنی کلام است یعنی در مقام مقصود است برابر است
کہ دران ذکر رحمت اللہ تعالی و مدح اولیاء اللہ تعالی
باشد یا ذکر غضب اللہ تعالی یا ذم اعداء اللہ تعالی باشد
مستوی اند در فضیلت لفظی و عظمة معنوی ولیکن بعض آیات
را فضیلة ذکر و مذکور است مانند آیة الکرسی زیرا کہ مذکور در
آیة الکرسی جلالت و عظمة اللہ جل جلالہ و صفة اللہ تعالی است
کہ خاص بذات حق تعالی است پس مجتمع شد در آیة الکرسی
دو فضیلة یکی فضیلة ذکر دوم فضیلة مذکور و بعضی آیات را
فضیلة ذکر است فقط نہ فضیلت مذکور چنانچہ سورہ تبت یدا
و مانند این از احوال کفار عقیدہ اسماء اللہ تعالی چنانچہ
اللہ واحد و صفات حق تعالی چنانچہ لہ الملک ولہ الحمد تمام
مستوی اند در فضیلة و عظمة مر شے مطلقاً یعنی بقطع نظر از
وجوہ فضیلة بعض بر بعض ہم نیست تفاوت در اطلاق
آنہا بر ذات و صفات حق تعالی و این منافی عظمة بعضی اسماء

وصفات بر بعضی اسمار وصفات نیست ش عظمۃ جزئیہ
یعنی مع لحاظ وجہ فضیلۃ وعظمۃ بعض بر بعض م عقیدہ ہ والدین
رسول اللہ تعالی صلی اللہ علیہ وسلم مردند بر کفر ش درین مسئلہ
اختلاف علمار است وجانب صحۃ ایمان والدینا لمکرمین صلعم
مرجح بدلائل وزیادہ فریق است م رسول علیہ السلام
انتقال ازین عالم بر ایمان کردند ابو طالب عم حضرت رسول اللہ
تعالی صلی اللہ تعالی علیہ وسلم مرد کافر حضرت قاسم حضرت
طاہر وحضرت ابراہیم بودند فرزند رسول خدای تعالی صلی
اللہ تعالی علیہ وسلم عقیدہ ہ حضرت بیوی فاطمہ وبیوی زینب
وبیوی رقیہ وبیوی ام کلثوم بنات رسول خدای تعالی
صلی اللہ تعالی علیہ وسلم بودند عقیدہ ہ ہر وقتیکہ مشکل شود
بر انسان اہل ایمان شیٔی از دقائق علم توحید پس واجب است
بر آن انسان اینکہ اعتقاد کند چیزیرا کہ صواب است نزد حق
تعالی بطریق اجمال ش یعنی ہر چہ صواب است نزد حق تعالی
ہمان مقبول ومختار من است وتفصیل نکنم مادام کہ یابد

عالم را ای عارف بحقیقة احوال را پس سوال کند ایمان تفصیلی بر وجه کمال و تاخیر کند **عقیده** خبر معراج حضرت غوث الثقلین محمد صلی اللہ تعالی علیہ وسلم بجسد در بیداری بسوی آسمان حق است و ثابت است بطریق متعدده پس کسیکه رد کند آن خبر را و ایمان نیارد بمقتضای آن خبر ضال است و مبتدع

عقیده

خروج دجال و یاجوج و ماجوج و طلوع شمس از مغرب و نزول عیسی علیه السلام از آسمان و سائر علامات روز قیامت بنا بر چیزیکه وارد است بآن اخبار صحیحه بلکه آیات صریحه حق است و ثابت است **عقیده** الله تعالی هدایت میکند هر کسرا که میخواهد بسوی صراط مستقیم **ش** ختم شد عبارت فقه اکبر از شرح ملا علی زین پس دعا است از مترجم و صلوة از درومند م اللهم اهدنا صراطا مستقیما و دینا قویما بحرمة صاحب الصراط امین یارب العالمین اللهم صل و بارک وسلم دائما ابدا علی محمد رسولک و حبیبک و علی انواره کما تحبه و ترضاه و شفعه فینا و ترحمنا به ۰

ذکر کیفیۃ الاصول العاصمۃ عن خطیات الفہم فی الحقائق الحقۃ والکلام فیہا

بسم اللہ الرحمن الرحیم

نحمد اللہ ونستعینہ ونصلی علی رسولہ محمد ونستشفعہ وعلی آلہ واصحابہ اتباعہ اجمعین اعلم ان الکلام فی اصول تعصمک عن خطیات الفہم فی الحقائق الحقۃ والکلام فیہا اصل ان حقائق الاشیاء ثابتۃ ش فیہا مغایرت علی انواع الاضافۃ تامل فیہا والشیٔ یطلق علی ما لہ وجود فیہما فقال ان بنفسہا وان نفیتا فثابتان لثبوت متقدم للنفی م والعلم بہا متحقق ش فیہ اشارۃ الی ثبوتہا بل ثبوتہا بالاضافۃ اذ العلم لا یتحقق بالعدم فاذا تحقق فصح الحکم م فالحقیقۃ اما بمعنی الذی ہو مصداق متقدم لحصول شبہ بصنع شیٔ فہو ثابت واما بمعنی علت معلول کما فی قیام محتاج بمحتاج الیہ قیاما حقیقیا او مجازیا وہو اظہر ش ای لا یحتاج الی دلیل م واما بمعنی ماہیۃ شیٔ وہی وتجرد نفسہ الواقع فان تکن وہمیۃ ای متحصلۃ من

فمعنی وہمیة اما ان لایکون لہا وجود مطلقاً فالعدم مجہول
فکیف حکمہ واما ان یکون لہا وجود منتزعاً غیر مستقر بذاتہ فالوجود
بہذا الوجہ واقع ش وان لم یکن واقعاً فالعلم بہ ممتنع م وانما
التغیر منتزع ش من حیث الاتخاذ م من تغیر نفی العلم موجودا
واقعاش ای وجوداً واقعاً ہذا دلیل علی واقعیة وجود
المنتزع م والاش ای ان لم یکن بمعنی وجود واقع ھم
فبالمعنی الاول للواجب تعالی توہم ش ای علم العدم م
م نفی لہ وحق انہ الوہم علم غیر مستقر معلومہ لا معلوم
غیر مستقر فی وجودہ فالمعلوم بحقیقتہ کما ہو ہو فان الماہیة
الموجودة بین عدمین تسرع الی فنائہا حتی لایستقر علمہا
بہا فہذا حقیقة الوہم والوہمیة لا لحلقة من شعلة جوالة لانہا
بحقیقتہا معدومة وبوجود الحلقة من جولان الشعلة یلزم
انہا کہی حدوثاً وقدماً فلا یصدق التشبیہ لوجود حادث
من قدیم فاما الکلام فی وجود خارج من علم ووجود ذہنی
فان لم یکن للمعلومات حادثة وجود خارج فالعکس ای

اللمس و ان کان منتزعا بقیام مجازی من حاس و محسوس او بقیام
حقیقی من روح و جسد باطل لان الحس لا یوجد الا فی وجود خارج
و هو مجمع علی وجوده بداہتا اما بمعنی اثر شیئ مثلا فی مُبرد برودت
فان قیل الاثر بالنسبۃ لا بالحقیقۃ فتحقق الاثر بالنسبۃ بسلب
الاثر بالحقیقۃ من الطرفین باطل فکیف و انما الثبوت متقدم
علی السلب ش لان السلب لا یوجد الا بتقدم الثبوت م فحق
انہ ثابت بحقیقتہ و مسلوب بنسبۃ ش لان الحقیقۃ اقدم من
النسبۃ اذ النسبۃ لا تقوم الا بالحقیقۃ م و انما التاثیر و سلبہ
بالنسبۃ لا بالحقیقۃ اصل ان الانتزاع لیتحقق من جہۃ و ہو
اتخاذ ش بخاء و ذال فوقانیتین و الاتخاذ یفید علی تخصیص
المخصص ممنوع الجواز م شئ من شئ اتحاد ش بحاء و دال
مہملتین م فلا یحتاج فی حدہ بشئ آخر منہ بعدم الاشتراک
بای وجہ و قد یحتاج بتحققہ الی شئ آخر منہ فمن جہتین او جہات
ش ای فیتحقق من جہتین او جہات م و ان قیام شئ بشئ علی وجہین
حقیقی و ہو تحقق النسبۃ بین القائم و القائم بہ ای المنسوب و المنسوب الیہ

علی عینیتہ ت بوجہ مع زیادت القائم علیہ ش ای علی القائم
متعلق زیادت م والزیادت شرطت فیہ لان الانتساب لایحقق
الافی الموجودین و تمایزہ و ہولیس کذلک ش ای لتحقق
النسبۃ بالعینیۃ بوجہ مع الزیادت م بل مع المغایرت ولا
الایتحقق و اسطۃ بالقیام الحقیقی الذی سمعہ ہو حاجب موصل
بین القائم والقائم بہ فما من جہۃ ش ای الانتزاع الذی
یتحقق من جہۃ م اما التضمنی و ہو انتزاع من وجود من حیث
ترتب الوجود تضمنا منہ فاما قیاما حقیقیا کالفعل من الصفۃ
والصفۃ من الذات فلازم حدوثہما ش ای المنتزع والمنتزع
منہ م او قدمہا علی حکم منتزع منہ و لحدوث منتزع کوجود
الحاجب الموصل و قدم منتزع منہ علی حالہا ش حدوثا او
قدما م واما مجازیا فہما علی حدہما کوجود حادث مخلوق عن قدیم
تشبہا عنہ واما التزامی و ہو انتزاع من عدم لازم منبع علیہ
بوجود حادث تضمنا منہ من حیث ترتب الوجود التزاما
من وجود تشبہا عنہ فمن وجود خارج ملتزم الا فی ہذا وجہ

التزامی یتعلق بالوجود و وجہ تضمنی یتعلق بالعدم فاحفظ النظر
عن الزیغ و ہذا لا یحتاج تحققہ الی جہۃ اخری و اما من جہتین
کالتحت و الفوق و ہذا یحتاج بانتزاعہ الی جہۃ و تحققہ الی جہۃ
اخری و اما من جہات کالقرب و البعد و ہذا لا ینتزع الا من
جہتین محکوستین فی حکم واحد و لا ینتزع و لا یحقق الا بجہۃ ثالثۃ
اصل ان اختصاص شیٔ بشیٔ علی قسمین احدہما حقیقی ہو احتیاج
بینہما اما قیاما حقیقیا و اما قیاما مجازیا کما فی الانتزاع من جہۃ
و ہذا ش ای الاختصاص الحقیقی م لا یحتاج فیما فیہ ش
ای فیما وقع فی الاختصاص الحقیقی م الی اختصاص مخصص
فیشترط علم محتاج من جہۃ محتاج الیہ ضرورتا ش ای وجوبا
م لا عکسہ و ہذا ش ای الاختصاص الحقیقی م بمعنی ربط
بینہما ش ای بین الشیئین او بین المحتاج و المحتاج الیہ م و
ہنا الاختصاص بمعنی لازم ش الذی بمقابلہ متعدم م
و بمعنی اختصاص مخصص ایضا فیشترط علمہا بربطہما الاثر
ش ای بینہما قبل اختصاص المخصص م و ہنا الاختصاص

بمعنی متعدد ش الذی بمقابلۃ لازم م فیشبہ بمجازی ش الذی
بمقابلۃ الحقیقی م ت مجازی وہو اختصاص مخصص تثنیا بثنی و
لا احتیاج بینہما قیاما حقیقیا و لا مجازیا فہنا یشترط علمہا معاً وقت
الاختصاص مع شرط المعلومین من قبل ویکون بمعنی ربط بینہما
بعد اختصاص مخصص مجازا فیشبہ بحقیقی و ہذا ش ای الاختصاص
المجازی م لا یتحقق الا بتحقق واسطۃ ہا باختصاص حقیقی الذی
یسبعہ فلا بد للمخصص من فعل یستجمع الربط بینہما ش الضمیر الی الشیئین
یحتملان الربط مجازا م مجازا وہما ش ای الشیئان م مفعولا
فکان الفعل فی نفس المخصص باختصاص حقیقی فما یشبہ بمجازی
فی حکمہ وما یشبہ بحقیقی فی حکمہ فغی ما یشبہ بمجازے لا یکون
تقدم علم للماہیتین معاً ضروریا الا الماہیۃ محتاج فالی قدم ضروری
ش ای تعاقب العلم الی قدم ہو محتاج الیہ بمحتاج ضروری
لحصول الدلالۃ القطعیۃ م فیتحقق الاختصاص بتحقق شرط المعلومین
بمعاوقت الاختصاص لا بشرط المعلومین معا قبل الدلالۃ والی
الممکن لیس کذلک ش ای تعاقب العلم الی محتاج الیہ ہو الممکن

بحتاج لیس بالضروری لعدم حصول الدلالۃ القطعیۃ م فیتحقق الاختصاص
بتحقق ش ط المعلومین معا مع شرط المعلومین قبل الدلالۃ وفی ما یشبہ
بتحقیق یکون تقدم علم للماہیتین متحاضر ضروریا والبحث مشتمل فی
اختصاص الذی بدلالۃ والذی لہ بہا ش ای بدلالۃ م اصل
ان الجوہر والعرض لموجودات ان بالخصوصیۃ س ش ای
خصوصیۃ النسبۃ فیہما وخصوصیۃ اللفظ المعنی م والا فماہیتان
موجودتان وبالحال لاحاجۃ فی تعبیر ماہیتہ بانہا جوہر او عرض
فقد یطلق لفظ الجوہر علی عینہا لا یراد فیہا الخصوصیۃ المذکورۃ
فہی التی لا تتجزی اذ ہی غیر متجزیۃ فی حدود وجوہہا بین عدم جوا
ش کما ذکر فی شرح ذکر کیفیۃ توحید اللہ تعالی م ولما لم تجز
لا یصح فی تعبیرہا لفظ الجز اذ ہو یقتضی مقابلۃ الجزء س کما ذکر
فی ذکر کیفیۃ الاصول فی اصل کیفیۃ الکل والجزء م فموجود بعبیر
بعرض بنسبۃ قیامہ س ش ای بحصول لنسبۃ القیام م باخرہ
حقیقتا وہما ثابتان فالعرض فی الحال موجود واقع زائد
علی الذات وان لم یکن ہکذا فکیف ثبتت لنسبۃ القیام بین

معدوم وموجود ش ای العرض المعدوم والجوہر الموجود
اذ لا یکون موجود واقع حسیا وقع او غیرہ بغیر موجود واقع من
ای جہۃ عینیہ م فبطلت نسبۃ القیام مش ہی وجہ التعبیر بالعرض
فالعرضیۃ باطلۃ م وکیفیۃ العینیۃ والزیادت مجہولۃ فی التحقیق
والمسئلۃ تشیر الی مسئلۃ قیام الافعال بالصفات والصفات
بالذات والصورۃ بالہیولی فی وجہ القیام تلمیحا فاقتصرت
علی الاشارۃ فان قصدت فہمت لکنہما یطلقان فی
حوادث واسمائہ وصفاتہ سبحانہ توقیفیہ فلا یجوز اطلاقہما
فی ذاتہ وصفاتہ واسمائہ سبحانہ او مجازا ففی الحال موجود
واقع لا زائد بل مغایر فی حقیقتہ لا تحقق عینیتہ فالمجاز لا تحقق
الا بان یتضمنہ بالقیام حقیقی فی موجود آخر وہو استعداد
لقیام النسبۃ بہ والآخر بجوہر ش ای یعبر بجوہر م وہو
محل قیام عرض فقط فالمجاز لا یتحقق بمرتبہ قدیمۃ **اصل**
ان معنی المصدر ہو صفۃ المبنی علیہ من فعل فاعلہ لانہ منشا
انتزاعہ فہو قوۃ واستعداد بانفعالہ فی فاعلہ لا فعالہ

نفسہ مرتبتان ترتبیان تقدما لفاعلیۃ و تاخر المفعولیۃ فیتقدم
من فعل فاعلہ الا امتیازہ بہ مش ای لا یتقدم من فعل فاعلہ
لا قیامہ بفعل فاعلہ م فلا ینتزع منہ بل منبی منہ اصل
ان الوجود المبنی علیہ من الموجود و ہو ضد عدم فلا یقتضی عدما
بمقابلتہ و لا یجتمعان فی محل واحد فالوجود بدیہی اصل
ان الثبوت المبنی علیہ من ثابت و یفرق من الوجود بجریان
نفی و سلب علیہ کما سنذکرہ ان شاء اللہ تعالی و لا یقتضی
نفیا بمقابلتہ الا سلبا فالثبوت ہو موضع خارجا بمقابلۃ سلبہ
عن موضع فالثبوت بدیہی اصل ان العدم لضد الوجود
فلا یقتضی الوجود و لا یجتمع بہ فمبنی علیہ من معدوم حقیقی او حکمی
مش الحقیقی بعدم لاحق والحکمی بعدم سابق ھم ملتزما لوجود
حادث من جہۃ حدوثیتہ لا منتزع منہ لان الانتزاع لعنی
اتحاد فالعدم نظری اصل ان النفی لا یجری علی عین
ثابت و مش الواو حالیۃ لبیان حالت الثبوت و حکمیتہ
فی ضمن الثابت عطفا م الثبوت المبنی علیہ منہ ثابت

ولا علی عدم فقط تلتہ یجری علی ترتب اثر ما متاخر من ثبوت ذہنی کان صالحا للترتیب بانتزاعہ منہ فی خارج شبہا بعضہم او لا حاصل منسوب ومہ متوقف الحکم للاثر ش فان لم یحصل لا یمکن حکم النفی للاثر م من ثبوت متقدم خارج س اعلم ان ترتب اثر ما متاخر فیعین ثابت وان لم یترتب معدم فان النفی لترتب اثر ما متاخر من ثبوت ذہنی کما ہو المذکور حصرا الا من غیرہ م فیقتضی الثبوت قبلہ لا بمقابلتہ خارجا فمبنی علیہ من منفی ملتزما بثبوت ما ثابت س ای ثبوت حاصل ما ثبت م فالنفی نظری فاعلم ان النفی بالوصف ہو مخبر بہ لا بالذات ہی مخبرۃ عنہا اذ ہی ثابتۃ ولا بالوصف المنطبق بالذات عینا اذ ہو مع الذات عین ثابت اصل ان السلب لا یجری الا علی ثبوت الذی ہو مبنی علیہ من ثابت ویقتضیہ قبلہ وبمقابلتہ خارجا فالسلب ہو عن موضع بمقابلۃ ثبوت بموضع خارجا فمبنی علیہ من مسلوب ملتزما بثبوت ما ثبت ش ای

بثبوت حاصل ما ثبت م فالسلب نظری اصل ان الوضع
بالتخصیص ش شیا لشی حال الوضع م لتحقق دلالۃ ش من شیئے
علی شی م لیقتضی دلالۃ استلزاما والدلالۃ لا توجد الا بالوضع
ش المعرف علی وجہ التخصیص م اصل ان اللفظ بالوضع
الدال ان اعتبر فیہ دلالۃ علی معنی مفرد فہو کلمۃ ولو کان مرکبا
علی اصل معنی فان دل علی معنی قائم بنفسہ ولم یفہم بہ تقید زمان
کالذات فہو اسم وان دل علی معنی قائم بالغیر اصلا و
فہم بہ تقید زمان کالوصف الواقع فہو فعل وان دل علی
معنی قائم بالغیر عرضا ولم یفہم بہ تقید زمان کالابتداء
والانتہاء فہو حرف فان اشترک اللفظ بالمعنیین
ش اے معنی فعل ومعنی اسم م کالفاعل والمفعول
فہو صفۃ مشبہۃ ش بالاسم م ولذا قد یجر وبواحد منہا ولما کان
الوضع مقتضی الدلالۃ والدلالۃ موجودۃ بالوضع فلا یمکن ان الوضع
لیس بدال وما ہو لا یدل فخرج من الوضع وان اعتبر فیہ دلالۃ علی
معنی مرکب فہو کلام ولو کان مفردا علی اصل لفظ اصل ان الاسم

قد یکون معرفۃ و قد نکرۃ اصلا فالنکرۃ قد تتعرف او تتخصص
عرضا و الفعل و الحرف ہما وصفان قائمان بغیرہما فقد کانا نکرۃ
اصلا فلیحکما ان معرفا او مخصصا عرضا علی حکم ما قاما بہ اصل ان
الصفۃ تکون عینا للذات من وجہ قیامہا الحقیقی بہا فبہا الاخبار
اثباتا او نفیا فقد تکون عینا منطبقا بالذات ش کالوجود
م فلا یمکن نفیہا للزومہ نفی الذات و عنہا الاخبار اصل
ان الاسناد و ہو اقامۃ ش علی المجاز م شی بشی نوعان ش
احدہما الاسناد م الحقیقی و ہو بقیامہ الحقیقی بمسند الیہ و لزمہ
التنکر بمسند بہ اصلا فیحکم معرفا او مخصصا علی حکم مسند الیہ عرضا
ش ثانیہما الاسناد م المجازی و ہو بقیامہ المجازی
بمسند الیہ و لکن الاسناد المجازی لا یتحقق الا بان یتضمنہا بالاسناد
الحقیقی فہما یصحان فی المعرفۃ بالاصل ش کالعلم
م من جہۃ لا فی المنکر لاہما الا بالتخصیص متعب بالعرض
ش کما بالاسم او بالحرف او بالقرینۃ م من جہتین فضرورت
التخصیص لابد منہ استقامۃ للمعنی قرینۃ کافیۃ فتشبیہا

الاسناد حتی یحرو الی ان یستقیم المعنی بہ فکانا مفیدین
لتنبیہما فی حدہما ش فمثال الحقیقی فی معرفتہ بالاصل
من جہۃ زید قائم والمجازی غلام زید ومثال الحقیقی
فی المخصص بالعرض من جہتین فباسم ہذا الرجل قائم و
بحرف الرجل قائم وبقرینہ رجل قائم والمجازی ہذا
الغلام للرجل والغلام لرجل وغلام رجل فالمقصود فی
الکلام الاسناد المخصص بقرینۃ من ہو قائم ومن ہو
مملوک لرجل مالکہ لاجنبیۃ فتعلق العلم بالمعلوم لوجہ الذی
لا یزیل العموم م فالتعریف تعیین من حیث الذات فلا
یقبل التعمیم اصلا فالمعرف منہ والتنکیر تعمیم من حیث الوصف
فلا یقبل التعیین اصلا فالمنکر منہ والتخصیص تعیین یقتضی
العموم بمقابلتہ لا یزیلہ فتعریف المعرف تاکید وتعریف
المنکر مہمل ش لاقتضائہ التعمیم اصلا فالتعارض ولکن
جاز تخصیصہ لاقتضائہ العموم م وتخصیص المعرف یشیر
الی زوال اقتضائہ ش ای لا یقبل التعمیم اصلا

م عرضا ش تمییز من الزوال ای بعرض التخصیص
م فیقبل التعمیم لا اصلا ش تمییز من الزوال اے
لا یشیر الی زوال اقتضائہ من اصلہ م و تخصیص المنکر
یشیر الی زوال اقتضائہ ش اے لا یقبل التعیین اصلا
م عرضا فیقبل التعیین لا اصلا ش شرح المیزین
کما تبین م ولا یفرق فی وجہ المقصود من التعریف
والتخصیص و لکن فیہما اشارۃ الی اقتضائہما و فیہا طلب
آخر ہو تعیین فی حد ذات المعرف و تعمیم فی حد وصف
المنکر ش نیظر اہل النظر فی محلہما م و یجوز نفی المنکر المخصص
بالوصف عن نفسہ ش اذ نفی الوصف جائز و المنکر المخصص
شامل بہ م لا ش یجوز نفی المنکر م المخصص بالاسم
والحرف اذ ہما کمعرفۃ بالذات فی ثابت ش ولا نفی عن
نفس ثابت م اصل ان معارض الثابت یاول
بما لا یعارضہ لا الثابت لتقدمہ علی المعارض والا الثانی
باطل و کیف بطلانہ اصل ان نفیا بضد ثابت باطل

ش اذ لا یجری ے نفی بقصد ثابت ے علی ثابت معدم
والعدم لا یحکم فباطل م وتخالفہ ش اے ثابت م
باول ش اذ لہ الوجود فیحکم بتاویل م بما لا یعارض ثابتا
فلیتامل فی الصد والتخالف فیصیب ان شاء اللہ
تعالی اصل ان الامر طلب لترتب اثر جائز امکان
من ثبوت ذہنی صالح لہ ما حصل من ثبوت متقدم
خارج معلوم ش آمر و مامور م ممن ہو اہل لطلبہ
ولا یقصدہ ولا یجوز الجواز باختیار للمامور ولا دلیل علی
استعلاء الطلب وعدم استعلائہ طاہرا فممن ہو قاصدہ
تاکید احتمالا لا امکان فعقد القصد لا الطلب فالامر
لعین موجود معلوم والممنوع امکان طلبا وترتبا
لغو فعقد الیضا ش اے الممنوع امکان فعقد
القصد لغو لکنہ قد یاول تشریفا بالخطاب
والمجادل ثبوت متقدم خارج موجودا او معدوما
ممتنع فالمامور بہ نظر ے اصل ان الہامہ

منع عن ترتب اثر جائز امکان من ثبوت ذ ب
صالح له مما حصل من ثبوت متقدم خارج معلوم
ش ناه و منهی م ممن هو اهل المنعیه و یقصد
ولا یجوز الجواز باختیار المنهی ولا دلیل علی استعلائه المنع
وعدم استعلائه ظاهر فمن هو لا یقصد و تنبیه احتمالا
لامکان القصد لا المنع فالنهی عن عین موجود معلوم وعن
ممنوع امکان منعا و ترتبا لغو وقصدا ایضا ش اے
عن ممنوع امکان قصد لغو م لکنه قد یاول تشریفا بالخطاب
وعن مجهول ثبوته متقدم خارج موجودا او معدوما ممتنع
فالنهی به نظری اصل ان الخلاف خلافه ش الضمیر
الی الخلاف اے وجود غیر مثله ولیس بعنده
فیقتضی وجودا غیر مثله م ولیس بعکسه فیوجدان فی
محل واحد اصل ان المعارض بالخلاف یاول بالضد
ش یاول م لان الخلاف یقتضی وجودا غیر مثله بمقابلته
فیصح تاویله بالضد لا فلا ش اے لا یقتضی وجودا غیر مثله

فلا یسع التاویل م فلزم التاقط اصل ان العکس
وجود مثلہ فی العکس اصل ان الوجود الخارج ما ہو
مصداق لما فی علم متقدما منہ ش ای المصداق متقدما
مما فی علم ای الشبہ ہو معلوم م او متاخرا ش اے
المصداق متاخرا مما فی علم ای الشبہ ہو مصنوع م
حسیا او غیرہ اصل ان الوجود الذہنی فی حصولہ
موقوف علی مصداقہ المتقدم فلیس مستقلا فی وجودہ و
لا بمصداق ولذا یمکن ان یقال لیس للذہنی وجود
ای وجود مستقل وان یقال للذہنی وجود اے
وجود غیر مستقل فان یفہم کذا فلا نزاع والا فالقولان
باطلان وعلم من ہذا ان الذہنی فی حال معلومیتہ خارجے
لانہ مصداق متقدم لما فی علم لہ ش اے للذہنی
ہو مصداق متقدم لما فی علم آخر لہ م ولا یحصل الذہنی
ان کان مصداق متقدم معدوما لامتاخرا اصل
ان الوجود البدیہی ما تحقق بوجودہ واقعا حسیا او غیرہ

وان اہم ہُم غیر حسی بدیہیا فما اطلاق علی انتزاعی منہ ش
ای قولہم ان البدیہی ما یدرک بنفسہ والنظری ما یدرک
بدلالۃ فحسی بدیہی وغیر حسی نظری فیقول الحزین ان نظرت
فی تعریف النظری وجدتہ بعرض دلالۃ وتفکر کما قالوا
توقف ادراکہ علی دلالۃ وتفکر فقط لان ماہیۃ التی توقف
ادراکہا علی دلالۃ فی تحقق وجودہا واقعۃ بذاتہا کما ہی سے
وان یحصل نظری آخر کانتزاع من النظری الاول
ای غیر حسی وشتر و ان نظریا یحصل لا بدیہی علی قولہم
فما یحکم علی الاول ولا یمکن تحادہ البداہت والنظر علی حقیقۃ
واحدۃ فما یحکم علی الوجود الانتزاعی من غیر حسی م وان
یشترط وجودا واقعا فغیر حسی فیہ ش اسے داخل فی
البدیہی لوجودہ الواقع م اصل ان الوجود النظری
ماہو بانتزاعہ فی علم ش حال الانتزاع او صنعتہ اسے
لیس بخارج من علم فلیس بواقع م حکما عقلیا فاذا تحققت
انتزاعیتہ خارجیۃ من علم فواقعۃ بوصفہا فہو فی الحال

ش اسے کانا فی حال تحقق انتزاعیتہ خارجۃ من علم

م بدیہی ہذا تعریفہ بذاتہ ش اعلم ما قال فی المتن فاذا

تحقق وجودہا ہو بانتزاعہ خارجا من علم فواقع بوصفہ

فہو فی الحال بدیہی بل قال ما قال فیہ نکتۃ ای ما ہو بالانتزاع

فی علم حکما عقلیا الی ان تحقق انتزاعیتہ خارجۃ من علم نظر

فاذا تحققت خارجۃ من علم فواقعۃ بوصفہا فہو فی الحال

بدیہی لان منشاء الثبوت للنظر ہو الانتزاع الحال بین

المنتزع والمنتزع منہ لا وجود المنتزع المتحقق ولکن

لما تحقق فتحقق انتزاعیتہ خارجۃ من علم یجعلہ بدیہیا

م وکذلک نسبۃ وابناء ش مثلا ان الملک مفہوم

انتزاعی من جہتین من مالک ومملوک فالی ما ان لا تحقق

خارجا من علم نظری فاذا تحققت انتزاعیتہ خارجۃ من

علم فہو فی الحال بدیہی فہذا مثال للنسبۃ والانتزاعی

والابناء کلہا فی الجہتین ومثلا ان فعلا لازما مفہوم انتزاعی

من جہۃ من صفۃ وذات فالی ما ان لا تحقق بنفسہ

من منتزع منہ خارجا من علم نظری فاذا تحققت
انتزاعیتہ خارجۃ من علم فهو فی الحال بدیہی فهذا امثال
للنسبۃ والانتزاع والانبار کلہا التحلیلی فالمنظرے
حالۃ قلیلۃ م فالنظری قبل البداہۃ ش اے اذا کان
الامر کما قیل فی النظری والبداہۃ فالنظری ثابت
قبل البداہۃ م فما استجمعہا ش الفاء بجزاء الشرط
المحذوف ای اذا کان الامر کذا ای النظری قبل البداہۃ
وما للاستفهام للانکار فالحاصل ما من شئی استجمعہا..
ویمکن ان یکون ما نافیۃ والمستتر الی ما ہو بالانتزاع
فی علم ہذا شامل لجواب سوال متوہم من عبارت المتن
ای النظری ما ہو بالانتزاع فی علم فاذا تحققت انتزاعیتہ
خارجۃ من علم فواقعۃ بوصفہا فهو فی الحال بدیہی + ہو
ان استجمع النظرے والبداہۃ شیئ واحد ای ما ہو
بالانتزاع فی علم فجوابہ انما اذا کان النظری قبل البداہۃ
فما استجمعہا م وعلی الاصل العلمیات.. بدیہیۃ فی حدہا

اصل ان تعبیر الخارج والذہنی بوصفہما مع لحاظ
العلم بوجودہما اصل ان تعبیر البدیہی والنظری
بوصفہما بلحاظ وجودہما فقط ولو لا لمجہولین اصل
ان التجدد لا یوجد بوجود الذی وُجِد الا بوجود الذی
یتجدد مجازا س ش تمیز من تجدد الذی مصدر لفعلہ
ای تجدد امجازا م بمثلہ باتحاد مجازی لا حقیقتا
س ش تمیز من تجدد الذی کما مرفاعلم ان التجدد صفۃ
لوجود الذی یتجدد بمقابلہ وجود الذی وُجِد لا لوجود الذ
وُجِد م فلا بغیرہ س ش اے اذا کان التجدد بالمثل
باتحاد مجازی فلا یوجد التجدد بغیر مثل وجود الذی
وجد م فی العوارض مع الذات س ش لان تجدد العوارض
یلزم التجدد فی الذات لقیامہا الحقیقی بہا وہی منشاءہا
م فالتجدد والتجدید بما س ش اے ہو مفہوم جدید
متعلق ثابت م وقع بازائہ مفہوم قدیم منہ س ش
وجد متعلق بہ من جہۃ صفۃ التجدد بہ لا من جہۃ اخری منہما

ش اے فی نفسہما دون تعلق بصفۃ التجدد مع اشارۃ
الی معنی مبہما م ولو وجد تہما وکیف التقابل فیہما بہما
ش اے لیس التقابل بالجہۃ الاخریٰ فی نفسہما م
فالحدوث بالتجدد اظہر ش لان التجدد یستلزم عدما سابقا
م فللحادث حالۃ فارقۃ غیر قارۃ بین عدم سابق ولاحق
منبثین علیہا بہ فہہنا وجود الحال ش اے وجود الزمان
الحال م مع بقاء تشخص حاصل زائد علی الماہیۃ منہما
ولا ہو عین نفسہا ش التشخص ہو تعین بمعین من غیر
اعتبار عرض بای وجہ من زیادت علی الماہیۃ فلا تجدد
معہا او عینیۃ بالماہیۃ فیتجدد معہا م فالتجدد مثل
فانی حق لا بعود فانی عن المحل وان لم ش اے
ان لم یکن التجدد مثل فانی وہو یستلزم عدما سابقا
حقا او کان عود الفانی عن المحل م فبقاء غیر محتاج
فی مستقر ش المجرور متعلق ثابت خبر المبتدء فجزاء الشرط
م نعم جہۃ الموجود شرک افعال وفی جہۃ الموجد تعطل وہذا باطل

لان ش تعلیل نفی عروض فانی عن المحل وتقابض فی محل

عن المحل م فناء العوارض ش دون الماهیة م عن

المحل انتقالا ش لا فناء لنفسهما م یقتضی بقاءها فی محل

والمحل ما قامت به ش ای الماهیة التی قامت به العوارض

بقیامها الحقیقی م لا ما قامت فیه ش ای الزمان والمکان

م وبقاء العوارض بقیامها الحقیقی بماهیة اخری دون

ما قامت به ممتنع فان فی محل ش ای ان بقیت فی

محل من الزمان والمکان م بما قامت به ففی المحل لیس الفناء

عن ما قامت به فاذا البقاء غیر محتاج ش ففی المحل ای

فی هذا الزمان والمکان متعلق مقدم بلیس جزاء شرط والفاء

للتفسیر واذا للشرط علی الجملة المحذوفة ای اذا کان الامر

کذا والبقاء غیر محتاج جزائه م والماهیة لا تقوم الا بنفسها

فلیس لها محل ش المقصود ان ثبت التجدد فی الماهیة

ولم یسلم فناء نفسها کما هو قولنا فما لها من محل ای

ما قامت به ونفی ما قامت فیه کما هو المذکور فکیف م وان یقصد

ما قامت فیہ فلغو و لزم البقاء غیر محتاج س ش لان التجدد
واقع فی نفس المتجدد لا من حیث انتقال من المکان و الزمان
و القیام فیہا و لزم البقاء غیر محتاج لعدم التجدد فی نفسہما
م و التجدد باطل س ش ان تفرض انتقال المکان و الزمان
و القیام فیہا فالتجدد و الذی انما لا یقع الا فی نفس المتجدد
باطل م و لیس المحل للمحل ش و لو من ما قامت بہ او ما قامت
فیہ لان المحل متجدد و لیس لہ محل آخر لقیام ما فنی م و
ان العلم بالمعلوم فی حدہ ان انتقل منہ فعاد الیہ فکیف
فی علم المعلوم الذی لا ینفک عنہ و لو لا الجہل فی حد من
الانتقال الی العود س ش و ان معطوف علی ان مجرور
اللام علۃ لنفی عود فانی و من لابتداء الانتقال و الی
لغایۃ العود م فالدہر موجود و اقع فی زمان حال و اقع
س ش لان التجدد لا یقع الا فی وجود واقع فی زمان حال
م فالماضی لعدم لاحق بہ یستلزم فنائہ س ش الضمیر المجرور
یرجع الی موجود واقع فی زمان حال متعلق لاحق صفۃ

لعدم مجرد متعلق ثابت خبر مبتدء و یستلزم فناء صفۃ لہا
اے للموصوف والصفۃ معا م والمستقبل بعدم سابق بہ
یستلزم تجدد ا ش ترکیب الجملۃ کترکیب جملۃ سابقۃ
علیہا م وتحقیق الدعوے بالتجدد ش ای تحقیق الدعوے
لوجود زمان حال و عدم ماضی ومستقبل بالتجدد اے
الحادث لانہ یستلزم العدمین م وان لم یکن کذا فیستحیل
بالدہر الباطل للدہریۃ فی ابقاء غیر محتاج ولزوم التناسخ
فی العود ش بعدم العدمین م ومن دونہ ان فناء فانی
بنفسہ والتجدد مثلہ بدیہی ش لما یدرک ان بداہتا علا
یحتاجان بدلیل م وان تفرض بقاءہ فی محل آخر
والعود فلیس علیہما دلیل ش اے علی بقاءہ فی
محل آخر وعود نفس الفانی م فاعلم الحق ومن قولہ تعالی
علی ما ادعی ما ننسخ من آیۃ او ننسہا نات بخیر منہا او مثلہا
الم تعلم ان اللہ علی کل شئ قدیر ۰ فاعلم ان النسخ یتناول
بخیر منہا او مثلہا الا ش ای الا یتناول م التجدد الا یصدق

بشانہا فقط فیجیر سہبا والقدیر مہنا یدفع لبس عجز فی خلق محمد دیابعد
ش یتعلق بلبس م کما قال اللہ سبحانہ افعیینا بالخلق
الاول ط بل ہم فی لبس ای التباس بالغافی بتجدد مثلہ ذاتا
وعرضا او فی لباس اخر قبل م للترقی او ہم الی الکفار وفی
لبس اے فی شک من خلق جدید اے خلق یوم البعث
قبل لاضراب علی قول الکفار فاعلم ان التجدد حسی ش
کما ہو ظاہر م ونظری باستدلال بمنع لبقاء غیر محتاج
فیا رب کیف خلقتنی فی اختلاف ش ای فی خلاف ہذہ
المسئلہ وغیرہا م وانی اخافک ش ای فی التخالف
م وما توفیقی الا بک ش علی الحق م وتوکلت علیک
ش لتہدینی م فافتح لی ابواب رحمتک ش وہی الحق
م وانت خیر الفاتحین وصل وسلم علی محمد نبی الرحمۃ
وعلی انوارہ ش یراد بانوارہ وجود الانبیاء والاولیاء
والملائکۃ حتی ما فیہ نورہ صلعم م وشفعہ فینا وترحمنا
بہ وانت خیر الراحمین اصل ان الشرکۃ تقتضی التغایر

[illegible]

والاتحاد فالتغایر ظاهر والاتحاد لا یوجد الا فی شیئین
مجازا فاشتراک الحقیقتین حقیقتا فی ما تمتازان ممتنع
الا مجازا ش لانهما ان تغایرتا حقیقتا فالاتحاد بینهما
مجازا فکیف المتغایران فی حدهما یتحدان حقیقتا یا رب
الا مجازا بوصف جامع م وحقیقة واحدة لا تقتضی
التغایر والاتحاد فی حدها فکیف هی دائرة فیما به
الامتیاز وهو التغایر وفی ما به الاتحاد وهو فی شیئین یا رب
واما اشتراک العارضین فالعارضان اما بقیام حقیقی
واما بقیام مجازی علی حقیقة او حقیقتین فیما منع اشتراک
الحقیقتین ممتنع الا مجازا ومن ذ ونه ان یکن العارضان
فی ماهیة قدیمة فلزم حدوثهما تغیرهما عن حدهما فرضا باطلا
ش لان الاشتراک یغیرهما عن حدهما الذی یمتازان
به وهما لا یتغیران م وان یکونا فی ماهیة حادثة فالفناء
لا یمهلهما حتی یستحیلا وما تری مستحیلا ش کما فی قوله
تعالی ثم خلقنا النطفة علقة فخلقنا العلقة مضغة

فتخالفت المضغة عظاما الآیة فالقی عصاه فاذا ہی
ثعبان مبین الآیة وفی غیرہما ایضا م ہو المتشخص الزائد
علی الماہیة فیسخ بتغیر مثلہا وان تمہل تعرفنا باطلاقہا فبقاؤہا
غیر محتاج فالحق ما قیل ش ای امتناع اشتراک
الحقیقتین حقیقتا فیما تمتازان م ومن ورائہ ان
الکلام دائر فی الاشتراک وہو فی المتغایرین من
حقیقتین او عرضین علی حقیقة اجتقیقتین فان
تعارض المتغایران للاشتراک فتساقطا ہما و
حقیقة یلقوم ان بہا فیارب کیف تبقی حقیقة ساذجة
ویصیر ماء نارا فافہموا یا اولی الالباب ما قیل ش
ای ما رد وما اثبت م وقیل استحالة الماء
نارا بدیہی فافہموا ان فنائہ بدیہی ام فنائہ عن
المحل واستحالتہ وعلی القائل ان یاتی علیہما بدلیل
وان الظن لا یغنی من الحق شیئا اصلا ان البرزخ
فی المتغایرین تغایرہما فیہ وصف مانع فی نفسہما

لا الثالث بینہما یستجمع بوصفہما والدلیل علیہ لفظا وجود
المتغایرین ومعنا مفہومہ وہذا برزخ حقیقی ولا یحتاج
الی غیرہما للفرق والمعرفۃ وان تکن ثالثا بینہما یستجمعا بوصفہما
کقولہم فقولہم لا یستجمع المتغایرین فی وجہ التغایر وہو مانع
فلا یمکن ان یکون عین الآخر ش اے التغایر الآخر
م فلما کان التغایر بماہیتہ عینہا فلا یمکن عینیتہا بوصف التغایر
الآخر انتہی وان تکن ثالثا بینہما یستجمعا بوصفہما علی وجہ
مجہول بقیامہما الحقیقی بہ او المجازی فالوجود یستجمع المتغایرین
فی نفسہ وتغایر المتغایرین غیریۃ فلزم برزخ بینہما یستجمع
لتغایرہما فکان التسلسل والدور وما ہو ثالث بینہما غیریۃ
وفی نفسہ ولا غیرہ ش لا کما فالجملۃ مع تقدیرہ اے
لا غیرہ ثالث بینہما غیریۃ وفی نفسہ عطف علی الجملۃ الاولی
م والعجب من ان الثالث بین الاثنین انما ہو الثانی
بین الثلث والا ہذا الکلام فی برزخ حقیقی وہو المفرق
والبتۃ وجود بسیط متاخر من المتغایرین ش من من

اشارت الی الانتزاع من المتغایرین م مستجمع
باثار الطرفین وصفا بقیامہما الحقیقی بہ او المجازی الذی
یحتاج بالحقیقی فہی وصف جامع فی الوجود ش اے
ہذا الوجود المتاخر م فی نفسہ س ش تاکید فی الوجود
م فرقا ومعرفتا لہما س ش ای للفرق والمعرفۃ للمتغایرین
م لامہو واقعا بینہما للفصل او الوصل حقیقۃ فہو برزخ
فی حد نفسہ تشخصا زائدا اے مستجمع وہذا برزخ مجازے
ویحتاج الی غیرہ لفرقہ ومعرفتہ وان قیل ہو موصل
الطرفین او مفرق حقیقۃ فیرد ما قیل فے الصدر علی نفسہ
وفیہ س ش اے فی معنی البرزخ المجازے م
برزخ مثالی وہو علم مستجمع مثال الطرفین فالمثالان
لا یتحدان فیما یمتازان بہ الا مجازا وس ش المثال م
الواحد لا یوافق لمصداقین متقدمین لعلم الا المصداق
متقدم ومتاخر لصنع تتوافق مجازی ای فی بجامعیۃ لا حقیقی
بما نعیۃ ولا لیسا دیان فی حدہما وان کانا ماہیۃ واحدۃ

فلزم الدور بان الماهية ش الالف واللام للعهد الذكر
م كانت ماخذ وجود الشبه فالشبه ش الالف واللام
للعهد الذهنی م کان ماخذ وجودها وتمثال الذهب
لصنع يحتاج الى تمثال الذى يعلم وفى المثالى برزخ
حقيقى كما ذكر ولطافة المقاصد فى البحث لا يدرك الا اللطيف
اصل ان المنع ليس بخصوصيته على تعميم مسلم فى وجه الاشتراك
لان الممنوع منه تكليف ش اى تكليف المنع على المسلم
م الا فى وجه غير مشترك اصل ان التخصيص بمقابلة
تعميم فيفيد المقصود فلا ينفى جواز تخصيص لغير مخصص له
الاشتراكهم فى عموم ان لم يكن ممتنعا لغيره ش لان الوجه
الممنوع لا يشترك فى العموم م وان لم يجز فاشتراك
العموم باطل ومغايرت مخصص من يعمم فى وجه التخصيص وجهة
التخصيص تزايل اشتراك الذى فى عموم ولا يعارضه ولا يعتبر
عموم ولا خصوص الا فى العوارض ش لا فى الذات
م اصل ان الاستثناء محصور فى وصف وما قام به حقيقيا

ش هو فاعله م او مجازا ش هو مفعوله م فالوصف
وجه الاستثناء وما قام به حقیقتا او مجازا مستثنی منه و
مستثنی والمتعلقات الزائدة غیر الوصف ش الذی
حصر الاستثناء فیه م المستثنی منه والمستثنی شامل لهما لا
لوجه الاستثناء فتغایر وجه الاستثناء بالتعدد للمعنی
المذکور وتغایر المستثنی منه والمستثنی بالخلاف ضروریان
وان لم فبطل الاستثناء واهمل معناه فالاستثناء یفید
الحصر والتحقیق لما فیه من اثبات لا من نفی اذ لیس الحصر
والتحقیق الا فی موجود ش مثلا جاءنی زید ان العالم
الا عمرو ان الجاهل وعکسه م اصل ان الاستدراک
محصور فی وصف وما قام به حقیقتا ش هو فاعله م
او مجازا ش هو مفعوله م فالوصف وجه الاستدراک
وما قام به حقیقتا او مجازا مستدرک فی الجملة الاولی
ومستدرک منه فی الجملة الثانیة والمتعلقات الزائدة
غیر الوصف ش الذی حصر الاستدراک فیه م

للمستدرک والمستدرک منہ لا لوجہ الاستدراک فمقصود
الاستدراک الثانیۃ لا الاولی لصراحتہا ولکن الاستدراک
لا تحقق بغیر ذکر الاولی فلذا قیل مستدرکا ش تامل فی
معنی لفظ المستدرک والمستدرک منہ فوضح تعبیر الماتن فیہما
م فتغایر وجہ الاستدراک بالخلاف للمعنی المذکور ضروری
فان تغایر المستدرک منہ من المستدرک فیذکر وجہ
الاستدراک والمستدرک والمستدرک منہ وجوبا لعدم
دلالۃ علیہم لتغایرہم ش مثلا جاء فی زید لکن عمروا
ذہب الی خالد م اولم تتغایر ش المستدرک منہ
م فقد یحذف جوازا فصاحۃ بوجود الدلالۃ علیہ بتوحدہ
ش مثلا ما جاء فی زید لکن ذہب الی عمرو ولکنہ ذہب الخ
م وقد یحذف وجہ الاستدراک العام ش الذی
ما یستقیم المعنی بہ م فی الجملۃ المستدرکۃ وجوبا فصاحۃ وبلاغۃ
لتوسعۃ ش مثلا ما زید الا عالم م وان کان تغایر
وجہ الاستدراک بالضد للمعنی المذکور فلہ ان لم تتغایر

المستدرک منہ من المستدرک س ش و الا فہو الاستثناء م مثلاً
جاء نی زید الا عمرواً و ما جاء نی زید الا عمرو م فالاستدراک مہمل الا
لمقصد آخر الذی یذکر بعد المستدرک منہ ففی الحال الا للاستدراک
استفادتا لحصر و تحقیق فی جہۃ الثبوت لا فی جہۃ النفی اذ لیس الحصر
والتحقیق الا فی ہو بدس ش ولم یذکر وجہ الاستدراک بوجود الدلالۃ
علیہ بعضدیتہ م مثلاً لاینفع سعیہم الا بشیئۃ اللہ تعالیٰ ای ینفع سعیہم
بمشیئۃ اللہ تعالیٰ بخلاف لکن ش لایستفاد منہ الحصر والتحقیق م
الایستفاد منہ الحصر والتحقیق سے فی الثبوت المتغایر بالعقد من النفی السابق
س ش اذ الثبوت بعد النفی بالضد یفید للحصر والتحقیق مثلاً ماکان زید اخا
احد منکم ولکن امیر و عادل م و آن لم تغایر وجہ الاستدراک بمعنی
المذکور فمہمل الا استینافا لمقصد آخر الذی یذکر ولم یذکر س ش
وجہ الاستدراک م بوجود الدلالۃ علیہ بعدم التغایر فصاحۃ
جوازاً س ش مثلاً لو شیئت لضربتکم لاکن لاکرامکم ولو شیئت لضربتکم
لاکن اذنیکم زید ای ما ضربتکم لاکرامکم و اذنیکم زید م اصل
ان فی المفضل والمفضل علیہ تغایراً حقیقیاً و اتحاداً مجازیاً س ش

کما زید اعلم من عمرو م وقد یحذف المفضل علیہ للتوسع ت کما
واللہ اکبر م والا فبطلا اصل ان الحصر ہو حصر المحصور فلیس خارج
منہ س ای اثباتا من بعض المحصور م فلا یجری علیہ انتقاض فان
استثنی او استدرک او خصص بعض منہ فی الکلام فہو بمعنی جمع لا حصر
ش فالحصر لا یرجع الی المستثنی والمستدرک والمخصوص م و انما کید
کالحصر فی الحکم اصل ان الربط فی مصدر متعد لا یتحد فی فاعل ومفعول
لانہ بقیام حقیقی فی فاعل وبقیام مجازی فی مفعول اذ ہما متغایران
بنسبۃ لہما لکنہ یقتضی الدلالۃ الی کل واحد منہما بہ فلا یدرک کل واحد
غیرہ الا مجازا والکلام فی ادراک الذی بالربط المصدری لا
بوجہ غیرہ اصل ان الجانب الاول فی الجواز قوی لانہ موجود
اصل ان الذات لا تبحث بنفسہا لمفہومیتہا بالوجدان علما بالضرورۃ
الا بعوارضہا فلا تتبع الا بعوارضہا وہکذا العوارض لا تتبع بنفسہا
الا بما قامت بہ لانہا لا تقوم الا بماہیۃ والعرض علی العرض
ممتنع وان اقترا ماہیۃ فالعرض مفقود وان وجد فما نقول
اصل ان التعمیم لا یقع فی الذات نفسہا الا فی اختصاصہا

بوجہٖ ما جائزۃ ش ہی لیست بضروریۃ فیجوز سلبہا م او واجبۃ
ش ہی کانت ضروریۃ فلا یجوز سلبہا م اصل ان التبیین یقع
من العوارض لا من الذات فمن عوارض جائزۃ ش ہی لیست بضروریۃ
فیجوز سلبہا م لرفع الابہام فی وجہ مخصوص ومن اجبۃ ش ہی کانت
ضروریۃ فلا یجوز سلبہا م لرفع الجہل عن وجہ مخصوص ووجب التوحد
فی المبیَّن والمبیِّن من وجہ والتغایر من وجہ وہما ظاہران
منہما فوجہ التوحد بین اصل ان التشبیہ باضافۃ لا بحقیقۃ
اذ وجہ التشبیہ وصف مانع بحقیقۃ ش فالتشبیہ بحقیقۃ
ممتنع م اصل ان مفہوم کل لیتعلق باجزائہ بمعنی جمیعہا
فمفہوم کل یقتضی مفہوم جزء لہ ومفہوم جزء یقتضی مفہوم
کل لہ وہما متخالفان فی مفہومہما فلا ینطبق بعضہما علی بعضہما و
بقطع نظر عن مفہومہما لا بحث فیہما فان مفہوم کل متوقف علی
مقابلۃ مفہوم جزء لہ ومفہوم جزء علی مقابلۃ مفہوم کل لہ فان
کان ما بہ مفہوم کل موجودا حقیقیا ضروریا فی حدہ وہو واحد
حقیقی فکان ما بہ مفہوم جزء لہ موجودا حکمیا ش ای غیر موجود

متفرضا بالوجود هم غیر ضروری فی حده تبعا بوجود ما به مفهوم کل ان لم یکن امکان جواز وجوده ممتنعا وهو افراد حکمیة وان کان ما به مفهوم جزء موجودا حقیقیا ضروریا فی حده وهو افراد حقیقیة وکان ما به مفهوم کل موجودا حکمیا ش ای غیر موجود متفرضا بالوجود هم غیر ضروری فی حده تبعا بوجود ما به مفهوم جزء ان لم یکن امکان جواز وجوده ممتنعا وهو واحد حکمی ثم ان لم یکن التبع لامتناع الوجود الحکمی فالتوقف ش الفاء تفید معنی العطف علی التبع والجزاء لشرط مقدر ای اذا لم یکن التبع بامتناع الوجود الحکمی بطل بعضها فلم یکن التوقف بینهما المتوقف علی وجودهما هم بطل مفهوم کل وجزء لعدم وجود وبعضها لعدم التبع ولعدم وجودهما لعدم التوقف فاعلم ان مفهوم جزء لا تحقق الا بمقابلة مثله ش هو جزء هم بخلاف فرد واحد فلا یحصل الجزء الا بافراد ولو مختلفین ش فلیس اتحاد مجازی فیهما شرطا فی هذا الوجه هم ولما الاجزاء بمقابلة کلها والافراد بمقابلة بینهما فالاجزاء لیست بافراد والافراد باجزاء واذا توقف مفهوم بعضها علی بعضها ففی ای وجه ش

من الوجہین المذکورین اسے ان کان مابہ مفہوم کل موجودا حقیقیا
حقیقیا ضروریا فی حدہ وان کان مابہ مفہوم جزء موجودا
ضروریا فی حدہ م لا یحقق الا وجودا حکمیا مش اسے الا یحقق
مفہوم بعضہا وجودا حکمیا م فالحاصل انما مفہوم کل مابہ متخصص علی
کثیرین او مختلفین واقعۃ من حیث انہم اجزاء لہ فہذا وصفہ الخ
اصل ان مفہوم جنس مش ثابت م با فراد حقیقیۃ مش اسے
لہا وجود واقع م متقابلۃ موصوفۃ بعینیۃ منطبقۃ او غیر منطبقۃ
توصفا عارضیا بوصف بمعنی مصدر جعلی او اصلی مبنی علیہ بہا
یکون اتحاد مجازی بینہا فلا بفرد مش اسے لا یثبت مفہوم
جنس بفرد واحد م فالاتحاد المجازی شرط مثبت لمفہوم جنس
لمغایرۃ مجازیۃ فی افراد مجازیۃ مش اسے بالہا وجود
واقع م لا تحقق افرادیۃ حقیقیۃ فبطل مفہوم جنس حقیقۃ
الا مجازا فافراد الوصف المقیدۃ با فراد موصوفۃ بہ توصفا
عارضیا موصوفۃ توصفا ذاتیا جنس ایضا کمصدر جعلی وما
موصوف بہ جنس علی اصل المعنی واللفظ کمصدر اصلی وما

موصوف بہ جنس علی اصل المعنی لا اللفظ، لذا یقال مصدر
اصلی وصفا تما او فاعل ومفعول اسما عاما باعتبار الذات وصفة
عامہ باعتبار الزمان فالحاصل انما مفہوم جنس ما ہو یعم علی کثیرین
متفقین من حیث انہم متقابلین فہذا وصفہ المانع اصل ان مفہوم
نوع ما ہو یعم علی کثیرین متفقین من حیث وصفہم فہذا وصفہ المانع
اصل انما ماہیتہ التی یظہر منہا عارض تعبر بہیولی ، العارض
بصورت فی محاورة قوم فقط فانی اصرح اے ان کان العارض
زائدا علی الماہیتہ بقیام حقیقی بہا اصلا لمنشا تیہا لہ وہو صفتہ
ذاتیہ لہا فلیس بحادث منہا وان کان زائدا علی صفتہ ذاتیہ
بقیام حقیقی بہا اصلا لمنشا تیہا لہ فبالماہیتہ عرضا بواسطة الصفتہ
الذاتیہ فہو حادث منہا ش کما زید قائم وقاعد فلا تغیر صفتہ
الذاتیہ ولا ماہیتہ لاکن تغیر قیامہ وقعودہ قائمان بقیام حقیقی
بصفتہ الذاتیہ اصلا لمنشا تیہا لہا فبماہیتہ بواسطة صفتہ الذاتیہ
عرضا فہما حادثان منہا م فما ہو بقیام مجازی لیس بصورة لہا
اذ ہو ماہیتہ او عارض فان کان ماہیتہ فہی قائمة بنفسہا فی معناہا

س ش اے ماہیۃ لا عارض م و آن کان عارضا فالمحل قیامہ قائمہ بقیام مجازی وہو ماہیۃ قائمۃ بنفسہا فی معناہا فہما علی نسبۃ بقیام حقیقی بینہما فی معنی ہیولی وصورۃ فلا علی نسبۃ بقیام مجازی فاعلم ان ما ہو بقیام حقیقی من صفات التی ثابتۃ فی ماہیۃ وما ہو بقیام مجازی من صفات التی مسلوبۃ من ماہیۃ فان انکرت مسلوبۃ التی بدیہیۃ لزم اجتماع اضداد بالتی ثابتۃ اصل انما الاطلاق بمقابلۃ التقیید وعکسہ س ش ای وانما التقیید بمقابلۃ الاطلاق م وہما علی ماہیۃ واحدۃ والا لبطلا فالتقیید علی ماہیۃ بقیام حقیقی من جہۃ اخری بمغایرت حکمیۃ بالاطلاق فزاد علیہا لا الاطلاق س ش کما ذکر فی ذکر کیفیۃ العلم والمعرفۃ الخ بزیادۃ شئ من ہذا م وتقیید الذات لیس من حیث اوصافہا بمغایرت الوصف بالذات حقیقۃ فی حد ما لکنہ من حیث نفسہا بالوصف لا بالذات اصل ان الاضافۃ لا تصح بین عام وخاص وعامین ولا بین موجود ومعدوم ومعدومین الا بین موجودین خاصین فعلیک تامل فی البیان اصل انما الدلالۃ

سے مدلولہا قاطعۃ عن غیرہ تتضمنہ اخبار محتمل تصدیق
ش لا تکذیب م فالتصدیق متضمن تسلیم تحصل یقین ش
ہو علم ہدیۃ اسے واقع م فقد یکون ش تام م علم الیقین
باضافۃ الی مفعول و قد عین الیقین باضافۃ بیانیۃ ش اے
نفس الیقین م وقد حق الیقین باضافۃ الی فاعل للمحصل
حصل الحکم ہو تعیین شے یدور بین فاعل و مفعول فحکم
تصدیق باجمال مصدق ہو لازم تفصیل وجود واحد فی حدہ
فتفصیل مصدق لازم اجمال وجود متکثر فی حدہ فمن ہنا توحد
مع تکثر و تکثر مع توحد ش اسے توحد وجود حکم تصدیق باجمال
مصدق مع تکثر وجود حکم تصدیق بتفصیل مصدق و عکسہ
اسے وجود حکم تصدیق بتفصیل مصدق مع توحد وجود
حکم تصدیق باجمال مصدق فحکم تصدیق باجمال مصدق
اہون و انفع لکم مصدق ش کما تقول امنت باللہ کما ہو باسمائہ
وصفاتہ وقبلت جمیع احکامہ م اللہم صل و بارک وسلم دائما ابدا علی
محمد رسولک حبیبک و علی الہ وازواجہ کما تحبہ و ترضاہ و شفعہ فینا و ترحمنا

ذکر کیفیة توحید الله سبحانه وتعالی عما یصفون وشرحها

بسم الله الرحمن الرحیم

نحمد الله ونستعینه ونصلی علی رسوله محمد ونستشفعه علی آله واصحابه واتباعه اجمعین اعلم القول عمن یهدین ان الحادث یقتضی قدیما واحدا احدا متوحدا بالضرورة وان لم یکن فالحادث ممنوع والتوافق ممتنع وبالتفرض الباطل تواففا لا دلیل علی المتوافقین والمتوحد لیس بمتعدد وانتزاع الحادث بقیامه الحقیقی من قدیم مثله فتعینه وجمیعه بکل الوجوه باطل وانما الله اله واحد سبحانه وتعالی عما یصفون

اللهم صل وسلم علی محمد نبی الرحمة وعلی انواره کما تحبه وترضاه وشفعه فینا وترحمنا به فشرحه بسم الله الرحمن الرحیم حامدا ومصلیا ومسلما

اعلم انما علم توحید قدیم معنا یتوقف علی دلالة الحادث بنفسه الیه فقال م ان الحادث س اعلم ان معرفة حدوث وقدم متوقفة بعدمین ح اسئ عدم سابق وعدم لاحق س

فالحادث ما هو بين عدمين والعدم بالتغير بديهي فلكيفية خلقه

مجهولة والمادة له معدومة ولا تجزي بنفسه ح اي لا ينقسم

س ولا بغيره ح اي لا تركب س من بدو وجوده من عدم

ح سابق س الى فنائه الى عدم ح لاحق س وجوبا والتجزي

بغيره لازم تركب والتركب يقع في الاجسام لا في البسائط فثبت

الدعوى من جهة والكلام فيهما مطلقا فان تركب لزم موجودان

للتركب من قبل ح التركب س فلابد والوجود للتركب ح

وكلا منافي بدو الوجود س وان بدا وجود التركب من عدم لزم

موجودان سابقان للتركب في مرتبة عدم او عدم مرتبة عدم وهما

باطلان ولزم التركب للموجودين السابقين للتركب فلزم تسلسل

لا ينتهي بنفي الوجود من عدم الذي منه بداية الوجود فالوجود

ازلي بلا بداية فذلك شرك حقيقي في قدم او دهر لا خالق الوجود

وفنائه مع ان انتهى بالوجود الذي لا تركب له حصل انه لا تجزي بنفسه

ولا بغيره من بدو وجوده من عدم الى فنائه الى عدم وجوبا

مع ان الوجود الذي فارغ عدم ازلي بلا بداية لا تجزي بنفسه

ولا بغیرہ فالکلام فی تحقیق کیفیتہ تجزے بنفسہ وبغیرہ فانہما فے
مرتبۃ تشخص زائد علی ماہیۃ لافی مرتبۃ تشخص ماہیۃ اذہی سریعۃ
فی فنائہا ح کما یفہمان فی ذکر کیفیۃ الاصول فی اصل ذکر کیفیۃ
تجدد س حتی لاتہل للترکب ففی حال الترکب ماہیۃ التی فی مرتبۃ
بدو وجودہا غیر متجزیۃ مطلقا ح بنفسہ وبغیرہ س واوجود
الی غیرہ محتاج کما قال سبحانہ بدیع السموات والارض الآیۃ
والبدیع من تخلیق المخلوق من غیر مادہ کما قال سبحانہ
ام خلقوا من غیر شیٔ مو عدم اعلم ان الشیٔ یطلق علی مالہ وجود
فغیرہ عدم فثبت خالق بوصف مانع وتوحدہ تخلیق من عدم
اے من غیر مادۃ فاذا الاستبعاد فی خلق جدید فصدقت الرسالۃ
بتحقیق المقالۃ والعدم قول راجح عندی من اقوال فی التفسیر
الکبیر وغیرہ منظور فیہ عند متامل فی النظم والدعوی نعنی قول من
غیر شیٔ اے من غیر خالق نظر بان لفظ خلقوا یقتضی خالقا بعمہم
نحیف الاستفہام من خالقہم المخصوص بتوحدہ ۔ وفی قول من
غیر شیٔ اسے من غیر مادۃ باستفہام للنفی فحاصلہ خلقوا من مادۃ نظر

بان لا یثبت خالق بوصف مانع لاشتراک خالقین سے نفی وصف جامع بخلق من مادۃ وان یعد احسن الخالقین بابداعہ من غیر مادۃ تکلیف نثبت دعوی حشر دعوی رسالۃ تحقیق لمقالتہ ام ہم الخالقون بوصف مانع م یقتضی س لاحتیاج وجودہ م فدیما س اے ما ہو لیس من بیدمین فکیفیتہ قدیمہ مجہولۃ وازلی بلا بدایت وابدے بلا نہایت ولیس لہ مواد ولا یحتاج لوجودہ الی غیرہ ولا یتحد بہ م واحد اس ہو یتصف بصفات لہا زیادۃ علی ذات بغیر تہا یا نہا لتمایزہا نفسہا بنا لکا نہا تحدث ولا یقابلہ عدد وجود واسطہ احداث لفاعلیتہ ح اللام الجارۃ لعلۃ والضمیر المضاف الیہ الی واحد س لفظا ح تمیز من انفاعلیۃ اسے بنائر علی لفظ فاعل الذے یستعمل لحدوث فعل فہذا دلیل علی معنی کانہا تحدث س ومعنا ح معطوفہ ای بنائر علی معنی فاعل الذی یحتاج الی شبہ مفعول وشبہ الذات لا یحصل الا بعوارضہا التی ہی لا عینہا فواحدیۃ ہے مصداق متقدم لحصول شبہ لصنع من ذات بصفات التے ہی لا عینہا فتکون واسطہ احداث م احد س ہو یتصف بصفات

التي هي في واحدية عينية فلا تميز لها زيادة على ذات بعينها
منها هنا ولا يقبل تجزي في وجوده ولا هو واسطة احداث
للزومه ح اللام الجارة لعلة والضمير المضاف اليه الى احد س
لفظا ح تميز من اللزوم اے بناءً على لفظ صفة مشبهة التي
تستعمل للزوم صفة فهذا دليل على لزوم صفات عينية في احدية
لا غيرية س ومعنا ح معطوف اے بناءً على معنى احدية
فيها ليس تمايز صفات بلزومها بعينية فلا يحصل شبهة لصنع من
ذات فلا تكون واسطة احداث م متوحدا س هو بلزمه مدة
في وجوده فليس متعدد م بضرورت س متعلق لفعل يقتضي
م وان لم يكن س الواو حالية فحال من قديم او للعطف
على الجملة وان شرطية ولم يكن تامة والضمير المستتر الى قديم
واحد احد متوحد فاعله او ناقصة فموجودا خبره محذوف م
فالحادث ممنوع س فهذا الحادث بعدم القديم او تبنازع
فيه لعدم وحدت ممنوع الوجود وانما هو بديهي م والتوافق
ممتنع س الواو للعطف على الجملة والتوافق اتحاد مجازي

فان قیل توافقا فی خلق الحوادث فکیف امتناع وجوده قیل
توافق المتخالفین فی وجه تخالف فی ماشیئی ممتنع و توافق المتوافقین
فی ماشیئی بلزوم احتیاج رفع معارضة جائزة مبطل قدرت قدیمة
فقدم وان لم یقدر المعارضة فعجز بماح مبطل قدرت قدیمة
فقدم ش لاقتضائه عدما سابقا ولاحقا م وبالتفرض
الباطل توافقا ش الواو کالاولی والتفرض ما یجوزه العقل
وقد یا وجد فوصف بباطل اے لایجوزه العقل علی ما ذکرو
توافقا تمییز للتفرض الباطل م لادلیل علی المتوافقین ش
لان لیس اشتراک فی نفس نسبة قیام ولو حقیقیا او مجازا
لیس الوجود مشترکا فی نسبتین لقیامه ولا یتحقق وجود لوجود
تحقق من نسبة اخری وان تفرض خالق فردا لکل فرد وهم
لایعارضون فی خلق علی وجه مفارقة نسبة قیام فاحتیاج رفع
معارضة ظاهر ولادلیل علی المتوافقین الا علی واحد م والموحد
لیس بمتعدد ش الواو کالاولی والجواب عن التثلیث اے الموحد
لایقبل التجزے عددا او اعلم ان عددا فی کثرت وحکمها فمعناها

اما ان وحدتنا فی نفس کثرت وعکسها ح ای ان کثرتنا فی
نفس وحدت س فباطل واما ان وحدتنا فی کثرت اسے فی نفس
کل فرد من الافراد یقتضیهم فحق لاعکسها ح ای ان کثرتنا فی نفس
وحدت س لان توحدالیس فی نفس تعدد وعکسه ح ای
تعددالیس فی نفس توحد م وانتزاع الحادث بقیامه التحقیقی
من القدیم یبطله س الواو کالاولی والرد علی توحید الفلسفة
والتثلیث لان انتزاع الحادث المخلوق الذی اثرلامره تعالی
تبکونیه بقیامه الحقیقی من القدیم یبطل القدیم م فتثنیة وجمعه
بکل الوجوه باطل س ہذا جزاء شرط محذوف وہو اذا
کان الامر کما ذکر فی رد المتخاصمین والتثنیة مثل الواحد فی صفة
والجمع مماثل الواحد فی وصفه واعلم ان المثل یقتضی اتحاداً
وتغایراً ولکن التغایر حقیقی والاتحاد مجازی فان فقد احد
الوجہین بطل المثل فقید واکد بفی وصفه لان الاتحاد اقوی
فی وجه التثنیة والجمع لانه وجه تشبیه فی المثل وہو مقصود وذا لتعمیم
فیهما الی القدیم م وانما الله اله واحد ش الواوحالیة

عن مقولة القول اوكلا الاولی فما ثبت بعد الرد بالتحقیق انما اللہ الخ

م سبحانہ وتعالی عما یصفون ش ہذا تخفیف الکلام علی

سبیل المحاورۃ ای سبحتہ سبحانا والواو حالیۃ والجملۃ الفعلیۃ حال

عن ضمیر لاحق فی سبحانہ وضمیر مستتر فی یصفون عام الی معہود ذہنی

اللہم صل وسلم علی محمد نبی الرحمۃ وعلی الہ واولادہ کما تحبہ وترضاہ وشفعہ

فینا وترحمنا بہ

ذکر کیفیۃ منع جواز نفس تصور مفہوم

الواجب کلیا

بسم اللہ الرحمن الرحیم

نحمد اللہ ونستعینہ ونصلی علی رسولہ محمد ونستشفعہ وعلی الہ واصحابہ

واتباعہ اجمعین اللہم قیل جواز نفس تصور مفہوم الواجب کلیا

فیجاز لک شریک ولا الہ الا انت وحدک یا ایہا المستفہم ان

المفہوم ہو المصداق والتصور بعینہ وان مفہوم کل متوقف

علی مفہوم جزئہ فان کان ما بہ مفہوم کل موجودا حقیقیا

ضروریا فی حدہ وہو واحد حقیقی فکان ما بہ مفہوم جزئہ

موجود احکیا غیر ضروری فی عدہ تعابر جود ما بہ مفہوم کل
ان لم یکن امکان جواز وجودہ ممتنعا وہو افراد حکمیۃ ومفہوم جزء
لا یتحقق الا بمقابلۃ مثلہ وہو جزء فلا یحصل الا بافراد وافراد الوجب
ممتنعۃ بان معرفۃ الواجب بدلالۃ الحدوث فان کان افراد الواجب
فان توافقوا فی ارادتہم لاحداث فبطلت قدرت قدیتہ عنہم الاحتیاج
رفع معارضۃ جائزۃ توافقا ش مفعول لہ لرفع م فالوجوب
س ش .. اسے فبطل الوجوب ببطلان القدرت م وان لم القدرۃ
علی معارضۃ فللعجز س ش متعلق لبطل ای فبطل الوجوب للعجز م
لاقتضائہ عدما سابقا ولاحقا وان تخالفوا فکان وجود الحادث
ممنوعا بتنازع وانما الحادث بدیہی فلا تثبت دلالۃ الیہم الا
علی واحد کما قال سبحانہ فی سورۃ الانبیاء ولو کان فیہما
آلہۃ الا اللہ لفسدتا ٥ فامتناع وجود الافراد حقیقتا وحکما
الذی حصلت بہ الاجزاء فالتوقف س ش الفاء یفید للعطف
علی الاجزاء والجزاء لشرط مقدر اسے اذا حصلت بہ الاجزاء
فحصل التوقف الذی لمفہوم کل علی مفہوم جزء لہ وبعکسہ ح

ش

اسے لمفهوم جزئی علی مفهوم کلی له عم ابطل مفهوم کلی جزئی

ابع لتنقیح حقیقة مفهوم کلی و جزئی الی اصل فی ذکر کیفیتهما مع شرحهما

فتوضیح م قال سبحانه فسبحان رب العرش عما یصفون ۰ فاعلم

ان البحث مشترک فی منع جوا مفهوم کل للوجب ذهنا و خارجا اللهم

صل وسلم علی محمد نبی الرحمة وعلی صحابه کما تحبه ترضاه وتشفعه فینا برحمتنا

ذکر کیفیة الجبر والقدر وما هو حق

بسم الله الرحمن الرحیم

نحمد الله ونستعینه ونصلی علی رسوله محمد ونستشفعه وعلی آله واصحابه

واتباعه اجمعین اعلم ان للعرض الحادث محلا حادثا بالقیام التحقیقی

لابد منه فله نسبة الی خالقه فینسب بها الیه ونسبة الی ماهیته التی

قامت بها فینسب بها الیها فهی ثابتة له کما قال سبحانه خلقکم

وما تعملون الایه ولکم ما کسبتم الایه فلابد من ان هو المنسوب الیها

فان نزاع من نسبته الی خالقه هو قدر للقدریة وان نزاع من

نسبته الی ماهیته التی قام بها هو جبر للجبریة فلیس لنا الجبر والقدر

لکن من لنا م قدرنا باضافتہ ش اسے مخلوقہ م لستلزم
عجزا حقیقیا مبنا علیہ منہا فالاضطرار والاختیار من کیف لکب
المضاف ش ای المخلوق م وہما متمایزان منہا لکاسب ان تتفکر
فیہا اللہم صل وسلم علی محمد نبی الرحمۃ وعلی انوارہ کما تحبہ وترضاہ
وشفعہ فینا وترحمنا بہ

ذکر کیفیۃ اسماء اللہ تعالی وصفاتہ وذاتہ تعالٰی

بسم اللہ الرحمن الرحیم

نحمد اللہ ونستعینہ ونصلی علی رسولہ محمد ونستشفعہ وعلی آلہ و
اصحابہ واتباعہ اجمعین اعلم ان اسماء اللہ تعالے
قدیمۃ فنعتصم باسم اللہ القدیم فنحجب بحدوث الحروف
لترکیبہا بہا والصوت لتکلیمہ تعالی بہ فی مرتبۃ الحجاب وما بہا
بحادثین الاصفۃ تعالی القدیمۃ المنزہۃ عن الکیف کالافعال
المنتزعۃ من الصفات والمتشابہات لانہ سبحانہ مستجمع لجمیع الصفات
فی استعدادہ تعالی فان اعرض عن ہذا فانما اسماء حادثۃ
مخلوقۃ فیلزم نسبۃ خلقہا من الوجب الیہا واعرض عنہ فکیف خلقہا

وَاعجب القول ان اسمائہ تعالی عین الذات ومع ہذا حدوث
الحروف الانظر الی دلالۃ لفظیۃ وہی باختصاص مجازی فی
شیئین معلومین وقبل الاختصاص بفعل مخصص فانہاہا الا اختصاص
بفعل مخصص قدیم بعلمہ ما فیہ الذی یشبہ بمجازی فالاسماء قدیمۃ
قائمۃ بالقدیم متمائزۃ فی مرتبۃ زیادتہا علی الذات لا فی مرتبۃ
عینیتہا فی الذات ولا بد للاستمرار من الحروف والترکیب
فظاہر وللتکلیم من الصوت بوجوب تعدیتہ بمفعولین لہ فالثانی للتعریض
قوۃ الی فعل للاول وما فیہ الا صوت تضمن حروفا وترکیبا کیف
حدوثہا اعلم ان تعرض قوۃ الی فعل بفعل فاعل الی غیرہ فان
احتاج الی غیرہ فلیس یحق الا الی الذی ہو قائم بہ فلزم ان
مفعولا ثانیا فی تکلیم لتعرض قوۃ الی فعل بفعل فاعل الی غیرہ
لقائم بہ واعلم ان الکلام ان کان بخاطب بغیر صوت وحروف
وترکیب لم یحصل بہ استماع ولفظ یفید معناہ للمستمع وکیف کتب
اللہ تعالی وانہا من کلامہ سبحانہ مع صوت وحروف وترکیب
فلفظ یفید معناہ واسمائہ القدیمۃ مع حروف وترکیب دائم

ای المعمول الثانی

ای المعمول الاول

ای الکلام من عوارض

الله تعالی بوجه وعین له یده وقدم فی مرتبة القدم وقیل هی کلها
من المتشابهات ولا تاول بل المختار فی معنی موضوع مع مجهولیة
کیفیتها فکذا ان یختار الصوت والحروف والترکیب فی مرتبة القدم
من المتشابهات لا یخالف المختار ش فتوافق القول قول طائفة
من اهل الکلام والحدیث انه ح اے الکلام ش حروف واصوات
ازلیة مجتمعة فی الازل کما فی شرح الفقه الاکبر لملا علی القاری فما
نحن بمجرد الطریق م وان الصفات علی ثلثة فعلیة وحقیقیة و
شانیة فالفعلیة ہے اضافات ذاتیه متضمنه الحقیقیة احتیاجا
لوجودها انتزاعا منها والحقیقیة هی متضمنة الذات بقیامها الحقیقی
بها من حیث انها لا هی عین س اے نفس م الذات ش
اذ الوصف لیس نفس الموصوف م ولا غیرها ش من حیث انتزاع
الوصف بقیام حقیقی بالموصوف م وتحدد ش بالحاء المهملة
م الذات علیها فلذلک سمیت صفة ذاتیة فتقرر تشخص لنفس
علیها والشانیة هی اضافات ذاتیه متضمنة الذات ولا تحتاج
فی وجودها الی الحقیقیه انتزاعا کالفعلیة الا احتیاجا بوجه للتحدد

فالفعلیة نسبتها ای تلک الصفات ذاتیة متضمنة
الحقیقیة متضمنة لها

ای تشخص اللہ تعالی
بها

الذات علیها فمحتاجة الیها فی التضمن الذات لا حاجة خاصة لوجودها
الیها فالاحتیاج الیها بوجه غیر معتبر فتحققت اصالتها بمقابلة
الحقیقیة فمتساویة بالحقیقیة فی استقرارها فی تضمن الذات و
اتحاد الذات علیها وہے لا عینها ولا غیرها والفرق بین
الحقیقیة والثانیة بتحدد الذات وتوصف الحقیقیة بالثانیة
کالسمع بالوجود والقدرت بالعظمة ولا توصف الثانیة بالحقیقیة
کالوجود بالسمع والعظمة بالقدرت وتوصف الثانیة بالثانیة
کالرحم بالوجود والعظمة ولا توصف الحقیقیة بالحقیقیة کالسمع
بالبصر وقس علی ہذا وتقدم الحقیقیة والثانیة بالعینیة
والفعلیة باتنزاعهما من الحقیقیة بقیامهما بالحقیقی فاعلم ان
الترک وجود نظری ملتزم من اختیاره منتزع متضمن من
صحت فعل بخلاف الترک ش ای الترک لیس منتزعا متضمنا
من صحت فعل م فسلب الاختیار بعد ثبوته ترک فلیس الترک
مساوی صحة فعل فی صفة قدرت نوضیح حقیقیة من عدمیات
والمنتزعات العدمیة النظریة لیست متساویة بصحة فعل

ففي القدم منع سلب الاختيار انتزاع الترك ممنوع الوجود كالعدم
وما يشتبه بالترك هو صحة فعل في حد ها من قدرته تعالى في حد
تعالى فالقدرة صحة فعل منه فقط كما قيل انه تعالى على كل شيء
قدير اي للترتب وجوده من صحة فعله ولا يحسبن منع الترك مستلزم
جبر اضطرار فيه سبحانه لانهما من خصائص الحوادث وهو سبحانه
منزه عن شوائب الحدوث فعلمه تعالى به من ابناء الحوادث به
لا بمقابلة القدم والارادة بالتخصيص فعل منه المصححة فقط والمشيئة
تمهر ونبهها كما قال سبحانه فاراد ربك ان يبلغا اشدهما الآية
وما تشاؤن وفعال لما يريده تخلق بالشارة فالمفعول الى
الى تخصيص صحة الفعل به والبتة المثبتة بوقوع القريب
وقيل التكوين بالايقاع صحة فعل مخصص منه حقيقة
فقيل ليس بحقيقيه لان صحة فعل سببه الايقاعية
والا الحقيقة في وصفها تحتاج الى الحقيقة وليس كذلك
فالتكوين من اضافات ذاتية متضمنة الحقيقية انتزاعا فالفرق
بين التخليق والتكوين كالانشاء والابداع والبتة ان لا افعال

نسب ... ...

القدیمه نظراً بصحة ربط بینهما ومفعول به یحتمل حدوثهما او قدم
مفعول به و انتزاع الفعل حدوثاً یلزم الحدوث بالصفات والذات
بحکم منشائیتهما وهی تعالت وتقدست عنه او قدماً القدم
بمفعول به س اے انتزاع الفعل قدما یلزم القدم بمفعول به م
فالخدشة علی الطرفین ش اے انتزاع الفعل حدوثاً وانتزاع
الفعل قدماً م فمد فوعه بامر وفعل حجابتین ش کما ذکر حقیقتهما
فی ذکر کیفیة اثبات مرتبة الحجاب بین القدیم والحادث المخلوق
م الی معلوم متعلق بفعل فاعل قدیمین کما هو معلوم ولیس
بموجود خارج ومخلوق من عدم ولیس له مواد ففی الاتحاد
بقطع نظر عن الامر بصحة الفعل خطار وعن صحة الفعل
بالامر غطار فاعلم ان للحقیقة مادة الکشف وهی هو صفها
کفی البصر البصریة هی عینه وقس علی ذلک فمادة الانکشاف
فی کل واحد منها الصفات محدودة غیر مشترکة بغیرها
لان الاشتراک حقیقة ممنوع ومجاز العدم وصف جامع فیهم
باطل کما لیس البصر بسمع فمادة الکشف معه فلا یجوز تقدم المادة

عن الوصف لعدم انفكاكها عنه ولذلك اشتراكها بغيرها تفرضا باطلا ايضا وحدتها ايضا ش اى لذلك المعية لا يجوز اشتراكها بغيرها ووحدتها م فيارب كيف يمكن التقدم ش الحقيقى والزمانى م والاشتراك والوحدة وان قيل كلها اعتبار ليس الفراق فى حدهم حقيقتا يارب عجزت ان اكون منهم اعلم ان الجواب على بنائهم نعم ان تغير الفرق اعتبارا نفى الفرق ما قيل فى الدعوى والحق ان تمايز الاعتبار فى شان الذى موجود بين مرتبة زائدة والذات لقيامها بها وموصلها بها عينية مجهولة لا فى حد الزيادة هى موجودة واقعة ولا فى الذات البحت فما قيل فى الدعوى ثبت فى الزيادة وان تغير الاعتبار محضا لا من حيث الوجود فالعلم بالعدم واعلم ان الفرق فى الزيادة حسبها فى الاعتبار حسبه فليس فرار عن الفرق فلما سلم سلم الدعوى واعلم ان الذات مستجمعة المتغايرين عينية مجهولة ولا تتعدد باستجماعهم وان قيل تتقدم المادة الواحدة على ما قيل اى لم يكن مستجمع المتغايرين فى وجه التغاير

شئ واحد

والحق ان بين ... بعض ...

... مستجمعة ... ان ...

وہو المانع فلما کان التغایر بماہیۃ عینہا لا تمکن علیتہا بوصف
التغایر الاخر لانہا لیست عینیۃ المتغایرین فی حدہم فتعدد فقط
ش فی الجواب م ان المتغایر یتخالف معنا والمتخالف یقتضی
وجود المقابلۃ فیجتمع المتخالفین فی محل واحد کما ہو بدیہی
فی نفسک لا اضداد اذ الضد لا یقتضی وجود المقابلۃ ووجود
مادۃ الکشف والاشتراک فیہا نظریان لم یصحا یعارضان البداہت
فباطلان وقیل ش فی الجواب م تفرض باطل لقولہم لزم
تعارض خلاف فی القولین ش ای ان الذات مستجمعۃ المتغایرین
الخ ولم تمکن مستجمع المتغایرین الخ م وتعارض ضد ففی الخلاف
کیفیۃ الزیادۃ معروفۃ او العینیۃ فالاہون ان تسلم معروفیۃ کیفیۃ
الزیادہ مع مجہولیۃ کیفیۃ العینیۃ اذ الزیادت اظہر لا معروفیۃ
کیفیۃ العینیۃ مع مجہولیۃ کیفیۃ الزیادت اذ العینیۃ اسرخفی
وفی الضد کیفیتہا مجہولۃ لما اذا تعارض العلم والجہل فی شئی
فبقی الجہل لانہ لو عرف فقطعی فرفع النزاع فالاسلم ان لا یجان
فیہا لا ان المجہول لا یحاض وہہنا العجز عن درک الکنہ درک

فان لا ینزلک التعصب تفکرت فاصبت بالحق ان شاء الله
تعالی فاعلم ان مفہوم الذات وبداہی علماً مع وجودہ خارجاً نظراً
بدلالۃ عوارضہ فلا یوجد بنفسہ لایحاط وکنہ الشیٔ ماہیتہ لایتقدم
ولایتاخر منہ شیٔ فان تقدم منہ لیس کنہہ او ان تاخر منہ لیس کنہہ
لاکن یمکن ان یکون وصفہ قائم بہ فلیس کنہہ فقیل لا یدرک
کنہ ذات اللہ تعالی وصفاتہ وقیل یدرک لانہ سبحانہ لایجہل
عن کنہہ فجاز فی ظلہ فیمکن الاختلاف بحسب حال فالعلم بہ سبحانہ
کما ہو بالتنزیہ وتشبیہہ لا یزیل التنزیہ ویمکن ان یادل الادرک
بالجہل عن کیف التنزیہ والجہل عنہ بالدرک فالجہل درک والدرک
جہل فتوافق القولان فقولہ صلعم ما عرفناک حق معرفتک اے
عرف من حیث وجودہ لا من حیث کنہہ اے ما ہو وعرفناک
حق معرفتک مع الجہل عن معرفۃ الکنہ او مع معرفۃ الکنہ علی
حسب حال فتوافقا ویمکن ان یکون ہذا قولہ صلعم من المتشابہات
اذ تعارض العلم والجہل فی شیٔ فبقی الجہل وہو فی حالہ صلعم
ممنوع واعلم انہ سبحانہ وراء الوراء عن درکیہ حادث لا فی

ان لم یعقل الذات وبداہی انتہی

ما عرفناک حق معرفتک

عرفناک حق معرفتک

حد ذاته . صفاته والاش اسے ان کان وراء الوراء فی
حد ذاته وصفاته فالثبوت من نفی النفی المذکور م لزم النفی
عن الثابت علی التسلسل فلا یثبت القدم فما یدرک بالکیف ہو
بتشبیہ حادثٍ وما یدرک بلا کیف ہو عدم سابق ولاحق
او دلالة و ربط فتم حد الادراک وہو سبحانہ وراء الوراء عن
درک حادث فہذا حق ولا نزاع والاستقرار علیہ اہون واللہ
بالغ امرہ ط قد جعل اللہ لکل شئ قدراہ اللہم صل وسلم علی محمد
نبی الرحمة وعلی انوارہ کما تحبہ وترضاہ وشفعہ فینا وترحمنا بہ

ذکر کیفیة اثبات مرتبة الحجاب
بین القدیم والحادث المخلوق

بسم اللہ الرحمن الرحیم

نحمد اللہ ونستعینہ ونصلی علی رسولہ محمد ونستشفعہ وعلی آلہ وصحابہ
واتباعہ اجمعین قال سبحانہ انما امرہ اذا اراد شیئا ان
یقول لہ کن فیکون الایة اصل اذا موضوعة لزمان فمقتضہ

لمعنی شرط فوجود شرط بوقوع فعل فاعل مقید زمان
وجزائیه متصل بزمان شرطیه کما یوم یقول له کن فیکون الآیه
مصرح زمان فان کان فعل متعد یا فعل واقع بین فاعله ومفعوله
تعلق خارجی لا ذہنی وخلاف الشرط والجزاء دلیل علی حدوث
الشرط والجزاء فوضح تعلق بین الامر والارادت والقول کلوحد
منہم حادث الذی ظاہر من فعل فاعل قدیم بقیامه الحقیقی به
اذ اذا تقتضی فعلا وفاعلا خارجین قبل ایقاع الفعل والا الایقاع
من معدوم ممتنع عقلا لا حادث الذی کائن اثر الامر بقیامه المجازی
به فالظاہر الذی وصف فاعل زائد علی صفة زائدة علی الذات
حادث غیر مخلوق اذ وصف الموصوف لقائم به بقیام حقیقی
لا مخلوقه مش اذ المخلوق بقیامه المجازی م والکائن الذی
اثر اثر وفعل فاعل حادث مخلوق فالحادث الذی غیر مخلوق
حجاب بین فعل وفاعل قدیمین وحادث الذی مخلوق یحفظ
حدہما والحادث المخلوق دلیل علی الحجاب والقدیم وحفظ
الحدین متعلق القدیم بلا واسطة الحجاب بحادث مخلوق ممتنع عقلا

فليحفظ الفكر عن الزيغ وثمن زائد ان كان الامر قديما فكان
الذي اثره معه في القدم تعاقبا رتبيا والا الامر ناقص وضعيف
حتى الآمر والاثر متعاقب تعاقبا حقيقيا لا رتبيا فليس الاثر قديما
فليس الامر قديما وقال صلعم كان الله ولم يكن معه شيء الحديث
غير قديم وان كان الامر حادثا مخلوقا لزم فوقه امر آخر فتسلسل
فثبت ان الامر حادث غير مخلوق من حيثية وصف آمر بزيادته
على صفة زائدة على الذات فهو حجاب كما ذكر والكونية الحادثة
التي هي اثر للامر ان لم تكن بايقاع فعل الذي حجاب من
فاعل لزم استعداد الكونية في الكائن خارجا قبل الامر والايقاع
فلزم قدم استعداد كونية الكائن فلا ش يلزم م عدمهما ش
اے الكونية والكائن هم فكيف امر الوجود على الموجود وكيف
قدم استعداد الكونية في شيء الذي موجود من العدم وقول الله
سبحانه الا له الخلق والامر تبارك الله رب العالمين ۞ دليل
على كونية الكائن تخليقه فقط والظروف متضمنة بشرطية
على الاصل المذكور فالتجلي المذكور في قوله سبحانه فلما تجلى ربه للجبل

محجاب حادث وتفکر فیما لم تذکر ظروف متضمنة شرط علیه
متجد علی الاصل المذکور فاعلم ان الحجاب معبر بالظل کما قال سبحانہ
کیف مد الظل الایہ والظل بقیامہ الحقیقی بہ والمخلوق ظل الظل
بقیامہ المجازی بہ فیمکن ان الظل المذکور فی الایۃ الکریمۃ یعبر
بامد منہما مع لحاظ تفاوت فیہما من قیاما حقیقیا ومجازیا کما
فی ذکر کیفیۃ تفسیر الکریمۃ الم تر الی ربک کیف مد الظل م
واللہ تعالی اعلم بالصواب اللہم صل وسلم علی محمد نبی الرحمۃ
وعلی جمالہ کما تحبہ وترضاہ وشفعہ فینا وترحمنا بہ

ذکر کیفیہ تحقیق حقیقۃ القران المجید

بسم اللہ الرحمن الرحیم

نحمد اللہ ونستعینہ ونصلی علی رسولہ محمد ونستشفعہ وعلی
آلہ واصحابہ واتباعہ اجمعین فاعلم ان فی تحقیق حقیقۃ القران
المجید انواعا منہا انہ قدیم من حیث انہ کلام اللہ تعالی ہو وصف
لنفسہ الکریم القدیم زائد علی الذات فلا یمکن ان یسمعہ الحادث
ویدرک حقیقتہ ولا یتقلل ولا یتکثر ولا یتبعض ولا ینفی و

هو سبحانه مع صفاته وراء الوراء عن الدرک الحادث ومنها
انه حادث غیر مخلوق فی مرتبة الحجاب من حیث انه ظهر مع
حروف وترکیب وصوت یلیق بشانه تعالی من کلامه تعالی
فهو وصف قائم بنفسه الکریم القدیم بقیام حقیقی زائد علی الصفة
الذاتیة وان لم یکن بحروف وترکیب وصوت فلا تمکن استفادة
وافادة للمستفید وهذا معنی ما کان لبشر ان یکلمه الله الا وحیا
او من وراء حجاب الایة کما یکلم الروح بصفتها الذاتیة بزیادة
حادثة علیها بقیام حقیقی بها وفی انفسکم افلا تبصرون مع
تفاوت کیفیة القیام فیهما ش ای کلام الله تعالی الذی
هو حجاب وکلام الروح الذی هو حجاب م قیاما حقیقیا
ومجازیا به سبحانه فانه یسمع من یسمع عالم المثال وتفهیم
حقیقته کما قال سبحانه لا یمسه الا المطهرون الایة ای لا یسمعونه
ولا یفهمون حقیقته الا المطهرون من رجس الآثام الظاهرة
والباطنة اذ هو متعلق بعالم المثال ولا یکون اهله الا المتقون
فلا یمس مصانع ومتعلل ومتکثر ومتبعض ومتنفی کما قال سبحانه

لا یکلمہم اللہ یوم القیامۃ الآیۃ فثبت اللہ تعالیٰ وکلامہ تعالیٰ بالانبیاء
والاولیاء والملائکۃ علی نبینا وعلیہم الصلوٰۃ والسلام من ہذا ش ای
من انہ حادث غیر مخلوق فی مرتبۃ الحجاب من حیث انہ ظہر مع حروف
وترکیب وصوت یلیق بشانہ تعالیٰ من کلامہ تعالیٰ وفی سنن ابی داؤد
والبیہقی فی کتاب الاسماء والصفات عن عبد اللہ ابن مسعود رضی
اللہ تعالیٰ عنہما قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اذا تکلم اللہ بالوحی
سمع اہل سماء الدنیا صلصلۃ کجر السلسلۃ علی الصفا ولا یزالون
کذلک حتی یاتیہم جبرئیل حتی فزع عن قلوبہم قالوا یا جبرئیل ماذا قال
ربی فیقول الحق فیما دون حق الحق م فالا فکیف یحیط الحادث
قدیما وکیف تیقنی وتبعض وتقلل وتکثر قدیم و ما ہو متکلم بعلی
وصفہ حدوثا و قدما ش ہذا یوافق لقول صاحب المعتبر والرازی
فی المطالب العالیۃ ان کلامہ یرجع الی ما یحدثہ من قدرتہ وارادتہ
القائم بذاتہ کما فی شرح الفقہ الاکبر لملا علی القاری انتہی ای
ان کلام اللہ تعالیٰ الذی یرجع الی ما اے مرتبۃ التی یحدثہا
اللہ تعالیٰ من قدرتہ وارادتہ القائم بذاتہ تعالیٰ م وان کان

الحجاب غيرما ذكر بقبيام مجازی مش ای مخلوقا م فيرجع الكلام
فی تحقیق ما وراء الحجاب وجميع الحادث كلاما قديما فيجري ما قال ونهاء
انه حادث مخلوق من حيثية الكتابت والقرءة من مخلوق والمعنى فی
ذهنه مع نسبته الحادثه لكلام الله تعالى من الحجاب وحمله فالاية
الكريمه لا يمسه الا المطهرون على معنى آخر ای لا يمسه الا المطهرون
من الحدث مش الكبير والصغير هم فلايمس نبی والله تعالى اعلم
بالصواب اللهم صل وسلم على محمد نبی الرحمة وعلى جماله كما تحبه وترضاه
وشفعه فينا وترحمنا به

ذكر كيفيت معيت الله تعالى وقربته واحاطته بخلقه تعالى

بسم الله الرحمن الرحيم

نحمد الله ونستعينه ونصلی على رسوله محمد ونستشفعه وعلى آله واصحابه و
اتباعه اجمعين اعلم انما الله اله واحد موجود خارج مش ای ما هو
مصداق لما فی علم متعددا منه هم بوجوده القديم كما هو باسمائه
صفاته بغير عرضيته وجوهريته وتقيده بزمان ومكان واتحاد
وحلوله بغيره ولم يكن محل للخلق فبعضه محل لبعضه من حيثية تشخصها

الزائد على تشخص ما بتمامه لا من حيثية تشخص ما بتمامه اذ هو سريع فناءه

م فالله سبحانه معي بخلقه وقريبه ومحيطه في آن واحد ولا منافات بينها اذ

لكل واحد منها وجه خاص لا يعارض غيره فالمعية مستفادة بموجودين

بغير استيعاب اجزاء المعي والقربة مستفادة بموجودين باستيعاب اجزاء

القريب والاحاطة مستفادة بموجودين بغير استيعاب اجزاء المحاط

فالفرق بين المعية والاحاطت بعناهما فالمعية والقربت والاحاطت

كلها ذاتية ش اي الله سبحانه معي وقريب ومحيط بذاته تعالت و

تقدست م لا صفتية ش اي معية وقربة واحاطة صفاته ايضا

م معها ش اي مع الذات م وجوبا قد ولت النصوص القرآنية

عليها صراحة كما قال سبحانه ان الله مع الصابرين الاية والله

معكم اينما كنتم الاية واني قريب الاية ونحن اقرب اليه الاية وان الله

بكل شيء محيط الاية وان الله قد احاط بكل شيء علما الاية ومع هذا

استوائه تعالى شانه على العرش بحاله كما هو عند الله تعالى

على مذهب امامنا الاعظم رحمة الله تعالى وانما فرق مخالفة

لاهل سنة وجماعة قائلة بمعية وقربة واحاطة كلها صفتية نفي ذاتيه

بحجج عقلیہ بلزوم الجہتین فی الذاتیہ ویس قرار ہا بمقابلہ النصوص
القرآنیہ و یرد علیہم فی الوصفیہ ماتجوا بہ مش اسے لزوم الجہتین
ہم وبدلائل الاحادیث الشریفہ وہی ماولہ بمقابلہ النصوص القرآنیہ
وباستدلال بان اللہ قد احاط بکل شیٔ علماً وہو الایارض الاحاطۃ
الذاتیہ وکذا المعیہ والقربۃ الذاتیہ بل تثبت الذاتیہ والوصفیہ
بدلالۃ النصوص القرآنیہ فقول بعض من اہل سنۃ وجماعۃ بمعیۃ
وقربۃ واحاطۃ کلہا وصفیۃ بنفی ذاتیہ محمول علی تشویش الفکر بمقابلہ
النصوص القرآنیہ الدالۃ علی الذاتیہ فالمعیہ من مرتبۃ فعلیۃ والقربۃ
من مرتبۃ حقیقیۃ والاحاطۃ معہما فان لم تکن معیۃ وقربۃ واحاطۃ
کلہا ذاتیۃ لزم کان المکون قدیم وکاتن مخلوق والظرف
مقدم علی المظروف فانظر ما ذاتری فی الطرفین ولزم
فیما یرد علی المخالفین الذی تجوا بہ ہو من ضمن ہذا فالمعیۃ والقربۃ
والاحاطۃ تتجاوز بین مرتبتین لاجہتین لنفی المکانین وماتری
من ہکان لکاتن وہو نسبۃ بینہما لانسبۃ بین المکون والکاتن
لانیا فی نفی المکانین علی الاصل المذکور فہو سبحانہ لیس

بداخل فی شیئ غیرہ ولا بخارج منہ ولا بحال فیہ ولکنہ سبحانہ
معی وقریب ومحیط کما ہو مذکور فاعلم انما المعیۃ والقربۃ والاحاطۃ
علی نوعین معنی مرتبۃ قدیمیۃ فکیف کلہا مجہول وعامۃ لکل شیئ
ومضبوطۃ فی عقائد اہل سنۃ وجماعۃ ومعنی مرتبۃ حجابیۃ فکیف
کلہا معلوم وخاصۃ للنبی والولی وغیر مضبوطۃ فی عقائد
اہل سنۃ وجماعۃ لخصوصیتہا واذا تحققت المعیۃ والقربۃ
والاحاطۃ کلہا فی الموجودین فلا فی موجود واحد والتہ سبحانہ
مع صفاتہ الذاتیۃ موجود واحد وصفاتہ الحجابیۃ قائمۃ بہ
بقیام حقیقی لا مخلوقۃ بش فی الجملۃ اذ فان زعم الذین
زعموا مرتبۃ قدیمیۃ الی صفاتہ الذاتیۃ ومرتبۃ حادثۃ مخلوقۃ
تاویلا باطلا الی صفاتہ الحجابیۃ مع نفی وجود دونہما خلقا
وحکموا علیہا ما حکموا نعوذ باللہ تعالی منہ وحق ان صفات
الموصوف لیست بخلقۃ بل قائمۃ بہ تعالی اللہ عما یصفون
م اللہم صل وسلم علی محمد النبی نورک وعلی الوارہ کما تحبہ
وترضاہ وشفعہ فینا وترحمنا بہ

ذکر کیفیة منع تعبیر الهیولی من ذات الله سبحانه والصورت من خلقه

بسم الله الرحمن الرحیم

نحمد الله ونستعینه ونصلی علی رسوله محمد ونستشفعه وعلی آله
واصحابه واتباعه اجمعین انما الماهیة التی تظهر منها عارض
تعبر بهیولی والعارض بصورت فی محاورة قوم لا فی الشریعة
الشریفة فانی اصرح اسے ان کان العارض زائدا علی
الماهیة بقیام حقیقی بها اصلا لمنشائیتها له وهو صفة ذاتیة
فلیس بحادث منها وان کان زائدا علی الصفة الذاتیة بقیام
حقیقی بها اصلا لمنشائیتها له فبالماهیة عرضا بواسطة الصفة
الذاتیة فهو حادث منها ش کما زید قائم وقاعد فلا تغیر
صفته الذاتیة ولا ماهیته لکن تغیر قیامه وقعوده قائمان
بقیام حقیقی بصفته الذاتیة اصلا لمنشائیتها لها فبماهیته
بواسطة صفته الذاتیة عرضا فهما یحدثان منهما ام فما

بقیام مجازی لیس بصورت لہا اذ ہو ماہیۃ او عارض فان
کان ماہیۃ فہی قائمۃ بنفسہا فی معناہا ش اے ماہیۃ لا عارض
م وان کان عارضا فلہ محل قیامہ قائم بقیام مجازی وہو ماہیۃ
قائمۃ بنفسہا فی معناہا فہما علی نسبۃ بقیام حقیقی بینہما فی معنے
ہیولی وصورۃ لا علی نسبۃ بقیام مجازی فہذہ محاورتہم
توافق فی الشریعۃ الشریفۃ فی ذاتہ سبحانہ وصفاتہ الذاتیۃ
حتی مرتبۃ الحجاب س ش کما ذکرت فی ذکر کیفیۃ اثبات مرتبۃ الحجاب
م ولکن بالنا ان نتبع محاورتہم فی الکلام ونور محمد مخصوص
بذاتہ صلعم مخلوق من عدم منتزع من تضمن موجودات قدیمۃ
شبہا عنہا بقیام مجازی بہا وغیرہ صلعم مخلوق من عدم
منتزع من تضمن موجوداتہ صلعم شبہا عنہا بقیام مجازی
بہا او من تضمن سلسلۃ باتہ صلعم بقیام مجازی ملتزما بوجوداتہ
صلعم س ش کما تعرف فی ذکر کیفیۃ تخلیق نور محمد صلعم
من نور اللہ سبحانہ والمخلوق کلہ من نورہ صلعم م فلا یرا
تعبیر الہیولی من موجودات قدیمۃ والصورۃ من نور محمد

صلعم ومن غیرہ صلعم ش لقیامہا المجازی وان الصورۃ تقیام
حقیقی م الا فی حد ذاتہ صلعم وعوارضہا لقیام حقیقی بہا وکذا فی غیرہ
صلعم فالہیولی مع صورتہا حادثۃ مخلوقۃ فان لا یسلم فانکار مرتبۃ
الخلق الثابتۃ المنصیۃ بقولہ سبحانہ ما تری فی خلق الرحمن
من تفاوت الآیۃ ش عموما الخلق م ولقولہ صلعم اول ما
خلق اللہ نوری وخلق المخلوق کلہم من نوری الحدیث ش
خلق نورہ صلعم وغیرہ صلعم کما ذکر م والعقلیۃ بدلالۃ متغیر
لازم العدمین ش السابق واللاحق م مقتضی موجدہ
ولزوم مسلوبات لہیولی قدیمۃ بصور من مسلوبات بدیہیۃ
عقلیۃ ونقلیۃ کما ہی ظاہرۃ الا تفہم ش کالتوالد والسنۃ
والنوم وغیرہم م وہو باطل واجتماع نقیضین فی ہیولی
بصور متضادۃ لمنشأیتہا لہا وہو غیر معقول وان قیل
للتحذر ش اے التحذر من انکار مرتبۃ الخلق الثابتۃ و
لزوم مسلوبات لہیولی قدیمۃ بصور من مسلوبات واجتماع
نقیضین فی ہیولی بصور متضادۃ م صورت تقیام

مجازی ہیولی قدیمۃ مع خلافت باصلہا فلا لزوم المسلوبات لکن اوعام
وحدت وجود ہیولی قدیمۃ مع صورتہا نفی وجود دونہا باطل از باشیۃ
التی بقیام مجازی قائمۃ بنفسہا فی معناہا مع عوارضہا فلیست بعارضۃ
لہا بقیام حقیقی فلیست بصورۃ لہا واللہ یہدی من یشاء الی صراط مستقیم
اللہم صل وسلم علی محمد نبی الرحمۃ وعلی جمالہ کما تحبہ ترضاہ وشفعہ فینا وترحمنا

ذکر کیفیۃ الرسالۃ والنبوۃ والولایۃ والاعجاز والاستدراج والاستعانۃ ومافیہا مع مطالب اخری

بسم اللہ الرحمن الرحیم

نحمد اللہ ونستعینہ ونصلی علی رسولہ محمد ونستشفعہ علی آلہ وصحابہ
واتباعہ اجمعین اعلم انما رسالۃ ہی ارسال فرسول لغۃ منہا
بمعنی مفعول فیہا تعرض ذات بنفسہا من جہۃ الی جہۃ ونبوۃ
منقوصۃ لواو سے رفعت او مہموزۃ لام ہی انباء فنبی علی الوجہین
لغۃ منہا بمعنی فاعل او مفعول فیہا تعرض ذات بوصفہا من جہۃ
الی جہۃ وقد تعبر الرسالۃ بالنبوۃ والنبوۃ بالرسالۃ لامتزاجہا بامتزاج الذات

بالصفات فالاصطلاح فی معناہما شرعا ش اے ہمارا
الله سبحانه الی خلقه م علی معناہما لغتا فالرسالة والنبوة مرکزیته
تعین مبنا یرا افادت منتزعا تالقیاسہا الحقیقی والمجازی یه بفقس علیہما
ش اے علی الرسالت والنبوت م حقیقتہما دلالته بہا الیہا
بطلیتہا منہا فیہا عاسا ان بعمومہا لما تحت مرکزیتہما من موجودات
ومسلوبات ومخصوصتان بخصوصیتہا بالانس والجن عما تحت
مرکزیتہا بحکمته تعالی وازلیتان فی تعینہا فی علمه سبحانه ووجودہما
فی ازل حادث وان لم تکونا معلومتین فکان الرسول مجہولا
فکیف فی المیثاق مسئولا ومتقدم التعینات تعین ذات کما عرفتہما
ش اے انہا مفہوم وجدانی علما مع وجودہا خارجا بضرورة
م فصفات حقیقیته کما عرفتہا ش اے ہی متضمنته ذات بقیاسہا
الحقیقی بہا من حیث انہا لاہی ولا غیرہا وتحدد ذات علیہا فقرار
تشخص نفس علیہا م فشانیته کما عرفتہا ش اے ہے
اضافات ذاتیه متضمنته ذات ولا تحتاج فی وجودہا الی حقیقیته
انتزاعا کفعلیته الا احتیاجا بوجه لتحدد ذات علیہا فمحتاجه الیہا

فی ضمن ذات لا حاجۃ خاصۃ لوجودہا الیہا فالاحتیاج
الیہا بوجہ غیر معتبر فتحققت اصالتہا بمقابلۃ الحقیقیۃ فمتساویۃ
بالحقیقیۃ فی استقرارہا فی تضمن ذات ولا تحدد ذات علیہا وہی
لا عینہا ولا غیرہا م فعلیۃ کما عرفتہا ش اے ہی اضافات
ذاتیۃ متضمنۃ حقیقیۃ احتیاجا لوجودہا انتزاعا منہا م فتنزیہ
انتزاع اوصاف الموصوف لا احتیاجا لوجودہ متساویا بذاتہ فی
استقرارہ لاستجماعہ کذات ففی کل واحد منہا تعین اول لانشائہ
منشائیۃ اولی عزم وثانی لغیرہ ش اے تعین ثانی لانشائہ
منشائیۃ لغیر اولی عزم م علی تعدد صفات الا فی تعین ذات
لعدم تعددہا ش اے لیس التعین الثانی فی تعین ذات لعدم
تعدد ذات م تحقیقۃ ش الحقیقۃ بمعنی علۃ معلول علی
مبدئیتہا م ابراہیمیۃ التی تصطلح عن تعین صفات حقیقیۃ لمبدئیۃ
تعینہ عم ش المبدئیۃ تعین صفات حقیقیۃ تعین ابراہیم عم
م فی اولیۃ منشائیۃ نبوت استقلالاً م اصلا ش لما بولیس
باصل والاصل بمقابلۃ فرع واصلا ای لا یحتاج الی غیرہ

مے استقرار۔ فالاصل بمقابلہ تبع فالاصل علی المعنیین فیشیر الی الفرع والتبع ہما للاولیاء م وحقیقۃ موسویۃ التی ہی مصطلحۃ عن تعین شانیۃ لمبدئیۃ تعینہ عم فی اولیتہ منشاء نبوت استقلالا اصلات وہی منشاء نبوت لحقیقۃ ابراہیمیۃ کما عرفتہ س ش ای التاوی م فتعین فعلیۃ مبدء لتعین آدم عم فی اولیت فیصطلح حقیقۃ آدمیۃ وتعین تنزیہ مبدء لتعین عیسے عم فی اولیتہ فیصطلح حقیقۃ عیسویۃ فینکشفان باستقلالہما بالانتزاع احتیاجا لوجودہما فعلا وصفا وحقیقۃ محمدیۃ التی تصطلح عن تعین ذات لمبدئیۃ تعینہ صلعم فی اولیتہ منشائہ رسالۃ استقلالا اصلا تضمن منشئی نبوت باعتبار یہامن حیث قیامہما بہ فاستکملت محبوبیۃ محمدیۃ باستجماع ای الحقیقتین المستقلتین المنتزعتین المذکورتین بالاصالۃ س ش متعلق استجماع ومعناہا ان لیس احتیاج فی استجماع الحقیقتین المستقلتین والمنتزعتین المذکورتین الی الغیر فنفے استقرار استکمال المحبوبیۃ صالتا بل الغیر یحتاج فی استقرارہ الی الحقیقۃ المحمدیۃ حقیقتا من وجہ قیامہا

م فصدق قوله صلعم انا اول الاولین وانا اخر الاخرین الحدیث
فالاولیة علی الوجود والاخریة علی الظهور فالرسالة بمعنی مصدریہ ربط
بین مرسل م رسول فہی نسبة معروفة لاشتبہ ولا اشترک وموصلة
الی مرسل فلا تعرف ولا توصل ش الضمیر المستتر فی الفعلین
الی النسبة م الا بتعریف رسول وہکذا ظلیة ظل من ذی ظل
ش ای کرسالة رسول من مرسل ای بینہما ربط الظلیة فہی نسبة
معروفة لاشتبہ ولا اشترک وموصلة الی ذی ظل فلا تعرف
ولا توصل الا بتعریف ظل م وحقیقة ش الحقیقة بمعنی
ماہیة م نبوت ایضا فی حکم الرسالة والظلیة فالرسالة افضل
من النبوت تماما وتبعا والنبوت افضل من الولایة ہی قربة
مخصوصة حقیقیة ونظریة واستحالیة بقطع نظر عن المنشائیة وعن
غیر الاتصاف بصفات الله سبحانه فالاتصاف المخصوص
مقصود فی الولایة فکل من الرسالة والنبوت والولایة جامع
اتصافا ومانع حدود اش اسے تعریفا بوصفہ م فاصلا
ش ای لا احتیاج الی الغیر بل غیره محتاج الیہ م لنبی رسول ع

وعرضا س ش ای ہو قیام مجازی مع مراد تبہ فی ضمن النبی م
احتیاجا الیہ علم م وتبعا ش ای الاتصاف بصفات اللہ سبحانہ
فی تبع صفات النبی صلعم م لولی وتفرق نظرا بان لم یتعرج
الی اعتبار الرسالۃ والنبوت من اعتبار الولایۃ وہو یستجمع لہ البعض
وبان تعرج فلم ینزل البعض فلم یستجمعا بہما فالاول ناظر لتفضیل
الولایۃ من الرسالۃ والنبوۃ وان تنزل فاستجمعہما فدلیل بذاتہ
س ش ای لیس یحتاج الی غیرہ م علی دعوی رسالۃ الرسول
حسناتہ الذاتیہ س ش ای لیست بعرض فلا تحتاج الی غیرہم
باصالت س ش ای لیست تبع م فی تبری عما وجب س ش التغییر
المستر الی التبری م فلما ثبت حسنۃ الذاتی باصالت فضدہ
مسلوب عنہ فحصل دلیل الی الدعوی بقول رسول لا الہ الا اللہ
س ش لان ہذہ الحسنۃ حسنی الحسنات وہذا التبری خیر التبرات
والبحث العظیم فی اثبات لا الہ الا اللہ م وانہ رسول اللہ س ش
لان لا یعرف رسولا الا رسول دلیلا بذاتہ م وبعرضہ احتیاج
غیرہ الیہ س ش ای احتیاج غیر رسول الی رسول م فکشف حقایق

دلیل بذاتہ ... دعوی رسالۃ الرسول

حسنات والہائم لخواص و تواتر اخبار و شہرۃ آثار لعوام و موقوف
المعرفۃ ش ای معرفۃ الرسول الرسالۃ والحسنات م وحصول
بغلل و قدتشتبہا ش الضمیر المتصل الی الحسنات م فتشابہت
وما ہی بحسنات فیہدی اللہ سبحانہ من یشاء فاشہد ان لا الہ الا اللہ
وحدہ لا شریک لہ واشہد ان محمدا عبدہ ورسولہ وعلی ولایتہا لعت
تبعہا ش بالواو عطف علی دعوی رسالۃ الرسول والضمیر المضاف الیہ
الی حسناتہ الذاتیہ فخبر علی العطف م فالایمان بدایۃ النبوۃ
والولایۃ لغیر النبی عم لا یتحقق الا بادراک صحبۃ من قامت بہم
فی زمانہ والصحبۃ من التاثر فمن لم یدرکہا ففی الجاہلیۃ ولو کان
عارفا بتوحید رب العالمین فما لکم فی اعتقاد الولایۃ الا تفکرون
فاعلم انما النبوت صفۃ مانعۃ للنبی صلی اللہ تعالی وسلم علی نبینا
واخوانہ من الانبیاء اضافیۃ ش من اللہ تعالی اے
مخلوقۃ م مشترکۃ وصفیۃ من موجودات قدیمۃ فہی اعجازہ
الغیر ش الضمیر المضاف الیہ یرجع الی النبی عم فاعل المعصد
والغیر مفعول م فی تقابلہ عن صفتہ فہذہ الصفۃ فیہ مادامت نفسہ

معصومتہ والعصمۃ غیر منقطعۃ منہا ش ای النبوۃ م الحسنۃ
قاطعۃ عن غیرہا ش ای الحسنۃ م ولا تشتبہ بغیرہا ش
ای النبوۃ م فالعصمۃ علی لزوم ش مقابل تحدیہ م صفتہ
سبحانہ لذاتہ تعالی لیس نفیہا عنہ فکیف من ظلہا ش ای الحسنۃ
یمکن نفیہا من ظلہا م فما وجد من صفتہ فی ای وقت الحجاز
لہ من اللہ الرحمن الرحیم فلا یشترط ش ای الاعجاز م بالتحدی
ش ای بالمعارضہ م والاعجاز فی البرزخ ش ای القبر
م ولیس التحدی ہنا بل مخصوص بوقتہ فالتحدی وقت من اوقات
ش ای من اوقات ظہور الاعجاز م وکذا الولایۃ التابعۃ صفتہ
نابعتہ باضافتہ ش من اللہ تعالی ای مخلوقتہ م مشترکۃ وصفتہ
النفس الولی فہی کرامتہ لہ فی مقابلۃ غیرہ فہذہ الصفۃ فیہ ذات
نفسہ محفوظتہ والحفظ غیر منقطع منہا ش ای الولایۃ التابعۃ م
یقینا علی انہا ش ای الولایۃ التابعۃ م من حسنۃ قاطعۃ عن
غیرہا ش ای الحسنۃ م فطنا علی انہا ش ای الولایۃ التابعۃ
م مجبولۃ الحقیقۃ فی انہا ش ای الولایۃ التابعۃ م من حسنۃ

او من متشابهة فما من متشابهة ليست بولاية حقيقة ؟ والله تعالى
اعلم بصوابها لكن الحكم على الموجود والظاهر ش فالحكم على المعدوم
باطل وعلى الحقيقة مجهول م فالحفظ على تعديه ش بمقابله لزوم
م صفة له سبحانه لغيره تعالى فنفيه جائز عن غيره تعالى وفي الجواز
جانب اول قوي فما وجد من صفة حسنا في اي وقت كرامة له
من الله العزيز الرحيم باتصاف جامع مع رسوله وكذلك الايمان
ش هو في الشرع الشريف محبة الحق فلازمها التصديق به م
وصف مانع باضافة ش من الله تعالى است معاوق م
مشترك وبعض لبعض او من العامي فهو معونة في مقابلة غيره
فهذا الوصف مادامت نفسه معانة والمعونة غير منقطعة ش
اے الایمان م يقينا على انه ش اي الايمان م
فقطعا على انه ش اے الایمان م مجهول الحقيقة في انه حسن او
متشابه فما هو متشابه ليس بايمان حقيقة والله تعالى اعلم بصوابه لكن
الحكم على الموجود والظاهر ش فالحكم على المعدوم باطل وعلى الحقيقة
مجهول م فما وجد من وصفه حسنا في اي وقت معونة له من الله العزيز الرحيم

باتصاف جامع مع رسوله والکفر ش ہو فی الشرع الشریف استتار
الحق وانکارہ م وصف مانع مشترک اسمی بوجود مسلوبات التزاما فارغا
عن موجودات تضمنا للکافر باضافتہ ش من اللہ تعالی ای بخلقہ م
فہو استدراج لہ فی مقابلۃ غیرہ فہذا الوصف فیہ ما دامت نفسہ مستدرجۃ
والاستدراج غیر منقطع منہ ش اے من الکفر م یقینا علی انہ من سلوب
قاطع عن غیرہ فقلنا علی انہ مجہول الحقیقۃ مما وقع فی الازل من
من سجدۃ العبودیۃ م لان اللہ تعالی انعام ہا لان الحکم علی الموجود والطہر
ش فالحکم علی المعدوم باطل وعلی الحقیقۃ مجہول م نما نجد من وصفہ
فی ای وقت استدراج لہ من اللہ العزیز الحکیم فانفرق عن الاعجاز
والکرامۃ والمعونۃ والاستدراج بالوصف لمانع اعاذ ان الاستعانۃ
تقتضے الدعوۃ حقیقۃ ش ای ہی نفس النداء للاستعانۃ م
او مجازا ش ای ما یفہم بہ الاستعانۃ م فمن غیر اللہ تعالی فیما یجوز
فی المضافات ش سے مخلوقات م لیست بشرک مخصوص
ممنوع کما فی سورۃ الصف یا ایہا الذین آمنوا کونوا انصار اللہ
کما قال عیسی ابن مریم للحواریین من انصاری الی اللہ ط فی الآیۃ

باقتضاء واشارت اعلم ان التشبیہ بالقول والمقولۃ لوجوبہا ایت
ے ثابت بالقول والمقولۃ لوجوب المقولۃ للقول ثم یقتضی شبہا محذوف ولا
تعظیما لہ صلعم بالاحتراز عن کالمشبہ بہ المذکور علی مقصود من تعظیما بمفعول لہ
للمحذوف ای حذف المشبہ لعظمت شانہ صلعم لانہ صلعم لا ینبغی لہ صلعم
ان یقول من انصاری ویومر بہ فامر بالمومنین بنفسہ سبحانہ لنفسہ سبحانہ بل
فجاز لہ صلعم ان یقولہ وبالاحتراز متعلق تعظیما او محذوفا وعلی مقصود
متعلق بمقتضی والمقصود تعظیم نبیہ حبیبہ صلعم وما فی علمہ سبحانہ ثم
وفی المشبہ بہ المذکور اضافۃ الی یاء المتکلم وہی مفعول بہ خص للنصرت
والی اللہ حال من فعل الناصرین وفیہ اشارۃ بانباء بیان بالوجب
تعالی ورسالتہ علیہ السلام فلا تتحد لا تتجرد بشغل من نسبتین بل تضمنت
الاولی الثانیۃ فقالوا نحن انصار اللہ ترک النسبۃ الیہ ثم اظہار
لاخلاص اللہ سبحانہ فی ضمن نصرتہ ثم لا اعراضا عنہا فثبتت استعانتہ
ثم لنفسہ ثم فیما یجوز فی المضافات فیما عجز عنہ وفی ہذا الحکمۃ یسر
سبحانہ وہو اعلم بہا وفی تعمیم الخطاب برادت عن الاستعانۃ
من غیر المومنین ثم استطلاع علی من لیستجیب فہو مومن وان لم یسلم

ما فسر فكيف ينطبق وجه التشبيه و ما من وجه الحذف المشبه المقتضى
بالضرورت و لتعميم الخطاب مع انهم قوم مخاطبة مخصوصة و كيف
يثبت ايمان الحواريين باعراض عن نصرته عم و هو كفر الا من نصرت الله
سبحانه فى ضمن نصرته عم ش لان لا تحقق حقيقتها غير ما امر به النبي
عليه السلام و قد كفر ما امر فكيف نصرت الله تعالى بدون تضمنها
فى نصرت النبي عم و هي مطلوبة م و فى سورة المائدة انما وليكم الله
و رسوله و الذين امنوا الذين يقيمون الصلوة و يؤتون الزكوة و هم
راكعون ٥ و من يتول الله و رسوله و الذين امنوا فان حزب الله هم
الغالبون ٥ فتحققت الولاية العامة على اختصاص اللغة بالمعانى
ش هى قربة و تكفل و خلة و مالكية و تصرف و نصرت م بالتحسين
و التحقيق ش من انام عامة الله سبحانه و رسوله تعالى صلعم
و المومنين الصالحين للمخاطب العام المومن فى كل حال و زمان
و مكان بنى العطف ش متعلق بفعل تحققت و فيه اشارة
الى تحقق اتحاد المقصود م لقدرت الله سبحانه و لا عجاز النبي
و كرامة الولى بتعار صفاتهم مع توسعها و تعلقهم من فى ولايتهم

معلوما او مجہولا بما شاء اللہ سبحانہ ش ثبت المدعا اقتضاءہ
لان الولایۃ فی کل حال وزمان ومکان لعموم المخاطب تقتضی الاعجاز
والکرامۃ ببقاء صفاتہم بحیاتہم وتعلقہم بمن سنے ولایتہم معلوما
او مجہولا بما شاء اللہ تعالی مع الا الغیر ہم من الفاسق والکافر والتخصیص
بالرکوع اشارت الی خشوعہم واستثنائہم عن الیہود والنصاری
لان صلوتہما لیست بالرکوع فلا تحقق الولایۃ لہما کنایۃ فاعلم ان
الصلوۃ تستجمع العبادات البدنیۃ کلہا والزکوۃ تستجمع العبادات
المالیۃ کلہا فالصلاح یستجمع کلیہما خشوعا للہ سبحانہ فاباح
التولی لمن یتول ش یدل علی ان التولی مباح مع اللہ و
رسولہ والذین امنوا فی کل حال وزمان ومکان ش باستلزام
من تعمیم الشخص صراحتا فتعمیم الزمان والمکان اقتضاء مع علی العطف
ش متعلق بفعل اباح فاشارۃ الی تحقق اتحاد المقصود مع
القدرت اللہ سبحانہ والاعجاز النبی وکرامۃ الولی ببقاء صفاتہم
مع توسعہا بدوام حیاتہم وتعلقہم بمستعین معلوما او مجہولا بما شاء
اللہ سبحانہ ش ثبت المدعا باقتضاء الان التولی فی کل حال

از زمان و مکان لعموم المخاطب بقتضی الاعجاز والکرامۃ ببقاء صفاتہم
بحیاتہم و تعلقہم متبعین م والتولی بمعنی تحویل تکفل المہمات علی التعدیۃ
لا بمعنی المحبۃ لانہا واجبۃ الی جہۃ اللہ سبحانہ مقصدا والی جہتین عنیرہ سبحانہ
سببا مش لقولہ تعالی یا ایہا الذین امنوا امنوا باللہ ورسولہ الایۃ
وقولہ صلعم الا لا ایمان لمن لا محبۃ لہ الحدیث م ولا بمعنی القرب
لانہ من جہۃ اللہ سبحانہ مش لقولہ تعالی انی قریب م فبالاضطرار
من جہۃ العبد والا باحۃ بالاختیار مش فلیست اباحۃ القرب
من جہۃ العبد م فالتولی بقتضی الولایۃ العامۃ بمعانیہا و نفی
بعضہا یلزم ان یبطل التولی من جہتین مش ای من جہۃ من تولی
لنفسہ من غیرہ ومن جہۃ من تولی لغیرہ من نفسہ م للزومہا
للتولی مش اذ لا تکفل من بعید ولا من لا اہل لتکفل ولا من
عدو مخالف ولا من غیر مالک للتولی م وتقتضی شعورا من
جہتین لمن یتولی وما بہ التولی مش اذ لا تکفل من جاہل ممن
یتولی وما بہ التولی م مش اذ لا تکفل من عاجز لما بہ التولی م
فان حزب اللہ ہم الغالبون ٥ اعجازا وکرامۃ اختیارین

على انتصار المستنصرين جزء شرط مقدم ش اى من تولى

الله ورسوله والذين امنوا هم على ان أقيم سبب مقام مسبب فانه اى الجزاء

كالمنصور فصاحة فى الكلام وبلاغة للمرام وفيه اشارة الى تمامية

سببهم ش فالحاصل من تولى الله ورسوله والذين امنوا فانه منصور

لان حزب الله هم الغالبون على انتصاره هم فان الله

سبحانه غلبة حقيقة تظهر فى الانسانات لتضمنها ش اى

ظهور لتضمنها من صفات الله سبحانه هم بالاولوية والاعجاز

والكرامة قد يقع لعالم وقد يجعل من التوسع حيث يشاء الله

سبحانه لعزتهم فان العزة لله جميعا فتعز من ثبت له ش

بالاعجاز والكرامة هم وهو على كل شئ قدير فان لم يسلم

ما قيل فيبطل تعميم الخطاب ش بكم ومن هم فيه اى الولاية

العامة لكل مؤمن بعد سبحانه وقال سبحانه الله ولى الذين

امنوا الاية وكيف التجزى فى الولاية والتولى الى الله بقدره

فى فعله وفعل العباد من خلقه الى ما شاء وتشترك مخصوص

الى الرسول والمومن فى اى المعنى للولاية والتولى هى

س ش لله تعالى لرسوله تعالى صلعم وللمومنين الصالحين م فان
لم تفصل الاستقلال والاضافة في المستعان فانه الاستقلال ليس بشرك
او انه اجاز الله سبحانه شركا وبما ممنوعان نقلا وعقلا منه فيلزم التفصيل
البتة اذ ش اي الاستقلال والاضافة م والا ش اي ان
لم تفصل م فحكم بغير مفصل في منع وجواز الولاية والتولي في
نسب مختلفة اقرار لما منع او انكار لما جاز نفي الاول شرك وفي الثاني
كفر على الحاكم فالانتصار والنصرة لمن تولى لله تعالى ورسوله تعالى
صلعم والمومنين الصالحين متحقق الثابت ما اول والا فكيف الطبا
ش اي خلاف ما هو الثابت من غلبة الله تعالى ورسوله تعالى
صلعم والمومنين الصالحين لانتصار المنتصرين والنصرة باو
بما هو يرفع الخلاف وبالانتصار والنصرة حقيقتا اي علما
تعالى وحكمته وان لم يأول فيلزم ان الثابت باطل وانه لا
م ولا يمكن ان يقع خلاف هذا الثابت ش اي خلاف ثبوت
جواز الاستعانة منع عموم جواز الاستعانة م في ثابت ويأول
خلافه لان لا منع بخصوصيته على تعميم مسلم ش لان الممنوع من جنس

التعميم المسلم م والتولی بالولی یلزم تبعه فخلافه خلافه ش ای خلاف
تبع الولی خلاف التولی م فکیف ترجی النصرة ش ای لما وقع
خلاف التولی فکیف ترجی النصرة م ولما تحقق انتصار المستنصرین
لرسوله تعالی صلعم والمومنین الصالحین بالغلبة من اضافة الله تعالی
اختیارا فانه صلعم کاشف الشدائد ودافع المکائد فالاولیاء
فاستعانة هی فی التولی تجوز حتی من الفاسق لشموله الایمان
ش ای حتی تجوز من الفاسق م مع سلب الکرامة ان
لم تجر الی الفسق بالکرامة لعدم تحقق ولایة الا من الکافر
ش ای لا تجوز من الکافر م لسلب الایمان وان لم تجر الی
الکفر کما قال سبحانه یا ایها الذین امنوا لا تتخذوا الکافرین اولیاء
من دون المومنین الایة وهی سبب الخیر والشر فی حدودها
فی الخیر والشر قال الله تعالی تعاونوا علی البر والتقوی ولا تعاونوا
علی الاثم والعدوان الایة فالمعمول به هو المستعین الا انظارها
فی الممکنات لا بد منها فاستعانة من الانبیاء والاولیاء ای
لحبهم وقربهم بالحسنات والتعظیم کما نشیره فان حزب الله هم الغالبون

م فان لم تنضم نظر الی المتولی...

بانضمام ...

ش ای تشیر الاٰیۃ الی اولویۃ الاستعانۃ من الانبیاء والاولیآء
وحسنہم وتعظیمہم ویویدہ قولہ تعالی فی سورۃ النساء ولو
انہم اذ ظلموا انفسہم جاؤک فاستغفروا اللہ واستغفر لہم الرسول
لوجدوا اللہ توابا رحیما ۵ اعلم اذ تدل علی تعمیم الزمان فالاٰیۃ
علی استعانتہ ش ای الاٰیۃ تدل علی استعانتہم منہ صلعم
دواما واستواء ش عطف علی استعانتہم حالۃ موتہ وحیاتہ
صلعم وانہ صلعم لحی باعلی الحیات کما سنذکرہ ان شاء اللہ
تعالی واجابتہ ش عطف علی استواءم استغفارہ المتحقق
ش من صیغۃ ماض ای استغفرہم والتاکید والتحقق ش
من لام وماض ای لوجدوا ہم لوجدتہم اللہ تعالی توابا رحیما
فی حال استغفار الرسول تعمیم لتشخص صراحتاش ای تعمیم
شخص الرسول علی دلالۃ اللفظ صراحتا علی الوصف العام ہم
وتخصیصہ سوق الکلام ومحل النزول ش ای تخصیص شخص
الرسول من سوق الکلام ومحل النزول ہم ہو صلعم ش ای
من ہو مخصص لسوق الکلام ومحل النزول ہو صلعم ہم لا باستغفارہم

ص ش وهم كانوا منافقين م مجردا عن وساطة الرسول كما
في السورة ومن يعمل سوءا او يظلم نفسه ثم يستغفر الله يجد الله غفورا
رحيما ه بغير التاكيد والتحقق فما للمومنين لو انهم اذ ظلموا انفسهم جاءوك
فاستغفروا واستغفر لهم وانه صلعم بالمومنين روف رحيم فمجاز الحكم
الى شيوخ الطريقة واعلم ان التاكيد والتحقق يتعلق بفعل الوجد
صريحا وبفعل الله تعالى تلميحا بالمفعول الثاني لاستغنائه عن التقصير
فهذا هو المعتقد فالتواب مبالغة لفعله تعالى عليهم تجاوزا في الغفور
فاعلم ان في الاية الكريمة تخصيص على تعميم لا يزايله وهذا مذهب
اهل سنة وجماعة وتذكرون القصص في مقصد الاية من اعجاز
صلعم وهو في البرزخ في كتبهم ان شئتم ش ذكرها فظ عبد الله
في المصباح الظلام جاء البدوي على قبر النبي صلى الله عليه وسلم
بعد ثلثة ايام من وفات النبي وقبض التراب من القبر وصب
على راسه وقال يا رسول الله صلعم ظلمت على نفسي وجئت في
حضورك لتطلب الاستغفار لي فجاء النداء عن القبر قد غفر الله
لك م ومن بامده فهيهات هيهات وعليها من اتى على

نا بمفہوم الآیہ ہم اذا جاءہ صلعم رجل متمنیا لعینہ فقال صلعم من لہ
حاجۃ فلیحسن وضوئہ ولیصل رکعتین و لیقر اللہم انی اسئلک واتوجہ
الیک بنبیک محمد نبی الرحمۃ یا محمد انی توجہت بک الی ربی فی حاجتی
ہذہ لتقضی الی اللہم فشفعہ فی الحدیث قال الترمذی ہذا حدیث
حسن صحیح غریب وصححہ البیہقی وزاد فی آخر الحدیث فقام
وقد ابصر وفی روایۃ ففعل فبرء وفی معجم الکبیر طبرانی عن عثمان رضہ
بن حنیف انہ فی خلافۃ عثمان رضہ بن عفان علمہ رجلا فقضت حاجتہ
فقال رایت رسول اللہ تعالی صلعم علمہ ضریر البصر واظن ان قولہ
صلعم لیصل علی قولہ سبحانہ واستعینوا بالصبر والصلوۃ الآیۃ او علی
ما ارادہ صلعم واللہ تعالی اعلم بالصواب والحدیث الشریف
مع اختلاف بعض اللفظ فی الروایات ان شئتم ترجعوا الی کتب
الحدیث الشریف واعلم تعمیم من یقتضی تعمیم الوقت کما ہو ظاہر
فانظر فی الاعجاز والکرامۃ الی المستعین فتدرک وان یکن
بشرک فلم توجد من مستعان من الانبیاء والاولیاء لبداہۃ حسنا تہم
عصمۃ وحفظا ومستعین من اصحابہم ص ت کما مذکور ومن خالد

ہو جدا فی من الاعانت [illegible]

ر رضی اللہ تعالی عنہ فی معرکۃ یا محمد یا منصور احب بی فی
فتوح الشام م وقال اللہ تعالی فی آخر سورۃ یوسف قل زہ
سبیلی ادعوا الی اللہ ط علی بصیرۃ انا ومن اتبعنی ط وسبحان اللہ
وما انا من المشرکین ۝ اذ انتقض الحصر المدعی المستفاد من تخصیص
الذی فی ایاک نستعین ش فی سورۃ الفاتحہ م لمنع استعانۃ
بوجوہ عامۃ لغیر اللہ سبحانہ والحصر لا ینتقض فبطل الدعوی الا
ش الاستثناء من انتقض ے ما انتقض الحصر المستفاد
من تخصیص ایاک نستعین لمنع استعانۃ م بوجوہ خاصۃ
ش کالوہیۃ تامۃ وقدرۃ کاملۃ وہدایۃ خاصۃ ہی توفیق مرضیات
م اللہ سبحانہ وہو المراد وان تدبرت قولنا فیما یجوز فی
المضافات لقد اصبت خیرا وقال سبحانہ فی سورۃ یونس و
لا تدع من دون اللہ ما لا ینفعک ولا یضرک ج فان فعلت فانک
اذا من الظالمین ۝ فنہی الدعوۃ الحقۃ لغیرہ تعالی عبادۃ کما
لا تدع مع اللہ الہا آخر ش ای لا تعبد ویدل علی المعنی الہا
م لانہ ش ای غیرہ تعالی م لا ینفع ولا یضر عموما

انتقض الحصر من انتقض

لیس المراد انتقض الحصر من انتقض

فی الدنیا والاخرۃ استقلالا فہذا دلیل علی نقصانہ بوجود غیر
مستقل وبحث الالوہیۃ یقدم الی الکافر وما من غیرہا الا تباعہا
ش اے ما یقدم من غیر الالوہیۃ یقدم الا ثبات الالوہیۃ م
وان یمسسک اللہ بضر فلا کاشف لہ الا ہو ج ای کشفا استقلالا
او اضافیا متعارضا بارادتہ سبحانہ لا اضافیا تابعا بہا وان
یردک بخیر فلا راد لفضلہ ط ای رد استقلالا او اضافیا متعارضا
بارادتہ سبحانہ لا اضافیا تابعا بہا وان لم یشترط کشفا ورد ا
مستقلا او اضافیا متعارضا فتعارض مما یجوز فی المضافات
الثابت ش ثبار ثلثۃ صفۃ لموصولہ مجرورۃ مع صلتہا م
یصیب بہ من یشاء من عبادہ ط وہو الغفور الرحیم ○ فہذا لبہر
ولتنبیہ والاطمینان مقصود لغیرہ صلعم کما یشیر الیہ یصیب بہ من
یشاء من عبادہ ط ولانہ صلعم معصوم من کل ذنب فلا یصح
النہی لہ صلعم لامتناع وقصدہ صلعم للمنہی عنہ الا لغیرہ صلعم
ومحفوظ من کل ضر لقولہ تعالی والعصر ان الانسان لفی
خسر الا الذین امنوا وعملوا الصالحات وتواصوا بالحق وتواصوا

بالصبر فکیف اشرف الانسان کلھم بالایمان وعمل الصالحات
ومراد بکل خیر لقولہ تعالیٰ للاخرۃ خیر لک من الاولیٰ فیما اراد
الرسول صلعم وفیما اراد اللہ تعالیٰ ولقولہ تعالیٰ قل ہل تربصون
بنا الا احدی الحسنیین الایہ فلا یصح التنبیہ لہ صلعم الا لغیرہ صلعم فتخصیص
الخطاب علی تخصیص اللطف بالمحبۃ فھذا النھی عن الشرک الحقیقی
الممنوع لا عن استعانۃ من الانبیاء عم والاولیاء رض فیما یجوز
فی مضافاتھم من الموجودات فتصل الی اللہ تعالیٰ لتضمنھا بھا
ش اے لما کانت مضافاتھم من الموجودات سے فھی
او الاستعانۃ تصل الی اللہ تعالیٰ لتضمن مضافاتھم بالموجودات
م ولکنھا ش ای الاستعانۃ م لا تجوز من الاصنام
والخبائث لانما مضافاتھم من المسلوبات فلا تصل الی اللہ تعالیٰ
لتضمنھا بھا ش ای لما کانت مضافاتھم من المسلوبات
سے فھی او الاستعانۃ لا تصل الی اللہ تعالیٰ لتضمن مضافاتھم
بالمسلوبات م الا تنظر فی المسئلہ علی البناء فتصیب خیرا
فالاستعانۃ بالانبیاء وندائھم فی کل وقت ش من الشھود والبرزخ

م صحیح علی دوام الاعجاز بالعصمة وآما الاستعانة بالاولیاء
وندائهم فان قیل لایسمعون ولایعینون مطلقا ش ای فی البرزخ م فهذا انکار کراماتهم وعجب لان السمع والقدرة من صفات
قائمة بالذات بالعینیة وهی بسیطة فزوالها یستلزم زوالها ولا
خصوصیة بزوالها عن دونها فکیف وکیف یثبت شعور نعمة وعذاب
فی قبر مخصوصا وسلب شعورها دونها مخصوصا ومن قوله تعالی
عن صالح علی نبینا وعلیه الصلوة والسلام بعد هلاک قومه فتولی عنهم
وقال یا قوم لقد ابلغتکم رسالة ربی ونصحت لکم ولاکن لا تحبون
الناصحین ○ وحکایة عن شعیب علی نبینا وعلیه الصلوة و
بعد هلاک قومه فتولی عنهم وقال یا قوم لقد ابلغتکم رسالات ربی
ونصحت لکم ح فکیف اسی علی قوم کافرین ○ کما قوله
صلعم فی المشکوة عن قتادة الی ان قال فجعل ینادیهم باسمائهم
واسماء آبائهم یا فلان بن فلان یا فلان بن فلان ایسرکم
انکم اطعتم الله ورسوله فانا قد وجدنا ما وعدنا ربنا حقا
ونه ... ربکم حقا فقال عمر یا رسول الله ما تکلم من اجساد

لہا قال النبی صلی اللہ علیہ وسلم والذی نفس محمد بیدہ ما انتم
باسمع لما اقول منہم وفی روایۃ ما انتم باسمع منہم لکن لا یجیبون متفق
علیہ والمراد بالسمع معناہ الموضوع لا المجازی ہو اجابۃ ایمان
بالحق اذ ہو معارض الثابت الشرعی البدیہی لقولہ تعالی لا تسمع
الموتی وما انت بمسمع من فی القبور وغایت البحث ان الفاء
علی تولی للتعقیب بعد الختم لعدم صحۃ غیرہ نظم سابق کما لا یخفی
علی متامل وتلک قوال الانبیاء علی نبینا وعلیہم الصلوۃ والسلام
کقولہ سبحانہ لمن الملک الیوم للہ الواحد القہار ومن حدیث فی المسکوۃ
عن ابن عائذ قال خرج رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فی جنازۃ رجل فلما وضع
قال عمر بن الخطاب لا تصل علیہ یا رسول اللہ فانہ رجل فاجر فالتفت
رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم الی الناس فقال ہل رآہ احد منکم علی عمل
الاسلام فقال رجل نعم یا رسول اللہ حرس لیلۃ فی سبیل اللہ فصلی علیہ
رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم وحثی علیہ التراب وقال اصحابک یظنون
انک من اہل النار وانا اشہد انک من اہل الجنۃ الحدیث ومن حدیث
عائشۃ رضی اللہ تعالی عنہا ما من رجل یزور قبر ابیہ فیجلس عندہ الا استانس

ومن حدیث ابن عباس ... بفضل ... نبات

حتى يقوم ه وسن قوله صلعم السلام عليكم يا اهل القبور يغفر الله لنا
ولكم وانتم سلف ونحن بالاثر اخرجه الامام الحافظ الترمذي في سننه دلالة
الى السمع والشعور واهلية الخطاب وقوله صلعم بل وجد من اصحابه صلعم حتى
الان ممن تبعهم والا فكيف منهم ش اے ان لم يكن غير مخصوص له
صلعم فكيف كان تبعهم اي من اصحابه صلعم وممن تبعهم في السمع والشعور
واهلية الخطاب امر اجماعي م بخلاف الثابت ماول بما لا يعارض
الثابت ش الخلاف بما استدل به المخاصمون في عدم السماع
والشعور فهو ماول بما لا يعارض الثابت هم وقال رسول الله صلعم
ان اراد عونا فليقل يا عباد الله اعينوني يا عباد الله اعينوني يا عباد
الله اعينوني طـ حصن حصين فحرف النداء للقريب والبعيد فلا محذور
للبعيد من الانبياء لاعجازهم والاولياء لكراماتهم وقال رسول الله صلعم
اذا انفلتت دابة فليناد اعينوا عباد الله رحمكم الله مو حص
حصن حصين والعباد عامة والاستعانة والنداء بوجود قدرتهم و
سمعهم فلا خصوصية الاستعانة والنداء ووجود القدرت وسمعهم
لاحيائهم فلا منع لامواتهم فان الاستعانة والنداء للثابتين نو

سلام عليكم يا اهل القبور ... [illegible]

من عباد خاصة واحياء فقوله تعالى لا تسمع الموتى الآية فيعتبر ش صفة لقوله تعالى لا تسمع الموتى م بقوله تعالى وما انت بمسمع من فى القبور الآية اى جسد ميت والمراد به الكفار وهم احياء يسمعون يأول جس معنى مجازى الذى يدل عليه نظم القرآن المجيد تشبيها استعارتا فى وجه مقصود تخصيصا ش اى فى وجه مقصود انفاع بالاسماع لمن يومن على البعث م لا تعميما ش اى لا فى وجه مقصود اسماع من كل مسمع لكل مستمع بمعنى موضوع م لا اهماله كقوله تعالى صم بكم عمى فهم لا يعقلون وهم يسمعون ويتكلمون ويبصرون ويعقلون وقوله تعالى وما انت بهادى العمى عن ضلالتهم والا يكون مهتدى لقوله تعالى عبس وتولى ان جاءه الاعمى وما يدريك لعله يزكى او يذكر فتنفعه الذكرى الآية فكيف على ظاهر اللغة ش اى معنى موضوع م فالحاصل ان الاسماع خاص نظرا على مقصود ش الذى متعلق ببعث النبى عم م فاول بمعنى مجازا اى انفاع باجابة الحق لمن يومن بالاسماع على ما ذكر السبب مقام المسبب صحة للنفى والبعث بثبوت متقدم ش فليس عاما بلا خصوص لعث

النبی عم علی مقصود الذی یتعلق بعث النبی عم بمعنی موضوع اذ هو
غیر مقصود ههنا والنفی مخالف للثابت ای اسماع الموتی بمعنی موضوع
ولهذا انه المقصود ومحل البعث هم وموتی ومن فی القبور هو جسد بتعطل
خصوص العمل ههناش اذ الموت علی مقصد بتعطیل من آثار الدنیا
فالتعطل خاص عملا ههنا هم فیراد بهما الکفار استعارة علی المبالغة
فی وجه التشبیه بمعنی مجاز لبطلان معنی موضوع ش لموتی اذ اسماع
الموتی بمعنی موضوع ثابت هم فاصرح بتصریح آخر قال سبحانه
فانک لا تسمع الموتی ولا تسمع الصم الدعاء اذا ولوا مدبرین ۝
وما انت بهادی العمی عن ضلالتهم ط ان تسمع الا من یؤمن بآیتنا
فهم مسلمون ۝ اعلم ان الاسماع بمعنی موضوع عام من کل سمیع
مستمع بمعنی موضوع ولا یختص بالمقصود الذی یتعلق بعث النبی عم
فما یختص ش بالمقصود الذی یتعلق بعث النبی عم کما قال سبحانه
ان تسمع الا من یؤمن بآیتنا فهم مسلمون ۝ هم اول بمعنی مجاز بمعنی الفهم
باجابة الحق لمن یؤمن ش ای من هو اهل باجابة ایمان بالحق
هم بالاسماع علی ما ذکر السبب مقام المسبب فالانتفاع قد یکون

بالاسماع وقد یکون بالذی یفید ومش ای الانقاع م مشتغل
معنا بالاسماع علی غلبة المحاورة بالاسماع فسوف تعرف بحجة قاطعة
وان الموت قد یکون بمعنی مجاز ای تعطل اذ الموت یعطل کما قال
سبحانه کیف یحیی الارض بعد موتها ط ای تعطلها عن الانبات منها
فالموتی متعطلون عن اجابة الحق لما فات عنهم وقت اجابة الحق
فلا یفیدہم الاسماع والذی یفید الاجابة فعلی ہذا مفعول ثان للاسماع
متوسع بحذفه فالموتی بمعنی مجازہم الکفار استعارة فی وجه تعطلهم التام
عن اجابة الحق والصم بمعنی مجاز ای متعطلین عن استماع من ای
استجابة م الحق والدعاء دعاء الرسول صلعم الی الحق حقیقتا او
مجازا ای بالفہم به الدعوت کالاشارت ولکن الصم یفیدہم الاشارت
فلذا قال اذا ولوا مدبرین فالادبار بیان التولیة علی نہایتہ فاذا
لا یفیدہم الاشارت وہا بمعنی مجاز اے انکار الحق غایة الانکار
فہم الکفار استعارة فی وجه تعطلهم التام عن استماع الحق بالاسماع
واستفادة الحق بالاشارت واعلم ان لا یتوقف الجزاء المقدم علی
الشرط المؤخر وہا بمعنی موضوع اذ لیس عدم اسماع الصم علی شرط تولیتہ

والادبار بمعنى موضوع فالشرط بمعنى مجاز يشير الى التعطل التام
بما لا يستفيدون بالاشارت في حالة الادبار يلزم ان الجزاء بمعنى مجاز بسبب
استقامة المعنى ش اي لاستقامة المعنى م وما انت بهادي العمي
بمعنى مجازي هادي الى الحق للعمي اي متعطلين عن اهتدائهم على صراط
مستقيم الحق والاعمى الضال لا يهتدي على صراط مستقيم بالاسماع
والاشارت والضلالة ضد الاهتداء فهم الكفار استعارتا في وجه تعطلهم
التام عن اهتدائهم على الحق بالاسماع والاشارت فاختلاف التشبيه
على اختلاف كيفية المشبه والمشبه به فان تم ثبت ان تبارك تعالى ايد [?]
ش اي الموتى يستمعون لا ينفعون بالاسماع بخلاف الصم لا
يستمعون فلا ينفعون بالاسماع ولكن يمكن ان ينفعوا بالاشارت فاشد ان
من الموتى في وجه عدم الانتفاع بخلاف العمي لا ينفعون بالاسماع والاشارت
فاشد ان من الصم في وجه عدم الانتفاع م الحجة القاطعة
اعلم ان نفي اسماع الذي مذكور في الآية الشريفة ان تسمع الا من
يؤمن بآياتنا فهم مسلمون الاية لا يمكن ان يكون بمعنى موضوع اذ الذي
عام من كل مسمع لكل مستمع الذي بمعنى موضوع ولا يختص لمن يؤمن

بل ہو شامل العموم فلا یقتضی النفی بعدم ثبوت متقدم ولا یصح الا استثناء
لا اثبات من منفی ونفی من عموم ولا یصح البعث فلا یصح العموم فخصوص لکذ
فی نظم لاحق ص ای الا من یومن بآیتنا م یلزم ان نفی اسماع معنی
مجازالذی خاص لمن یومن استفادۃ المعنی ہو انتفاع باجابۃ الحق لمن
یومن ش ای من ہو اہل باجابۃ ایمان بالحق ہم بالاسماع وبالذے
یفیدہ فہم مسلمون علی التاثیر والتاثر فحینئذ یجب ص بالخصوص جمع
مالا یصح ش بالعموم ای النفی والاستثناء والبعث م ومفعول لاتسمع
متوسع بحذفہ وہو الموتی والصم والعمی وہم الکفار علی خصوص المحل ن
نظم سابق بمعنی مجاز فحاصل الکلام الشریف ان ما بعثت مسمعا وہادیا
الا لمن یومن ای من اہل باجابۃ ایمان بالحق فقولہ لا تسمع الموتی وما انت
بمسمع من فی القبور ولا تسمع الصم وما انت بہادی العمی کقولہ تعالی
لست علیہم بمصیطر وما انت علیہم بوکیل واللہ تعالی اعلم بالصواب ولو
اللہ تعالی علیہ وسلم لیحی الموتی ویسمع الصم ویبصر العمی ولو بمعنی موضوع
او مجاز باعجازہ صلعم فکیف النفی اعلم ان کلام البعض فی نفی السمع
والاسماع للموتی بمعنی موضوع باستدلال الایۃ الکریمۃ صدر للموتی حالۃ

معروفة فی السمع والاسماع وتعلق الروح بالجسد بکیفیة اخری عن
اولی کیف یشاء الله تعالی فلما لم یثبت النفی فی الوجه المخصوص ش
ای فی السمع والاسماع للموتی بمعنی موضوع لوجود حالة معروفة للموتی وعدم
دلالة الآیة الکریمة علیہ م نفی الثبوت العام ش فی السمع والاسماع ولو
لحی ورمیہ بمعنی موضوع م علی حالہ وما ذکر ش فی النص م نفی اسماع
من سمع بمعنی مجاز الذی قد ثبت لا اسماع بمعنی موضوع الذی قد ثبت
فکیف نفی سمع من سامع وتعذر اسماع من سمع م لا یلزم تعذر سمع
من سامع م وان قیل یمکن ان لا یعینوا ولا یسمعوا فی وقت من ش ای
بعض وقت م لعدم العصمة والحفظ یحتمل سلبہ فلا دلیل علی نفی الاعانة
والسماعة وسلب الحفظ فی الوقت من ش ای وقت الاستعانة والندا
م وہذا الاحتمال الی النہایة یلزم نفیہما ش الضمیر الی الاعانة والسماعة و
ہما من الکرامة او الی الحفظ والکرامة م فی کل وقت وہذا خلاف الثابت
والخبر من ش ای ادعا ما ان یمکن ان لا یعینوا ولا یسمعوا فی وقت م من الکل
من ش ای ہذا الاحتمال الی النہایة یلزم نفیہما فی کل وقت م وان قیل
یمکن ان یعینوا ویسمعوا فی وقت بوجود الحفظ والحفظ یحتمل ثبوتہ لتقدمہ

من السلب فالثبوت اقوی ش لان الثبوت مقدم علی السلب و
فی الجواز جانب دل قوی لوجوده وہو الثبوت م فدلیل امکان الاعانة
والمساعدة موجود فی الوقت ش ای وقت الاستعانة والنداء م
وہذا الاحتمال الی النہایة یلزم ثبوتہا ش الضمیر الی الاعانة والمساعدة
وہما من الکرامت او الی الحفظ والکرامة م فی کل وقت وہذا ہو الثابت
والتجربة ش ای دعوی ان یمکن ان یعینوا ویسمعوا فی وقت
م من الکل ش اے من ہذا الاحتمال الی النہایة یلزم ثبوتہا
فی کل وقت م فالقول علی قولہ سبحانہ الا ان اولیاء اللہ لا خوف
علیہم ولا ہم یحزنون ۃ الذین امنوا وکانوا یتقون ط لہم البشری
فی الحیوة الدنیا وفی الآخرة ط لا تبدیل لکلمات اللہ ط ذلک ہو الفوز
العظیم ط ویثبت اللہ الذین امنوا بالقول الثابت فی الحیوة
الدنیا وفی الاخرة ع وان اللہ لا یخلف المیعاد الایة فکیف
یحتمل سلب الحفظ وفی زاد اللبیب وخزانة الجلالی قال رسول اللہ
صلی اللہ علیہ وسلم اذا تحیرتم فی الامور فاستعینوا من اہل القبور
الحدیث ش قال حجة الاسلام محمد الغزالی کل من یستمد فی حیاتہ

یستمد بعد وفاته انتہی وفی مختصر الطیبی واما الاستمداد باہل
القبور فقد انکرہ بعض الفقہاء فان کان الانکار بانہ لاسماع لہم
ولا علم لہم ولا شعور بالزائر واحوالہ فقد ثبت بطلانہ وان کان بانہ
لا قدرۃ لہم ولا تصرف لہم فی ذلک الموطن حتی یمدوا بل ہم محبوسون
عن ذلک ومشغولون بما عرض لانفسہم من المحنۃ فلیس ذلک کلیا
خصوصا فی شان المتقین الذین ہم اولیاء اللہ فیمکن ان یحصل لارواحہم
عند الرب من القرب فی البرزخ والمنزلۃ والقدرۃ علی الشفاعۃ
والدعاء وطلب الحاجۃ لزائرہم المتوسلین بہم کما یحصل یوم القیامۃ
انتہی م فیا ایہا الغافلون لا تتنبہون علی الحق واعلم ان الاعجاز
والکرامۃ محیطان من بدایتہ الی نہایتہ فعلی الحادث الخارج خارجا
ش ای محیطان فی الوجود الحادث الخارج من الذہن خارجا
م وفی الحادث الذی ذہنا ش اے ومحیطان فی الوجود
الحادث الذہنی ذہنا م علی مرکزیتہما اصلا ش ای المرکزیۃ
لیست تبع فلا ابنیاء عم م وذاتا ش ای المرکزیۃ لیست بعرض فلا انبیاء
عم م وعرضا وتجاش ای المرکزیۃ لیست باصل وذات فلا اولیاء م

وفی الذہن القدیم من معداتٍ متقدم وہو من افعال اللہ تعالے
قدیما یدلان علیہا باثریہما منہا فی العالم کما نبہ اللہ تعالی فی سورۃ ابراہیم
الم ترکیف ضرب اللہ مثلاً کلمۃ طیبۃ کشجرۃ طیبۃ اصلہا ثابت وفرعہا
فی السماء لا توتی اکلہا کل حین باذن ربہا ط ویضرب اللہ الامثال للناس
لعلہم یتذکرون ۝ ومثل کلمۃ خبیثۃ کشجرۃ خبیثۃ اجتثت من فوق الارض
مالہا من قرار ۝ یثبت اللہ الذین امنوا بالقول الثابت فی الحیوۃ الدنیا
وفی الآخرۃ ج ویضل اللہ الظالمین قف ویفعل اللہ ما یشاء ۝ الم تر
الی الذین بدلوا نعمۃ اللہ کفرا واحلوا قومہم دار البوار لا جہنم ج
یصلونہا ط تیسیر القرآن اعلم ان المراد بکلمۃ طیبۃ لا الہ الا اللہ و
بشجرۃ طیبۃ شخص محمد رسول اللہ تعالی صلعم روحا وان قیل القرآن
المجید ومحمد صلعم اقرب للاول ولکن لا ینطبق التمثیل کما حقہ لانہ حق
ای القرآن المجید م تبیان من عوارضہ صلعم فی وجہ لا مثلہ صلعم
وفی وجہ عکسہ حق ای محمد صلعم تبیان للقرآن المجید معداً قا
من عوارضہ صلعم م بخلاف لا الہ الا اللہ لان محمد رسول اللہ
مثلہ وصفاً وتعریضاً لہ وہو المقصود من ضرب المثل فکان معہ معداً قا

لمسلوبات منفیۃ الالوہیۃ انتزاعا منہ صلعم و وجودا بہ صلعم و کدلیلا
علی موجودات منزہۃ مقبتہ الالوہیۃ مظہر تیا بہا ش ای بالموجودات
المنزہۃ م اصلہا ثابت فی موجودات قدیمۃ من حیث انتزاعہا لتضمنہ
منہا فعی شرک لمستقر اشارۃ الی ان لا مکان لہ و فرعہا فی السماء ز
حیث تمکنہا فی عالم الشہود اشارۃ الی توسعہا و ان کلا من سلبیات
یستفیضون من علویات و ہا فی تضمنہ انتزاعا منہ صلعم قولہ اکلہا
ای اثمارہا ہی ما یترتب من تضمنہا من اضافاتہا اختیاریۃ او اضطراریۃ
توسع مشغول ثانی بجذبہ کل حین فی الدنیا و الآخرہ باذن ربہا
تعالی کما یشار من الاذن جواز اختیار مضاف ش من اللہ تعالی
ای غیر مستقل م فی الاثبات و سلبہ لتشریفہا و تعظیمہا و توا فق
الاذن مقصود فلا یظہر خلافہ و ورد فی الحدیث الصحیح انما انا مبلغ
واللہ یہدی و انما انا قاسم واللہ یعطی ذکرہ السیوطی فی الجامع
الصغیر اعلم ان التبلیغ و الہدایت و التقسیم و الاعطاء عام المفعول
بما صدر عن الفاعل و بما صدر علیہ لمرکزیۃ صلعم موجود دلالۃ ای لتلم
ش قال ابن الحجر المکی فی شرحہ علی الہمزیۃ ان النبی صلعم ہو الخلیفۃ

الاعظم عن اللہ تعالیٰ فی جمیع شیونا تہ لاسیما فی قسمۃ الارزاق والعلوم
والمعارف والطاعات ومن ثم قال فی الحدیث الصحیح انما انا قاسم
واللہ یعطی ہو ولاجل ہذا عد وامن خصائصہ انہ اعطی مفاتیح الخزائن
انتہی ملتقطا فی اللؤلؤ المنظم بن جواہر المنظم انہ خلیفۃ اللہ الاعظم الذی
جعل خزائن کرمہ موائد نعمہ طوع یدیہ وارادتہ یعطی منہا من یشاء
ویمنع منہا من یشاء والعالم بالصواب ہو اللہ انتہی ص وقال سبحانہ
لسلیمان عم ہذا عطاؤنا فامنن او امسک بغیر حساب ہ الآیۃ متوسعۃ
لمعان منہا قال ابن عباس رضی اللہ تعالیٰ عنہما اعط من شئت
او امنع من شئت بغیر حساب ای لیس علیک حرج فیما اعطیت
وفیما امسکت تفسیر کبیر وکذا فی جلالین ولما کان الاختیار فی
الاعطاء والامساک لسلیمان عم فکیف کان لسید الرسل حبیب
اللہ تعالیٰ صلعم ویضرب اللہ الامثال فی المستقبل للناس کالمثل
المذکور لوجود الاولیاء لعلہم تیذکرون ہ ترجیا بامکان
اختیار مضاف شفقتنا ورحمتہ لانہ لذو فضل علی الناس والمراد
بمثل کلمۃ خبیثۃ کشجرۃ خبیثۃ ضد طیبۃ اجتثت من فوق الارض

اى لا اصلها فى موجودات قديمة الا فى صلوبات مثبتة عليها
من موجودات ممكنة التزاما منها فمالها من قرار فى مقصد فعلم
ان ليست الشجرة غير ما ذكر فيدرك الاعجاز والكرامة كما قيل فيا ايها
العارفون احفظوا انظاركم عن الزيغ يثبت الله الذين امنوا بالقول
الثابت فى المثل اى لا اله الا الله محمد رسول الله فى الحيوة الدنيا
وفى الاخرة اى بعد الحيوة الدنيا فى البرزخ فلا يحتمل سلب الايمان
الحقيقى كما قال سبحانه هم المومنون حقا الاية ويضل الله الظالمين
اى المعرضين بخذلان بحكمة ويفعل الله ما يشاء من هدايت
قوم وقيامهم عليها ومن اضلال قوم فنبه عن المغفلين الم تر الى
الذين بدلوا نعمة الله وهى اكل الشجرة الطيبة كفرا واحلوا قومهم
اى معهم قومهم دار البوار جهنم ج يصلونها ط اى هم وقومهم
تاكيد وتفسير على احلوا قومهم وبئس القرار ظاهر فاعلم انما الروح
اثر من الامر فمنتزعة منه اتحادا فى ترتبها وتغايرا فى تعاقبها
او متباينة لترفع جهل عن موجب لها وموحدوث او قدم لدلالة
من الجواب لا لرفع ابهام عن وجه جائز لها وهذا ايما كان العدم

دلالت فمن ذلک ثبت ای کونها مبنیة ثم یرجع الامر الی الاثر
والا فکانت عین الامر علی التعین فکانت من الحجاب فلیست مخلوقة وهذا باطل
حقیقیا فتضاف الی الله تعالی تضمنا والتزاما بالموجودات لتوقف
ترتب وجودها منه سبحانه فمن الموجودات الهیئة کما قال سبحانه ونفخت
فیه من روحی الاتیه باضافة مغایرة من المسلوبات غیرها والامر من
حجابات حادثة لا مخلوقة وان لم یک حجابا فلزم التلبس بالخلق للامر
وان یک بمعنی لا هو عین ذات ولا هو غیرها فلزم قدم لاثره وهو
حیة بحیات عینها فلا تموت فتعبد بمعبودها وتصرف من وصفها
متضمنا لموجودات او مسلوبات بما شاء الله تعالی من عالم المثال
وعالم الشهود فصحت الاویسیة هی عبارة عن کسب الذی فی المثال
ففی الشهود من المثال ولا منع بخصوصیة علی تعمیم مسلم وسمی ثبت
ای الکسب المثالی ثم اویسیا تشبیها باحتیاج اویس قرنی رض
به صلعم مثالیا وقد تعطی جسدا مثالیا الذی لا یراه غیر صاحب
المثال وقد تعطی جسدا شهودیا ولا یدری ام هو الاول او آخره
فیتاثر من آثار عالم الشهود ویرے عموما وقد لبعض ولا یعرف ام هو

من المثال اولا ويعرف بالاول او مثله لابخلافه ش كما ذكر
حضور حوا واسیه و مریم وقت ولادت حضرت رحمة للعالمین صلعم
فی عقد الجوہر من سید جعفر البرزنجی ومن غیرہ فی تالیفہم
وہذا لیس من لزوم ممنوع للتناسخ والموت ہو موجود بوجودہ فیحضر
رنیخ م لاہو محض نزع روح عن جسد بل ہو یعرضہ ش ای الموت
یعرض الجسد م فتنزع فی الحال ولا یحتاج بعروضہ الی سبب
بل یعرض شے فی حال عروضہ او لا ویبقی تعلق الروح بالجسد
بکیفیة اخری عن اولی کیف یشاء اللہ سبحانہ قال اللہ تعالی و
لا تقولوا لمن یقتل فی سبیل اللہ اموات ط بل احیاء ولکن لا تشعرون
ہ نقتل نفس التی ہی معنی من ہو تعطیلہا عن مرادہا الذی من مسلوبا
تعالے باتصافہا بما من موجوداتہ تعالی فمنہ قتل جسدیہ غایة التعطیل
کما قال سبحانہ فاقتلوا انفسکم ذلکم خیر لکم عند بارئکم ط وان لم یرد
ہذا فکیف قتل النفس بعدم تجربتہا فکیف الخیر ش ای الخیر الموقوف
علی قتل النفس م والموات کنایة من تعطل النفس عما تعلق بالجسد
لانہ یعطلہا عنہ ش ای عما تعلق بالجسد م فہی من الموت الذی

هو منتظر مقصود في النهي حقيقتا لا القول م لهنياش مصدر مجهول و
مفعول مطلق م خاصا بالقتل في سبيل الله تعالى لا ما بغيره بل احياء هو
بامل من حيات التي بغير قتل في سبيل الله تعالى تصريفا كما قال سبحانه
احياء عند ربهم يرزقون فرحين بما اتهم الله من فضله ط فعند ربهم متعلق بما
فالحيوة خاصة التي لا تشعرونها ولو لاش اي لا تتعلق بما قبله م فلانه
تشعر لا اي لا يتعلق بما بعده فيرزقون بعموم الرازق وكان الرزق من الله
تعالى ومن غيره تعالى بما شاء الله تعالى فالرزق مطلق
باطلاق وعموم رازق ومرزوق به وما افهم ش كما يقال اللهم ارزقنا
علما نافعا وعملا صالحا فلا يكون مخصوصا بالماكولات والمشروبات والملبوسات
ولا انعام فمتابعون بالحسنات ومعصومون من السيات ومنهم المدبرات
امرا ش اي يدبرون لما يومرون م ولو لاش كذا اي لا يتعلق
بما بعده فيتعلق بما بعده م فخاص الشعور لا دليل عليه ش اي على اثر
خاص لا نشعر اذا ما قال الله تعالى ولكن لا تشعرون كما قال احياء ولكن لا تشعرون
م ولا يراد حيات التي هي صفة ذاتية لانها بالزالت هي بل ما هي صفة ذاتية
من الروح عموما ش ما نافية وما موصولة لانها باقية بالروح في البرزخ

علی السویۃ للمقتول وغیرہ عموما التی خصت للمقتول المخصوص م وان
یرد قتل جسد غیرہ قولنا ش ای قولنا ان قتل جسد غایۃ لتعطل والحیوۃ کما ذکر
م وان لم ش ای ان لم یرد قولنا م فما الخیر فیہ فالحیوۃ لقولہ تعالی
ثابتۃ والموت اشارۃ الی التعطل فلا یلزم التعطل للجسد وان لم ش ای
ان لم یکن الموت اشارۃ من التعطل م فکیف النہی عما ثبت
اش اے عروض الموت م والاثبات عما زال ش اے
تعلق الروح بالجسد والحیوۃ کما فی الدنیا م
فما الاستبعاد فی التصریف من الجسد المشہودی والمثالی لانہ لا یستبعد ممن
قتل نفسا فی الحیوۃ الدنیا وجسد اش الواو حالیۃ ای لبیان حالہ جسد اشارۃ
الی ان لا استبعاد فی التصریف وجسد التمییز بالعطف علی نفسا م منہ
ش اے بعض من قتل النفس م فالانبیاء احیاء بالقتل الاول
الذکور اصلا الثانی المشہود حصرا والاول یستجمعہ ش ای الثانی م فاکبر
ش ای یستجمع م الثانی الاول فاصغر قال رسول اللہ تعالی صلعم رجعنا
من الجہاد الاصغر الی الجہاد الاکبر وقال صلعم الانبیاء احیاء فی قبورہم یصلون
الحدیث ش وقال الحافظ السیوطی فی التنویر ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم

حی بجسده و روحه وانه یتصرف و یسیر فی اقطار الارض و فی الملکوت وهیئته
التی کان قبل وفاته ولم یبدل منه شئ وایضا فیه واذن لهم ای الانبیاء فی
الخروج من قبورہم والتصرف فی الملکوت العلوی والسفلی وایضا قال الحافظ فی
انباء الاذکیاء بحیوۃ الانبیاء ان حیاۃ النبی فی قبرہ وحیوۃ سائر الانبیاء
معلومۃ عندنا علما قطعیا لما قام عندنا من الادلۃ القطعیۃ فی ذلک وتواترت
بہا الاخبار منہا قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم الانبیاء احیاء فی قبورہم ویصلون
و قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم حرم اللہ علی الارض ان تاکل اجساد الانبیاء
واخرج ابو نعیم فی اخبار المدینہ عن سعید بن المسیب قال لم ازل اسمع الاذان
والاقامۃ فی قبر رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ایام الحرۃ حتی عاد الناس
ہم و قال اللہ تعالی واعبد ربک حتی یاتیک الیقین ۝ اعلم ان الیقین مصدر
کالنذیر وہو تحقق علم البدیہۃ وحتی للتبیین والعبادۃ تتعلق بالجوارح والقلب
ومیل علیہ الیقین والاحسان وان قیل علی الاختلاف ہو الموت فلیس لتعلق تحقق
الیقین بما ہو حق بالموت عموما فیراد بہ موت فی مقصد فیسقط تقیید الفرض والوجوب
علی العبادۃ علی تقیید الموت وقاس اے وقتا مقیدا بتقیید الموت ثم لا العبادۃ
المطلقۃ علی اطلاق الیقین وقاس ای وقتا مطلقا باطلاق الیقین ہم فلا منافاۃ

فیہا فیعید اللہ سبحانہ فی عالم المثال والآمر الیہ صلعم تشریفا بالخطاب بحربیۃ صلعم
علی اصل معروف ش ہو عدم صحۃ الامر الیہ صلعم م والی غیرہ صلعم مراد او یتعلق
بحقق الیقین اسے اعبد ربک حتی یتحقق الیقین علی حقیقۃ العبادۃ للمعبود وہو
لا یزول وصفا للروح ولا ینافی خصوصیۃ للاولیاء یتبعہم الانبیاء والثانی
لغیر الانبیاء من التبع ش او حالیۃ لبیان حال الثانی ہو یقتل جسدا م
فلا فضل للشہداء علی الانبیاء ولکنہم مشترکون بالاولیاء فی الولایۃ التابعۃ
علی قدر نصیب یتشرف وجہ خاص غایۃ تعطیل النفس عن ارادہا الذی من سلوبات
تعالی باتصافہا بما ہو من جود اتہ تعالی تضمنا بقتل جسد وتفضیل بعضہم
علی بعضہم علی قدر نصیب فیصرف تصریفا اعلی ممن یا قتل فی سبیل اللہ تعالی
بفعلہ وہمتہ اختیاریۃ اضطراریۃ دعائہ وشفاعتہ لکنکم ما احسستم بہا
ش ای حیوۃ التی بقتل النفس فی سبیل اللہ تعالی م فلا تشعرون ان نفی
الشعور دلیل علی ان ما احسستم بہا ومغایرتہا من حیوۃ التی لغیر مقتول
فی سبیل اللہ تعالی لان ما حصل شعر وفقنا اللہ یہدی من یشاء بفضلہ
وایاکم وصلی وسلم علی محمد نبی الرحمۃ وعلی جمالہ کما یحبہ ویرضاہ وشفعہ فینا وترحمنا

ذکر کیفیۃ غیب وعلمہ وما فیہا۔

بسم الله الرحمن الرحيم

نحمد الله ونستعينه ونصلي على رسوله محمد ونستشفعه وعلى آله وصحابته واتباعه اجمعين

اعلم ان غيبا اما بمعنى ضد حضور وشهود فهو عدم مجهول واما بمعنى خلاف ش

اي وجود غير مشاهد هم حضوره وشهوده فغيب الذي بمعنى خلاف حضور ما مبني عليه مما

جاز استحضاره وقد غاب ش ربه غائب هم فالغائب ما مبني عليه مما

عدم استحضاره وقد حضر ش ربه حاضر هم وقد يكونان ش اي

الغيب والحضور هم بمعنى غائب وحاضر مجازا فما حضر ما غاب وعكسه فالغيب

لا يثبت الا ببنائه من حضور جائز وان لم يشترط جواز الاستحضار وعدمه

فلزم وجوبهما فالغيب والغائب ممتنعان بامتناع بنائهما من الوجوب ش

اي ان لم يشترط جواز الاستحضار وعدمه فلزم وجوب الاستحضار او وجوب

عدم الاستحضار فانباؤهما ممتنع من الوجوب فلا يبنى الغائب فيما يبنى على الغيب

وكيف علم انه الغائب فكيف ابناء الغيب منه هم هذا تعريف الغيب والغائب

بحقيقتهما وان قيل غائب وغيب بمقابلة من لم يحضر الله ش قيل مقابلة

غير حالهما لكن الحضور اعم من كل وجه هم فلا تحقق ان حقيقيهما الا ش فحقهما

هم مجاز السلب الحضور وثبوته ش الضمير الى الحضور هم اي الغيب والغائب

بجنبة قبا بالجنا، مما جاز استحضاره وقد غاب مما جاز عدم استحضاره قد حضر لا تحققان
فی حضور الله سبحانه بوجوب الاستحضار الا الذان بسبب الحضور وثبوته فهو بعرضه فان نفی بسبب
فلا نیبت الغیب فی علم الله سبحانه لکن النوعین ش الغیب الحقیقی والمجازی م تحققان
فی حضور غیره تعالی وبمعنی خلاف الشهود المثال والروح والقدم فعالم الاجسام شهود
وعالم المثال غیب وعالم الروح غیب الغیب والقدم غیب الغیوب وهکذا الملائکة
الشهود والمثال والروح مناسبا لهم فعالم الملکوت عندنا کالمثال وعندهم الشهود
او یدرکونه بحواس ظاهرة فالغیب عندهم مثالهم وغیب الغیب ورائه ولا تخرج
الانسانیة من حدها باتصافها بصفات الملکیة بل تعرج من الملکیة بافضلیتها
منها فی اتصافها ها خلا بموجودات قدیمة ولا تدرک مرتبة منها بنفسها الا بصفتها
فی حدها فالشهود مدرک بحواس ظاهرة ای ما یتعلق بالشهود والمثال بحواس
باطنة ش بمقابلة حواس ظاهرة م ای ما یتعلق بالمثال وهی مرتبة صفته
ظاهرة له والروح بصفته باطنة للمثال وهی صفته ظاهرة للروح لان الظاهر
والباطن لا یمتازان الا بانطباقهما علی ماهیته واحدة تتقابلهما ش المجرور
متعلق بیمتازان محذوف بعد حرف الاستثناء م بینهما والبتة ینزل
الادراک من الروح الی المثال ومنه الی الشهود ویعرج من عکس النزول

فقوله وان لم یکونا منطبقین علی ماہیۃ واحدۃ فکیف الامتیاز مع تقابل علیہا
فیہا بل بطلا والنزول والعروج ش معطوفان علی الامتیاز م لتغایر ماہیتہ
لہا و مع عدم اتحاد الحقیقتین حقیقیا ش عطف علی التغایر والجواب ان قیل
اتحد تام و مع عدم انقلاب حقیقۃ الی حقیقۃ اخری ش عطف علی ما قبلہ والجواب
ان قیل انقلب تام والقدیم لا یعلمہ بنفسہ الا ہو فیدرک بدلالۃ بغیرہ لان مایحکم
احیط واحاطۃ بغیرہ علیہ ممتنعۃ فہو الایمان بالغیب فی معرفۃ اللہ تعالی
وہذا ش ای کل ما ذکر فی الصدد من الغیب م من بداہۃ الا تری فی نفسک
ماذا رایت فی الرؤیا ہو عالم المثال ماذا تعلم لا تعلم من قبل وان قیل امتناع
حضور غیب بان ما حضر ففی حضور وہو شہود فجوابہ تعلق بما جاز استحضارہ
بغیب الذی خلاف شہود آخر من غیب الذی خلاف حضور فہو بذاتہ فلا
نفی لہ من علمہ سبحانہ فاللہ عالم الغیب والشہادت ش ای جنس الغیب
والشہادۃ من کل خلق م تمامہا جزء وکلا بنفسہا فہو علام الغیوب
ففی عالم الغیب نکتۃ یعلم اخفی المخفیات واشد غیبا المغیبات واعلم
ان حضور غائب بمعنی خلاف حاضر لا یحصل بنفسہ و تغیب بمنی علیہ منہ
ش ای من الغائب فنفی الغائب بنفی الغیب م الا ش تحصیل حضورہ

الغائب والغيب م بابناء من حاضر لشبرا جواز استحضاره وحضور
غائب بمعنى خلاف شهود ونسبته الى من لم يحضر له تحصيل بنفسه لان الغائب عنه
يتحقق بنفسه تنكشف المغيبات برفع الحجب الى باشارات الله تعالى اعجازا او
كرامة او معونة بتصفية وتزكية النفس بتقوى الله تعالى باتيان ما اتى به الرسول
من الايمانيات والاحكاميات فالرسول اولى بكشفها ورسولنا صلعم اعلى
ش لعلوه في خلقه صلعم استجماعا م الخلق كله باكتشافها كما هو شواهد
الخلقت على تفاوت درجاتها بديهي والله تعالى احق بعلمها لكن احاطة علم
بكلها في آن وجوبا لغيره تعالى ممنوعة وفي اوان جوازا له صلعم جائزة ش
كما ذكر في ذكر كيفية احاطة علمه صلعم م فاما انكشاف المغيبات مع خلاف
بما اتى به الرسول فهو استدراج وتحصيل بانواع وتصل بالمسلوبات فمشترك الاسم
بخلاف ما في اتيان ما اتى به الرسول انه يتصل بالموجودات فمشترك الوصف
والله يهدي من يشاء الى صراط مستقيم وليس تعارض في المسئلة لان
علم الغيب بالاضافة وهو ثابت فخلافه ما دل فرفع التعارض في
منعه وجوازه من العقل ش اي بادراك العقل اصالة تام والنقل ش
اي لا يدركه العقل اصالة لعلو لطافته الا بنقل الناقل الذي ايده الله تعالى

بادراکہ اصالتاہم باستثناء بحسب الحال والعلم العادی وانکارات تاب
سفاہتہ فاما من العقل کما ہو لا یخفی علی العاقل من المذکور واما من النقل
فالایات فی الجواز ش ای ج از علم الغیب م فی آخر سورۃ البقرۃ یعلم ما بین ایدیہم
ای فی زمان حال وما خلفہم ہ ای فی زمان مستقبل نعلم ماض الذی
لا یثبت باستقلالہ من کیف الممکن ش متعلق لا یثبت م بالحال ش
متعلق ثابت خبر مبتدء ہو علم ماض م اذ ہو یعرض عدم لاحق لوجود
الحال فیقتضی عدما فیحتاج الی الحال فی استقرارہ فتعلمہ ش مصدر مجہول
اذ علم العدم بالوجود م بخلاف الحال والمستقبل اذ الحال موجود مستقل
والمستقبل لعدم سابق فیقتضی الوجود فلا احتیاج الی الحال فی استقرارہ
فتعلمہ ش مصدر مجہول م فالکلام فی الاستقلال من حیث عدم
احتیاجہ الی غیرہ وجودا واستقرارا وعلما ولا یحیطون بشیء من علمہ
ای من علمہ متعلق بالمعلومات فی الزمانین ففیہ نکتہ تتنزہ علمہ تعالی
حصرہ مع حدوث معلوماتہ وحصرہا وان لم یسلم ہذا فکیف تجزیتہ علمہ
البسیط الا بما شاء ای بعلومہ من معلوماتہ ومنہا ما یدل علی تحقق
الفعل فعلم العادیات وغیرہا من ای شئ بان لغیر اللہ سبحانہ ہنا فتا

بالاستثناء من المستثنی منه یدل علی منع الاستقلال عن غیر اللہ سبحانہ

تعمیما متحقق فلا دلیل علی منع علم الغیب لغیر اللہ سبحانہ الا علی جوازہ و

سورۃ القصص و اوحینا الی ام موسی ان ارضعیہ ج فاذا خفت علیہ فالقیہ

فی الیم ولا تخافی ولا تحزنی ج انا رادوہ الیک وجاعلوہ من المرسلین ۝

وفی آل عمران ع اذ قالت الملائکۃ یا مریم ان اللہ یبشرک بکلمۃ منہ اسمہ المسیح

عیسی ابن مریم وجیہا فی الدنیا والاخرۃ ومن المقربین ۝ من الآیتین

علم الغیب لغیر الرسول ثابت ش عند اہل سنۃ وجماعۃ خلافا للمعتزلین م

وفی سورۃ الجن عالم الغیب فلا یظہر علی غیبہ احدا الا من ارتضی من رسول

فانہ یسلک من بین یدیہ ومن خلفہ رصدا ۝ اعلم انہ تعالی عالم الغیب

ش الذی بخلاف الشہود و نسبتہ الی من لم یحضر لدم العام لہ سبحانہ

وغیرہ ش عادتا او بغیرہا ویدل علی عمومہ عدم اختصاصہ المختص م

والاظہار بمعنی الامداد الذی یقع فیما وقع قبلہ ش ای الاظہار م

فلا یظہر علی غیبہ الخاص لہ سبحانہ ش لا لغیرہ سبحانہ عادتا ویدل

علی الغیب الخاص اضافۃ الغیب الی الضمیر م الا من ارتضی من

رسول فلا نفی من علم الغیب العام لما من الانبیاء وغیرہم من المومنین

ومن علم الغیب الخاص لخاص من الانبیاء ولما الاستغناء عن نفی علم
الغیب الخاص مجوّزہ لغیرہ سبحانہ فالعام ش فیجوز علم الغیب العام
بالاولویۃ ش عند اہل سنۃ وجماعۃ خلافا للمعتزلۃ اذ عندہم الرسول من ملک
والمتوہبین م فیدل علی جواز احاطۃ کلیۃ علما بالغیب للرسول العموم اللفظین
ش ای الغیب والرسول م فلسید الرسل صلعم لخصوصیۃ قرینۃ الکلام
بمقدار ش متعلق بیدل ان وقع حقیقۃ ا... الاحاطۃ الکلیۃ علما متعلق
ثابتۃ م احاطۃ مرکزیتہم فی شرح الصدر ش متعلق ثابتۃ ... حاطۃ
مرکزیتہم م ولو فی آن او آوان ش کما ذکر فی ذکر المغیبۃ احاطۃ علیہ
صلعم کما ہو عند اہل سنۃ وجماعۃ من المتصوفین م و... ش مفعول اعلم
علی العطف م لفظ من معمم ولفظ من مخصص الان ... من الا
لتخصیص من تعمیم وتخصیص بعد تعمیم لا ینفی جواز امر مخصص لغیر مخصص
لہ لا اشتراکہما ش ای مخصص لہ وغیر مخصص لہ م فی العموم ان لم یکن
ش الضمیر المستتر الی الامر المخصوص م ممتنعا وفی وجہ الجواز جانب
اول قوی ش الجملۃ حال من جواز الذی مضاف الی الامر فالواو
حالیۃ والا عطف علی الجملۃ م ولا ینفی نقصان فہم المستفہم بذہ الآیۃ

الی المرام فی فصاحۃ الکلام مع التوسع للمقاصد وان الرسول غیر الملک من
عند اہل سنۃ وجماعۃ خلافاً للمعتزلین فعندہم ہو ملک م وانہ انسان لا لہ یسلک من
بین یدیہ ومن خلفہ رصداً لان الملک غنی من الملک فی امرہ وفی سورۃ النحل

ویوم نبعث فی کل امۃ شہیداً علیہم من انفسہم وجئنابک شہیداً علی ہولاء و
لیس الشہادۃ الا بعلم المشہود بہ فلما یشہد فکیف یجہل فہذہ تدل علی ان الرسول
عم کثیر العلم بالمغیبات فی آن من لکثرت المعلومات فی ان فی حد مرکز
واخرج البزار والطبرانی فی الاوسط وابو نعیم بسند صحیح قال رسول اللہ
علیہ وسلم الی ان قال رایت ما تعمل امتی بعدی فاخترت لہم الشفاعۃ الحدیث
م وکم من ایۃ فی القران المجید تدل علی الدعوی والایات فی المنع
ای منع علم الغیب م فی سورۃ النمل قل لا یعلم من فی السموات والارض
الغیب الا اللہ ط وما یشعرون ایان یبعثون ۝ وفی سورۃ لقمان ان اللہ
عندہ علم الساعۃ ج وینزل الغیث ویعلم ما فی الارحام ط وما تدری
ماذا تکسب غداً ط وما تدری نفس بای ارض تموت ط ان اللہ علیم خبیر ۝
فی سورۃ الانعام وعندہ مفاتح الغیب لا یعلمہا الا ہو ط وغیرہا
معارضۃ للاولی لان الغیب باضافۃ اللہ سبحانہ ثابت فتاول

الضمیر المستتر الی ایات فی المنع والاصل ان معارض الثابت ان کان
خلافہ لاضدہ یادل بوجود غیر مثلہ لان ماثبت لاینفی الا الذہنی الذی یصلح
لوجود خارج وہو غیر ثابت بنسبۃ اخری فیادل النفی لا الثبوت لتقدمہ م
بوجہ بالخلاف فرفع التعارض باستثنا بحسب الحال او بحسب العادت
المخصوصۃ فلا ش ای فلا یثبت م منعا مطلقا والا التعارض و مخالفۃ
البداہۃ مما فی نفس المعرض ومن الاعجاز والکرامۃ فی المغیبات ش الالف
واللام للجنس م لازم اَفلا یتدبرون القران ط ولوکان من عند غیر اللہ
لوجدوا فیہ اختلافا کثیرا اہ فالخمسۃ المشہورۃ من المغیبات افرادہا فارتفعۃ
منہا فی الاعجاز والکرامۃ الا السا عۃ ش فارجع لثبوتہا الی کتب السیر
من الاحادیث فی اعجاز النبی صلعم ومن غیرہا فی کرامۃ الاولیاء رض
فتدرک م واللہ تعالی اعلم والموفق والحفیظ اللہم صل وسلم علی محمد
نبی الرحمۃ وعلی جمالہ کما تحبہ وترضاہ وشفعہ فینا وترحمنا بہ

ذکر کیفیۃ العلم والمعرفۃ والعارف والمعروف
ومتعلقاتہا ومافیہا مع المطالب الاخری

بسم اللہ الرحمن الرحیم

نحمدہ ونستعینہ ونصلی علی رسولہ محمد ونستشفعہ وعلی الہ واصحابہ واتباعہ
اجمعین اعلم ان العلم صفۃ متوسطۃ لمعلومات جامعۃ ومانعۃ واختصاصاً بمعین
معرفۃ وہذا ہی حکم التعدیۃ فیہا فلعالم علم حصولی موصفۃ علم منسوب بحصولہ العالم
ش الضمیر المتصل الی عالم مفعول المصدر م ای بحیلہ بغیریتہ بہ ش ای
بعالم م بزیدیتہ علی مرتبۃ ذاتہ فیحتاج لعلم معلوماتہ الی غیرہ وحضوری
موصفۃ علم منسوب بحضورہ لعالم ای بحضورہ فی نفسہ بعینیتہ بہ فی مرتبۃ ذاتہ
فلا یحتاج الی غیرہ ش ہو الزیادت فی حاصل ان عالما بعلمہ الحصولی
لیحتاج لعلم معلومہ الی غیرہ ای مرتبۃ غیریۃ علم لعالم لانہا واسطۃ بین عالم ومعلوم
وبعلمہ الحضوری لا یحتاج لعلم معلومہ الی غیرہ ای مرتبۃ غیریۃ علم لعالم بل بعلم
مرتبۃ عینیتہ علم لعالم لانہا واسطۃ بین عالم ومعلوم لا کقولہم ان عالما
لیحتاج الی غیرہ ای معلوم الذی ہو غیر نفسہ فی مرتبۃ علم حصولی
فیعلم غیرہ ولا یحتاج لعلم معلومہ الی غیرہ ای معلوم الذی غیر نفسہ
فی مرتبۃ علم حضوری فیعلم نفسہ م لعلم معلوماتہ فعلم نفسہ وغیرہ ایضا
الوجہین ش ای ثابت فی وجہ علم حصولی وعلم حضوری م لا یستغنی
احدہما عن قسیمہ ولا یلزمہ شیٔ غیرہما المعلومہ فعلم عدم مطلق باعتبار متمنع

ش فلا اصل للسوال المشهور ای ان علم العالم القدیم عدما فی مرتبة
العلم الحضوری فلزم ان العدم عینه وان لم یعلم فلزم الجهل والسوال مستبعد
لان العدم المطلق لا یحکم بمعلومیته الا ان یقال الحادث مفعول علمه و
لان لما علم غیر نفسه فهو حصولی ولما علم نفسه فهو حضوری علی تعریف الحصولی
والحضوری کقولهم فلا یرد علیه شیء م وعلم نفسه وحادث مع علم عدم
مبنی علیه منه المبنی علی عدم مطلق متعلقه ش المجرور متعلق علم الحادث
والضمیر الی الحادث م بفعل عالم وشنعه صنعه عنه تضمنا والتزاما حصولیا
وحضوریا ضروری معا وفی خلافه ش ای خلاف ما عرف لعلم حصولی
وحضوری م کما هو المشهور یلزم عینیته غیر العالم به فی علم حضوری وغیریته
عین العالم به فی علم حصولی والا الجهل من جهته فی حدهما...

ضمیمة مناسبة المحل اعلم ان ربط خلق الذی بین خالق ومخلوق
باعث العلم والحکم منهما ش ای من مخلوق الی خالقه ومن خالق الی
مخلوقه م والا لبطل العلم والحکم اعلم ان الله تعالی علم نفسه تقدس وتبارک
مع صفاته حتی الفعل الجبالی مع اثره وهو مفعوله من حیثیة حدوثه ش
مجرور من مع مضاف الیه متعلق بعلم او متعلق بمفعوله والضمیر فی حدوثه

راجع الی مفعوله ای الفعل الحجابی وبما مراد ان لم تختلف معناها باختلاف
مرجع الضمیر فلیس الفعل الحجابی و مفعوله قدیما م ولو فی علمه تعالی ولو بوجه
خارج من علمه تعالی فعلمه تعالی متعلق بما هو قدیم و بما هو حادث ولم یتغیر
باختلاف المعلومات حتی یا بلغ العلم فاعلم ان المعرفة موقوفة فی نفس عارف
فلا یعرف ای غیرها فالمعرفة حقیقیا ما قام بقیامه الحقیقی فی نفس عارف
وهو شبه الذی هو وجه معرفة فاعلم ان الشبه تکلیف علم فی مرتبة مشاق بکیفیة
معلوم لا ما یقوم فیه وعلیه کصورة فی مرآة وعلی غیرها فیحتاج الی وجود متقدم
منه فان حصول شئ صنعا یحتاج الی شبه متقدم منه وعلما ش عطف
علی صنعا ای حصول شئ علما م علی وجهین بینهما من حیث ان الشبه
یحتاج الی النفس شئ وهو مقصود و شبهه ش عطف علی بینهما م
من حیث ان معرفة شئ تحتاج الی شبه الذی هو وجه معرفة فلا نزاع
والحق انهما معا متاخر رتبی فلا یعرف عارف غیرها هو متقدم من شبه متقدم
ش من مصنوع م لصنع و متقدم من شبه متاخر حاش من معلوم
م لعلم فو سیلة معرفة لها ش ای لما هو متقدم من شبه متقدم لصنع
و متقدم من شبه متاخر لعلم م وصف جامع و مانع والجامع

[illegible marginal note]

ظل ذي ظل والمانع سلوبه وهو معرضه وان نفي احدهما ش اي
احد من وصف جامع ومانع م فالمعرفة ممنوعة فان التابعية والمتبوعية وهي
العابدية والمعبودية بمعرفة الوصف الجامع والمانع فهي ثمرة التصديق اه
حصول معرفة شيء كما هو هو وهنا الاسم للمعنى ش اي حصول معرفة شيء كما هو هو
لا المعنى المصدري م ومحله القلب العنصري ومبدؤه من حد اعلى مرتبة حواس
باطنة الى حد اسفلها الى مرتبة مثال ش الى انتهائية على اصل غير جنس
م فمن التصديق الى التصور ش اي الى انتهاء تصور على اصل غير جنس م
وهو حصول الشبه بشيء كما هو هو التصديق ش غير معين م وهنا الاسم للمعنى ش
اي حصول شبه شيء كما هو هو لا المعنى المصدري م ومحله الدماغ ومبدؤه
من حد اعلى مرتبة مثال الى حد اسفلها الى مرتبة شهود ش الى انتهائية
على اصل غير جنس م فالتصديق والتصور هما اعتباران زائدان على المعرفة
بنسبتهما الى معروف والتصديق يتعلق بالحسي بغيره بدلالة اليه والتصور ش
يتعلق م بالحسي فقط فالمعقول غير حسي وكذلك الدلالة ونسبته وربطه منه
ش فمستنبط من الكلام ان الحسي مصدق بتصوره ضرورتا والمعقول
مصدق بدلالة اليه بحثا م فلما اريد علم شيء فيبعث علم من محل تصديق

الاقرار الا الدليل عليه ولا يدل الاقرار الا بضده ش اى بكارامو
م واليقين تحقق علم المعلوم من حيث هو هو فالاصل الشك الذى يمنع تحققه
فلا يزيده ولا ينقص في حده لكنه اذا كان المعلوم غير الذى علم من قبل
فيزيد في غير حد الذى حصل من قبل فهما متغايران باعتبار المعلوم فالزيادة
عليه من غيره لا في حده واعلم انما الايمان بعد زوال الكفر فان زاد او نقص
الايمان لزم الكفر في الحال لا يجتمعان واعلم انما المصدق مغاير تصديقه
ش اى ليس عين تصديقه م مع رابطة به لا ينقطع ش اى رابطة التصديق
بالمصدق لا ينقطع م فالمصدق لا يتحقق دون التصديق والتصديق
لا يتحقق دون المصدق ش فهما لازم وملزوم بينهما م فمن هنا الايمان والاسلام
لم يعتبر فالتفرقة كلية بينهما ش ومن هنا الالفاظ المترادفة كالايمان
والعمل والتصديق والاقرار كلها بمعنى واحد م فوجود العلم والمعرفة والتصديق
واليقين على وجود هم الحاصل باطل الا على تجدده بمثله فتشخصهم ش اعلم ان
العلم على وجوده علم معلومه وهو باطل وقس عليه المعرفة والتصديق واليقين
وان تشخص ماهية مجردة تتجدد لانه هو عين نفسها لا تشخص زائد عليها منها م
على تشخصهم الحاصل الزائد على ماهية منها باطل لا ش يبطل م تشخصهم

على تشخصهم الذي هو عين ماهيته اذ هو تجدد معها الا على العلم معرفة وعليها
تصديق وعليه توصيف وتمثيلهم على مبادي معقولهم في عالم الشهود فضلا عن
حدهم ش اي زيادة تميز من التكميل اي هذا التكميلهم زائد عن حد تعينهم
لانتهاء معرفة المقصود بدلائل التي في عالم الشهود فلا اقرار درجات
على وفق ما في عالم المثال ش اي من العلم والمعرفة والتصديق
م وهذا الكلام في وجه لطيف فان اصبته فاستكثرت في الخير وان زغت
فلك مالك فاعلم ان المومن من ش من تشير الى انتزاع وتعيين
على موجودات قديمة متضمنا بها بقيامه المجازي عنها فالوجود
اي وجود المومن م مشترك بها ش اي بموجودات قديمة
وهي منشاء وفيا تبعيته ومتبوع له وعابديته ومعبود له من
اي هذه الموجودات القديمة م فالتوفيق ش الذي مصطلح
الشريف م ثابت ش توفيق المومن موجودات قديمة م
متعلق بالفعل والموفق مفعول متعاقب لا متقدم اذ هو غير معقول
متاخر اذ هو متباعد ممنوع ولا معه اذ هو في ثابتين لا احتياج بينهما
لا اظن ان يراد معه بمعنى متعاقب والعقل يقتضي قربته ورويته

کہا نظریہ فی حد اعتبارہا مع قربۃ حقیقیۃ غیر کیفات بحسب حقیقۃ نقیضیہ
مقرب الیہ و مرتبی و مفنی بہ و موذو ظل فی الدنیا ش متعلق
م فیجر الی رویۃ حقیقیۃ مع قربۃ حقیقیۃ و فنا ر نظری فی حد اعتبارہا
فی الجنۃ ش متعلق بجرم قال سبحانہ وجوہ یومئذ ناضرۃ الی ربہا
ناظرۃ وکل ذلک ما ذکر فی الرویۃ بحسب ارادۃ المعبود لا منعاش مجازیۃ
رویۃ حقیقیۃ فی الدنیا لانہ تعالی قادر علی ان یخلق البصر الذی یراہ تعالی
فی الدنیا کما یخلقہ فی الجنۃ لرویۃ حقیقیۃ و قیل فی الکلام کیف سوال
الرسول علی الممنوع ای رب ارنی فقیل نعم کیف علی الممنوع ایسے لیست
رویۃ حقیقیۃ فی الدنیا ممنوعۃ بل سے ہے جائزۃ بدلیل رب ارنی
م فیجوز بعد نظری الجواز نفی قربۃ نظریۃ لا بعد حقیقی لوجوب قربۃ حقیقیۃ
و لا فنا ر حقیقی لامتناع فناء فی غیرہ حقیقۃ و ما من تقرب فی طاعۃ ہو
نظری او اتصالی یوصل الی حقیقی او حجابی معلوم او مجہول و قیل
من متشابہات و البعد فی المعصیۃ ہو سلب المذکور فاعلم ان غایۃ
التحقیق فی مسئلۃ رویۃ فی الدنیا کما یشرف الرائی بہا انہا واقعۃ
فی عالم المثال لانہ غایۃ شب ظلالا ش تقع م فی عالم الشہود و

او وقعت في رؤيا او يقظة وانما كشف عالم المثال لبعض اولياء الله تعالى
في يقظة فلا منع لها في اليقظة وهذه الرؤية حجاب منسوب اليه تعالى من تنزيه تعالى
او تشبيهه تعالى ولا تحصر بصورة معينة حتى تمنع في غيرها تحدث بحكمته وقدرته
تعالى كما يشاء وهو الحكيم القدير كما ذكر في تقريره في محله ش اي ذكر يعنيه
اثبات مرتبة الحجاب بين القديم والحادث المخلوق م وقد تاول الصورة
بماشاء الله تعالى فههنا مسئلة وحدت الوجود ش الاضافة بمعنى في م
مصطلحة متصوفين في عروج نظرهم الى موجودات قديمة من غير تمايز
لان تمايز مسلوباتها موقوف على اثباتها من حادث فهما ش اي الحادث
والمسلوبات التي مثبتة عليها من الحادث م يغنيان من علم الذي
ظل من علم موجودات قديمة يقطع نظر عن غيرها اعتبارا من جهة فلا يغنيهما
غيرها في العلم ش اي علم الذي ظل من علم موجودات قديمة يقطع
نظر عن غيرها اعتبارا من جهة م لكن تأمل في ظل علم موجودات قديمة
يقطع نظر عن غيرها ان لا يعلم معلوم موجودات قديمة بنفسها لحدوثه فيحتاج
الى دلالة بنفسه لا بغيره لا لكن لا مهل الى تمايز نفسه فتعذر فالصوفي
بائن عما في وكان فيما بقي وتمام مع تمايز مسلوبات وحدت الشهود

ش بمعنے مقابلہ والاضافۃ بمعنی فی م لان مسلوبات مثبتۃ علیہا من حادث عنہا ش ای الحادث والمسلوبات التی مثبتۃ علیہا من الحادث م ببقیان فی علم الذی ظل من علم موجودات قدیمہ وغیرہا مستجمعہا اعتبارا من جہتین فیقابلہا غیرہا مع روابط التی بینہا ش ای موجودات قدیمہ وغیرہا من حادث م فہہنا احوال فیجد وحدت الوجود الواجب سبحانہ دلالۃ من عنزہ سبحانہ الی مانصیبہ من الولایۃ الخستہ فیجد کلہ منہ سبحانہ فیجد انہ ہو العارف والمعروف بنفسہ سبحانہ فینزل باستجماع العلم المذکور مع معیتہ وقرب واحاطہ مع تجاوز ربی فی حدود ہم بحق الیقین فلا یطیق النطق فی حالہ فقد صدق قولہ صلعم من عرف ربہ کل لسانہ × فقد حق قولہ صلعم من مرۃ المومن م فی الوجہین ش ای جہہ وحدت الوجود ووجہ وحدت الشہود م مع تفاوت وجہہ فینبغی الاصل ش ای المومن مرۃ المومن م فی فروعہ حتی ماشاء اللہ تعالی سنذکرہ ان شاء اللہ تعالی فاعلم فی وحدت الوجود اختلاف الحال فمنہ المذکور ومنہ ان لولم تمایز مسلوبات کالمذکور لابدلہ ش ای لبعض الحال من غیر المذکور م من وجود مطلق متمایز من تقیید اعتبارات لہ وہما علی ماہیتہ واحدہ لا علی ماہیتین فعنیہ

ش اى وجود مطلق م انكشاف بداهته وجود الذات تعالت
فى مرتبة حق اليقين حتى انمحى حادث من علم حادث فلا يميز حاس ومحسوسا
الا الذات تعالت وغيرها معقول على اعتباره والتحقيق ان الذات تعالت
ليست بحاسة ومحسوسة بل هى جودة ببداهتها مع صفاتها تنزها وغيرها
حاس ومحسوس لاكنه انمحى من علمه فتعذر وانتساب الحس اليها المنقصة
فنا غيرها وهذه الحالة اللاحقة فى شهود قرب الذى يتقرب من اجل
الولاية الثانية ولما تم الفناء لا يبقى فى علمه الا الله تعالى بلا دلالة اليه
تعالى فلا يمتاز الحس ولكن فيها نظر اى اذا فنيت دلالة لا يصل الى
الله تعالى تحقيقا وما قيل اذا وصل اليه تعالى لا يحتاج الى دلالة ليس
بحق ش اذ حقق ان الله تعالى لا يعرف الا بدلالة اذ لا يحيطه تعالى
علم حادث فتعارض فيما قيل م فعلى العارف تعقل حادث مخلوق بسببيتيرع
فنائه لوجوب الدلالة ش الى المعروف الموجود بداهتها م وفيه ش اى
وجود مطلق م انكشاف مرتبة حجاب الذى حدث من اسمائه وصفاته
تعالى بقدرته تعالى وهو غير مخلوق وللحجاب اضافة مجهولة الكيف فى
حدوثه تحقيقا اليه سبحانه ويتشابهه حادث مخلوق تحت امر لكونه حجابا

ش اے حجاب م ولا یمیز صدہا بالتعدد فلا یعلم سر قوسین الذی ثم فی ذکر کیفیتہ
السلوک المعنوی س ش الذی فی معرفۃ النفس لمعرفۃ اللہ سبحانہ م وفیہ س ش
ای وجود مطلق م انکشاف حقیقۃ س ش ای ماہیتہ م الانسانیۃ الجامعۃ لحقیقتہا
س ش ای علتہا م تضمنا بوجوداتہا والتزاما بہا ولا تدری مجہول س ش ای حقیقۃ الانسانیۃ
الجامعۃ لحقیقتہا م فی صدہا ہی ہی تعدد را فاعلم انما الوجود وصف منطبق
بالعینیۃ بما قام بہ وہو موصوف مضاف الیہ فہو اما خاص س ش ای مانع الغیر
کوجود زید م فلا کلام فیہ واما عام س ش ای لا یمنع الغیر کوجود زید وعمرو م
فمشترک فمتحد مجازی فی الوصف ومتغایر حقیقی فی الماہیتہ لا عکس س ش ای
متحد حقیقی فی الوصف ومتغایر مجازی فی الماہیتہ م اذ الاتحاد الحقیقی ممتنع
س ش کما ذکر فی ذکر کیفیۃ الاصول الخ فی اصل ذکر کیفیتہ الاشتراک م والوصف
قائم بالموصوف المتقدم رتبۃ وہو محقق العموم تغایرہ الحقیقی س ش اعلم انما
اذا کان وصف عاما لزم لہ تغایر ماہیات التی قام بہا الوصف حقیقۃ اذ ہو
محقق العموم الذی فی الوصف واذا کانت ماہیتہ عامۃ لزم لہا تغایر اوصاف
التی قامت بالماہیتہ حقیقۃ اذ ہو محقق العموم الذی فی الماہیتہ م لا عکس
س ش ای الموصوف قائم بالوصف المتقدم رتبۃ م اذ ہذا محال فاعلم

ان الوصف قد يكون مصدرا بانتزاع الاوصاف منه مع شئ آخر ش
وان لم يكن مع شئ آخر فلم ينتزع منه الاوصاف فلم يكن مصدرا م والوصف
لا يلاحظ بالانتزاع فمصدريته لا تصدق الا مع شئ آخر فلا تصدق فی القدم
اذ لا يثبت فی القدم شئ آخر الا ش يصدق م الوصف ش فی القدم م
فاعلم ان تمايز الاطلاق بالتقييد ش البار للمقابلة م والتقييد بالاطلاق
ش البار للمقابلة م وهما علی ماهيته واحدة فنفس التقييد عليهما القيام حقيقی
من جهة اخری لا من جهة واحدة ش لانهما لا تحققان من جهة واحدة فعليک
التامل م فالاطلاق بازاء علی ماهيته اذ لا ينتزع من ماهيته لكن تحكم بمقابلة
التقييد والتقييد زائد علی ماهيته اذ ينتزع منها من جهة اخری فالتقييد شئ
آخر منها ش وان لم يكن شئ آخر منها لا يحصل م فنسبته بانتزاع الكذ
فی المصدر وهو ممنوع فی القدم فبطل اش الاطلاق والتقييد م فاسمه
سبحانه فی ذاته وصفاته تعالت وتقدست منزه عن الاطلاق والتقييد
فی مرتبة القدم واعلم ان الاطلاق والتقييد تميزان علی ماهيته واحدة وتقابلهما
لا علی ماهيتين لعدم التقابل والوصف مغاير فی حده من ماهيته فی حدها فلا
يصدق الاطلاق بالماهيته والتقييد بالوصف فلما كانا علی ماهيته واحدة

فتغير التقييد يلزم حدوث ماهية يقوم بها وعدمه قدمها ش اي عدم تغير التقييد
يلزم قدم الماهية م فحينئذ عدم الحدوث والقدم او اجتماع النقيضين او وجودهما
ش اي القدم والحدوث م على حدهما فعلى ماهيتين و الرابع ش اي وجودهما
على حدهما م حق اذ لا تحقق غيره ش اي غير الرابع هو القدم المحض والحدوث
المحض واجتماع النقيضين م واعلم ان الجهة الاخرى ان كانت من الصفات
الثبوتية فثابتة في القدم ش فليست حادثة م وان كانت من الصفات السلبية
فمسلوبة في القدم ش فليست قديمة م فكيف معلومية الا نسبة عليها ان حادث
فمعلومة فكيف الاطلاق قدما والتقييد حدوثا ووجودهما على ماهية واحدة
ش فبطل العدم تحققهما على ماهية واحدة م وكالتقييد التنزل و الصورة
على الهيولى كما تعارفهم جهلاء الحقائق لكن تقييد للذات باعتبار تقييد
صفاتها لا غيرها وتنزل الذات باعتبار تنزل صفاتها هي لا عينها
متعينان في حدهما قدما وتنزل الصفات هي لا عينها الى مرتبة الحجاب
حدوثا صحيح والصورة على الهيولى تصدق على مرتبة الحجاب مع اصله
فلا التقييد والتنزل في ذات بحت ولا الى مرتبة سفلية التي تحت الامر كما هو
تعارف جهلاء الحقائق فظن المتعصبون على الله ظن الجاهلية وسبحان الله

عما يصفون فحق واما الذين فى قلوبهم زيغ فيتبعون ما تشابه منه ابتغاء الفتنة

وابتغاء تاويله ج وما يعلم تاويله الا الله ە فيا ايها المستفهم افهم كلامنا على اصول نعتصم

مما يقدح فى ايمان المحكمات فاعلم ان لو تعارضت المسلمتان فتساقطتا فمجازبه الاعتقاد

ولو تخالفتا فالاعتقاد باحدى منهما فى تاويلها واجب بها وثانيا ترجيح للمختار فمما يقابل

الاخرى وللمعتقد غيرها واجب او لتقوى عن ضعيف منهما فبادل الضعيف بالقوى

والقوت لتحقق وحدت الشهود بمحكمات منصوصات اضعف لتحقق وحدت الوجود

التى متشابهات واردات والمتشابهات تاول بالمحكمات ولو ردت احديهما

فرد ما من الشريعة او من الطريقة فصلها فكيف تثبت اخريهما الا

ردها بردها وعكسها وثبوتها بثبوتها وعكس هذا فاعتقادنا بما هو من

الذى ظل من علم موجودات قديمة بقطع نظر عن غيرها اعتبارا امن

لا يقدح فى ايمان بمحكمات وبما هو لا بد له من وجود مطلق على حكم المعذور

لمن تعذر باستيلاء حاله لا المتعصب تعصبا فانه الحد وتزندق ومن هوا ان

ان الاختلاف فى المسلمين فى كيفية ربط الحادث بالقديم بانه

بقيامه الحقيقى به او بقيامه المجازى لا فى القديم كما هو باسمائه وصفاته

الا التى كما فى الصفات فى كيف غيرتها وعينيتها بالذات واصل الايمان

سے فی التوحید بالقدیم لا مع کیف لہ بعد فلا نزاع فی اعتقاد التوحید اجمالا
وہو مقصود فان اخطا فی تفصیل الحق بطلت صحتہ صواب الاجمال وان الاخطا
بانہ ہو لقبیا حقیقی من متشابہات نظریۃ لصوفی صافی حقیقی فی عروج
نظرہ الی موجودات قدیمۃ فہو معذور وان شاء اللہ تعالی مغفور ومن تصنع
وتعصب وتعقد بہ وتزندق بانکارہ وحدت لقبیامہ المجازی بالقدیم
نعوذ باللہ تعالی منہ وتحقیق الدعوی لقبیامہ المجازی بالقدیم بوجود اثبات
فیہ ش کما فی تنبیہ الذی فی ذکر کیفیۃ سلوک الذی فی معرفۃ النفس المعرفۃ
اللہ سبحانہ م فایاک وخطوات المتعصبین والکافرین ش متعلق ثابت
تشیر الی انتزاع وتبعیض م ظل ملوبات ثبتہ علیہا من موجودات حادثۃ
تضمناش تمییز من مصدر خبر محذوف ای ثابت متعلق بہ من ظل م
بہا التزاما ش حال من الکافر ای تضمنا م عن موجودات قدیمۃ لقبیامہ المجازی
عنہا فالوجود مشترک بہا اسما وہی متشابہ فتابعیۃ ومتبوع لہ
وعابدیۃ ومعبود لہ من ہذہ ثمرہ اسلوبات م فالخذلان ش الذی
مصطلح الشرع الشریف م ثابت ش بخذلان الکافر عن ثباتہ
موجودات قدیمۃ م والخذلان تحقیق بالفعل والمخذول مفعول شعائب

لا متقدم ش اذ هو غیر معقول م ولا متاخر ش اذ هو متباعد ممنوع م

ولا معه ش اذ هو فی ثابتین ولا احتیاج بینهما فافی لا ظن ان یراد معیة

متعاقب م فقد احتجب من الموجودات لتقیده بالمسلوبات قال سبحانه کلا

انهم عن ربهم یومئذ لمحجوبون م ش من تقیده بالتقیید م وصل وصل الی اصله تقیده منه

لقوته بالتضمن علی الالتزام فان تغیر فقد حق قوله تعالی یمحو الله ما یشاء

ویثبت وعنده ام الکتاب ٥ فهو یصل الی اصله فقد حق قوله صلعم کل شیء

یرجع الی اصله ۰ وقد حق قوله صلعم کل میسر لما خلق له ۰ وقد حق قوله صلعم

من عرف نفسه ش من حیث حدوثها وظلیتها من ذی ظل اضافی

تحلیلیة فی نفسه م فقد عرف ربه ش من حیث قدمه ذاتیة تعالیه

بین رب ومربوبه م فاقرب للموجود ربه ش من الموجود م بحکم

ربه قبلیته ش من جهة عدمه السابق م ومعیته وقربیته ومحیطیته ش من جهة

وجوده م وبعدیته ش من جهة عدمه اللاحق م بربط دائر بربه معا

توسعا واختصاصا ش ای توسع العلم بجمیع من القبلیة والمعیة والقربیة

والاحاطة والبعدیة معا واختصاصه باحدی منهن او توسع الرب

بالقبلیة والمعیة والقربیة والاحاطة والبعدیة معا واختصاصه باحدی

مما رزقناہم الآیہ واعلم ان ربط خلق من خالق ومخلوق لا یقتضی وجہاً
من عبودیۃ ہی متابعۃ بل الربط محققہا فالنسبۃ وجہ عبودیۃ ہی متابعۃ ربط
ظلیۃ بین ظل وذی ظل ومحققہا ربط خلق فان لم یکن فالظل معدوم فغیر محکوم
فانظر ان نور محمد صلی اللہ تعالی علیہ والہ وسلم من نور اللہ تعالی وغیرہ صلعم
من نورہ صلعم فعلی ہذا ربط ظلیۃ محمد صلعم عبد اللہ تعالی وغیرہ صلعم عبد اللہ تعالی
والیضا عبد محمد صلعم واللہ تعالی اعلم بالصواب فالعباد عام من التضمن
والالتزام فی الخلق مطلقاً ثم تخصیص بالذین اسرفوا علی انفسہم انساناً
کما قال سبحانہ ان الانسان لفی خسر ثم بلا تقنطوا من رحمۃ اللہ مومنا
کما قال سبحانہ یعذب من یشاء ویغفر لمن یشاء ثم بان اللہ یغفر الذنوب
جمیعا ولیاً قال سبحانہ الا ان اولیاء اللہ لا خوف علیہم ولا ہم یحزنونؔ
فالحکم علی تفاوت التخصیص مع تفاوت التضمن والالتزام فرفع تعارض
یغفر الذنوب جمیعاً بمقابلۃ ما من وجہ فی اسراف الذی لا یغفر ش ہو شرک
وکفر م وخلافہ ش عطف علی تعارض ء الضمیر الی یغفر الذنوب
جمیعاً م بمقابلۃ ما من وجہ فی اسراف الذی یغفر اذ لا علی مشیتہ تعالی
ش ہو ذنب مع وجود الایمان م فالموید بہا ش الضمیر الی ما لا یغفر

والی ما یغفر اولا علی مشیتہ تعالی م قولہ تعالی ان اللہ لا یغفر ان یشرک

بہ ویغفر ما دون ذلک لمن یشاء ح ای من غیر توبۃ والا یغفر بہا الشرک

وغیرہ وجواب السائل ہل یغفر اللہ قتل سید الشہداء حمزۃ رض بالایمان

یتضمن فی تخصیص بلا تقنطوا من رحمۃ اللہ ویمکن ان یقال فی جواب

السائل یغفر بمعنی اسم صفۃ ش ای غافر م وجمیعا تمییز من الذنوب لا

تاکید ای ان اللہ تعالی غافر الذنوب من کل صنف علی قرینۃ السوال دون

الشرک والکفر ومنشاء فی مسلوبات ہو حادث اول انہا منشاء انتزاع

لغیرہ کلہ تضمنا ولا بد من اول فی کل واحد من المراکز ولا یعجبک قولی

اذ لا بد للخلق من اول وان یکون من موجودات او مسلوبات فان کان متصلا

المخلوق کلہ اولا دفعۃ ولیس تقدم وتاخر فی معین فکان الشبہ من

الصانع لکل واحد من اول فلزم ان یساوی کل مصنوع فی کل وصف

وکان وجود مسلوبات فیہم فی خارج ممنوع لعدم منشاء شبہہ فی صانعہ

وہو خلاف بداہتہ او کان ثبوت متقدم لشبہ للمسلوبات فی الصانع وہو

خلاف حقیقۃ فاعلم ان الصانع یحتاج فی انتزاع ثان الی اول انتزاعا

وارادتہ وعلمہ بہا معا فتاخر رتبی لغیر اول فی ارادتہ وعلمہ فی الوجہ ش

ے وجہ احتیاج الانتزاع م لازمانی ران لم فکیف ش ای ان
لم یکن الاحتیاج الی اول الثان فیان بذاتہ اول فکل واحد اول وھذا ابطال الاول
خلاف عقل و بداہتہ فکیف یکن م ابطال اول واحد وھو خلل من اول واحد قدیم
وانتزاع ش ای من جہتہ الاتحاد م ثان ش یوجد م باول حادث
لان اول قدیم لان المسلوبات بمقابلہ قدیم عدم مطلق وبمقابلہ اول حادث
منبتہ علیہا منہ ش من جہتہ التغایر م ثم ممکنتہ فی محلہا ش ای فی محل
امکانہا م فتمیز بانباتہا ش المصدر مجہول والضمیر الی مسلوبات م منہ
فی علم واجب معا فاعلم ان اول الذی فی موجودات حادثہ ھو محمد صلعم
رسولنا من اللہ الرحمن الرحیم ونعتصم فی معرفہ الرسول بحسناتہ الذاتیہ
ش ای ھو لیس لعرض م بالاصالہ ش ای لیست بتبع م محیثند
ضدہا مسلوب عنہ فہو دلیل منطبق فی حد مرکزیتہ علی حقیقہ الرسالہ ای
منشا تعینیہ فی القدم بموجوداتہ علی موجودات القدیم ومسلوباتہ علی
مسلوبات القدیم فنفہ علی دعوتہ لا الہ الا اللہ انی رسول اللہ دلیل منفیہ
ش خبر مع المتعلق المقدم والموخر م ولیس للمکذب الا الجہل فتم کلامنا
وفرضنا ان یات المکذب علی ادعائہ بدلیل فنقول لابد للخلق من مصداق اول

فمن مش ای من اول م فلا دلیل بیده حقا ویکذب بما کذب حتی لا
الا دعوی الاول فقوله صلعم اول ما خلق اللہ نوری ونظهوره صلعم فی عالم
الشهود فی الآخر علی ترتیب ضروری من آدم علیه السلام ومنشا تعینه
بتعین الفعل هو موثر الآثار حادثة الی محمد صلعم ومنشا تعینه تعین الذات دلیل
علی الترتیب الضروری وجوده صلعم الی آدم علیه السلام فیمتنع نظیره مطلقا
ای خارجا فظاهر وذهنا لان کل ما هو ذهنی تحصیل من مصداق خارج وفی
الخارج منعه فکیف فی الذهن فحقق کقوله تعالی لیس کمثله شئی الایه اعلم انما
فصاحة القرآن المجید اعجاز فثابته وزیادة الکاف تمنعها فما طلبه کما
هو المشهور ش ای فصاحة القرآن المجید اعجاز وزیادة الکاف والزیادة
تمنع الفصاحة م فان تدبرت فی الآیة یظهر لک انما مثل مثل وصفی نظیرا
بمظهریته سبحانه وهو محمد صلعم ممتنع ذاتا بی تشخص مانع فله سبحانه ش
اے مخصص له سبحانه او فلزم له سبحانه م بالاولویة الا ش استثناء
من ممتنع م وصفا بدلالة لفظ المثل المضاف علی جامعیة بوصف المضاف
الیه وشبه ینفعه من موجودات قدیمة واعلم ان المعرفة والایمان الاخلاص
والخلوص بالله تعالی تتوقف علی محمد صلعم کدلالة منه صلعم الیه سبحانه

سبحانه سمیع بقول القائلین و بصیر بحقیقة القلوب فی التصدیق والنفاق
نعوذ بالله تعالی منه ونسئله التوفیق وقیل ان یمکن ظهور الذات مکرراً ثم ویتم
بعد فنا زعمائهم لمن نظیره صلعم نعم بل من ظهور الفعلیة الی ظهور الذات علی ترتیب
ضروری لا من الذات المجردة کما زعم لکنه ما اخبر به قران مجید وخبر صادق
ودنیا بها فکلا منا معها الا بزعم مجرد فلا دلیل علیه فالتوقف علی ما قیل احداث
فی الدین علی الزعم المجرد نعوذ بالله تعالی من شرور انفسنا ولا یجوز ظهور الانبیاء
من مرکز تعین الذات تحت الاول لعدم التعدد والتجزی فی مرتبة الذات
کما ظهر الانبیاء من مرکز تعین الصفات لوجود تعدد الصفات منشائهم ولکن
یمکن ظهور الانبیاء من تعین الصفات علی بناء استجماع المرکز الاول الذاتی الصفات
بعد ظهور النبی من مرکز تعین الذات فتختلط المراکز ویبطل بناء الملل والترتیب
الضروری واعلم ان الدلالات النظریة فی البحث مضطربة علی اختلاف النظر
ولا یصل نظر کل ناظر الی حقیقة ثابتة فالکفار باستماع نصی اولی کما قال
الله تعالی ولکن رسول الله وخاتم النبیین منونا قرینة بدلالة لفظ النبیین مستغرقا
لا معهودا اذ لا تثبت النبوة بعده نقلا ولا عقلا مخالفا النقل والحقیقة
المذکورة الا زعما مجردا محدثا فی الدین فتثبت مستغرقا بالدلیل و تمیم

الکثرت و بوجہ اخرای انکان معہود اونکان کلا فہو مستغرق او بعضا
فلا دلیل علیہ صراحتا و محلا و اذ اخذ اللہ میثاق النبیین لما اتیتکم من کتاب و حکمۃ
ثم جاءکم رسول مصدق لما معکم لتؤمنن بہ و لتنصرنہ ط فنظم الاٰیۃ الکریمۃ یقتضی
ختام النبوۃ ارفع الرتبۃ بس رقم تفسیر فی ذکر کیفیۃ اخذ میثاق از انبیاء
باثبات عظمت و فضل حضرت نبی الانبیاء بر غیر ش علیہ و علیہم الصلوۃ و السلام
م و کما عن جابر رضی اللہ تعالی عنہ ان النبی صلی اللہ تعالی علیہ و سلم
قال انا قائد المرسلین و لا فخر و انا خاتم النبیین و لا فخر و انا اول شافع و مشفع
و لا فخر رواہ الدارمی و قال صلعم فضلت علی الانبیاء بست الی ان قال ختم
بی النبیون رواہ مسلم فی کتاب المساجد و فی المشکوۃ عن جبیر بن مطعم قال سمعت
النبی صلی اللہ علیہ و سلم الی ان یقول انا العاقب و العاقب الذی لیس بعدہ
نبی متفق علیہ و عن ثوبان قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ و سلم الی ان قال
و انا خاتم النبیین لا نبی بعدی فانہ صلعم خاتم النبیین ہے تشبہ و زمانا علی اجماع
اہل سنۃ و جماعۃ رضی اللہ تعالی عنہم قال التفتازانی فی المقاصد قد دلت
النصوص و انعقد الاجماع علی انہ خاتم النبیین لا نبی بعدہ و انہ افضل الانبیاء
انتہی و لما علم ان نبوۃ محمد صلعم باخذ انتزاع غیرہ تضمنا و التزاما مع جمیع جمہور

شبه خلق غيره صلعم عن موجوداته صلعم او مسلوباته صلعم لقيام مجازي بموجوداته صلعم ومركزه فلزم احاطة المركز وقربه ومعيته لما فيه من الماخوذ فلا اخذ الكيف بالتنزه وهكذا كل واحد من الماخذ مركز لما فيه من الماخوذ مجهول له فقدم رتبي للماخذ تاخر رتبي في المعية والقربة والاحاطة بالماخوذ فكل واحدة منها ش اي من المعية والقربة والاحاطة م كانت حقيقية ونظرية وثبتت القربة بالنص القراني انما وليكم الله ورسوله والذين امنوا الاية ومن يتول الله ورسوله والذين امنوا الاية فظاهر اختصاص الولاية بالمعاني وتحقيقها الغرائبها بالتفسير ش كما ذكر تفسيره في ذكر كيفية الرسالة والنبوة والولاية الخ م وليس علم غير الآخذ بالماخوذ ضروريا الا بما شاء الله تعالى لمن شرح صدره به ش اي بما شاء الله تعالى م فلما جاز علم الماخذ بالماخوذ فلا يمكن نفى علمه بكل ما منه بل هو الثابت علما والظن تابع الاذعان وان نفى بعض علما فلا دليل عليه والى النهايت خلاف الثابت ش اي جواز علم الماخذ بالماخوذ وليس تقاطع وتداخل في بسائط تنزهته موسعة مشتبهة الى ما شاء الله تعالى ش تعلق بكل منها من تنزهته وموسعة ومشتبهة م وقد يفاض لتشخص التنابد من الماخذ فيسع فاعلم ان التوسيع تجدد

المثال او الجسم کما لبعض الاولیاء کرامتہ من قدرتہ تعالی فلانبیاء بالاولویۃ
معجزۃ الا نبیاء فی وحدت التشخص الزائد عنہ فلا باس فی القول الذی نسب الی ابن
عباس رضی اللہ تعالی عنہما فی تحت تفسیر الآیۃ الکریمۃ اللہ الذی خلق سبع سموات
ومن الارض مثلہن الا یۃ سبع ارضین ش معنی مثلہن ہم فی کل ارض نبی
کنبیکم وش کان ہم آدم کآدمکم ونوح کنوحکم وابراہیم کابراہیمکم وعیسی کعیسکم
کما رواہ الحاکم فی مستدرکہ ورواہ غیرہ بطریق مختلف وقال ابن عباس رض
لو حدثتکم بتفسیر ہذہ الآیۃ لکفرتم وکفرکم بتکذیبکم بہا انتہی وینبغی ان یکون
موسی کموسکم لانہ من اولی عزم فہذا المثل تمثل مثالی او جسمی ظہر کمال
التوسع للمتمثل فلا للمتمثل وجود مستقل فی المماثلۃ بل ہو قائم بالمتمثل
حدث منہ وینبغی ظہور المثال والجسم علی ما تحت مرکزیتہم باولی عزمیتہم
مکلفا وقع او غیر مکلف لتعلقہ بہم وجوبا والحکمۃ الممدوحۃ من الانبیاء اولی عزم
محیطۃ ما تحت مرکزہا ومن سواہا من الانبیاء ہمن مرکزہا فی السموات ایضا
ش عطف علی فی کل ارض ہم وان لم تفہم وقولہ رحمہ علی ما کشف علیہ رحمہ
ش کما یشیر الیہ قولہ رض ولو حدثتکم الخ فلو کان تفسیرہا علی حدیث النبی
صلی اللہ تعالی علیہ وسلم لوجب علیہ رحمہ اظہارہ ہم نفظی فلا یحکم فی العقائد

وفی القول وجه آخر ایضا فاعلم ان التشبیه یصدق فی بعض وجه الذی مقصود ولا
فی کل وجوه شئ فالمشبه لا یشبه بالمشبه به فی کل وجوه الا فی وجه مقصود منها ولا یظهر
وجه مقصود فی القول من دلالة الصراحة ولا بدلالة القرینة فالتشبیه یحمل علی فهم قائله
وفی الزمان رجل یسمی مولوی محمد قاسم النانوتوی هو تکلم بوجود مستقل المماثلین
لاولی عزم وغیرهم واثبات المثل المحمدی نبی الله تعالی صلعم علی انه خاتم الانبیاء
رتبة لا زمانا باستدلال الآیة الکریمة ولکن رسول الله وخاتم النبیین الآیة
والقول المذکور عن ابن عباس رضی فجاز وجود نبی بعده صلعم واتبعه قوم فانه کفر
من علماء علامة من مکة المعظمة والهند ورد قوله بدلائل شرعیة شکر الله تعالی
سعیهم وجزاهم خیر الجزاء فاعلم ان ضمیر جمع المونث فی مثلهن یرجع الی
السموات ووجه التشبیه طباق کما قال سبحانه سبع سموات طباقا الآیة
لا وجه آخر من اوصاف عرضیة کوجود النجوم وغیرها فیها کما هو ظاهر وذاتیة
لخلقها من حدید وغیره کما ورد فی الحدیث الشریف اذ لا یصدق به اثبته
التشبیه بصراحة نص ولا یثبت فی طباق الارضین خلقة مکلفة وغیر
مکلفة من صراحة قرآنیة الا غیر مکلفة من صراحة حدیثیة ومن ادعا
بالمثلیة بعد اثبات ختم الرتبة فکیف اذا الختم وصف مانع فالخاتم لا یشترک

فی الصفۃ غیرہ واذا ثبت ختم الرتبۃ والکلام فی الظہور فی عالم الشہود

فعلی الترتیب الضروری فکیف لا یثبت زمانا وفی معنی خاتم النبیین بکسر التا

او فتحہا اجمعوا اہل سنت وجماعت علی انہ لا نبی بعدہ توفقا

بالاحادیث الشریفہ او عامثل اعتاد سش ای جامعیۃ لمثل مثلہ

مجازام وافترق مثل حقیقی وحرز نفسہ عماسش ای کفرم لعقو اہل

حقیقی بزعمہ ومافہم ان المماثلۃ باضافۃ الاحقیقۃ اذ ی سش ای المماثلۃ

بحققۃ م ممتنعۃ فکیف التحرز واللہ تعالی اعلم بالصواب اللہم صل

وسلم علی محمد نبی الرحمۃ وعلی جمال کما تحبہ وترضاہ وشفعہ فینا وارحمنا

ذکر کیفیۃ تعظیم وادب ومحبۃ حضرت حبیب الرحمن صلعم

بسم اللہ الرحمن الرحیم

نحمد اللہ ونستعینہ ونصلی علی رسولہ محمد ونستشفعہ وعلی آلہ واصحابہ

واتباعہ اجمعین تعظیم وادب وحق ومحبۃ بوصفہا سش وصف محبۃ

آنست کہ نخواہد غیر محبوب را ام آنحضرت صلعم بمعرفۃ صحیحۃ نبوت سش

صلعم لوجہہ تعالی واجب است وبجا آوردنش از ارکان ایمان بیرون

لیکن تا تواند بجا آورده مستغفر باشد قوله تعالی النبی اولی بالمومنین
من انفسهم ترجمه این پیغمبر بهتر است بهر مومن از نفوس ایشان بدلالة
الف ولام استغراق توافقا با ولایة مطلقه ثابتة در هر وجه بمقصود
تفصیل بمعانی ولایت عامة الاختصاص صراحتا واقتضائه التنزا
ش چنانکه در تفسیر کریمه انما ولیکم الله ورسوله والذین آمنوا فان حزب الله
هم الغالبون ۵ در ذکر کیفیة الرسالة والنبوت والولایة والاعجاز
والکرامة والاستدراج والاستعانة ومافیهما مع مطالب اخر مذکور است
م این دعوی متضمن دلیل است ای چون این نهی از ما اولی است
واز غیر ما بما اولی تر است تنبیه ازینجا روشنست که گفتند در امور
دینویه بمصلحة خود از رسول صلعم دانا ترند العیاذ بالله تعالی منه
ز دلیل حدیث شریف در صحیح مسلم در کتاب الفضائل باب وجوب
امتثال ما قال له شرعا دون ما ذکره صلی الله علیه وسلم من
معایش الدنیا علی الرایی عن هشام عن عروة عن ابیه عن عائشة
وعن ثابت وعن انس ان النبی صلی الله علیه وسلم مر بقوم یلقحون فقال
لو لم تفعلوا لصلح قال فخرج شیصا فمر بهم فقال ما لنخلکم قالوا

قلت کذا و کذا قال انتم اعلم با مر دنیاکم الحدیث پس ان ماول باشد

در وجهی بعد این ثبوت باید دانست در انتم اعلم مفضل علیه بعدم فرکرش

عام ست و حضرت صلی الله علیه وسلم که کثیر العلم در هر وجه از همه عالم است

از انکه تعلیم کرده شد علم اولین آخرین و ما لم یکن یعلم و دانا تر است

بقران مجید انکه نیست رطب و یابس مگر در ان و اعجاز نبی غیر شی در هر وجه

متقابل ست و فضل نبی بر غیرش در هر وجه متقابل مستثنی است از عموم

ورنه اعتقاد بهتر در هر وجهی از پیغمبر لازم فضل متقابل منافی فضل کلی

و اعجاز پیغمبر است پس حاصلش انکه شما دانا تر اید یکی از دیگرے

در امر دنیا لاحق شما فضلا من جه چنانکه گفته شد نادان یکا خود

هشیار و مرخص نتوان شد در ان که امر فرمود صلعم قال الله تعالی

ماکان لمومن و لا مومنة اذا قضی الله و رسوله امرا ان یکون لهم الخیرة

من امرهم ط منطوق آنست که حضرت رحمة عالم صلعم نشد با ایشان

نفرمود از انکه واقف نباشند از تفصیلات عقائد و تالیف فرمود

رحمة از انکه منشد و مجبور نشد و تواند شد که ورود این حدیث

قبل نزول کریمه ماکان لمومن و لا مومنة الخ باشد والله تعالی اعلم بالصواب

پس در حقوق خودش صلعم غالب باشد از حقوق خود تان بهر وجه

بر وجه از اینجاست هر قدر که در محبت اکمل است در محبوبیۃ افضل پس تا

او صلعم در هر وجه از همه محبوب تر نباشد حق محبت او صلعم مومنی نتواند شد

فرمود صلعم والذی نفسی بیده لا یومن احدکم حتی اکون احب الیه

من نفسه وماله وولده ووالدیه والناس اجمعین صحیح بخاری

از اینجاست که عرض داشت حضرت صدیق اکبر رضی الله تعالی

عنه حسب الی من الدنیا ثلث النظر الی وجه رسول الله صلی الله

علیه وسلم والنفقة علی رسول الله وان تکون ابنتی تحت رسول

الله وقوله تعالی ولا یرغبوا بانفسهم عن نفسه الایه ترجمه و نباید

که میل کنند بنفسهای خود یعنی حقوق نفس خود از نفس او صلعم

یعنی محتاج و را از حق نفس او صلعم و مهمتر بیقا نعده این کریمه نیز

اینجا همین است و شان فع محبت با رسول الله غلبه یادار کریمه ذلک

بانهم لا یصیبهم ظمأ ولا نصب ولا مخمصة فی سبیل الله ولا یطؤن

موطأ یغیظ الکفار ولا ینالون من عدو نیلا الا کتب لهم به عمل

صالح ط ان الله لا یضیع اجر المحسنین ۰ و نیز قوله تعالی

شعر

منت منه که خدمت سلطان همیکنم

منت بدار اینکه بخدمت بداشتت

هم وبزرگ داشتن شمارا او صلعم بوقار رسالت وصفات او صلعم
درحق الله تعالی وهم حق نفس او و باید دانست رجوع ضمیر متصل
در تعزروه و توقروه بحضرت صلعم است بدلالة وقف مطلق و الاوقف
مهمل پس وصل باشد وحال انکه فصل ثابت است و این ابتلا تعزروه
و توقروه غیر موقت است فرضا بنا بر عدم توقیت لتومنوا باستمرار
معنی مصدر و مضارع معطوف علیه و باعث توقیر یعنی رسالت
و در عدم توقیت لتومنوا و توقیت تعزروه و توقروه حجتی بالخصوص
نتوان آورد و بجا ناوردن توقیر کفر است بلزوم استخفاف رسول معظم
بوقار رساله وصفاتش صلعم بخلاف تعزیر که لازم استخفاف نیست
و تائیدی برین بقوله تعالی است فاما الذین امنوا به وعزروه ونصروه
واتبعوا النور الذی انزل معه اولئک هم المفلحون جحجبس لیکن انانکه
تعالی
گرویدند باو صلعم و قوت تسلط نیست ده دادند او را صلعم در حق الله

[illegible]

وحی نفس او صلعم آتلو عا و پیروی کردند نوری را که فرود آورده شده
یعنی قرآن مجید با و صلعم پس شی متعلق پیروی کردند م انقیاد داد
همان حق الله تعالے وحی نفس او صلعم عموما همانا آنند فلاح یابندگان
۴ باید دانست که قرآن مجید متبع نتواند شد مگر باو صلعم و مفید تمیز تطوع
و انقیاد عطف صحیح است ورنه اهمال با تحاد اتبعوا و معه متعلق اتبعوا است
بقرب معنوی و اقتضای فعل مفعول ثانی را نه انزل جه صله علی الی
را خواهد نه مع را و الا تخصیص نزول محقق حکم نبوت لازم تقدم رتبی
باو صلعم بحکم نبوت معیته در تابعین رتبیع عوارض دون ما واست به
نتواند شد توضیح باید دانست نزول متقدم زمانی مقابل
نزول متاخر زمانی است پس نزول متقدم زمانی محقق حکم نبوت
منیت مگر نزول متاخر زمانی پس نزول متاخر زمانی نزول متقدم
رتبی است و نزول متاخر رتبی نیز پس نزول متقدم رتبی محقق حکم
نبوت ست و نزول متاخر رتبی محقق استعداد نبوت پس این باید
دانست تابعین بی احتیاج یکدیگر در وجه نبوت در زمان معیته هستند
و تحقیق حکم نبوت باحتیاج نزول متقدم رتبی است و سخن در همین است

س ش نه در تحقیق استعداد نبوت که بجای خود بنا برنند وان ثابت ا
و دریجا نامقصود م سبب معیته منزل محقق حکم نبوت نتواند شد مگر
محقق غیر اولو العزمی و دریجا اولو العزمی مرادست انتهی و ازانجاکه
سرانجام امر بفعل موقوف اتباع رسول ست اتباع کتاب دوان الرسول
صورت نه بندد و اتباع کتاب استقلالا مخالف کتاب ست قال سبحانه
اطیعوا الله و اطیعوا الرسول و اولی الامر منکم الایه و تحموم مفعول لیس انزل
درضمن اتباع رسول الله تعالی صلعم مشیر اجماع ملل ثلث ست بوجه
معه با فائده فضل اوست ش ای رسول الله تعالی و ملتش
صلعم م و لطیفه تلمیح دوام ازمعه بقول قائل به تعلق انزل
مشیر دوام نزول ست و آن باطل و بتعلق اتبعوا مشیر دوام
تبع است و آن مشتمل تقریر و لیکن تلمیح دوام ازمعه صحت ندارد
س چه معیته در ثابتین مقتضی دوام ثبوت معیته منبت هم تکلیف
ش اشارت دوام هم ازینجا پیدا است که صحة ایمان بطوع
بانقیاد اوامر و نواهی و مرخصات در تبع اوست و فلاح معلق
بآن و قوله تعالی یا ایها الذین امنوا لا تقدموا بین یدی الله

ورسوله واتقوا الله ط ان الله سمیع علیم ○ ترجمه ای انانکه
ایمان آورده‌اید پیشی مکنید پیش خدای عزوجل و رسول او تعالی صلعم
در قول و فعل در امورات و عادیات و بترسید خدای عزوجل را تحقیق
الله تعالی شنوا و دانا است × باید دانست لا تقدموا متوسع المفعول
است بحذف مفعول وهم ازینجاست که وقت ذکر خدای عزوجل و رسول
مقبول صلعم که از ضمیمه این کریمه و در حکم مذکور است قول و فعل
نامناسب وقت نیارد بل بمقتضای معنی بین یدی الله و رسوله
هیبت و محبت در گرفته باشد و این نهی بر مومن غیر موقت است چه
توان گفت و قوله تعالی یا ایها الذین آمنوا لا ترفعوا اصواتکم
فوق صوت النبی ولا تجهروا له بالقول کجهر بعضکم لبعض ان تحبط
اعمالکم وانتم لا تشعرون ○ ترجمه ای کسانیکه با یمان گرویدند
بانجه می باید بلند مسازید آوازهای خود را بر آواز پیغمبر صلعم
و آواز بلند مکنید برای او صلعم بگفتن سخن مقاصد یا خطاب
همچو آواز بلند کردن بعض شما برای بعض بگفتن سخن مقاصد
یا خطاب که مختار در مساوات و مماثلت است یعنی سخن کم باد ب

ولا تجهروا له بالقول عطف بر لا ترفعوا ... (marginal note, partly illegible)

تعظیم کنید و بصفت یا نبی الله یا رسول الله یا حبیب الله خطاب کنید
برای انکه باطل میشود اعمال شما بسوء ادب شما نمیدانید، باید دانست
بر قول الف و لام عهد است یا استغراق مدلل از ثبوت متقدم برای بعض
نهی از تشبیه به و مقوله بحذف متوسع و وجه تشبیه جهر بالقول مع
المقوله است و لفظ بعضکم لبعض مفیده معنی مساوات و مماثلت است
و حبط عمل بلزوم کفر به ترک تعظیم قبل نزول فرضیة تحرز از منهی عنه
پس بعد نزولش چه پیش آید نعوذ بالله تعالی منه پس تنبیه ازینجا
رد است گفته‌اند که تعظیم آنحضرت صلعم بمچو تعظیم برادر کلان سزاوار است
و دلیلی آورده‌اند از حدیث شریف پس آن باول باشد در وجهی بعد
این ثبوت چه منست که بعد نزول این کریمه کسی خطاب باسم محمد
و کنیت ابو القاسم میکرد حضرت عباس رض با وجود قرابت نسبی استظهار خطاب
بصفت یا نبی الله و یا رسول الله و یا حبیب الله میکرد پس چه جای آنکه
گفته‌اند و باید دانست که اخوت حقیقی با آنحضرت صلعم باطل است
مگر مجازی که مشیر معنی مماثلت و مساوات است پس آن باول باشد
بوجهی ورنه معارض شود مر نهی لا تجهروا الخ را مع بدانکه بعد نزول نهی

لا ترفعوا اصواتکم فوق صوت النبی که موقت است در مسجد نبی صلعم

هنوز منع رفع صوت با خذ صحابه رض است بنا بر قرب نبی صلعم

همانا که نبی صلعم زنده و دانا و شنوا است در قبر مبارک هرگاه با وجود

فرضیه موقت عمل بر بعضی غیر موقت کردند در غیر موقت که نفس فرضیه

همچنان بود چها باید و این نظر تائیدی آرد بر اخذ صحابه رض

و در شان اهل ادب پیغمبر باید **قوله تعالی ان الذین یغضون**

اصواتهم عند رسول الله اولئک الذین امتحن الله قلوبهم للتقوی ط

لهم مغفرة و اجر عظیم ترجمه تحقیق کسانیکه بند میکنند آوازهای

خود را نزد پیغمبر خدای تعالی صلعم یعنی سخن نرم با ادب میگویند

ان گروه آنند که آزموده است الله تعالی ای خالص کرده است دلهای

شان را برای تقوی و برای ایشان آمرزش گناهان است و قدر کبیر

لازم العظمة در تقابل عمل یا غیر شان آنجا است که بجا آوردن

ادب از تقوی است و سبب آمرزش گناهان غیر متوب تحت مشیئه

بدانکه بنا بر مراعات یعنی عند رسول الله هنوز غض صوت در مسجد

نبی صلعم با خذ صحابه رض است همانا که حضرت نبی صلعم زنده

و وانا و شنوا است در قبر مبارک و از اینجا آداب زیارت قبر نبی
صلعم باو اینکه سزاوار جناب برکت مآب صلعم بحیات این عالم بود دید است ترجمتا
اللهم صل وسلم علی محمد نبی الرحمة وعلی جمیع آله کما تحبه وترضاه وشفعه فینا

ذکر کیفیت وجوب خسران دارین از ایذای حضرت حبیب الرحمن صلعم با دیگر منافع

بسم الله الرحمن الرحیم

نحمده و نستعینه و نصلی علی رسوله محمد و نستشفعه و علی آله و صحابه
واتباعه اجمعین بدانکه ایذای حضرت حبیب الرحمن صلی الله علیه
وسلم موجب خسران دارین است **قال الله تعالی** ان الذین
یؤذون الله ورسوله لعنهم الله فی الدنیا والآخرة واعد لهم عذابا مهینا
ترجمه بتحقیق کسانیکه میرنجانند الله تعالی و رسول او تعالی را صلعم
دور افگند الله تعالی ایشانرا از رحمة خود در دنیا و آخرت و مقرر کرد
برای شان عذاب خوارکننده بدین دوری و عذاب بقدر
ایذا، تواند شد نه مطلق پس ای دوری و عذاب بمطلق
هم چه بعض آن کفر باشد و بعض آن نی کریمه والذین یؤذون المؤمنین

بفارق من وجه اسے از وجه ایمان برساله تنفس مبارک
خودش نه بتوحید حق سبحانه وشامل است میان اولیا وغیرہم
بشمول عام رحمهم الله تعالی اجمعین از وجه مساوات ایمان در توحید
ورساله من تنبیه این جمله معطوفه دلیل دعوی است وہم جواب
سوال مقدر بر وجه تخصیص سول از تعمیم اشتراک در ایمان و
رد است که گفتند با رسول الله تعالی صلعم برابر ند در اخوت ایمانی
بدلیل حدیث شریف پس آن باول باشد بوجهی بعد نبوت فارق
شعر نسبتی نیست بذات تو بنی آدم را * بهتر از عالم و آدم تو چه عالی نسبی
وہمچنین بشمول اولیاء الله تعالی بفارق ثابت م پس اندیشت
قلبی لقوله تعالی فلعلک باخع نفسک علی آثارهم ان لم یؤمنوا
بهذا الحدیث اسفا ترجمه پس شاید که کشنده نفس خودے بر حال
ایشان اگر نگروید باین حدیث یعنی قران مجید از روی اندوه و
لقوله تعالی ولنصبرن علی ما اذیتمونا ترجمه هر آئینه صبر کنیم
بر آنچه ایذا کردید بارا و آن ترک ادب است در حق الله تعالی
و آیذای است نفسی که معلوم عام ست وان ترک ادب است

در حق نفس و این ہر دو حق اُں حق اللہ تعالیٰ و حق نفس ہم
مشترک اند بہر اختیار و ترک ادب پس آداب زیارت قبور کہ ترکش
مستلزم ایذای مقبور باشد نیز مرعی خواہد شد چنانکہ از رسول اللہ تعالیٰ
و غیرش صلعم نسبتہ بزائر و مزور در عہد خود با کہ بحالت حیات سزاوار
او بود ثابت است قولاً و فعلاً چنانکہ در فتاوی عالمگیری است
کیفیۃ الزیارت کزیارت ذلک المیت فی حیاتہ من القرب والبعد
کذا فی خزانۃ الفتاوی و این اجمال آنست یعنی اجمال ہر اختیار و ترک را
ہم تفصیلی است مختلف فیہ کہ این مختصر نتابد مگر اصلی میگوییم ع
اگر عاقلی یک اشارت بس است ہ در حق اللہ تعالیٰ اختیار مستحب است
عبادتاً و عادتاً و در حق نفس آنچہ بر خود نہ پسندی بر دیگری مپسند
و طریقہ تمایز موافق نفس این است کہ آنچہ از دیگری نپسندی از
خود مپسند و این تمرانی گر بحبہ آری محبۃ خود ادبی است کہ صد ادب
می آموزد و بہترین آداب بجا آوردن امر است پس اطاعۃ امر رسول
صلعم در مرخصات فرض است و مفید ادب معصی و حذر از ایذا و غیر معصی
خود است لقولہ تعالیٰ ما کان لمومن ولا مومنۃ اذا قضی اللہ

امرا ان یکون لهم الخیرة من امرهم ط ومن یعص الله ورسوله فقد
ضل ضلالا مبینا۰ ترجمه هرگز نیست هر مومن و مومنه را هرگاه که جاری
کرد الله تعالی و رسول مقبول او تعالی صلعم امری اینکه باشد برای
شان رخصت از امر شان و هر که نافرمانی کند الله تعالی و رسول مقبول
او تعالی را صلعم پس بتحقیق گمره شد گمرهی که دور کننده از نیک آ
مد بهره و عطف نسق من عطف نسق آنست که صحیح باشد دران تردید
هم لفظ رسول بر لفظ الله بدلالة شان نزول این کریمه و قد درآمدست
بر تاکید تحقیق فعل از ماضی تنبیه ازینجا رد آنست که گفته شد در
مرخصات عادیه مخالفت امر رسول الله تعالی صلعم جائزست
و دلیلی آورند از حدیث شریف عن رافع بن خدیج قال قدم
نبی الله صلی الله علیه وسلم المدینة وهم یأبرون النخل فقال
ما تصنعون قالوا نصنعه قال لعلکم لو لم تفعلوا کان خیرا فترکوه
فنقصت قال فذکروا ذلک له فقال انما انا بشر اذا امرتکم بشیء
من امر دینکم فخذوا به واذا امرتکم بشیء من رأیی فانما انا بشر رواه
مسلم کذا فی المشکوة پس ان ماول باشد بوجهی بعد این ثبوت

باید دانست کہ حضرت در رخصات قبل امر است نہ بعد سبش ازانکہ
فرمود سبحانہ ما کان لمومن ولا مومنۃ اذا قضی اللہ و رسولہ امرا ان یکون
لھم الخیرۃ من امرھم ط و اذا امرتکم بشیٔ من رائی فانما انا بشر و نفرمود
لاتاخذوہ و مظنون آنست کہ حضرت رحمۃ عالم صلعم تشدد با ایشان
نفرمود ازانکہ واقف نباشند تفصیلات عقائد و تالیف فرمود
رحمۃ ازانکہ مشدد مبعوث نشد و تواند شد کہ ورود این حدیث شریف
قبل نزول کریمہ ما کان لمومن ولا مومنۃ الخ باشد واللہ تعالی اعلم بالصواب
ثم اللھم صل وسلم علی محمد نبی الرحمۃ وعلی جمیع آلہ کما تحبہ و ترضاہ و شفعہ فینا
و ترحمنا بہ

ذکر کیفیتہ تعظیم و محبۃ ملائکہ و صحابہ و تابعین و غیرہم علی نبینا و علیہم الصلوۃ والسلام با دیگر منافع

بسم اللہ الرحمن الرحیم

نحمد اللہ و نستعینہ و نصلی علی رسولہ محمد و نستشفعہ و علی آلہ و اصحابہ
و اتباعہ اجمعین تعظیم و محبۃ ملائکہ کلہم اجمعین خصوصا ملائکہ کرام علی
نبینا و علیہم السلام بانچہ باید و جبت و آن باعتقاد عصمۃ ایشانست

لقوله تعالی لا یعصون الله ما امرہم ترجمہ نافرمانی نمیکنند
الله تعالی را انزاکہ حکم فرمود شان را و گفتن علیہ السلام برای
مخصوصان رحمہ الله تعالی برای دیگران چنانچہ معروف است
وحذر از خطاب و اجتناب نا سزا لقوله تعالی من کان عدوا للہ و
ملائکتہ و رسلہ وجبریل و میکال فان الله عدو للکافرین ترجمہ ہر کہ
دشمن شد برای الله تعالی و فرشتگان او و پیغمبران او وجبریل و
میکال علی نبینا وعلیہم الصلوۃ والسلام پس تحقیق الله تعالی دشمن
است مرکافران را و ازینجاست کہ دشمنی با ملائکہ و پیغمبران کفر است
وتعظیم صحابہ و اہل بیت کہ ہمہ از اصحاب ہستند لوجہ الرسول
صلی الله تعالی علیہ وعلیہم اجمعین و آن باعتقاد محفوظیت و
فضل ایشان است بہ برکت وحرمتہ صحبتہ حضرت افضل المرسلین
صلعم وحفظ مراتب فضل ایشان و محبتہ بہ نسبت دائرہ ایشان
بحضرت صلعم واتصاف بصفات آن مظہر صفات الله الجلیل الاکبر و صفا
لقوله علیہ السلام من احبہم فبحبی احبہم و گفتن رضی الله تعالی عنہ
وقت ذکر اسم شریف شان لقوله تعالی السابقون

الاولون من المهاجرین والانصار والذین اتبعوا هم باحسان رضی الله عنهم و رضوا عنه الآیه و استثنا بعض ازین بشارت وجهی نتوان کرد باید دانست بعد صحت صحابیه و زیادت دعای خیر و بشارات از قرآن مجید و حدیث شریف بی استثنا بعض تقصیر مختلف مقصصین احوال مشاجرات در تصحیح عقیده که از اصل قرآن مجید و حدیث شریف است نه از غیرش دخلی ندارد و قال الله تعالی قل هذه سبیلی ادعوا الی الله علی بصیرة انا و من اتبعنی ط ترجمه بفرمای ای حبیب من این راه من که می بیند این است که میخوانم سوی خدای معبود واحد بر حجة یابنش باطن هستم من و هر که پیروی کرد مرا یعنی این خواندنم و پیروی کردن پیروان از سر حجة یابنش باطن است که از خدای تعالی است نه از نادانشی و خودرائی ٭ و قال تعالی الف بین قلوبهم ترجمه تالیف بخشید میان دلهای شان ٭ ازینجا است که تجویز کینه و عناد میان شان نتواند شد ٭ و قال تعالی یوم لا یخزی الله النبی والذین امنوا معه ترجمه روزیکه نه رسوا کند الله تعالی این نبی را

و آنانکه گرویدند با او صلعم ہ بآنکہ بر سر حق ہستند و بعظمتش

صلعم و قال تعالی محمد رسول اللہ و الذین معہ اشداء

علی الکفار رحماء بینہم ترٰہم رکعا سجدا یبتغون فضلا من اللہ

و رضوانا سیماہم فی وجوہہم من اثر السجود ترجمہ محمد پیغمبر خدای

عزوجل است و آنانکہ با او ہستند سخت ترند بر کنار ای در غلبہ

بہر وجہ و مہربانند با ہمہ گرمی بینی ایشانرا بسیار راکع و ساجد

ظاہرا و باطنا میخواہند فضل از خدای عزوجل ہ و خوشنودی

علامت شان در روہای شانست از اثر انوار سجدہای

مقبول ہ از آنجاست ہر کہ اصحاب را رضی اللہ تعالی عنہم

مہربان ہمہ گروجویای فضل خدای عزوجل در اعمال نداند

منکر صفت رحماء بینہم و یبتغون فضلا من اللہ و رضوانا است

پس حکم منکر نزد علماء حق است ہ ذلک مثلہم فی التورٰ

ح صے و مثلہم فی الانجیل ثح کزرع اخرج شطئہ فآزرہ

فاستغلظ فاستوی علی سوقہ یعجب الزراع لیغیظ بہم الکفار

ط ترجمہ آنکہ مذکور شد مثل ایشان در تورات است و مثل

ایشان در انجیل مثل کشتی است که براورد خوید خود را پس قوت داد او را پس سخت قوی شد پس استاد بر ساق خود ای بقوت بالغه خود که شاد میکند آن زرع از حسن ذاتی و عرضی خود زراع را و این تمثیل در انجیل از بهر آنست تا بخشم آرد آن ممثل به بسبب ایشان ای محمد رسول الله والذین معه کفار را که اشارت تخصیصی به یهود و نصاری است و تعمیمی بغیر شان * باید دانست درین مثل زرع عبارت است از محمد رسول الله تعالی صلعم و شطئه از صحابه و آزره از تربیت ظاهری و باطنی شان و استغلظ از رسیدن شان بحد رسیدنی و استوی علی سوقه از صحت احتیاج و زراع از خدای مدبر الامر چنانکه فرمود ءانتم تزرعونه ام نحن الزارعون گفتند ازینجا است که احتیاط درنست که زراع جز حق سبحانه را نباید گفت و حال آنکه لفظ جمع مش زراع هم و تشبیه جوازش کرده الحاصل این شادی پروردگار و پیچ و تاب کفار بسر گزی اختیار منهیات حق تعالی بذات خود صلعم و توابع رض است پس شاد میشود سبحانه بملاحظه کمال ظهور استجماعی

مقصود آن اعرف در مقابله اضداد ﴿ وعد الله الذین امنوا

وعملوا الصلحت منهم مغفرة واجرا عظیما ﴾ ترجمه وعده کرد اﷲ

تعالی کسانی را که گرویدند بخدای عزوجل و رسول مقبول او تعالی

صلعم و عمل شایسته کردند یعنی حسن سرانجام مامور به که از ایشانند

یعنی صحابه پس تبین است از کسانیکه گرویدیم ستاری

گناهان را در تحت مشیته و فرد لازم العظمة ﴾ باید دانست لفظ

منهم دلالت میکند بر تخصیص صحابه درین اشتراک تعمیمی مومنین

صالحین پس منع جواز نباشد غیر مخصص را و لفظ مغفرت مطلق است

از تقیید توبه موعود مغفرت پس این وعده در غیر متوب داخل

تحت مشیته باشد ع ببین تفاوت ره از کجا است تا بکجا

و لفظ اجرا عظیما به جزای لازم العظمة اعمال حسنه جان نثاری

با مر رسول الله تعالی صلعم لوجه الله تعالی در تقابل عمل خود

وغیر خود وعن عمر بن الخطاب قال سمعت رسول الله صلی الله علیه

وسلم یقول سالت ربی عن اختلاف اصحابی من بعدی فاوحی

الله الی یا محمد ان اصحابک عندی بمنزلة النجوم فی السماء بعضها

اقوی من بعض ولکل نور فمن اخذ بشئ مما هم علیه من اختلافهم فهو
عندی علی هدی قال وقال رسول الله صلی الله علیه وسلم اصحابی
کالنجوم فبایهم اقتدیتم اهتدیتم رواه رزین فی المشکوٰة ترجمه
پیغمبر خود صلعم پرسیدم از پروردگار خود از اختلاف اصحاب
خود بعد خود پس وحی فرستاد الله تعالی طرف من ای محمد بتحقیق
اصحاب تو نزد من بحیثیان منزلة اند که نجوم در آسمان بعض شان
قوی تر است از بعض و برای هر یک نور است پس هر که اختیار
کرد چیزی را از انچه که اوشان براند از اختلاف باخود ها
پس آن نزد من بر هدایت است و ازینجا صحت اجتهاد شان عیان
و اصحاب من مانند ستارگانند پس بهر که از ایشان پیروی کردید
راه یافتید و در تشبیه به نجوم توسع اسرار است مشتاق
تواند دریافت و ازینجا اقتدای مقتدی ثابت و قال صلعم
الله الله فی اصحابی الله الله فی اصحابی لا تتخذوا هم غرضا من
بعدی فمن احبهم فبحبی احبهم ومن ابغضهم فببغضی ابغضهم ومن اذاهم
فقد اذانی ومن اذانی فقد اذا الله ومن اذا الله فیوشک

ان یاخذه رواه الترمذی وقال هذا حدیث غریب فی المشکوة ترجمه لفظ مبارک اینه مفعول تبرسید یا مفعول می ستایم یا استعجابا و تکرار لفظ مبارک تاکیدست حاصل آنکه تبرسید خدای را عزوجل یا می ستایم خدای را عزوجل یا تعجبت در حال اصحاب من هرگز مگیرید ایشان را نشانه تیر ای تیر ملامت از پس من پس هرکه محبت کرد بایشان پس بمحبت من محبت کرد بایشان و هرکه کینه آورد بایشان پس بکینه من کینه آورد بایشان و هرکه ایذا کرد ایشان را پس تحقیق ایذا کرد مرا و هرکه ایذا کرد مرا پس تحقیق ایذا کرد خدای را عزوجل و هرکه ایذا کرد خدای را عزوجل پس نزدیکست اینکه بگیرد خدای عزوجل او را بدانکه اصل اخذ ممنوع الجواز است پس هرکه باشد بمقتضای اصل ش ای بگذرد از سر مواخذه هم از نیجاست که متعصب باده نزد پس ثبوت و صحت همچنین سلامت احوال دنیوی واخروی شان و منع ملامت و مطاعنه متعصب را مواخذه و خسارت بر قدر تفاوت مراتب

بغض و منغض الیه است تا آنکه بیم زبان ایمان است مطلقاً و ورود
نهی در مطاعنه و نزول مده مغفرت بوقوع ما به المطاعنه و ما به المغفرت
مشاجرین عنہما **ش** اسے از ورود نہی و مدہ مغفرۃ ہم منقوض نگردد
و قرآن اندیشہ کہ ظن بر خلاف حقیقۃ باشد پس اجتناب ازان باید **قال سبحانہ**
یا ایہا الذین امنوا اجتنبوا کثیرا من الظن ان بعض الظن اثم **ترجمہ**
ای گروندگان بپرہیزید بسیاری را کہ از گمان است تحقیق کہ بعض
گمان گناہ است ۱۲ و بمقابلہ ثبوت فضائل کہ از قرآن مجید و حدیث
شریف است در صورت تحقق حق بجانبی بجانبی دیگر مثل از خطای
اجتہادی کہ موعود یک ثواب است مظنون نتواند شد پس ای
بیخبر بکدام سودای نافرجامی **ش** تنبیہ ازینجا رد و تحذیر است
ازانکہ در مشاجرات حضرت عائشہ صدیقہ رضی اللہ تعالی عنہا
و حضرت معاویہ رضی اللہ تعالی عنہ با حضرت علی کرم اللہ تعالی
وجہہ بتفصیص مختلف مقصصیر در تقابل حدیث شریف
و قرآن مجید اعتقاد خلاف اہل سنۃ و جماعۃ گزیدند العیاذ باللہ
تعالی منہم و افضل ایشان حضرت ابوبکر صدیق خلیفہ اول است

پس حضرت عمر فاروق خلیفه ثانی پس حضرت عثمان ذی النورین
خلیفه ثالث پس حضرت علی مرتضی خلیفه رابع رضی الله تعالی عنهم
بنابر اجماع بر تفضیل مذکور و ترتیب خلافت از روی اتباع نصوص
پس آن اجماع قرن پس قرن این بحث طویل منتهی میشود بر اجماع
پس هرکه خواهد رجوع کند بکتب مطوله متوسطه مفصله اہل سنت و جماعت
رضی الله تعالی عنهم الله تعالی می برد براه راست هرکرا میخواهد
و تعظیم و محبت تابعین و تبع تابعین لقوله علیه السلام عن عمر
قال قال صلی الله علیه وسلم اکرموا اصحابی فانهم خیارکم ثم الذین
یلونهم ثم الذین یلونهم فی المشکوة و علماء ربانی که در صفت ایشان
کریمه و هو یتولی الصالحین و در ملاحظه ایشان کریمه الذین
امنوا و کانوا یتقون ٥ است ، بملاحظه نسبه دائره و صفات تضمنی
با رسول الله تعالی صلعم و تعظیم و محبت مومنین و علماء مجازی گو
صفت این علماء کقوله سبحانه انما یخشی الله من عباده
العلماء ط نباشد لاکن تعظیم ایشان بعلم دین حق که دارند
واجب و سلطان عادل بملاحظه نسب دائره تا حضرت صلعم

مع تفاوت درجات حکم نسبت بمنتسبان صفات تصمنی بارسول الله تعالی را
صلعم قال صلعم لا یؤمن عبد حتی یحب لاخیه ما یحب لنفسه صحیح بخاری
ای از هر انچه سزاوار هست وقال صلعم ان من اجلال الله اکرام
ذی شیبة المسلم وحامل القرآن غیر الغالی فیه ولا الجافی عنه واکرام السلطان
المقسط مش غالی آنست که جهد کند در تجوید قرات بی فکر و تدبر
عمل بانچه در انست وجافی پهلو تهی کننده است یعنی معرض
از تلاوت واز عمل بآن م وقال الله تعالی واخفض جناحک
للمؤمنین ترجمه فرود آور بازوی خود را برای مومنان
یعنی تعظیم کن چنانکه از بزرگان بخوردان می زیبد نه چنانکه
از خوردان به بزرگان پس برای رسول الله تعالی صلعم و
دیگر مومنان حسب حال هست واین امر مخصوص الغیر ست که از روی
لطف محبة بحضرت حبیب الله تعالی است چه امر نسبت بآن ذات موصوف
انک لعلی خلق عظیم صحته نه بزیرد بدانکه اشنع خصائل مخاصمه
در تفاضل از یکدیگر انبیاء الله تعالی واولیاء الله تعالی خلاف
نص است علی انبیاء علیهم الصلوة والسلام در مرتبه

یا در مرتبہ طریقیہ مگر آنچہ از قطعیات نصوص است از اعتقادیات
نہ برای مخاصمت در تقابل و آنچہ از ظنیات است مسیلان با آن
گنجایش دارد نہ مخاصمہ در تقابل بہ آنکہ تفضیل عند اللہ تعالی
مقصود است و آن مجہول مگر آنچہ از قطعیات توان دانست حکمش
نہ در کثرت اعمال چہ بسا است بسیار کنند و کم بردارند بسبب نقصان نیت
یا برابر بسبب صحۃ و عدم توسع نیت و بسا است کہ کم کنند و بسیار
بردارند بسبب صحۃ و توسع نیت و این از فضل رب ذو الفضل العظیم
است و زیادت ثواب بہر سو محمول و مجہول است حسن تنبیہ
ازینجا رد است کہ سلطنۃ و تفاضل انبیاء و اصحاب و اولیاء علی نبینا
و علیہم الصلوۃ و السلام شعار دین خود ساختہ اند و ہم اللہم صل و
علی محمد نبی الرحمۃ و علی جمال آلہ کما تحبہ و ترضاہ و تشفعہ فینا و ترحمنا

ذکر کیفیۃ ایمان والدیہ المکرمین صلی اللہ تعالی علیہ وسلم

بسم اللہ الرحمن الرحیم

نحمد اللہ و نستعینہ و نصلی علی رسولہ محمد و نستشفعہ علی آلہ و صحابہ

واتباعه اجمعین مستغنیها درین محل تامل درآو بشوق تفصیل سوی
دیگر را بدانکه با روایات متعارضه و متخالفه کلام مطول مستبعد فیه در نفی
ایمان الدیه المکرمین صلعم است تا رفع تعارض و تخالف نشود و مفسده
عظیم بر ترتب حکم است اللهم انا نسئلک الحق تا حاصل قضیه متنازعه موقوف
بر اصلی چند است قضیه متنازعه حدیث قال رسول الله تعالی
صلعم ان القبر الذی رایتمونی اناجی قبر آمنة بنت وهب وانی
استاذنت ربی فی زیارتها فاذن لی فاستاذنته فی الاستغفار
فلم یاذن لی فیه ونزل ما کان للنبی والذین امنوا ان یستغفروا للمشرکین
الایه فاخذنی ما یاخذ الولد للوالدة من الرقة فذلک الذی ابکانی
واین روایة جامع مطالب دیگر روایات درجانب نفی ایمان حسب
دعوی مخالفین است و امام المحدثین بخاری رحمة الله تعالی
نزول این کریمه در منع استغفار نسبته بابی طالب روایة فرموده
که اقرب بقبول است بدلالة الفاظ والذین آمنوا زیراکه وقت استغفار
حضرت صلعم برای ابوطالب از صحابه رضی الله تعالی عنهم
نیز قصد استغفار برای سلف مشرکین شان مذکور است نه درین

محل و نیز اجتماع امرین در وقتی مستلزم اشتراک بود گر نتواند شد
مگر اشتباهی تواند آورد که بقابه وجه اتحاد و اختلاف رفعش تواند شد
ش درین کلیه اشارت است به اجتماع منع استغفار برای حضرت شامه
مکرمه آنحضرت صلعم و منع استغفار برای مشرکین هم پس نزول این آیه
شریفه در باب عظیمه بعد افتتاحها مانع شرکت نیست منع ضروری ش آیه
استغفار برای ابی طالب هم تخصیصی نسبت به ابی طالب در ین تعمیم
منع ضروری ش ای استغفار برای مشرکان هم باتحاد حقیقه
نتواند شد ش نزول این آیه فاعل است هم بل تواند شد که
منع ضروری تخصیصی ش یعنی نسبت به ابی طالب هم بسببی در ین
تعمیم مندرج باشد چه آن ش ای منع ضروری تخصیصی هم
تخصیصه حسب فرمودن حضرت صلعم که استغفار کنم تا آنکه
منع کرده شوم ثابت نمیشود ش تنبیه اگر مندرج نباشد
نشاید که این تعمیم متضمن شرکت ابویه المکرمین صلعم بسبب تخالف
حقیقه باشد هم مگر مانع شرکت منفیه ابویه المکرمین صلعم منع ضروری
تخالف ش استثنا با ثبات است از نتواند شد یعنی ان

نزول آیہ مانع شرکت ابویہ المکرمین صلعم تواند شد ہم بملاحظہ حال قضیہ متنازعہ باصولی کہ مذکور خواہد شد ان شاء اللہ تعالی تو در عدم تسلیم روایہ امام المحدثین رح تعارض و نکر واقع شود از مفہوم اقتضائی ایمان انا فان زیارت ش بنا بر اکہ اذن زیارت مشرکین بحکم نہی لاتقم علی قبرہ نتواند شد مگر برای مومن ہم و بنا بر این روایۃ فاخذ فی مایاخذ الولد للوالدہ الم مربوط فلم یاذن لی فیہ خواہد شد ش تنبیہ اختیار کردہ شد در قضیہ متنازعہ استدلال از قران مجید و حدیث شریف متوافق در جانب اثبات ایمان تا سخن در ضعف روایۃ نماند ہم کریمہ لقد جاءکم رسول من انفسکم الایۃ بنا بر قرأت حدیث انا انفسکم نسبا و صہرا و حسبا لیس فی آبائی من لدن آدم سفاح کلہا نکاح ۵ کریمہ الذی یراک حین تقوم و تقلبک فی الساجدین ۵ ترجمہ آنکہ نگاہ میدارد ترا وقت قیام اسے بردن تو بعالم شہود و نگاہ میداشتہ گردیدن ترا در ساجدان اسے از ساجدی بساجدی تمام روح بدانکہ این مراد دیدن او تقدم بمعنی مجاز نیست یعنی رویۃ بمعنی نگاہداشتن

وقیام بمعنی بودن ای موجود شدن ش تفصیل استدلال
مدعا در ذکر کیفیت تفسیر کریمہ الذی یریک الخ توان دریافت م
حدیث انی نقلت من صلب آدم الی خیر الارض ثم وثم الی ان
ولدت ه مراد از خیر الارض پرہیزکارانند کما قال سبحانہ ان اکرمکم
عنداللہ اتقکم الایہ ازینجا است کہ ابوت آزر مسلم الکفر ممنوع
المغفرت نسبت بحضرت ابراہیم علی نبینا وعلیہ الصلوٰۃ والسلام
حقیقتا صحیح نباید ش ورنہ مدعوی حضرت سید الصادقین
صلعم متضاد باشد پس تاویل کردہ شود بمجاز م مگر مجازا
وہو المحقق والمشہور ش گویند کہ پدر حضرت ابراہیم علیہ الصلوٰۃ
والسلام تارخ است م پس دعای حضرت ابراہیم علی نبینا و
علیہ الصلوٰۃ والسلام ربنا اغفر لی ولوالدی بی تاویل دور
از حقیقت یعنی والدت نسبت بحضرت آدم مستوجب المرحمۃ و
حضرت حوا مستحق المغفرت علی نبینا وعلیہما الصلوٰۃ والسلام
وازر ممنوع المغفرت ش دوری تاویل از حقیقت بتحقیق معنی
والدین را استیجاب رحمت نسبت بحضرت آدم وتحقق مغفرت

بحضرت حوارض و منع منع ... رو منع است ام نسبت
والدین حضرت ابراهیم علی نبینا و علیه الصلوة و السلام بدلالة سوق
کلام که در دعای خیر سلف و خلف است تواند شد همچو دعای
حضرت نوح علی نبینا و علیه الصلوة و السلام رب اغفرلی و
لوالدی پس ازین کریمه ایمان والدین حضرت نوح علی نبینا
و علیه الصلوة و السلام ثابت است پس از تشبیه اشارت است
بر خیریت سلف تا والدین حضرت نوح هم هم و نیز استغفار
و تبرا از حضرت ابراهیم علی نبینا و علیه الصلوة و السلام نسبت
به تنها آزر منسوب بابوت مجازی است کما فی قوله سبحانه
قال رب اغفرلابی الایه و تبرا منه الایه نه نسبت بوالدین پس
جای آنست که بفهمند و نیز لفظ ابوین عام است بحقیقه و مجاز
بخلاف والدین که مخصوص است بحقیقة چنانکه مستعمل است
در محاوره مشهوره کقوله تعالی قالوا نعبد الهک و اله آبائک
الایه و کما اخرج ابویکم من الجنة الایه و البته بمعنی مجاز
رجوع بمعنی مصدر حقیقی دائر میان فاعل و مفعول نمیکنند

فیکف التاویل المذکور ... بصورت این ہر دو کریمہ ربنا
اغفرلی ولوالدی و رب اغفرلی ولوالدی و حدیث شریف انا
انفسکم و انی نقلت من صلب آدم و کریمہ الذی یریک موید ہمہ احادیث
حدیث سئل رسول اللہ تعالی صلعم عن ابویہ فقال سألتہما ربی
فیعطینی فیہما وانی لقائم یومئذن المقام المحمود الحدیث سوال
کردن حضرت صلعم نفس ابویہ المکرمین را صلعم مشیر محبتہ در اقتہ
اتم و عطاہای نامعین باثبات انست و یعطینی بحذف مفعول ثانی
و بصلہ فی مشیر توسع و اشتراک ہا بہ العطاہاست حدیث ان
النبی صلی اللہ علیہ وسلم نزل الحجون حزینا فقام بہ ما شاء اللہ
ثم رجع مسرورا قال سألت ربی فاحیی لی امی فامنت بی
ثم ردہا حدیث فقد روی عن بعض الصحابۃ ان عبداللہ
بن عبدالمطلب و آمنۃ بنت وہب والدی رسول اللہ صلی اللہ
علیہ وسلم اسلما ان اللہ احیاہما لہ فامنا ۲ این روایات جامع
مطالب دیگر روایات در جانب اثبات ایمان و ایمان محمد و
بر نبوت حضرت صلعم است اصل تقدم دخول جنۃ نتوانند

بمنع خروج نگر تقدم دخول نار بخروج لازم پس منع تعارض

مثبت ایمان است **اصل** بعد ثبوت اخبار نبوی صلعم و آثار قولی

فعلی وحالی والدیہ المکرمین صلعم چنانکہ معروف ومشہورست اخبار

دخول نار بخروج لازم تواند شد پس ازین خبر ایراد دلیلی بر لزوم

خلود ونفی ایمان نتواند شد فتم الکلام فی اثبات المرام **اصل**

نے ثبوت عصیان امر رسل عذاب نمی شاید بعدم حجت فرمود

سبحانہ **کریمہ** وماکنا معذبین حتی نبعث رسولا اگر رسولی درین

عالم نرسد بضرورت در آخرت خواہد رسید از حضرت ابو ہریرہ

رضی اللہ تعالی عنہ مروی است فرمود صلی اللہ علیہ وسلم

حدیث اذا کان یوم القیامۃ جمع اللہ اہل الفترۃ والمعتوہ

والاصم والابکم والشیوخ الذین لم یدرکوا الاسلام ثم ارسل

الیہم رسولا ان ادخلوا النار فیقولون کیف ندخلہا ولم یاتنا رسول

قال وایم اللہ لو دخلوہا لکانت علیہم بردا وسلاما ثم یرسل الیہم

ان اطیعوا فیطیعہ من کان یرید ان یطیعہ قال ابو ہریرۃ رضی اللہ

تعالی عنہ فاقرءوا ان شئتم وماکنا معذبین حتی نبعث رسولا

پس بر غیر مدرک امر مرسل وجوب عذاب واعتبار حالت باس
نباشد بخلاف مدرک پس عذرے در احیاء وایمان بحکم اعجاز وعدم
اعتبار حالت باس نتوانند شد اصل ۴ اقل مدت تامل در زمان
فترت بست وپنج سال است وحال آنکه حضرت عبد اللہ هژده
ساله وحضرت آمنه بست ساله وفات فرمودند رضی اللہ تعالی
عنهما پس کجا است رفع عذر حالت فترت ۵ واین دو اصل ناہر
است بدو اصل سابق اصل در اوائل اسلام حضرت سید
انام علیہ الصلوۃ والسلام از استغفار مومن مقروض ممنوع
بودند لما جاء فی الحدیث نفس المومنین معلقة بدینه حتی یقضی
پس منع استغفار دلالتی قطعی بر کفر ندارد بل درینجا جانب
دیگر بمقابل اخبار اقرب است واین اصل جواب فاضل بسوال
فاضل است حاصل بملاحظه اصلین سابقین ناچار خبر نارو
بکار حضرت صلعم ومنع استغفار دال بوجه من الوجوه غیر
کفر است واللہ تعالی اعلم بحقیقته وبملاحظه اصلین لاحقین
اقرب تاویلات اخبار نار قبل از اطلاع حال اہل فترت است چنانکه

درحال اطفال مشرکین مرجوده بودند که با در و پدر خود شان در آتش هستند و بعد نزول کریمه لاتزر وازرة وزر اخری میگویند در جنت هستند و اخبار ایمان پس از آن پس منع استغفار پس اخبار والا ارتفاع تعارض تاویل تخالف نمی تواند شد و بعضی آیات ناطقه بالکفر حوالت بقا نمی تواند شد حکم در صورت اختلاف روایات باختیار جانب ایمان چه جدل اعتساف است و باختیار جانب کفر چه عدل و انصاف خود بفرمایند عدل محبت و ادب عظمت حضرت حبیب الرحمن صلعم همین اعتساف و انصاف را خواهد با آنکه حکم فقه حنفیه میدانند قال فی الدر المختار لا یفتی بکفر مسلم کان فی کفره خلاف ولو کان ذلک روایة ضعیفة و نیز عجیب است که با وجود وقائع کثیره ارهاصات وقت تشریف صلب حضرت عبداللہ و بطن حضرت آمنه رضی اللہ تعالی عنهما و وقت ولادت و بعد بشارت اخبار منامیه بشارت ملائکه علی نبینا و علیهم الصلوة والسلام و اخبار احجار و اشجار و کاهنان و راهبان بظهور خاتم النبیین مسمی محمد و احمد صلی اللہ تعالی

علیہ و آلہ وسلم از صلب حضرت عبد اللہ رض و بطن حضرت آمنہ
رض کہ بعض ایشان ایمان و تحائف ارہاصات و اخبار ہم بر حضرت عبد اللہ
رض و حضرت آمنہ رض رو نمودندش چنانکہ در کتب حدیث شریف
در رسالہ میلاد از ابن جوزی و سید جعفر برزنجی و غیرہما علماء متقدمین
و متاخرین مذکور است ہم ایمان نیاوردند و خلقی بہ شنیدن
ایمان آوردند تو نمے ترسند از ایذاء حضرت حبیب الرحمن صلعم
قال اللہ تعالی ان الذین یؤذون اللہ و رسولہ لعنہم اللہ فی الدنیا
والآخرۃ واعد لہم عذابا مہینا ہ باآنکہ در قصہ حضرت سبیعہ
بنت ابی لہب میخوانند کہ از ایذاء اقربا ایذاء خود مبارک فرمود
وایذاء خود مبارک را ایذاء خدای تبارک **شعر**

ای حنیف فرو بردہ بخون دل حافظ ؛ فکرت مگر از غیرت قرآن خدا نیست

اللہم صل وسلم علی محمد نبی الرحمۃ وعلی جمالہ کما تحبہ وترضاہ وشفعہ فینا وارحمنا

ذکر کیفیۃ آثار مجمع علیہا اہل سنۃ و جماعۃ رض

بسم اللہ الرحمن الرحیم

نحمدہ اللہ و نستعینہ و نصلی علی رسولہ محمد و نستشفعہ وعلی آلہ و صحابہ

واتباعه اجمعین آثار ابن عباس ۲۲۳ ۔ عنہ رضا این است

متخالف این تخاصم است تعظیم الله تعالی ومحبته وتعظیم الرسول صلعم

ومحبته وتعظیم الشیخین ومحبتهما وتعظیم الختنین ومحبتهما وتعظیم السبطین ومحبتهما

والمسح علی الخفین والصلوة علی الجنازتین والصلوة عقب الامامین

وحکم الایمان علی الاثمین ودخول الدارین الموجودتین بما فیهما الان

قال سبحانه وجنة عرضها کعرض السماء والارض اعدت للذین

امنوا بالله ورسله الایه وفیه دلیل علی ان الجنة مخلوقة ہ من انوار

التنزیل ❊ وفی بدء الخلق من ابن حجر رح عن ابی ہریرہ رضہ قال

قلت یا رسول الله مم خلق الجنة قال من الماء قلت ما بناءها

قال لبنة من ذهب ولبنة من فضة الی اخر الحدیث وفی الصحیح

البخاری سفے باب ما جاء فی صفة الجنة وانها مخلوقة وقال

سبحانه فاتقوا النار التی وقودها الناس والحجارة اعدت

للکافرین ہ قوله اعدت للکافرین دلیل علی ان النار مخلوقة معدة

لهم الان ہ من انوار التنزیل ہ و سفے الصحیح البخاری سفے

باب صفة النار وانها مخلوقة ہ فی الجنة تنعیم للمومنین بما فیها

لقوله تعالیٰ جنّٰت تجری من تحتہا الانہار ن تجریان فیہما من کل
فاکہۃ زوجان ۝ جزاء العمل جیسے پیغمبر و اعمل الذی لقمتیل و لوکان کذا
ایضاً کما ہو ثبت و الرویۃ بالعین لقولہ صلعم یراہ المومنون ہم فی
الجنۃ باعین روسہم ۔ و لقولہ تعالیٰ وجوہ یومئذ ناضرۃ الیٰ ربہا
ناظرہ ۔ و البقاء فیہا علی حیث التشخص لقولہ تعالیٰ اولیک اصحاب الجنۃ
ہم فیہا خالدون ۝ وفیہا ما تشتہیہ الانفس و تلذ الاعین ۝ و انتم
فیہا خالدون ۝ ولیجزی اللہ احسن ما کانوا یعملون ۔ لفظ وجوہ یومئذ
ناضرہ و الی ربہا ناظرہ و اولیک و ہم و انتم دال است بر
تشخص حاصل مشار الیہ و لفظ فیہا بر ظرفیۃ و لفظ خالدون بر
دوام بقاء تشخص حاصل ظرف و مظروف و لفظ ما تشتہیہ الانفس
بر خواست اختیاری نفوس منعمار عام از جنۃ و لفظ ناظرہ و
تلذ الاعین بر رویۃ بچشم سر لازم تشخص و لفظ احسن ما کانوا یعملون
بر عدم لزوم تشکل عمل فکیف لزوم تشکل الاعمال منعما تہا الذی
ثبت بظنی و ہو خاص اضطراری محمد و د با لعمل منفی ما دونہ
و ارتفاع اعتبار للتشخص الحاصل معتقد من اتبع توحید الفلسفہ

و آن جزاء العمل و بقاء التشخص الحاصل ثابت و ان قطعی محکم و فی الثانی تعذیب بما ہو شبہا لقولہ تعالیٰ اولئک اعتدنا لہم عذابا الیما ۰ جزاء العمل لا بمجرد العمل الذی یتشکل و لو کان کذا ایضا کما ہو ثبوت و البقاء فیہا علی حیث التشخص للکافر لقولہ تعالیٰ اولئک اصحاب النار ج ہم فیہا خالدون ۰ و نادوا یا مالک لیقض علینا ربک قال انکم ماکثون ۰ ہمچنان بقاء تشخص حاصل مشار الیہ از لفظ اولئک و ہم و نادوا علینا و انکم و از لفظ فیہا خالدون و ماکثون دوام بقاء ظرف و مظروف واضح و اگر مر تلمع شود انتفاء تشخص چنانکہ گفتند چہ فرق در رویت و حجاب ثابت است فرمود سبحانہ کلا انہم عن ربہم یومئذ لمحجوبون ۰ و فضل الانبیاء علی الاولیاء و صلوٰۃ التراویح فی لیالی رمضان المبارک عشرین رکعات و ہنوز در تقابل بدعات مبتدعین اثار اہل سنت و جماعت محصور بر ہمہ کہ گفتہ شد نتوانند شد اللہم صل و سلم علی محمد نبی الرحمۃ و علی جمالہ کما تحبہ و ترضاہ و شفعہ فینا و ترحمنا بہ

ذکر کیفیتہ التعظیم و محبۃ شعائر اللہ تعالیٰ وشعائر الرسول صلعم وغیرہ صلعم

بسم اللہ الرحمن الرحیم

نحمد اللہ و نستعینہ و نصلی علی رسولہ محمد و نستشفعہ و علی آلہ و صحابہ واتباعہ اجمعین تعظیم و محبۃ قلبیتین کما قال سبحانہ فی بیوت اذن اللہ ان ترفع و یذکر فیہا اسمہ الآیہ و ما تعلق بہا و کتب منزلہ بانچہ شاید و تعظیم و محبۃ دین اللہ و آن انصرام بالانتظامش و حرمتش در دل است علی تفاوت الحال ش مربوط است بتعظیم و محبۃ حالا م فرض است یا واجب یا سنت ش انہمہ معطوف علیہ و معطوف خبر مبتدء است یعنی تعظیم و محبۃ م و تعظیم مسجد بما یعلوبہ من حقہ لقولہ تعالیٰ من یعظم شعائر اللہ فانہا من تقوی القلوب الآیہ و من یعظم حرمات اللہ فہو خیر لہ عند ربہ الآیہ و نہی از سوء ادب است لقولہ تعالیٰ یا ایہا الذین امنوا لا تحلوا شعائر اللہ الآیہ و از نوع تعظیم و محبۃ شعائر تعظیم و محبۃ آثار انبیاء و اولیاء و تبرک

باو است صلی اللہ تعالی علی نبینا وعلیہم چنانکہ بستن حضرت یعقوب علی
پیراہن حضرت ابراہیم را تبرکا وحفظا بر بازوی حضرت یوسف علی
نبینا وعلیہم الصلوٰۃ والسلام در تفاسیر توان یافت ش در تفسیر
کبیر است مرویست کہ ہرگاہ حضرت ابراہیم عم برہنہ در آتش
انداختہ شد حضرت جبرئیل عم پوشانیدش قمیصی از حریر جنۃ
و آن نقلا بحضرت یعقوب عم رسید حضرت یعقوب عم در چیزی
سخت نہادہ بگردن حضرت یوسف عم آویخت م و تعظیم آثار
رسول اللہ تعالی صلعم و تبرک بآن فی المشکوٰۃ عن اسماء بنت
ابی بکر اخرجت جبۃ طیالسۃ الی ان قالت کان النبی صلی اللہ علیہ
وسلم یلبسہا ونحن نغسلہا للمرضیٰ نستشفی بہا رواہ مسلم و
تعظیم آثار صحابہ و آثار اولیاء و تبرک بآن بملاحظہ احوال
اصحاب و اولیاء خود ظاہر است ش چنانکہ داشتن حضرت
خالد رض موی سر مبارک حضرت سید عالم صلعم در کلاہ خود ش
و مظفر و منصور شدن ببرکت آن و ہمچنین ثابت و داشتن
آثار پیران طریقت و تبرک بآن تا ایندم در سلاسل طریقہ موجود

ومحمود است کہ بملاحظہ کتب سیر صحابہ و اولیاء رضی اللہ تعالی عنہم معلوم تواند شد و قصہ تابوت سکینہ بر تعظیم و تبرک بشعائر دلیلی اشہر لقولہ تعالی وقال لہم نبیہم ان آیۃ ملکہ ان یاتیکم التابوت فیہ سکینۃ من ربکم وبقیۃ مما ترک آل موسی وآل ہرون تحملہ الملائکۃ ط ان فی ذلک لآیۃ لکم ان کنتم مؤمنین و از انست تعظیم و محبت مدینہ منورہ شرفہا اللہ تعالی شرفا وتعظیما لقولہ علیہ السلام المدینۃ خیر من مکۃ ولقولہ علیہ السلام اللہم انک اخرجتنی من احب البقاع الی فاسکنی فی احب البقاع الیک ٭ و بسیار است اخبار فضائل مدینہ منورہ ولیکن اختصار کردیم بر حسب مدعا و اختلاف فرمودند بعض علماء بتفضیل مکہ معظمہ عظمہا اللہ تعالی تعظیما بدلیل انکہ قال صلعم واللہ انک لخیر ارض اللہ واحب ارض اللہ ولولا انی اخرجت منک ما خرجت ودر مسند ابن تفضیل مدینۃ الرسول صلعم جزئی من وجہ است نہ کلی پس نیست نزاعی در تفضیل ہمدیگر بر دفع تعارض پس تفضیل مکہ معظمہ در حد او ست و تفضیل مدینہ منورہ در حد او کرمہما اللہ تعالی تکریما و تفاضل ہم یکی بر تفضیل کلی در تقابل

نمیکند در باب آنچه در دست من ای تعارض و اهانت طرفی
از طرفین هم و اینکه مکه معظمه محل نور حجابی مسجود الیه محمد رسول الله
تعالی است و حقیقه ان تعین ذاتی باعتبار فعالیه مبدر تد الربیته
است که پیش بیان صفته تعین ذاتی هم علة و جود باجود صلعم که پیش
بیان صفته وجود باجود صلعم هم مبدء و مواد عالم است و از مراتب
الهیات شامله مسجودیه المسجود له محمد رسول الله تعالی است
صلعم پس این است مربوط است از جمله وجود باجود صلعم
معطوف علیه دا ز مراتب الهیات مسطور هم اگرچه حقیقه
نور محمد صلعم که مبدء تعین اوست صلعم اعلی و افضل است
از حقیقه نور حجابی بسبب مبدئیتش برای حقائق الهیات
ولیکن آن نور حجابی از منسوبات الله تعالی است بقیام
حقیقیش بالله تعالی و این نور حادثی از مخلوقات الله تعالی
است بقیام مجازیش بالله تعالی و کلام در نفس وجود
این هر دو است نه در حقیقه این هر دو و استحاله ذات مبارک
صلعم با نوار حجابی کلی اوانی است پس جزوی آنی باشد

وفضل نورحجابی کعبه معظمه بکلیه انی است من فضل کلی را
است با حاطه جزئی و این تبیین حقیقه جواب سوال متعدر است
که ازین عبارت میتوان یافت م واجب البقاع بودن
مکه معظمه بخاطر عاطر حضرت محبوب رب العالمین بوجه نور
حجابا اله مقصود ومعبود است واجب البقاع بودن مدینه
مکرمه بجناب رب العالمین بوجه وجود باجود صلعم پس
شرف المکان بشرف المکین خود فارق فی الفضل من است
و در فضل مدینه مکرمه بر مکه معظمه تا ویل فضل جزئی تواند شد
بخلاف فضل مکه معظمه بوصف خیر ارض الله و احب ارض الله
که جز کلی نتواند شد و بقطع نظر ازین فضل مقصود بالانتساب
اگر فضلی دیگر باشد غیر مقصود است و البته زمینیکه مشرف
باشد بمحل جسد طیب صلعم اشرف جمله روی زمین و آسمان است
سوای زمینیکه محل نور حجابی است و عرش عظیم که محل
نور مسجود له است اگر پرسی بمطالب اختلاف دعوی شان
و دلیل آن چنانکه اختیار فرموده اند و این دلیل در میرسی دمند

به بهتری آن که اختیار کردان شاء اللہ تعالی و البتہ عنصر
قلب شریف حضرت صلعم افضل است از ماسیہ عرش عظیم
بحکم تبع عنصر روح در مسلوباتش و البتہ عنصر قلبی افضل است
از عنصر غیر قلب بر تفاوت حد خود ها در تبع روح بتفارق وجود
از مسلوبات مخصوصۃ محمدی صلعم و قلب بسیط شریف حضرت
صلعم افضل است فضلا بعد فضل از عرش عظیم بانکہ تعین
عرش عظیم جزئی بش بنای مجہول بمفید معنی تقلیل م است
از نور محمد صلعم با حمل انوار قدیم در آوان بلزوم تجدد امکان
خود و در آن بلزوم قرار تشخص زائد خود و تعین قلب بسیط
شریف کلی بش بنا مجہول بمفید معنی تعظیم م است با حمل
انوار قدیم در آوان بلزوم تجدد امکان خود و در آن بلزوم
قرار تشخص زائد خود و تشرف اتصاف کلی در آوان تفضلی
دیگر است کہ بعرش عظیم نصیبی جزئی ہم از آن هست در تبیین
تبیین حقیقہ جواب خطاهای فکر سست فکر سلیم در قرار نسب
مخصوصۃ الوجہ فی محلہ باید تا از آنچہ باید بر آید بحث

ازانچه باید برآید برآید هم و همچنین است تعظیم و محبة دیگر اثار حضور
صلعم مختلف الحقائق متحد النسبة المختصر شعر

بزمینیکه نشان کف پای تو بود سالها سجده صاحب نظران خواهد بود

تا آنکه اگر شنود که اثری از دست صلعم گو محقق نباشد
تعظیم و محبة لازم است چه نفی آن ثابت نتواند شد بهمین اساس
عادت سلف ما والا سوراد ب در تعظیم و محبة ظاهر است کما
در حال امام مالک رحمه الله تعالی مذکور است در مدینه منوره اگر
عمارت قدیم میدید با دب تمام می بوسید نظر برانکه شاید آن
رسول خدا حبیب کبریا صلعم وقتی دستی بان رسانیده
باشد ازینجا ظاهر است که برای تعظیم اثار صحیحه روایت
درکار نیست صرف احتمال کافی باشد هم و از حضرت
علی مرتضی کرم الله تعالی وجهه روایت کرده اند فرمود
صلعم من زار قبری بعد موتی فکانما زارنی فی حیاتی
و من لم یزر قبری فقد جفانی + ازین حدیث شریف
شرف بالانتساب حضور مدینه منوره که موقوف علیه تشرف

بزیارت مرقد مبارک صلعم و حذر از جفای خاص است من
بینی عدم حضور مدینه منوره و عدم تشرف بزیارت بابرکت حضرت
صلعم هم مؤکد است و این جفاے عدم حضور مشترک بهمه تفاوت
درجات خود بمقابله شد ائف حضور است پس محکوم باشد بمرتبه
مستجمعه قال سبحانه عزیز علیه ما عنتم الاية على معنى القرائتين و آخر
تشبیه مراتب حکم قبر و آداب استنباط است و انکه درش تنبیه از یجا
رد است که گفته شد تعظیم آثار و تبرک بآن شرک است و گفتهای
نازیبا نیز العیاذ بالله تعالی منه ہم اللهم صل وسلم على محمد نبی
الرحمة وعلى مجاله کما تحبه و ترضاه و تشفعه فینا و ترحمنا به

ذکر کیفیته صحیحه اشتراک وصفی یا اسمی بالله سبحانه
در وجهی از وجوه با ضمانت الله تعالی

فق

بسم الله الرحمن الرحیم

نحمد الله و نستعینه و نصلے علی رسوله محمد و نستشفعه وعلى آله و
اصحابه و اتباعه اجمعین مخلوق را از اشتراک وصفی یا اسمی
بالله سبحانه در وجهی از وجوه با ضمانت الله چاره نبود در

این بحث مطول از جاہاے خودش مبین است در اشتراک وصفی
بصفت رأفت و رحمت ان اللہ بالناس لرؤف رحیم ٥ لقد جاءکم رسول
من انفسکم عزیز علیہ ما عنتم حریص علیکم بالمؤمنین رؤف رحیم ٥
در اشتراک وصفی بتخلیق فتبارک اللہ احسن الخالقین ٥ در اشتراک
وصفی بترزیق واللہ خیر الرازقین ٥ در اشتراک وصفی بشکر
ان اشکرلی ولوالدیک الآیہ بعطف نسق تمسک از وا شکروا للہ ان
کنتم ایاہ تعبدون ٥ تخصیص عبادت مخصوصہ اللہ المعبود موقوفہ النیۃ
للہ عزوجل مانع شکر غیر مخصوص بسبحانہ نبود دیگر شکر مخصوص سبحانہ
واگر شکر مخصوص بسبحانہ مراد نشود در اشتراک شکر کہ از عبادات است
شرک فی العبادۃ حقیقتا بکریمہ ان اشکرلی ولوالدیک ثابت
خواہد شد بل تساقط و آنچہ البتہ از نظم واشکروا للہ ان کنتم
ایاہ تعبدون ٥ نیز تخصیص عبادت مطلقہ علی انواعہا مخصوصہ
اللہ المعبود موقوفۃ النیۃ للہ عزوجل مانع عبادت غیر مخصوصہ
بسبحانہ لغیرہ سبحانہ نشود ورنہ شکر ہم ممنوع در اشتراک
وصفی باطاعۃ اطیعوا اللہ ورسولہ الآیہ بعطف نسق فی حق اللہ تعالیٰ

وحق الرسول صلعم بدلالۃ شان نزول واطیعوا اللہ ورسولہ بعطف
تفسیری بدلالۃ شان نزول در اشتراک وصفے یقنوت من
یقنت منکن للہ ورسولہ الایہ بعطف نسق بدلالہ شان نزول در
اشتراک وصفی با ایمان فامنوا باللہ ورسولہ والنور الذی
انزلناہ الایہ در اشتراک وصفی بربوبیۃ فرمود سبحانہ حکایۃ
از حضرت یوسف علی نبینا وعلیہ الصلوۃ والسلام یا صاحبی
السجن اما احدکما فیسقی ربہ خمرا الایہ در اشتراک وصفی برائت
اذان من اللہ ورسولہ الی الناس یوم الحج الاکبر ان اللہ
بری من المشرکین لا ورسولہ ط باید دانست وقف مطلق
اے بی تقیدی با اختلاف لا مقتضی ثبوت متقدم سیار
لفظ مشرکین رسولہ لازم جواز ہر قیدی از قید تحکم وصل
وفصل مفید اثبات عطف تفسیر وسم عطف نسق افادت
برائت تابعہ مستقلہ ش بمقابلہ تابعہ م میکند و عدم
قبول مستقلہ انتفای عصمۃ است در اشتراک وصفی بخشیدن
ولو انہم رضوا ما اتٰہم اللہ ورسولہ وقالوا حسبنا اللہ سیؤتینا
...

الله من فضله ورسوله انا الى الله راغبون ۵ واذ تقول للذی
انعم الله علیه وانعمت علیه الایہ در اشتراک وصفی برضاء والله
ورسوله احق ان یرضوه ان کانوا مومنین ۵ در اشتراک وصفی
باغناء وفضل وما نقموا الا ان اغناهم الله ورسوله من فضله ج
در اشتراک وصفی بانتساب قل الانفال لله والرسول ج
در اشتراک وصفی بکفایت یا ایها النبی حسبک الله ومن اتبعک
من المومنین ۵ در اشتراک وصفی بتولیت وامداد واعانت فان
الله هو مولٰہ وجبریل وصالح المومنین ج والملائکة بعد ذلک
ظهیر ۵ هو الذی ایدک بنصره وبالمومنین الایہ در اشتراک
وصفی بقضاء امر وعصیان او زامر ما کان لمومن ولا مومنة اذا
قضی الله ورسوله امرا ان یکون لهم الخیرة من امرهم ط ومن
یعص الله ورسوله فقد ضل ضلالا مبینا ۵ بهرد وعطف نسق
میان لفظ الله ورسوله بدلالۃ شان نزول آیہ اشتراک
وصفی انزا نما یانت است بتفاوت مراتب فرضیه و وجوب
وا باحه پس ثابت شد که درین اشتراک مفروض است یا واجب

یا مباح و اعراض از حقیت ان کفر است العیاذ باللہ تعالی
منہ ولا حول ولا قوۃ الا باللہ العلی العظیم فیا ایہا الموحد و ان کنت
کفرتم عن الشرک ش تنبیہ ازینجا ر دانست کہ گفتہ شد اشتراک
تعظیمی شرک است چنانکہ سجدۂ تعظیمی و طواف تعظیمی و لفظ بندگی
و منقبات مالی و متشابہات محضہ نیز چنانکہ خمیدن وقت
سلام تعظیما م باید دانست اشتراک وصفی یا اسمی لابد منہ
شرک نیست البتہ اشتراک حادث بقدیم در وصف قدم
و درجہ مخصوص شرک است العیاذ باللہ تعالی منہ و اگرچہ درین
بحث اشتراک مقاصد اجمالا بیایان رسید اما تفصیلے
در تحقیق عبودیت و معبودیت و عبادت و شرک مناسب
بود باید دانست محقق عبودیت خود بودن است و محقق
معبودیت خود بودن چنانکہ نزد اولو الالباب از قول
الست بربکم بحذف خبر متوسع مقاصدش در نہ ربکم
فصیح نبود و زیادۃ خلاف فصاحت م ہمین معرفہ مقصود
عیانست ش از ربط و طلبیہ مربوب برب م و مراد از

خود بودن نفی خود بودن است نه نفی بودن که جهل است
و کفر نعوذ باللہ تعالی منه عبادت بجا آوردن فعلی است
بجهة عبودیه و دران جهة امر شرط نیست اگرچه باشد و نیت
دران شرط است اطاعة بجا آوردن فعلیست بجهة امر و دران جهة عبودیه
و نیت شرط نیست اگرچه باشد پس اشتراک عبادت و اطاعة در
جهة امر تواند شد قربت بجا آوردن فعلیست بجهة قربت بمتقرب الیه
و دران جهة امر و عبودیه و اطاعة شرط نیست اگرچه باشد
و دران نیت شرط است پس اشتراک عبادت و اطاعة
و قربت در جهة قربت تواند شد پس عبادت و اطاعة و
قربة جهتی عام بربط جامع ش که بخدای پاک و غیرش
هم یافته شود هم دارد و جهتی خاص بربط مانع ش
که بجز خدای پاک بغیرش یافته نشود دارد هم شرک بر چند قسمت
شرک فی الذات و شرک فی الصفات و شرک فی الافعال
آنست که واقع شود در نفس معبود از جهة خود بودن در
ذات و صفات و افعال و شرک فی العبادت آنست

که واقع شود در عبادت بغیر معبود یا آنکه مشترک شود در نشستن پس اگر فرق نکرده شود در کیفیت نشستن در نشستن نوع شرک شود در نفس معبود و هم در نفس عبادت بمقابله ایمان نه چنانکه عبادت بریا فرمود صلعم الریا شرک و این شرک بمقابله ایمان نه مزیل ایمان مشترک فی العلامة باختیار زنار و قشقه و صلیب وغیره که علامت خاص بصاحب مذهب است و این از امارات کفر است اگرچه باستهزا باشد بمقابله ایمان شرک فی المراسم باختیار همچو ریسمانی رنگین در حلقه آهنی بسته که وقت معاقدت بر ساعد بندند و در بستن کنگنه گویند شاید که رسم مجوسان است حرام است نه شرک بمقابله ایمان و شرک فی العادت باختیار عادت مخالف مذهب اعادتا و آن ظاهرا مکروه است بمقابله عادت اهل اسلام به نیت مشابهت حرام و مومن را باین مشابهت تکفیر نکنند بنا بر مذهب اهل سنت و جماعت و اگر تخصیص کرده شود فعل به نیت حکمتی فعل مهمل گردد من بعد باید دانست سجده که از سر عبودیت خاص برای غیر حق تعالی باشد

شرک فی العبادت ہست فرمود سبحانہ ومن آیاتہ اللیل
والنہار والشمس والقمر لاتسجدوا للشمس ولا للقمر واسجدوا للہ الذی
خلقہن ان کنتم ایاہ تعبدون۔ از لفظ للہ الذی خلقہن ان کنتم
ایاہ تعبدون ظاہر است کہ مقصود فی النہی سجدہ عبودیہ برای
غیر او تعالی است وتخصیص ایاہ تعبدون در وجہ مخصوص بتو
تعالی است ورنہ مشکل لاینحل است در تعارض ان اشکر والدیہ
ان کنتم ایاہ تعبدون وان اشکر لی ولوالدیک واسجدوا
لآدم وواسجدوا للہ الذی خلقہن ان کنتم ایاہ تعبدون۔
واز ہمین کریمہ بر تفرقہ نیت دلیل میتوان گرفت وسجدہ کہ
از سر بندگی خاص نباشد شرک فی العبادت نیست چنانکہ
فرمود سبحانہ اذ قال ربک للملائکۃ انی خالق بشرا من طین
فاذا سویتہ ونفخت فیہ من روحی فقعوا لہ ساجدین فسجد الملائکۃ
کلہم اجمعون الا ابلیس استکبر وکان من الکافرین۔ قال یا ابلیس
ما منعک ان تسجد لما خلقت بیدی استکبرت ام کنت من
العالین۔ و فرمود حکایتاً وخروا لہ سجدا وقال یا ابت ہذا
تاویل

تاویل رویای من قبل قد جعلها ربی حقا الآیه ش قال قتاده
رضی قوله وخروا له سجدا کانت تحیة الناس یومئذ یسجد بعضهم
لبعض تفسیر کبیر م باید دانست اختلاف کیفیت سجده از آنکه سجده
بمعنی سر بر زمین نهادن و خمیدن است از لفظ فقعوا که بمعنی در افتید الیه
واز لفظ خروا که بمعنی بروی افتادند است مرتفع شد و قوله تعالی
خر راکعا وأناب بیان کیفیت اضطراب است یا اشارت بصلوة
انابه واستغفار پس معنیش چنین باشد بروی افتاد خمان یا
عجز کنان و ظاهر است که مقصود فی الکلام خر است و
غایة عجز در سجده است ورنه اجتماع متخالفین یعنی خرور در رکوع
صورت نه بندد و از لفظ لما خلقت بیدی قال یا ابت
هذا تاویل رویای من قبل قد جعلها ربی حقا تخصیص سجده برای
حضرت آدم و حضرت یوسف علی نبینا وعلیهما الصلوة والسلام
واضح تر و نیز باید دانست که از ما اشارت بعموم منسوبات
بالله سبحانه است چه ما مستعمل است در غیر ذوی العقول نیز غالبا لکن
و صراحت بخصوص حضرت آدم بقرینه محلی و تخصیص خلقت بیدی

و الله تعالی اعلم بحقیقة الصواب و ازینجا است که حکم شرک سوے
العبادة برین سجدہ تحیة لحوق کفر کند بر حاکم و در صورت عدم ثبوت
نسخ قیاس این است که استکبار و انکار ازین سجدہ با استحقاق کند
و اگر فرق کردہ شود به نیت تخصیص سجدہ این است که امر فرمود
الله سبحانه بشرک و شرک آور در حضرت یعقوب عم و این متعارض
خواهد شد از نهی سجدہ عبودیة و عصمة نبی نه موافق و نه منسوخ ازینکه
شرک باتفاق جمله ملل منهی عنه است و اگر فرق کردہ شود خود
ظاهر است که سجدہ عبودیة شرک است نه غیر او و لیکن بعد ثبوت
قطعی نسخ غیر سجدۂ عبودیة از قران مجید چنانکه معمول علم اصول است
وقوعش کبیرہ باشد و رنه مباح باشد بقاعدہ علم اصول و آن
کریمه وان المساجد لله فلا تدعوا مع الله احدا ہ نسخ و نهی سجدہ
تحیت ثابت نمیشود بسبب وقوع اختلاف در تحقیق لفظ و معنی
مساجد چنانکه گفته شد که مساجد جمع مسجد بکسر جیم اسم ظرف
بمعنی موضع سجدہ است و این آیه نازل شد تنبیها در منع مشابهة
بایهود و نصاری که عبادت میکنند حضرت عزیر و حضرت عیسی

محل نبینا وعلیهما الصلوۃ والسلام را بالوہیت در صوامع خود
و در منع مشابہت با مشرکین کہ گرد بیت الحرام میگفتند لبیک لا شریک
لک الا شریک ہو لک وگفتہ شد کہ نازل گردید برای کسانیکہ
عرض کردند یا رسول اللہ صلعم در مسجد حضور نتوانیم بسبب دوری
فرمان رسید کہ ہمہ مسجد برای خدای دانا و بینا است ہر جا کہ توانید
عبادت باخلاص نمائید وگفتہ شد کہ نازل گشت در باب آنکہ
تمام روی زمین مسجد است برای امت آنحضرت صلعم پس عبادت
باخلاص کنید وگفتہ شد کہ مراد از مواضع سجود سجدہ است
اے سجدہ مخصوص برای خدای عزوجل است وگفتہ شد
کہ مساجد جمع مسجد بفتح جیم مصدر میمی بمعنی سجدہ است جنسا بر
تنبیہ بر خصوصیۃ اجناس سجدہ برای خدای عزوجل است
و درین دو صورت اخیرہ بقرینہ فلا تدعوا مع اللہ احدا خصوصیۃ
سجدہ عبودیت مفہوم میشود نہ سجدہ تحیہ و اگر گرفتہ شود از مساجد
اجناس سجدہ این قول قطعی الثبوت نیست بسبب اختلاف
و قرینہ مذکورہ تا ناسخ بود مر سجدہ تحیہ را و این اختلاف

بمطالعہ تفاسیر منقول ان یافت اکنون سخن ماست در تحقیق معانی
احادیث صحیحہ چنانکہ ذکر کردہ صاحب مشکوٰۃ از شرح امام محی السنہ
عن ابی خزیمہ رضی اللہ عنہ روی فیما یری النائم انہ سجد علی جبہۃ النبی
صلعم فاخبرہ فاضطجع لہ النبی صلعم وقال صدق رویاک فسجد علی
جبہۃ النبی صلعم از لفظ صدق رویاک دلالہ بر اشارت بجا آوردن
این سجدہ است ظاہر است کہ دین حدیث شریف صراحۃ سجدہ
عبودیت و تحیہ نیست پس ظن آنست کہ این سجدہ تحیہ باشد
اگر سجدہ عبودیت بودی حضرت صلعم خفتنش بر پیشانی نورانی
و تاویل در کلام نفرمودی واللہ تعالی اعلم بالصواب واخرج
امام احمد بن حنبل رضی عن عائشہ رضی ان رسول اللہ صلعم کان
فی نفر من المہاجرین والانصار فجاء بعیر فسجد لہ فقال اصحابہ
یا رسول اللہ صلعم تسجد لک البہائم والشجر فنحن احق ان نسجد
لک فقال رسول اللہ صلعم اعبدوا ربکم واکرموا اخاکم و
لو کنت امرا احدا ان یسجد لاحد لامرت المرءۃ ان تسجد لزوجہا
شرطیہ
بدانکہ نظر بتعلق جواب با سوال ضرورتا جواب از سوال خاص

اکرام ذی شیبة المسلم پس عموم اکرام باخوت مجازی است آری
بعنی ب ذی واخوت حقیقی باحضرت سرور انبیاء صلعم ثابت نیست
ومجازی منهی عنه بکفر است لقوله تعالی ولا تجهروا له بالقول
کجهر بعضکم لبعض ان تحبط اعمالکم الآیه واز لو کنت آمر الخ نفی
آمریه مخصوصه باین سجده وبا فادت استمرارش باقتضای ربط
بابعد هم ثابت است نه نفی سجده بلکه ثبوت باستحسان این سجده
و ... ویش برای والدین واستادین رسول الله صلعم
مقابله زن شوهست چه مامور به نتواند شد مگر سجده تحیه و نه
نفی آمریه عامه مستمره چه آنحضرت صلعم امر وناهی است
عموما واستمرارش بدلالت عموم لفظ آمر وربط باحد هم و
فی المواهب اللدنیة عن انس ابن مالک رضه قال دخل رسول الله
صلعم حائطا للانصاری ومعه ابو بکر وعمر ورجل من الانصار و
فی الحائط غنم فسجدت له صلعم فقال ابو بکر یا رسول الله صلعم
نحن احق بالسجود لک من هذه الغنم فقال رسول الله صلعم
لا ینبغی لاحد ان یسجد لاحد الا لله تعالی + باید دانست که بر لفظ

سجود الف ولام عهد ذهنی تواند شد یعنی سجده که غنم بجا
آورده وآن هم تعظیمی نتواند شد ازینجاست از صدیق اکبر
رضی الله تعالی عنه نحن احق بالسجود لک من هذه الغنم ویا الف و
لام استغراق که مشتمل سجده عبودیت تواند شد وآن برای غیر الله
تعالی جائز نیست ولفظ ینبغی ولا ینبغی در محل جواز مستعمل است
نه وجوب پس حاصل نیست که این سجده ش که سخن در آنست
هم سزاوار نیست کسے را برای کسی لکن سزاوار است برای
الله جل شانه بجواز نفی ش در مستدرک منه هم واثبات
ش در مستدرک هم و درینصورت الا بنا بر استدراک است
نه تخصیص ش چه جواز مانع تخصیص است هم ونیز باید دانست
که ان یسجد هم عام نتواند شد که عموم سجده عبودیه را هم مشتمل
تواند شد وان در تحت لا ینبغی نتواند شد که منفی به ش
برای غیر الله تعالی هم ومثبت به ش برای الله تعالی هم
بوجوب است پس سخن در سجده جائز تواند شد که سجده تعظیمی است
نیش سخن در سجده هم وحب که سجده عبودیه است پس

حدیث شریف اولویت سجدہ و تعظیم ہم برای خدای عزوجل کہ
شامل عبادت است توان فہمید نفی سجدہ تحیہ کہ معارض شیخ و
مہرثابت را دور این حدیث شریف ای مارواہ ابوداود عن قیس
ابن سعد رضہ قال اتیت الحیرۃ فرایتہم یسجدون لمرزبان لہم
فقلت لرسول اللہ صلعم کل احق ان یسجد لہ فاتیت رسول اللہ
صلعم فقلت انی اتیت الحیرۃ فرایتہم یسجدون لمرزبان لہم فانت
احق ان یسجد لک فقال لی اارایت لو مررت بقبری کنت
تسجد لہ فقلت لا فقال لا تفعلوا الخ ایں شرط و جزا مبنی بر
جواز سئوال است ورنہ درصورت تخالف شرط و جزایش ای
قیل ای مقابلہ و قیل انفاء مقابلہ لا تفعلوا مبنی بر عدم
جواز ثابت خواہد شد و درصورت صحت منع از شرط ش
بحمل استفہام برادمنع و باید دانست کہ حمل استفہام برا د
جواز ہم تواند شد ہم صحت منع از جزا معارض یا ثابت
یعنی صدق ردیاک و غیران است و این منع عام ش
بجمیع مخاطب ہم سجدہ تحیہ مخصوص تو قیفش بشرط و تقابلش

با ثابت ش ای صدق رویاک وغیران م ضعفا بعموم مفعول
نهی نسجدہ ش متعلق بعموم م مشروطش یعنی تواند شد
که این نهی از سجدہ مشروط باشد پس حاصل چنین است که اگر هستی که
سجده کنی قبر مرا بمعرفته سوتیه عظمتم در حیات و ممات سجده کنی تو و
هر که عارف باشد واگر نئی مکن تو و هر که نباشد م یا نهی مفید
اثبات ش ای تواند شد که نهی نفی مفید اثبات باشد پس حاصلش
چنین ست آنکه گفتی که سجده نکنم قبر را چنین مکن و هر که باشد
که تفرقه است در عظمتم بحالت حیات و ممات م سجده ش
متعلق بعموم م و جوازش عام ش بجمیع مخاطب م در تخالف
شرط وجزاش ای قیل بلی بمقابله لا وقیل افعلوا بمقابله لا تفعلوا
م و توقفش ثابت ش ای صدق رویاک وغیرآن م
قو نا ثابت است پس این منع مخصوص بعرض دگرش یعنی شرط
م نه بذاتش ضعیف معارض نشود مرعموم ثابت توی را بلکه
از اشارت شرط و مفعول نهی در جانب نفی سجده قبر مبارک
هم ثابت پس برای حضرت اکرم و مکرم صلعم در حالت حیات

بالاولویة ثابت وعن صهیب ان معاذا لما قدم من الیمن سجد للنبی
صلی الله علیه وسلم فقال یا معاذ ما هذا قال الیهود تسجد لعظمائها
وعلمائها ورأیت النصاری تسجد لقسیسها ولبطارقتها قلت ما هذا
قالوا تحیة الانبیاء فقال علیه السلام کذبوا علی انبیائهم کذا فی تفسیر
کبیر ظاهر است که سجده حضرت معاذ رض تحیة بوده و
سکوت حضرت صلعم بران و فرمود که دروغ گفتند بر
انبیای خود چه از کریمه ما کان لبشر الخ ظاهر است و حکم
شرک نفرمود ازانجا که آنحضرت صلعم منعوت به اوتیت
بجوامع الکلم است این کلام بلاغت نظام که درین بحث
مذکور شد بحکمت است بنا بر موافقت مفهوم کریمه ما کان لبشر
ان یوتیه الله الکتاب والحکم والنبوة ثم یقول للناس
کونوا عبادا لی ولکن کونوا ربانیین بما کنتم تعلمون الکتاب
وبما کنتم تدرسون ه مع اشارت اباحه سجده تحیة واوقات
علی تفاوت الدرجات موافقت آیه فقعوا له ساجدین
ه باید دانست در صورت تعرض باطلل تهمت دعو

مثبتخ الفین بسدفع تعارض باکرمیہ وحدیث شریف مشکلتر
خواہد بود تم الکلام فی اثبات المرام تزین بعد سخن است در پابخہ
فقہا رح فرمودند کما فی فتاوی الہندیۃ من سجد السلطان
علی وجہ التحیۃ او قبل الارض بین یدیہ لا یکفر ولکن یاثم لارتکا
الکبیرۃ ہو المختار ریم قال ابو جعفر رح فان سجد السلطان بنیۃ
العبادۃ او لم تحضرہ النیۃ فقد کفر کذا فی جواہر الاخلاطی ولو قال
للمسلم اسجد للملک والا قتلناک قالوا ان امرہ بذلک للعبادۃ
فالافضل لہ ان لا یسجد کمن اکرہ علی ان یکفر وکان الصبر افضل
وان امرہ بالسجود للتحیۃ والتعظیم لا للعبادۃ فالافضل لہ ان
یسجد کذا فی فتاوی قاضی خان وتقبیل الارض بین یدی العلما
والزاہد فعل الجہال والفاعل والراضی آثمان کذا فی الغرائب
تجوز الخدمت لغیر اللہ تعالی بالقیام واخذ الیدین والانحنا
ولا یجوز السجود الا للہ تعالی کذا فی الغرائب باید دانست
مختار ہمین است کہ سجدہ تحیہ کفر نیست فلا نزاع فیہ ولکن
کبیرہ بسبب انتفار صحت وثبوت اصلی برآنست وبر قول ابو جعفر رح

البتہ سجدہ بہ نیت عبادت کفر است نہ بہ نیت تحیہ ورنہ معارض
شود امر مختار را ولیکن چون نیتہ مخالف انما الاعمال بالنیات است پس
دلیلی بر کفر بودنش می باید و فرضنا بوسیدن زمین پیش علما و زہاد
از افعال جہال است ولیکن بر گنہگاری فاعل و راضی دلیلی باید چہ
بسا است از افعال جہال کہ معصیتہ نباشد و استادن و خمیدن و
دست بہ دست گرفتن کہ اینہم از ارکان عبادت است جائز است
باشد کہ بفارق نیت باشد ورنہ بہ نیت عبادت کفر است
ولیکن بر استثنا سجدہ از جواز دلیلی باید آورد اکنون منکر
سجدہ تحیہ را مجال تکفیر فاعلش نماند و جانب کبیرہ منظور فیہ
است تا دلیلی واجب التسلیم موافق اصول فقہ نیارد و نیافتن
مباحات در افعال صحابہ رضہ دلیلی بر حرمت نایافتہ نتواند شد
بلکہ بسا از مباحات بوقتی واجب لا دا گردد و بسا واجب الترک
پس سخن در نفس امر است نہ در ادا و ترک و ہر چہ آوردہ شد
برا ثبات کافی است حاصل اینہمہ کہ گفتہ شد این است کہ امر
سجدہ تحیہ نباید ورنہ بر ساجد تکفیر و تفسیق ازانکہ امر و نہی

صریحی دران یافته نشد بل جواز بالا شارت یافته شد پس مباح
باشد ونیز باید دانست که ابو رافع قرظی وسید نجرانی گفتند
ای محمد میخواهید که بپرستیم شمارا واختیار سازیم شمارا رب خود
پس فرمود معاذ الله آنکه بپرستم غیر خدای تعالی را وآنکه امر کنم بغیر
عبادت الله سبحانه پس مبعوث کرد مرا الله تعالی باین نه امر فرمود
باین پس نازل شد این کریمه ماکان لبشر الخ مش اینچنین در تفسیر
کبیر مذکوراست م معلوم شد که صحابه کرام وغیرهم رض سجده تحیة
اعلانا نیاورده باشند تا نگویند که حضرت صلعم می پرستانند
خود را اگر اخفا نمودند آن معلوم نیست واگر در اسرار در آتی یابی
که سجده تحیة در ضمن خود موصل بسجده عبادت لله تعالی است
مرعارف بالله تعالی را چنانکه سجده تحیة ملائکه بجای حضرت
آدم عم بنا بر مقصدے که از لما خلقت بیدی ونفخت فیه
من روحی وانی جاعل فی الارض خلیفة ظاهر است مش
موصل الی الله تعالی است م وابلیس لعین از خودی در
استکبار مانده محروم از معرفه وسعادت شد نعوذ بالله تعالی

من شر و رہ ایضا و سجدہ تحیہ حضرت یعقوب برای حضرت
یوسف علی نبینا وعلیہما الصلوۃ والسلام بنا بر مقصدیست کہ در
کریمہ انما اشکو بثی وحزنی الی اللہ و اعلم من اللہ ما لا تعلمون ٥
ای ما لی فی حب یوسف عم مستترا ست ش موصل الی اللہ
تعالی است م چنانکہ در ضمن سجدہ طرف قبلہ سجدہ طرف
نور حجابی است و در ضمنش سجدہ برای اللہ سبحانہ است و در
ضمن مسح و تقبیل حجر اسود مصافحہ و تقبیل ید اللہ تعالی
پس باید دانست اگر سجدہ تحیہ موصل الی اللہ تعالی نباشد
اثم است چنانکہ قیام لقولہ صلعم لا تقوموا کما تقوم الاعاجم
معظم بعضہم بعضا ش شرح این حدیث شریف در ذکر کیفیت
زیارت القبور در ذکر قیام مرقوم است م و قرار داده شد کہ
قول فقہا رح در حرمت سجدہ تحیہ برین مراد باشد زین ابا کہ
با اعتقاد جوازش ترک عملش بوجہ غیر کہ جواز سجدہ تحیہ
نداند و بر ساجد حکم کفر کند یا گمان سجدہ عبودیتہ بردہ ورا
فہمد و نیز اختلاف اولی تر است کما ہو معمول العلماء و حکم

کفر و شرک بر عامل جمیع کفر بر حاکم بسبب اختلاف در عادات
و آنچه از قول فقهاء هیچ یافته میشود شاید که برای حفظ نادان
باشد اکنون سخن است در کیفیت طواف قال سبحانه ولیطوفوا
بالبیت العتیق وقال سبحانه ان الصفا والمروة من شعائر الله
فمن حج البیت او اعتمر فلا جناح علیه ان یطوف بهما ومن تطوع
خیرا فان الله شاکر علیم الایة اطوف بر وزن افتعل گرد
گردیدن بخاصیت باب تفعید تاکید فعل است و بهما شامل
مفعولیة است نه مفعول فیه بمعنی فیهما بدلالت شمول بالبیت
العتیق بمفعولیة نه مفعول باید دانست لغة طواف در محل
خبر بمعنی موضوع شی ای گرد گردیدن هم نتواند شد پس
این طواف اگر از تعبد الله تعالی است برای غیر الله تعالی شرک
فی العبادت است پس طواف بیت عتیق شی که غیر الله تعالی است
هم شرک فی العبادت است و حال آنکه الله تعالی امر
مشرک بمنفر باید و اگر از تعبد الله تعالی نیست برای غیر الله
تعالی شرک فی العبادت نه ولیکن امر طواف عبث است

درحال آنکه الله تعالی امر بعث منیفه باید پس باید دانست
اصل بار تعدیه برای حصول مفعول است مثل چنانکه
ذهب الله بنورهم و بار تخصیص برای تخصیص مفعولی از
مفعولین مثل چنانکه عطیت زید ابدرهم پس
فعل متعدی بمفعولی بنابر تعدیه و تخصیص اصلی
بار تعدیه و تخصیص را نخواهد ازین اصل است
که لغت طواف مثل که متعدی بمفعولی است
هم بار تعدیه فعل و تخصیص مفعول را
نخواهد صلا پس صله علی در یطوفون علیهم و صله بار در لیطوفوا
بالبیت العتیق معنی متفاوت دارد مدخول صله علی بصحت
مفعولیتش مفعول غیرش نخواهد و صله بار بعدم ضرورت
تعدیه فعل و تخصیص مفعول و عدم صحت تبعیض مفعول مقتضی اخراج
مدخول از مفعولیت و مفعول غیرش بضرورت است پس
مفعول مقتضی بدلالت قرینت الله سبحانه است و صله بار مفید
معنی سبب ایقاع فعل بواسطه مدخول که شامل است

مر مفعولیت را نہ فاعلیت را ش تنبیہ است زمخشری و بیضاوی قول شر
شامل فاعلیت ہم تواند شد چنانکہ نسبت باثم ہم نسبت بمفعول
مقتضی است ش برین تقدیر نظم شریف دلیل فوائد باب
العتیق خواہد شد م پس این طواف تعبد اللہ سبحانہ باشد و رست
و ہمچنین ش بہ تقدیر ان یطوف اللہ بہا ہم طواف صفا و مروہ
تعبد اللہ سبحانہ غیر واجب رہ از مباحات و طواف مستحب است
است ش کما قیل فی الاول الثانی فیہ انہ فی الجواز رخصۃ
الطواف بہما الا عن الطواف بینہما و عندنا الاول غیر واجب
انما الثانی ہو الواجب انتہی تفسیر کبیر و این تقدیر ان یطوف
بہا است م پس این کریمہ دلالت نمیکند بر سعی میان صفا
و مروہ و لاکن این سعی رسول اللہ تعالی صلعم کما ثبت انہ علیہ
السلام سعی لما دنا من الصفا فی حجتہ و قال ان الصفا والمروۃ
من شعائر اللہ ابدءوا بما بدء اللہ بہ فبدء بالصفا ذی علیہ حسبی
را ای البیت الحدیث امر من اللہ تعالی باشد کما روی
عن النبی صلعم انہ قال ان اللہ کتب السعی فاسعوا الحدیث

تعظیم اللہ تعالیٰ از عبادت اللہ تعالیٰ است مامور بہ باشد ہمچو طواف بیت عتیق یا غیر مامور بہ ہمچو طواف صفا و مروہ از انجا کہ جسد انبیاء اللہ تعالیٰ و بعض اولیاء اللہ تعالیٰ علی نبینا و علیہم الصلوٰۃ والسلام کہ محل قلب مس نور تجلی سنی ربوبیۃ اللہ تعالیٰ است اشرف از صفا و مروہ است طواف ایشان ہمچو طواف بیت عتیق است اجرا طواف قبر شان کہ محل جسد شان است ہمچو طواف صفا و مروہ تطوعا خیرا اصل باید دانست ثبوت شئ بشئ لزوم نفی ما وراء ش نکند تا نفی صریحش نباشد ورنہ قیاس کہ از اصول اربعہ اہل سنت و جماعت مجمع علیہ است باطل باشد و آن باطل نتواند شد باجماع م پس اگر نہی صریح واجب التسلیم برین عا آوردہ شود از ان گزیر نیست ورنہ قیاس جواز ہمچنین طواف بر مشروعیۃ طواف بیت عتیق است چنانچہ جواز بوسہ ہر معظم از مشروعیۃ بوسہ حجر اسود است ش کما فی الدر المنظم فی ذکر کیفیۃ زیارۃ القبور الخ قال الحافظ ابن حجر استنبط بعضہم من مشروعیۃ تقبیل الحجر الاسود جواز تقبیل

م ونیز بفضل تخصیص موہوب لہ وموہوب بہ از ینجا است
کہ ذبیح میکرد صلعم گوسپند برای اصابت ثواب بحضرت خدیجہ
رضہ وبزنان احبارہ خدیجہ رضہ می بخشید اخرج البخاری ومسلم
وترمذی عن عائشہ رضی اللہ تعالی عنہا الی ان قالت ربما ذبح
الشاۃ ثم یقطعہا اعضاءً ثم یبعثہا فی صدائق خدیجہ الحدیث
چہ درین ورای ثواب سر ورروح حضرت خدیجہ رضہ ہم
ملحوظ بود کہ درحالت حیات خود ہم بایشان می بخشید۔
ف روزی نان باریک گندم از آتش سخت شدہ
برسفرہ حضرت سید عالم صلعم بود فرمودند برای خدیجہ
بخشند کہ او می پسندید وآیتار ذی القربی مقدم ومفید تر
باستحقاق رحم دلیل دیگر بفضل تخصیص موہوب لہ است
قال سبحانہ آت ذا القربی حقہ والمسکین وابن السبیل الایہ
ش تنبیہ ازینجا رد آنست کہ گفتہ شد تخصیص موہوب بہ و
موہوب لہ بدعت است م وتعیین زمانی سنت مستحبہ است
کما فی التفسیر الکبیر انہ صلعم کان یاتی قبور الشہداء راس

کل حول فیقول سلام علیکم بما صبرتم فنعم عقبی الدار و الخلفاء
الاربعة ہکذا یفعلون انتہی ازینجا ایصال ثواب سالانہ ہم
ظاہر است پس قریب را زیارت قبر اولی است و بتعذر زیارت
را ایصال ثواب و حاضری سال بسال بر مقابر کہ عرس
عبارت ازانست ہم ازینجا است و در مشکوٰۃ شریف است
از محمد بن النعمان یرفع حدیث قال صلی اللہ علیہ وسلم من زار
قبر ابویہ او احدہما فی کل جمعة غفر لہ وکتب برا الحدیث وقال اللہ
تعالی واذکروا اللہ فی ایام معدودات الایۃ و روز سوم بخانہ
اہل تعزیت رفتن و دعاے خیر کردن طعام فرستادن سنت است
از انجملہ حضرت رحمة عالم صلعم بروز سوم بخانہ آل جعفر بن
ابی طالب تشریف فرمود و فرزندان جعفر را دلداری نمود
و دعاے خیر کرد مرایشان را طعام فرستاد مدارج النبوت
و در کتاب فتاوی اوزجندی مولف ملا علی قاری روایت
است کان الیوم الثالث عن وفات ابراہیم بن محمد صلی اللہ
علیہ وسلم جاء ابوذر عند النبی صلی اللہ علیہ وسلم معہ لبن الناقۃ

قال رسول الله صلی الله علیه وسلم اللیلة الاولی عسیرة علی المیت
فتصدقوا له وینبغی ان یواظب علی الصدقة للمیت سبعة ایام وقیل
اربعین فان المیت یتشوق الی بیته الحدیث باید دانست تصدقوا
عام است از وی مخاطب وصدقه ومتصدق له وزمان بدلالة
عمومیت و اربعین اولی است از سبعه و زیادت برین ممنوع نیست
که از تطوع است ش نمی بینی که زیادت عبادت نافله بر فرض
وواجب از تطوع است وقال سبحانه فمن تطوع خیرا فهو خیر له م
ازینجا است که چهل روز متصل تصدق کرده باشد از هر چه تواند
ش از عبادت مالی وبدنی وروحی همانا که موافق کریمه وافعلوا
الخیر لعلکم تفلحون است م و مواظبة ترک روزی از اربعین
نخواهد پس بروز سوم ودهم وبستم وچهلم باز زیادت صدقه
نیز که در ضمن اربعین است وششماهی وسالانه نیز که در ضمن
عموم تصدقوا است ومنهیت درینها مگر زیادت صدقه وثواب
که مراد است وزیادت ممنوع نیست که در معنی تطوع خیر است
ودرین تعیین حکمتی است که بمقتضای من جاء بالحسنة فله عشر

امثالها حیله دیگر حاصل میشود و نیز حکمتی دیگر هم باشد والله تعالی اعلم مش در بیان اهداء صدقه که در جامع الفقه از مجموع روایت است اما اگر کسی از ملک خود طعام میکند و فاتحه میدهد خورندن هم حلال است زیرا که پیغمبر صلی الله علیه وسلم بروح حمزه رضی الله تعالی عنه سوم روز و دهم روز و بستم روز و چهلم روز و ششماهه و سالانه طعام داده و صحابه نیز همچنین کردند هر که ازین منکر باشد پس او از رسول الله صلی الله علیه وسلم و اجماع صحابه رضی الله عنهم منکر باشد انتهی ازینجا است که سوم وغیره سنت است مع تخصیص صدقه برای ارواح شب جمعه و عیدین و شب برات ازینجا است که در جامع الروایات فارسی از دستور القضات حدیثا عنه صلعم نقل کرده که ارواح مومنان می آیند در شب جمعه پس استاده شوند بخانه های پس ندا میکنند هر یکی باواز حزین یا اهلی و اولادی و اقربائی بر نسید چیزی بر ما صدقه مش فی دستور القضات من العتادی الغنیه ان ارواح المومنین یاتون فی کل لیلة الجمعة و یوم الجمعة فیقومون بفناء

بیوتہم ثم ینادی کل واحد منہم بصوت حزین یا اہلی واولادی
واقربائی اعطفوا علینا بالصدقة واذکرونا ولا تنسونا وارحمونا
فی غربتنا وقلة حیلتنا فی قبر ضیق وسجن وثیق وغم طویل وفقر شدید
وقد کان ہذا المال الذی فی ایدیکم فی ایدینا لو ننفق فی طاعة
اللہ تعالی لم نسئل منہ شیئا وانتم تاکلون وتشربون ونحن نحاسب
ونعذب فان عطفوا رضوا بالصدقة ودعوا لہم بالبرکة والا فیرجعون
منہ بآئسا حزینا ثم ینادی کل واحد منہم بصوت حزین اللہم اقنطہم
من الرحمة کما اقنطونی من الدعاء والصدقة ہ وعن ابن عباس
رضی اللہ عنہما یقول اذا کان یوم العید او یوم جمعة او یوم عاشورا
او لیلة النصف من شعبان یاتی ارواح الاموات ویقومون
علی ابواب بیوتہم فیقولون ہکذا ہم واز شرح امالی حدیث آمدہ است
صدتم کہ ارواح مسلمان دہ سال ہر روز و دہ سال در شبہای
جمعہ و دہ سال در شبہای عیدین می آیند و بروایتے بعد
سی سال تا قیامة در شب عید برات و ہر شب جمعہ می آیند
وہو الصحیح و باید دانست تخصیص امریست کہ اگر گذاشتہ شود

تخصیصے دیگر ناگزیر است تا آنکه عدم تخصیص هم تخصیص است
و در تجویز این تخصیص امر و افعلوا الخیر مشترک مطلق شود و البته
توقف اصابت ثواب در تخصیص و عدم اصابتش در غیر مخصوص باطل است
و همچنین جائز است مصافحه و معانقه بروز جمعه و عیدین
که درین زمان مروج است نه توقف نیل ثواب به تخصیص جمعه
و عیدین به نفی جوازش بروز دیگر و نیز آمدن اقربا و احبا
بخانه اهل ماتم بنا بر ادای حق العبد لازم اجتماع ناگزیر است
و سبب زیادت اسباب مغفرت بکلمه و کلام شریف و طعام
و اطعمه لطیف خصوصا بروز سوم که روز اتمام ماتم است و تفریق
اجتماع غیر ممنوع و کو جهه تعالی معین مشروع و نفی این ترتیب
نتواند شد پس اجتماع موجب خیر در حق زنده و مرده بوده باشد
پس تنبیه ازینجا در دانست که گفته شد تخصیص ثانی اجتماع
بدعت است هم پس تخصیص تاریخ رحلت صلحاء برای ایصال
ثواب بایشان اولی است چه آن روز رحمت در حق ایشان است
و هم در حق متعلقات ایشان چنانکه وقت ولادت سعید بسعادت است

نفسہ وتم لغیرہ چہ میدانی کہ وقت ولادت باسعادت وکرامت
در حمۃ حضرت رحمۃ للعالمین مکرم ترین اوقات بکرامۃ کلی بوجہ سببیت
وجود خیرات کلہا است ہمچنین وقت مواصلت بحکم آنکہ فرمود صلعم
حیاتی خیر لکم ومماتی خیر لکم ہم والموت جسر لیوصل الحبیب الی الحبیب
بہ تبیین نسبت بخواص منشے از عموم ش ای منع عالم م یا نسبت
بعوام منشی از خصوص ش ای منع مخصوص برائے عوام م
در تخصیص اگر شبہ آرند فہو المقبول والا لا محذور در سفے المراد ش
در مجموع الروایات است اذا اراد ان تخذ الولیمۃ تجدد بادراک
یوم موتہ ویحتاط فی الساعۃ التی نقل روحہ فیہا لان ارواح
الاموات یاتون سفے کل عام فی ذالک الموضع فی تلک الساعۃ
ینبغی ان یطعم الطعام ویشرب الشراب فی تلک الساعۃ فانہ
بذلک یفرح روحہ وان فیہ تاثیرا بلیغا کذا فی خزانۃ الجلالی
وجمع الجوامع عن جلال الدین السیوطی وقد ذکر بعض المتاخرین
من المشائخ المغرب الیوم الذی وصلوا فیہ الی جناب العزت
وخطائر القدس یرجے فیہ من الخیر والبرکۃ والکرامۃ والنورانیۃ

از مشوشات اختلاف از تفسیر کبیر توان یافت هم لیس یعنی
باستثنا منقطع رسیدن نشاید فیارب ما الهو لا را القوم لا تکاد ون
ان یفقهو حدیثا اش فی العینی من احسن محامل ہذا الحدیث بان تکون
المراد منہ حکم المساجد فقط وانہ لا تشد والرحال الی مسجد من المساجد
غیر ہذہ الثلثۃ واما قصد غیر المساجد من الرحلۃ فی طلب العلم و فی
التجارۃ وزیارۃ الصالحین والمشاہدۃ وزیارت الاخوان ونحو ذالک
فلیس فی النہی انتہی من ہدیۃ الحرمین م المقبور ونیز ایصال نفع اعمال
از فرض وواجب وسنت مالی وبدنی ودعا برای متعلق ایصال
غیر محال اگرچہ از گزشتہ باشد یا موجود یا آیندہ میشود کما فی
قولہ تعالی حکایۃ عن نوح علی نبینا وعلیہ السلام رب اغفر لی
ولوالدی ولمن دخل بیتی مومنا وللمومنین والمومنات ط
از مومنین ومومنات امت مرحومہ مراد است وامر الی حبیبہ محمد
رسولہ صلعم مع اشتراک مع غیرہ صلعم واستغفر لذنبک وللمومنین
والمومنات ثابت است وتفعل آنحضرت صلعم عن جابر اوامر لوجوبہ
رضی اللہ تعالی عنہ قال صلیت مع رسول اللہ صلعم عید الاضحی

فلما انصرف اتی بکبش فذبحه فقال بسم الله الله اکبر اللهم هذا
عنی وعمن لم یضح من امتی رواه احمد و ابو داؤد و الترمذی ش
من امتی عام است از گزشته و موجود و آینده که از امتش هستند
صلعم م و از احیا باموات به نماز جنازه که فرض کفایه است
و از اموات باحیا به همدگر لقوله علیه السلام من جاء المقابر ثم قرء
فاتحة الکتاب وقل هو الله احد والهٰکم التکاثر ثم قال انی جعلت
ثواب ما قرءت من کلامک لاهل المقابر من المؤمنین المؤمنات
کانوا شفعاء الی الله تعالی * لفظ کانوا دلالت میکند بر تحقق فعل
در زمان حال و مستقبل از شفعاء والاشفاعة در زمان ماضی لا معنی
لها ست و این اشفاع عام الوجوه مخصص بالوجه بدلالة اللفظ
ازین حدیث شریف نتواند شد بل نظر بتائیدات مثبت عبا
اشفاع عام الوجوه را توسع از اهل عالم روح و شهود و برزخ و
آخرت بهمدگر باخلاف عالم تواند شد ش تنبیه ازینجا است
جواز خواندن قران مجید بر قبور و شعور مقبور بزائر و تابید و اثبات
که انفاع و انتفاع بهمدگر از عالم شهود و آخرت و برزخ که گذشتگی

فله خیر منها نتواند کرد نه بعمل غیر شرح ای سخن آنکه بعمل غیر است م
و نفی بعض منع ثبوت بعض میسکند و عطف این جمله بر جمله است
بطور دلیل دعوے و هم علة دلیل اول یعنی که نفی عفو و مغفرت مثبت به
الخ م بدانکه ما سعی و ما کسبت بمعنی ما عمل مع نیت صحیحه نفس عمل است
و سخن در نیت صحیحی است که توقف جزای اخروی بآنست و آن
بیان
مقصود و ما موصوله است که متغایر و متاخر نیت صحیحه نفس عمل است
بیان
بدلالة مفعولیه ما موصوله مر فعل بعد شرا یعنی لوجه الله تعالی یا
لغیره تعالی پس هر عمل رجوع میسکند بنفس عامل در وجه استحقاق
جزای اخروی نه استحقاق ما یراد غیر جزای مذکور که خارج از بحث
مقصود است اکنون آن کریمه من عمل صالحا فلنفسه را در تفسیر کریمه
کل امرء بما کسب رهین الا یه مخصوص مومنین بسوق کلام سابق و
لاحق و من اساء فعلیها را در تفسیر کریمه ان لیس للانسان الا
ما سعی و کل نفس بما کسبت رهینة مخصوص کافرین بنظم عبارت
سابق و لاحق توان گفت نه اینکه شرح این سخن نفی در مقابله
ثبوت معنی ما عمل است م جزاے عمل بغیر عامل نتواند رسید

که دلالت لفظے ازینها ندارد و حالانکه جزا امری متاخر از عمل بفعل

معطے ذو القوة المتین است که او را نفی حقیقی تخصیصا با تعالی

جزاے اعمال مطلق از حسنات و سیئات در صورت حقوق عباد

که بقوله علیه السلام مصرح است فی المشکوة عن ابی هریرة قال

قال رسول الله صلی الله علیه وسلم الی ان قال ان کان له عمل صالح

اخذ منه بقدر مظلمته وان لم تکن له حسنات اخذ من سیئات

صاحبه فحمل علیه رواه البخاری سے یا مش تردید است بر حقوق عباد

م قصد عامل بغیرش در حسنات اگرچه از فرض عین باشد

یا مستحب از مالی باشد یا بدنی نتواند شدش فاعلش یا نفی تحریم

... ان تصلی لهما وان تصوم لهما دلالة بر تعمیم از فرض و نفل است

نه بر تخصیص و قیاس باید کرد دیگر عبادات را بر نماز که مستجمع عبادات

است و اگر تفصیلے زیاده تر باید رجوع بکتب مفصله اهل سنة

و جماعة لازم مش فی ذخیرة العقبی الانسان له ان یجعل ثواب

عمله لغیره عند اهل السنة والجماعة عن الصلوة والصوم والحج والصدقة

والتلاوة وغیرها من جمیع انواع البر ویصل الی المیت وینفعه قالت

المعتزلة ليس له شيء من ذلك انتهى وكذا في البحر الرائق وغيره
م والبته سقوط عمل از ذمه غير عامل در واجب لنفسه بجزاى عمل
غير نتواند شد آرى نفعيكه از عمل غير رسد اين استحقاقش باستحقاق
عمل عامل است كه مى بخشد او را كه متعلق بتقدير وقضا است نه به
تقدير وقضا آزانجاكه نزول كريمه كل نفس الخ مخصوص در
شان كفار است بدلالة نظم ما قبل نه مومنين بدلالة استثناء
ما بعد اى الا اصحاب اليمين فائده نفى احكام نفع عمل غير مخصوص باش
ش صفة اصابة مع متعلقاتش هم مومنين از ين كريمه
نتواند شد و نه تعارض وهمچنين كريمه ان ليس للانسان الخ
بدلالة ديگر از نظم وشان نزول ضرورت رفع تعارض و از
ملائكه بانسان لقوله تعالى والملائكة يسبحون بحمد ربهم ويستغفرون
لمن في الارض ط الا ان الله هو الغفور الرحيم ه واز انسان
بملائكه شركت بصلوة مع النبي صلعم اشتهر است بلكه اين انتفاع
وانتفاع بعمل غير در ديگر اشيا نيز تواند شد چنانكه از تسبيح
سبزه برگور بصاحب گور عن ابن عباس رض ان رسول الله صلى

علیہ وسلم مر علی قبرین فقال انہما لیعذبان وما یعذبان الا
فی کبیر اما احدہما فکان لا نیترہ من بولہ واما الآخر فکان یمشی بالنمیمۃ
ثم اخذ جریدۃ رطبۃ فشقہا باثنین فجعل علی قبر واحدۃ فقالوا یا
رسول اللہ لم فعلت ہذا فقال لعلہ یخفف عنہما ما لم ییبسا * ونہٰذا المشکوٰۃ
باختلاف اللفظ متفق علیہ این فعل حضرت صلعم مخصوص باعجاز
نتواند شد بدلالہ تحویل تخفیف بما لم ییبسا نہ بفعل حضرت صلعم
و در فتاوی ہندیہ است وضع الورد والریاحین علی القبور حسن
نیز این انفاع و انتفاع اختیاری وہم اضطراری تواند شد
کہ حقیقتش اہل ادراک حقائق خفیہ تواند دریافت ش تنبیہ
ازینجا روشنست کہ گفتہ شد نفع اعمال بغیر عامل ہم میرسد
پس از احیا نفعی باموات نتواند شد ہم اللہم صل وسلم
علی محمد نبی الرحمۃ وعلی جمیع آلہ کما تحبہ وترضاہ وتشفعہ فینا وترحمنا

بسم اللہ الرحمن الرحیم

حامدا ومصلیا ومسلما در تحقیق معنے کریمہ ما اہل بہ
لغیر اللہ و ما اہل لغیر اللہ بہ مقدمہ بدان کہ

واصل الاہلال رفع الصوت ای رفع بہ الصوت للصنم وذلک
قول اہل الجاہلیۃ باسم اللات والعزی وفی انوار التنزیل ای
رفع بہ الصوت عند ذبحہ للصنم وفی حاشیتہ معنی یرفع الصوت
للصنم ان یذکر اسمہ عند الذبح علی ما فی الکواشی وتاج البیہقی
وغیرہما ومعنی ما اہل بہ لغیر اللہ نودی علیہ بغیر اسم اللہ اقام
للصنم مقام لغیر اللہ بدلیل قولہ تعالی ما ذبح علی النصب
تنبیہا علی ان المقصود بالخطاب ہم المشرکون لانہم کانوا یستحلون ہذہ
الامور ولیس المراد ح شاید کہ المراد خبر مقدم باضمار قبل الذکر باشد
وتخصیص الغیر بہ اسم موخر وعلی ما ذہب الیہ ح متعلق تخصیص والا
استقامۃ معنی عبارت بفہم نمی آید واللہ تعالی اعلم بما قصد المحشی
تخصیص الغیر بہ علی ما ذہب الیہ عطا ومکحول والحسن والشعبی وسعید بن
المسیب حیث اباحوا ذبیحۃ النصرانی اذا سمی علیہا باسم المسیح لانہ خلاف
مذہب الائمۃ الثلث مالک وابی حنیفۃ والشافعی رح فانہم
اتفقوا علی حرمتہا عملا بظاہر النص + ازین عبارات ظاہر است
کہ درینجا تقیید اہلال بذبح است تا آنکہ نزد ائمہ ثلاثہ رح وازا

بر شرح و حاشیه در تخصیص صنم بمقابله عموم غیر الله و مقصود تو
خطاب مشرکین و لیس المراد انه وارد تواند شد سخن کرده میشود
که بسبب ظاهر تواند شد و شاید که عبارت محشی مضطرب شده یا متغیر از ناسخ
م پس تجرد به ترک تقیید اهلال بذبح بلی دلالة انچه نزدید چه
اعتزال از جماعة است پس اهلال بتقیید ذبح بتقیید اهل بر چهار
وجه تواند شد اهلال برای الله سبحانه یا برای غیر او سبحانه
و باسم الله سبحانه یا باسم غیر او سبحانه و از ین چهار پنج دیگر آید
اهلال برای الله سبحانه باسم او سبحانه یا باسم غیر از هیچ
یا برای غیر او سبحانه باسم او سبحانه یا اسم غیر او سبحانه یا باسمه
تعالی مع اسم غیره تعالی پس اهلال لله تعالی باسم الله تعالی
به نیت صحة ذکوة در حکم حلة است و اهلال لله تعالی باسم غیره تعالی
و اهلال لغیره تعالی باسمه تعالی یا باسم غیره تعالی و باسمه تعالی
مع اسم غیره تعالی بر وجه عطف باشد یا شرکت به نیت صحة
ذکوة در حکم حرمت است موافق مقصود هر دو کریمه مثل فی الهدایة
والثانیة ان یذکره موصولا لا علی وجه العطف والشرکت بان یقول

ما موصوله مبطل تخصیص ذبیحه است وحال آنکه سخن در تعلیم حلت
وحرمت حیوانات مخصوص بذبح ش باشارت تخصیص مفعول
بضمیر متصل اهلّ به بار وصراحة استثنار لاحق م است بخصوص
نظم صراحتاً پس تعمیم نعت بمقابله خصوص نظم نتوان گرفت
نمی بینی که زید اذبح علی النصب عموم ما موصوله را در مقابله
خصوص نظم صریح گنجایش نیست ش پس مندفع شد زعم تعمیم
که از جهت ما موصوله توان شد م وتسمیه با لله شرط ذبح ومذبح
مذکی غیر نجس العین است تا آنکه غیر ماکول اللحم هم مزکی شود در حد جواز
غیر خوردن ش چنانکه در فقه مذکور است پس مندفع شد زعم ا
منتسب لغیر الله تعالی اگرچه از ماکول اللحم باشد در حکم نجس العین است
که پاک نمی گردد بتسمیه تکبیر هم معنی ما ذبح علی النصب ترجمه جانوریکه
ذبح کرده شود از ذابح تمام از مومن و کافر برای اصنام نزد عموم
عموم ذابح از مومن و کافر بنا بر شارت فعل مجهول تبویع
فاعل است م ش فی حاشیته انوار التنزیل قوله ما ذبح علی النصب
لعدم ذبحه ذبحا شرعیا ان کان الذابح کافرا ولموافقته الکفار

ان کان مسلمام و ترک صلہ لام بر بنای شہرت انتساب
لغیر اللہ تعالی است ش فی انوار التنزیل علی معنی اللام او علی
اصلہا بتقدیر انتہی و لم یذکر التقدیر م و اختیار صلہ علی بر اثبات
کراہت تعیین مکان ذبح پیش اصنام بدلالہ علی بر ظرفیہ ستعدا
مجازی نبا بر رفع مشابہت کفار سوای حرمت انتساب کہ مستفاد
از صلہ لام متروک است نہ ش بر اثبات کراہت م مکان عام
سوای نزد صنام نمی بینی تعیین ذبح بہ منا از شعار اسلام است
و غیران چنانکہ در صحیح نسائی است ان رسول اللہ صلعم کان
یذبح او ینحر بالمصلی و غیر آن ناگزیر است ش پس لقع شد زعم
انکہ تعیین مکان ذبح سبب حرمت و کراہت است م و باید دانست
کہ مذبوح علی النصب و ما اہل بہ لغیر اللہ و ما اہل لغیر اللہ در وجہ
انتساب متحد است معنا پس اگر ذبح دون التسمیہ مراد نباشد
فائدہ تخصیص ما ذبح علی النصب از ما اہل بہ لغیر اللہ و اہل لغیر اللہ
نتواند شد و باتحاد تکرار بی فائدہ خواہد شد با اہمال عطف
و خود ظاہر است کہ از لفظ ذبح دلالتی بر معنی التسمیہ نیست بنا بر آنکہ

ولا سائبة ولا وصیلة ولا حام ولکن الذین کفروا یفترون علی
الله الکذب ط واکثرهم لا یعقلون ترجمه شروع نکرده است
الله تعالی از بحیره و سائبه و وصیله و حام چیزی را حرمت را ولیکن آنانکه
کفر کردند افترا میکنند بر الله تعالی دروغ را آنچه اختیار کرده اند
از حرمت و بیشتر ایشان نمی فهمند معنی افترا را که از سابقین شان
آمده یا عذاب و عقاب افترا را باید دانست که سائبه ...
از سیب بفتح اول و سکون ثانی بمعنی رفتن پس سائبه رونده
است و در اصطلاح ناقه است که گذاشته شود مرفوع الانتفاع
بها بر مراد نص مجید پس حیوان رونده غیر ناقه را هم برین قیاس
سائبه میتوان گفت چنانکه درین دیار هنود کافران بزعم
خیر نفس خود یا غیر خود گاوان مرفوع الانتفاع میگذارند
و حرمتش از اقرار صریح کافرانست پس تخصیص سخن در سائبه
ازانست که سخن در حرمتش رفته هم ازینجا که سخن حرمة در ما اهل
لغیر الله و ما اهل لغیر الله به است سائبه شامل و نکلوا مما ذکر اسم
الله علیه تواند شد پس ازینجا روشن است که سائبه را حرام گفتند

وحیوانی راکه بنام بزرگان مشهور کرد و در حکم سائبه کرفتند تتمهٔ تنبیه
آنکه شکر بگری غالبا جز بیان صوم و صلوة و ما یتعلق بهم همه افعال ظاهر
و باطن لوجهه تعالی علی لغیره تعالی است چنانکه دادن چیزے
بکسے لوجهه تعالی و اضحیه حضرت نبی الرحمة صلعم از برای امة و اضحیه
حضرت مرتضی کرم الله تعالی وجهه آمده از بهر حضرت نبی الرحمة
صلعم و غیره صلعم که تا این دم است فی المشکوة عن حنش قال
رأیت علیا یضحی بکبشین فقلت له ما هذا فقال ان رسول الله صلی الله
علیه و سلم اوصانی ان اضحی عنه فانا اضحی عنه ش این مسئله
در کتب اہل سنت و جماعت مکتوب و معروف است و درین تنبیه اہتمام
آنست که انتساب لغیره تعالی لوجهه تعالی از حسنات است با
ابطال ادعا آنکه انتساب لغیر الله تعالی مطلقا حرام است
و جزای عمل بغیر عامل نمیرسد هم و گفته شد که حرمت سائبه
بسبب عدم خروج از ملک مسیب است بسبب عدم مقبوضیتش از
جانب دیگر انتهی و حال آنکه خارج میشود بمجرد اخراجش برآنکه
خروج بذاته شی از ملک محتاج مصاحبه و بقبض قابض غیر نیست

مگر بعوض یا بقصد شرط پس خروج مسیح مشروط بنقیص یا جمال یا بغیر آن صوری یا معنوی حسب الشرط صحیح است از آنجا که حقیقة درصورت از روح مصرف بتصریف مصرف حقیقی است بر قبض معنوی حقیقتاً نتواند شد و از آنجا که جزای اضحیه بنفسها است لقول علیه السلام سمنوا ضحایاکم فانها علی الصراط مطایاکم بدیذ بغیرها در صورت عدم خروج از ملک و عمل اختیار ضعیفه حضرت نبی الرحمة صلعم از بهر امته بر خلاف حقیقه خواهد بود العیاذ باللہ تعالی من سوء الفهم والاعتقاد و از آنجا است که نذر نفس مندور به برای مندور له غیر اللہ تعالی و تصرف بمصارف لوجه اللہ تعالی نیابتاً از طرف مندور له بضرورت صحیح است و حساب بر ذمه ناذر پس هوشیاری درکار لازم او باشد و نیز بداند که انتساب بغیر اللہ تعالی هیچ انتساب مخصوص اللہ تعالی از مومن نتواند شد بدلالة ایمان پس فعل مومن را که محتمل بر نیت است پس شک دانستن امریست مخفی و بدانی چون نیت هم منسوب به بدی نتوان کرد ان بعض الظن اثم مگر آنکه که اشکار اگردد خفی را موافق حکم

اہل سنت و جماعت حنفی بر تفتیش لازم است نہ تکفیر زیرا کہ درین ہر دو
اگر میہ سخن صریح از حرمت حیوانات است نہ از منتسبات عامہ پس
سخن صراحت در حرمت منتسبات عامہ از مومن و غیر مومن از نیہاں نیز
اہل توان شد کہ افترا باشد. البتہ منتسبات لغیرہ تعالی لوجہ
تعالی از حیوان و غیر آن بمومن نوری بر نوری دارد بسبب
نسبتین بر تفاوت حال منتسب الیہ و خیریت بر خیری ادا در
الحق العبد و الحق سبحانہ و منتسبات لغیرہ تعالی دون لوجہ تعالی
از حیوان و غیر آن ظلمتی دارد بسبب حرمت اسراف یا شرک
باللہ تعالی و تشبہ مشرکان تا بہا بنا بر تقرب بسجو تقرب
مخصوص اللہ تعالی از شرک باللہ تعالی است و آنکہ بنا بر تقرب
نیست از اسراف است پس حق تقوی اللہ تعالی آنست کہ
از منتسبات لغیرہ تعالی کہ لوجہ تعالی نباشد پرہیز د تا آنکہ
از آب پاک از دست غافل ہم پرہیزدم کہ فعلش
لغیر اللہ تعالی بود و از ینجا است کہ فعل خود ہم وقت غفلت
لغیر اللہ تعالی است و بی شبہہ ظلمت منتسبات لغیر اللہ تعالی را

وعاملهما کذا واعلموا ان ہذا وقت یغبط الیہ الانبیاء والملائکۃ
وما ہو الا بالانتظار فسرّوا بظہورہ صلعم علی ما اتم اللہ تعالیٰ رحمتہ
التی توقفت علی ظہورہ صلعم کما قال اللہ تعالیٰ وما ارسلناک
الا رحمۃ للعالمین خصوصا بظہورہ وعموما بوجودہ صلعم وقولہ صلعم
للسائل عن صوم یوم الاثنین ذلک یوم ولدت فیہ اشارت الی
شرف الیوم وتعظیمہ بالتعبد فیہ والسرور فیہ بولادتہ صلعم
شکر اللہ الرحمن باظہارہ ایاہ رحمۃ للعالمین وآوصی النبی صلعم
بلالا بصوم یوم الاثنین وقال فیہ ولدت وفیہ انزل علی و
فیہ ہاجرت وفیہ اموت الحدیث فالتعیین لما ینبغی فیہ ظاہر او
لمن یعظمہ باتیان الحسنات ویفرح بولادتہ صلعم فیہ
فیشکر بنعمائہ سبحانہ ومن لا فلا وقد تقرر من یفرح بنعمۃ المنعم
لیفرح بہ ومن یفرح بشخص لیفرح بہ فلیس الا مستوعا الی الیوم
الآخر فقال علمائنا شکر اللہ تعالیٰ سعیہم ذکر ولادتہ صلعم باجتماع
الناس فی یوم معین بدعۃ حسنۃ بالاجماع ولا اصل لہ فی الشرع
الشریف للحیثیۃ المجموعیۃ وفی القرون الثلثۃ المنیفۃ وبعضہم

استخرجوه قياسا كما ذكر المتأخرون واخذوا به فلنقتصر
عبارات المعتبر من كتاب سبيل الهدى والرشاد في سيرة خير العباد
قال اول من احدثه ملك عادل عالم وقصد به التقرب الى الله تعالى
وحضر عنده فيه العلماء والصلحاء من غير نكير منهم وارتضاه ابن دحية
وصنف له من اجله كتابا فهؤلاء علماء متدينون رضوه واقروه
ولم ينكروه انتهى وفي الباعث على انكار البدع والحوادث قال
مثل هذا الحسن يندب اليه ويشكر فاعله ويثنى عليه وفي الدر المنظم
وقد عمل المحبون للنبي صلعم فرحا بمولده الولائم فمن عمل ذلك
الشيخ ابو الحسن المعروف بابن قفل قدس الله سره وشيخنا ابو
الحجازي قال رأيت النبي صلعم وداراني وقال لا تحزنك كان
بيده قضيب فقلت لاي شي يا رسول الله فقال حتى لا تبطل المولد
ولا السنن ويقول الشيخ ابو يوسف موسى الزرهوني رأيت النبي
صلعم في النوم فذكرت له ما يقوله الفقهاء في عمل الولائم في المولد
فقال صلعم من فرح بنا فرحنا به انتهى وفي قول زيد المحب
مع احبابه ويقول المنصور الغبار رأيت النبي صلعم في المنام

يقول لي قولك لا يحبه يعني المولد وما عليك ممن اكل وممن لم
ياكل انتهى وقال الحافظ وقد ظهر لي تخريجه على اصل ثابت في الصحيحين
من ان رسول الله صلى الله عليه وسلم قدم المدينة فوجد اليهود يصومون
يوم عاشوراء فسالهم فقالوا هذا يوم اغرق الله فيه فرعون ونجى موسى
فنحن نصوم شكرا لله تعالى فقال انا احق بموسى منكم فصامه وامر
بصيامه فيستفاد منه فعل ذالك شكرا لله تعالى على ما من به في
يوم معين من اسداء نعمة ودفع نقمة ويعاد ذلك في نظير ذلك
اليوم من كل سنة والشكر لله تعالى يحصل بانواع العبادات والسجود
والقيام والصدقة والتلاوة واي نعمة اعظم من النعمة ببروز
هذا النبي الكريم نبي الرحمة في ذلك اليوم وقال شيخنا رحمه الله تعالى
في فتاواه عندي ان اصل عمل المولد الذي هو اجتماع الناس
وقرءة ما تيسر من القران ورواية الاخبار الواردة في مبدا امر النبي
صلعم وما وقع في مولده من الايات ثم يمد لهم سماط ياكلونه
وينصرفون من غير زيادة على ذلك من البدع الحسنة التي
يثاب عليها صاحبها لما فيه من تعظيم قدر النبي صلعم واظهار الفرح

والاستبشار بمولده الشريف قال وقد ظهر لی تخریجه علی اصل آخر
غیر الذی ذکره الحافظ وهو ما رواه البیهقی عن انس رضہ ان النبی صلعم
عق عن نفسه بعد النبوة مع انه ورد ان جده عبد المطلب عق عنه
فی سابع ولادته صلعم والعقیقة لا تعاد مرة ثانیة فیحمل ذلک علی ان
هذا فعله صلعم اظهارا للشکر علی ایجاد الله تعالی ایاه رحمة للعالمین وتشریفا
منه صلعم کما کان یصلی علی نفسه کذلک فیستحب لنا ایضا اظهار الشکر
بمولده واطعام الطعام ونحو ذلک من وجوه القربات والمبرات
انتهی وفی شرح سنن ابن ماجه الصواب انه من البدع الحسنة المندوبة
اذا خلا عن المنکرات شرعا انتهی وفی المواهب اللدنیة قد رؤی
ابو لهب بعد موته فی النوم فقیل له ما حالک فقال فی النار
الا انه یخفف عنی کل لیلة اثنین وامص من بین اصبعی ماء بقدر
واشار براس اصبعه وان ذلک باعتاقی لثویبة عندما بشرتنی
بولادة النبی صلعم وبارضاعها له وفی معراج المسلمین عن ابن
عباس بن عبد المطلب قال کنت مواخیا لابی لهب مصاحبا له
فلما مات وقد اخبر الله تعالی عنه ما اخبر فحزنت علیه واهمنی امره

محمد یکم

فسالت اسہ حولا ان تریني اياه في المنام قال فرايت نار لهب
فسالتہ من حالہ فقال اني النار في العذاب فلا تخفيف عني العذاب
الا ليلة الاثنين من كل الليالي والايام فانہ يرفع العذاب عني قلت
وكيف ذلك فقال وُلِدَ في تلك الليلة محمد فجاريتي امة فبشرتني
بولادتہ ففرحت لمولده واعتقتها فرحا فاثابني اللہ بان رفع
عني العذاب في كل ليلة الاثنين لذلك انتهى قال ابن الجوزي
فاذا كان هذا ابو لهب الكافر الذي نزل القرآن بذمہ جوزي
في النار بفرحة ليلة مولد النبي صلى اللہ عليہ وسلم فما حال المسلم الموحد من امتہ
عليہ السلام يسر بمولده ويبذل ما تصل اليہ قدرتہ في محبتہ صلعم
لعمري انما يكون جزاؤه من اللہ الكريم ان يدخلہ بفضلہ العميم
جنات النعيم ولا زال اهل الاسلام يحتفلون بشهر مولده عليہ السلام
ويعملون الولائم ويتصدقون في لياليہ بانواع الصدقات ويظهرون
السرور ويزيدون في المبرات ويعتنون بقرءة مولده الكريم
ليظهر عليهم من بركاتہ كل فضل عميم ومما جرب من خواصہ انہ امان في
ذلك العام وبشرى عاجلہ بنيل البغية والمرام فرحم اللہ امرءا اتخذ

لیالی شهر مولده المبارك اعیادا ویكون اشد نكایة على من فى قلبه عناد

ولقد اطنب ابن الحاج فى المدخل فى انكار ما احدثه الناس من البدع

والاهواء والتغنى بالآلات المحرمة عند عمل المولد الشريف فالله تعالى

يثيبه على قصده الجميل ويسلك بنا سبيل السنة فانه حسبنا ونعم الوكيل انتهى

وكذا من العلماء الصلحاء رفقوا ان الحزين اعدولى التوفيق البدعة

كلها سيئة لقوله صلعم كل بدعة ضلالة ترفى كلام منع تخصيص مرش

موجبه على وجه يتحد الذى به العموم هم البعض من العام ش

مو مشترك فى وجه يتحد هم بها ش متعلق بالتخصيص اسے

بوجه الذى هم يعارض بالعقد ما ش اى وجه الذى هم به العموم

فلا يسع التاويل فيلزم التساقط ولافادت الكل التاكيد والحصر

وهما منعان الاستدراك والاستثناء والتخصيص وقد لا يفيد ش

الكل التاكيد والحصر هم فهو بالاستثناء والاستدراك والتخصيص

فالفرق ش ظاهر هم بينهما ش اى كل للتاكيد والحصر

كل لغيرهما بالاستثناء وغيره المذكور هم فان التخصيص لا يزيل

اشتراك ش اسے وجه يتحد هم الذى به العموم العموم

والخصوص لا یعتبران الا فی العوارض فلا یجتمعان فی التعارض
ش الکلام المحقق تفسیر دلیل علی دعوی منع التخصیص بوجہ الذی
بالضد وجہ الذی بہ العموم م فکیف تخصیصہا ش ای البدعۃ
من العام م وتحسینہا ش استدلوا علی صحۃ بدعۃ حسنۃ بقول عمر رض
فیما قیل فی اثبات التراویح ان رسول اللہ تعالی صلعم صلی التراویح
بجماعۃ فترک جماعتہا من خوف نزول فرضیتہا علی امتہ صلعم
فیصلو نہا فی بیوتہم منفردین فلما زال سبب ترکہا من خوف نزول
فرضیتہا اعاد جماعتہا عمر رض فقیل ہذہ بدعۃ فقال عمر رض نعمت
البدعۃ م فقول عمر رض نعمت البدعۃ جوابا فیما قیل بدعۃ لا یدل
علی انہا بدعۃ عندہ رض اذ کانت صلّٰہا رسول اللہ تعالی صلعم
بجماعۃ بل اعادۃ ش والاعادۃ لیست ببدعۃ م فہی ش
ای البدعۃ م احداث مفسد فی الدین وما لیس بمفسد لیس ببدعۃ
فتسمیۃ ما لیس بمفسد بالبدعۃ بحسنۃ مسامحۃ اللفظ مجازا علی ما لم یوجد
عندہم فی الکتاب والسنۃ صراحۃ واقتضاءً فاعلم قال اللہ تعالی
واذکروا نعمۃ اللہ علیکم وما انزل علیکم من الکتاب والحکمۃ یعظکم بہ

واتقوا الله واعلموا ان الله بکل شی علیم فذکر ہ صلعم فرض
ہو تنبیہ علی انہ صلعم بعث اللہ تعالی برسالتہ علی ذریتہ ماتحق وتوقف المنزول
وتحصیل ذکر الکتاب والحکمۃ علی الرسال کیف استغنائہ صلعم من
نعمۃ اللہ تعالی وقد قال اللہ تعالی لقد من اللہ علی المومنین اذ بعث
فیہم رسولا من انفسہم یتلو علیہم ایاتہ ویزکیہم ویعلمہم الکتاب والحکمۃ
وان کانوا من قبل لفی ضلال مبین والتحذیر علی مخالفۃ الامر المتنبہ
علی النفاق بالحق یوکدہ ش فی انوار التنزیل نعمت اللہ التی
من جملتہا الہدایۃ وبعثۃ محمد علیہ السلام و فی مدارک التنزیل نعمت اللہ
بالاسلام ونبوۃ محمد صلی اللہ علیہ وسلم م وقال اللہ تعالی
ورفعنا لک ذکرک الایہ فان ذکر فضائلہ وشمائلہ صلعم عمود ما کان
وسیلۃ التقرب الی اللہ تعالی اذ ہو رسول اللہ تعالی ونبی الانبیاء
فالعجائز منہا ش است من فضائلہ وشمائلہ صلعم وکان
فی مجالس الانبیاء وصحابہم واصحابہ وتذکرۃ الملائکۃ لما
قال اللہ تعالی ان اللہ وملائکتہ یصلون علی النبی یا ایہا الذین
امنوا صلوا علیہ وسلموا تسلیما ٭ والصلوۃ علی النبی شاملہ لذکرہ

وما راٰہ المسلمون حسنا فہو عند اللہ حسن ہ ولا تجتمع امتی علی الضلالۃ

ہ فاعلم انہ لیس الحسن الا وہو فی الکتاب والسنۃ صراحۃ او دلالۃ

او اشارۃ بقولہ سبحانہ الیوم اکملت لکم دینکم واتممت علیکم نعمتی ورضیت

لکم الاسلام دینا ہ ولا رطب ولا یابس الا فی امام مبین

فی الباب او قیاسا والقیاس علی الحسن حسن فرفع فی ضمن ان کمال

ما سبق ولحق من الرضا ووقع الاکمال حتی القیاس فی الرضا

علی الاحادیث الشریفۃ المرویۃ فالضلالۃ ہی الفساد فی الدین

فہی بدعۃ ما وجدت فی الاصول الاربعۃ المسلمۃ فان اصل

لذکرہ صلعم علی الحیثیۃ المروجۃ من حیث اجماع الصحابۃ علی

الاستنباط القیاس بقولہ صلعم ظاہر نکرہ سیکر الاجماع الذی

صح وان قیل کل للتاکید والحصر ومعناہ کل ما احدث معنا

فی الدین فہو بدعۃ سیئۃ فیقابلہ کل ما احدث متصلا فی الدین

فہو بدعۃ حسنۃ والاحادیث الشریفۃ المرویۃ فی بحث البدعۃ الصیل

لہا ملی قولہم فیقول الحزین انما ہو فی القیاس والاجماع سے

اصل الاحادیث الشریفۃ المرویۃ علی قولہ س ش ای الحزین

مر ولم يقل صلعم بدعة حسنة بل قال صلعم سنة حسنة وما راه المسلمون
حسنا فتخصيص من القول بالبعض مفسد في الدين ليس ببدعة بل حسن
في حده وان كان تعامل الصالحين الخ وما راه المسلمون الخ وما شاكلها
بدعة حسنة وما اخذ قولهم العام مخصوص البعض لعارض بالضد كل بدعة
ضلالة لتعارض بالضد التخصيص بالحسنة عموم الضلالة الذي لا يزيله
التخصيص مش فلا يسع التاويل فلزم التساقط م فهذا هو المذكور
اي تسمية بالبعض المفسد بالبدعة الحسنة مسامحة اللفظ مجازا
على ما لم يوجد عندهم في الكتاب والسنة صراحة واقتضاء نعم
وما وقع في المنام للثقات دليل الى صحة العمل حسنا من اصل الذي
في المنام وانه ش اي الحزين م اخذ به لنفسه عليه لا امر به
لغيره وانه مش اي الحزين م راى النبي صلعم في المنام في
ليلة من الشهر الربيع الاول جاء صلعم في دار امرة وهي تحتفل
لذكر ميلاد النبي صلعم فعرض له يا رسول الله صلعم فقال صلعم
من طلبني حبته فالكلام الشريف عام ولكن نفهم به في الوقت اي من
احتفل لذكري كانه طلبني وانه مش اي الحزين م على صحة الرواية

بالاولویۃ والتوسع زمانا ومکانا للمستعرف فاداء الفرض المطلق
اولی بالاولی فلیس ترکہ الا ترک الاولویۃ والاعراض عنہ بعد اداء
الفرض المطلق اعراض جزء المطلق اولی الاجزاء ولا ینبغی للمومن
وقبل ادائہ کفر فلا بد لنا ان نعرفہ صلعم ذاتا وصفاتا بالاذکار بحا
وتقلیدا فذکر الذی یدل علی تشخصہ صلعم امتیازا عن غیرہ صلعم
فرض علینا وما ہو ال ذکر ولادتہ وایابہ صلعم یشتملہما کما فی العقائد
ذکر ابائہ لمعرفۃ تشخصہ حمل الرسالۃ من غیرہ صلعم فما بعدہ علی
حالہ والتعظیم لہ صلعم فی وقت ینبغی لہ بالمعروف فی حضورہ وغیبہ صلعم
مبادی اللہ تعالی بہ کلہ فرض موبد قال اللہ تعالی توقروہ ط
ش فی الایۃ انا ارسلناک شاہدا ومبشرا ونذیرا لتومنوا باللہ
ورسولہ وتعزروہ وتوقروہ طدم توقیر الرسالۃ ولا وصافہ من
ہیئۃ وشمائلہ صلعم عام الاتحاد متعلقا علی لتومنوا ش اشارۃ الی
التابید م وعدم تقید الزمان علی معنی مصدر وتقید الزمان علی
معنی مضارع یفید للاستمرار وباعث التوقیر وہی موبدۃ
واین الدلیل علی عدم توقیت لتومنوا وتوقیت تعزروہ وتوقروہ

خصوصا و اعلم ان خلاف التوقیر یلزم الکفر للاستخفاف بخلاف
التعزیر **ش** ای خلاف التعزیر لا یلزم کفر لعدم الاستخفاف مع
و لما ثبت تعظیمہ صلعم فی وقت حضورہ صلعم فما ہو ممنوع فی غیر وقت
حضورہ صلعم الی الآن اعلم ان لا یرفع الصوت فی مسجد النبی صلعم الی الان
علی نزول یا ایہا الذین امنوا لا ترفعوا اصواتکم فوق صوت النبی الآیۃ
و ہو موقت فما ہو فرض موقت فی حضورہ صلعم فی عالم الشہود
مستحب فی غیبۃ صلعم من عالم الشہود و حضورہ صلعم من عالم البرزخ
علی انہ صلعم لحی و سمیع و بصیر علیم مع توسع صفاتہ عادتا و اعجازا
الان کما کان صلعم علی اخذ اصحابہ صلعم الی الآن و اما القیام لہ صلعم
فاعلم قال سبحانہ و قوموا للہ قانتین و لیعجبک استدلالی بقول الکیا
فعلیک النظر الی ذکر کیفیۃ تفسیر قولہ سبحانہ حافظوا علی الصلوات
و الصلوۃ الوسطی و قوموا للہ قانتین فعلیک القبول و الجواب
بالانصاف فاعلم ان القیام ان کان لتعظیمہ صلعم لوقارہ برسالتہ
صلعم فانہ عبادت للہ سبحانہ وکان فی حضورہ و غیبۃ صلعم عبادتا
للہ سبحانہ کالتوجہ الی بیت اللہ سبحانہ و تعظیمہ فی حضورہ و غیبتہ

فی غیر وقت حضورہ صلعم تعظیما لہ صلعم کما ہو ثبت من اخذ
صلحی امتہ صلعم فترکہ بالکسل حرمان من ثواب الصواب الا عرض عنہ
بالاصحبۃ یلزم الاستخفاف وہو کفر واما السکوت عما لا یلیق فی مجالس
ذکرہ صلعم فعلی نزول یا ایہا الذین امنوا لا تقدموا بین یدی اللہ
ورسولہ واتقوا اللہ ط منہ مش ای من ما ہو ممنوع فی غیر وقت
حضورہ صلعم تعظیما لہ صلعم کما ہو ثبت من اخذ صلحاء امتہ صلعم
ثم وہہنا الذکر بمعنی المذکور علی تابید النہی ش وعلیک النظر
فی معنی الایۃ وما سبقت الی ذکر کیفیۃ تعظیم النبی صلعم م وقال
ابراہیم النخعی وجب علی کل مومن متی ذکرہ او ذکر عندہ ان یخضع
ویخشع ویتوقر ویسکن من حرکتہ ویاخذ من ہیبتہ واجلالہ بما کان
یاخذ نفسہ لو کان بین یدیہ ویتادب بما ادبنا اللہ بہ انتہی فاذا
قیل قوموا التعظیمہ صلعم وقامت الجماعۃ تعظیما لہ صلعم ولو فی
غیر وقت حضورہ صلعم فلا یقتضی الایمان بہ صلعم وتعظیمہ صلعم
لمومن ان لا یقوم فمن ترکہ کاسلا او معرضا فقد ذکر حکمہ اعوذ
باللہ سبحانہ من السوء وقال عثمان بن حسن الشافعی قد جمعت الایۃ

المحمدیة من اہل السنة والجماعة علی استحسان القیام المذکور وقال
صلعم لا تجتمع امتی علی الضلالة انتہی وقال عبد اللہ بن عبد الرحمن
السراج اما القیام اذا جاء ذکر ولادته صلعم عند قرأة المولد
الشریف فتوارثه الائمة الاعلام من غیر نکیر ولہذا کان مستحسنا و
فیہ اثر عبد اللہ بن مسعود رض ما راٰہ المسلمون حسنا فہو عند اللہ حسن
انتہی ولما کان توارث عامة المسلمین بلا نکیر عند فی الشرع
معتبرا عند الفقہاء کما ذکر فی کتب الفقہ من الہدایة وغیرہا
کان توارث العلماء الصلحاء علی حسن فی الشرع غیر معتبر
فتقیید الیوم والشہر لذلک الذکر باجتماع الناس والتعظیم لذلک الذکر
تعظیما الذکر المذکور لمعظم اولی فالاشارة الی تقیید الیوم من
تقیید صوم یوم الاثنین القیاس له علی یوم عاشوراء ولاجتماع
بالطلب فضیلة من الجماعة فی الصلوة بالاذان قوله صلعم ید اللہ
علی الجماعة وفی النزہة جاء فی الخبر ان العبد یاتی الی مجلس الذکر
بذنوب کالجبال فیقوم من المجلس لیس علیه شئ فلذلک سماہ
صلی اللہ علیه وسلم روضة من ریاض الجنة والتعظیم له فیه

کما تحبه و ترضاه و شفعه فینا و ترحمنا به فیا ایها القاصر الا تری
الیک بسرور ولدک الذی تکین انه کان لک ضرا الی ابی لهب علی
وسط الصلب فکیف لا تسر به و هو شفعیک ابنیک صلعم علی وسط القلب
فکیف لا تندم و قال الله تعالی قل بفضل الله و برحمته فبذلک فلیفرحوا
هو خیر مما یجمعون ش من یشاء یرجع لاستدراک معنی الایة الکریمة
الی ذکر کیفیة الاخلاق م هیهات هیهات ما رضیت بالله ربا و
بالاسلام دینا و بالقران اماما و بمحمد نبیا صلعم و نسیت الاخرة و
نسیت الشفاعة و قلت انا مومن فیا ایها المومن کیف قلت
لا تذکر و لا دته الرسول الشفیع الاولی بالمومنین من انفسهم و ما
فی الوقت من اعجازه صلعم لانه بدعة سیئة وانه فرض علینا بعد
اوانه مستحب یا ایها المرائی صدرک القلب ام الحجر الصلب کیف لا
یخضع ولا یخشع ولا یعظم للنبی الامی نبی الرحمة و هو خیر خلق الله
کلهم عند ذکره صلعم فحق ما قال قائل رحمة الله تعالی **شعر**

عند هبوب الناشرات علی الحمی ۔ تمیل غصون البان لا الحجر الصلد

نما فعلت الا جرحت قلوبنا و نسیت الحجرات تنبیه یعقص الحزین

سنة لا ينفع الا من تاب وامن وعمل صالحا انه ترك التعيين فيه الى
المذنب شهرا وسنة تعيين آخر واختار تعميم شهر او شهر آخر للثواب بالمعية
فيه الا انكار للتعيين فرأى في المنام فيقول له شيخه من السلسلة المجددية
رضي الله تعالى عن اصحابها استغفرت حالك عن رسول الله تعالى
صلعم فقال صلعم انه تو سبب لو سبا قليلا ورجع عن طريقي رجوعا
قليلا فتحه فقعت في حاله واستغفر انهم وقسى قلبه ولا ينفعه استغفاره
ورأى في المنام انه دخل بغتة في مرقده صلعم وهو صلعم فيه وانه في
يمين صلعم وتجاه وجهه صلعم فاراد ان نظره الى الكعبة الشريفة
وانه مسرور بحاله يخطر في قلبه ان يتوجه الى الكعبة الشريفة وان
يكون نظره اليه صلعم لكن يكون قلبه متوجها اليه صلعم فنظر
اليه صلعم وعلمه انه تبع الشريعة فخطر فاستفسرناه عن
شيخه من السلسلة العالية القادرية رضي الله تعالى عن اصحابها
فقال سلمه الله تعالى اذنب ذنبا ويذنب فيستغفر ويستعيذ ولا ينفعه
استغفاره الى الان فزار قبر شيخه من السلسلة المجددية
رضوان الله تعالى على اصحابها وجلس مراقبا فقال رضي الله تعالى عنه

قبری صلعم الرحمۃ مع مطالب اخری

بسم اللہ الرحمن الرحیم

نحمد اللہ ونستعینہ ونصلی علی رسولہ محمد ونستشفعہ علی آلہ واصحابہ
واتباعہ اجمعین اعلم ان فی تحقیق زیارت القبور کانت علی مشقۃ
لعدم تیسر اسبابہ فانتظرت الی ان یسیرہ اللہ تعالی فاذ الکتاب
المسمی بالدر المنظم فی اثبات القیام تجاہ القبر المکرم صلی اللہ
علی صاحبہ وسلم تیسر فی تیسیر مقصدی رحم اللہ تعالی لمولفہ و
بارک فی معاشہ ومعادہ فنقلتہ بعینہ بسم اللہ الرحمن الرحیم
الحمد للہ الملک المعبود القائم علی کل نفس من الخلق ادنی و
اعلی والصلوۃ والسلام علی سیدنا محمد المخصوص بالمقام المحمود والشفاعۃ
الکبری وعلی الہ واصحابہ البائتین لربہم سجدا وقیاما وعلی اتباعہم
القانتین لمولاہم خشعا وصیاما اولئک یجزون الغرفۃ بما صبروا
ویلقون فیہا تحیۃ وسلاما خالدین فیہا حسنت مستقرا ومقاما وبعد
فیقول الفقیر الی رحمۃ مولاہ الغنی محمد مظہر العمری النقشبندی

الاحمدی فنعمه الله برحمته و غفرانه و اسکنه فسیح جنانه انه قدم علینا
بالمدینة المنورة فی سنة ۱۲۹۶ الف و مائتین و ستة و تسعین فاصل من
اهل الهند ممن جذبهم الله تعالی الی الحرمین الشریفین و شرفهم بزیارة
روضة حبیبه سید الکونین صلی الله وسلم علیه و زادهم تقربا لدیه
وهو المولوی عبد العزیز لا زال عابدا لربه و معرضا عن الدنیه و حسّاً لنا
عن قیام الزائر فی مواجهته صلی الله علیه وسلم و وضع یمینه
علی یساره کهیئة الصلوة حین التسلیم علیه صلی الله علیه وسلم
هل هو جائز ام لا فاجبته بما فی کتب اصحاب المناسک من المتون
والشروح من اداب زیارته صلی الله علیه وسلم فقال هذا کلام
بلا دلیل لیس فیه شفاء لعلیل مع ورود الاحادیث فی النهی
عن التعظیم بالقیام مثل ما تفعله الاعاجم والمسئلة مشتبهة علی لا بد
من التفصیل و التحقیق و کان الوقت اذ ذاک ضیقا فوعدته
بالتحریر فاقول و بالله احول قد تقرر و تحقق بالبرهان المحقق
ان حضور الزائر قبالة قبره الکریم والتسلیم والصلوة علیه والتوسل
بجاهه العظیم والاستمداد والاستشفاع بجنابه الفخیم بل باصحابه

واهل بیته واولیائه اجمعین صلی الله علیه وعلیهم وسلم من

افضل الطاعات واجل العبادات وارجی المثوبات واعظم القربات

عند رب العالمین جل جلاله وعم نواله قال العلامة القسطلانی

فی المواهب اللدنیه ومن اعتقد غیر هذا فقد انخلع من ربقة الاسلام

وخالف الله ورسوله وجماعة العلماء الاعلام انتهی قال جل

ذکره ولو انهم اذ ظلموا انفسهم جاءوک فاستغفروا الله واستغفر

لهم الرسول لوجدوا الله توابا رحیما وقال صلی الله علیه وسلم

من جاءنی زائرا لا تعمله الا زیارتی کان حقا علی ان اکون

له شفیعا یوم القیامة اخرجه الطبرانی فی المعجم الکبیر وعن حاطب

رضی الله عنه ان رسول الله صلی الله علیه وسلم قال من زارنی

فی حیاتی ومن مات فی احد الحرمین بعث من الامنین وعن

انس رضی الله عنه قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم

من زارنی محتسبا الی المدینة کان فی جواری رواهما الحافظ

البیهقی کذا فی المواهب اللدنیة وفی هذا الباب سبعة عشر حدیثا

عن سیدنا عمر بن خطاب وعبد الله بن مسعود وعبد الله بن عمر

وعبد اللہ بن عباس وانس بن مالک وابی ہریرۃ وغیرہم
باسانید متعددۃ والفاظ متقاربۃ برواتیۃ الدارقطنی والطبرانی
والبیہقی وابن خزیمۃ وابن عساکر والبزار وابی داؤد الطیالسی
وابی بکر ابن المقری وابن عدی وابی جعفر العقیلی وابی الفتح
ازدی وابن ابی الدنیا وغیرہم ساقہا السید السمہودی فی الوفا
والعلامۃ ابن حجر فی الجوہر المنظم والشیخ محمد عابد السندی فی
طوالع الانوار حاشیۃ الدر المختار قال الحافظ السخاوی تحت
حدیث من زار قبری وجبت لہ شفاعتی ہو عند ابن ابی الشیخ وابن
ابی الدنیا وغیرہما عن ابن عمر رضی اللہ تعالی عنہما صحیح وابن خزیمۃ
اشار الی تضعیفہ والطبرانی وابن عدی والدارقطنی والبیہقی و
ضعفوہ ولفظہم کان کمن زارنی فی حیاتی وقال الذہبی طرقہا کلہا
لینۃ لکن یتقوی بعضہا ببعض لانہ ما فی رواتہا متہم بکذب قال
ومن اجود الاحادیث اسنادا حدیث حاطب واخرجہ ابن عساکر
وغیرہ الی آخر ما فی المقاصد الحسنۃ وقد علم بالضرورۃ ان القربات
الطاعات خالصۃ للہ عزوجل لیس فیہا مشترکۃ للمخلوق

اصلا لكن في بعضها مقتضى الحكمة والمصلحة يلزم توسط مخلوق
والتوجه اليه واستقباله من غير ان يكون هو مقصودا حقيقيا فانه لا
مقصود ولا معبود في الحقيقة الا الله عز وجل وهو سبحانه من كمال كرمه
وسع العبادة في اداء الطاعات والعبادات والاذكار والقربات
وقدرها بحالات وهيات من القيام والقعود والركوع والسجود
واستقبال القبلة وغيرها فقال الله فاذا قضيتم الصلوة فاذكروا الله
قياما وقعودا وعلى جنوبكم وقال تعالى الذين يذكرون الله قياما
وقعودا وعلى جنوبهم ويتفكرون في خلق السموات والارض
وقال تعالى وقوموا لله قانتين وبين النبي صلى الله عليه وسلم
واصحابه الكرام وعلماء الفخام ما يليق في كل طاعة وعبادة و
ذكر وفكر من القيام والقعود وتفصيله في كتب الفقه موجود وخصت
هذه القربة بالقيام والوقوف بالاحاديث والاثار عن النبي
صلى الله عليه وسلم وعن الصحابة والتابعين والائمة المجتهدين
والسلف الصالحين رضوان الله تعالى عليهم اجمعين اما الاحاديث
ففي وقوفه صلى الله عليه وسلم على قبور المؤمنين فعن ابن

عباس رضی اللہ عنہما قال مر رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم بقبور المدینۃ
فاقبل علیہم بوجہہ فقال السلام علیکم یا اہل القبور یغفر اللہ لنا ولکم
انتم سلفنا ونحن بالاثر اخرجہ الامام الحافظ الترمذی فی سننہ
وعن ابی موہبۃ مولی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قال اہبنی
رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم من جوف اللیل فقال انی امرت
ان استغفر لاہل البقیع فانطلق معی فانطلقت معہ فلما وقف
بین اظہرہم قال السلام علیکم یا اہل المقابر لیہن لکم ما اصبحتم فیہ
الی ان قال ثم استغفر لہم طویلا وعن عائشۃ رضی اللہ عنہا
قالت الا اخبرکم عن رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم عنی قلنا
بلی قالت لما کانت لیلتی انقلب الی ان قالت حتی جاء
البقیع فرفع یدیہ ثلاث مرات واطال القیام ثم انصرف الحدیث
وعنہا ایضا رضی اللہ عنہا قالت قام النبی صلی اللہ علیہ وسلم
ذات لیلۃ فلبس ثیابہ ثم خرج فامرت جاریتی بریرۃ فتبعتہ
حتی جاء البقیع فوقف فما ادناہ ما شاء اللہ ان یقف
ثم رجع الحدیث اخرج الاحادیث الثلثۃ الحافظ الحجۃ

ابو یزید عمر بن شبہ فی اخبار المدینۃ الشریفۃ وقال حدثنا
ابو داود وقال اخبرنا مبارک قال حدثنا الحسن قال اتی
رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم علی بقیع الغرقد فقام فقال
السلام علیکم یا اہل القبور الحدیث وبسند آخر عنہ ان النبی صلی اللہ
علیہ وسلم قام علی اہل البقیع فقال السلام علیکم یا اہل القبور
من المومنین والمسلمین لو تعلمون الحدیث واما الوقوف علی
قبر سید المرسلین افضل الاولین والآخرین شفیع المذنبین والرحمۃ
للعالمین محبوب رب السموات والارضین اول شافع واول مشفع
یوم الدین علیہ اتم صلوٰۃ المصلین واکمل تسلیمات المسلمین الی
ابد الابدین فقد روی فی احادیث کثیرۃ وآثار رحمۃ کیف لا
وہو سید القبور ومنبع النور ومہبط التجلیات الالہیۃ ومورد
الفیوضات القدسیۃ وہو محفوف بالملائکۃ المقربین والمحضر
للانبیاء والمرسلین وہو الموصل الی اعلی الدرجات والمفضی الی
اقرب المثوبات قال کعب الاحبار ما من یوم یطلع الا نزل سبعون
الفا من الملائکۃ حتی یحفوا بقبر النبی صلی اللہ علیہ وسلم یضربون

باجنحتهم ويصلون على رسول الله صلى الله عليه وسلم حتى اذا
امسوا عرجوا وهبط مثلهم فصنعوا مثل ذلك حتى اذا انشقت عنه
الارض خرج فی سبعین الفا من الملائکہ یزفونه اخرجه الدارمی فی
مسنده وما احسن ما قال الامام البوصيري في البردة ه هو الحبيب
الذي ترجى شفاعته ه لكل هول من الاهوال مقتحم ه فاق النبيين
في خلق وفي خلق ه ولم يدانوه في علم ولا كرم ه وكلهم من رسول الله
ملتمس غرفا من البحر او رشفا من الديم ه واقفون لديه عند حدهم
ه من نقطة العلم او من شكلة الحكم ه عن عبد الله بن دينار قال
رأيت عبد الله بن عمر يقف على قبر النبي صلى الله عليه وسلم فيصلي
على النبي صلى الله عليه وسلم وعلى ابي بكر وعمر رواه محدث دار الهجرة
الامام مالك في الموطا وعن ابن عون قال سال رجل نافعا
هل كان ابن عمر يسلم على القبر قال نعم لقد رايته مائة مرة او اكثر
من مائة كان ياتي القبر فيقوم عنده فيقول السلام على النبي
السلام على ابي بكر السلام على ابي وقال يحيى في اخبار المدينة
حدثنا هارون بن موسى الفروي قال سمعت جدي ابا علقمة

يسال كيف كان الناس يسلمون على النبى صلے الله عليه وسلم
قبل ان يدخل البيت فى المسجد فقال كان يقف الناس على باب
البيت يسلمون عليه وكان الباب ليس عليه غلق حتى توفيت
عائشة رضى الله عنها وايضا روى يحيى الحسينى فى كتابه
عن جعفر بن محمد بن على بن الحسين عن ابيه عن جده رضى الله
عنهم انه كان اذا جاء يسلم على النبى صلے الله عليه وسلم وقف
عند الاسطوانة التى تلى الروضة ثم يسلم ثم يقول ههنا رأس
رسول الله صلى الله عليه وسلم قال المطرى غيره وهذا موقف
السلف قبل ادخال الحجرة فى المسجد وروى ابن زبالة عن سلمة
ابن وردان قال رايت انس بن مالك رضى الله عنهما اذا سلم
على النبى صلے الله عليه وسلم ياتى فيقوم امامه انتهى نقل هذه الاخبار
كلها السيد السمهودى فى وفاء الوفا باخبار دار المصطفى اذ
خرج سيدنا عمر رضى الله عنه الى منبر رسول الله صلے الله عليه
وسلم فاذا معاذ بن جبل قائم يبكى عند قبر رسول الله صلے الله
عليه وسلم فقال ما يبكيك يا معاذ الحديث اخرجه الحافظ البزار

في مسنده نقله مولانا عابد السندی فی حاشیته علی الدر المختار

وروی یحیی ابن الحسن العلوی عن ابن ابی فدیک قال سمعت

بعض من ادرکت یقول بلغنا ان من وقف عند قبر النبی صلی الله

علیه وسلم فقال ان الله وملائکته یصلون علی النبی یا ایها الذین

امنوا صلوا علیه وسلموا تسلیما صلی الله علی سیدنا محمد وسلم و

فی روایته صلی الله علیک یا رسول الله یقولها سبعین مرة

ناداه ملک صلی الله علیک یا فلان لم تسقط لک الیوم حاجة

کذا فی السیرة الشامیه واما استقبال قبره الشریف الذی

هو قبلة الارواح والاشباح من العلویین والسفلیین بل الخلائق

اجمعین واستدبار القبلة فقد روی سراج الامة وامام الائمة

الامام ابو حنیفة رضی الله عنه فی مسنده عن ابن عمر رضی الله

عنهما قال من السنة ان تاتی قبر رسول الله صلی الله علیه من

قبل القبلة وتجعل ظهرک الی القبلة وتستقبل القبر الشریف بوجهک

ثم تقول السلام علیک ایها النبی الکریم ورحمة الله وبرکاته

نقله عنه محقق الحقیقة الکمال ابن الهمام وکذا تبعه فی المنسک السید

السمہودی فی الوفا وروی الامام ابو حنیفۃ رح عن ایوب
السختیانی انہ دنا من قبر النبی صلی اللہ علیہ وسلم مستدبرا القبلۃ
متوجہا الی التربۃ ثم سلم علیہ وصلی ثم غلبہ البکاء حتی کاد ان یغشی
علیہ اخرج الحافظ طلحۃ بن محمد فی مسند الامام ابو حنیفۃ رح بسند
عنہ اورد والعلامۃ [illegible] محمود الخوارزمی فی جامع المسانید
وقال المحدث مجد الدین الفیروزابادی اللغوی روینا عن الامام
الجلیل ابی عبد الرحمن عن عبد اللہ بن المبارک قال سمعت ابا حنیفۃ
رح یقول قدم ایوب السختیانی وانا بالمدینۃ فقلت لانظرن
ما یصنع فجعل ظہرہ مما یلی القبلۃ ووجہہ مما یلی وجہ رسول اللہ صلی
اللہ علیہ وسلم وبکی غیر متباک فقام مقام رجل فقیہ نقلہ السید
السمہودی فی الوفا وروی ابن وہب عن مالک انہ قال اذا
سلم علی النبی صلی اللہ علیہ وسلم یقف للدعاء ووجہہ الی القبر الشریف
لا الی القبلۃ وعن ابن حمید قال ناظر ابو جعفر امیر المومنین مالکا فی
مسجد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فقال مالک یا امیر المومنین
لا ترفع صوتک فی ہذا المسجد فان اللہ ادب قوما فقال

لا ترفعوا اصواتکم فوق صوت النبی الآیہ ومدح قوما فقال ان الذین
یغضون اصواتہم عند رسول اللہ الآیہ وذم قوما فقال ان الذین
ینادونک من وراء الحجرات الآیہ وان حرمتہ میتا کحرمتہ حیا فاستکان
لہا ابو جعفر فقال یا ابا عبد اللہ استقبل القبلۃ وادعو ام استقبل
رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فقال ولم تصرف وجہک عنہ
وہو وسیلتک ووسیلۃ ابیک آدم علیہ السلام الی اللہ تعالیٰ
یوم القیامۃ بل استقبلہ واستشفع بہ فیشفعہ اخرجہ الی قاضی
عیاض فی الشفاء بتعظیم حقوق المصطفیٰ بسند جید وقد اتفق
العلماء علی انہ علیہ الصلوٰۃ والسلام حی فی قبرہ الشریف یعلم
بزائرہ فلیستقبلہ الزائر ولیستدبر الکعبۃ وقد نص باستدبار
الخطیب الکعبۃ ابن امیر حاج واستحب العلماء استدبار القوم المعلم
عند استقبال المدرس ولو بالمسجد الحرام فنا صبہ علیہ الصلوٰۃ والسلام
اولی واحری قالہ مولانا الشیخ عابد السندی ثم المدنی
فی حاشیۃ الدر المختار وآما وضع الیمین علی الشمال فی الزیارۃ
کما فی الصلوٰۃ ففی الشفاء قال بعضہم رایت انس ابن مالک

الی قبر النبی صلی اللہ علیہ وسلم فوقف فرفع یدیہ حتی ظننت
انہ افتتح الصلوۃ فسلم علی النبی صلی اللہ علیہ وسلم ثم انصرف قلت
کذا علقہ الحافظ وقد اوردہ الحافظ السخاوی فی القول البدیع
فی الصلوۃ علی الحبیب الشفیع ولفظہ اخرج ابن ابی الدنیا ومن طریقہ
البیہقی فی الشعب من حدیث عبد اللہ بن ابی امامۃ رضی اللہ
عنہ قال رأیت انس بن مالک رضی اللہ عنہ اتی قبر النبی صلی اللہ
علیہ وسلم فوقف فرفع یدیہ حتی ظننا انہ افتتح الصلوۃ فسلم
علی النبی صلے اللہ علیہ وسلم ثم انصرف ومعناہ ان سیدنا
انس بن مالک رضی اللہ عنہما رفع یدیہ من الرکبتین الی قریب الصدر
ووضع الیمین علی الیسار فوق السرۃ او تحتہا فظن الرائی انہ افتتح
الصلوۃ والا فالرفع لطریق الدعاء لیس بمحل للاشتباہ
والظن فثابت بالوقف علی ہیئۃ الصلوۃ عمل جمہور المسلمین
المتقدمین والمتاخرین السابقین واللاحقین من الحنفیۃ
والشافعیۃ والمالکیۃ والحنبلیۃ وقد صرح بذلک فی کتب المناسک
وقال الکرمانی فی عمدۃ العلماء الحنفیۃ ویضع یمینہ علی شمالہ کما

فی الفتح بحوالہ

في الصلوة وكذلك السيد السمهودي في الوفاء والعلامة الشيخ
محمد بن يوسف الشامي في السيرة النبوية والامام ابن حجر العلامة ابن
الحجر الهيتمي في الجوهر المنظم ورأس الحنفية الملا رحمة الله السندي تلميذه
الملا علي القاري وغيرهم من المتاخرين اصحاب الشروح والفتاوي
كالشارح الدهلوي الشيخ عبد الحق والشيخ محمد عابد السندي. فثبت
ان هذا الوقوف والقيام انما هو في الحقيقة لله عز وجل كالقيام
والوقوف بعرفة والمزدلفة والمشاعر العظام للدعاء والابتهال
الى الله الملك العلام غير ان هناك استقبال وتوجه الى الكعبة
الشريفة التي هي بيته وحرمه وفي هذا استقبال وتوجه الى
سيد الانبياء والمرسلين وافضل الخلائق اجمعين الذي هو حبيبه
وخليله صلى الله عليه وسلم فتامل في الفرق والتفاوت
بينهما تفهم ان هذا افضل بتجلي ظل صحبته صلى الله عليه وسلم
التي هي افضل مراتب القرب اذ هو مناجاة ومحادثة معه
صلى الله عليه وسلم فقد روى ابو داود من حديث ابي هريرة
رضي الله عنه انه صلى الله عليه وسلم قال ما من مسلم يسلم علي الا رد

الحجرة الشريفة ملتزماً للحياء والادب التام فی ظاہره وباطنہ
انتہی وقال العلامة الشیخ رحمة الله السندی فی لباب المناسک
فی الزیارة ثم قصد الزائر التوجہ الی القبر المقدس فرغ
القلب من کل شئ من امور الدنیا واقبل بکلیتہ لما ہو بصدده
لیصلح قلبہ للاستمداد منہ صلی الله علیہ وسلم وحرام علی قلب
مشغول بقاذورات الدنیا من الشہوات والارادات ان ینال
من ذلک شیٔ بل بما یخشی علیہ من نوع مقت واعراض والعیاذ
بالله تعالی من ذلک فلیجتہد من ذلک بالتفریغ ما امکنہ ولیلاحظ
مع ذلک الاستمداد من سعة عفوه صلی الله علیہ وسلم وتعطفہ ورافتہ
ان یکسب محو ما عجز عن ازالتہ من قلبہ زاد مولانا الشیخ محمد
ولیتیقن انہ یمد کلا من الزائرین بما یناسب مرتبتہ فانہ خلیفة الله
الاعظم یعطی من یشاء ویمنع من یشاء فوض الیہ خزائن کرمہ
ولا یصل الی الله تعالی احد الا من طریقہ انتہی قال ثم توجہ
مع رعایة غایة الادب فقام تجاه الوجہ الشریف متخشعاً
خاشعاً مع الذلة والانکسار والخشیة والوقار غاض الطرف

کمعرفت الجوارح فارغ القلب واضعا يمينه على شماله مستقبلا للوجه الكريم مستدبر القبلة بنحو اربعة اذرع لا اقل من سارية عند اس الكريم ناظرا الى الارض والى اسفل ما يستقبله من الحجرة الشريفة محترزا عن اشتغال النظر بما هو هنالك من الزينة ممثلا صورته الكريمة في خيالك مستشعرا بانه عليه الصلوة والسلام عالم بحضورك وقيامك وسلامك مستحضرا عظمته وجلالته وشرفه وقدره صلى الله عليه وسلم ثم قال مسلما مقتصدا من غير رفع صوت ولا اخفاء بحضور وحياء السلام عليك ايها النبي ورحمة الله وبركاته السلام عليك يا رسول الله السلام عليك يا حبيب الله السلام عليك يا خليل الله السلام عليك يا خير خلق الله السلام عليك يا صفوة الله السلام عليك يا خيرة الله السلام عليك يا سيد المرسلين السلام عليك يا امام المتقين السلام عليك يا من ارسله الله رحمة للعالمين السلام عليك يا شفيع المذنبين السلام عليك يا مبشر المحسنين السلام عليك يا خاتم النبيين [illegible] عليك وعلى جميع الانبياء

والمرسلین والملائکة المقربین السلام علیک وعلی آلک واہل
بیتک واصحابک اجمعین وسائر عباد الله الصالحین جزاک الله
عنا افضل واکمل ما جزی به رسولا عن امته ونبیا عن قومه و
صلی الله وسلم علیک ازکی واعلی وانمی صلاة صلاها علی احد
من خلقه اشهد ان لا اله الا الله وحده واشهد انک عبده
ورسوله وخیرته من خلقه واشهد انک قد بلغت الرسالة
وادیت الامانة ونصحت الامة واقمت الحجة وجاهدت فی الله
حق جهاده وعبدت ربک حتی اتاک الیقین الی ان قال
ثم یطلب الشفاعة فیقول یا رسول الله اسالک الشفاعة
ثلاثا قال شارحه الملا علی القاری لانه افضل مراتب الانابة
ولا یبعد ان یکون اشارة الی طلبها فی الحالات الثلث
من الدنیا والبرزخ والآخرة قال ثم ینحرف الی جانب یمینه
الی صوب المینه قدر ذراع فیسلم علی خلیفة رسول الله صلی الله
علیه وسلم ابی بکر الصدیق رضی الله عنه فیقول السلام علیک
یا خلیفة رسول الله السلام علیک یا صفی رسول الله السلام علیک

يا صاحب رسول الله السلام عليك يا وزير رسول الله السلام

عليك يا ثاني رسول الله في الغار ورفيقه في الاسفار وامينه

في الاسرار السلام عليك يا علم المهاجرين والانصار السلام عليك

يا من اختاره الله [illegible] السلام عليك ورحمة الله وبركاته

جزاك الله عن رسوله وعن الاسلام واياه خير الجزاء ورضي الله

عنك احسن الرضا ثم تتاخر الى يمينه قدر ذراع فيقول السلام

عليك يا امير المومنين عمر الفاروق السلام عليك يا من كمل الله به

الاربعين السلام عليك يا من استجاب الله فيه دعوة خاتم النبيين

السلام عليك يا من اظهر الله به الدين السلام عليك يا من اعز الله

به الدين السلام عليك يا من نطق بالصواب ووافق قوله

محكم الكتاب السلام عليك يا من عاش حميدا وخرج من الدنيا

شهيدا جزاك الله عن نبيه وخليفته وامته خيرا السلام عليك

ورحمة الله وبركاته ثم يرجع قدر نصف ذراع فيقف

بين الصديق والفاروق فيقول السلام عليكما يا صاحبي

رسول الله صلى الله عليه وسلم الى ان قال ثم يرجع الى حياله

وجه النبي صلى الله عليه وسلم ويقف عند القبر الاقدس قدر
قدر رمح او اقل فيحمد الله تعالى ويثني عليه ويحمده ويصلي على
النبي صلى الله عليه وسلم ويستشفع به الى ربه ويدعوا بانفع ...
لنفسه ولوالديه واشياخه ولمن شاء من اقاربه واخوانه ولمن
اوصاه وسائر المسلمين الى ان قال ومن احسن ان يقول اللهم
انك قلت وقولك الحق القائلين ولو انهم اذ ظلموا انفسهم
جاءوك الاية جئناك ظالمين لانفسنا مستغفرين من ذنوبنا
فاشفع لنا واسئله ان يمن علينا بسائر طلباتنا ويحشرنا
في زمرة عباده الصالحين الى آخره قال شارحه الملا علي
القاري عليه رحمة ربه الباري واما ما اعتاده الناس من
الاتيان خلف الحجرة النورا لزيارة فاطمة الزهراء رضي الله
عنها فلا باس به لانه قد قيل ان هناك قبرها ...
ثم ان طال به القيام يجلس ليكثر من الصلوة والتسليم ...
والاولى ان يجلس مفترشا او متوركا او جاثيا على ...
فان ذلك اليق بالادب معه صلى الله عليه وسلم من التربع ونحوه

ذکر العلامة ابن حجر المکی فی الجوہر المنظمة قال الشیخ رحمہ اللہ
السندی فی لباب المناسک فصل زیارۃ اہل البقیع یستحب
ان یخرج کل یوم الی البقیع بعد زیارۃ النبی صلی اللہ علیہ وصحبہ
فیزور القبور التی بہ خصوصا یوم الجمعۃ وقد قیل انہ مات بالمدینۃ
من الصحابۃ نحو عشرۃ آلاف غیر ان غالبہ لا یعرف وممن
یعرف عینا او جہۃ بالبقیع مشہد عثمان رضی اللہ عنہ ومشہد
ابراہیم ابن النبی صلی اللہ علیہ وسلم ومشہد عباس عم النبی صلی اللہ
علیہ وسلم ومشہد ازواج النبی صلی اللہ علیہ وسلم مشہد قبر فیہ
ثلاثہ من اولاد النبی صلی اللہ علیہ وسلم فیسلم علی مولاہم
الی ان قال ولقیت ثلاث مشاہد لیست بالبقیع احدہا
مشہد مالک بن سنان غربی المدینۃ داخل السور وثانیہا
مشہد النفس الزکیۃ محمد بن عبد اللہ بن الحسن ابن علی شامی المدینۃ
وثالثہا مشہد سید الشہداء حمزۃ عم رسول اللہ صلی اللہ علیہ
وسلم ورضی عنہم فیستحب ان یزورہ ویزور شہداء احد کلہم
والجبل والاولی یوم الخمیس ویبدء بمسجد حمزۃ فیسلم علیہ بخشوع

وخضوع مع مراعات غاية الادب والاجلال التام الی آخر ما قاله فیه نقلته عنه مختصراً و قال الفاضل المحقق الشیخ عبدالحق المحدث الدہلوی فی کتابه جذب القلوب الی دیار المحبوب تکمیل فی زیارة اہل البیت نقل فی کتاب فصل الخطاب عن الامام جعفر الصادق رضی اللہ عنه وعن سائر اہل بیت النبوة انه قال من زار واحداً من الائمة کان کمن زار رسول اللہ صلی اللہ علیه وسلم و قیل للرضا رضی اللہ عنه علمنی قولا بلیغا کاملا اذا انا زرت واحداً منکم فقال اذا صرت الی الباب فقف واشهد شهادتین وانت علی غسل واذا دخلت ورأیت القبر فقف وقل اللہ اکبر ثلثین مرة ثم امش قلیلا وعلیک السکینة والوقار وقارب بین خطاک ثم قف فکبر اللہ ثلثین مرة ثم ادن من القبر وکبر اللہ اربعین مرة تمام مائة مرة ثم قل السلام علیکم یا اہل بیت الرسالة ومختلف الملائکة ومهبط الوحی وخزان العلم ومنتهی الحکم ومعدن الرحمة واصول الکرم وقادة الامم وعناصر الابرار ودعائم الاخیار وابواب الایمان امناء الرحمن وسلالة خاتم النبیین وعترة صفوة المرسلین صلی اللہ علیه وسلم

ورحمة الله وبركاته السلام على ائمة الهدى ومصابيح الد
وأعلام التقى وذوي الحجى والنهى ورحمة الله وبركاته السلام على
محال رحمة الله ومساكن بركة الله ومعادن حكمة الله وحفظة
سر الله وحملة كتاب الله وورثة رسول الله صلى الله عليه وسلم
ورحمة الله وبركاته السلام على الدعاة الى الله عز وجل والادلاء
على مرضاة الله والمطهرين لامر الله ونهيه والمخلصين في توحيد
الله ورحمة الله وبركاته اني مستشفع الى الله عز وجل
بكم ومقدمكم امام طلبتي وارادتي ومسئلتي وحاجتي اشهد اني
مومن بسركم وعلانيتكم واني ابرء الى الله تعالى من عدو
سيدنا محمد وال سيدنا محمد من الجن والانس وصلى الله على سيدنا
محمد واله الطيبين الطاهرين وسلم تسليما انتهى وقال المحدث
المذكور فيه ايضا قال الامام الشافعي رحمه الله تعالى ان قبر
الامام موسى الكاظم رضي الله عنه ترياق اعظم لقبول الدعا
واجابته انتهى نقلنا من كتاب جذب القلوب وهذا الذي
ذكرنا من كيفية الزيارة الشريفة والاستشفاع والاستمداد

من الحضرة النبوية والتربة المصطفوية على صاحبها الف الف
الصلوة والسلام والتحية هو المختار عند العلماء المحققين قديما وحديثا
والمعمول عند الاولياء والصالحين سلفا وخلفا من غير نكير منكر
ولا رد راد فهو كالاجماع السكوتي عند جميع ارباب المذاهب ولبعد
عن الافراط والتفريط المحرمين المذمومين بالاتفاق عندهم
قد صرحوا بها في كتبهم ونهوا عنهما في زبرهم اما الافراط
فافراط الزائر في التعظيم بحيث انتهى به عبادة القبر الاعظم
من الصلوة اليه او السجود او الركوع قال النبي صلى الله
عليه وسلم اللهم لا تجعل قبري وثنا يعبد اشتد غضب الله
على قوم اتخذوا قبور انبيائهم مساجد اخرجه الامام مالك وغيره
وقال صلى الله عليه وسلم لعن الله اليهود والنصارى اتخذوا
قبور انبيائهم مساجد اخرجه الشيخان عن عائشة رضي الله عنها
واما التفريط فتفريط الزائر في الاحترام حتى يبلغ الى استخفاف
القبر الاقدس من استدباره ومد الرجل اليه والقاء البزاق
والنخام والاذى لديه ورفع الصوت والخصام واللهو واللعب

عنده والنداء باسمه الشريف بغير تعظيم ووضع النعلين المذكورين
فرسيه وامثال ذلك من المستقذرات والمنكرات قال الله تعالى
وما كان لكم ان تؤذوا رسول الله ولا ان تنكحوا ازواجه من بعده
ابدا ان ذلكم كان عند الله عظيما وقال جل ذكره ان الذين يؤذون
الله ورسوله لعنهم الله في الدنيا والآخرة واعد لهم عذابا مهينا ۹
وبين الافراط والتفريط امور مشتبهات تعارضت فيها الادلة
واختلفت فيها الاقوال كالطواف حول القبر الشريف وتقبيل سدته
العلية ووضع الخد عليه ومس جدرانه والتمرغ على اعتابه ونحوها
فالمشددون من العلماء حرموها او كرهوها سدا لباب
الذرائع لئلا تفضي الى المحرم لان النبي صلى الله عليه وسلم قال ما اسكر
كثيره فقليله حرام اخرجه الترمذي وابو داود وغيرهم والمخففون
منهم اباحوها او استحبوها تبركا بجنابه المعظم قال الله تعالى ومن يعظم
شعائر الله فانها من تقوى القلوب قال سبحانه ومن يعظم
حرمات الله فهو خير له عند ربه والصواب عند المحققين منهم
انها تختلف باختلاف الناس والاحوال والاوقات فلا يمنع منها

من لا يملك نفسه من غلبة الوجد والحب فقت الا من من
الشيوع والتقليد العامة وتمنع منها من يملك نفسه من الخوف
مما ذكر قال السيد السمهودي في الوفا قال الحافظ ابو عبد الله محمد
بن موسى بن نعمان في كتابه مصباح الظلام ان الحافظ
ابا سعيد السمعاني ذكر فيما رويناه عنه عن علي ابن ابي طالب رضي الله عنه
قال قدم علينا اعرابي بعد ما دفنا رسول الله صلى الله عليه وسلم
بثلثة ايام فرمى بنفسه على قبر النبي صلى الله عليه وسلم وحثى (خاک زد)
من ترابه على رأسه وقال يا رسول الله قلت فسمعنا قولك ووعيت
عن الله سبحانه وما وعينا عنك وكان فيما انزل عليك ولو انهم اذ
ظلموا انفسهم جاءوك فاستغفروا الله واستغفر لهم الرسول لوجدوا
الله توابا رحيما وجئتك لتستغفر لي فنودي من القبر انه غفر لك
انتهى وقال العلامة تاج الدين السبكي في الرد على ابن تيمية
في مسئلة الزيارة ان عدم التمسح بالقبر ليس مما قام الاجماع
عليه لكن السلف انما منعوا من ذلك لمصلحة فطم عن ذلك
المؤدي التمكين منه الى مفاسد من العوام لا تنحصر كما هو ظاهر

قال العز بن جماعة وفي كتاب العلل والسؤالات لعبد الله
بن الامام احمد عن ابيه رواية ابي علي بن الصواف عنه قال عبد الله
سألت ابي عن الرجل يمس منبر النبي صلى الله عليه وسلم ويتبرك
بمسه ويقبله ويفعل بالقبر الشريف مثل ذلك رجاء ثواب الله
عز وجل قال لا بأس به. وروى ابن عساكر بسند جيد ان بلالا
رضي الله عنه لما قدم من الشام لزيارة النبي صلى الله عليه
وسلم اتى القبر الشريف فجعل يبكي عنده ويمرغ وجهه عليه
وفي تحفة ابن عساكر من طريق طاهر بن يحيى الحسيني
قال حدثني ابي عن جدي عن جعفر بن محمد عن ابيه عن علي
رضي الله عنه قال لما قبر رسول الله صلى الله عليه وسلم جاءت
فاطمة رضي الله عنها فوقفت على قبره واخذت قبضة من
تراب القبر ووضعت على عينيها وبكت وانشأت تقول ماذا
على من شم تربة احمد ان لا يشم مدى الزمان غواليا
صبت علي مصائب لو انها صبت على الايام صرن لياليا وذكر الخطيب بن
جملة ان ابن عمر رضي الله عنهما كان يضع يده اليمنى على القبر الشريف

وان بلالا وضع خدیه علیہ الضیاء رضی اللہ عنہ ثم قال ولا
شک ان الاستغراق فی المحبۃ یحمل علی الاذن فی
ذلک والمقصود من ذلک کلہ الاحترام والتعظیم والناس تختلف
مراتبہم فی ذلک کما کانت تختلف فی حیاتہ صلی اللہ علیہ وسلم
فاناس حین یرونہ لا یملکون انفسہم بل یبادرون الیہ
واناس منہم اناۃ یتاخرون والکل محل خیر قال الحافظ
ابن حجر استنبط بعضہم من مشروعیۃ تقبیل الحجر الاسود
جواز تقبیل کل من یستحق التعظیم من آدمی وغیرہ فاما
تقبیل ید الآدمی فسبق فی الادب واما غیرہ فنقل
عن الامام احمد انہ سئل عن تقبیل منبر النبی صلی اللہ علیہ وسلم
وقبرہ الشریف فلم یر بہ باسا ونقل ذلک عنہ ابنہ عبد اللہ
کما تقدم ونقل عن ابن ابی الضیف الیمنی احد علماء مکۃ من الشافعیۃ
جواز تقبیل المصحف واجزاء الحدیث وقبور الصالحین انتہی کلام الحافظ
ونقل الطیب الناشری عن المحب الطبری انہ یجوز تقبیل القبر
ومسہ قال وعلیہ عمل العلماء الصالحین وانشد لو رأینا سلمی اثرہ لسجدنا

الف الف للاثر ہ و قال الآخر امر علی الدیار دیار لیلی ہ
اقبل ذا الجدار و ذا الجدارا ہ و ما حب الدیار شغفن قلبی و لکن حب من سکن
الدیارا ہ و نقل بعضہم عن ابی خیثمہ عن مصعب بن عبد اللہ عن اسمٰعیل
بن یعقوب التیمی قال کان ابن المنکدر یجلس مع اصحابہ قال و کان
یصیبہ الصمات فکان یقوم کما ہو و یضع خدہ علی قبر النبی
صلی اللہ علیہ وسلم ثم یرجع فعوتب فی ذلک فقال انہ یصیبنی
خطرۃ فاذا وجدت ذلک استشفیت بقبر النبی صلی اللہ علیہ وسلم
وکان یاتی موضعا من المسجد فی الصحن فیتمرغ و یضطجع فقیل لہ
فی ذلک فقال انی رایت النبی صلی اللہ علیہ وسلم فی
ہذا الموضع اراہ قال فی النوم انتہی نقلا من الوفا قال
فی المواہب للہ در القائل فاح الصعید بجسمہ فکانہ ہو روض
ثم بعرفہ المتارج ہ ما جسمہ مما یغیرہ الثری و الروح منہ
کالمصباح الابلج ہ وللہ در الابوصیری رحمہ اللہ تعالی قال حیث
لا طیب یعدل تربا ضم اعظمہ ہ طوبی لمنتشق منہ وملتثم
ہ و لا ریب عند من لہ ادنی تعلق بشریعۃ الاسلام ان قبرہ

روضة من رياض الجنة بل افضلها واذا كان القبر كما ذكرنا

وقد حوى جسمه الشريف عليه الصلوة والسلام الذي [illegible]

فلا مرية انه لا يطيب بعد ان تراب قبره المقدس [illegible]

في الجواب وبهت ما حققت في العتاب لاحق [illegible]

القيام لتعظيم بهذه الكيفية عند النبي الكريم [illegible]

والتسليم بانه لا مناسبة بينه وبين القيام [illegible]

في بعض الاحاديث النبوية لان ذلك من اخص الاخلاق [illegible]

انما قصد به غرض من الاغراض [illegible] شرف [illegible]

حيث اريد به وجه ربه الاعلى فاستمع [illegible]

الحديث المعول عليه في القديم والحديث قال [illegible] الامام

الحافظ ابن حجر العسقلاني في فتح الباري شرح صحيح البخاري

تحت حديث قوموا الى سيدكم قال ابن بطال في هذا الحديث

امر الامام الاعظم باكرام الكبير من المسلمين ومشروعية اكرام

اهل الفضل في مجلس الامام والقيام فيه لغيره من اصحابه

واكرام الناس بالقيام الى الكبير منهم واجاب الطبري

عن حدیث لا تقوموا کما تقوم الاعاجم یعظم بعضهم بعضا بان
حدیث ضعیف مضطرب سند فیه من لا یعرف و حدیث من
احب ان یتمثل له الرجال قیاما الحدیث اجاب عنه الطبری بان هذا
الخبر انما فیه نهی من یقام له عن السرور بذلک لا نهی من یقوم
له اکراما له و اجاب عنه ابن قتیبة ایضا بان معناه من اراد
ان یقوم الرجال علی راسه کما یقام بین یدی ملوک الاعاجم
ولیس المراد به نهی الرجل عن القیام لاخیه و اسلم علیه و احتج
ابن بطال بجواز القیام بما اخرجه النسائی من طریق عائشة
بنت طلحة عن عائشة رضی الله عنها قالت کان رسول الله صلی
الله علیه وسلم اذا رای فاطمة ابنته قد اقبلت رحب بها
ثم قام لها فقبلها ثم اخذ بیدها حتی یجلسها فی مکانه قلت و
حدیث عائشة هذا اخرجه ایضا ابو داود و الترمذی
و حسنه و صححه الحاکم و ابن حبان و اصله فی الصحیح کما فی
المواهب و فی الوفات المنسوبة الی اخرها قاله الحافظ و
قال العلامة الشیخ محمد طاهر الفتنی فی مجمع البحار فی غرائب

التنزيل بلطائف الاخبار و حديث قوموا الى سيدكم تنبيه
استحباب القيام عند دخول الافضل و هو غير القيام المنهي لان
ذلك بمعنى الوثوب و هذا بمعنى النهوض و ليس هو القيام الذي
يتعاهده الاعاجم تعظيما و انما كان سعد وجعا لما رمي في اكحله
فامرهم بالقيام ليعينوه على النزول من الحمار فلا يصح به دليلا
و لو اراد التعظيم لقال قوموا لسيدكم و فيه نظر لان ابا نجم كان
قيل قوموا و اذهبوا اليه تلقيا و كرامة تشعر به وصف السيادة
و احتج به الجماهير لاكرام اهل الفضل بالقيام اذا اقبلوا كما
القاضي و ليس هو من القيام المنهي عنه انما هو فيمن يقومون
عليه و هو جالس و يمثلون قياما طول جلوسه و حديث لا تقوموا
كالاعاجم يعظم بعضهم بعضا اي تعظيما لا يحل بالله و منصبه بل لا يعظم
لصلاحه و علمه و حديث كانوا اذا راوه لم يقوموا له و ذلك
للاتحاد الموجب لرفع الحشمة و متى صفت القلوب استغنت
عن تكلف اظهار ما فيها و الحاصل ان القيام و تركه يختلف باختلاف الازمان
و الاشخاص انتهى و قال العلامة الملا علي القاري في مرقاة

المفاتیح شرح مشکوٰۃ المصابیح تحت حدیث قوموا الی سیدکم قیل
ای لتعظیمہ ویستدل بہ علی عدم کراہیۃ فیکون الامر للاباحۃ او
لبیان الجواز وقیل قوموا لاعانۃ النزول عن الحمار اذ کان بہ
مرض وثرجرح الحد یوم الاحزاب ولو ارادہ تعظیمہ لقال قوموا
لسیدکم وتعقب الطیبی ہذا بان الی فی ہذا المقام افخم من اللام
وقال بعض العلماء فی الحدیث اکرام اہل الفضل من علم
وصلاح او شرف بالقیام اذا اقبلوا ہکذا احتج بالحدیث جماہیر
العلماء - وقال القاضی عیاض القیام المنہی عنہ تمثلہم قیاما طول
جلوسہ قال النووی ہذا القیام للقادم من اہل الفضل مستحب
وقد جاءت احادیث ولم یصح فی النہی عنہ شئی صریح وقد
جمعت کل ذلک مع کلام العلماء علیہ فی جزء - وقال الامام حجۃ
الاسلام القیام مکروہ علی سبیل الاعظام لا علی سبیل الاکرام
ولعلہ اراد بالاکرام القیام للتحیۃ لمزید المحبۃ کما تدل علیہ المصافحۃ
وبالاعظام یتمثل لہ بالقیام وہو جالس علی عادۃ الامراء
العظام وقال الملا علی المذکور فیہ ایضا فی حدیثہ کانوا اذا

رأوه لم يقوموا لما يعلمون من كراهته لذلك سے لقیامہم
تواضعا ربہ ومخالفۃ لعادۃ المتکبرین المتجبرین بل اختار الثبات
علی عادۃ العرب فی ترک التکلف سے قیامہم و جلوسہم و اکلہم
وشربہم ولبسہم ومشیہم وسائر افعالہم واخلاقہم ولذا روے
انا واتقیاء امتے برآء من التکلف قال الطیبی ولعل الکراہۃ
بسبب المحبۃ المقتضیۃ للاتحاد الموجبۃ لرفع التکلف والحشمۃ و
یدل علیہ قولہ لم یکن شخص احب الیہم من رسول اللہ صلی اللہ علیہ
وسلم وقال الامام ابو حامد مہما تم الاتحاد خفت الحقوق بینہم
مثل القیام والاعتذار والثناء فانہا وان کانت من حقوق
الصحبۃ لکن فی ضمنہا نوع من الاجنبیۃ والتکلف فاذا تم الاتحاد
لیطوی بساط التکلف بالکلیۃ فلا یسلک بہ الا مسلک نفسہ
لان ہذہ الاداب الظاہرۃ عنوان الاداب الباطنۃ فاذا صفت
القلوب بالمحبۃ استغنت عن تکلف اظہار ما فیہا والحاصل
ان القیام وترکہ یختلف بحسب الازمان والاشخاص والاحوال
وقال الملا علی المذکور فیہ ایضا فی حدیث من سرہ ان یتمثل

الرجال قیاما الحدیث فیسل ہذا الوعید لمن سلک فیہ طریق
التکبر بقرینۃ السرور بالمثول واما اذا لم یطلب ذلک فاموا
من تلقاء انفسہم طلبا للثواب ولارادۃ التواضع فلا باس بہ وقد
روی البیہقی فی شعب الایمان عن الخطابی فی معنی الحدیث ہو
ان یامرہم بذلک ویلزمہم ایاہ علی مذہب الکبر والنخوۃ قال
وفی حدیث سعد دلالۃ علی ان قیام المرء بین یدی الرئیس
الفاضل والوالی العادل المتعلم للمعلم مستحب غیر مکروہ و
قال البیہقی ہذا القیام یکون فی ہذا المقام علی وجہ البر والاکرام
کما کان قیام الانصار لسعد وقیام طلحۃ لکعب بن مالک ولا ینبغی
للذی یقام لہ ان یرید ذلک من صاحبہ حتی ان لم یفعل حقد علیہ
او شکاہ او عاتبہ وقال الملا علی المذکور فیہ ایضا فی حدیث لا تقوموا
کما تقوم الاعاجم یعظم بعضہم بعضا ای لمالہ ومنصبہ وانما
ینبغی التعظیم للعلم والصلاح ذکرہ ابن ملک قال شارح
من علمائنا ایضا اذا کان القیام والتعظیم بہ فحسن انتہی تکمیل
الجواب فی الاستشفاع بعالی الجناب قال السید السمہودی

ذا الوفاء اعلم ان الاستعانۃ والتشفع بالنبی صلی اللہ علیہ وسلم
وبجاہہ وبقربہ الی ربہ تعالی من فعل الانبیاء والمرسلین وسیر السلف
الصالحین واقع فی کل حال قبل خلقہ صلی اللہ علیہ وسلم وبعد خلقہ
فی حیاتہ الدنیویۃ ومدۃ البرزخ وعرصات القیمۃ اما الاول
فورد فیہ آثار عن الانبیاء صلوات اللہ علیہم ولنقتصر علی ما رواہ
جماعۃ منہم الحاکم وصحح اسنادہ عن عمر ابن الخطاب رضی اللہ تعالی
عنہ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم لما اقترف آدم الخطیئۃ
قال یارب اسئلک بحق محمد لما غفرت لی فقال اللہ یا آدم کیف
عرفت محمدا ولم اخلقہ قال یارب لانک لما خلقتنی بیدک ونفخت
فی من روحک رفعت راسی فرأیت علی قوائم العرش مکتوبا
لا الہ الا اللہ محمد رسول اللہ فعرفت انک لم تضف الی اسمک
الا احب الخلق الیک فقال اللہ تعالی صدقت یا آدم
لاحب الخلق الی اذا سألتنی بحقہ فقد غفرت لک ولولا محمد
ما خلقتک صلی اللہ علیہ وسلم [illegible]
وزاد وہو آخر الانبیاء من ذریتک الی آخر ما قال [illegible]

زمانا اعتاده الناس وصار متعارفا بينهم لاسيما في الحرمين
الشريفين من القيام عند ذكر الولادة الشريفة النبوية في
ذكر كيفية مولد الذات المصطفوية صلى الله عليه وسلم وتشرف
ومجد وعظم فهو بدعة حسنة لانه داخل تحت قواعد الشرع واصوله
وليس فيه مخالفة للسنة ولا مفسدة وبينوا الدخول فيها وجوهات
فقيل لتعظيمه صلى الله عليه وسلم عند ذلك وقيل لتحضر روحانيته
صلى الله عليه وسلم حينئذ وقيل لتصور انتقاله من عالم الارواح
الى عالم الاشباح او تخيل بروزه الشريف من بطن
امه المنيف وقيل غير ذلك ولا يخفى ما فيها من الانظار والابحاث
والذي يفهمه هذا الفقير ان اصله هو شكر الحق تعالى على
نعمة ايجاده صلى الله عليه وسلم وخلقته وبعثته التي هي
من اعظم نعمه تعالى على العالمين واكبر منته سبحانه على كافة
المؤمنين كيف لا وهي نعمة لولاها ما خلق الله الخلق وما اظهر
الربوبية وما خلق الافلاك والجنة والنار ونطقت بها الصحف
والتوراة والانجيل وبشر بها الخليل والكليم وروح الله والانبياء

والرسل جيلا بعد جيل صلوات الله تعالى وتسليماته عليهم وخصوصاً
افضلهم خصوصاً قال الله تعالى لقد من الله على المؤمنين اذ بعث
فيهم رسولا من انفسهم يتلوا عليهم اياته ويزكيهم ويعلمهم الكتاب والحكمة
وان كانوا من قبل لفي ضلال مبين وقال سبحانه وما ارسلنك
الا رحمة للعالمين وقال صلى الله عليه وسلم فيما رواه الديلمي عن
ابن عباس رضي الله عنهما مرفوعا اتاني جبرئيل فقال يا محمد لولاك
ما خلقت الجنة ولولاك ما خلقت النار وفي رواية ابن عساكر
لولاك ما خلقت الدنيا كذا اعزاه اليها الملا على القاري فيا لها
من نعمة تجب على كل الخلق شكرها والشكر على النعمة يستلزم ذكرها
وذكرها في الملا خير من ذكرها في النفس لاجل ذلك وضع الجم
العاشقون اهل السنة والجماعة لذلك الذكر كيفية مخصوصة
من اجتماعهم واستحضار قلوبهم لذلك الشكر وتوجههم اليه بالكلية
وذكرهم كيفية حمله صلى الله عليه وسلم الذي هو صبح طلوع شمس
وجوده الشريف وما ظهر في اثناء ذلك الحمل المنيف من
الايات الباهرات والخوارق والمعجزات وكيفية وضعه

صلی اللہ علیہ وسلم طلوع شمس وجودہ المسعود وبروزہ من
عالم الغیب الی عالم الشہود وقدومہ من عالم الارواح الی
عالم الاشباح وحضور الملائکۃ الکرام ومریم بنت عمران
وحضور حوار الجنان وہتوف الہواتف واخماد النیران وہدم ایوان
کسریٰ وغیض معین فی سماوۃ وغیض بحیرۃ ساوۃ واستبشار
الانس والجن والوحوش والطیر والملائکۃ واہل البر والبحر والدنیا
والآخرۃ بقدومہ صلی اللہ علیہ وسلم ویسمون مجموع ذلک بالمولد الشریف
فیتلونہ لتیسر واکمال السرور وتحبیر واتمام الحبور وشکر اللہ علی
حصول ہذہ النعمۃ العظمیٰ والدولۃ القصویٰ ومن تمام ذلک الشکر
اطعام الطعام عقب ذلک المولد المنیف وہذا القیام انواع
شکر الحق تعالیٰ علی ہذہ النعمۃ السنیہ وقد کان یحق القیام
لاداء الشکر من شروع ذکر المولد الشریف الی انتہائہ لان
الشکر یلزم بمجرد ذکر النعمۃ وحیث کان فی ذلک حرج وتکلیف
اکتفی بالقیام الشکری عند ذکر الجزء الاعظم من میلادہ
صلی اللہ علیہ وسلم الذی ہو وضعہ المنیف حین ظہور وجودہ الشریف

وتخصیص اداء الشکر بالقیام مدلل بدلیل عادة العرب العربا
وبدلیل حدیث قیامه صلی الله علیه وسلم بعد الختم للشکر والدعا
وحدیث برائت عائشة رضی الله عنها وبدلیل قیام المصلی و
حمده وشکره علی التوفیق لاداء العبودیة للملک المعبود فی
الرکوع والسجود الا ترے ان من فاته القیام مع الامام
وادرک الرکعة ومن فاته الرکوع فاتته الرکعة اما عادة العرب
ففی تاریخ الخمیس قال فی المنتقی روی ان امنة لما ولدته
صلی الله علیه وسلم ارسلت الی عبد المطلب وجاءه البشیر
وهو جالس فی الحجر معه ولده ورجال من قومه فاخبره
ان امنة ولدت غلاما فسر بذالک عبد المطلب وقام هو و
من کان معه ودخل علیها فاخبرته بکل ما رأت وما قیل لها
وما امرت به فاخذه عبد المطلب فادخله جوف الکعبة وقام
عندها یدعو الله ویشکره علی ما اعطاه الی آخره قال واما
حدیث قیامه صلی الله علیه وسلم بعد الختم للشکر والدعاء
فی النشر فی قرأة العشر للحافظ الجزری رحمه الله بروایة

عن ابی ہریرۃ رضی اللہ عنہ قال کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ
وسلم اذا ختم القرآن قام مما قال و کذا رواہ ابو الفرج بن جوزی
فی کتاب الوفا و بروایۃ من ابی جعفر قال کان علی بن الحسین رضی اللہ
عنہما یذکر عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم انہ کان اذا ختم القرآن حمد اللہ
بمحامد وہو قائم ثم یقول الحمد للہ الحدیث قال و اخرجہ البیہقی فی شعب
الایمان انتہی و اما حدیث برأۃ عائشۃ ففی صحیح البخاری عن عروۃ
عن عائشۃ رضی اللہ عنہا فی حدیث الافک قالت فواللہ ما رام
رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم و لا خرج احد من اہل البیت
حتی انزل علیہ فاخذہ ما کان یاخذہ من البرحاء حتی انہ لیتحدر
منہ مثل الجمان من العرق وہو فی یوم شات من ثقل القول
الذی ینزل علیہ قالت فلما سری عنہ وہو یضحک فکانت
اول کلمۃ تکلم بہا یا عائشۃ اما اللہ فقد برأک فقالت امی قومی
الیہ فقلت واللہ لا اقوم الیہ و لا احمد الا اللہ عز وجل الحدیث
قال القسطلانی قومی الیہ صلی اللہ علیہ وسلم لاجل ما بشرک بہ
ای اشکریہ علی ذلک بالقیام الیہ و کان القیام الیہ

صلى الله عليه وسلم هو الافضل والاكمل كما سنه ذلك
المقام لا دارجته وشكره وعليه افضل الصلوة والسلام افضلهما لحال
المنزل عليهما من الحق المتعال كلهما على الاكمال على الخلائق بحيالهما
فكيف لا يجب القيام من يجب عليه شكره صلى الله عليه وسلم
عند تذكرنا النعم عليه بوسطته من النعم الظاهرة والباطنة الدنيوية
والاخروية فافهمه فانه هو الاصل عند اولي الالباب واما
النقل من الكتاب فقال العلامة الشيخ علي ابن برهان الدين
الحلبي في كتابه انسان العيون في سيرة الامين المأمون
بالسيرة الحلبية جرت عادة كثير من الناس اذا سمعوا بذكره
صلى الله عليه وآله وسلم ان يقوموا تعظيما له صلى الله عليه
وسلم وهذا القيام بدعة حسنة لانه ليس كل بدعة مذمومة وقد
قال سيدنا عمر بن الخطاب رضي الله عنه في اجتماع الناس
لصلوة التراويح نعمت البدعة وقد وجد القيام عند ذكر اسمه
صلى الله عليه وسلم من عالم الامة ومقتدى الائمة دينا وورعا
الامام تقي الدين السبكي وتابعه على ذلك مشائخ الاسلام

فی عصرہ فقد حکی بعضہم ان الامام السبکی اجتمع عندہ جمع کثیر
من علماء عصرہ فانشد منشد بالقول الصرصری رحمہ اللہ فی مدحہ
وشرفہ وعظمہ صلی اللہ علیہ وسلم بہ قلیل لمدح المصطفیٰ الخط
بالذہب بہ علی ورق من خط احسن من کتب بہ وان تنہض
الاشراف عند سماعہ بہ قیاما صفوفا او جثیا علی رکب بہ فعند
ذلک قام الامام السبکی رحمہ اللہ تعالیٰ وجمیع من بالمجلس فحصل
انس کثیر بذلک المجلس ویکفی ذلک فی الاقتداء وقد قال ابن حجر
الہیتمی رحمہ اللہ والحاصل ان البدعۃ الحسنۃ متفق علی ندبہا
وعمل المولد واجتماع الناس لہ کذلک ای بدعۃ حسنۃ ومن ثم
قال الامام ابو شامۃ شیخ الامام النووی رحمہما اللہ تعالیٰ ومن
احسن ما ابتدع فی زماننا ما یفعل کل عام فی الیوم الموافق
لیوم مولدہ صلی اللہ علیہ وسلم من الصدقات والمعروف واظہار
الزینۃ والسرور فان ذلک مع ما فیہ من الاحسان للفقراء
مشعر بمحبتہ صلی اللہ علیہ وسلم وتعظیمہ فی قلب فاعل ذلک
وشکر اللہ تعالیٰ علی ما من بہ من ایجاد رسولہ صلی اللہ علیہ وسلم

الذی ارسلہ رحمۃ للعالمین ہذا کلامہ قال السخاوی لم یفعلہ
احد من السلف فی القرون الثلثہ وانما حدث بعدہ ثم لا یزال اہل
الاسلام من سائر الاقطار والمدن الکبار یعملون المولد ویتصدقون
فی لیالیہ بانواع الصدقات ویعتنون بقرءۃ مولدہ الکریم
ویظہر علیہم من برکاتہ کل فضل عمیم قال ابن الجوزی من خواصہ
انہ امان فی ذلک العام وبشری عاجلۃ بنیل البغیۃ والمرام
واول من احدثہ من الملوک صاحب اربل وصنف لہ ابن دحیہ
رحمہ اللہ کتابا فی المولد سماہ التنویر بمولد البشیر النذیر
فاجازہ بالف دینار وقد استخرج لہ الحافظ ابن حجر اصلا
من السنۃ وکذا الحافظ السیوطی رحمہما اللہ تعالی انتہی
مختصرا وہذا اخر ما اوردناہ فی الجواب بعون الملک الوہاب
من الاحادیث الصحیحۃ والنقول الصریحۃ والبراہین الباہرۃ
والحجج الظاہرۃ والتحقیقات الدقیقۃ والتدقیقات الانیقۃ
ویرحم اللہ المنصف المتامل البصیر الناقد الذی اذا عرف
الحق اذعن لہ وتقبلہ ولم یعاند فقد ظہر الحق واستنار ظہور

الشمس فی رابعة النهار والله یقول الحق وهو یهدی السبیل وهو حسبنا ونعم الوکیل وآخر دعوانا ان الحمد لله رب العالمین وصلی الله وسلم علی سیدنا محمد سید الانبیاء والمرسلین وشفیع المذنبین المبعوث رحمة للعالمین وعلی آله واصحابه ومن تبعهم باحسان الی یوم الدین ۔ فقد تم المکتوب اللهم صل وسلم علی محمد النبی نورک وعلی انواره کما تحبه وترضاه وشفعه فینا برحمتک ۔

ذکر کیفیت دعا و اجابتش با مطالب دیگر

بسم الله الرحمن الرحیم

نحمد الله ونستعینه ونصلی علی رسوله محمد ونستشفعه وعلی آله واصحابه وتابعیه اجمعین ۔ اما بعد آنکه در جانب مسلوبات مخصوصه محمدی صلعم لازم ومتعین بهشت و در جانب موجودات ممکنه جمیع مسلوبات مخصوصه در تمنا بلکه امتیاز موجودات از دیگر دعا لازم است تضرع وخشوع وخضوع مستلزم عجز حقیقی که میسر نشد تا محب الدعوات مجبر نشد تنوع افعال بایجاد تنوع حاجات

وقضای آنها خلاصه عبادت ست قال صلی الله علیه وسلم
الدعاء هو العبادة ـ الدعاء مخ العبادة فی المشکوة وچون بر
نظر واقعی تا افعال فنا بافعال حق سبحانه لازم مومن خواهد شد
پس دعائیکه خلاصه عبادت است مقصود خشوع وخضوع و اظهار
ذل وافتقار مع الرضا است و تا تمیز اثر فعل از فاعل
وچون برگزرد سکوت پیش افضل است درین محل دعا باذن
اطاعت است وخلاف آنهمه هوای نفس است که میسر شد مفهوم
افرأیت من اتخذ الهه هواه ازین سبب سخن است که گفته در اجابت
دعوات قال صلی الله علیه وسلم اعلموا ان الله لا یستجیب دعاء
من قلب غافل رواه فی المشکوة وفیه عن سلمان الفارسی رض
قال قال رسول الله تعالی صلعم لا یرد القضاء الا الدعاء
الحدیث رواه الترمذی باید دانست قضا دائر است میان
قاضی ومقضی مراد حقیقت و دعا دائر است میان داعی ومدعو او
پس او سبحانه قاضی است باعتباری و مدعو است باعتبار
پس معنی آنکه میگرداند او سبحانه که مراد مدعو است قضا را

که مراد مقتضی است بدعای داعی سبب را ذکر فرمود صلعم بلاغة
المرام و فصاحة الکلام پس او سبحانه راذ است برای فعل خود
نه غیرش ازانکه مانع و منازع نیست مر فعل او سبحانه را پس قضا
و ردش از فعل او سبحانه معلوم او سبحانه است باید دانست
قضا بمعنی اجرا است لقوله تعالی و اذا قضی امرا انما یقول له
کن فیکون ۰ و گاهی تجرید کرده میشود بمعنی مضاف الیه خود پس
محکوم میشود بآن بالعرض پس بمعنی اجرا درینجا حجابی حادث
است بدلیل ردش به تعلیق دعا در مرتبه مبرم ممنوع است لتغیر
و تقیید قضا را مر زمان باید دانست قضا و قدر از صفات
اضافیه متعلق بصفات حقیقیه او سبحانه بمعنی مخصوص خود است
نه آنکه قضا مرتبه اجمال معلوم است و قدر مرتبه تفصیل معلوم
ازانکه علم قدیم اجمال و تفصیل را بکمال بسط خود دشن نتابد
والا جهل در جهتی لازم است والا اجمال و تفصیل با علم
والله تعالی اعلم بالصواب و فرمود سبحانه و اذا سألک
عبادی عنی فانی قریب ط اجیب دعوة الداع اذا دعان

فلیستجیبوا لی ولیومنوا بی لعلهم یرشدون ترجمه و تحقیق
الوقوع است که بهر زمانی سوال کنند ترا بندگان من کیف
ما یجوز فی المضافات وآن چنانست که سوال از من پس تحقیق
نزدیکم بذات خود پس این قید بذات تحقیق بر خلاف آنست که
گفته شد نزدیک است بصفات خود نه بذات تحقیق این
در ذکر کیفیة المعیة والقربة والاحاطه مذکور است هم برای
اجابة چنانکه قبول میکنم دعای داعی را هرگاه که خواند مرا
هرگاه چنین است پس باید که جواب خواهند بقبول سوال
یا جواب دهند بقبول مخبر به کرش کاف بیان قبول قضای
مسئول هم خاص برای من است درین طور. دعا که مسالت
بارسول صلعم واقع شود یا برای من است رضا من یا قربت
یا اجابت خصوصا یا عموما بی تردید و باید که ایمان آرند من
درین مسالت بارسول صلعم واستجابت که منتج نتایج رضا
وغیره خصوصا یا عموما است پس شفقتا و رحمة بجواله اختیار
اضافی عباد فرمود امید است پس امید میکنم یا کنندم که ایشان

باره شود مفعول این مدعا حرف اے مسالت با رسول کریم
صلعم و اجابت از و سبحانه و سلم است که بیان صفة اختیاریه
عبد است پس ترجی مشیر شفقة و رحمة تواند شد نه مشیر احتیاج
که عدم احتیاج خود ظاهر تر است هم باید دانست که ذا المحذوف
است بشرط تمام الزمان محقق الوقوع پس مقتضی است بر
ابا چه سوال مذکور کیف و زیاد حذف مفعول ثانی مشیر
توسیعش است و عباد با اضافه تمام است مظهریت تضمنی و التزامی
موجودات قدیمه بنا بر عموم لفظ و خاص است مظهریت تضمنی
بموجودات قدیمه بنا بر خصوص محل اے مسالت با رسول کریم
صلعم و استعارت مفید مبالغه مشبه و قرب ذاتی مسلم اہل تحقیق
و حذف مفعول قریب توسیعش مشیر تفاوت مراتب قرب
بر وفق تفاوت مراتب مفعول پس قرب بعید سائل از رسول
کریم صلعم مقتضای مفعول مخصوص محل از متشابهات است
و بمقتضای عموم لفظ از محکمات و نیز باید دانست این کریمه
باشارت از معنی فلیستجیبوا بمعنی خاصه طلب و معنی فلیجیبوا از

دیگر دارد ارتفاع جہل است از شاہ صفت بہ تثبیت و تو صیف
صفت اضافی رسول اللہ تعالی صلعم باچنین فضائل کہ ہست
و نفی استقلال از صفتش صلعم چنانکہ در کریمہ قل لا املک لنفسی
نفعا ولا ضرا الایہ ہست با اخبار چنین اعجاز ادر صورت فیستجیبوا
نہ بمعنے خاصہ طلب است وضمائر امر غائب و اسم لعل راجع بعباد
براد مخصوص المحل یا اثبات فضیلہ صفات اضافی رسول کریم
است صلعم باچنین فضائل کہ ہست در مقابلہ منکرین با اخبار
بچنین اعجاز او در صورت فلیستجیبوا بمعنی فلیجیبوا با رجوع ضمائر
امر غائب و اسم لعل بسوی عباد مراد عموم لفظ غیر مخصوص المحل
است تدبر و اجب است نہ پراگندہ مغزی و بہر صورت
جواب سائل از قریبۂ مذکور شان نزول است با زیادت
مطالب دیگر بتعلیم طریقہ احسن و نیز دو سہ اغراض است بدلالت
ترجی و استعارت ترکیب نحوی اذا سالک عبادی
مشبہ عنی بتقدیر کانہ سال عنی مشبہ بہ استعارتا مع غرض عند
تجاوز لبس مشبہ و مشبہ بہ شرط محقق الوقوع عام الزمان

یعنی تعمیہ اذا است فانی قریب مع تقدیر بالاجابت متعلق
قریب جملہ مستانفہ بمعنا مشبہ اجیب الخ شرطیہ مستانفہ مستعار
بتقدیر حرف تشبیہ ای کما اجیب الخ مشبہ بہ پس این مجموع
جزا شرط اذا سالک الخ است جملہ خبریہ و آین ستر استیناف
و تشبیہ از فصل مطلق توان دریافت والا وصل تو صیغا
یا عطف جزا باحتمال شرط متاخری باید فلیستجیبوا لی و
ولیومنوا بی جملہ معطوفہ جزا شرط محذوف است اذا کان
الامر کذا و موید این معنا کریمہ لو انهم اذ ظلموا انفسهم جاءوک
فاستغفروا الله واستغفر لهم الرسول لوجدوا الله توابا رحیما
است واطیعوا نی باعباد الله و نیز باید دانست در صورت
اختیار عن حکایتا طوالت بحذف بی دلالة قل لا بد منه جزا
بسبب عدم استقامت معنی این جزا است ش ای فانی قریب
هم برین شرط ش ای اذا سالک م است ش مربوط
است بطوالت م و حذف بی مقصود و تاویل باشارت
بلطف خاص رب بعباد مقابله وساطت با رسول نامحمود

واتم شرط وتعمیم از ابی معنی بود بل کلام ہمچو یسألونک
عن الروح قل الروح من امر ربی ویسألونک ماذا ینفقون قل
العفو مستقیم المعنی شود واگر از کمان برده شود بماضی بر
سوال تجرید اجزار بلفظ قل بنا بر سلب اتصال زمانی در جزاء شرط
باذالغو است ش اے شرطیکه باذ است تحقق وترد
جزاء باتصال زمان خواهد که شرط را تاثیر در جزا است
وحال آنکه شرط محقق الوقوع مقید الزمان بالماضی است
پس استقامت معنی بجزاء بلفظ قل چگونه توان شد
ش عطف است بر جمله بنا بر دلیل لغو یعنی صحة جزاء
بشرط ممکن الوقوع بجعل جاعل است پس مادر شرط
بود مگر بوقت جعل جاعل بحذف اذ کر شرط اذا ان
تحقق ش صیغه ماضی م شرط ان ش ای وقت جعل
جاعل وقت شرط است نه وقت وقوع بحذف ذکر شرط
اذا و حذف ان تحقق شرط ان م که در ینجا مستقیم المعنی
تخالف نظم م شان نزول و تعیین فاعل ش ای در نظم

صیغہ جمع فاعل سالک است و در سوال مذکور شان نزول
تفرد سائل م فہم سخن بر سبب است و اگر گمان برده مستقبل
خلاف زمان سوال مذکور است لیکن آنکہ جواب سائل از قرب درین
ضمن متصور گردد و جزا ممکن الوقوع متابع و مخصوص الزمان باشد
ش اشارت است باستقامة معنی قل مقابلہ بشرط مستقبل
مخصوص الزمان بوجود عالم شہود م ولیکن تحقق وقوع شرط
بزمان مستقبل مروی نیست و اگر باشد مقولہ قل انہ است
ولیکن انی بشیر بر تخصیص اظہار رحمۃ بقرب و اجابۃ تواند شد
و ہنوز حذف قل و استقامۃ معنی تعمیم از امفہوم شرط و جزا
قل ہمچنان منظور فیہ است و اگر گمان برده شود بعموم زمان
اہمال سوال قرب در زمان عام تحصیل حاصل بشہرت تحقق
قرب حق تعالی از کتاب ش اللہ تعالی و کتاب الرسول صلعم
م است و اہمال جواب بعدم اہلیت استماع بعض سائل
ش است م یا عدم جواب بہ بعض سائل مخالف امر ش
است و این تردید است بر اہمال جواب م با وجود شمول سائل

بعموم عبادو تفضل مطلق مانع تو تقیید وعطف فیستجیبوا بمعنی فلیجیبو
بجزای شرط ای اذا دعوهم او دعوتهم منافی ایمان مطابقة بسبق
حاصل عبادیست چه امر بخیر حاصل تواند شد ہمچنین ولیومنوا نیز
و نیز ایمان برایمان حاصل باطل است و معنی تاکید دانستہ باشد
چه تاکید بر بعد وم باطل و تاویل لعل بالقصد عدم و تو جسن بر حسن امنع
و افادت معنی تقلیل فائدہ فلیستجیبوا ولیومنوا از نا قصہ سکینہ درا
تاویلش بمعنی راجین حاضرین یا غائبین نکو تر است بمناسبت
اصلش که بمعنی تمنی است و نیز باید دانست کہ این کہ میدلیل نمود
استعانة از رسول کریم صلعم تواند شد و نیز دعا بتوسل قبل از
عالم روح و عالم شہود و عالم برزخ عموما از انبیا و اولیا و
ملائکہ علی نبینا و علیہم الصلوٰة والسلام فرمود صلعم توسلوا بی الی
ربکم + و آن خواست شفاعة از وست صلعم یا خواستن
حق تعالی بکرامتی کہ بحال اوست صلعم چنانکہ سنیہ شریف
از حضرت آدم علی نبینا و علیہ الصلوٰة والسلام مذکور است یا رب
اسالک بحق محمد ان تغفرلی و از انحضرت صلعم اللهم انا نسئلک

بحق السائلین علیک ان تقبلنی فی هذه الغداة والعشیة
وان تجیرنی من النار ، و چون در لحد حضرت فاطمه بنت اسد درآمد
صلعم دعا کرد صلعم الله الذی یحیی ویمیت وهو حی لا یموت اغفر لامی
فاطمه بنت اسد ووسع علیها مدخلها بحق نبیک والانبیاء قبلی فانک
ارحم الراحمین باید دانست هر چه کند او سبحانه از نفع و ضر و خیر و شر
همه راجع بحکمة معلوم اوست سبحانه نه بوجوب حق و غرض که
مستلزم جبر و اضطرار باشد سبحان الله عن ذلک البته بمقتضای
کرم و رحم او سبحانه و کرامتی که بحال بعض عباد است حتی غیر را
که شائبه از وجوب دارد براوست سبحانه کما قال سبحانه حقا
علینا ننجی المؤمنین ش تنبیه اینجا رد قولی است که گفتند بحق
فلان گفتن ممنوع است چه بر خدای عزوجل حقی از کسی نباشد ای
دلیلی آورند برین از عدم وجوب امری بر حق سبحانه و نظر نکردند
بر قران مجید و حدیث شریف هم زین پس سخن است در ترتب
اثر دعا باجابت حق سبحانه وان بالمحال است حسب مراد تخصیصا
باعجاز ش ای بی اشتراک غیر اعجاز هم و تعمیما غالبا بکرامت

[illegible]

من است باشتراک غیر یعنی اعجاز و معونت هم دشند و ذا
بمعونت یا بالمستقبل تخصیصا غالبا بکرامت و معونت وشند و
باعجاز غالبا بالحکمة معلومه یا ماول است به بدل تخصیصا غالبا
بمعونت وشند و ذا بکرامت وآن نیز بالحال است یا بالمقبل
الی الآخرة و نیز بدلی است بمکافات و باید دانست که در بدل
بمقتضاے حکمة و رحمة دو نعمت است حفظ از ضرر خواسته
وایصال به نفع ناخواسته واین قسم داعی هم هنوز با وجود
علم در اعراض حکمة و کفران رحمت واین همه قسم ای ترتب
اثر دعا بانواع مذکوره مقتضای انطباق دعا بارادت الٰهی
جلت ارادته است زین کس سخن است در اجابت دعوات
کفار وآن نیز مقبول است کما قال سبحانه اجیب دعوة الداع
اذا دعان الایة بعموم داعی واذا مس الانسان ضر دعا ربه
منیبا الیه ثم اذا خوله نعمة منه نسی ما کان یدعو الیه من قبل وجعل
لله اندادا لیضل عن سبیله الخ وتحقق دعای ابلیس فرمود سبحانه
قال رب فانظرنی الی یوم یبعثون ۝ قال فانک من المنظرین ۝

دعاء فرعون سیدر اجابهم باید دانست در کریمہ فیکشف ما تدعون
الیہ ان شاء الایہ ان شاء متعلق یکشف ما تدعون الیہ است
بالحال حسب مراد باتفارق مراتب مذکور ش کہ در ترتب اثر
دعا مذکور است م پس نفی میکند اجابت دعا را کہ ترتب اثر
بالمستقبل باشد یا ببدل ورنہ معارض باشد عموم اجیب دعوۃ
الداع را و نیز بدانکہ سلب نسبۃ احتیاجی محتاج بمحتاج الیہ
کہ بحقیقۃ خودش غیر منقطع است مطلقا ش تمیز از سلب
نسبۃ احتیاجی م سلب مطلق بحتاج خواہد فکیف وبعضا
موافق دعوی است ش اے بقضای بعض حاجات
پس نفی بعض مادل باشد بہ بدل بالحال یا بالمستقبل بالمخافات
م واگر قطع نظر کردہ شود از دعا بانجاح حاجات کفار
استدراجا لہم مثبتہ غیر معلق بدعا دعوی بی دلیل خلاف
ما ثبت ورد است زین پس سخن است در تحقیق معنی
وما دعاء الکافرین الا فی ضلال ○ بدانکہ دعا مضمون عبادت
است ومضمون خواست نیز در دنیا وہم در آخرت پس بالتخصیص

مفعول بہت اعنی تبان یا اللہ تعالی م موافق محل
نزول حکم کردہ شود اسے انچہ درین عالم از افعال نسبتہ بہ تبان است
استعانتہ باشد یا عبادت اضلال است انعبادنی اشارتا مفعول فیہ
جزئی یعنی نیست عبادت و خواستہ کا از گردش ضلال است
گمرہی و تطالت یا بجای رسیدنی نا رسیدہ یا گم شدنی است
نیستہ و نابود شوندہ عند اللہ تعالی اجرا سخن در رد و قبول
دعا است و انچہ در آخرت است از اللہ سبحانہ است عادتا و ہم
گم شدنی است اجابتہ پس تعارض رفت زین سبب ابدا
انکار اجابت دعا کفر است با نکار نصوص قطعیہ اعاذنا اللہ تعالی
منہ اللہم وفقنا لما تحبہ و ترضاہ اللہم صل وسلم علی محمد نبی الرحمۃ
وعلی جمالہ کما تحبہ و ترضاہ و شفعہ فینا و ترحمنا بہ

ذکر کیفیتہ حدیث شریف اتخذوا قبری وثنا و حدیث شریف لاتتخذوا قبری عیدا

بسم اللہ الرحمن الرحیم
نحمد اللہ و نستعینہ و نصلی علی رسولہ محمد و نستشفعہ وعلی آلہ و

اصحابه و اتباعه اجمعین فرمود صلعم لاتتخذوا قبری وثنا ترجمه
هرگز اختیار مکنید قبر مرا سنگ بت ه باید دانست اخذ افادت میکند
بمعنی ممنوع الجواز پس اتخاذ نیز کما فی قوله تعالی خذوا ما اتیکم
الرسول الآیه پس استفاده تاکید نهی باصل است ش ای باصل
اخذ است نه بعرض حرف تاکید م و استفاده ثبوت متقدم
باقتضای نهی و لطافه اختیار لفظ وثن بحذف حرف تشبیه
بدلیل امتناع مفعولیه ثانیه تا بعد مرا سم غیر صفة را مفید
توسعه وجوه تشبیه در عوارض ذاتیه اقرب به تشبیه و عوارض عارضیه
ابعد به تشبیه و ثن و تاکید منهی عنه باتصال مفعول به است ش
عطف تاکید بر توسعه است و با تعلیل بر اتصال متعلق مفید
یا تاکید م و مقصود تشبیه از عوارض ذاتیه اقرب به تشبیه است
ش نه از عوارض عارضیه ابعد به تشبیه م پس حاصل انکه هرگز
اختیار مکنید قبر مرا حجر محض یا غیر نافع و مکروه همچو وثن بل
اثری دار د از مقبور صلعم کما قال صلعم من زار قبری کنت له
شفیعا و شهیدا ه و این حدیث شریف ش ای لاتتخذوا قبری وثنا

م متضمن دو اعجاز است بدلالت بالاشارت به پیشین گوی
گرفتن قبر مبارک صلعم وقتیکه وجود یابد بمجرد وثن باقتضای نهی
مرثبوت متقدم را که انطباق پذیرفته و آلبته درین زمان که شنید
که قبر شریف حضرت صلعم را وثن گفتند معنی غیر نافع ش
اعجازیست به پیشین گوی گرفتن قبر مبارک را صلعم غیر نافع
و دوم بگفتن لفظ وثن م و نیز بعد تحقیق حقیقة عابدیه و معبودیه
ش تحقیق حقیقة عابدیه و معبودیه ازجای تحقیقش در ذکر
کیفیة العلم والمعرفة واضح است و درینجا اشارتیست بابطال
انکه در وجه تشبیه معبودیه الوثن پوشانیدن داد غلاف
بر قبر و ریختن گل و صندل بر آن گرفته اند ای وای برین فهم
لاحول ولا قوة الا بالله العلی العظیم م دعبادت ش تحقیق
عبادت در ذکر کیفیة صحة اشتراک و معنی بالله سبحانه مذکور
است م محمول میتواند شد که معبودیه مخصوصة الوثن که از
عوارض عارضیه لعبد به تشبیه است مقصود باشد چنانکه از حدیث
شریف لاحق دانسته میشود با همان اعجاز اگر انطباق پذیرفته باشد

ورنہ بعدم ثبوت متقدم نہی بجای نرسد و معدوم حکمی مقابلہ
موجود حقیقی اعتباری نگیرد پس انطباق ثبوت متقدم موجود
حقیقی است و عدم ثبوت متقدم معدوم حکمی است بعدم سابق
بخلاف عدم لاحق کہ معدوم حقیقی است ہم و قولہ صلعم اللہم
لا تجعل قبری وثنا یعبد اشتد غضب اللہ علی قوم اتخذوا قبور
انبیائہم مساجد پس اخرجہ الامام مالک و غیرہ ہم مؤید این احتمال
آخر نتواند شد چہ درین محل ثبوت متقدم بفعل عباد مقصود نیست
بلکہ محض عنہ است بدلالۃ خطاب مگر بفعل مخاطب پس دانای آن
پس ای ثبوت متقدم بفعل مخاطب ہم رسول اوست صلعم
و اتحاد است بہ پیشین گوئی بدلالۃ بالاشارت باقتضائے نہی
مر ثبوت متقدم را لہ بعد وجود قبر شریف مترتب انطباق
است بخلاف لا تتخذوا پس کہ مقصود اینجا ثبوت متقدم
بفعل عباد است ہم و نیز لفظ یعبد مدلل بعوارض عارضیہ
فارق است میان مقصود حدیثین در وجہ تشبیہ بعوارض ذاتیہ
و عوارض عارضیہ باید دانست کہ از اصل اخذ پیدا است کہ

سجده جز قبر انبیا رغم را جائز نمیداشتند الا و نفس عبادت
در جوار صلحا ارض ثابت است یا بیش سجده میکردند نه معبود
مخصوصه الوثن جمع مساجد جمع سجد بفتح جیم مصدر میمی بمعنی سجده
مستقیم المعنی بنیت تامل کنی دریابی و البته درین وقت کسانند
که پیر را سجده نیش می پرستند پس چه اعتقاد باشند برسول الله
تعالی صلعم تواند شد که گور را هم بدین اعتقاد در باطن خود ده
پرستیده باشند ازینجا تواند شد که بنا بر راز نهان ع ض مورد
صلعم اللهم لا تجعل قبری وثنا یعبد آمیده است که این راز
نهان ببرکت دعاء حضرت صلعم و حرمت قبر شریف عیان
نشود چه معبودان اصنام در نار باشند صلی الله تعالی علی قبر
محمد فی القبور و اشتد جمله خبریه بنا بر تحذیر است ازینکه چه
حال باشد در گرفتن قبر مانند وثن شش نه دعائیه مخالف
شان رحمة هم درین حدیث شریف هم دعا است وهم تحذیر
وهم تحذیر نه آنکه ادب و زیارت و تعظیم قبر مکنید بلکه
زیارت و ادب و تعظیم قبر و مقبور ثابت است باید دانست

هر سو ادب ادب است پس نہی از ادب بعد م ترک سو ادب
بنہایت کفر رساند واللہ تعالی اعلم بالصواب تفسیر
لاتتخذوا قبری عیدا بسم اللہ المعبود والصلوۃ علی رسولہ
المحمود قسند مو د صلعم لاتتخذوا قبری عیدا ترجمہ زنہار اختیار مکنید
قبر مرا عیدہ باید دانست اخذ و اتخاذ متضمنہ است بر منع جواز
مقصود کما فی قولہ تعالی خذوا ما اتیناکم بقوۃ الآیہ پس بجائے نہی
نیز و وجہ تشبیہ عرض بعرض قائم بغیر مشبہ و مشبہ بہ ش ای
قبر شریف و عید م یعنی س ش ای عرض بعرض م زیارت
زائر و لقای مومنین بزینت و سرور بروز عید کہ در سالے
از دو بار بیش نباشد یعنی کمتر نہ بعرض ذاتیہ کہ استقامتہ
یعنی نیارد ش عرض ذاتیہ عید تعیین عبادت از عباد و تعمیر
مزاحم از رحمن در ان روز است م و حذف حرف تشبیہ
باستفادہ توسعہ وجہ تشبیہ تاکید منہی عنہ باتصال
بمفعول بہ است س ش عطف تاکید بر توسعہ و تعلق بار
تعلیل بر اتصال باستفادہ م پس حاصل انکہ ہرگز اختیار مکنید

زیارت قبر مرا ہمچو لقاے من بینید بزینت و سرور روز عید
که کمتر است پس نہی مشیر است بر تاکید حضور بیشتر غیر مقید
بزینت و سرور آے بوجالیکہ باشید تارع در ہیش از سر قدم در
ہر دو دیدہ یا کنم نہ انکہ ہجوم و زینت و سرور مہیا نشید
با انکہ ہجوم ناگزیر است و زینت از ادب تعظیم لوجہ اللہ تعالے
ثابت قال سبحانہ یا بنی ادم خذوا زینتکم عند کل مسجد الایہ
ترجمہ اسے اولاد آدم اختیار کنید زینت خود از لباس و
غیران نزدیک ہر مسجد باید دانست لفظ خذوا مفید اختیار
مختار ممنوع الجواز است و لفظ زینت عام است بمعنی زینت
بلباس و صلاح ظاہر و باطن و تاویل زینت بمعنی سرائر اخلاص
نہ غیر آن منظم عبارت و شان نزول کہ منع برہنگی وقت
طواف حرم محترم کعبہ است راست نیاید و مسجد نام سم جنبے
ظرف است و بدلالت التزام بمعنی سجدہ ہم پس مسجد شامل امر
زینت است و سجدہ ہم باولویت و این از فصاحتہ بلاغتہ نظم
شریف است و ظاہر است کہ حضور بحضرت صلعم واجب است

وفضل از حضور مسجد در ہر وجہ و سرور بحضور مقتضائے
ایمان برسول است صلعم کما فی المشکوٰۃ فی جواب السائل الذی
قال انی احببت اللہ و رسولہ قال صلعم انت مع من احببت
انس رض فما رایت المسلمین فرحوا بشئ بعد الاسلام فرحہم بہا
فکیف نہی الہجوم والزینت والسرور بحضورہ صلعم و نیز باید دانست
حضور بحضرت صلعم کہ بر ہر واحد واجب است لازم ہجوم است
و نہی ہجوم بر نفس واحد نتواند شد مگر مع الغیر پس لازم نہی
حضور واجب بحضرت صلعم بر ہر واحد است اما تحسین ترک
ہر زینت کہ نکند زینت است تا آنکہ نہایت کار بہ بر ہنگی
منہی عنہ رسد و تاویل آنچہ از حضرت حسن بن حسن جوا
زین العابدین رضی اللہ تعالیٰ عنہم در منع مکث بر مزار بابرکت
و انوار رحمۃ للعالمین صلعم بار وایہ این حدیث شریف
نہ در منع وقوف لازم حضور مروست از کتب اہل سنۃ و
جماعۃ باید دریافت چہ وقوف حضرات ائمہ اہل بیت صلوٰۃ
اللہ تعالیٰ علی النبی الامی و علیہم اجمعین بجوار مزار رحمۃ آثار

صلے اللہ تعالیٰ علیہ وسلم خود ثابت است فکیف المنع عن
الوقوف لازم الحضور الثابت و درین حدیث شریف ہم
اعجازیست بہ پیشین گوئی سستی مردمان بزیارت مزار بابرکت
لازم السعادت بدلالۃ بالاشارۃ باقتضائے نہی مرتوب متقدم
یا ایہا الناس افلا تعقلون اللہم صل وسلم علی محمد نبی الرحمۃ
وعلی جمالہ کما تحبہ وترضاہ وشفعہ فینا وترحمنا بہ

ذکر کیفیۃ منع نوشتن قران مجید از نجاست وسوختن آن با دیگر مطالب

بسم اللہ الرحمن الرحیم

نحمدہ اللہ ونستعینہ ونصلی علی رسولہ محمد ونستشفعہ وعلی آلہ واصحابہ
واتباعہ اجمعین باید دانست نوشتن قران مجید از نجاستہ کفر
است خفیفہ باشد یا غلیظہ قلیل باشد یا کثیر ودم مسفوح ہم
درین است بس در تخصیص دم مسفوح کار افتادہ است
مع جہا ہانش ظاہر کما فی شرح العقائد فی بحث دالکبیرۃ
لا تخرج العبد المؤمن من الایمان لا تدخلہ فی الکفر ولا نزع

سے فی ان المعاصی باجعلہ الشارع امارۃ للتکذیب علم کونہ کذلک بالادلۃ الشرعیۃ کسجود الصنم والقاء المصحف فی القاذورات والتلفظ بکلمات الکفر ونحو ذلک مما ثبت بالادلۃ انہ کفر انتہی فالقائہما علیہ لذلک العیاذ باللہ تعالیٰ و قطع نظر از قرائنیت کفر سے دیگر است بازنگارش و اگر قران مجید نیست پس قطع نظر معنی ندارد از بحث خارج است و بدانکہ قطع نظر در عوارض از یکی بدیگر است نہ در ذات مگر نوشتن متشابہات بقران مجید بعض آن کفر است ہمچو اسمائے الٰہی تعالیٰ و حلیت رسول اللہ تعالیٰ صلعم و بعض آن نہ مگر از قباحات سوء ادب خالی نیست و در نوشتن ہمچو ننزل من القران ما ہو شفاء و رحمۃ للمومنین تردد لا علاج لہ است اگر باقرار قرائنیت نوشت یا بقطع نظر ازان کفر است و اگر از متشابہات قران مجید است بضمیر متکلم کفر است پس از سوء ادب چہ محل سخن است حیرت از انانکہ بی اکراہ جبر ازین فرمودند و حسرت بر انانکہ بہوای نفس اصرار نمودند از انجا کہ سخن در خلاف این از بعض فقہا بنا بر منافع

خلق بقطع نظر از قرآنیت یا بی قطع نظر از آن تو ہیست کہ محمول بر
خطای اجتہادی تواند شد در تکفیر مجوزین احتراز واجب تا دلیل دم
بغیر مسفوح تواند شد نہ در انجاس دیگر و آلبتہ سوختن از امارات اہانت
و اعراض بالقطع نیست پس تا تحقیق علت حکمی نتوان کرد حیہ
حکم بر علت است آری سوختن با اہانت و اعراض کفر است
بی مصلحت شرعی سو ادب بمصلحہ شرعی مستحسن و از فعل حضرت
ذی النورین رضی اللہ تعالی عنہ کہ بضرورت مصالح دین
کہ مقصود از بعثت رسول صلعم بود استدلال برای ہوای نفس
نتواند شد فاتقوا اللہ العظیم یا اولی الالباب بدانکہ تبرک و توسل
بکلمات و آثار طیبات و تبرک و استعانۃ از اللہ تعالی و انبیائہ
و اولیائہ صلی اللہ تعالی علی نبینا و علیہم از روی تعظیم مقتضای
دین و عقل است نہ از روی بیحرمتی نعوذ باللہ تعالی من شرورہ
واللہ تعالی اعلم و الیہ المرجع اللہم صل و سلم علی
محمد نبی الرحمۃ و علی جمیع آلہ کما تحبہ و ترضاہ و تنفعنا فیہا
و ترحمنا بہ . . . .

ذکر کیفیۃ ثبوت شفاعۃ تحقیقہا والاختیار

دون الاذن با دیگر مطالب ...

بسم اللہ الرحمن الرحیم

نحمد اللہ ونستعینہ ونصلی علی رسولہ محمد ونستشفعہ وعلی آلہ و
اصحابہ واتباعہ اجمعین دعوی متضمن دلیل بر اصلی چند است
اصل مرتبہ ذات مستجمع جمیع صفات فی حدہا مستقل و کامل
ومفیض است و صفات با وصف خصوصیۃ تعین خود از احتیاج
قیام خود بذات فارغ نیند اصل ظل ذات بنا بر استجماع
تام باشد نہ ظلال صفات کہ با وصف خصوصیۃ تعین خود از احتیاج
تضمنے ظل ذات فارغ نباشند بنا بر اصل یکم اصل جذب
ش بمعنے تعدیہ پس مفعول لازم اوست م بانجذاب ش
ای جذبیکہ حاصل بانجذاب است ای بقوۃ انفعالیہ م ضروری
بجبہ ش ای انجذاب ضروری کہ حاصل است بجبۃ م تحقق
ش تعلیل معتدم فعل تواند شدم اتحاد تضمنی ظل روی

ظل بمحبوبیت متعلق اتحاد م لنفسه تواند شد ضرورتاً ش
تمیز است از جذب فاعل تواند شد م نه در غیر آن ش اے
ظل ذی ظل م پس جذب و انجذاب بمحبة و محبوبیة بر مناسبة
حال مستقل و اضافی محکوم خاص تواند شد بنا بر اصل دوم
اصل ۴ شفاعة یعنی خواستن چیزے برای کسی از کسی باقتضاے
جذب بنا بر اصل سوم است استقلالاً او اضافة س ش مردود
مردود تمیز است از جذب م اصالتاً ش که از خصائص اولیاء
است رضی تردید است از اصالتاً اصل ۵ ظل ذات محمد رسول
اللہ تعالیٰ است صلعم بدلالت ترتیب ضرورے ظهور تعینات
ش چنانکه در ذکر کیفیة وجود اول و ظهور آخر آنحضرت صلعم
مذکور شد م از فعلی که موثر عالم اثر است تا ذات باقتضاے
ش از ابتدائیه است و تا انتهائیه و باقتضاے متعلق ظهور
م تعین وجودے از ذات که مبدء تعینات است تا افعال
پس ظلال صفاتی بنا بر تعین وجودی بالضرورت محتاج
حضرت صلعم باشند ازینجا است که اتمام س ش بمقابله نقصان

[illegible marginal note]

م شفاعة و ابدارش محمد رسول الله تعالی است صلعم که شفاعة
کبرے عبارت ازان تواند شد و نیز که ظلال صفات ش
با ترکیب اضافی موصوف یا ذو الحال م بالاصالت ش صفة
یا حال م را تقدم شفاعة جائز نباشد مگر بعد ظهور شفاعة کبرے
بر توابع و نیز که شفاعة کبری بر اقتضای سر مرکز که مستفیض است
از مرکز ذات و مستقل تعین صفاتی خود و مفیض ش است م
نسبة بتوابع تواند شد ش ای شفاعة کبرے م و نیز که تا تحقق
اتحاد تضمنی ظلیه شفاعة متحققة المقبولیه است و انعدامش در
انعدامش ش اے انعدام شفاعة در انعدام اتحاد تضمنی ظلیه
م و اتحاد التزامی شائبه ازان ش ای اتحاد تضمنی م دائر
نه حقیقة ش ای اتحاد تضمنی م پس شائبه از شفاعة هم تواند
داشت ش باید دانست که در شفاعة کبری جمله خلق شامل است
چنانکه در تفسیر معالم التنزیل از حضرت عبد الله ابن عمر رض
مروی است تا آنکه فیشفع لیقضی بین الخلائق الخ ۀ و در شفا
قاضی عیاض است الشفاعة الکبری للخلق اجمعین ۀ و در اقسام

تحقیق الحقیقة

شفاعة است منها تخفیف العذاب عمن استحق الخلود فیها
کما فی حق ابی طالب لقوله صلعم ولعله ینفعه شفاعتی ولقوله
صلعم ولولا انا لکان فی الدرک الاسفل من النار پس بداہتہ
انکارش شاہد عدم تحقق التحاد ضمنی طلبیہ است تخفیف لا انجذاب ہو
اصل اصل الشفاعة ش ای جذب م فالحق للقائل ش
اے آنکہ اعتقاد شفاعة کرد یا آنکہ انکار شفاعة کرد م پس
باید دانست کہ نفی جاری میشود بر ترتب اثر متاخر ثبوت ذہنی
آنکہ حاصل شود از ما ثبت متقدمش برای تجویز ترتب اثر متاخر
.... نہ بر ما ثبت متقدمش نہ بر معدوم متاخرش پس بنا بر
نفی شفاعة کہ نفی ترتب اثر متاخر از ثبوت ذہنی تواند شد
تقدم مصداق ما ثبت ممنوع النفی ضرورتیست پس باقتضائے
اصل مذکور مصداقش شفاعة محمد رسول اللہ تعالی علیہ صلعم
اولا و شفاعة دیگران ثانیا فکیف النفی عما ثبت اصل
باید دانست کہ قرار نسب در حقائق ثابتہ است پس ازینجا
ثبوت و سلب شفاعة پیدا است یعنی ثبوت شفاعة در ثبوت

اتحاد تضمنی ظلیہ باشد و سلب شفاعۃ در سلب اتحاد تضمنی ظلیہ
پس اذن مشتبہ است بتعظیم و ثبوت نسبت بتشفیع بعد شفاعۃ کبری
بجواز بالاختیار با ثبوت اتحاد تضمنی و ہم در سلب بجواز بالاختیار
با ثبوت اتحاد التزامی بدلالۃ اختصاص اذن بر جواز بالاختیار
ثبوت و سلب است کما قال سبحانہ لم اذنت لہم و لا یستاذنک
الذین ہم نہ امر و نہی صریح شرمشیر بتعظیم است ہم بسبب امتناع
جواز بالاختیار و فقد بایستہ و قصد ناشایستہ پس امر و نہی
صریح مخصوص حضرت نبی مختار معظم کہ خلاف تعظیم است
بسبب امتناع جواز بالاختیار و ظلیت قد بایستہ مفقود الشبہ
بمنع ثبوت متقدم بوزر اول و منع قصد ناشایستہ ممنوع الحصول
در ظل موجودات ماؤل است بسبب خلاف تعظیم ثابت
یا محول بحو متشابہات بہ بین خداوند بی نیاز قدر بخش بنا بر حفظ
مراتب تعظیم نہی امر را تاویل دیگر فرمود یا ایہا النبی لما تحرم
ما احل اللہ لک ۔۔۔ قد فرض اللہ لکم تحلۃ ایمانکم الایۃ و تاویل
امر و نہی کہ نسبت بحضرت نبی مختار معظم صلعم است در جا بیا ش

و خاص است از جان محبه ایا نا که درینجا مقصود است بانتفای
النص ش در نه نفی وسائل رستگاری که لازم بکفر است را
نیایدم و نفی وسائل رستگاری یعنی بیع و خلة و شفاعة از کفار
ظلام بعدم قبول امر ایمان که درین خطاب مخصوص صنف کرده شد
نه از مومنان زیرا که بیع و خلة و شفاعة از مومن برای
مومن ثابت است که مصداق متقدم همین است مر ثبوت ذا یعنی
را که نفی کرده شد ترتب اثر متاخرش نسبة بکفار از مرعومات
شان نه غیرش لی نه غیر بیع و خلة و شفاعة که از مومن برای
مومن ثابت است هم مثلا صد ارشاد حضرت صلعم این است
که الله سبحانه ازلان جنة کرده فرماید بیخری این را بعوض حقی
که بر فلان داری پس بخرد و فرمود سبحانه الاخلاء یومئذ
بعضهم لبعض عدو الا المتقین ترجمه این دوستان با جمه
از روز بیکدگر دشمن باشند مگر دشمن نباشند پرهیزکاران ٭
این استثنا مفید حصر در جمله مستثنی است و برای ثبوت ذ یعنی
که نفی ترتب اثر متاخرش کرده شد در جمله مستثنی مصداق

متقدم در جمله مستغنی منه است ازانجا که خلۃ ایشان لوجه اللہ
تعالی از تقوی است دائم البقا رست و نتیجه خلۃ از روز جات
شفاعة است و بس و رنه نتیجه خلۃ دران روز دیگر چه باشد
ورنه نفی خلۃ دران روز از بهر چه پس شفاعة انبیا را للہ تعالے
و اولیائه تعالی که متقیانند علی نبینا و علیهم الصلوٰة و السلام
برای مخلصین لا اله الا الله بالاشارت التزاما ثابت است
و فرمود سبحانه لا یملک الذین یدعون من دونه الشفاعة
الا من شهد بالحق و هم یعلمون ترجمه باختیار نه ارند آنانکه
پرستند بعضی را که سوای خدای عز و جل است شفاعة را
مگر باختیار دارد آنکه شهادت داد بحق ای آنچه حق است
و آن پرستندگان دانند که شفاعة باختیار غیر شاهد بحق نیست بحز
صادق یا خواهند داشت بروز قیامة هذا ازین که میه شفاعة بالاختیار
ازانکه مومن بحق است عموما از انبیاء و اولیاء و غیر هما علی نبینا
و علیهم الصلوٰة و السلام ثابت است بنا بر عموم من شهد بالحق
نه از غیر شاهد بحق من ش تنبیه ازینجا است که فرق متخاصمین

از روافض وخوارج ومعتزلین وغیرهم شفاعة نتوانند کرد
بنا بر عدم شهادت بحق هم وفرمود سبحانه لا یشفعون الا
لمن ارتضی وهم من خشیته مشفقون ترجمه شفاعة نکنند
کسی را مگر شفاعة کنند برای آنکه صاحب رضا است وحال
شان اینست که ترس خود از هیبت عظمة خدای عزوجل از
شفاعة غیرهم تعنی ترسندگانند ازین آیه کریمه واضح میشود
که برای مرتضی شفاعة نجات درکات ورفع درجات است
بنا بر تفاوت مراتب ارتضا رنه برای غیر مرتضی ونیز
انحصار شفاعة وفرمود سبحانه لا یملکون الشفاعة الا من اتخذ
عند الرحمن عهدا ترجمه باختیار ندارند خواستن کسی را
مگر باختیار دارد کسیکه استوار گرفت از رحمت کننده عالم پیمان
باید دانست که رجوع ضمیر لا یملکون بمفاعیل اتخذوا مرجع
ضمیر لیکونوا که در کریمه واتخذوا من دون الله الهتا لیکونوا
لهم عزا الآیه مذکور است مستثنی منه منفی الشفاعة موافق
انتظام ومرام نظم از روی استیناف برای اثبات وتحصیر

دہ اما بانقطاع مستثنیٰ است یا فاعلش من فی ای لا یملکون ہم غیر متخذ العہد
است بدلالۃ استثناء من مرفوع بر فاعلیہ است نہ منصوب بر قیام
مقام مفعول مضاف من اعنی شفاعۃ چہ در نصبیت عموم فاعل در
مستثنیٰ اعنی یملک بنوعی متعارض خواہد شد مر نا بت را اعنی لا یملک
الذین یدعون من دونہ الشفاعۃ الایۃ و نیز خصوص محل مقتضی
خصوص فاعل است و اتخاذ ممنوع الجواز است و باختیار و شفاعۃ
الیہ لازم عہد متوسع بحد فست پس تواند شد کہ عہد آمرزش
مقام و شفاعۃ عام از رحمن باشد بمقتضای خصوص محل کما قال
سبحانہ ولسوف یعطیک ربک فترضیٰ الایۃ تو سع معطی و
عسیٰ ان یبعثک ربک مقاما محمودا الایۃ در صورت صلہ
عند بجاے من منبر نگاہداشت عہد است بخلاف من ش کہ
مشیر نگاہداشت عہد نیست ہم کما قال سبحانہ قل اتخذتم عند اللہ
عہدا فلن یخلف اللہ عہدہ الایۃ و قال سبحانہ ام اتخذ عند الرحمن
عہدا الایۃ مش ای لم یتخذ من الرحمن عہدا یحفظ توفیۃ ہم پس
مصداق متخذ العہد کہ متحقق الوقوع بفعل ماضی است جزم

رسول اللہ تعالی صلعم کہ شفیع و مشفع اول است نتواند شدن
چنانکہ فرمود صلعم انا اول من تنشق عنہ الارض و اول شافع و
اول مشفع م و تواند شد کہ عہد بایمان و انقیاد خود نزد رحمن گرفت
س ش ای اختیار کردم پس متخذ العہد من شہد بالحق است عموما
و لیکن محقق الوقوع د موکد نتواند شد بسبب ظنیۃ بقای ایمان
و انقیاد پس بخصوص اشارت محلی بزمان نبوت و تحقق وقوع
و اولویۃ بالاولیۃ مصداقش محمد رسول اللہ تعالی صلعم تواند شد
نہ غیرش صلعم و ردش مبطل دعوہ رحمن و دعوی شفیع و
مشفع اول خواہد شد نعوذ باللہ تعالی من شرور انفسنا و ہنوز
شفاعۃ مصداق خاص س ش ای محمد رسول اللہ تعالی صلعم م
و ثانی شفاعۃ مصداق عام س ش ای من شہد بالحق م مثبت
و مفہوم کریمہ موکد است بوقف لازم تنبیہ ارجاع ضمیر لا یملکون
بسوی متقین و مجرمین یا بیکی از ینہا کہ در کریمہ یوم نحشر المتقین
الی الرحمن وفدا و نسوق المجرمین الی جہنم وردا مذکورند تواند شد
جہ بصورت انقطاع مستثنی س ش ای من اتخذ الخ م

من جهتین س ت یعنی جهة منفین و جهة مجرمین م جهة ثالث نیست
و در صورت اتصال ش مستثنی ای من اتخذ الخ م من جهتین
اجتماع ضدین در ذات واحد ممنوع است و در صورت اتصال
ش مستثنی ای من اتخذ الخ م از متقین بعارض مستثنی منه
ش ای لا یملکون الخ م ثابت مذکور اعنی من شهد بالحق
است و نیز اهمالی باثبات از منفی به باشتراک مستثنی بمستثنی منه
در اتخاذ عهد عام ش ای شامل مستثنی منه و مستثنی م بشهادت
بحق و در صورت انقطاع از متقین ناچار سخن در عهد خاص
ش ای غیر شامل مستثنی منه و مستثنی م رود و مستثنی منه
معارض گردد مر ثابت مذکور را و در صورت اتصال بمجرمین
تعارض مستثنی است بثابت اعنی الا یملک الذین یدعون
من دونه الشفاعة و نیز اهمالی باثبات از منفی باشتراک
مستثنی بمستثنی منه در اتخاذ عهد عام بشهادت حق مربوط
عهد م بحق ناچار سخن در عهد خاص رود و مستثنی منه و مستثنی
معارض گردد مر ثابت مذکور ش ای لا یملک الذین یدعون

من دونه الشفاعة م را در صورت انقطاع از مجرمین موافق
مدعای سابق است ش اعنی رجوع ضمیر لایملکون بسفاعیل
انخذوا یا فاعلش غیر متخذ العهد م وہم دلیلی بر تفرد جهتی از جهتین
نیست انتہی و تنبیہ باید دانست این جملہای مستثنی ش در کریمه
لا یملک الخ ولا یشفعون الخ ولا یملکون الخ م بافادۂ اثبات
حسن مصداق متقدم است مر ثبوت ذہنی را کہ نفی کردہ شد
ترتب اثر متاخرش از مزعومات آنانکہ صاحب ضمانید در جملہ
مستثنی منہ نہ غیرش ش ای مستثنی م و شفاعۃ بالاختیار
مخصوص است زمانا و مشفوعا و مشفوع لہ بخصوص محل باشارت
نظم و عام است زمانا و مشفوعا و مشفوع لہ باشارت دلالۃ
مضارع و جنسیہ شفاعۃ و حذف مشفوع و مشفوع لہ و تنبیہ
اشارت میکند برین خصوص والکافرون ہم الظالمون ٥
و نیز شان نزول این کریمہ کہ اشارت برآن دارد ش
خطبہ جلالت و عظمۃ است متضمن مراتب کمال الوہیۃ و استغنا
و قیومیۃ و تقدیس و شفاعۃ حبیب خود تعالی صلعم کہ کفنا

با اینہمہ کافر بودند بر تنبیہ اینکہ سزاوار بندگی گردانیده شدن جزا مر
منیت سبحانہ وبس و تشفیع حبیب اوست تعالی مسلم قال اللہ
تعالی اللہ لا الہ الا ہو الحی القیوم لا تاخذہ سنۃ ولا نوم
ط ترجمہ ہست اللہ کہ نیست معبودی کامل مگر او کہ زندہ و قائم
بذاتہ است ہرگز نمیگیرد او را غنودگی و نہ خواب + باید دانست
کفایت کرد در اثبات صفات ثبوتیہ بصفۃ الحی القیوم کہ ام
صفات حقیقیہ وفعلیہ اند و در نفی سلبیہ بصفۃ سنۃ و نوم کہ ام
صفات سلبیہ اند پس در اثبات نعوت خطبہ جلالت بنا بر
دلالۃ بذکر مربوبات ابتدا فرمود قال لہ ما فی السموات و ما
فی الارض ط ترجمہ خاص است برای او آنچہ در آسمانہا و زمینہا
است + بحذف تمییز بنا بر توسع بآنچہ مناسبت شان اوست
تعالی شانہ پس ذکر مربوب اول کہ مرکز مربوبات است
بر نہج تخصیص و تخصیص المقام بفوائد تعظیم و شفاعۃ استثنافا
فرمود یا عطفا بر جملہ قال من ذا الذی یشفع عندہ الا باذنہ
ط ترجمہ کیست این کہ خواہد خواست اختیار امور سازد خصوصا

است مؤید از غیر ما انم دیگر را نزد امد تعالی و این شفاعت مخصوص
است مخصوص محل و نیز اشارت بست بشفاعت عامه بعموم زمان و اطلاق
معنے شفاعت بعدم تخصیص شفیع و مشفوع له با عموم زمان بعضا
و لاکن نخواهد خواست مرکه نزان را باذن او تعالی با همان خصوص
و عموم و اصل باید دانست نکره مخصصه بالوصف محتمل ثبوت
مفید استفهام اقراریست ش چنانکه من ذا الذی یقرض الله
قرضا حسنا فیضاعفه له وله اجر کریم ۵ استفهام اقراریست و نه
صحت ثبوت در جزاء مجمل گردد م و ش محتمل نفی مفید استفهام
انکاری ش چنانکه من ذا الذی ینصره م انتهی پس دریجا
ش اے من ذا الذی یشفع عنده الا باذنه م من والذی
مفید استفهام اقراریست بنابر صحت نفی در مستدرک نه ش
مفید م استفهام انکاری بنابر عدم صحت ثبوت در مستدرک
ش باید دانست که دریجا الا برای استدراک است باستفاده
وجه استدراک مغایر بالضد و حصر و تحقیق در ثبوت چنانکه
در ذکر کیفیة الاصول فی ذکر کیفیة الاستثناء والاستدراک

مذکور است م که مذکور میشود درش اسے صحت نفی در مستدرک عدم
صحۀ ثبوت در مستدرک م باید دانست که استفهام اقراری دلالۀ میکند
بر وجود تشفیعی بالحال برخلاف این استفهام انکاری میش ای
برخلاف اقتضای محلی من ذا الذی یشفع استفهام انکاری دلالۀ میکند
بر عدم تشفیعی بالحال م باید دانست استفهام انکاری مفید
نفی باشد پس برای نفی ثبوت ذہنی که از مصداق متقدم
متحقق الحقیقۃ ضروریست معلوم نیست که از کجا است وشفاعۀ
باذن مصداق متقدم نتواند شد چه آن در تحقق خود محتاج
شفاعۀ متحقق الحقیقۃ است بنا بر تحقق وجود اضطراری خود درش
میش اسے شفاعۀ باذن م وحصول ثبوت مصداق متقدم
بداہی ترتب اثر متاخر از ثبوت ذہنیش میش ای ثبوت
مصداق متقدم م پس حسبان راست آیدش این نفی یا
مصداق متقدم م پس از این استفهام اقراری با اسم اشاره
تنبیه است از محمد رسول اللہ تعالی صلعم که خواہند خواست
مومنان را انجزا است اختیار سے واستدراک مفید منع شفاعۀ است

باذن او سبحانه که شیر است بتعظیم بانی ذات منشی اختیار بحسب
المقام پس چون بتحقق در شفاعت و شفاعت محمد رسول الله تعالی است
مهدی هم برای کافران بصفت اختیاری پس این نه مقید
منع بصفت اختیاری بلکه شفاعت بالاختیار متحقق الحقیقت مثبت
مگر باذن که نتیجه اش شفاعت بالاختیار است هم چنانکه از تائید تحقق
شفاعت بحقیقت بالاختیار باشارت بالاقتضا رونق بصراحت
واضح است در آیه سوره توبه قال الله تعالی لا تصل علی احد
منهم مات ابدا ولا تقم علی قبره انهم کفروا بالله و رسوله و
ماتوا وهم فاسقون ترجمه نماز جنازه مگزار بر کسی از ایشان که
میرد هرگز و مایست بر قبر او تحقیق ایشان انکار ورزند به جدای
تعالی و رسول او تعالی صلعم و میرند حال شان اینست که
بر کار رانند مدانکه این نهی مشترک الغیر است پس امتناع جواز
بالاختیار نسبت بحضرت نبی مختار صلعم مرفوع البحث است
بسبب اشتراک غیر و لاکن در خصوصیة بالوجه بشیر رحمة و
رافة عام حضرت رحمة للعالمین است صلعم و قیام بر قبر شان

شفاعة باثبات این کریمه بطرف کفار مرفوع تواند شد

مگر زکریمه من ذالذی یشفع عنده الا باذنه چه شفاعة باذن بمعنی

معروف ش ای استفهام انکاری م معدوم بالحقیقة و

موجود بالنسبة بلزوم اضطرار ش یعنی بدانکه لزوم اضطرار در عدم

اختیار است درینصورت اطاعة است نه شفاعت م متعارض

لسنه غیر دال ش بدانکه تعارض بالضد دال نمیشود بل بسقوط

بالضرورت است بخلاف تعارض بالخلاف که تاویل می پذیرد

م از هنا است ش ای از آیات مذکوره نسبة الشفاعة

بالحقیقة والاختیار م بسبب عدم اثبات الا یا الی الکفار

بوجود اذن ممنوع ایهم و نیز باید دانست اگر منسوب کرده شود یا

ایها الذین امنوا انفقوا و کریمه من ذا الذی الخ نیز منسوخ ان

پس باوجود تعارض مذکور اثبات از نفی بعدم ش شفاعة

م بالحقیقة و وجود ش شفاعة م بالنسبة بلزوم اضطرار است

ش اثبات از نفی باطل است و بلزوم اضطرار شفاعة نیست

م و عدم ش شفاعة م بالحقیقة باطل است بتحقق مغفرت

و نفرستادیم ترا مگر رحمت براے عالم + بدانکه مقصود این
استثنا از نفی افادت تاکید ثبوت و حصر است و رحمة للعالمین
در تبع رب العالمین در وجه تضمن و التزام است بدانکه رحمة
مفعول مطلق ست اے رحمنا رحمة م است یا مفعول له ست
ارسلناک م یا مفعول ثانی تابع مفعول به مبالغة للفاعل
ست ای ارسلناک رحیما م یا بمعنی نفس صفة و درین خط دل
دردمندان است از مرتبه خلق تا استحاله الحجاب منسوب ذات
تعالی مشاهده جمال است هرگاه شفاعة از اقتضای رحمة عام
تواند شد اذن در سلب ست شفاعة م باشد نه در ثبوت نکرة
شفاعة م بالحقیقة و الا نفی رحمة عام است و نیز باید دانست
قال الله تعالی عسی ان یبعثک ربک مقاما محمودا ه ترجمه
قریب است اینکه خواهد انگیخت ترا رب تو بر مقام محمود + بدانکه
عسی مخبر است بر توقع قربت فعل لفاعل قدیم با خبارش فکیف
البطالة و در معنی مقام محمود اختلاف بسیار است و حاصل همه
شفاعة است و این مقامی است موعود چنانکه در لباب از عمر رض

چه قبول شفاعة خاص عام از مخصوصات این مقام موعود است
نه اینکه شفاعت موعود باشد سال رسول الله تعالی عسی ان یبعثک ربک
مقاما محمودا الذی وعدته + و شفاعة از صفات اختیاریه ذات
مبارکش صلعم است پس معنی بنیت بر عهده آن و نیز باید دانست
که استغفار شفاعة است کما قال الله تعالی واستغفر لذنبک و
للمومنین والمومنات الایه تا دیل ذنبک در تفسیر کریمه انا فتحنا الآیه
نوشته شد سخن درین است که صیغه امر مشعر است به تشریف یا بخطاب
به بجا اوری شفاعة برای مذنبین خصوصا [illegible]
حالا و مالا که از مرضیات خداوند کریم عم نوالہ است تا مبادا که
خلافی یا تهاونی دران از دیگرے رو نماید با شارت تخصیص
بدیگران چه رحمة للعالمین صلعم از خلاف عهد و تهاون دران مبرا
منزه است نه اینکه شفاعة صفة اختیاری ثابت نه توقف بر امر
بل چنانست که امر حاصل مشعر بر تشریف با خطاب است
و مخصوص بالمعامله غیر اوست صلعم و درین تحقیق تبادل ذنب
حاجت نیست و نیز باید دانست که شفاعة اجنبی عام است و

ودن باختیار است در آخر سوره توبه قال الله تعالی ومن الاعراب
من یؤمن بالله والیوم الآخر ویتخذ ما ینفق قربات عند الله وصلوات
الرسول الا انها قربة لهم سیدخلهم الله فی رحمته ان الله غفور رحیم
ترجمه از دهقانان کسی است که میگرود بخدای عزوجل
روز آخرت ومیگیرد اختیار میکند چیزی راکه میدهد برای
قربت خود نزدیک خدای عزوجل برای رحمة رسول
صلعم آگاه باش که بتحقیق ان رحمت وسیله قربت متحقق الحقیقة
است بحذف مضاف مبالغة لهش ای للمضاف چنانکه
تقدیرش وسیله قربت مذکور شدم برای شان فی الحال
در می آرد ایشان را الله تعالی در رحمت خود تعالی تحقیق
الله تعالی پوشنده ذنوب متصدقانست لان الصدقة
مکفرة ومهربان است بر متوسلان رحمت رسول صلعم وان الرحمة
واسعة وقربته . وازالا انها قربة واضح است که اعلی واو
وسائل توسل برسول صلعم است وهم برحمتش صلعم بمقابله
ما ینفق وموید است برین قول الله تعالی خذ من اموالهم

صدقة تطهرهم وتزكيهم بها وصل عليهم ط ان صلواتك سكن لهم ط
واللہ سميع عليم ٥ ترجمہ ای حبیب من بگیر یعنی قبول کن از مالهای
ایشان کہ از روی ہدیہ مخصوصہ برای تو لوجہ اللہ تعالی است و
اعراض مکن از شرم منت ہدیہ ایشان بہمت علیا و رتبت عظمی
توانی کہ بسیار پاک خواہی کرد ظاہر ایشان را ازانچہ باید و با
پاک خواہی نمود باطن ایشان را ازانچہ شاید بافاضت ہمت علیا
اختیاریہ باآن ہدیہ و این احسان تو بر ایشان فایق از فائق است
این اعجازی است کہ منور بنفس اطہر و ہم در تبعیت بکرامتہ مستنیر
و رحمۃ کن بر ایشان تحقیق رحمۃ تو آرامش است برای ایشان
از ہر اضطرار بوجہ رافۃ تو و نزول رحمۃ پروردگار و حال آنکہ یاد است
کہ اللہ تعالی شنوا و دانا است بقول اخلاص شان و تحقیقش
و باعراض تو از حیا و بوقوع عصاپای تو بظاہر و باطن ایشان
بر آنکہ سبب وقوع امر عدم حصول مطلوب است پس خذ دلالۃ
میکند باصل لغۃ بر تاکید امر و اقتضا میکند بر اعراض مشدید
آنحضرت صلعم حیا را از منت ہدیہ بہمت علیا و رتبت عظمی و نیز از

صلعم و عموم زمان از خود صلی الله علیہ وسلم و تغییر و خصوص
محل کہ مقصود فی الکلام است مانع عموم زمان نیا بر ثبوت دوام
حیات و تصرف حضرتش صلعم نتواند شد والله تعالیٰ اعلم نیز
دانست در شرح سورۂ یونس قال الله تعالیٰ اکان للناس عجبا
ان اوحینا الی رجل منهم ان انذر الناس و بشر الذین منوا ان لهم
قدم صدق عند ربهم قال الکافرون ان هذا لساحر مبین ان
ربکم الله الذی خلق السموات والارض فی ستة ایام ثم استوی
علی العرش یدبر الامر ما من شفیع الا من بعد اذنه ترجمہ
چرا شد برای مردمان یعنی کافران تعجب اینکہ اخبار کردیم بسوے
مردیکہ از ایشان است بصفت جامعہ اینکہ ترسان مردمان را از
ترسانیدنی و مژدہ رسان آنان را کہ گرویدند خصوصاً اینکہ
خاص برای ایشان است پیش ونده ترصادقین را از روی صدق
نزدیک پروردگارشان بدانکہ در معنی قدم صدق اختلاف
بسیار است کہ مقصود آن همه وسیلہ الی الله تعالیٰ است پس
اقرب تاویلات مقصود بمعنی ذات مبارک صلعم است کہ از معنی

لفظ در تسمیہ مبارک صلعم باین حق ای قدم صدق م و نسق
عبارت عیانست بدانکہ قدم مصدر ست بمعنی پیش رفتن و در ینجا
بمعنے صفت بنا بر غلو مبالغہ برای فاعل مقدم مضمر متوسع بحذف
کہ انبیا ہستند بعموم نظم و حضرت محمد سید الانبیا ست بخصوص محل
علیہ و علیہم الصلوٰۃ والسلام و مفعول متاخرش متوسع بحذف
است و مضاف الیہ مذکور ضمیرش صیغہ فاعل م پس تقدیرش
قدام الصادقین صدقا باشد و آن عدم تعبیر صدق بہ نسبتی عموم و
توسعش ظاہر و دلالتی بر معنی از لفظ رجل و از لفظ ساحر
کہ در تقابلش متقاضی ذات است نہ صفت قریب تر است و
باید دانست کہ پیران طریقہ را رضی اللہ تعالی عنہم ہم شمول در معنی
قدم صدق بعموم نظمش تواند شد و البتہ در اثبات این مدعا بحث
طویل است متفکر بفکر خود دشش بر ... ... ش تردید است
بر لفظ ذات م شفاعت آنحضرت صلعم چنانکہ در تفسیر حسینی
زعین المعانی مذکور است کہ از آنحضرت صلعم از معنی قدم صدق
پرسیدند فرمود ہو شفاعتی توسلوا بی الی ربکم * یعنی توسل کنید

بمن بمقصود شفاعتم سوی پروردگار خود تان و شفاعة یکی از عوارض
بقیام حقیقی اوست صلعم که بقطع نظر از شفیع لا وجود لها است
و آنرا موشفاعتی و توسلوا بی مقصودیت ذات مبارک صلعم خود ظاهر
است یا عمل صالح و هم درین صورت قدم صدق بمعنی حاصل مصدر
یعنی روش است یا اسم جامد است چنانکه وجعلنا لهم لسان
صدق علیا بحذف حرف جار و قوع اضافت برای قرینه
مضاف بمضاف الیه فصلا للمضاف پس قدم بمعنی کوشش و
لسان بمعنی گفتار که از صفات آنست چنانکه ید بمعنی قدرت و بخشش
محاورهٔ بحکم خصوصیة صفت بجوارح مخصوصه و هم درین صورت
ش ای بمعنی عمل صالح هم استشفاع که صفت مستشفع است
اولی الوسائل است بتحقق قبول یقینی شفاعت آنحضرت صلعم
بخلاف دیگر صفات که سبب نامیه تحقق قبول سبب ظنیه تحقق
صحتش پس تحقق بشارت بر وسیلهٔ متحقق الحقیقة یعنی تجمع
شفاعة و استشفاع یعنی خواهد شد نه بر وسیله مظنونة الصحة
و بمعنی عمل صالح عموما نیز باحتیاج تقدیر مقام عند مقدر مقصود

زات مبارکش صلعم بست و مستحق بالا و بوته معنے قدم صدق
و دلا فکلیف بعمل الصالح فالان نامیدہ قال الکافرون انّ ہٰذا
گفتند کافران تحقیق این ساحر ظاہر کنندہ سحراست + ان ربکم
ترجمہ تحقیق پروردگار شما کہ خطاب تمام است اللہ ہست آنکہ پدید
آسمانہا و زمین را در شش روز پس ظہور تجلیات قدیمہ پدید
کرد با تعب پیشتہای حد امکان تعقید مکان و تدبیر امر
برا دخلق + التدبیر در پس چیزے آوردن چیزی اے
از خفن چیزی برادعاقبش را اللہ تعالی اعلم شی باید دانست
معنی این آیہ کریمہ توسعی در حد امکان دارد و دریابد ہر کہ
م مامن شفیع الخ ترجمہ نیست کسی از خواہندہ کسی
پس از دستوری او تعالی برای خواست + بدانکہ برکارہ
صدق عبارت است از محمد رسول اللہ تعالی صلعم مالک
یا شفاعتش صلعم یا عمل صالح پس این نفی شفیع از معبودات
کفار برای شان است نہ از محمد رسول اللہ تعالی صلعم بود
مومنان کہ شفاعتش صلعم مصداق متقدم برای ثبوت او

منشا رنفی ترتب اثر متاخرش است والا تعارض لازم نظر کنی بر
جد اصول مذکور وش چنانکه درایه قدم صدق وآیات دیگر مذکور شد
هم واین شفاعة ثابت بالاذن بجوانه بالاختیارش واختیار دتحقیق
بالحقیقة است هم نسبة بتشفیع غیر محمد رسول الله تعالی صلعم است بتشفوع
ثبوت اذن برای کفار راجع ش بآن نتوانند شدم و نیز از اصل
شرع ظاهر است که ماذون شفاعة اصنام و دیگر خبائث نتوانند شد
مگر ملائکه و پیغمبران و اولیا رعلی نبینا وعلیهم الصلوة والسلام مومنان
بعدش این بعدیت برای جمله یعنی پیغمبران و ملائکه واولیا رو
مومنان برابر است هم شفاعة کبری ش که ... بیان شفاعة
باذن بعد شفاعة کبرے هم نفی تحقق شفاعة بالحقیقة از تشفیع
مطلق نمیکند بل تحققش مینماید والله تعالی اعلم و نیز باید دانست
فرمود صلعم من زار فی مماتی فکانما زارنی حیاتی و من زار قبری
وجبت له شفاعتی یوم القیامة ترجمه هرکه زیارت کرد مرا
درحالیکه بعالم برزخ باشم چنانست که زیارت کرد مرا در
حالیکه بعالم شهود هستم و هرکه زیارت کرد قبر مرا ضروری شد برای او

تنت ... تم بر وزن قیامت ... آنکه جملہ من زار قبری صحة زیارت قبر نبی
حضور ... وحی مقصود ... حکم قبر بجو ... مقصود بوجه بسته یا تبرک آن تا خصیص
وجوب شفاعت برین مرتبه میشود ... موکد است برای جملہ اول وبه تشبیه
موکد تحقق در زیارت دائره میان زائر و مزور است صلعم پس وجه تشبیه
آداب و نتائج زیارت لازم طرفین است پس عذر از انیدار تبرک ادب
و استغاثه و اعانة جائز و اخلاص ثابت و ... آنکه لفظ وجبت و اضافة
سوی یا متکلم دلالت میکند بر تحقق شفاعة بالحقیقة والاختیار و منع
احتیاج اذن چه بعکس این احتیاج اذن ثبوت بالنسبة بلزوم
اضطرار و منع وجوب مبازد چه نیست وجوب مگر بالحقیقة والاختیار
ش ای در شفاعة متحقق الحقیقة والاختیار م و نیز باید دانست
قوله صلعم من زار قبری کنت له شفیعا و شهیدا و من جاءنی زائرا
لا یعمله حاجة الا زیارتی کان حقا علی ان اکون له شفیعا یوم القیامة
ترجمه هرکه زیارت کرد قبر مرا شوم برای او شفیع و شاهد ای برای آن
هرکه آمد نزد من زیارت کننده چنانکه نه عامل کند او را حاجتی بجز
زیارت مگر زیارتم یعنی با خلاص خواهد شد حق لازم بر من آنکه شوم

برای او شفیع بروز قیامت بلفظ کنت له وکان حقا علی ان اکون له
شفیعا دلالت میکند بتحقق فعل بالاختیار والاختیار ینفی الاحتیاج
و نیز باید دانست عرض یارب امتی امتی وقت ظهور رحمت عالم صلعم
باین عالم شهود کی اذن داشت ای مستفهم تکرار لفظ امتی تاکید بر حصه
مفعول و بحذف فعل که مفعولش امتی است بقرینه حالی توسع مقصود
است که دلالت دارد به غایت رحمت و حرص بحال امت لقوله تعالی
حریص علیکم بالمؤمنین رؤف رحیم ۵ ای حرص کننده است لزوما
بر خیریت شما از مومن و کافر تفاوت حال هر یکی در دنیا و آخرت
و بمومنان مهربان دلسوز است و مهربان بحمایت و شفاعت در دارین
و نیز باید دانست فرمود صلعم شفاعتی لاهل الکبائر من امتی من
کذب بها لم ینلها الحدیث ذکره الترمذی و ابن ماجه و ابن حبان و البیهقی
والطبرانی والحاکم ترجمه شفاعتم ثابت است آنانرا که کبیره کردند
از امتانم هر که تکذیب کند بآن یعنی انکار کند حاصل نکند آنرا باید دانست
که دلالت بر وجود شفاعت بالحقیقة والاختیار بحکم اضافت به یای متکلم است
ش حیثیت اضافت مگر بوجود دین م و تعمیم بلفظ لاهل الکبائر

نگہدار وکنندہ پس جو ویث لاہل الصغائر بدرجہ اولی است و نیز تخصیص است بغیر تائبان تحت مشیتہ چہ تائبان تحت موعود مغفرت ہستند و تخصیص است باتش صلعم از امم دیگر بلفظ من امتی چہ دیگران مشبر بخصوصیات امتہ مرحومہ وصاحبہا صلعم نیند لقولہ تعالی قل ان کنتم تحبون اللہ فاتبعونی یحببکم اللہ ویغفر لکم ذنوبکم ط واللہ غفور رحیم ہ تخصیص بشارت ، وعدہ محبوبیہ ومغفرت ذنوب کثیرہ بدلالہ جمع کثرت بر قدر اتباع نہ مطلق باتباعش صلعم بالامر ورنہ تعارض از مغفرت وعذاب در تحت مشیتہ ودخول نار ثابت ست بخلاف دیگر انبیاء علی نبینا وعلیہم الصلوٰۃ والسلام لقولہ تعالی حکایتہ واطیعون یغفر لکم من ذنوبکم الایہ بدلالہ تبعیض وتخصیص بعد تعمیمش در لاہل الکبائر من امتی مم نفی جواز امر مخصوص ہہ برای غیر مخصوص لہ نمیکند بسبب اشتراک مخصص لہ در تعمیم ش ازینجا اشارت بانست کہ شفاعۃ حضرت شفیع المذنبین صلعم برای اہل کبائر غیر امتہ مرحومہ ہم تواند شد کما قال ملا علی القاری فی المسح الازہر ان ہذہ الشفاعۃ لیست مختصۃ باہل الکبائر من ہذہ الامۃ فانہ بالنسبۃ الی جمیع الامۃ کاشف الغمۃ نبی الرحمۃ انتہی

م و از لفظ کذب بها لم ینلها تواند شد که تکذیب شفاعة کذ است
با آنکه ضمیر ها بصله حرف با ر واسطه وقوع فعل بر مفعول ای مجرد
توسعا بلفظ مبارک الله تعالی یا بلفظ مبارک سوال بلعم یا سر داد
وعبیت شفاعة اهل کفر را بمنع مغفرت آید است متعلق به اهل
الکبایر متوسع بحذف است پس لازم کند لفظی را که دلالت بر
تحقق وقوع فعل و استمرار دارد بمقابله کذب لم ینل پس لازم
تحقق وقوع شفاعة بر دوام و نیز درین حدیث شریف اعجاز
اخبار بینین است بمنکر شفاعة و ماش بنا بر تحقق وقوع فعل
بدلالة ماضی ش ای کذب و لم ینل م بجای مضارع را آنکه داد
ش ای ماضی بجای مضارع م العیاذ بالله تعالی منه
ش ای انکار شفاعة م و اتصال جزا بشرط بحذف فا
جزا تاثیر در معنی دارد باشارت آنکه بمانا انکار شفاعة بهر
از شفاعة است آری مفهوم جزا مؤکد است بمفهوم شرط تحذیرا
ش و فی الجامع الصغیر قال رسول الله صلی الله علیه وسلم شفاعة
یوم القیامة حق فمن لم یؤمن به لم یکن من اهلها الحدیث

تنبیه باید دانست که مقر شفاعة بالاذن با نفی شفاعة تحقق
الحقیقة والاختیار نسبت بحضرت رحمة عالم شفیع و مشفع اول صلی الله
تعالی علیه وسلم جاہل بحقیقتہاست و شامل مرتکب بہالم اینہاست
نعوذ بالله تعالی من شرور انفسنا اللهم وفقنا لما تحبه وترضاه قال
رسول الله صلی الله علیه وسلم ان ربی خیرنی بین ان یدخل نصف
امتی وفی لفظ ثلثی امتی الجنة بغیر حساب ولا عذاب وبین شفاعتی
لامتی فاخترت الشفاعة قال هی لکل مسلم الی اخر الحدیث ذکره
الترمذی وابن ماجه وابن حبان والبیهقی والطبرانی والحاکم از
لفظ خیرنی واضح میشود اختیار نبی مختار صلعم ش ازانکه تخییر
واقع میشود بوجود استعداد اختیار مخیر به نه بعدم استعداد
اختیار مخیر به هم بانکه هرکرا خواهد داخل جنة و شفاعة کند و هرکرا
نخواهد نکند پس مژده فرمود بانکه اختیار کردم شفاعة را برای هر مسلم
بنا بر رفع ابهام انکه کند یا نکند پس ابهام در شفاعة شامل تکذیب باشد
العیاذ بالله تعالی منه اللهم صل علی محمد نبینا نبی الرحمة و نیز شفاعة
مقتضی جاه و ربط است و انکارش مستلزم یا سوء فرق و تیرگاه یا

ازاسد تعالی کفراست درحد خودش بالزام عجز بان فعل مرجح کش کاف بیان الزام هم لازم انکار قدرت کامله است و بقطع ربط امید رحمة ارحم الراحمین یس یاس از رسول الله تعالی صلعم درحد خودش آخرچه خواهد بود بالزام عجز شفاعة که مستلزم کسر شان عظیم است و بقطع ربط امید رحمة رحمة للعالمین بدانکه حدیث شریف من ترک سنتی لیس له شفاعتی هش القتال جزاء لشرط بحذف فاء جزاء تاثیر درمعنی دارد بابشارت بیکه تماما ترک سنة بی بهرگی از شفاعة است آری مفهوم جزاء موکد است بمفهوم شرط تحذیرا هم فی شفاعة الا اهل الکبائر بحذف چه اول بشارت است شفاعة برای نجات ... تحذیر است از انکار شفاعة ثانی تحذیر است به نفی شفاعة رفعت درجات مرتارکانرا و تحذیر است از ترک سنة ... توفیق حدیثین ترک سنة فوق کبائر باشد در آن تامت سنت و نیز باید دانست انچه باذن است اطلاعست است نه شفاعة چه شفاعة در لغة بمعنی خواستن صفة اختیاری است بخلاف

شفاعت باذن که لزوم سلب بالحقیقة و ثبوت بالنسبة فلزوم
اضطرار میکند بر بنای استفهام انکاری و الحقیقة اقدم علی النسبة
و نفیها ینفی النسبة و نیز باید دانست که شفاعت باذن نسبة دو جهت
مجهول الحال است که نفی شفاعت بالحقیقة و الاختیار بعد ثبوت نزاع
نمیکند و درینصورت از اذن مشتمل اطلاع بجواز بالاختیار کرد
ای جواز شفاعت بالاختیار را سے تحقق الحقیقة هم جانب نیست
چنانکه در معنی کریمه ربما یود الذین کفروا لو کانوا مسلمین مسند
خوارزمی است ابوحنیفه عن حماد عن ابراهیم قال سالته
عن قوله تعالی ربما یود الذین کفروا الخ فقال یعذب الله تعالی
قوما مما کان یعبد و لا غیره و قوما مما کان یعبد غیره ثم یجمعهم
فے النار فیعیر الذین کانوا یعبدون غیر الله الذین کانوا یعبدون
الله فیقولون عذبنا لانا عبدنا غیره فما اغنت عنکم عبادتکم ایاه
و قد عذبکم معنا فیاذن الرب جل جلاله للملائکة و النبین فیشفعون
فلا یبقی فی النار احد ممن کان یعبده الا اخرجه حتی تبلیا ول
للشفاعة المسر بعبادته یعنی الاولی و المقصود المته منع شفاعة

برای کافران ثابت است چنانکه مذکور شد منع و اذن برای مومنان عموما مگر خصوصا ش است تواند شد که منع و اذن بخصوصیة حکمتی که بعلم و اراده او سبحانه مقرر است باشد م باید دانست که شفاعة بتحقق الحقیقة والاختیار حضرت محبوب المحبوبین محمود المحمودین صلعم برای منتظران ثابت است پس نفی آن و ثبوت بالنسبة ش باوجود تحقق بالحقیقة والاختیار م و منع باستثنا بحسب الحال للشفیع والمشفوع وجهی ضرور دارد ش زیرا که نفی ثابت ما دل است م نقلا ش ای از سنة و علما نص م و عقلا منه ش ای از روی کشف حقائق موافق نص م والله تعالی اعلم بدانکه هرگاه دائرکنی این مسئله را برین اصول بمقصود میرسی ان شاء الله تعالی اللهم صل و بارک و سلم دائما ابدا علی محمد رسولک حبیبک و علی آله و صحبه فیما بینهم تتمه رکوع یا ایها الذین آمنوا انفقوا در بیان منافع دیگر منافع انفاق کریمه یعلم ما بین ایدیهم و ما خلفهم ج و لا یحیطون بشیء من علمه الا بما شاء ج ترجمه میداند او سبحانه آنچه در پیش ایل

آسمانہا و زمین است ای در زمان حال و آنچه در پس ایشان است
ای در زمان مستقبل و در نمی گیرند ایشان چیزی را که از معلومات اوست
تعالی مگر چیزیرا کہ او تعالی خواست کریمہ وسع کرسیہ السموٰت والارض
ج ولایؤدہ حفظہما ج وھو العلی العظیم ٥ ترجمہ در خود گرفت کرسی
او تعالی آسمانہا و زمین را و آنچہ بران و دران است داخل است
و گران بار نکند اسے در رنج نیفگند او تعالی را نگہبانی آن ہر دو
و اوست کہ برتری و بزرگی کہ از صفات اضافیہ ذاتی است
لازم اوست کریمہ لااکراہ فی الدین ج قد تبین الرشد من الغی ج
ترجمہ نیست رنج رسانیدن در دین تحقیق جدا شد رہ راست از فتنہ
انگیزی کریمہ فمن یکفر بالطاغوت ویؤمن باللہ فقد استمسک
بالعروۃ الوثقیٰ ج ترجمہ تفسیر ش آنکہ ہر کہ انکار کند طاغوت
دیگر و بگرود بخدای عزوجل پس چنگ زند بہ رشتۂ استوار
یعنی محمد رسول اللہ تعالی صلعم ای استوار گیرد دست و
ایمان دا ستد لالا بدان کہ بی انکار طاغوت کہ عبارت است
از آلہۃ باطلہ اسے مرادات نفس عموماً و شیاطین و اصنام

حصوصا گرویدن بخداے عزوجل صحیح نباشد و بجای مضارع
ماضی با قد برای تاکید و تحقیق است مر جزای شرط را و العروة الوثقی
بالف ولام تعریف یا عہد ذہنی تعبیر است از محمد رسول اللہ تعالی
صلعم باشارت توقف مقاصد ایمانا و استدلالا و موضوعیتا بران
و تسمیہ و توصیف بالعروة الوثقی کہ بمعنی درخت ہستوار است مؤکد
بالوصف کما قال اللہ تعالی کشجرة طیبة اصلہا ثابت و فرعہا فی
السماء ش بتفسیر این کریمہ در ذکر کیفیة الرسالت و النبوت الخ
مذکور است م اکنون انسب معنی ط ... تاویل مثبت
واگر کردہ شود چنانکہ کردند البتہ دلالی بران باید دان کجا ست
نہ کفایت بزعم مجرد و تو فرضناہ تقدیر نظم چنان بایستے
فیتمسک بالحبل الوثیق الذی ہو العروة الوثقی خبر مقام مبتدا است
براے تخفیف کلام و بلاغت مرام زعما جرد انہ بسین است
و نہ مشبہ بحبل وثیق چنانکہ گفتند العروة الوثقی من الحبل الوثیق
وہی استعارة ش فی انوار التنزیل وغیرہ م گفت محشی
ذکر المشبہ بہ و اراد المشبہ ش فی حاشیة انوار التنزیل م کہ مخدور فیہ است

اما تبیین بعدم ابهام در وجه تبیین که نه از وجوه جائزه است نه از وجه

ش چون ابهام نباشد تبیین که برای رفع ابهام از وجوه جائزه

و رفع جهل از وجوه وجه است صحة نیز پذیرد م و نبودن یکی مبین

ش چه تبیین بی یکی مبین بی مبین صورت نه بندد م و دلالت

ش ای نبودن دلالة لفظا و قرینة بر تبیین و تعیین بعدم ذکر تعیین

م و اما تشبیه بعدم وجه تشبیه ش میان عروة و ثقی و حبل در تحیة

م و دلالت ش ای عدم دلالة لفظا و قرینة بر تشبیه و تعیین

بعدم ذکر تشبیه م و بر آنها تعارض فی المقصودیة است در

اختیار تبیین و تشبیه بی تردید تأمل ش یعنی در تبیین مبین مقصود

الکلام است اصلا و مبین تابع و در تشبیه مشبه مقصود الکلام است

اصلا و مشبه به تابع پس از عبارت العروة الوثقی من الحبل الوثیق

وهی مستعارة بی تردید تعارض فی المقصود است م کریمه لا انفصام

لها ط ترجمه که نیست شکستی مر آن را ای اشتباه و نقصان در

دلالت قطعیه ۵ و این ش ای چنگ زدن بعروة و ثقی

م دلیل است بر گردیدنش بخدای عز و جل بنا بر توقف ...

همانا این کریمه موافق و مشیر است به تصدیق و اقرار لا اله الا
محمد رسول الله کریمه والله سمیع علیم ترجمه و حال آنست که
الله تعالی شنوا و دانا است بکیفیت این تمسک از آنچه بر زبان و
در دل است و اشارت است بسوی اخلاص و نفاق کریمه
الله ولی الذین آمنوا یخرجهم من الظلمات الی النور ط ترجمه
خدای عزوجل ولی آنانست که گرویدند بخدای عزوجل بیرون
می آرد ایشانرا از تاریکیها اطرف نور کریمه والذین کفروا
اولیاهم الطاغوت یخرجونهم من النور الی الظلمات ط ترجمه
و آنانکه انکار کردند از خدای بی نیاز اولیای شان طاغوت
هستند بیرون می آرند شانرا از نور بسوی تاریکیها باید دانست
که ولایت بعمومیه اختصاص خود بمعانی دلالة میکند بر معنی
دوستی و قربت و تکفل کار و از صیغه مضارع دلالة بر زمان
حال و مستقبل است یعنی بر تحقق ولایت در آنها در دارین
و ظلمات تعبیر است از هر عسر عموما و از کفر بالله تعالی اطاغوت
خصوصا که منشأ همه مسلوبات است و نور تعبیر است از هر یسیر

عمر و دانز کیان باللہ تعالی بمحمد صلعم خصوصاً کہ منشاء ایشان موجود است پس ایمان ولایۃ عامہ خدای عز و جل بتشریف تیسیر الحکمۃ در ضمن محمد است صلعم و در کفر ولایۃ عامہ طاغوت در نیل عسر بمقتضای خذلان اللہ تعالی و تخلیقہ حکمتا و استدراجا لہم و کریمہ اولئک اصحاب النار ہم فیہا خالدون ترجمہ انانند دوزخیان ہمانند دران ہمیشہ باشندگان و واللہ تعالی اعلم فاعتبروا یا اولی الالباب و تمسکوا بالعروۃ الوثقی لا انفصام لہا وفق اللہ تعالی ایانا و ایاکم و صلی علی محمد نبی الرحمۃ و علی انوارہ و شفعہ فینا و ترحمنا بہ و ہمدرین مبحث باید دانست در سورۃ النجم قال اللہ تعالی کم من ملک فی السموٰۃ لا تغنی شفاعتہم شیئا الا من بعد ان یاذن اللہ لمن یشاء و یرضی الآیہ ترجمہ بسیارند از فرشتہ در آسمانہا کہ سودی ندہد خواست شان برای کسی لیکن سود دہد پس ازانکہ رخصت فرماید اللہ تعالی برای شفاعۃ ہرکرا خواہد از شفیع و مشفوع در حالیکہ راضی است ازو باید دانست لا تغنی شفاعتہم یعنی باقتضای نبوت متقدم برای

نفی و تعلق نفاعل دلالة میکند بر تحقق و امکان وجود شفاعة اختیار
چنانکه مذکور شد در حقیقة شفاعة و رنه مقصود لا تنفع شفاعتهم باطل
شود و الا برای استدراک از ما بعدش نه برای استثنا راز نبودن مغایرت
ارکان ثلاثه استثنا رو اذن بمعنی تخییر مثبت اختیار و مفعول له بمعنی
شفیع از یاذن محذوف پس اگر خاص است از ملک بمقتضای محل
مفعول دیگرش بمعنی مشفوع لمن یشاء است و یرضی حال او بر لبط
لام بنا بر تخصیص مفعولیه للمشفوع المرتضی یعنی مومن و این ثابت
شرعی است و اگر عام است از هر شفیع باقتضای حذف شامل
مرتضی و غیر مرتضی است و در جانب غیر مرتضی معارض ثابت
شرعی است و اگر حذف مفعول له بمعنی مشفوع عام است و مفعول
دیگر بمعنی شفیع لمن یشاء خاص است و یرضی حال او و مفعول بمعنی
مشفوع عام شامل مرتضی و غیر مرتضی است و در جانب غیر مرتضی
معارض ثابت شرعی است و اگر ان یاذن مقتضی مفعول من
از شفیع و مشفوع است و لمن یشاء بعموم خودش قائم مقام هر دو است
و یرضی حال او ش ای لمن یشاء من شفیع و لمن یشاء من مشفوع

فی حال رضائه عنهما بشهادت الحق م ملائکه نیز مشاکل سقیع
هستند بر این تقدیر فصاحت کلام و بلاغت مرام به ثابت
شرعی مع التوجیع بی احتمال غیر مرتضی است و باید دانست که
این اذن بعد شفاعتهٔ کبرے از حضرت حبیب الله تعالے
صلعم که مصداق ثبوت متقدم برای نفی لاتغنی شفاعتهم
و نیز مصداق ثبوت متقدم برای اذن است واقع شود نه
قبل بعدم مصداقین منشا حصول نفی اذن نیز باید دا
این کریمه مخصوص است بملائکه و غیر شان به محمد صلعم که تا
شفاعتهٔ کبرے است و تبشر بانیکه یا سرسری یا نور نوری یا طراز
معرفتی اذیت ملکی علیک یا محمد من لدن العرش الی تحت
ارضین کلهم یطلبون رضائی وانا اطلب رضائک یا محمد
ش تفسیر این حدیث شریف در ذکر کیفیته تفسیر الحدیث
الشریف یا سرسرے یا نور نوری الخ مذکور است م
ولسوف یعطیک ربک فترضی موید اینست و تبشر بانیکه
قل یا عبادی الذین اسرفوا علی انفسهم لاتقنطوا من رحمة

ان الله یغفر الذنوب جمیعا انه هو الغفور الرحیم
باید دانست که یاے متکلم در عبادی یعنی محمد رسول الله تعالیٰ ست صلعم و این انتساب درین آیه حکمتی و سرّے ضروری داردش چنانکه در ذکر کیفیه العلم المعرفه مذکور است م یارب لا احصی ثناء علیک و علمی و ما عندک بحکم حبیبک دیگر انبیاء و اولیا علی نبینا و علیهم الصلوٰة و السلام به تحقق ظل محبوبیة ذاتی و صفاتی آنحضرت صلعم در ایشان اصلا و تعابر مقدار استجماع ازان محبوبیت درین تخصیص حصه بهره دارند بترسید از غیرت خداوندی که مناجات بنده حبیب خود است در حق حبیب صلعم تا آنکه اثرے ازو باشد صلعم با ادب فاتقوا یا اولی الالباب انی تصرفون و درین مبحث باید دانست در سوره اعراف قال الله تعالیٰ قل لا املک لنفسی نفعا و لا ضرا الا ما شاء الله

ولو کنت اعلم الغیب لاستکثرت من الخیر وما مسنی

السوء ج ان انا الا نذیر وبشیر لقوم یومنون ترجمه
بفرمای اے حبیب من که باختیار خود ندارم برای
خود حصول نفع و دفع ضرر از روی استقلال که خاصه الوہیت
است لیکن میدارم باختیار خود حصول نفع و دفع
ضرر برای خود آنچه خواست الله تعالی باضافة او تعالی
که خاصه عبدیت است پس تنکیر باضافات آنحضرت
صلعم اگر توانی ببین تنظر کالشمس للعینین من بعد
صغیرة وتغشی الطرف من امم واگر میبودم که دانم
غیب را استقلالا که خاصه الوہیت است لازم بود
که زیاده میشدم ای مستجمع کمالات میشدم در
نفس خود از بہی دستگرفت مرا زشتی ہیچ
مستقل بش اے چنانکه مستقل را گرفته ام
نیم که مستقل باشم در کار خود مگر ترسا ننده از عذاب
خدای تعالی عموما و مژده رسان به نعمایش تعالی

برای قومے کہ ایمان آرند کانند خصوصاً بعد
باید دانست کہ نفی مستلزم ثبوت متقدم است و
استدراک از لا املک پس بحکم تغایر در استدراک
فرق استقلال کہ مصداق ثبوت متقدم برای نفی اثبات
واضافۂ محصورہ ثابت است وہم از ما شاء اللہ
و تفع وضرر حاصل متعاقب العمل است و خیر حاصل
بالکمال ست و سوء نقائص مسلوبہ ورنہ شائے
اگر نباشد چنانکہ گفتہ شدہ و لوکنت عالم الغیب الآیہ
در صورت اضافہ متعارض است از کریمہ عالم الغیب
فلا یظہر علی غیبہ احدا الا من ارتضی من رسول الآیہ
و استکثرت ومن الخیر وما مسنی السوء در صورت
اضافہ موقوف بر زیست اعلم الغیب نتواند شد
کہ معارض است کریمہ ... لا املک لنفسی
نفعا ولا ضرا ...
سورۃ الفاطر ما یفتح للناس من رحمۃ فلا ممسک

لها ج وما یمسک فلا مرسل له من بعده طو هو العزیز الحکیم ۰ ترجمه هر چه بکشاید الله تعالی برای مردمان از رحمة عامه صوری ومعنوی پس نیست باز دارنده آن و هر چه بند دپس نیست رواننده آن پس آن بستن و اوست غالب که منع کس بفعل او نرسد ۰ صاحب حکمه در کار خود ۰ و درینجا مقصود بسط وقبض بالحکمة است و نیز پس عم ربوبن چه نیست که فرمود سبحانه

والعصر ان الانسان لفی خسر الا الذین امنوا وعملوا الصالحات وقل هل تربصون بنا الا احدی الحسنین وحالانکه انحضرت صلعم خیر الخلق کلهم است ومشرف به بشارت تشریف خیرات دائمی چنانکه فرمود سبحانه وللاخرة خیر لک من الاولی ۰ ونیز ظاهرست که انحضرت صلعم بحصول منافع اخروی مطمئن است واز ضرر معصوم ومنافع دنیوی مستغنی پس مقصود ست نفی استقلال مخصوص الوہیتہ از ذات مبارک صلعم

باثبات عجز حقیقی و بشر الف اضافی چنانکه من
وجه بهی است مع جواب سوال کفار که در تفاسیر نوتن
یافت میش اہل مکہ گفتند کہ اے محمد خدای تو چرا خبر نمیدہد
نبرخ کہ کی ارزان شود و کی گران تا در ارزانی چیزے
خرید کنی و در گرانی بعزوشی و بدان سود کنی پس این
ایہ نازل شد از تفسیر حسینی م ن فایدہ نفی شفاعة
بمعنے خوست کہ در سعہ صفات اضافی آنحضرت است
صلعم در تحت الا ماشاء اللہ و نیز تنبیہ است بر آنکہ
بمشاہدہ جمال جامع اعتقاد الوہیتش صلعم نکنند
فیا رب ندانم کہ فارقی در حصول نفع و دفع ضرر
استقلالا و اضافتا و شفاعة چنان نکردند ان ہم
الا المخذولون و حدیث شریف یا فاطمة لا تتکلی
علے انک بنت رسول اللہ اعملی اعملی ترجمہ
ای فاطمہ تکیہ مکن بر اینکہ دختر رسول اللہ تعالی
ہستے عمل بکن عمل بکن عمل بکن یعنی عمل صالح تنبیہ است

سپاس بر یکه شرافت نسبی برسول الله تعالی صلعم
بدون عمل صالح سود ی ہہ در آخرت چنانکه سود نداد
شرافت نسبی پسر حضرت نوح علیه السلام را و تاکید است
بر یجا آوری اوامر و نواهی نه آنکه تکیه بکنی بر شفاعة رسول الله
تعالی صلعم که در شان مومنین و انحضرت صلعم
وبشر الذین امنوا ان لهم قدم صدق عند ربهم و تخذ
ماینفق قربات عند الله و صلوات الرسول الا انها
قربة لهم سیدخلهم الله فی رحمته ط ان الله غفور رحیم
[illegible] ازین حدیث شریف قطع امید رحمت از نفر
مبارک [illegible] توسل شفاعتش صلعم از خداوند
ارحم الراحمین [illegible] آید فاعتبروا یا اولی الالباب
انی یوفکون قال الله تعالی فی سورة الحج من کان
یظن ان لن ینصره الله فی الدنیا والآخرة فلیمدد
بسبب الی السماء ثم لیقطع فلینظر هل یذهبن کیده
مایغیظ ۝ وکذلک انزلناه ایات بینات و ان الله

یهدے من یریده ترجمه هر که باشد که گمان برد
انکه هرگز نصرت ندهد خداے تعالی پیغمبر خود را در دنیا
باعلاے کلمه حق و غلبه بر اعدا و در اخرت بعلو درجه
شفاعت و قرب و کرامة پس باید که دراز کند رسنی
طرف آسمان تا بدان بواسطه قطع مسافت کرده بفلک
رسد یا انکه بکشد خود را برسنی سوی آسمان پس ببرد
که بمیفتد و بمیرد بجهد یا بکوشش یعنی در دفع نصرت
از پیغمبر صلعم جهد تمام کند پس ببیند که با وجود
این سعی و کلفت آیا میبرد فعل مکر او میزد او چیزیرا
که بخشم آورده است او را یعنی کار پیغمبر صلعم را
نخواهد برد و همچنانکه کار پیغمبر را صلعم استوار و پیدا
کرده ایم که کید کیاد و سعی نتواند برد فرود آورده ایم
ای ظاهر ساختیم براے پیغمبر خود صلعم آیات
بینات اسے اعجازهاے بین که وقعات
عجیبه و هم قرآن مجید توانند شد و حال انسبت که

تحقیق الله تعالی راه مینماید و میسر دلیل سوی
پیغمبر صلعم و آیات بینات و بهر چه بشاید هر که را بخواهد
اللهم صل و بارک و سلم دائما ابدا علی محمد رسولک
و حبیبک و علی انواره کما تحبه و ترضاه و شفعه فینا
و ترحمنا به

ذکر کیفیت سلوک معنوی در معرفت نفس برای معرفة الله سبحانه

بسم الله الرحمن الرحیم

نحمد الله و نستعینه و نصلی علی رسوله محمد و نستشفعه
و علی آله و اصحابه و اتباعه اجمعین باید دانست
گفته شد فقیر انکشاف عقائد است و این
سیر نظری اجمالی است و متحمل سیر قدمی ۲ در دمید [?]
گفته فقیر تبدیل نفس به تشرع است و این سیر قدمی
تفصیلی است و محقق سیر نظری پس فارقی نیست [?]
میان هر سه گفت مگر سیر اجمالی و تفصیلی و نظری

۲ گفته شد فقیر انکشاف شرع است و این سیر نظری تفصیلی است و تکمیل سیر قدمی

اراد شیا ان یقول له کن فیکون ۰ تکوینیه کہ معنا
تعینات کہ نصیبے جزئی وارند عالم کبیرست و ہمہ
نصیب جزئی عالم صغیرند پس ہر صغیر را در تقابلش
کبیریست کہ اصلش است و عروج بسوی کبیر منتهی شود
بوجود اول الاولین کہ اصل ہمہ است در تحت امر و
لا امکانیت باعتبار انتہائے عالم اجسام از آنجا کہ
انسان مکرم تعینات است س ش لقولہ سبحانہ لقد
کرمنا بنی آدم هم بزیادت نصیب و مقصودیہ معالمتہا
کہ با وست مخاطب و فی انفسکم ط افلا تبصرون ا
و بنا برین فرمود صلعم من عرف نفسہ فقد عرف ربہ
و نسخہائے مختلف در حقیقتش از آثار عالم کبیر باختلاف
مشاہدت است و لیکن اعلی المقاصد نصاب معرفت
رب الارباب است پس سخن در منیت باید داشت
نفس انسان تشخصی است بسیط زائد بر ماہیات
از اعینہا و لا غیرہا و در حد خود مستقیم

متن اسے انچہ بران قرار تشخص نفس است م
اعنی صفات حقیقیہ مع الذات بنا بر تعدد ذات
برین صفات و قرار تشخص نفس برین اجتماع ذات
و مالہ ش اسے انچہ برای تشخص نفس است م اعنی
صفات فعلیہ و شانیہ و تنزیہ مع الذات بنا بر عدم تجدد
ذات برین صفات و عدم قرار تشخص نفس برین اجتماع
ذات و اعتبارات ذاتیہ بر ہمہ متضمنہ موجودات یا سلوبات
ش کیفیۃ این تضمن در اصل ذکر کیفیۃ انتزاع توان
یافت م علاقہ مجہول الکیف یہ تشخص مرکب عنصرے
کہ در حد خود مستجمع ما علیہ و مالہ است دارد و بنا بر این
انسان با یازدہ تعین یعنی عقل و صفۃ حقیقیہ و شانیہ
و تنزیہ و ذات و تشخص نفس از روح و خاک و آب
و آتش و باد و تشخص مرکب صورے از عنصر ہمہ عالم خلق
است و تحت امر و تشخص بسیط فی حدہ در اوصاف خود
احتیاج تشخص مرکب مستقر است و لا امکانے

ولیکن بمقتضاے حکمت انتہای معرفة ما عالم عنصر
در جسد انسان باقتضاے حکمة مضغة قلب نام مرکز
قرار قلب بسیط کرده شد که در وجه وجود تضمنیش بموجودات
گویند که عرش صغیر است در تشابه بعرش کبیر نه در وجه
وجود والتزامیش بتضمن مطلوبات که تشابهی بعرش
کبیر ندارد ولیکن تشابه التزامی بعرش صغیر یافته
پس بتوفیق رب اکبر بتشریح صدر بر سیر نفس متغیر
درآمده باحتیاج وجودش لا لہ بموجد قدیم محتاج الیه
برگرفته کیفیة اصالة خود یا وساطة بخبے دریابد
بتعبیر عم باصالت و عبرش بوساطت تعینی که این در
تضمن اوست ش اشارت است بتشبیح سالک
م و بمعرفة عالم صغیر باصلش که عالم کبیر است تا خواست
رب اعلی برسد و انکشاف حقیقة جامعه ش
ای آنکه سبع مشغول غیر در صفة نکند م حسب استعداد
باحاطه تشخص نفسش مستجمع ما علیه ماله که فتهای تعین است

از حقیقۂ اثرتیں از امر با ربط فعلی لا بدینہ از امر فاا
است پس مربوط با تمثالست ہم باید دانست این
احاطۂ تشخص نفس در کشف مثال ہمچو قوس مینماید
از ینجا است کہ قوس نامیدہ شد و این قوس سفلی ظلی است
در مقابلہ قوس علوی حجابی تس سفلی را درجات
حقیقی است و ہر یک از ینہا نسبۂ بما فوقہ تابع بمطابقہ
جزئی است و نسبۂ بماتحتہ متبوع بمطابقہ جزئی
پس انکہ ما تحتہ ندارد متبوع نیست و انکہ ما فوقہ
ندارد تابع نہ ہم و ما فوق بماتحتہ اصل و محیط است
و ہر چہ جز ما فوق ہمہ است از و ولیکن ما فوق ہمہ
تابع بمطابقۂ کلی باشد مر قوس علوے حجابی را
کہ اصل و محیط قوس سفلی است و ہر یکی از ینہمہ ہر چند
نزول و عروج در سیر ماتحتہ و ما فوقہ نماید از خود در بیابد
و فناء فی الوجود و فناء فی الشیخ و فناء فی الرسول
است از نطبات ابی بعد بجنبۂ جامعہ است

باید دانست مرتبہ حجاب ظہوری است حادث قائم بقدیم
ش تحقیقش در ذکر کیفیۂ اثبات مرتبۃ الحجاب بین القدیم
والحادث للمخلوق و ذکر کیفیۂ حاضرے در وقتیکہ بر
آستان رحمت نشان حضرت حبیب اللہ علیہ الرضوان میگذاشت
م در کشف مثال با محاطہ تشخص خود ہمچو قوس نماید
و بمقابلہ قوس سفلی قوس علوی نامیدہ شد آنرا
دو مرتبہ ربی است بر انطباق اصلش مرتبہ تعین وجودیست
کہ واحدیۃ ہمان است ش کما قال سبحانہ انما اللہ الٰہ واحد
م واعتبار ربوبیۃ متعلق ہمین مرتبہ ہست ش کما قال
سبحانہ رب العالمین م و مرتبہ لاتعین ست کہ احدیۃ
ہمانست ش کما قال سبحانہ اللہ احد م و اعتبار
استغنا متعلق ہمین مرتبہ ہست ش کما قال سبحانہ
ان اللہ غنی عن العالمین م و حقیقۃ مستجمعہ جامعہ
انسانیہ در مراتب کہ بانطباق یک بدیگر در وجہ
جامعیۃ است نہ بلغیۃ سیر نظری قدمی بمطابقۃ

جزئی یا کلی قوسین در خور تعینش نماید و بر اینمراتب
قرار گیرد پس از انطباق قوس سفلی ظلی بقوس
علوی حجابی که فنا در صفے اللہ عبارت ازین است
دلالہ بر معرفت ذات و صفات قسم سیم توان یافت و
درین میان تصفیہ و تزکیہ اجمالی یا تفصیلی عالم
صغیر متضمن موجودات و سلوبات مخصوصہ محمدی
صلعم عروج متشخص بر وحے بعالم علوی تا عرش کبیر
کہ مقر انوار حجابی باعتبار منتہای عالم کبیر است
تواند شد پس سخن در معرفت تفصیلی مرتبہ تعین وجود و نسبت
ازانجا کہ قلب مرکز تشخص مرکب است و مقر قلب بسیط
کہ تصرفہای فعلیش ازانجا ظاہر شود و معرفت ذات
موقوف بر صفات است و صفت فعلی نزدیک تر از
اثرش ناچار ابتدای معرفت از صفات قلب و صفت
فعلی واقع شد پس بدلالت معرفتش تجلی فعلی حجابی
بکلیت اجمالا کہ در عالم صغیر و کبیر باعتبار تعلق

بجزئیات بجزئیة تفصیلا تمام تر تواند شد معروف
خواهد گردید یا محمودیة فاعل و ابتدای اسلام حقیقی از تجارب
و توسع علم با دراک ربط دائر از مفعول لفظا و اتفاقا
به فاعل فعلا و ذاتا همه عالم را از عرض تا جوهر تجویز
ش یعنی حروف از مفردات و مرکبات هم از
کتابت کاتب خواهد یافت تا آنکه قطع شود تمایز امر
بملاحظه فعل و فاعلش و افضل آنست که امر و اعتبار
معا ملحوظ ماند سر کرا بتوفیق الهی میسر شود و دریت
معیة از ابتدای فعل ش لفظ فعلی مشیر است سوی
فعل و معیة فعلی تا ذاتی ش تا انتهائیة است و
لفظ ذاتی مشیر است سوی ذات و معیة ذاتی هم
کما قال سبحانه والله معکم اینما کنتم و معکم هم
میسر نماید ادراک ربط دائر از فاعل بمفعول و تحقیق
امینست که ادراک ربط از طرفین ش یعنی از مفعول
بفاعل و از فاعل بمفعول هم معا است و نه

ادراک ربط از مفعول بعدم درک ربط از فاعل و ادراک
ربط و ادراک ربط از فاعل بعدم درک دلالة از مفعول
باطل این استجماع از طرفین بعنایت الہی است ہر کہ
باشد البتہ طریق حصولش نمیدانست ربط از طرفین بمعاینات
است باید کہ میسر گردد و روح بصفۃ فعلی باستفاضہ فیض
این دلالۃ از قوسین بمطابقۃ جزئیہ اش کہ برای غیر
حضرت سرور انبیا است علی نبینا و علیہم الصلوۃ والسلام
یا کلیہ اش کہ مخصوص حضرت سرور انبیا است
علی نبینا و علیہم الصلوۃ والسلام است نظر او قدما
بس سیر قدمی در قوس علوی بسبب وجود حجابی
اوست و باعتبار خصوصیۃ وصول نور این دلالۃ
اول است بحضرت آدم علی نبینا و علیہ الصلوۃ والسلام
مصطلح بتسمیۃ ولایۃ آدمی است و ولایۃ نوحی نیز
لیکن در نظر درد مند حضرت نوح علی نبینا و علیہ
الصلوۃ والسلام درین صفتہ اصل مرکز اند ہیچو

حضرت ادم عم ش ای چنانکه حضرت ادم عم اہل
مرکز اند م مگر تابع درصفتہ که از شدت پنسیلا تر نوشم
درین صفتہ مسحضرت آدم عم میمانند و مامور و فیض این
ولایت در مرکب بحکمۃ الہی تعالی در جانب حبیب
بتسمیہ اصطلاحی بالمظہریہ ش ای بانکہ منظہر صفتہ
فعلی است م یا بقلب قلب بسوی معرفۃ الہی مسمی بہ
قلب ہست و ابتدای سیر مفہوم قاب قوسین از ینجا ابت
و احکام سیر من جہتہ الی جہتہ از ینجا است پس سیر
من اللہ تعالی الی غیرہ تعالی و الیہ لغیرہ تعالی
شرک فی المقصود و فی المحبۃ است تا آنکہ بکفر و
شرک جلی تواند رسانید و من غیرہ الیہ تعالی
و الی غیرہ تعالی شرک فی صفات اللہ تعالی است
حقیقتہ که مستلزم شرک فی الذات ہست و در صورت
نسیان و ذہول من اللہ تعالی شائبہ شرک مذکورہ
بالعرض است ش ای بعرض نسیان و ذہول

اند بالحقیقة مم نیس مقصود اینجا سیر نسبة الیه معه فیه له
است اگر میسر شود و فنا ر فی افعاله تعالی عزوجل
الی افعاله تعالی و بقار بافعاله تعالی نزولا اصلے
اند ما از ینجا است و این سخن در حقائق اجمالی است
که بواسطه این تفصیلات معتدره توانند رسید و سخن در
تفصیل حقائق و متعلقات زائده و کوائف وارد
همت قاصره نا بود باید دانست درینجا هر که خواهند
ندانیکه از مرتبه حجاب است باسمی که مناسب تعینش
است لسمع روحش دهند اگرچه آشکارا نشود حضرت
حسین ابن منصور مخصوص باسم انا الحق بود و حضرت
ابو یزید مخصوص باسم سبحانی ما اعظم شانی و لیکن
بازیادت استحاله رضی الله تعالی عنهما و این راز
پرتویست از حقیقة کعبه که در ظهور حقیقة کعبه ظاهر شود
الی ماشاء الله تعالی و هرچه خواهند کلام درمیان نهند
کما قال سبحانه کلم الله موسی تکلیما زین کس عروج بسوے

ولایت دوم توسط انتزاع فعل از تعین صفات حقیقیه
که عبارت از صفات سبعه یعنی حیات و علم و قدرت و
ارادت وغیرہا که اشہر و معقول و منصوص است تواند شد
و قرب صفاتی مع الذات تمایز تعین صفات باعتبار
لا عینہا که مرتبہ صفتہ ظاہر و مرتبہ جمال است و بی تمایز
تعین صفات باعتبار لا غیرہا که مرتبہ صفتہ باطن و مرتبہ
جلال است با قیام حقیقی با ذات با محسوبیہ صفاتی
مع الذات بی ملاحظہ غیر الملحوظ المحل شئونات افعال
و شیون و غیرہا تمام از خصائص اینجا است تا آنکه از
ہر چہ باشد بقوۃ و فعل مقدم المدرکات ذات است تا
باین استجماع صفات است حالا لقرب حجابی حقیقۃ
غیر نظری و استحالتی فرمود سبحانه فانی قریب
و نحن اقرب الیه من حبل الورید ۵ و در وح لصفتہ ظاہر
و باطن باستفاضه نور این لاتیه سائر قوسین مطلقات
جزئیه یا کلیه ہمت نظر او قدما و باعتبار خصوصیته

ابراہیمیہ

وصول نور این ولایة بحضرت موسی علی نبینا وعلیه الصلوة والسلام مصطلح بتسمیه ولایة ابراہیمی است ومقام طمانیة برحمة ومسرت بخلة است وتصور وفیض این ولایة در مرکب بحکمة الہی تعالی جانب راست مقابلہ قلب ویسمیہ اصطلاحی بالمظہریة ش ای بانکہ روح مظہر صفات تعالت ست م مسمی بروح ست زین پس متوسط ما جمعیل ش واسطہ ما حصل ازانست کہ ولایة ارجا دث برفعلیہ است واز فعلیہ تحقیقیہ وثانیہ از اضیاحے من وجہ تحقیقیہ چنانکہ در ذکر کیفیة اسماء اللہ تعالی و صفاتہ مذکور ست م انکشافی ست بولایة سوم لشہود مرتبہ تعین ثانیہ کہ عبارت ست از اضافات ذاتیہ متضمنة الذات بصفة ظاہر و باطن معبر بجمال و جلال در ضمن صفات حقیقیہ با محبوبیة ومحبیة صفاتی مع الذات وابد رود نور این ولایة روح سائر توہین با مطابقة جزئیة با کلیه ست نظر او قدما با ہمان قرب

حجابی حقیقۃ و باعتبار خصوصیتیہ وصول نور این لاتیہ
بحضرت موسی علی نبینا وعلیہ الصلوٰۃ والسلام
مصطلح بہ تسمیہ ولاتیہ موسوی است وصعت اضطراب
وہیبۃ محبتیہ است و عروجش تا حب وانس توانند شد
و ظہور فیض این لاتیہ در مرکب بحکمۃ الٰہی تعالیٰ
جانب چپ زیر قلب بہ تسمیہ اصطلاحی بالمظہریۃ
ش اسے بانکہ مظہر صفات ثانیہ است والبتہ
صفات ثانیہ بمقابلہ صفات حقیقیہ مسرور است
م مسمی بسبر است زین پس متوسط ماحصل شد
ماحصل از انست کہ تنزیہ منتزع است از ین منزہات
یعنی فعلیہ وحقیقیہ و ثانیہ م عروج است بولایۃ
چہارم بشہود مرتبہ تنزیہ انتزاعا من المنزہات
با محبوبیۃ ومحبتیہ صفاتی مع الذات و ترویح بصفۃ
تنزیہ باستفاضہ نور این لاتیہ سائر قوسین با بمطابقۃ
جزئیہ یا کلیہ است نظرا و قدرا با ہمان قرب حجابی

و باعتبار وصول نور این ولایت
بعیسے علی نبینا وعلیہ الصلوٰۃ والسلام مصطلح بتسمیہ
لایۃ عیسوے است و تورد فیض این ولایۃ در مرتب
اسے الٰہی تعالیٰ بجانب راست زیر روح بتسمیہ
می بالمظہریۃ یش اسے بانکہ مظہر مرتبہ خفیہ
تنزیہ است م مسمی بخفی است زین پس بتوسط ما حصل
حق و اسطہ ما حصل از نسبت کہ معرفۃ ذات موقوف
بر صفات است م عروج است بولایۃ بنجم بشہود مرتبہ
ذات مستجمع بجمیع صفات بامحبوبیۃ و محبیۃ ذاتی مع
الصفات و روح بمرتبہ ذات باستغاضہ نور این
لایت سائر قوسین با مطابقۃ جزئیہ یا کلیہ است
فطرا و قدرا با ہمان قرب حجابی حقیقۃ و باعتبار
خصوصیۃ وصول نور این ولایۃ بحضرت سید الانبیا
محمد رسول اللہ تعالیٰ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وعلی جمیع
انبیاء وعلی الہ واصحابہ واتباعہ وسلم مصطلح

بہ تسمیہ ولایت محمدی است صلعم و مقام استجماع
کمالات جمالیہ و جلالیہ و تنزیہیہ بالاصالت است
و ظہور فیض این ولایت در مرکب بحکمۃ الٰہی تعالیٰ
در وسط سینہ میان قلب و روح بہ تسمیہ اصطلاحی
بالمظہریۃ شی اسے باآنکہ مظہر مرتبہ خفیا ذات است
عظم برہانہ مسمیٰ باخفیٰ است و باید دانست
حصر ولایۃ پنجگانہ برین وجہ ہست کہ دیگر ہرچہ باشد فیست شود
از تفرع این اصل پنجگانہ است و نیز باید دانست کمالات
ملکیہ عبارت است از ظہور تنزیہی منزہات و شہود
جمال و جلال حسب ظہور مشاہدہ از روی تعدد بعد
و کمالات رسالت و نبوت عبارتست از ظہور منزہات
و شہود جمال و جلال حسب ظہور مشاہدہ از روی
قرب در قرب و سیر این کمالات شامل سیر
ہر ولایۃ است در جای آن و ہم جدا توانند شد
زین پس بتوسط ما حصل شی واسطہ ما حصل از اثبات

کہ آن موقوف علیہ معرفت تشخص نفس مستجمع ما علیہ و ما لہ است

ہم عروجیت بسوی تشخص نفس و مورد فیض بحکمۃ الہی تعالے

در مرکب مقدم دماغ است و سیر است در مراتب اعتباریہ

ذاتیہ از انست حقائق انبیاء علی نبینا و علیہم الصلوۃ

والسلام باید دانست حقیقۃ نبوت عبارتست از مرتبہ

اعتباریہ ذاتیکہ توجہش بوضعہا از جہتی بجہتی با مرکزیہ

منتزعات خودش قیام حقیقی یا مجازیست پس حقیقۃ

آدمی و حقیقۃ ابراہیمی و حقیقۃ موسوی و حقیقۃ عیسوی

درضمن آنست و حقیقۃ رسالت عبارتست از مرتبہ

اعتباریہ ذاتیکہ توجہش منفسہا از جہتی بجہتی با مرکزیہ

منتزعات خودش بقیام حقیقی یا مجازیست پس حقیقۃ

محمدیہ درضمن اوست ش بیان حقیقۃ نبوت و

حقیقۃ رسالت در ذکر کیفیۃ الرسالۃ والنبوۃ مفصل

توان انست ہم سیر و لا سیر است در مرتبہ اعتباریہ

ذاتیکہ منشاء تعین حضرت آدم علی نبینا و علیہ الصلوۃ

والسلام است پس در مرتبہ اعتباریہ ذاتیکہ منشار تعین
حضرت ابراہیم علی نبینا وعلیہ الصلوٰۃ والسلام است
پس در مرتبہ اعتباریہ ذاتیکہ منشار تعین حضرت موسیٰ
علی نبینا وعلیہ الصلوٰۃ والسلام است پس در مرتبہ اعتباریہ
ذاتیکہ منشار تعین حضرت عیسیٰ علی نبینا وعلیہ الصلوٰۃ
والسلام است پس در مرتبہ اعتباریہ ذاتیکہ منشار
تعین حضرت محمد رسول اللہ تعالیٰ صلے اللہ تعالیٰ علیہ
وعلی جمیع الانبیاء وعلی آلہ واصحابہ واتباعہ وسلم
س ش برہان بتعین حقائق انبیاء علی نبینا وعلیہم الصلوٰۃ و
والسلام از مناشی معینہ در ذکر کیفیتہ وجود اول فی ظہور آخر
انحضرت صلعم قرآن دانست م باید دانست در حقیقۃ محمد
صلعم باستجماع حقائق انبیاء ش یعنی فعلیہ و حقیقیہ و شانیہ
و تنزیہیہ م اصلا اعتباری ممتزج است باعتبار
خصوصیتہ صفتہ ہر نبی صفوۃ و خلۃ و محبتہ و تقدس نیز
و اعتباری غیر ممتزج است بحقیقۃ خودش س ش

یعنی مرتبه ذاتیه هم و باعتبار خصوصیت خاصه محمدیہ
محبوبیه صرفه نیز و نفس باستفاضه نور این کمالات بیایز
توسین بمطابقه جزئیه با کلیه بمراتب اعتباریه ذاتیه
حجابیه باعتبار منشا ر نبوت و رسالت است نظر او
قدماء از انست حقائق الهیات باید دانست حقیقه
کعبه عبارتست از حقیقه نور که شانش شطر المسجد الحرام
فرموده شد آن نور حجابی است از حقیقه خودش که معبر
بذات متعال است شرح صراحة حقیقة کعبه در ذکر کیفیة
حاضری دردمندی بر استان رحمة نشان و ذکر کیفیة
اسرار تعیین قبلة الکعبة الشریفة مرقوم است هم نفس
سالک بهمین نور حجابی تعلق و استفاضه یافته همه
کائنات متضمنه موجودات و سلوبات را در وجه تخلیق
و دیگر صفات که از مرتبه فعلیه است شرح همچو ترزیق
و ابداع و انشاء و تکوین هم متعلق همان اعتبار
مستجمع در حدسش می یابد و سائر توسین بمطابقه

جزئیه یا کلیه نظرا و قدما است و عروج قلب که معبر
بولایه اولی است بسیر قدمی متعلق و منتهی باین حقیقه
حجابی است و حقیقة صوم عبارتست از تنزیه منزہات
و درینجا در برابر نور کعبه بنا بر تنزیہش در مرتبہ حجاب
وجودی یافته است نفس سالک بواسطہ ہمین نور
حجابی کعبه تعلق و استفاضه بان یافته سائر نورحیز
بمطابقة جزئیه یا کلیه است نظرا و قدما و تواند شد
که در برابر یکی از حقائق الہیات مشہود شود و حقیقه
قران عبارت است از حقائق ثبوتیه اعنی فعلی و
حقیقی و شانی و تنزیہی و ذاتی که در مرتبه
حجاب وجودی یافته و ہم از حقیقتش که کلام مجید
تبیان آنہمه است و از حقائق سلبیه نیز نه مجرد
از کلام من حیث اسے نه عبارت است از مجرد کلام بقطع
نظر از دیگر حقائق ثبوتیه و سلبیه ہم بس شامل باشد
بیان حقائق [illegible] را لایاتہ تا جمله را نفس سالک بہمین نور

حجابی تعلق و استفاضہ داشتہ سائر قوسین بمطابقۃ
جزئیہ یا کلیہ بی لزوم استجماع بل بروجہ افتراق
نظرا و قدما است و عروج لطیفہ روح و سر و خفی
و اخفی بسیر قدمی متعلق و منتہی باین مرتبہ حجابست
از روی عموم حقائق انبیاء علی نبینا و علیہم الصلوٰۃ
و السلام با استجماع قلب و حقیقۃ صلوٰۃ عبارت است
از حقیقۃ مستجمعہ حقائق ثبوتیہ لازم محبتیہ و محبوبیۃ
صفاتی و ذاتی کہ در مرتبہ حجاب وجودی یافتہ
است نفس سالک بہمین نور حجابی تعلق و استفاضہ
یافتہ سائر قوسین بمطابقۃ جزئیہ یا کلیہ بلزوم
استجماع محبتیہ و محبوبیتیہ نظرا و قدما است و عروج
اخفی بسیر قدمی متعلق و منتہی باین مرتبہ حجاب است
از روی خصوص حقیقۃ محمدی صلی اللہ تعالیٰ علیہ
و علی جمیع الانبیاء با استجماع لطائف تحتیہ و حقیقۃ
معبودیتیہ عبارت است از حقیقۃ استجماعیہ تشخص نفس

بما علیه و ماله که در مرتبه حجاب وجودی یافته است نفس
سالک سائر قوسین بمطابقه جزئیه یا کلیه است نظرا
و قدماً زین پس سیر است در مرتبه تعین واحدیه حجابیه
که ممتاز است بوجود عوارض صفاتیه و اعتبارات
ذاتیه در مرتبه لا عین نظراً و قدماً بمطابقه جزئیه یا
کلیه قوسین و تعین وجودی هم عبارت ازانست بما
که مرتبه اجمال صفته ظاهر است و هم تواند شد که درینجا
سائر شود در مرتبه اعتباریه ذاتیه ربوبیته که بانطباق
و تعلق بمرتبه واحدیه از ماله است نظرا و قدما بمطابقه
جزئیه یا کلیه قوسین اگرچه علیحده سیر کندش تعریف
صفته واحدیه و وجه تعلق مرتبه ربوبیته بان از شرح
و حاشیه ذکر کیفیته التوحید توان دریافت هم ازین
پس سیر است در مرتبه احدیه حجابیه که غیر ممتاز است
بوجود عوارض صفاتیه و اعتبارات ذاتیه در مرتبه
لا غیر نظرا و قدما بمطابقه جزئیه یا کلیه قوسین۔

و لاتعین ہم عبارت از آنست ہمانا کہ مرتبہ اجمال صفت
باطن است و تہم تواند شد کہ درینجا سائر شود در مرتبہ
اعتباریہ ذاتیہ استغنا کہ با انطباق و تعلق
بمرتبہ احدیہ ازمالہ است نظر او قد با بطا نقہ جزئیہ
باکلیہ قوسین اگرچہ علیحدہ سیر کندش تعریف صفۃ
احدیہ و وجہ تعلق مرتبہ استغنا باآن از شرح و حاشیہ
ذکر کیفیۃ التوحید توان دریافت م تا بیردا نست
قرار کمال حقیقہ مستجمعہ جامعہ انسانیہ با انطباق
قوسین علی حدہا موقوف بر اعتبار استغنا است
و تعین اعتبار احمدیہ و محمدیہ با فرق وصفے کہ از
معنیش عیانست بر ماہیۃ واحدہ است کہ دلالتی
دارد بر ہمین فرق وصفی اعتبارین وحدت حقیقتیش
یعنے مرتبہ حجاب زین پس بفضل اللہ تعالی عزوجل
است نبوی و ولایۃ اصلیہ مقصودہ اعنی حقائق
مراتب حجاب کہ اشارتش با دنی است بدلالہ مراتب

حجاب بسیر نظری تنبیه باید دانست که سلوک طریق
اسلام بر پنج مقام است شہادتین صلوٰۃ و صوم و حج
و زکوٰۃ پس باید دانست که در شہادتین علحدہ تفسیر بست
ش چنانکه در ذکر کیفیت کلمه مذکور است هم و در نه مصداق
لما نفی عنه الالوہیة و تعریض علی ما اثبت له الالوہیة
باطل گردد پس شہادتین مع مغایرت من وجه بنابر تفسیر
درحکم واحد ہستند و رنه بنای اسلام بر شش خلاف حدیث
شریف بنی الاسلام علی خمس قرار باید معرفة حقیقة -
شہادتین و صلوٰۃ و صوم و کعبه درین ذکر سلوک معنوی
مذکور شد اکنون باید دانست زکوٰۃ پاک کردن است از آنچه
باید از آنجا که انسان مخلوق است از ضمن موجودات
و مسلوبات شبها عنها زکوٰتش در موجودات باختیار
احسن است و در مسلوبات ترک مکروه و اخلاص صالحه
تعالی قال سبحانه و نفس و ما سوّیها فالهمها فجورها و تقویها
قد افلح من زکّیها الآیة و یا ایها الذین امنوا انفقوا

مما رزقناکم الآیه یعنی این رزق ای بخشیدن عام را
بین انفاق حسب مرزوق ای شی بخشیده شده نیز
هم باید دانست زکوة متعلق نزول از عروج سیر معرفة
موجودات ست آنجا ست که فقر تکمیل نفس را مشروع
است شاید که سایران معارف عروج این نزول را
بسبب عدم شمولش بسیر عروج ذکر نکردند و حالانکه
این نزول در ایشان یافته میشود الی ما شاء الله تعالی
این اجمال را تفصیلی است در قرآن مجید و حدیث
شریف که این مختصر گنجایش آن ندارد تنبیه ای
مشتاق خدای عزوجل بر تست که صلوة را که بهترین
عبادت از تست و بهترین عنایت از رب تهذیب
ظاهر و باطن بجا آر تا بفلاحی رسی که در دنیا کام
تراه و در آخرت انک تراه است **شعر**
تو و طوبی و ما و قامت یار
فکر هر کس بقدر همت اوست

قال سبحانه قد افلح المؤمنون الذین هم فی صلوتهم
خاشعون والذین هم عن اللغو معرضون والذین هم
للزکوة فاعلون والذین هم لفروجهم حافظون الی قوله
هم لاماناتهم وعهدهم راعون والذین هم علی صلوتهم
یحافظون ه در اضافه صلوتهم بمراد خصوص و در
للزکوة فاعلون بمقابله مؤتون سریست که در معرفة
زکوة مذکور است و هر کس بآن نرسد و در اصطلاحات
تفسیر و در یحافظون تاکید جامعه سخن چنانکه در ذکر کیفیت
تفسیر الآیة الکریمة حافظوا علی الصلوة والصلوة الوسطی
الآیة مذکور است م والله تعالی اعلم بالصواب صلوة است
که مستجمع شهادتین و صوم و حج و زکوة است صلوة
که بهر وقتی نتیجه ما تعلق بها توان بود قال سبحانه
وهم علی صلوتهم دائمون ای بر نمازیکه برای ایشانست
دائم اندر آن در اوقاتش و نیز دائم اندر آن بهر وقت
و این نماز را که چون و چه است الله تعالی داند و توانند

و مصلی هم در این نماز را که چون و چرا است تعلیم و تعلم
هم تواند شد و هر کس اهل آن نیست قال سبحانه و یعلمکم
ما لم تکونوا تعلمون باید دانست که صلوة را دو مرتبه است
یکی از مطلوبات مخصوصه محمدیه صلعم و دیگری از ظل
موجودات قدیمه پس هر که بمطلوبات مخصوصه محمدیه صلعم
نرسد بظل موجودات قدیمه چون رسد من الله التوفیق
تنبیه وجود عنصر منتزع است از روح در معرض
مطلوبات ش تحقیقش در ذکر کیفیه حاضری در ردیف
باستان رحمة نشان حضرت حبیب الله علیه الرضوان
مذکور است هم منتزع باشد مراد صاف روح را پس
کمال تعین انسانیه تا نزول بمرتبه صورت است و در
صورت فروتر از همه خاک است که متاثر است از
آب و آتش و باد نه آنها متاثر اند ازو باین اجتماع
آثار سبع و عنصر و منتهای نزول باید از متقابلین
فانی گشت و در قلب مرکب آثاریکه از روحش رسیده

بلطیفۂ خاص ہر یک انکشافی و امتیازی تواند شد و بر قدر
نزول قلب در صدر ہم و برای این اجمال تفصیلی پست از
حقائق متضمنہ بموجودات یا سلوبات اگر گفتہ شود پیچیدہ بود
ولیکن متفکر بقیہ ر فکر تواند در یافت تنبیہ در قلب عنصری
درجات و فیض بی تفصیل با تعلق فیاض حقیقی مشہود شد
فاللہ تعالی اعلم بحقیقتہا تنبیہ لطائف ستہ را و جبۂ
درجات ست درجہ است کہ متعلق بعنصر است و درجہ
است کہ در مرتبہ مثال است و درجہ است کہ در مرتبہ
لاتعین روح است و در ہر درجہ معرفۃ اللہ تعالی اعلی
اشارات اللہ تعالی است تنبیہ بر بنا نکہ گفتہ شد
انسان با یازدہ تعین از روح و عنصر ہمہ عالم
خلق است در تحت امر پس مرکبش را از عالم خلق و
بسیطش را از عالم امر گماشتن احتمال دارد کہ امر
عبارت از روح است و حال آنکہ روح اثر امر است
کما قال سبحانہ قل الروح من امر ربی ش تحقیقش

چون ذکر کیفیت الرسالة والنبوة مذکور شد هم که بیان
جائے ندارد پس دانستم که لطائف روحی از قلب
و روح و سر و خفی و اخفی یکدام معنی از عالم امرست
و نفس با آنکه از روح است از عالم خلق فنبوا یا اولی
المعارف اللهم ارنا حقائق الاشیاء کما هی وانت
انت العلیم الحکیم اللهم صل و سلم علی محمد النبی و آله
و علی انواره کما تحبه و ترضاه و شفعه فینا و ترحمنا به
صدر عبارت هست از بیرون قلب که مستاثر است از
انوار قلب چنانکه بیرون زجاجه از مصباح و همین تا ثر
تابع قلب هست و عروج کند بسوی قال سبحانه من یرد
الله من یهدیه یشرح صدره للاسلام ش تصریح
صدور ذکر کیفیت صدر است مع تشبیه از عروج
روحی تا عرش کبیر حاصل شرف تبع سنت
حصول شرح صدر الی ما شاء الله تعالی دریافت شد
مبر هم که رسول اشرف و اکرم از معراج مشرف

وتکرمی یافته بمعناصد ایشان بهره ور شد آرسی
عالم علوی بقدوم برکت لزوم حضرت مقصود عالم صلعم
مشرف شد و متعلقات صدر مبارک خود را که از
اسفل مراتب متضمنه حقیقه ان مظهر جمال است سبحانه
است مناسب آنعالم مشاهده فرمود و تقربی که
اشارتش بقاب قوسین او ادنی است و حاصل این
محبوب رحمن بیش ازین بود و اسرار که اظهارش
موقوف وقت معلوم بود بانجا عیان شد این
معراج بنابر اظهار شرف و اختصاص حبیب و
علویان بود نه سبب شرف حبیب جای تحیر نیست
که همه عالم از چند قطرات نور آن مظهر جمال است
است پس آن نور نامحصور را که مشرف بذاته است
صلعم با عراضیکه از وست حیان شرف داده
این داستان شرف حبیب بی پایان است
رحمت باد تا نکه گفت . . . .

نه حسنش غایتی دارد نه سعدی را سخن پایان
بمیرد تشنه مستسقی و دریا همچنان باقی

تنبیه فنا مر شئی در شئی ممتنع است بسبب
منع اتحاد حقیقی شئین پس نبودن مهلت بقا
نه سرعت فنا پس فنا فی الشیخ و فنا فی الرسول
و فنا فی الله بمعنی لغت صورت نه بندد مگر بمعنی
اصطلاحی صوفیان چه ما فی آن ازاله رذائل از
نفس است و اتصافش بشمائل شیخ دست برکات
شهودیه و قرب او ست تا آنکه دریابد نفس بشر از
نفس خود بعد دریافت نفس خود یا بعد نفس خود
یا مع نفس خود یا باستجماع اینهمه نظرا باتصاف
مراتب بدایته وجودش مثالا و روحا تا آنکه
نیابد نفس خود را در حالت حضور معلوم بمرتبه جنبیه
علم با عالم تا آنکه حضرت شیخ هم نیابد در نفس او
خود را و قیاس کن برین در جهای دیگر را

و در جایی واقع شود که شیخ از غلبۂ حالت جذب مرید نیابد
در نفس خود دیگر او را تشبیه عروج قوس سفلی که وجود
جزئی است و تضمن قوس سفلی که در حد خود کلی است
بانطباق جامعیۂ بقوس علوی که مرتبۂ حجاب است
از روے ظلیہ است الی ماشاء اللہ تعالے
چون بی تمایز امر و دلالہ و مانعیہ میان قوس سفلی و علویست
توحید وجودی است و این بوار اضطراریست و چون
تمایز امر و دلالہ و مانعیہ میان قوس سفلی و علویست
توحید شهودیست من وجہ و وجودیست من وجہ و این
بتحقیق اختیاریست من وجہ و بوار اضطراریست من وجہ
و این همہ تا عدم تمایز سلوبات است و چون تمایز
سلوبات است توحید شهودیست خالصا تشبیہ
بر کاہ و فراغ تام از تعلق وجود التزامی و کار بوجود
تضمنی باشد و بین لاتیہ سابقیہ است تا تعلق
بمرتبہ حجاب ظلیہ است و تعلق بمرتبہ اصل حجاب

اصلیه تشبیه عروج قوس نقل بسیر قدمی نهی تا ترشیر حجاب بست و سیر قوسین بانطباق کلی اصالتا مراول الاولین را است و بانطباق جزئی اصالتا باحتیاج وجودی متضمن اول الاولین مرغیر او را و بانطباق جزئی بتعامر تابعین را تنبیه بنفس و لاله متعلق بر آل است و نفس ربط خلق متعلق بخالق پس حکم کرده شود برآنها حکم متعلق به از روی حدوث و حجاب و قدم تنبیه آنجا که معرفة مدلول بدلالة از دال است تجاوز بدلالت از دال بمدلول و تحقق معیتہ قرب و احاطت بما به المعیة والقرب والاحاطت بی تجاوز از حقائق معامله و زمان عموما و مکان خصوصا در معرفة الله تعالی بنا بر احتیاج بحا لقتش و رسول و شیخ تبعین و وحی بنا بر اندراج بمرکزیه شا جه تجاوز از یکی از سیها لقطع مرابطت قضیه مقصود فیما بینهم باطل گردد پس یعنی تجاوز بدلالة از

بہ لوازم تحقق معیتہ و قرب و احاطہ بسبب قطع
مرابطہ کہ از یک بدیگر است باطل گردد و درین اصل
معارف است از رسول صلعم بخدای تعالی و آزما
بخدای تعالی در رسول و شیخ صلی اللہ تعالی علی رسلہ
و علی اتباعہم از دلالت معیتہ و قرب و احاطہ بناک
احتیاج بہ خاتمیتش و مرکزیتہ روحی شان بجام
تنبیہ باید دانست کہ دلالہ از حادث بر صفہ فعلیہ
است و از فعلیہ بر حقیقیہ و از حقیقیہ بر ذات فقط و
ثانیہ در جنب حقیقیہ است کہ معروف شود از فعلیہ
و تنزیہیہ شامل ہمہ فعالت ذاتہ و صفاتہ پس
استجماع فعلیہ و حقیقیہ و ذات با حادث ضرور است
و الا دلالہ باطل گردد و ملاحظ ذات بدلالہ فعلیہ
خاطی است و سر انجام این نعمایت حق تعالی است
و اھون اینست کہ بدلالہ حادث ناظر اجمالی باشد
اسے اینست باللہ کما ہو باسمائہ و صفاتہ تنبیہ

باید دانست حصول دلالة از دال از جهة عدم سابق
ممیز احتیاج وجود دال بمحتاج الیه است نه از جهة
عدم لاحق که حاصل نشود بی عدم سابق ازان که
ازانکه عدم سابق ضروری نباشد عدم لاحق برو
ممنوع باشد و آنکه عدم سابق ضروری باشد
عدم لاحق نیز برو ضروری باشد پس از عدم لاحق
رجوع بعدم سابق لازم گردد و برآنچه عدم لاحق
ضروری بنماید تشخصی است زائد بر ماهیة پس
که در معرفة تشخص بنفس انسان بهمدرین ذکر شناخته
م تنبیه از انجا که مظهریة تامه مراد الاولین
راست و ماخذ جمله کائن مر اوست صلی الله تعالی
علیه وعلی اله وسلم پس غیرش درین مرتبه گنجایش
ندارد و تواند شد که لی مع الله وقت لا یسعنی فیه
ملک مقرب ولا نبی مرسل الحدیث درین معنی باشد
ولیکن هر یکی بر قدر استعداد وش بهره که دارد چیز نیست

و توسیع ہر معین متفاوت در مرتبہ خود و عروج بسوے
حقیقۃ الحقائق کہ حقیقۃ محمدیہ ست صلعم کوائف اصلیہ و
عرضیہ و تبعیہ دارد پس احاطہ کلی بر ماخوذات مراول
الاولین را ست و جزئی مرغیر ششن را اگر امتیاز در کیفیۃ او
و غیر ششن بگردہ شود نقصان نظر است و بیم آنکہ نظیر ششن
مزعوم شود اللہم وفقنا للحق و احفظنا من الزیغ دالنقص
تتمیم بدلالۃ قوس سفلی سیر قوس علوی است کہ منتہاے
ولایۃ ظلی و سیر قدمی است و بشارت بکریمہ فکان
قاب قوسین ترجمہ پس شد رسول اللہ تعالی علیہ و
سلم متصل ہیچو اتصال گوشہ دو کمان بہ در ترجیح
این دعوے از ابتدای ثم دنی بمقابلہ اختلاف
سخن بسیار بدلالۃ نص است اگر توجہ خاطر بتوفیق اللہ
تعالی شد نوشتہ خواہد شد پس بدلالۃ قوس علوے
سیر نظری در مقام ادنی کہ ولایۃ اصلی و اصل
بمرتبہ حجاب و مقصود ذات است تواند شد و اشارت

عطف مدلل به کان محقق وجود بش بعدم تقابل
سلب استعمالا مم مانع تردیدش چه تردید نافی مردد
ومثبت مردد در وجه واحد است بخلاف عطف مم محقق
قرب قاب قوسین بر ادنی است در وجه مقصودیتش و
دلالة قرب قاب قوسین بسوی ادنی وحولش میان
حادث وقدیم تا بجا ماند حد طرفین و آن اشارت تردید مانع
عطف بش چه عطف مثبت معطوف علیه و معطوف نیست
در وجه واحد بخلاف تردید مم نافی قرب قوسین است
در وجه مقصودیتش مقصداً و مثبت قرب ادنی است
در وجه مقصودیتش مقصداً و نیز باید دانست عطف
علم قطعی را خواهد وحال آنست که تردید صریح مانع
آنست و تردید علم مشکوک را خواهد وحال اینست
که اینجا بطرف الله سبحانه علم محض و بطرف غیر رسول
صلعم جهل محض مانع آنست پس ناچار توجه با شاہ
مرقومه افتد و آن هر مرتبه قوس سفلی سر در قوس صعود

بمطابقۂ و از ہر مرتبہ قوس علوی سیر در اصلش
بمطابقۂ تواند کرد و این اتصال در نظر در دمند
باین صورت ( ) است وشنیدم کہ باین صورت ( ) است
ولیکن بردن رفتن گوشہ از جانبی بجانبی
خلاف تحقیق عرفانی است و در تحقیق این مقصد
کلام مطول است کہ محول بر عارف محقق نمودم ش
تحقیقش از لفظ مطابقۂ و دائرہ توان فہمیدم و
لفظ دائرہ کہ حضرات مجددیہ رضی اللہ تعالی عنہم
میفرمایند موید صحت نظر در دمند است و اللہ تعالی
اعلم بالصواب تنبیہ سالک بعد فنای وجود تضمنی
مسلوبات غیر مخصوصہ محمدی صلعم ازو باقی بر وجود تضمنی
موجودات ومسلوبات مخصوصہ محمدی صلعم است و
عنصر تابع روح است و فنا سیری شدن است
وان معدوم لاحق است مر وجود بین العدمین کانہ معدوم
سابق چہ حکم فنا بر معدوم حقیقی تواند شد نہ بموجود

حکمی و نہ بر وجود فارغ از عدمین پس اگر دانیش
دلالتے آرد بر وجود سوی وجود نفی بل وجود فارغ
از عدمین نماید آے مستفہم اگر فانی شد دلیل از ہستی
ووابستہ شدن خودش فانی شد دلالۃ و معرفۃ
مدلول و اگر فانی نشد دلالۃ و معرفۃ مدلول حیثیات
فانی شد دلیل پس لازم است بر تو کہ بفہمی اینکہ
فناء دلیل و دلالۃ در عروج و معرفۃ مدلول است
باین طور کہ دلیل و دلالۃ بقلبت وجو محادثت
مستنزع بغبار در علم استقرار زمانی نمیگیرد
بلکہ مدلول بسبب وجود قدیم باقی کہ مقصود است
نہ بطور فناء دلیل و دلالۃ حقیقتا تنبیہ اختلاف
در تعین حقیقۃ احمدی و حقیقۃ محمدی صلعم در ذکر حقیقۃ
تعین احمدیۃ و محمدیۃ مذکور است دانستنی است واللہ
الموفق لمن یشاء تنبیہ در مشکوۃ است فرمود صلی
اللہ تعالی علیہ وسلم کہ رویت اللہ تعالی در عالم شہود

تحقق علم با دست تعالی و فرمود صلعم انما الاحسان
ان تعبد الله کانک تراه یعنی همانا که تحقق علم با دست
تعالی وقال سبحانه الم تر الی ربک کیف مد الظل الایه
تری بمعنی رویت قلب ای علم بدلالة مفعولین و خصوصیة
الی ربک وقال سبحانه قل هذه سبیلی ادعوا الی الله
علی بصیرة انا و من اتبعنی الایه تنبیه سیر نظری و
کشف بالاختصاص عبارتست از علم و سیر قدمی
و کشف خاص عبارتست از ادراک تنبیه حیرت که
عجز علم بکنه ما یتعلق به العلم است متفاوت است
تفاوت مناسب هر ولایه تنبیه نفس سالک
با نطباق حقیقة جامعه انسانیه بحقائق ما فوقها
از حد تعین خود بیرون نتواند شد بلکه قرار تشخص نفس بر
انطباق شود و از ما فوقها همچنان مستفیض است
که بود پس اگر با همین انطباق کار از سر گیرد محجوب
گردد و از آنکه عروج و نزول بحصول معارف در حد

نفس عارف است وبس سرّش که تحقیقش در ذکر
کیفیة العلم والمعرفة والعارف والمعروف مذکور ست
هم امتداد وانتهاء کاریمه در نفس او ست تتمه حصول
معرفة از طهر خود موصل معیة و قرب و احاطة منفس
عارف نباشد و بخطای نظر ادر فتنه افتد و حصول
معرفة از خود موصل معیة و قرب و احاطة منفس عارف
باشد و بخطای نظر در فتنه نیفتد و نیز سالک ناظر
کرامة حضرت شیخ در نفس خود سعید است و نماز
ازان بعید تتمه عروج بهر ولایة که شود واسطه قلب
منقطع نشود اگرچه از غلبه ما فی الوقت ممتاز نگردد
و قلب عروج کند تا حقیقة جامعة انسانیه پس عدی
مدها همه داخل قلب شود و کار بقلب بود و بس
تتمه این مرتبه حجاب را که ظلال هم توان گفت
توافق با صل واجب است پس اگر حادثی تحت
مرتبه حجاب نباشد بل ظهور عین حجاب باشد وبس

لازم است که صفات مسلوبہ مثلاً سنتہ و نوم و عدم علم
وجود وجب و دیگر ہم برین قیاس در و نباشد و حال
آنکہ ہست پس این پس اسے بود صفات مسلوبہ
ہم مبنی بر آنست کہ وجودے متضمن مسلوبات بوجود
التزامی در تحت مرتبہ حجاب است ورنہ از لزوم مذکور
چارہ نباشد و نیز از محکمات نقلی دلالتی بر ظہور عین
حق ب بنیت تشبیہ بوجود تضمنی والتزامی سے یعنے
وجوب از وست بسبب دلالہ احتیاج سوی محتاج
الیہ کہ فارق میان حدوث و قدم است و ہم معرفہ
موجودات واجبہ است بسبب دلالہ ظلیہ متضمنہ و ہم معرفہ
مسلوبات واجبہ است بسبب دلالہ ظلیہ ملتزمہ و ظلیت
شناختہ نمیشود مگر بدلالہ احتیاج بسوی ذی ظل
پس اگر امتیازی در دلالہ ظلیہ بوجود تضمنی و التزامی
نکردہ شود اثبات مسلوبات ہم در مرتبہ واجبہ لازم
آید نعوذ باللہ تعالیٰ منہ پس سالک ضعیف الاستعداد

راد لا الہ باحتیاج اہون تو محتاط است و اجتماع دلالتین
افضل تنبیہ در معرفۃ صفات سلبیہ کہ واجب است
ہمچو معرفۃ صفات ثبوتیہ توحید شہودی لازم گردد
تنبیہ باید دانست وجود فارغ از عدمین ثابت بنفسہ وجوبا
این معرفۃ صفات ثبوتیہ است پس عدم وحدوث کہ
مبنیٰ علیہ از حادث است از وجود ثابت بنفسہ وجوبا
مسلوب ضروریست این معرفۃ صفات سلبیہ است
فتم المقصد للاذکیار واما الفضول للاغبیار
پس ازینجا است امتناع جواز امکان مسلوبات
بوجود ثابت بنفسہ وجوبا چہ حقیقۃ واحدہ بہ ثبوت
ضروری وسلب ضروری اتصاف نتواند ورنہ مقصد
لا الہ الا اللہ تحقیق وتحصیل نیاید وحق باطل گردد
تنبیہ باید دانست صوف بمعنی بازماندن بدی
از کسیت صراح ہمانا مبالغہ است بمعنا بلہ
بازماندن کسی از بدی پس صوفی منسوب بصوف است

و تصوف برگزیدن صوف است حقیقت پس تنزه
علم و عمل از شوائب کفر و شرک و جمیع کبائر و
صغائر تا آنکه از مکروه و عبث تصوف حقیقی است
و الله تعالی یهدی الیه من یشاء بیان آنکه صوفی
نور من الله تعالی است قال الله تعالی لقد جاءکم
من الله نور الآیه و قال صلی الله تعالی علیه و علی آله
و سلم انا من نور الله باید دانست علم و عمل تصوف
شامل است باین علم و عمل ظاهر که می تراود از
نظم قرآن مجید و با آنکه دلالت نظم موصل
بعلم و عمل تصوف است نتوان رسید تا تعلیم و تعلم
در کار نباشد قال الله تعالی یعلمکم الکتاب و الحکمة
و یعلمکم ما لم تکونوا تعلمون صحت علم و عمل ظاهر واسطه
وصول بعلم و عمل تصوف است هر که نرسد بصحت
علم و عمل ظاهر نرسد بعلم و عمل تصوف و با وجود صحت
علم و عمل ظاهر محتاج تعلیم و تعلم علم و عمل تصوف است

چنانکہ فرمود ویعلمکم مالم تکونوا تعلمون پس تصوف
بے صحۂ علم وعمل ظاہر تر ندق است نعوذ باللہ تعالی منہ
برائے صوفی از علم وعملش حالات غریبہ است کہ جز
صوفی متوافق با دراکش نتواند رسید تنبیہ حدیث
نفس متعلق صفۃ کلام است کہ در قلب میگذرد و
مانع اطمینان قلب بذکر میشود باید دانست ہرچہ بجز اللہ
تعالی نباشد ہمہ از افعال نفس است کہ ش بیان
افعال نفس ہم متعلق بصفتی از صفات ذاتیہ است
پس ہرچہ از خیر وشر بوجود آید از افعال نفس محل
قیام عوارض است پس نزاع از افعال نفس ...
مش وصدیث نفس انح است ہم بی فنای نفس مش
ای خود بودن ہم بملاحظہ ربطہ احتیاج باموجد
نتواند شد وآین رازکسی داند کہ باین معرفۃ رسیدہ وبا
البتہ بذریعہ تعلیم وتعلم بسیر نظری کہ سبب حصول
سیر قدمی است تواں رسید واللہ تعالی یہدی من یشاء

تنبیه در ذکر الہی تعالی نگاہداشت ذکر در وقت حال
است ہر کرا میسر گردد خوشا وقتش و فکر ماضی و مستقبل
اضاعت وقت عزیز است کہ تدارکش نتواند شد شعر

مافات مضی و ما یاتیک فاین

قم فاغتنم الفرصتہ بین العدمین

تنبیہ چون در معرفۃ صفتہ عجز رو نماید ذکر اسمش طمانیۃ
بخش دل عارف شود تنبیہ بسبب اختلاف و واردات
سالکین کہ از اختلاف منشا تعین جہد ایشان است
در کیفیۃ مواجید و واردات سخن بکرده شد و از مغلوبات
و متشابہ کہ خلاف تحقیق و جای خطر است تبرا
نموده شد و نیز احتیاط در انست کہ متصوف بی حقیقۃ
از تصنع در بلا نیفتد و نیفگند و متعلد از محقق ممتاز گردد
تنبیہ تعیین مقامات و ترتیب سیر از روی حقائق
ثابتہ چنانکہ مذکور شد ضروری است از روی تحقیق نیز
فاما مساوات سیر سائرین بعدم حصر سیر در معرفۃ

الہی سبحانہ ضروری نیست و بعض را تفاوت تعین
مقامات متعلقہ عنصر و ترتیب سیر رسید ہر دو اینہم
بمقتضاے نصیب است فاما تفاوت بہ ترتیب
سیر لازم نقصان معرفۃ است پس نتوان گفت
کہ ہمین وہمچنین است وبس تنبیہ باید دانست ہر صفۃ با
ادراکش بی تفاوت است پس ہر صفۃ را ادراک
است وصفۃ با ادراکش بی تقدم و تاخر است قال
سبحانہ لا تدرکہ الابصار الایہ م واز لفظ ادراک
علم شی مقصود است پس تا آنکہ زبان و دل و فکر متعلق
بلفظ است ہمہ مقال است و آدراک شی مقصود حال
و این تقریر شامل ہر لفظ و معنی است دم و قدم نیز
عبارت از مقال و حال است حضرت سعدی علیہ الرحمہ فرمودہ
بیت قدم باید اندر طریقت نہ دم ٭ کہ اصلی ندارد دم بے قدم
چون در معرفۃ اللہ تعالی از مقال بحال رسد فانی
حسب حال مقامات معروفہ شود ازینجا است کہ در تعبیر

سال حضرت مولوی رومی علیہ الرحمۃ فرمودہ بیت
گم شدن در گم شدن کار من است اندنیستی ز ہستی سر از من است
یا بن گم شدن و نیستی از ہستی بی تعلیم از علم بحق رسیدہ نزد
چون عنایت حق تعالی بہ بندہ شامل شود ملازمت صحبتہ
مرد بحق رسیدہ و تاثیر و تاثر حاصل شود بیت
بی عنایات حق و خاصان حق گر ملک باشد سیہ ہستش ورق
نارسیدہ بحق نرساند و خود رو بضلالت رود لا حول و
لا قوۃ الا باللہ العلی العظیم تنبیہ طریق تعلیم خیال
مناسب سے نماید کہ بواسطہ بروز و القار دفع غفلت
از تصدیق مرتبہ اجمالیہ الوہیۃ اللہ واجب الوجود
بدلالۃ حادث کنا نیدہ شود چنانکہ مفہوم ہست
بہ تحقیق ایمان بالغیب سرمایہ سعادت باشد شعر
در میان بارگاہ الست پیش ازین بی نبرد ما نذوجہ ہست
پس در تفصیل ہم بواسطہ بروز و القار کار کردہ شود
تا سالک را حفظ و سلوک میسر گردد و اتباع متبوع

صلعم یتلو علیهم ایاته و یزکیهم و یعلمهم الکتاب و الحکمة الایة
سبب سعادت معلم و متعلم شود التوفیق من الله تعالی
ربنا لا تواخذنا ان نسینا او اخطانا ربنا و لا تحمل علینا
اصرا کما حملته علی الذین من قبلنا ربنا و لا تحملنا ما لا طاقة
لنا به واعف عنا واغفر لنا وارحمنا انت مولانا
فانصرنا علی القوم الکافرین و صل و سلم علی محمد نبی الرحمة
و علی جمیع آله کما تحبه و ترضاه و شفعه فینا و ترحمنا به

ذکر کیفیت اخلاق که برای تصفیه و تزکیه باطن لابد منها است با مطالب دیگر

بسم الله الرحمن الرحیم

نحمده و نستعینه و نصلی علی رسوله المحمود و نستشفعه
و علی آله و صحبه و اتباعه اجمعین سخن در اخلاق است که برای
تصفیه و تزکیه باطن لابد منها است فرمود سبحانه
انک لعلی خلق عظیم ٥ بدانکه خلق بمعنی خوی شایسته

و وابسته است وان دلالت می کند بر تحقیق و لام بر تاکید
و خلق عظیم بر استجماع اخلاق باللہ تعالی و بالخلق
بلزوم عظمت در مقابل آنچه دانسته شود پس محصور نباشد
در جهتی در نظر ظاهر بنیت مثلی آدم که قصر و طول موجود
متخالف ممتنع من جهتین است نه متضاد پس
اجتماع این متخالفین در ذات واحد صلعم با امتناع
حصر و تحدد اعجاز است وعلی ہذا القیاس شعر
ز فرق تا بقدم ہر کجا کہ مینگرم
کرشمہ دامن دل میکشد کہ جا اینجا است
دعا بر آنکه گفت شعر ندانم کدامی سخن گویمت
کہ والاترے زانچہ من گویمت   وزین پیش نتوان گفت
پس مقتضاے ان کنتم تحبون اللہ فاتبعونی یحببکم اللہ
الآیہ احب الخیر محبوبیتہ در اتباع اوست صلعم المقصود
آنچه باللہ تعالی است ایمان است باللہ سبحانہ کما ہو
باسمائہ وصفاتہ بقبول اوامر و نواہی است کہ علت

وصول بجملہ حسنات وخیرات است وبہین ہمہ
حیث ای ہمہ حسنات وخیرات ہم تشریف بروئیہ
ذوالجلال والاکرام است ومحبۃ خداے عزوجل
ومحبۃ لازم خشوع وخضوع وشکر وصبر وتوکل وزہد
ورضا لصفات وذات محبوب است تا ملاحظہ
عوارض خود وصنعتش آنست کہ نخواہد غیر محبوب را
ونہایتش تا حب ذاتی مستلزم فراغت از نسب است
فلا یبقی الا المحبوب باید دانست ابتدای محبت از
میلان است چون ازین برگزرد عشق است چون
ازین برگزرد محبت است چون ازین برگزرد حب است
میلان وعشق در وصف قدیم مذکور نشد مگر محبت و حب
وحادث بطلانش متصف است را اللہ تعالی
قال سبحانہ قل ان کنتم تحبون اللہ فاتبعونی
یحببکم اللہ الایہ ویحبہم ویحبونہ الایہ محبت در مرتبہ واحدیت است
است وحب در مرتبہ احدیت وباین حقائق خبر

غایت معارج سلوک معنوی معرفتی ندارد ؛
و رضا بار سبحانه از روی صفات چه فعلی و چه حقیقی
و غیرها که صحتش در تقابل سلب خواست خود است
پس بفضله تعالی منتج اتصاف بصفات الله
تعالی تواند شد و غایتش فنای خود بشهود افعال
و صفات و ذات است تا والایه بحیهم و شکر بمعنی
قدردانی کما قال سبحانه واشکروا لله ان کنتم ایاه
تعبدون و درین آیه کریمه بنا بر تخصیص در شرط و
رابط در جزا حفظ دل در مسند است فافهم ما ذا تفهم
و بهترین نعما ایمان است پس توفیق بجا آوردن
مرضیات که نتیجه این ش ای ایمان و توفیق
م تشریف بشر التفت قربت و رویت است لقوله
تعالی للذین احسنوا الحسنی و زیاده الایه و تکفیر و تبدیل
سیئات غیر کبیره لقوله تعالی ان تجتنبوا کبائر ما تنهون
عنه نکفر عنکم سیاتکم و لقوله تعالی ان الحسنات

یذہبن السیئات الآیہ بشارتی برشکرے
تسلسل نامتناہی است نتیجہ آن زیادت نعمت است
لقولہ تعالی لئن شکرتم لازیدنکم الآیہ و اگر شکر نیکو دریابے
زیادت دریابی و مآل شکر فضل او سبحانہ او جہہ تعالی
است علی کیف یسر ورضی ایضا و غایتش درگذشتن
از تمایز کیف طرفین شد انچہ از دوست تعالی
و انچہ از خود است مم و وصول منعم بے بین واسطہ فعلی است
و این عروج تا ولایت اول است لاکن بر کیفیت معرفت
حقائق اعتبار سیر نظری تا ولایت پنجم میتوان کرد
و توکل در جملہ احوال نفسی و افاقی لقولہ تعالی فتوکل
علی اللہ و نتیجہ آن عافیت و کفایت کردن
او سبحانہ است لقولہ تعالی و من یتوکل علی اللہ
فہو حسبہ الآیہ و آثرش قطع از غیر اوست تعالی
و غایتش فنا نفسی و افاقی است تا ولایت اول
زہد یعنی قصر الامل و الامل نہی الآمل کما قال سبحانہ

یلہیم الامل الایہ و نتیجہ ان عافیت است و آثرش
بریدن طمع است کہ اصل امل است ز فاتش انکہ
نماند مگر با صول موجود تکیف الامل باید دانست چون
نظر بقدر دارد از طمع و امل فارغ شدہ قانع شود
و چون دل را از مشوشات ماسوائہ سبحانہ فارغ
دارد ہمہ اصول را از مراتب متضمنہ موجودات درآن
یافتہ فارغ از مراتب متضمنہ مسلوبات باشد و صبر بر
شدائد محبتہ ش ای بر مومن ہرچہ ہست از محبتہ ا
و شدت محبتہ اشد الشدائد و قال صلعم ما اوذی
نبی مثل ما اوذیت هم و صبر بر تکلیف بجا اوردن
اوامر لقولہ تعالی و ما اتٰکم الرسول فخذوہ الایہ و
نواہی لقولہ تعالی لا تقربوا الفواحش ما ظہر منہا و ما بطن
الآیہ و صبر بر مخالفت مراد لقولہ تعالی فاصبر صبرا
جمیلا ہ و اصبر لحکم ربک الایہ و نتیجہ آن یکی از دو
نیکی است لقولہ تعالی قل ہل تربصون بنا الا احدی

الایه و مال صبر رجعل او سبحانه لوجه تعالی
علی کیف الحزن مع الرضا لقوله تعالی
الذین صبروا ابتغاء وجه ربهم + ولربک فاصبر +
درگذشتن از تمایز کیف طرفین بیش آمدی
از دوست تعالی و آنچه از خود است م و معنی
تهیین اسطه فعلی است لقوله تعالی ان الله
الصابرین و بیش ازین ترقی نتوان کرد بخلاف
پس بی ابتغاء وجه الرب و تحقق معیت صبر
بوصفه نتواند شد و استغفار بمعنی پوشش وجود
مطلوبی خواستن لقوله تعالی واستغفره ط که لازم
استعذار و عجز است و غایتش وصول بعجز حقیقی است
میسر دیگر توبه بمعنی رجوع از بنده بخدای
عزوجل و از خدای عزوجل بر بنده و که غایتش
فنای خود شهود افعال و ذات است فذکر
الجفار بعد الوفا رجفار و زین بعد کار توبه بیشتر است

و باستغفار کمتر و حفظ اعمال لقوله تعالی لا تبطلوا
اعمالکم الایہ از مفسدات ظاہری و ترک بعد اختیار کہ
از فقہ توان دریافت و مبطلات باطنی مجور یا لقولہ
علیہ السلام قال اللہ تعالی انا اغنی الشرکاء عن الشرک
من عمل عملاً اشرک فیہ غیری فانا منہ بری ہو للذی
عملہ فی المشکوٰۃ و سمعہ لقولہ علیہ السلام من سمع سمع
اللہ بہ و من یرائی یرائی اللہ بہ و غفلت لقولہ علیہ
السلام لا یجوز الصلوٰۃ الا بحضور القلب نفس علی
الصلوٰۃ العبادات کلہا لانہا مستجمعتہا و از محبطات
ہیچ کفر لقولہ تعالی اولئک الذین کفروا بآیات
ربہم و لقائہ فحبطت اعمالہم الایہ و شرک لقولہ
تعالی لئن اشرکت لیحبطن عملک الایہ و ایذاء
لقولہ تعالی و لا تبطلوا صدقاتکم بالمن و الاذی
الایہ کہ اینہمہ موجب اضاعۃ اسباب تقربات
حیاءً من اللہ تعالی اصلے اصح در صحت اعمال

جوارح و قلب مشغول باشد و در کردنی در
از ناکردنی باز ماند و در کردنی انطباق ظاہر و
بحضرت ہادی طریقت خواہد و از ناکردنی در سایہ
پناہ آرد و سخن تا اختیار است و خوردن و پوشیدن
حلال کہ از اعظم امور دین است بتوقف جملہ
برکات و خیرات علم و عمل بران فرمود صلعم طلب کسب
حلال فریضۃ بعد الفریضۃ فی المشکوٰۃ بر بنای الفت
لام استغراق بعد فرضیۃ ہمہ فرائض فرضیۃ طلب کسب
حلال است متعاقبا و بر بنای الفت و لام جنس بعد ہر فرد
فریضہ فرضیت طلب کسب حلال است متعاقبا و از
لفظ بعد واضح است کہ فرضیۃ طلب کسب حلال داخل
ارکان خمسہ نیست مگر زائد بران متوقف علیہ برکات
ارکان خمسہ و این امر از اہل دل پوشیدہ نخواہد بود
فرمود صلعم ان اللہ طیب لا یقبل الا طیبا و ان اللہ
امر المومنین بما امر بہ المرسلین فقال یا ایہا الرسل

کلوا من الطیبات واعملوا صالحا ط وقال یا ایها الذین
آمنوا کلوا من طیبات ما رزقنکم فی المشکوٰة تقدیم کلوا
من الطیبات بر اعملوا صالحا مشیر توقف مذکور است پس
شناخته سلبش از فضل تیر تشن توان دریافت وخبایا
قناعت که رضا و کفایت بحاصل است و ترک طمع که
امید زیادت بر حاصل است لقوله تعالی لا تمدن عینیک
الی ما متعنا به ازواجا منهم زهرة الحیوٰة الدنیا لنفتنهم
فیه ط ورزق ربک خیر وابقی ونتیجه آن بقول علی
مرتضی است کرم الله تعالی وجهه عز من قنع ذل من طمع
* واین عزت وذلت عام در دنیا وآخرت است باید دانست
با اینهمه که گفته شد فضل ظاهر و باطن درین کیفیت حالی
است کما قال صلی الله علیه وسلم فی جواب سائل یا الایمان
رضیت بالله ربا وبالاسلام دینا وبالقران اماما وبالکعبة
قبلتا وبمحمد نبیا صلعم ترجمه شاد شدم بخدای پاک
ازروی آنکه پروردگار است و باسلام ازروی آنکه کیش است

بقران مجید از روی آنکه مبتدا است در مقام صدد معرفت
ای پاک و اوامر و نواہی و تنبیہات و نکتہ معظمہ از روی آنکہ
دالیہا است و محمد صلی اللہ تعالی علیہ وسلم از روی
پیغمبر است ختم الانبیا مظہر کبریا و قال سبحانہ قل
اللہ و برحمتہ فبذلک فلیفرحوا ہو خیر مما یجمعون
باید دانست کہ فضل زیادت است پس متقابل باشد
ف رحمتہ و تحقق رضا و فرحت در سلب و ثبوت
مقابل است و ما یجمعون غائب کہ عام است در فاعل و
مفعول بخلاف ما تجمعون مخاطب در مقابلہ یا ایہا
الذین امنوا آیہ سابقہ کہ خاص است ابلغ بمقاصد است
من مشیر انفصال و اتصال ش یعنی اشارت
انفصال و اتصال ما بعدش از ما قبلش میکند بخلاف
مشیر اتصال نیست چنانکہ سبحان اللہ عما یصفون
حاصل آنکہ آنچہ جمع میکنند از آن از خیر باشد یا شر
پس معنی کریمہ در غایت البحث بدلالہ لغت و تائیدات

مرتفا و ثبوت خیر در بعضا بہ مشترک ما یجمعون و علت ترجیح
اش شی ای ہوای دنیا و ہوای آخرت ہم بمقابلہ اختلاف
معانی فضل و رحمۃ چنانکہ در تفاسیر مذکور است ای فضل
قران مجید و رحمۃ ایت بآن یا حضرت صلعم یا فضل توفیق
و رحمۃ عصمت یا فضل معرفۃ و رحمت توفیق دریافت ان
یا فضل نعم ظاہرہ و رحمۃ نعم باطنہ یا فضل دخول جنان
و رحمت نجات نیران یا فضل کشف غطا و رحمۃ شہود
لقا این است قل بفضل اللہ بفرمای ای حبیب من بفضل
خدای پاک کہ مشرف کردش در دین ہمچو تست صلعم
کہ جای حصول تمامہ حسنات و خیرات و برکات کاملہ
مخصوصہ است در تقابل دیگران من دون لا استحقاق
و برحمتہ و برحمۃ او تعالی یعنی حضرت رحمۃ للعالمین صلعم یا
بدلالۃ اللفظ مزید المعنی و تبیین تخصیص از دعای سابق لشرف
قدرا و توافق شفا لما فی الصدور و ہدی و رحمۃ للمومنین
کہ عبارتست از ذات با برکات حضرت صلعم مغایر موعظۃ

بدلالۂ تعلف مش حینانکہ فرمود یا ایہا الناس قد جاءتکم
موعظۃ من ربکم وشفاء لما فی الصدور وہدی ورحمۃ
للمومنین ٭ م بدانکہ شفاء لما فی الصدور در معنی تعمیم رحمۃ للعالمین
است وہدی ورحمۃ للمومنین در معنی تخصیص شفاء ورحمۃ للمومنین
باتعبث حضرت صلعم والا فکیف ما تکلم فبذلک پس باین
ای قران مجید لفاء عاطفہ مفید تعقیبش بواسطہ ضروری
رسول اللہ تعالی صلعم بدلالت مناسبت ما سبق ای
موعظۃ من ربکم فلیفرحوا پس باید کہ شاد شوند باینہمہ
نوازشہاے حق تعالی کہ رسانید بایشان ٭ فاء بر
صیغۂ امر غائب بخطاب عام مفید وجوب اتباع
افادت معنی جزاء شرط متقدم ضروری مجوا ذ خصص المومنون
لفضل اللہ الخ میکند والا اش اسے واگر نباشد
افادت معنی جزاء شرط مجوذکور مانع تعلق
مجرورات متقدم با اہمال است فکیف و اگر معنی بہتر
ازین باشد مقبول مبتدا خبر مما یجمعون ان فرح باینہمہ

عطیات بهتر است از آنچه اندوزند از اعراض عیش دنیا
و آخرت بآنکه حقیقه ایمان در رضا و فرحت باینهمه است
والا حقیقه نفاق و کفر متحقق است باید دانست که بنا
از خوردن و پوشیدن و گفتن و شنیدن و خفتن و با خلق
پیوستن چاره نباشد پس حفظ در اینهمه بآنچه باید از روی
اخلاص با لله سبحانه ای حلال خوردن بقدر ضرورت
و حلال پوشیدن بقدر ضرورت و حلال گفتن بقدر
ضرورت و حلال شنیدن بقدر ضرورت و در یاد
خفتن بقدر ضرورت و با خلق پیوستن بقدر ضرورت
موجب فلاح است در آنچه باید و آنچه با خلق است
عفو و امر بالمعروف و اعراض از جاهلان و استعاذه
وقت نزغ شیطان در اینهمه از سنوح تکاهل و تساهل
لقوله تعالی خذ العفو و امر بالعرف و اعرض عن الجاهلین
و اما ینزغنک من الشیطان نزغ فاستعذ بالله
انه هو السمیع العلیم و سخن پاک گفتن وقت فیض صمت

وحفظ از نزغ شیطان لقوله تعالی قل لعبادی
یقول التی ہو احسن ان الشیطان ینزغ بینہم ان الشیطان
کان للانسان عدوا مبینا لقوله تعالی
یدرءون بالحسنة السیئة اولئک لہم عقبی الدار ترجمه
انانکه دور میکنند به نیکی بدی را از نفس خود یا غیر چنانکه
نیکی میکنند بکسی که بدی کرد بایشان یا انکه نیکی میکنند
بکسی که بدی میکند بایشان تا انکه باز ماند از ان بدی
که حقیقتا برای اوست و بهمه وجوه رجوع میکند
بوجه اول ایشانند که برای ایشانست سرانجام خانه
دنیا و آخرت ۱۰ و پوشیدن عیب قال صلعم من رای
عورة فسترها کان کمن احیی موؤدة فی المشکوة
بر حال خود به بینی تا قدر عیب پوشی بدانی و حسن ظن
بمومنین عباد الله ایمان لقوله صلعم ظنوا بالمومنین خیرا ۱۱
و حذر از ظن سوء بمومنین لقوله تعالی ان بعض الظن
اثم الایه خصوصا بانبیاء الله تعالی و اولیاء الله تعالی

که بر بنائے حقیقت خود تا کفر یا کبیره یا صغیره یا محروم
از خیرات خواہد رسید و ازینجا است که افعال و اقوال
اولیاء الله تعالی اگر خلاف از محکمات داشته باشد
بحو نص نباید رفت دبلکه در رجائے متشابهات باید نهاد و اگر
تواند تاویل موافق محکمات بالخیر نماید چه ایشان خیر آموز
هستند ورنه حواله بفاعل و قائل کند چه تخطیه و تشنیع ایشان نباید
تواند شد که بهتان و اثم مبین باشد والبته بعض حسن
متشابه بقبیح است چنانکه بعض قبیح متشابه بحسن و نیز
میتواند شد که معصیة بعض ایشان غیر ارادی باشد
چنانکه نسبة حضرت آدم علی نبینا و علیه الصلوة والسلام
فرمود سبحانه ولقد عهدنا الی آدم من قبل فنسی
ولم نجد له عزما و نیز در حق بعض ایشان قوله تعالی
فاولئک یبدل الله سیاٰتهم حسنات ط منطبق است
ترجمه پس آنند که بدل میکند الله تعالی بدیهای
شان را بنیکیها یعنی در دهند بدل چنانست که

سیات شان رنگ حسنات می یابد بہ صحتہ نیات چنانکہ
حضرت مولوی معنوی رومی قدس سرہ فرمود **شعر**

ہرچہ گیرد علتی علت شود　　ہرچہ گیرد کاملی ملت شود

در تفصیل این اجمال بہ بیم کجی فہم جہال تعذر است یا از
محبوبیہ بالمحبتیہ سیئاتیکہ مناسب حال مثل این ہناب
معصومیہ ومحفوظیہ م شان است در مرتبہ مقبولیت
است چنانکہ از حضرت ابراہیم علی نبینا وعلیہ
الصلوۃ والسلام یجادلنا فی قوم لوط الایہ واز
حضرت موسی علی نبینا وعلیہ الصلوۃ والسلام قال
رب انی لما انزلت الی من خیر فقیر الایہ ترجمہ گفت
ای رب من تحقیق من بسبب چیزیکہ فرو آوردے
بطرفم از خیر نادارندہ ام یا بخیہ می یابدم بد باید دانست
اگر لما سببیہ بحذف مفعول فقیر مگرفتہ شود مفعول تنوع
مر فقیر را پس معنی آنست کہ نادارندہ آنم کہ فرو آوردے
بسویم از خیر بد درحالیکہ الی متنبر اخبار خیر است کلام

بی مراد سے باشد و اگر الی بمعنی علی گرفته شود انفتار
حاصل است و از حضرت سرور انبیاء صلی اللہ تعالی
علیہ وعلی اخوانہ من الانبیاء وسلم اذا لا ارضی و
واحد من امتی فی النار در این ایات کریمہ و حدیث شریف
نازش ما از مندان است و آنکہ از حضرت انس رضی اللہ تعالی
عنہ ازینجا اوری مر حضرت صلی اللہ تعالی علیہ وسلم
ظاہر او در مشکوۃ مذکور است عن انس قال کان رسول اللہ
صلے اللہ علیہ وسلم من احسن الناس خلقا فارسلنی
یوما لحاجۃ فقلت واللہ لا اذہب وفی نفسی ان اذہب
لما امرنی رواہ مسلم شعر اکنون کرا مجال کہ پرسد زبا غبان
بلبل چہ گفت و گل چہ شنید و صبا چہ کرد ۔ دیگر نیز باید دانست
کہ حسنات در ضمن موجودات است و سئیات در ضمن
مسلوبات پس حسنات و سئیات بتفاوت درجات
در ضمن خود عام است نہ بہمینقدر کہ اطاعۃ از حسنات است
وعصیان از سئیات و بس آری اطاعۃ ہم از ضمن

موجودات است و دیگر نیز و عصیان هم از ضمن سلوبات است
و دیگر نیز چنانکه استدلال بر عموم ترکیب تغیر بود و حق سبحانه
بلوناهم بالحسنات والسیئات الایه و دیگر آیات هم که از مطالعه
قران مجید و تفسیر آن میتوان دانست بعد ثبوت این معنا باید دانست
هرچه از سلوبات است اگر دلالت اختیار کرده شود معرفه
سلوبات واجبه و موجودات واجبه از وجود التزامی شامل
حسنات خواهد شد و نیز هرچه از سلوبات است اگر اختیار کرده شود
آنچه از موجودات است شامل موجودات میگردد مثلاً
قتل و نهب جان و مال همه از سیئات است چون ابتدا کرده شود
به نیت اعلاء حق همه از حسنات است و نکاح با شروط شرعی
خارج از سیئات و داخل در حسنات میشود و اکل به بسم الله
الرحمن الرحیم به نیت قوت در عبادت با دیگر فوائد و نیز
با ابتداء اعوذ بالله من الشیطان الرجیم به نیت طرد شیطان
عبادت با دیگر فوائد و نیز با ابتداء اللهم انا نعوذ بک
من الخبث والخبائث به نیت طمانیته در عبادت با فوائد

دیگر و قیاس کن دیگر سیئات را که به در آوردنش بحجت
حسنات داخل حسنات میشود و این میسر نشود مگر باتباع
قول و فعل رسول الله تعالی صلعم پس چه رحمت است در
اتباعش صلعم و چه زحمت در ترک اتباعش صلعم و این
اتباع و تبدیل سریست از اسرار کریمه فلا یرغبوا بانفسہم
عن نفسه الایه است باید که میل نکنند بمرادات نفوس
خود شان تجاوز از مرادات نفس مبارک ابرالابرار
خیرالاخیار صلعم و مرادات نفس مبارکش صلعم از
حق نفس الکریم و حق الله العظیم همه بر خیر است و
فائده اتباع ارشاد میشود ذلک بانهم لا یصیبهم
ظماء و لا نصب و لا مخمصة فی سبیل الله و لا یطئون موطئا
یغیظ الکفار و لا ینالون من عدو نیلا الا کتب لهم
عمل صالح الایه آنهمه تبدیل سئیات بحسنات است
و این تبدیل بعد توبه و ایمان و صلاح است که از صدر
آیه یعنی الا من تاب و امن و عمل عملا صالحا مویدا است

فائدہ تفسیر نہ جزاء شرط محذوف والا جزاء تو اب
رحیم پیش از توبہ لازم بخلاف مش مربوط بہ بیان ست
ثم تفسیر دیگر مفسرین کہ آن محو سیئات است بسبب
حسنات یا عدم اثبات سیئات است بتعاقب حسنات
بدل کما قال سبحانہ ان الحسنات یذہبن السیئات
الآیۃ وجای غور ہست اگر بدل بحسنات ناکردہ است
موافق تقریر ہست و اگر بدل بحسنات کردہ ہست آن
خود مستحق ہست نہ سیئات بمنزلۃ حسنات واللہ تعالی
اعلم ونیز بعض الشان در حکم عفو و مغفرت ہمچو بدریات
بمعنی اعملوا ما شئتم فقد غفرت لکم مش ان اللہ قد
اطلع علی اہل بدر فقال اعملوا ما شئتم فقد غفرت
م و فی روایۃ فقد وجبت لکم الجنۃ الحدیث ثم خیانکہ
نسبتہ با اہل بدر کریمہ لولا کتاب من اللہ سبق لمسکم فیما
اخذتم عذاب عظیم الآیۃ شاہد حال ست ترجمہ
اگر نبودے نوشتہ از اللہ سبحانہ کہ پیشی گرفتہ است

و مغفرت است تو اگر ہیچ نتواند نظر خود از ان بپوشد
ورنہ در وقوع استغفارش از ایشان چہ تردد است
دیدہ شد کہ شیطان طبعی ظن سوء میشود تا انکہ میشنود
می بینند ناگفتہ و ناشدہ از دور و نزدیک و میدانند کہ
کشف مغیبات است العیاذ باللہ تعالی منہ و دیدہ شدہ
ہرگاہ ظن سوء کردہ شد بعد تحقیق کیفیتہ ماجرا کہ خیر بود بندامت
برین تخطیہ کہ عیب خود بود نصیب شد و نحو تجبر کہ فاسق
رساند کہ دران مصلحتہا است لقولہ تعالی یا ایہا الذین
امنوا ان جاءکم فاسق بنبا فتبینوا ان تصیبوا قوما بجہالۃ
فتصبحوا علی ما فعلتم نادمین و انتفاع خلق چہ احیاء و
چہ اموات ترحما لقولہ علیہ الصلوۃ والسلام ارحموا
ترحموا چہ بعکس این فرمود صلعم لا یرحم اللہ من لا یرحم
الناس فی المشکوۃ پس ہرچہ ہست بنفس خود عائد است
وای مسلمانان این قصہ تا چند خوانم توفیق از
خدای عز و جل و علم و عمل از صحبت صلحا بجوئید

اگرچه اندک باشد بحقیقة خود صحیح باشد و در قبول امر
خدای عزوجل و رسول مقبول صلعم و اولیاء الله تعالی
درحق الله تعالی وحق العباد و تهذیب نفس بهرچه توانند
وطنیات شیوه سعادت بسمعنا واطعنا صدقوا و تصدیقا
گیرد پس امید توفیق و فلاح است قال سبحانه انما کان
قول المومنین اذا دعوا الی الله و رسوله لیحکم بینهم ان یقولوا
سمعنا واطعنا ط اولئک هم المفلحون ترجمه فرمود
سبحانه تعالی جز این نیست که هست گفت مومنان
هرگاه که خوانده شوند بطرف خدای پاک و پیغمبر او تعالی
صلعم تا که حکم فرماید داعی میان ایشان گفتن شان
شنیدیم و فرمان بردیم همانند به بهتری رسندگان
باید دانست لفظ بعموم زمان و تحقق وقوع شرط بدلالت
اذا و توسع فاعل که مقتضی ابه ضروریست بدلالت
مجهول این دعوت محقق الوقوع و مستدار الزمان
الی ماشاء الله تعالی از ایام زمانه حیث و حکم عام

ازینکه بر بنای عطف نسق باشد یا عطف تفسیر و نظر
بتحقیق و تحصیر و تاکید جزا ر بدلالت انما کان تکفیر معنا
و انطنا بمراد یزیر اکردن بجا آوردن از خصائل منافق
است العیاذ بالله تعالی منه و حذر از عذر که بهانا محمول
اشتغال دنیوی باشد و الا نه و شامل مراد داعی است
و چنان به شد سعید هر جا که رود سعید است و بحکم سعادت
عادتش اخذ ما صفا و دع ما کدر است و شقی هر جا که رود
شقی است و بحکم شقاوت عادتش دع ما صفا و خذ
ما کدر است والله المستعان لا حول و لا قوة الا بالله
العلی العظیم متفرقات مناسب آنکه بهر کس
نه پیوندد و چون بر پست وضع او و خود را نگاه دارد
از آنست که از جبان شجاعت و از بخیل سخاوت
و از صالح طلاحت و از طالح صلاحت نخواهد مگر بقدر
خواست صلاحت بتدریج که لازم خیر است تا نوبت
بترک نرسد و اگر خود شجاع است و سخی و صالح

خود نگزارد که بجانا از و او راست و از تو تراست
فی المشکوۃ قال صلعم لاتکونوا امعۃ تقولون ان احسن
الناس احسنا و ان ظلموا ظلمنا ولکن وطنوا انفسکم ان احسن
الناس ان تحسنوا و ان اساءوا فلا تظلموا رواہ
الترمذی ترجمہ مشوید مرد ہر جائی و خود را سے
کہ بگوئید اگر نیکی کنند مردمان نیکی کنیم و اگر ظلم کنند
ظلم کنیم ولکن مقرر کنید نفوس خود را باینکہ اگر
نیکی کنند مردمان نیکی کنید و اگر بدی کنند پس ظلم
نکنید۔ و در حذف مفعول سریست بتوسیع تعمیم
مفعول از خود و غیر خود بمطلب جمیل کریمہ ان احسنتم
احسنتم لانفسکم و ان اساتم فلہا الآیہ و کریمہ لمن انتصر بعد
ظلمہ فاولئک ما علیہم من سبیل ۵ کہ از الفاظ حدیث
شریف فہیم تواند دریافت و از بریدن پرہیزد
ع بریدن ز یاران خلاف وفاست۔ بایدوانست
اتحاد قلبی امری عظیم است در وجہی ہم دشوار است

وجه دشوار تر و درین جز اتحاد وجهی دیگر متصور
نگهداشت آن باز الت موانع اتحاد لازم
انکه گفت شعر نی تار عمر محکم و نی تار دوستی
دین و رشته که بسیار نازک است بر وصحة اتحاد
خواست خود نتواند شد و این کار مردان کنند
دهد داند که بخشنده اوست تعالی پس از منت
ارید و خوش آنکه شکر خدای کریم کند که ترا باو
او را بتو واسطه فرمود و چون باید داند که بخشنده
وست تعالی ولیکن بشکر خدای کریم واسطه را
هم نفراموشد قال صلعم من لم یشکر الناس لم یشکر الله
واگر ندهد و نیابد داند که مانع اوست تعالی تا اضافات
حجاب حقیقة نگردد و از خبث نفس که در دادن و
ندادن و یافتن و نیافتن توان آمد مامون باشد
و خوش آنکه سائل را عزیز و مکرم دارد باشد
که این عزت و نعزیز و مکرم مستور

رسیده سبب قربت باشد من در حدیث شریف است
هرگاه کسی بکسی برای خدا عزوجل هدیه داد اول بدست
خدای عزوجل میرسد پس تعظیم و تکریم لازم است
قال صلعم یا عائشه احبی المساکین و قربیهم فان الله
یقربک یوم القیامته و تا تواند رد نه کند قال صلعم یا
عائشه لا تردی المسکین ولو بشق تمرة و درشت
نگوید لقوله تعالی واما السائل فلا تنهر الایه و در ربط
این آیه واما بنعمة ربک فحدث اشارتی است بشکر این
که او را پیش تو آورد نه ترا پیش او بر دگفته اند در
خدمت شاهان حفظ نگاه است از انتشار و در
خدمت علما حفظ زبانست از لغو و در خدمت
اولیاء الله تعالی حفظ دل است از خطرات
در هندی میگوید اینهمه در خدمت اولیاء الله
تعالی لازم بود بل حفظ جمله ظاهر و باطن بموافقت
شرع شریف حتی الامکان و اگر نه تواند به آنکه

ومانند چه شاهند بی تاج و تخت و غیر دربانی اند
بان خداوند ذو الجلال والاکرام شان چه توانند
وعقلا نتوانند مگر زجر اولیاء الله تعالی آن کنند که
خواند در صفت ایشان است در سوره مریم قوله تعالی
الذین آمنوا وعملوا الصالحات سیجعل لهم الرحمن ودا
ودر سوره زمر قوله تعالی لهم ما یشاؤن عند ربهم
واین هر دو کریمه بدلالت لفظ و نظم عام است
ز دنیا وآخرت رحم وقهر خدای بی نیاز در رحم
قهر ایشان مستور است واگر دانه عیانیست اینجا دلیل
اندر کمالات رسول مطهر شئونات لو کان البحر مدادا
لکلمات ربی لنفد البحر قبل ان تنفد کلمات ربی و
لو جئنا بمثله مددا ع زین بیش چه گویمت که چونند
اللهم صل وسلم علی محمد نبی الرحمة وعلی انواره و کمالاته
وارضاه وشفعه فینا وترحمنا به ذکر انبیاء الله تعالی
ز ذات وصفات واعمال دیگر عوارض لاحقه حالی

شان ست علی نبینا وعلیهم الصلوة والسلام به نیت اهتدا
تا آنکه واقعی باشد موجب برکات وخیرات در امور
معاش ومعاد است لقوله تعالی وکلا نقص علیک
من انباء الرسل ما نثبت به فوادک وجاءک فی هذه الحق
وموعظة وذکرے للمومنین پس ذکر احوال اولیاء
الله تعالی از صحابه وغیرهم نیز در تثبیت فی حد ذاتش
ای محفوظیة باتفاوت درجات ولایت صحابه وغیرهم
است بنا بر دلالة بر احوال انبیاء الله تعالی علی نبینا وعلیهم
الصلوة والسلام با زیادت استفاده اداب
درجات متفاوت درین ذکر البته فکری رسا
وقلبی پارسا باید تا حقیقة مقصوده ذکر بحسب حال
مقصود ومراد دارد بدلالة لفظ للمومنین که در آثار
ایشان ست کریمه انما المومنون الذین اذا ذکر الله
وجلت قلوبهم واذا تلیت علیهم ایاته زادتهم
ایمانا وعلی ربهم یتوکلون الذین یقیمون الصلوة

مما رزقناهم ینفقون ۝ اولیک هم المومنون حقا ط
درجات عند ربهم ومغفرة ورزق کریم ۝ پس
راجزا ساطیر الاولین یا حظ نفس نباشد و از
واقعی حذر دارد اگرچه در وجه فضل باشد و اگر
فضولی کند بحرمت ایشان جای عفو است
ادت بر سه وجه است ارادت دنیا محض
قال الله تعالی ومن کان یرید حرث الدنیا نوته
زومالہ فی الاخرة من نصیب ۝ و نشان مرتبه
و تران دو چیز است در زیادتی دنیا بنقصان
راضی بودن واز درویشان و مسلمانان معرض
دن و ارادت آخرت محض کما قال الله تعالی و من اراد
خرة وسعی لها سعیها وهو مومن فاولئک کان
مشکورا ۝ و قال سبحانه من کان یرید حرث
خرت نزدله فی حرثه ح و نشان در جه و دوتر
دو چیز است در سلامتی دین بنقصان دنیا رضا کردن

دوست و موافقت با درویشان گرفتن و ارادت
حق محض کما قال الله تعالی یدعون ربهم بالغداة
والعشی یریدون وجهه الایه ونشان درجه فروتر آن
درگذشتن است از مقصودیت ماسوی الله تعالی بدانکه
ارادت دنیا ارادت مجهول است و ارادت آخرت
ارادت معلوم و ارادت حق ارادت موجود حسرت
برای آنکه مرادش مجهول است و تاسف برای
آنکه مرادش معلوم و حسرت برای آنکه مرادش موجود
و نیز باید دانست فروتر از آثار ترک حرص متاع دنیا
آنست چون متاع دنیا حاصل شود فرحتی
در دل نیاید بلکه متوحش شود که از اسباب خطر است
اگرچه بصرف امور ضروری باشد و چون حاصل
نشود ملالتی در دل نیاید بلکه فرحتی رو نماید که از
اسباب اطمینان بالله تعالی است اگرچه محروم
از خیرات اخروی باشد از ناچاری کیست که

در دعوت خداوندش دعوت خداوند اصطلاح
نخوردن است و در ینحال روزی اهل از نور خدا است
نشانه و عافیه از تشنگی و گرسنگی کما قال سبحانه الا یصیبهم
لا نصب و لا مخمصة فی سبیل الله الایة ازین سبب
خداوند فرموده اند فاقه که نصیب طالبان دنیا است
و در حجاب از الله تعالی مرتفع میشد از مهتم خانه
چیزی هست گفت نیست متحیر و مشوش شد
حتی آن حجاب مرتفع شد وقتی دیگر مهتم خانه
جستم قدر یک توله برنج در ظرفی یافتم یحبکهم الله
اتم همان وقت رفع حجاب بودش کیفیة این حجاب
نفاحش اهل الله تعالی دانند نه غیرم سبحان الله
خوشا سامان عشاق است شعر
وقتی و خورم روزگاری که یاری برخوردار و دل یاری
ن متاع دنیا گردش گیرد از و فارغ بوده سکینت
سبب سعادت خود سازد یارب توفیق فرمود

صلی اللہ تعالی علیہ وسلم و علی آلہ وسلم اللہم احینی مسکینا
وامتنی مسکینا واحشرنی مسکینا فی زمرۃ المساکین الحدیث
گفتہ اند مسکین نیست کہ از اسباب اطمینان نفس ہیچ ندارد کسے
گفت کہ از اسباب اطمینان نفس جز خدای تعالی ہیچ ندارد
خوشا آرزوی آن حبیب اللہ بہترین ماسوی اللہ صلی اللہ
تعالی علیہ وعلی آلہ وصحابہ واتباعہ وسلم ورنہ درین دنیا بے
دیدہ شد کہ از اسباب اطمینان نفس ہیچ ندارند وناداشت
بکفر رسانیدہ نعوذ باللہ تعالی منہ اللہم صل وسلم علی محمد
نبی الرحمۃ وعلی جمالہ کما تحبہ وترضاہ وشفعہ فینا وترحمنا بہ

ذکر کیفیتہ ذکر اسماء طیبات شیوخ
دامت برکاتہم با دیگر مطالب

بسم اللہ الرحمن الرحیم

نحمدہ اللہ ونستعینہ ونصلی علی رسولہ محمد ونستشفعہ وعلی
آلہ واصحابہ واتباعہ اجمعین باید دانست در اثبات
ذکر اسماء طیبات شیوخ ادام اللہ تعالی برکاتہم

ش باسبب استحسانا اعتصام میکنم اولا بکلمه شهادت
ان لا اله الا الله و اشهد ان محمد رسول الله و بدانکه تحریر
ان و تشدید ان از آن مخففه اشارت است
بتخفیف ای تقلیل ذکر لا اله الا الله ازانکه درین دلالة عامه
بموجودات و مسلوبات است و معرفة مقصوده اجمالی
المراد و آزان مشدده اشارتست به تشدید ای
ذکر محمد رسول الله ازانکه درین دلالة خاصه از تعین
موجودات است و معرفة مقصوده تفصیلی فزیاده بعد
زیاده فلا تحصی و مسلوبات منبة علیها ازان است
دلالة خاصه از و است ش ای از موجودات هم
پس اگر موجود نشود آنکه دلالت خاصه از و است معرفة
مقصود منقطع شود موجود نشود انکه دلالة عامه از
تعین او ست ش ای مسلوبات هم ازینجا است
محمد رسول الله مخصص للاستیناف است از عموم لا اله
موقوف بنا بر مطلبی که مذکور شد ش باید دانست آن وا

شده در حال تخفیف از اقتضاء عملش ساقط گردد

ای اسم و نصب و خبر در رفع لیس واقع شود بر فعل و حرف

با بقاء معنی تحقیق چنانکه علم ان سیکون منکم مرضی الآیه

ببلاغت تقلیل مرضی و ان کنت من قبله لمن الغافلین

ببلاغت تقلیل غفلت و ان هذان لساحران ببلاغه

تقلیل اشخاص و اشهد ان لا اله الا الله ببلاغت تقلیل ذکر

با آنکه جائز بود اشهد انه لا اله الا الله لیس تاویل به اشهد انه

لا اله الا الله با وجود صحت فصاحت و صراحت تخفیف

و بلاغت لطیف دور از دانش است و نیز تخفیف تحقیق با وجود

بقاء معنی تحقیق بعید از مقصود و نیز محقق نشود محمد رسول

بوجهی و نیز معارض شود در تحقیق الله به تخفیف تحقیق و

تشدید تحقیق بوجهی لیس تا جای سخن در تخفیف و تشدید

به تقلیل و تکثیر ذکر لفظی و معنوی رود و اگر سر اشارت

نمی پذیری از قبول دعوی که از حقائق است چاره نباشد

مم و ثانیاً بنص کریمه و رفعنا لک ذکرک الآیه ترجمه

بلند کردیم برائے تو ذکر تو تخصیصاش بدلالۂ لام
اسے با متناع اشتراک غیر مخاطب درین صفت رفعت
م بدانکہ ذکر حضرت نبی الانبیاء در مجالس انبیاء و اولیا
بود و بود صلے اللہ تعالی علی نبینا و علیہم الصلوۃ والسلام
و مفسرین گفتہ اند کہ ذکر اسم ذاتی یا صفاتی رسول اللہ
تعالی صلعم با اسم ذاتی یا صفاتی خدای عزوجل است
مگر در آخر اذان و اقامت و تکبیر تحریمہ و تکبیر ذبح انتہی
و این ش ای گفتہ مفسرین م از اعتصام اول
کہ اصل الاصل ایمان است ظاہر و استثنار نیست
در دستے میگوید کہ استثنار نتواند شد بانکہ کاف خطاب
بذاتست کہ مظہریۃ تامہ خود شش دلیل کامل بر ذات
اللہ تعالی و صفاتہ است پس ذکر اسم باسم گنجایش
استثنار تواند داشت نہ ذکر ذات بذات و صفات
بصفات و نیز فکری در عموم رفعت بانواعش و عموم ذکر
ذاکر و مقام ذکر بانواعش ش چنانکہ در ذکر کیفیۃ

تفسیر کریمہ اذکروا نعمت اللہ علیکم وما انزل علیکم من الکتاب
والحکمۃ یعظکم بہ ط مذکور است ہم بریں سبب لازم است
وکریمہ قد انزل اللہ الیکم ذکرا رسولا الآیۃ ترجمہ
فرود آورد اللہ تعالیٰ بسوی شما ذکر یعنی رسول + ذکر است
کہ میرساند بمذکور ہمانا دال است بر مدلول بدلالت عقلی
ولفظی و مراد از ذکر رسول است کہ دلالتی دارد بنفس
نفیس خود بر مراتب مثبتۃ الالوہیۃ و اوامر و مراتب
منفیۃ الالوہیۃ و نواہی بمظہریت خود از موجودات بوجود
تضمنی و از مسلوبات بوجود التزامی و انتزاعی پس از
ذکر رسول بزبان بل بدل و جان چارہ نبود یا رب صلی
وسلم علیہ دائما ابدا و از کریمہ واذکروا نعمت اللہ
علیکم الآیۃ ترجمہ یاد کنید نعمت اللہ تعالیٰ را کہ بر شما ثابت
فرضیتہ تابیدی؛ ذکر نعمت اللہ کہ محمد صلی اللہ تعالے
علیہ وسلم است برسالت خودش بمظہریت تضمنی معہ
صفات ثبوتیہ قدیمہ والتزامی صفات مسلوبہ مخدوثہ

محمدیہ صلعم بقرینہ بالحق است و ما انزل علیکم من الکتاب
والحکمۃ یعظکم بہ ظ از انکہ توقف نزول و تحصیل ذکر کتاب
و حکمۃ برسول است ظاہر است عباد تا مد تعالی و استشنا
حضرت مظہر اطہر صلعم کہ اعلی النعماء است از عموم نعمۃ متواتر
شدہ و فی انوار التنزیل اذکر و نعمۃ اللہ علیکم التی
من جملتہا الہدایۃ و بعثۃ محمد علیہ السلام و فی مدارک
التنزیل واذکروا نعمۃ اللہ علیکم بالاسلام و بنبوت محمد
صلے اللہ علیہ وسلم م وکریمہ یا ایہا الذین امنوا صلوا
علیہ وسلموا تسلیماہ ترجمہ ای اناکہ گرویدند صلوۃ و زیتہ
براو صلعم و سلام بجا آرید بنوع بجا آوردن یا بکثرت
ش بنا بر دلالۃ مفعول مطلق و نوع بجا آوردن
ادب است م ذکر رسول اللہ تعالی صلعم بشمول صلوۃ
و سلام در حکم فرض یا وجوب است علی اختلاف العلماء
باید دانست تقدیم تصدیق ذات واجب تعالی شانہ
بالغرض بالذات است پس اقرار زبانی نیز در مرتبہ

اختلاف چنانکه معروف است پس بضرورتش مخ
اے تصدیق ذات واجب تعالی ہم تصدیق بذات
محمد رسول اللہ تعالی صلعم دلالتاً علی ذاتہ وصفاتہ تعالی
بذاتہ وصفاتہ صلعم بفرض بالسبب است و اقرار بحیو اقرار
مذکور و تحسین ست تصدیق و اقرار بذات شیخ بصفتہ
ولایت دلالتہ الی اللہ تعالی و رسولہ تعالی صلعم در تبع
رسول صلعم بذاتہ وصفاتہ شرفہ اللہ تعالی شرفا
وشرفا بہ اللہم صل وسلم علی محمد نبی الرحمۃ و علی آلہ
کما تحبہ و ترضاہ و شفعہ فینا و ترحمنا بہ

ذکر کیفیۃ حاضری در دمند بآستان

رحمۃ نشان خواجہ خواجگان حضرت

حبیب اللہ معین الحق والدین محمد

معین الدین حسن چشتی رحمۃ اللہ تعالی علیہ

بسم اللہ الرحمن الرحیم

نحمدہ و نستعینہ و نصلی علی رسولہ محمد و نستشفعہ و علی آلہ
و اصحابہ و اتباعہ اجمعین در روز سہ شنبہ دوازدہم ماہ ذیقعدہ
۱۲۸۱ ہزار و دو صد و ہشتاد ہجری مقدس آستان بوس
حضرت علیہ الرحمۃ مظہر نور و جمال ظہور رب العالمین
حبیب اللہ محمد معین الدین حسن چشتی اجمیری شد شعر
فطوبی لباب کبیت العتیق حوالیہ من کل فج عمیق
و در سلوک پیشین حال در بعض کیفیت مخالفت رو نمود
و آن بر آمدن است از اشتباہات معارف محصول پیش
اعنی محصولہ است بفضل اللہ تعالی نہ متحصلہ بکسب خود
چہ معرفت علویات بکسب نانجامد مم پیشینہ و در ترتیب
و ترتیب ضروری نیست یا معین سلوک این طریقہ علیاء
ہمچنین باشد رضی اللہ تعالی عن اہالیہا گرت سوم
کہ ماہ جمادی الاول ۱۲۸۱ ہزار و دو صد و ہشتاد و یک
ہجری مقدس سعید تا سہ روز وقت حضور باریاب شد

وفیض اجمالی بروحش میرسید و فانی مثال نورتمثال
حضرت علیہ الرحمۃ میگردید و تا چندی بحسب الاشارۃ
بوردیا عظیم فیض از حضرت علیہ الرحمۃ میرسید آنجا
پندارد کہ منشا ر تعین تشخص حضرت علیہ الرحمۃ ذات
تعالی اشانہ باعتبار شان العظیم است بنصیب جزئی
واللہ تعالی اعلم بحقیقۃ الحال پس تعلقش بحضرت صلعم
بحسب الاشارۃ ذکر کلمہ طیبہ مع الصلوۃ گرفت و توسل
بصفات مشترکہ وصفی تضمناً مش در اشتراک صیغی و
اتصاف بصفات اللہ تعالی تضمناً ضروریست نہ التزاما
پس تمایزش بصفۃ العلم کہ دران علم ذات واجب
تضمناً ضروریست بین است بمقابلہ علمیکہ دران علم
ذات واجب تضمناً نیست م رسید گاہی بملاحظہ
عالم امر وگاہے مع فنایش بشہود عالم خلق و از ا
بماہیات حسنہ تعبیر میکرد و این فرق ماہیات مشترکہ
اسمی التزاما است مش در اشتراک اسمی عدم اتصاف

ت اللہ تعالی تضمنا ضرور یست مگر التزاما پس
بین بصفۃ العلم کہ دران علم ذات واجب بتضمنا
وری نیست بین است بمقابلہ علمیکہ دران علم ذات
تضمنا ضروری است م واین انوار ما بیات
بسیر نظری از سہ سال میشود وآرزو بیش میداشت
کنون بضمن حضرت علیہ الرحمۃ از انحضرت صلی اللہ
لی علیہ وسلم بسیر قدمی نصیب شد افتان وخیزان
از مرتبہ لاعین بمرتبہ لاغیر رسید وانقطاع کلے
از ملاحظہ عالم امر شد وانہمہ را در مرتبہ اعتبار ربوبیت
یافت وزین پس از ظل محبت کہ دران لحاظ نسبتہ
ہم است پس از ظل حب بقطع نسبتہ باتصاف
محض کہ اللہ سبحانہ را بذات خود تعالی است پس
بمحبوبیۃ بلا اعتبار نسبتہ بل بقطع لحاظ حب مشرف شد
و باشد کہ عروج حقیقت موسوی تا اینجا باشد علی
نبینا وعلیہ الصلوٰۃ والسلام وزین پس عروج شد

وکیفیتہ تفصیلی مشہود نشدن ش تواند شد کہ بسبب عروج
بسوے اجمال ذات تفصیل نباشد هم و هم از
اشتباه ماخذ انتزاع اصول عناصر برآمد در سلوک
پیشین ماخذ انتزاع اصول عناصر مرتبہ ذات مستجمع
صفات تعالت و تقدست شبها عنها دانستہ بود
اکنون معلوم شد کہ مرتبہ ذات مستجمع صفات محمد
صلعم ماخذ انتزاع وجود عناصر است در معرض
سلوباتش و همچنین دیگر ذوات بر تفاوت درجات
موجودات و سلوبات و ذات متصفہ بشان الحلیم
ماخذ انتزاع ارض است و ماخذ انتزاع دیگر ندانستہ
واللہ تعالی اعلم بحقیقۃ الحال و زین پس سیر در مرتبہ
اعتبارات اللہ غنی عن العالمین شد کہ درینجا لحاظ
ربوبیت نیست و اینمرتبہ نیز در حقیقت محمدی صلی اللہ
تعالی علیہ وسلم بسیر قدمی یافت پس تعلق شد
بہ حیات و حدانی رسول اللہ تعالی صلی اللہ تعالی علیہ

وسلم و بر دلش فرمودند که ذات مسمی باسم مبارک
محمد صلعم منطبق است بذات مسمی باسم مبارک الله
سبحانه و تعالی شانه و فیض در وسط سرش نزول
یافت پس در جمله بنیات وجدانی و در ضمن آن بعناصر
هم جاری شد و معلوم شد که بهمین مرتبه بنیات وجدانی
دلالة بانطباق است و فیضی در همین مقام خاص از
حضرت امام زین العابدین تا سه پاس بقوت سیر سید
پس متصلا در همین مقام فیضی از حضرت امام جعفر
صادق رض تا سه روز میرسید گاهی بقوت گاهی بضعف
پس چنان معلوم شد که فرمود بآنحضرت صلعم متوجه
شود تعلقش بتدریج در سه چهار روز از آنان رضی الله
تعالی عنهما بریده شد و بآنحضرت صلی الله تعالی علیه وسلم
پیوسته لاکن چندی تضمن از هر دو امام همام نهان
معین بود و تضمن حضرت ثانی اکثر ممتاز میشد و در این
مقام توقف شد و بتدریج سیر در مرتبه که جامع اسم

جمیع اعتبارات را حاصل شد از تشبیہ تا استغنار
زہے شان آن مظہر اتم صلعم و در معنی لی مع اللہ
وقت الخ انکشاف ہمین دلالتہ بانطباق است کہ
صفتہ مانعہ است و تکمیل معرفتہ ش واضح باد کہ تکمیل
معرفتہ بمرتبہ انطباق در عجز ادراک است نہ ادراک
بالاحاطہ و کیفیتہ چہ عجز لازم اینجا است ھم اللہ تعالی
بی معرفتہ این مرتبہ ممتنع باشد و یای متکلم مفعول بہ است
و ملائک اربعہ و انبیا را اولوالعزم مقصود فی الکلام
علی نبینا و علیہم الصلوٰۃ والسلام فاعل لا یسع چہ ایشان
مرکز تعینات حوادث بعد تقرر مرکزیتہ اولی بحضرت
صلعم ہستند ش باید دانست مرکز فرود احاطہ مرکز
بالا نتواند کرد و بتضمن خود نتواند آورد مگر مشرف شود
بظلال او بر قدر استعداد خود م فلہذا ش ای توقف
تکمیل معرفتہ اللہ تعالی بر معرفتہ محمد رسول اللہ تعالی صلعم
م اقرار گرفتہ شد انبیا رکما قال اللہ تعالی واذ

اللہ میثاق النبین لما اتیتکم من کتاب و حکمۃ ثم جاءکم
رسول مصدق لما معکم لتومنن بہ و لتنصرنہ قال ء اقررتم
و اخذتم علی ذالکم اصری قالوا اقررنا قال فاشہدوا
و انا معکم من الشاہدین ش تفسیر این کریمہ در ذکر کیفیۃ
کریمہ اذ اخذ اللہ میثاق النبیین لما اتیتکم من کتاب
و حکمۃ الخ باثبات عظمۃ و فضل حضرت نبی الانبیا
بر غیر ش علیہ و علیہم الصلوۃ و السلام مذکور است
ہم و اولیاء و سائر مومنان در تبع انبیاء بمعرفت آن
رسول کہ محمد است صلعم ش اقرار گرفتہ شدند ہم
و این فضل خدای مفضل است برہمہ و درینجا
معارف است و در ضمن ہمین معارف کیفیت بر آمد از
اشتباہات ہست یکی در باخذ انتزاع اصول عناصر
دوم در حقیقت قرب خاص الخاص کہ استحالہ حقیقت
حادثہ با حقیقت قدیمہ میداشتہ بود کما یزعم عن قولہ
علیہ الصلوۃ و السلام ما زال عبدی یتقرب الی بالنوافل

حتی احبه فاذا احببته کنت سمعه الذی یسمع به و بصره
الذی یبصر به و یده التی یبطش بها و رجله التی یمشی
بها الحدیث نوافل ما دون فرض و واجب است و
ضمیر متکلم در کنت مشیر مبالغه اختصاص است که بتقدیر
فکان سمعی سمعه خواهد شد چنانکه در کریمه لاحقه از اضافت
ید الله ظاهر است ورنه استحاله ذات بصفته به فهم در
می آید و قوله تعالی ان الذین یبایعونک انما یبایعون
الله ید الله فوق ایدیهم ج و قوله تعالی فلم تقتلوهم
ولکن الله قتلهم و ما رمیت اذ رمیت ولکن الله رمی
الآیه باید دانست که این نفی ترتب اثر ثبوت ذهنی از
مصداق متقدم تخالف ما ثبت باشد که این هما نا
قتل ایشانست مر کفار را یا قتل و رمی از کسی بر
کسی پس مقصود کلام اینست که این قتل چنان نیست
که واقع شد از ایشان بر کفار یا بهیج قتل و رمی
که واقع شود از کسی بر کسی پس مبهم شد در حقیقت خود

استدراک حقیقتش فرمود و لکن الله قتلهم و ن
ساجز استحاله مدعای دیگر بفهم در دست نمیرسد
آیهٔ کریمه ید الله فوق ایدیهم و حدیث شریف کنت
یبطش بها و این هر دو کریمه موید همدگر بعبرات حجت
نپذیرندش بدانند که نفی بضد ما ثبت باطل است
باید دانست که ما رمیت و فلم تقتلوهم اگر نفی در
بت است باطل است و اگر در خلاف ثابت است
باطل پذیرد چنانکه از استدراکش ظاهر است هم
بعی فعل اختیاری عباد با انتسابش بفعل الله تعالی
حقیقة بتفارق مدعین و انتفاء استحقاق جزاء موعود
عمل صحت نپذیرد و نگفته شود لم تفعلوه و لکن الله فعله
بل فرمود خلقکم و ما تعملون ه و اگر مقصود است تبع
فعل عبد بفعل الهی تعالی و حقیقة تخلیق پس بعموم تخ
تخلیق این تخصیص چرا است و ابهام و استدراک
از کجا شعر اندکی پیش تو گفتم غم دل ترسیدم

او تعالی است که حادث میشود بقدرت وارادت
نه از روی زیادت بر صفاتیکه قایم بذات است
یدل علیه قوله تعالی انما امره اذا اراد شیئا ان یقول
فیکون اے اذا اراد شیئا الکونیة الخارجیة ش
مرتبة العلم م یقول له کن فیکون کائنا خارجا ش
مرتبة العلم م تترتب وجود تضمنی والتزامی تکوینیه
سبحانه اذا بافادت معنی خود بر تقیید زمانی که از خصائص
حادث است دلالة میکند بر حدوث شرط و شرط بر
حدوث جزاء ومتعلقاتش ومتعقب بر تجاوز خود از امر
دیگرم یقول له کن فیکون موید است بر تقیید زمانی
ش تصریح تحقیقش در ذکر کیفیة اثبات مرتبة الحجاب
بین القدیم والحادث المخلوق مذکور است م واراش
اے حجابات را هم انواع غیر محصوره است ومعارف
درینجا است حقیقة تجلی طور بقوله تعالی فلما تجلی ربه للجبل
الآیه که دلالة میکند بر تقیید زمانی در مکانی که از خصائص

حادث است و حقیقة حادثہ قرآن مجید و کلام با موسیٰ علی نبینا و علیہ الصلوٰۃ والسلام کما فی قولہ تعالیٰ و ما کان لبشر ان یکلمہ اللہ الا وحیا او من وراء حجاب الآیہ یکلم متعدی بمفعولین دلالت میکند بر عروض قوہ مفعول ثانی محذوف برای مفعول اول و بقرینہ ضروری و آن ش ای عروض م تجاوز نعل کلام است از منشاء کلام نفسی الا نفسی لا یکلمہم اللہ یوم القیامۃ الآیہ از کلام نفسی دون التجاوز والتقیید و ادراک حادث غیر حادث را نتواند شد ش موافقت میکند این قول را قول صاحب المعتبر و امام رازی در مطالب العالیہ ان کلامہ یرجع الی ما یحدثہ من قدرتہ و ارادتہ القائم بذاتہ تعالیٰ کما فی شرح الفقہ الاکبر لملا علی القاری م و حقیقة قبلہ مکہ مبارکہ و بیت المقدس بدلالت قبلتین و مسجودیہ الیہا حیہ قدیم متوحد و مسجود لہا و حقیقة کعبہ عبارتست از مرتبہ التعین ذاتی کہ منشاء حقیقة

فعلی در تضمن صفت حقیقی است بنا بر قرار فعل بآن مرتبه
ذات حقیقتا و رجوع حوادث بآن فهو سبحانه فعال لما یرید
فهی مرتبة مسبدرة ربوبیة مندرجة فی حقیقة المحمدیة
المستجمعة لاعتبارات الذات فانها مظهرة ماهیته و
انتزاعیاتها معها و الفرق بین حقیقة قبلة بیت المقدس
و الکعبة الشریفة انهما من تنزیه مرتبة التی هی حقیقة
الکعبة الشریفة مندرجة فی حقیقة العیسویة المستجمعة لاعتبار
تنزیه المنزهات منتزعا فانها مظهر الانتزاعیات
و ما بینها معها و حقیقة امر و تخلیق آدم بید مبارک
خود تعالی کما فی قوله تعالی قال یا ابلیس ما منعک
ان تسجد لما خلقت بیدی ط و نوعی حقیقة فیض رحمانی
از ینجا است و این استحالة الصفات حجابی لعنا ر
مستحال و بقا ر مابه الاستحالة از متشابهات نباشد
آری استحالة الصفات قدیمه اگر بندارند از متشابهات
باشند پس امتیاز از تشابه و حال آنکه آن ممتاز است

و نیز فاذا احببته کنت سمعه الخ دلالت میکند بر حدوث
حس سمعی مثل بدلائلی که در تفسیر کریمه انما امره اذا
اراد شیئا الخ مذکور شدم و هر که نرسد بکیفیت حقائق
درین مسئله نصیب قدحی در ایمان اجمالی او داهون است
که کیفیت این حقائق بعلم الله سبحانه سپارد و بما لم یا
فلا یظهر علی غیبه احدا الا من ارتضی من رسول الا
پس رسول یعلمکم مالم تکونوا تعلمون و تنزیه در مقابله
نقائص است که حقیقتش صفت تقدیس است که منتزع
است از حقائق عینیه مقابله نقائص مسلوبه و
سبحانیه صفتی است فوق تقدیس و فوق اعتبارات
زائده آن تنزه است در مقابله شوائب نقائص
که از صفات زائده بر ذات در مرتبه لا عینها ناشی است
پس عروج تقدیس تا مرتبه سبحانیه باشد و این مدعا
مدلل بعض مزایا و ... شد و الله تعالی اعلم بحقیقته تتمه
چندیست در سیر عینیات و حدانی آن مظهر جمال حق

صلعم بود شبی بخواب دید بر آتش بزرگی نقشبندی
و بجنب بزرگی چشتی نشسته اند و شخصی نشسته استاده میرسد
که نقشبندی هستی یا چشتی بدل میگوید که ابتدائیش از
نقشبندیه است و انتهائیش از چشتی بیاب انتساب خاص
بدل خود نادم جوابش بگفت بزرگ نقشبندی فرمود

دو هزار یا نصد مرتبه ذکر اسم به صفتیکه سواد اعظم است

یکهزار دو صد مرتبه ذکر اسم . . . . .

و این سه سطر بهمین عبارت بخط نورانی نمودند و در مقابله
سطر اول سواد اعظم بخوبی نورانی منقوش بود دیش
این نوشته نمودن دلیل صدق معامله موافق کشف بزرگان
نقشبندیه است رضی هم فکر اکرد معلوم شد که اسم مبارک
محمد است که صفتش سواد اعظم است بدلیل قوله تعالی
هو الذی ارسل رسوله بالهدی و دین الحق لیظهره علی الدین
کله و لو کره المشرکون ه ترجمه او ست چنانکه
فرستاد پیغمبر خود را متصف بوصف هدایت و دین حق

تا حال برگرداند او را بر ہمہ ادیان اگرچہ رنجہ باشند مشرکان
انتہی باید دانست اتصاف معنی لیظہرہ علی الدین کلہ دلالت
میکند بر مظہریۃ جنس این حق متضمن موجودات و باطل
ملتزم میش ای موجود ملتزم م متضمن مسلوبات پس
ثابت شد مظہریۃ تامہ واحاطہ کلی آنحضرت مظہر اتم صلعم
در آوان منتشرہا تش تضمنا و التزاما بقسام حقیقی و مجازی
وتفصیل از تفسیر این کریمہ بجاییش دریافتہ شود میش تفسیر
این کریمہ در ذکر کیفیۃ تفسیر کریمہ یریدون لیطفئوا نورا
بافواہہم الایۃ مذکور است م عدمی مخصوصہ نور محمدی
میش ای مسلوباتیکہ وجود یافتہ است در ذات مبارک صلعم
م وانتزاعیات وجود از مرتبہ ربوبیت تا استغنا بوده
شد صلعم و در ہیچ مصداقیہ مابہ النفی ملحوظ نیست بل تعزز
لا الہ الا اللہ مابہ الاثبات است ومعارف نامتناہی است
در انتزاع از منتزع منہ در جانب عدمیات تنزلا و در
جانب موجودات عروجا لہ حاصل میشود تا خر است

او تعالی زیرا که ازین همه سطر اشارتست به تعداد ذکر اسم تا رقت مناسب و باز هرچه تواند در مرتبه سواد اعظم منطبق بر ذات واجب نتواند شد چه سواد مقتضی حد حادث هست و او تعالی ازین محدودیه منزه است پس این انطباق بر مرکز دائره حوادث یعنی ذات مبارک محمد صلعم منطبق باشد که محدودیه آن در حد حدوث است نه در حد ذات و عوارض چه تشخص وحی حضرت مظهر جمال حق صلعم بحکم ظلیت و ذی ظل اوسع و تشخص عنصری در تبع روح متضمن موجودات بمعرض سلوبا تش در مقابله تنزه ذاتیش متخذ از وست و هرچه از سلوبات مخصوصه محمدیه صلعم موجود خارج در آنحضرت صلعم یافته شود غیر مقصود المحل است و از متشابهات تاویلش بعلم الهی سبحانه باید سپرد و ازینجاست دفع منافات آنکه مبدئیه و اولیه ذات مبارک صلعم ممکنات را مرکباً و بسیطاً مانع تربیتش صلعم از عالم کبیر است و تربیتش از عالم کبیر مانع مبدئیه و اولیه او صلعم و البته در توسیع روح

وکیفیت اتخاذ ہش بہ خاء و ذال منقوطتین ہم عنصر ازو
فکر بشیتر نارسا است و معارف کمال سعۃ صفات حق سبحانہ
درین واسطہ توسیع روح و اتخاذ عنصر از دست ہر کہ شناختن
ہش ای کیفیت توسیع و اتخاذ عنصر را ہم شناختن ہش
ای آن معارف را ہم پس عنصر اشرف حضرت سلطان اول
صلعم اطہر و الطف از عنصر غیر خود است و ہمانا نبودن سایہ
عنصر مبارکش را صلعم کہ ازین اتخاذ است ہش ای از
اتخاذ عنصر در تبع روح ہم دلیل فضیلۃ نہایت تنزہ عنصر و
روح مبارکش صلعم بر مقابل است و اگر برسد بکیفیۃ
اتخاذ عنصر دریابد کہ فضلات امعائی حضرت النبی الاطہر
علیہ الصلوۃ والسلام طاہر است لعصمۃ موجودات از
مسلوبات وجوبا و فرق مراتب تنزہ میان حقائق معصوم
ومحفوظہ و بہم گر حقائق متجانسہ بر قدر تفاوت تنزل
از جانب موجودات بسوی مسلوبات است پس این طہارت
در دیگر انبیاء و اولیاء علی نبینا و علیہم الصلوۃ والسلام مرتبۃ توانند

جوازاش دلیل بر وجوب و جواز از ذکر کیفیۃ تخلیق نور
محمد صلعم من نور اللہ سبحانہ الخ توان دریافت م
پس بنگر بحقیقۃ ناقضۃ الحفظ و جائزۃ الحفظ بحکم امتزاج
حقیقۃ وجودی و عدمی ش حکم در امتزاج حقیقۃ وجودی
و عدمی چنانست کہ حکم کردہ شود بر عدمی چنانکہ ایمان و
کفر مشترک بہم کند در نفس خود پس حکم کردہ شود بر کفر
کما قال اولئک الذین کفروا بآیات ربہم و لقائہ فحبطت
اعمالہم الآیہ و لئن اشرکت لیحبطن عملک الایہ و در اجتماع
عمل با طاعۃ و عصیان کبیرہ حکم کردہ شود بفسق م
پس ممنوعۃ الحفظ ممنوعۃ الطہارت است فالحکم من
الحقائق و ما من الاحکام عند اللہ تعالی و رسولہ تعالی
صلعم کما فی قولہ تعالی انما المشرکون نجس الآیہ ترجمہ
جز این نیست کہ مشرکان عین النجاسۃ اند حضرت
ابن عباس فرمود نجس العین اند ہمچو کلاب پس اگر وتر
نباشد مضر نہ ش اشارت در اختلاف حنفیہ و شافعیہ

و نهایة البحث برین حکم راجح در جانب حنفیه بی خلاف
شافعیه است هم باید داشت فضلات امعائی صاحب
الطیب الطیب صلعم باوجود طهارت رائحهٔ طیبه میداشت
پس فضلات لطیفه راچه باشد ع نه غنچه نه گل ترسے
حقا زبهار عالم دیگرسے ؛ و نوشید بول حضرت حبیب
الرحمن صلعم رام ایمن نه خادمهٔ حضرت حبیب الرحمن
صلعم تبسم فرمود و امر نفرمود بغسل دهن و نهی نفرمود از
بار دیگر بلکه فرمود شکم تو هرگز درد نکند و نوشیدند خون
دیگران نیز و مالک ابن سنان پدر ابو سعید خدری مکید
خون زخم دندان مبارک حضرت حبیب الرحمن صلعم را
بروز احد و فرو برد فرمود صلعم هرکه خواهد دیدن مردی
از اهل جنت را بدبیند سوی این مرد و خوردند دیگران نیز
متردد را باید که رو آرد بکتب اهل سنت و جماعت که اینها
طهارت را از خصوصیات حضرت حبیب الرحمن صلعم
گفتند و دلیلی بر خصوصیت نیاوردند و در دست

زمعة حقائق از خصوصیات نه پندارد مگر بعزق
ثبوت جواز مذکور والله اعلم بحقیقة الحال وکیفیة رایحه
ت معانی و فضلات لطیفه بعض اولیا را الله تعالی
ثابت ابراهیم ادهم و دیگران نیز رضی الله تعالی عنهم که در
ممکن بوده باشد از کتب سیر دریابد و اگر ذکر مصداق
دعوی بغیر حضرت سید الانبیاء الموصوف بطیب البشر
صلعم در کتب نیافته شود دعوی مسلم که از حقائق ثابته
بدیهه باشد بعدم ذکرش باطل الحقیقة نتواند شد پس
روزی در تفکر بود از حواس ظاهر فارغ میشد قوت
نیافت سر بتکیه بنهاد دید که از رسول الله تعالی صلعم
بر بالینش تشریف میدارند فیض بغلبه تمام میرسد
و قل هو الله احد الله الصمد میخواند باز بهوشیاری هم تا دیر
مفاض علیه ماند معلوم شد که انشا لیست بفیض صمدیه
واحدیة پس واضح شد که صفة صمدیه هم نیز ثابت فوق
ثبت بلا اعتبار مقابله و تمام تر ثواب نقائص

در مرتبہ استغنا رو احدیہ خود صفتی است کہ منزہیش
صمدیہ است چنانکہ از سوق عبارت قولہ تعالی منش
ای قل ہو اللہ احد اللہ الصمد ہم عیانست نہ تجرد ذات
از صفات بل لزوم وحدت بہت لقطع نظر از شوائب
حدوث مستلزمہ در مرتبہ تمائز غیریت صفات بدلالۃ لفظ
منش چہ صیغہ صفۃ مشبہہ دلالۃ میکند بر لزوم ہم
بخلاف واحدیہ منش کہ دلالۃ میکند بر حدوث ہم
فہو سبحانہ فی ذاتہ مع صفاتہ فی اعتبار علیتہا احد واللہ
تعالی اعلم بحقیقتہ و آنطور یکہ رو داد مفہوم میشود کہ
سلوک این سلسلہ عالیہ برین شش مقام معین است
قلب و روح و سر و خفی و اخفی و نفس در مرتبہ اجمال
واللہ تعالی اعلم روزی متفکر بود حواس ظاہرش
بیکار شد سر تکیہ نہاد اشارت شد بذکر محمد رسول اللہ
لا احصی ثناء علیہ ازینجا واضح میشود کہ فکر در بند
در اشارت مذکور از بزرگ نقشبندی بجای خود

سیدہ بود درین ذکر مقصود بی نہایتی مرتبہ سواعظم
در نظر عارف مع مقصودیۃ دلالۃ بلحاظ امر و خلق است
ادراک دلالۃ بر نوعین است ادراک دلالۃ از دال بمعرفۃ
لول و ادراک دلالۃ بمعرفۃ دال از مدلول و صحۃ بلاغۃ
بادراک ربط واحد دائر طرفین ممتاز از طرفین بر نوعین
حق بر نوعین متعلق ممتاز و ہست مربوط است
بادراک کہ مضاف ربط مع متعلقات ربط است نہ بربط
ہم و در کیفیۃ تجدد تمایز امر و خلق دشوار است چہ کیفیۃ
تجدد در امر و خلق در تحت اعتبار ربوبیۃ بقلت وجود حق
فرصت تمایزش بنید ہد پس چہ جای تمایزش در اعتبار
استغنا است کہ فارغ از امکان اعتبار ربوبیۃ است
حاصل اینجا مرتبہ استجماع بی نہایتی است کما یدل
علیہا الحدیث لی مع اللہ وقت لا یسعنی فیہ
مقرب ولا نبی مرسل الحدیث فالاستجماع اصلا
ممنوع لغیرہ صلعم الا تبعا بہ صلعم تفصیا جزئیا

اسمی و وصفی پس فارق در اشتراک وصفی و
النبوت وحجب الولایۃ بافوق از مرتبہ ولایۃ
تا ولایت خاصہ وحجب العروج از افعال تا ذات
ربوبیہ تا استغنا رپس حجب النزول و فراغت تام از علم
خودش در مرتبہ استغناء است و استجماع در نزول
وظہور جانب مسلو بانست از علم ہستی خودش چارہ
و انتزاعیات عدمی مخصوصہ محمدی صلعم من شئ ای مسلو بانکہ
وجود یافتہ است در ذات مبارک صلعم ہم لازم اوست
پس اگر بعلم ہستی خودش ظہور شتبہات بموجودات قدیمہ
یا انتزاعیات عدمی غیر مخصوصہ محمدی صلعم من شئ ای مسلو بانکہ
در ذات مبارک صلعم وجود نیافتہ ہم ہست ان عجب است
یا صغیرہ یا کبیرہ یا کفر یا شرک علی تفاوت الدرجات در
شریعۃ یا طریقۃ العیاذ باللہ تعالی منہا اللہم صل و بارک
وسلم دائما ابدا علی محمد رسولک حبیبک وعلی انوارہ
لما تحبہ و ترضاہ و تشفعہ فینا و ترحمنا بہ

ذکر کیفیتہ کلمہ طیبہ لفظاً و معناً

با دیگر مطالب

بسم اللہ الرحمن الرحیم

نحمد اللہ و نستعینہ و نصلی علی رسولہ محمد و نستغفرہ و علی آلہ
واصحابہ و اتباعہ اجمعین سخن ایست در تحقیق لفظ و معنی کلمہ طیبہ
لا الہ الا اللہ محمد رسول اللہ مقدمہ مشتمل بر تنبیہات
تنبیہ نفی جاری میشود و بر ترتب اثر متاخر ثبوت ذہنی کہ حاصل
شود از مصداق متقدم ثابت نہ بر عین ثبوت کہ خلاف بداہتہ
وعقل است و نہ بر عین عدم کہ علم و حکم بر عدم غیر معقول است
س ش این اصل در ذکر کیفیتہ الاصول در اصل ذکر کیفیتہ النفی
مصرح است م فکیف الحکم تنبیہ مقصود در حساب
اثبات و نفی از عوارض میشود نہ از ذات س ش چہ در ذات بحث
نکردہ شود مگر بعوارض و نیز مخبر بہ بودن ذات مہمل است
و ہم نفی ذات نفی بر عین ثابت است یا بر عین عدم

ولیکن نفی عرض منطبق بالعینیه با قائم بدش کالوجود
م نفی بر عین ثبوت از روے نفس عرض و ما قائم
به است یا بر عین عدم لازم علم و حکم بر عدم و این همه باطل
و بودن صفة نفس ذات ش چنانکه گرفته شود که وجود
نفس ذات است و صفات ذاتیه نفس ذات است م معقول
نیست و مهمل اخبارش ازانکه مسند الیه و مسند حقیقة واحده شود
و حال آنکه نشود م و مبطل اصل مخبارش یعنی مقصود
در اخبار اثبات و نفی عوارض است نه از ذات م تنبیه
خبر جز صیغه صفة نتواند شد و رنه خبریتش بفقدان عائد معنید
اسناد حقیقی باطل است مگر تاویلاً ش بودن خبر صیغه
صفة ضروریست چه تحقق اسناد حقیقتاً در فعل و فاعل است
ازینجاست که اسناد حقیقی جز در فعل و اسم صفة و اسم
صحیح نیست و خلاف آن ماول شود بفعل یا اسم صفة و اسم
حملاً بالمجازات چون الله نور السموات ای منور و زید عدل
ای عادل و آله واحد ای اله جاری مجرئی اسم ا

و فردنا بالمقدرات چون زید حجر ای زید متصف بصفة الحجر
واین کلام استعاره است مبالغة و زید ابوه قائم ای زید وجد
اباه قائما وضمیر در ابوه بر بنای اسناد مجازی برای تخصیص کرده
بنا بر استقامة معنی مخصوص اوست نه برای صحة اسناد حقیقی
بسوی زید که مفید معنی صحة مبتدا است وابوه مرفوع است
بر بنای قیام بمقام خبر چنانکه حجر وقائم تابع اوهم تنبیه
لفظ اله صفة مشبهه است معنی پرستیده شونده از الهیة
بمعنی پرستیده شدن که اصلش متبوعیة جانبی است مر
جانبی را بترتب تابعیت متبوع مر تابع را تضمنا او التزاما
پس آن حقیقت است بصفة مانعة کقوله سبحانه انما هو
اله واحد الایه ش درین ایه کریمه لفظ اله متنازع است
ای نسبة بما قبلش اسم صفة است ونسبة بما بعدش
جاری مجری اسم ازینجا است که لفظ اله اسم جنس خوانند
هم یا مجاز است بصفة جامعة نه اسم جنس بوجود
اشتقاق وعدم جمودش گفته شد اله بمعنی معبود

زفا است اصلا والف زائده از اَلهۃ بفتح و الہۃ
بمعنی عبادت چون امام بمعنے ماموم و اسم غیر مشتق
نیز بمعنے اسم مفعول نزد محققین گفته شد از آلِہۃ بکسر بمعنی
تحیر در معرفته و بمعنی فزع ای پناه جستن و گفته شد از
وَلَہ بمعنی تحیر پس اصلش ولاه ہست بدل کرده شد
واو بہمزه چون دراشاح از وشاح درین صورت ہا
بمعنے مفعول خواہد شد ازانکہ عبادت و فزع و تحیر
می آرد عابد و عائذ و مشتاق و عارف بسوی او تعالیٰ
انتہی اَلْبتہ از الہہ او لی المقاصد تحقیقا است بانچہ در متن
مشارشد و باختیارش غیر مشتق بمعنے مفعول تعذرست
بانکہ موضوع لہ صرف لغت است کہ لفظ عبارت ازانست
پس در صورت غیر مشتق معنی مفعول وجہی مدلل از صرف
مجہول است مگر در صورت اشتقاق دلالۃ ربطی مجوز
معنی مجازی تواند شد چنانکہ مصدر و صفتہ مشبہہ بمعنی
مفعول و فاعل بمعنے مضارع و دیگر ہم برین قیاس

وشتن ہیہات بمعنی بعد باصل وضع سماعی است لفقدان
ربطی کہ در اشتقاق وغیر آن است بخلاف الکہ اشتقاق نز
از اختلاف معنی و مادہ ظاہر است انتہی و گفتہ شد اسم جنس
است برای انکہ صفۃ صفۃ کردہ میشود و ترو کردہ شدہ بانکہ
صفۃ جاری مجری اسم میشود پس صفۃ کردہ میشود انتہی
و اگر رد کردہ شود بانکہ اسم جنس جامد است متصف
بمفہوم مصدر جعلی نہ مشتق میشود و نہ مشتق منہ شاید
اقرب باشد م تنبیہ الا برای استثناء است و تغایر
ش در تقابل نفی و اثبات و تنکیر و تعریف یا
وجہی دیگر م در ارکان ثلاثہ استثناء ش اعنی
مستثنی منہ و مستثنی و وجہ استثناء م اگرچہ متصل باشد
ضروریست ورنہ بسبب اتحاد مہمل و ہمچنین غیر وغیرہ
ہم مفید استثناء است تنبیہ لفظ مبارک اللہ صیغۂ
مبالغہ صفۃ مانعہ است ش پس نخواہد جنس و عموم را م
و اسم معرفہ مناسب ذات واجب بتسمیۂ قدیمہ نہ

اله مخصص باللام که نکره مخصص شود بنا برازاله تنکیر وان
در مرتبه قدم نتواند شد چه ذات مبارک الله جل جلاله با تباعِ
افراد متقابله در تعریف خود فی حد ذاته چنانست که خصایص
بغیر ندارد و تعریف و تنکیر لفظ بر بنای تعریف و تنکیر
معنی است و تخصیص نکره اقتضای چلیش را ش که عموم است
م باطل نکند مش پس باوجود تخصیص اله وجود منکر در
قدم دا بماید نعوذ بالله تعالی منه م و حذف همزه لفظ
مبارک الله باتصال ما قبل خلاف قیاس است ش
ازانکه اصلی است م مدعا بعد تفهم تنبیهات مقدمه منکر
که درین کلمه طیبه لفظ اله اسم لا جنس و موجود خبر محذوف
نتواند شد ورنه نفی معبود مطلقا و بعضا صادق نمی آید زیراکه
در مطلق معبود نفی ازما ثبت در خبر و اثبات از منفی به در استثنا
است وآن هردو غیر معقول و در بعض معبود وجه نفی و استثنا
ثابت نمیشود چراکه همه افراد در معبودیه اتحاد مجازے
بمعنے مصدر جعلی مساوی اند باید دانست حکم جنس

باتحاد مجازی افراد بهم گراست بمعنی مصدر جعلی یکدلیست
معنی بعینیه منطبقه ان با آن نه باتحاد حقیقی چه اتحاد در
حقیقتین نیست نه در حقیقة واحده و اتحاد حقیقی حقیقتین
ممتنع بکر و صفا و آن مجازیست پس اله اگر اسم جنس است
الله از افراد اوست یا نه اگر نیست باطل شد اتصافش
بالوهیت و اگر هست متحد مجازیست یا حقیقی اگر متحد مجازیست
باطل شد وجود متوحد به بطلان اتحاد حقیقی و اگر متحد
حقیقی است فرضا باطلا باطل شد تعریف جنس به بطلان
افراد بفقدان اتحاد مجازی و مختصر اینست که وجود افراد
ابطال وجود متوحد و وجود متوحد ابطال وجود افراد
میکند و چون همه افراد در مقصود و اتصاف بمعنی مصدر جعلی
بحکم واحد هستند پس دانسته شد که این نفی و اثبات
مطلق و بعضا بجهه صورت بندد و فردی بجهه مستحق اثبات
شده نه دیگران و همین تردد لاحق است بمعنی جامعیه
از قطع نظر از مانعیه و مقصود نفی در خبر و اثبات

در استتار ماوراى الوهيت باشد و حال آنكه سخن ايمان
در الوهيت واجب الوجود است نه در غير واجب الالوهيت پس
از اسم لا بفرض جنسيت اله موجود و معبود نتواند شد از سبب
افادت معنى منطبق بالعينية مسند اليه تضمنا و تخمين مقصود و
مثل آن كه معنيش مقصود در الوهيت است التزاما و بجنسيه
وجود در ضمن جنسيت اله بحثى در افراد وجود رود چنانكه در افراد
اله رفته است و در صورت تقدير موجود اين نفى را ثبوت
متقدم اگر از وجود حادث است اثبات وجود قديم و نفى
وجود حادث در غير الله سبحانه است و تحقيق و تحصير وجود حادث
بالله سبحانه نعوذ بالله سبحانه منه و اگر از وجود قديم است
ناچار اثبات وجود حادث و نفى وجود قديم در غير الله سبحانه
است و تحقيق و تحصير وجود قديم بالله سبحانه كه منافى جنسيت
الله سبحانه باله است نه تحقيق و تحصير الوهيت مقصود ايمان
در وجود واحد است نفى از ما ثبت و اثبات از منفى به
و جنسيت اله از اسم باطل و اگر وجودى مثبت نفى

واثبات بر عدم است باید دانست که بمراد خبر عام ش ای
مشترک الغیر م محذوف که گفته شد ش ای بخوبان م
ای بالتقسیم المعنی منطبقا بالعینیة بمسنده ش همین انطباق
بالعینیة مفید دلالت بر حذف خبر است واگر نباشد دلالت
بر حذف خبر کجا است م نفی ثابت در خبر واثبات منفی
در استثناء است و ش هر کاه که تمام است م عدم قطعیة
خبر بعدم تعیّنش ش است م و حال آنکه قطعیة خبر بالوجوب
مقصود است و در بعضی بالتقسیم المعنی منطبقا بالعینیة
بمسنده اگر خبر خاص ش ای مانع الغیر م گفته شدی
موافق فصاحة کلام و بلاغة مرام بودی و بمراد خبر غیر تمام
اعنی معین غیر منطبق چون قیام و متغایر بالعرض چون وجود
فی الدار اگرچه نفی از ثابتیکه در ضمن مسند الیه است میشد
ولیکن دلالة واجبه بقرینه حالیه یا مقالیه بر حذف خبر
و در بعضی معین غیر منطبق که مشترک الغیر تواند شد اگر
خبر عام گفته شدی مناسب بودی فعلیک التامل

فی الکلام وہمچنانکہ در استثناء متصل در وجہ انطباق
بالعینیہ خبر اثبات منفی بہ لازم الاہمال است در منقطع انقطاع
جنسیہ مقصود ش لازم الاہمال است بانکہ منع الوہیۃ
در ذات اللہ تعالی خواہد شد بقطع جنسیہ ہم اگرچہ اثبات
از منفی بہ لازم نہ و اختیار الا بمعنی غیر ہم مفید استثناء است
فالفرار مین القرار و اگر در غیر عائد گرفتہ شود در کریمہ و لوکان
فیہما الہۃ الا اللہ الآیۃ تخالف مرجع ش ای الہہ با عائد
ہم چہ توان گفت و اگر عائد نگرفتہ شود در لا الہ الا اللہ و
لا الہ غیرک بضرورت عائد ش بسوی الہ ہم چہ توان گفت
و اگر لفظ غیر بفرض عائد حال یا صفۃ بواسطہ ضمیر خبر محذوف
برائے اسم است پس حال و صفۃ عرضا در وجہ صفۃ شامل
و تابع ذو الحال و موصوف است فضلۃ و مقصود فی الکلام
اصلا ذو الحال و موصوف است نہ حال و صفۃ پس مقصود
فی الکلام اصلاً اثبات الوہیۃ برای اللہ سبحانہ نشد ش
بل نفی الوہیۃ مطلقا خواہد شد ہم در صورت وجود ان

نصلة وہم عدم ان م وحال آنکہ اینجا اثبات الوہیۃ برای
اللہ سبحانہ ونفی الوہیۃ از غیر او سبحانہ مع تقدم نفی تحصیرا
للاثبات تحقیقا للمقصود ش ای مقصود آنست کہ اول نفی
کفر وشرک کردہ شود پس آن اثبات الوہیۃ تا ایمان محقق
باللہ سبحانہ گردد کما قال سبحانہ فمن یکفر بالطاغوت ویؤمن
باللہ الآیۃ ورنہ تا ثبوت کفر وشرک ایمان محقق باللہ سبحانہ
نشود م فی الاستثناء مراد است ولی واسطہ ضمیر خبر
کلام مہمل است وہم نفی افادت معنی جنسیۃ مقصودہ میکند تکیف
ش الا بمعنی غیر م یا بی فرض عائد بمفعول بالم الیسیم فاعلہ
خبر محذوفست پس در خبر ضمیر سوی مسند الیہ فاقد است
تکیف الخبر در خبر مش بہ نقد عائد وبا ہمال معنی باطل چہ حاصل
این است کہ افراد الہ غیر اللہ نیند ای عین اللہ ہستند تفصیل
اہمال آنست کہ مدلول الہ جنس است ومدلول الہ معرفہ فردی
از افراد جنس ش ای مدلول الہ م پس نگر عینیۃ افراد
با فردی اندراج کل در جزء است وانحاد حقیقی حقیقتین

ممتنع واتحاد مجازی سے مبطل توحد وترکیب و تجزیہ در ذات
اللہ تعالی باطل و نیز اگر از افراد الٰہ الٰہہ باطلہ مراد است
عینیہ وجنسیہ بالہ حق چہ بانست واگر الٰہہ حقہ مراد است تعدد
الٰہہ حقہ چہ بان و نیز بندہ اللہ سبحانہ درین دعوی اتحاد بندہ
اصنام ہم شد و ہنوز وحدت وجود حاصل نشد چہ درین دعوی
عینیہ بندہ باللہ سبحانہ متحقق نیست سخن در عینیہ الہ باللہ سبحانہ
است وبس و نیز عابد مقتضی معبود است و معبود مقتضی
عابد پس بمنع وجود مغائر تجویز عابدیہ و معبودیہ واجبہ
ہمہ گر افراد ہر موجود بہ نسبتی عابد تواند شد و بہ نسبتی معبود
بہ نسبت مخصوصہ میان عابد و معبودش کہ در غیر این عابد
معبود مخصوص ہمہ گز نتواند شد م و ہم تکاثر ہر دو ش
از انکہ برای عابدی معبودی مخصوص است و برای
معبودی عابدی خاص نیس کثرت عابد بقدر کثرت
معبود است و کثرت معبود بقدر کثرت عابد معبود با لبداہت
من سوء الفہم م تکثر افراد الٰہ عابد نتواند شد بہ انعدام

معبودش و فرد آخر معبود نتواند شد با نعدام عابدش پس چون نظر کنی همه افراد مشترک الحکم در عابدیه و معبودیه است نه مخصوص الحکم فکیف التصدیق الذی هو علم جازم علی الحکم المخصوص المقصود فی ایمان العابدیه والمعبودیه الا فی الفرد الاول للمعبودیه و فی الفرد الآخر للعابدیه تخصیص زال حکم العابدیه من الفرد الاول و حکم المعبودیه من الفرد الآخر مع وجوب الاشتراک فی الحکم بالجنسیه و ذرا انچه اقتضای عابدیه و معبودیه تجویز نتواند شد وجود بست فارغ از نسبتین پس دران چه حکم توان کرد تا لوتبتش تخصیص و بر با لله سبحانه و نیز اگر ثبوت عابدیه و معبودیه بر بط تبع خاص است که حادث را با قدیم است این معنی است مانعه ز مقصود ایمان با لله تعالی است و اگر بر بط تبع عام است که مشترک وصفی یا اسمی است ابن صفتی است نه با معه که مقصود ایمان با لله تعالی مثبت و نیز اگر فردی را ربط تبع با فراد است برای تابدی معبودها است و نیز اگر

فردی با فردی با یکدیگر ربط تبع دارد و در عابدیۃ و معبودیۃ
با ہمہ گراست فکیف الحکم فیما بینہما من الاحکام و اگر افراد گرفتہ
شود ربط تبع در وجود واحد نتواند شد و نیز فرمود حق سبحانہ
انکم و ما تعبدون من دون اللہ حصب جہنم انتم لہا واردون
پس برین اعتبار کہ ہر عین بوجہی عابد و بوجہی معبود است بحسب الآیہ
ہمہ افراد فی النار ہستند نہ فی الجنۃ کیانند و اگر این ورود نار
برای عابدان و معبودان من دون اللہ است نہ برای عابدان
و معبودان بعینہ پس نہ ہمہ عین اللہ ہستند من دون اللہ کدامانند
و نیز حق سبحانہ استدلال بنفی الہیۃ ما تعبدون من دون اللہ بآیۃ
لو کان ہؤلاء الہۃ ما وردوہا و کل فیہا خالدون فرمود پس
چسان گفتہ شود این ہمہ و عین اللہ و نیز عجب است بدلیۃ
لفظ مبارک اللہ بالغا را الا زیرا کہ مبدل منہ در محل نفی ست
و لفظ الا مانع اتحاد مقصود و تغایر بی عطف نتواند شد
و ہم بدل با مبدل منہ کلام تام نتواند شد و حال آنکہ کلام تام
بودن این کلام واجب است بنا بر دلالۃ بر آنچہ اید ادّعا کنند

انا لله و انا الیه راجعون بحث این توجیهات در مقابله موجهین
است هم پس تقدیر لا اله الا الله محو تقدیر لا مقصود الا الله
تواند شد به مانعیه مقصود و الا فکیف انتفاء الشرک فی المقصود
و موانع بر جنسیه و عمومیه مقصود از لفظ و اهمال معنی خود ظاهر است
مرجع ضمیر مقصود که ما فی الذهن است اسم لا یعنی مسند الیه
است و درین نکته است توسع نفی مقصودیه الوهیه
مانعه از مذهوبات چنانکه الله اکبر بتشبیه اثبات توسع
است و هم اشارت بمغایرت حقیقی میان مفضل و
مفضل علیه که موید مقصود لا اله الا الله است و لفظ
مقصود خبر است منصوب بر بنای قیام مقام اسم
جنس دلالة داحترازا عن الرفع للمعرفة ش ای منصوب
است برای دلالت بر اسم جنس برای احتراز از رفع دال
بر اسم معرفه هم جمله مستثنی منه و الا الله با خبر مقصود
محذوف بدلالة قرینه وجه استثناء جمله مستثنی را حسب
الانقطاع و این استثنا مفرغ است که دلالت دارد

به توسع مسند الیه معبود ذهنی پس قیاس کن همچنین
اله را که صفت مشبهه بروزن فعال باشد بلزوم الوہیت
مانعه یعنی استجماع بجمال باکمال ورنه یعنی معبودیت حقه
چون تواند شد و نیز ثبوت متقدم نفی لفظ اله را بمعنے
مذکور خواهد نه اسم غیر مشتق بی ضمیر بمعنے صفت جامعه و نه
اسم جنس چنانکه مذکور شد و باید دانست که جامعیت باشتراک
و معنے یا اسمی مانع مانعیت نه پس حکم کرده شود موافق
حکم اقامت به چنانکه در انما الله اله واحد بصراحت
و در لا اله الا الله باستثنا ر لفظ اله صیغه صفت و خبر واقع
است و اگر درین بحث لفظ اله صفت مانعه نباشد و فکیف
یستقیم المعنی فی استغفار الشرک فی الالوہیت و اگر این ترکیب
مسلم نشود همه وجوه مذکوره الصدر معارض خواهند شد
و در صورت مانعیة الا بمعنی غیر که حال یا صفت از ضمیر اله برای
تعریف و تخصیص ذو الحال یا موصوف باشد همه
به نتیجه ظنی بحصول اثبات الوہیت الله سبحانه بد

ش ان خیالست که مصداق مقصود معین نباشد
لیکن نفی بعض را مستلزم تحقق مصداقیه مقصود معبض
نماید و حال آنکه قطعیه بران هم معلوم و مصدق مثبت جائز
باشد عدم تحقق بران نیز هم که بحسب اللفظ معنی چنین است
که مثبت چیزی متصف بالوہیته حال آنچیز امثبت که غیر الله
است پس نتیجه ظنی آن بحسب المعنی الله اله تواند شد و حال
آنکه بحسب التحقیق قطعی است مگر وجود مذکور ظنیت نتیجه
مانع و عجب است بحصول اثبات بدوران نفی با آنکه دوران
نفی محتاج ثبوت متقدمی است که خود مستلزم نفی این نحو
از غیر خود است نه محتاج نفی و نیز باید دانست که لا اله الا الله
جمله استثنائیه معترضه است و محمد رسول الله جمله اسمیه مخصص
از عموم لا اله برای استیناف مفسر مصداق المانفی عنه
الالوہیته و تعریضا علی ما اثبت له الالوہیته پس مفسر و مفسر جمله
معترضه خواهد بود یا مستانفه ورنه مصداق و تعریض ضرورت
باطل شود و باید دانست بدلیت لفظ مبارک محمد صلعم را

جملہ استثنائیہ من ش ازین کہ اگر بدل از جملہ منفیہ است
تعریض علی ما اثبت لہ الالوہیۃ باطل و اگر از جملہ مثبتہ است
مصداق لما نفی عنہ الالوہیۃ باطل و اگر از منفیہ و مثبتہ
معا گفتہ شود تعارض مبطل م و اضافہ رسول ہا نیز ش
چہ اضافہ می شود مگر در معنا یرین فکیف البدل م باید
دانست اللہ کہ محتاج الیہ است مر محتاج را شناختہ نمی شود
مگر بدلالۃ از محتاج بربط احتیاج پس برای حصول ثبوت ذہنی
الوہیۃ کہ ترتب اثر متاخر ش مورد نفی نسبۃ بمحتاج است
مصداق متقدم باشد ہمچنین محتاج مصداق متقدم است
برای حصول ثبوت ذہنی نقایص کہ ترتب اثر متاخر ش
مورد نفی نسبۃ باللہ محتاج الیہ است تعبہ حصول ہمچنین تصدیق
اقرار لا الہ الا اللہ دلالت ظنی بیان دارد ورنہ حیان
تحقق نپذیرد نفی و اثبات و قبول شارع تصدیق را از
اقرار ہمین لا الہ است ظنا و اتباع ظن واجب و اللہ تعالیٰ
اعلم بالصواب تنبیہ غرض متکلم ما فی الباب صحۃ عقیدہ است

نہ مناظرہ و مکابرہ چون بہ تعبیر ماہیات از لفظ گزیری
نیست بنا بر صحت مدلولات الفاظ مختصہ در تصحیح الفاظ بقواعد
صرف و نحو و نقل و عقل سخن واجب آمد پس سخن در انوجوہ
کہ گفتہ شد بفکر باید فہمید و اگر سخباور نشود از ان وجوہ بدعا
نرسد تنبیہ انہمہ سخنی بود موافق علماے الفاظ ظاہرہ
اکنون اشارتی موافق علماے حقائق باطنہ میشود کہ
این کلام را بکلمہ نامیدند پس واجب آمد برای آن معنی بعضرو
وقسمی از اقسام ثلثہ پس اسم است باعتبار لحاظ معنی قائم بنفسہ
پس مدلول مفردش ذات قدیم باوصاف ثابتہ با تعلق
متعلقات حادثہ کہ در کلام اسم مبارکش اسمہ است و صفتش
لا الہ الا ہو و فعل است باعتبار لحاظ معنی قائم بالغیر
اصلا پس مدلول مفردش صفت است در مرتبہ قدیم با تعلق
متعلقات حادثہ و حرف است باعتبار لحاظ معنی قائم بالغیر
غیر نسا پس مدلول مفردش صفت است در مرتبہ قدیم با تعلق
متعلقات حادثہ پس محمد رسول اللہ ہم کلمہ است با معنے مفرد

که بیان است مراقسام ثلثہ را دلالتا پس بحدوث خود دلیل
است مرمعنی مفرد اسم را ذاتا با تعلق متعلقات منتشرہ خود
و مرمعنی مفرد فعل را وصفا با تعلق متعلقات منتشرہ خود
و مرمعنی مفرد حرف را ضمیمۃً با تعلق متعلقات منتشرہ خود
قال سبحانہ مثل کلمۃ طیبۃ کشجرۃ طیبۃ اصلہا ثابت وفرعہا فی
السماء تؤتی اکلہا کل حین باذن ربہا الخ تفسیر این کریمہ
در ذکر کیفیۃ الرسالۃ والنبوۃ والولایۃ الخ مرقوم است و
از تعریض کلام بکلمہ مراد معنی مفرد است والا فکیف تنبیہ
معنی مفرد اسم نصیب محمد رسول اللہ تعالی نور اول ما خلق اللہ
تعالی است صلعم و معنی مفرد فعل نصیب انبیاء اللہ تعالی است
صلعم و معنی مفرد حرف نصیب مومنین است رضی اللہ تعالی
عنہم تنبیہ در حذف اسم لا اشارت است بگم گردیدنش
بملاحظہ الوہیۃ اللہ سبحانہ و این صحت نہ پذیرد مگر بشرف
معرفۃ صحیحہ دلالت دوم و ما فوقش تعقلش بنا بر دلالۃ
واجبہ بسوے الوہیۃ اللہم صل و بارک و سلم علی محمد

رسولک حبیبک وعلی انواره کما تحبه وترضاه وشفعه
فینا وترحمنا به

ذکر کیفیتہ تعین احمدیہ محمدیہ با دیگر مطالب

بسم اللہ الرحمن الرحیم

نحمد اللہ ونستعینہ ونصلی علی رسولہ محمد ونستشفعہ وعلی
آلہ وصحابہ واتباعہ اجمعین باید دانست کہ اعتبار
احمدیہ فوق اعتبار محمدیہ فرمودند چہ اصل اعتبار احمدیہ
اعتبار احدیۃ واصل اعتبار محمدیہ اعتبار واحدیۃ فرمودند
پس اعتبار احمدیہ مرجع ومآب اعتبارات کلہا متضمنہ محمدیہ است
چنانکہ اعتبار احدیت مرجع ومآب اعتبارات کلہا متضمنہ
واحدیت است پس اعتبار احمدیہ منشار انتزاع ماہیات است
واعتبار محمدیہ منشار اعتبارات محضہ واین تسمیہ اعتبارین احمدیہ
ومحمدیہ موافق تقریر قدما است ودلالتے نصے برین معلوم
در ذہن نیست لیکن مراد نص مبارک یعنی محمد رسول اللہ
الآیۃ ومبشرا برسول یاتی من بعدہ اسمہ احمد الآیۃ وجود دنیاوی وجود

مسمی بمحمد و احمد صلعم بتشخص روحی فی حده درین عالم شهود
موجود و مقصود واحد است مع فرق اعتبار ہما کہ بمفہوم
خودش دلالت میکند بر آن ای محمدیہ بظہور موجودات
مع لزوم سلوبات و احمدیہ بمعرفۃ موجودات و سلوبات
بہ لا الٰہ اعتبار محمدیہ صلعم از روی ماتعیّنش پس مقصود معروفیہ
اعتبار محمدیہ است و مقصود عارفیہ اعتبار احمدیہ چنانکہ
فرمود صلعم من عرف نفسہ فقد عرف ربہ پیش ببین کہ
نفس عارف است و ہم معروف و عارفیہ از اوصاف
روف ہم و تحقق ایمان بر اعتبار محمدیہ است گفتہ می شود
محمد رسول اللہ صلعم پس اعتبار محمدیہ و احمدیہ از روی ماتعیّنہ
در حد خود و از روی جامعیہ در حد خود برین بنا نیکو است
والبتہ اعتبار محمدیہ فوق اعتبار احمدیہ است از روی تفضیل
چہ اظہر است کہ احمد تفضیل فاعل است و محمد مبالغہ مفعول
بحکم خاصیتہ تفضیل و مبالغہ افضل است از تفضیل باآنکہ
تفضیل در حد خود بافادت معنی محتاج باشد بغیر مثل

پس محدود باشد در حد اضافة بخلاف مبالغه که در حد خود
بافادت معنی محتاج غیر نباشد بعدم اقتضای اضافة پس
محدود نباشد پس فضل مبالغه از تفضیل ظاهر است و هم
کمال مظهریة و مقصودیة معرفتش که از اعتبار محمدیة است و هم
عجز در حصر معرفة کمال از اعتبار احمدیة است و وجود عنصری
با نتزاع تضمنی از روح است بمعرض سلوبا تش پس ای حج روم
بدان که محبوبیة محمدی را اعتبار نیست از ابتدای انتزاعیات عدمی
مخصوصه محمدیة تا غایت انتزاعیات وجودی از ابتدای ربوبیة
تا استغفار مع اعتبار انتهائی حدها و همه داخل محبوبیة است
بفرق نسب اعتبارات و آنکه گفتم و گویم از انکشاف حقیقة
مرتبه سواد اعظم هویدا میشود و از اینجا ست که محبوبیة محمدیة
بر محبوبیة احمدیة و محبوبیة انتزاعیات وجودی بر محبوبیة
انتزاعیات عدمی مخصوصه محمدیة فضلی دارد و در حد اعتبار تنها
و تفصیلات در فرق نسب اعتبارات نامتناهی است
تقید بیان نیز بر دو اگر خواست او تعالی است بوقتی اجالی

از فرق نسب می نویسد اللهم صل وسلم علی محمد النبی نورک و
علی انوارہ کما تحبہ وترضاہ وشفعہ فینا وترحمنا بہ تمتہ موعودہ

بسم اللہ الرحمن الرحیم

حامدا ومصلیا ومسلما قال صلعم اللہ جمیل ویحب الجمال بدانکہ وصف
جمال معمم الاضافۃ است بعدم ذکر تخصیص اضافۃ واجبۃ الی ما بہ
القیام پس متوسع المعنی است باضافۃ سوی قدیم وحادث
متضمن بالموجودات وملزومش متضمن بالمسلوبات نیز واگر نبی بریر
بینم چہ میگوئی پس تفاوت محبۃ بر قدر کیفیۃ جمال است کہ موضح
می شود بتوفیقہ تعالی بدانکہ محبوبیۃ ذات وصفات خود محبت
ذات وصفات خود است آزینجا ست کہ محب نخواہد غیر محبوب را
تا نباشد میان محب ومحبوب مگر محبۃ ازانجا کہ بمقصود کنت کنزا
مخفیا فاحببت ان اعرف فخلقت الخلق نشش گفت ابن
تمیہ نداشتہ شد برای این سند صحیح نہ ضعیف وتبع کردش
زرکشی وعسقلانی لکن معنیش صحیح است کہ مستفاد است
از قولہ تعالی وما خلقت الجن والانس الا لیعبدون ۵

ای لیعرفوا نی کما فسره ابن عباس رضی الله تعالی عنهما بچنین
گفت ملا علی القاری انتهی گفت آنکه ہدایت میکند مرا که
سزاوار نیست که برآورده شود ضما از حدیث نبی صلعم ازانکه
معتبر شده است عدم حصر حدیث نبی صلعم بر عدم حصول روایت
برای بعض بیرون منیکند از احتما از حدیث نبی صلعم و گفت
که عبودیت تبع طلبیه است بصفات ذی ظل بحقیقش خود نبود
پس متضمن باشد معرفت و محبت و غیر ہمارا ہم مشعر انکه ازین خلقت
بر مقتضای محبوبیه خود و محبتیه بخود خود معروفست و بخود نمایی
بدلالت صیغه مجهول به لطافت توسع فاعل و تقید مفعول با ستفاده
توسع معرفت صفاتی بدلالت لغت تخصیص معرفت از علم فالته
سبحانه فی نفسه محمود و بنفسه احمد فمحمد صلعم فی نفسه محمود و بنفسه
احمد محصل الدلالة بربط الفعل بینهما معرفتها و درین مقصود
نظر غائر از محکمات است مبادا که بزیغ نظر از محل معرفت در
متشابهات افتد خلاصه افرینش جز انسان که ماخوذ است از
انس که بعضی گر در مستند مرتبه صحو حسب المحکم شبه ممنوع از

صانع چنانکہ فرمود صلعم خلق اللہ الانسان علی صورتہ نتوانید
وفی المشکوۃ خلق اللہ آدم علی صورتہ بایدو انست کہ این حدیثیز
متفاوت معنی ہستند بلفظ انسان و ادم کہ عارف حقایق دانم
وگفتہ شد کہ رجوع ضمیر در صورتہ بسوی اللہ است و حاصلش
علی صفاتہ است و این حق است و گفتہ شد بسوے
انسان ادم است و حاصلش کما فی علمہ است و این مہمل است
ازانکہ مشبہ و مشبہ بہ واحد است پس محبیہ و محبوبیہ حسب
تفاوت درجات مناشی موجود التزامی متضمنہ مسلوبات
و موجود تضمنی متضمن موجودات لازم حقیقتش باشدش بدانکہ
انسان ماخوذ است ازانس کہ صنعۃ اللہ است براسے
ذات او تعالی پس انسان معیتی است چنانکہ ظل است
از موجودات و جبہ تقضنا دان مومن است پس انسان مرد
افضل است بغلبہ اش در موجودات از غیرش آنجا است
لقد کرمنا بنی ادم بہ نبوت یا ولایت کرامتہ حضرت ادم علی نبینا
و علیہ الصلوۃ والسلام و چنانکہ ظل است از موجودات

واجب التزاماً از مسلوبات واجب تضمناً وان کافر است
پس انسان کافر اضل است بغلبہ ایش در مسلوبات از نعام
از ینجاست اولئک کالانعام بل ہم اضل پس تحصیل معرفت
بہر دو است برای معرفة اللہ تعالیٰ بصفات ثبوتیہ و سلبیہ
بدلالة وجود تضمنی و التزامی چنانکہ واقع شد حجبت ان اعرف
فخلقت الخلق تو سع فاعل و معرفة بصفات ثبوتیہ و سلبیہ
ہم و اختیار کردہ شد لفظ صورت کہ عبارت است از مرتبہ
تشبیہ بنا بر استجماعش مرتبہ تنزیہ را پس صورت انسانیہ تا
عالم مثال منتہی باشد و تسا فقط کیفیة صورت ذی ظل تعابر
کیفیة صورت ظل و از ینجاست لقد کرمنا بنی آدم بہ ثبوت
باولویة کرامة حضرت آدم علی نبینا و علیہ الصلوۃ و السلام
و از ینجاست انا عرضنا الامانة علی السموٰت و الارض و الجبال
فابین ان یحملنہا و اشفقن منہا و حملہا الانسان انہ کان ظلوماً
جہولاً لیعذب اللہ المنافقین و المنافقات و المشرکین و المشرکات
و یتوب اللہ علی المومنین و المومنات و کان اللہ غفوراً رحیماً

بایدد انست امانة بدلالة الف ولام استغراق بر انواع یا عهد ذهنی بر تعین معرفة توحید الله تعالی ومعبودیة اوست تعالی ومحبة معبودیة برای اوست تعالی و آنسان هم بدلالة الف ولام استغراق بر انواع عام است از منافقان ومشرکان ومومنان پس ظلوم وجهول که صفة انسان است نیز حسب تخالف کیفیة انسان متخالف معنی است پس ظلوم وجهول نسبة بمنافقان ومشرکان یعنی آنکه ظلم کفر وشرک بر خود کرده وجاهل از کیفیة شرافت امانتها واهانت عذابهای نسبة بمومنان عاصیان آنکه ظلم بر خود کرده بعصیان وغافل از شرف بجا آوری حق اجابة امانة وعذاب نافرمانی و نسبة بانبیا و اولیا و تابعان سنة انبیا علی نبینا وعلیهم الصلوة والسلام آنکه ظلم بر نفس خود کرده بمشقة مجاهدات در بجاآوری اجابت امانة یا عارف بمرتبة ظلمة رسیده و از جهل کیفیة کنه ذات الله تعالی وحکمة در امانتها مش تفصیل این اجمال استدلال و ایراد در ذکر کیفیة تفسیر کریمه انا عرضنا الامانة الخ یافت م چنانکه نظم شریف لیعذب الله الخ ویتوب الله الخ

مشیر اینهمه بس که در بیان امانة وانسان وظلوم وجهول گفته شد
هم است و از همه بخوای محبة است قل ان کنتم تحبون الله
فاتبعونی یحببکم الله الایه بحکم اصالة رسول در مظهریة محبة تکمیل
مستلزم محبوبیة تتمة و تقدم موجودات بر مسلوبات بس ازینجا
که تاخر یغفر لکم ذنوبکم بر تاخر مسلوبات هم و یحبهم و یحبونه ازینجا
است پس مقصود فاتبعونی اتباع در محبة ذات و صفات
الله تعالی است که لازم کند محبوبیة متبع را و این کریمه
دال است بر افضلیة محمد رسول الله تعالی صلعم و توابعش
صلعم بخصوصیة محبوبیة و مغفرت جمیع ذنوب ش بدلالة
جمع کثرت و معقولیة بی روابط موثره موعوده در اتباعش
صلعم پس ثبوت محبوبیة حضرت صلعم باولویة است ش
چنانکه از لقد کرمنا بنی آدم اولویة کرامة حضرت آدم علی
نبینا وعلیه الصلوة والسلام هم بخلاف دیگر انبیاء
علی نبینا وعلیهم الصلوة والسلام هم که اتباع شان
موعود محبوبیة نیست البته موعود مغفرت است چنان که

در قرآن مجید است لمتعوا انی یغفر لکم من ذنوبکم بربط من تبعیضیه هم
ونیز بدایت است براستجار محبۀ ذات وصفات رسول الله تعالی
صلعم چه اتباع مقتضی محبۀ متبع است بنا بر دلالۀ مقصود خلیتا البته
حصول مرتبه مستجمعه جمال مخصوصۀ حقیقه محمدی صلعم مربوط بنماز
عشاء است وتهجد ووتر مخصوصا تابع اوست ونوافل شبین بیز
بخلاف صلوة مغرب که دران حصول مرتبه مستجمعه انتزاعی از
حقائق ثابته مخصوصه حقیقه عیسوی است علی نبینا وعلیه الصلوة
والسلام ونفل او این تابع اوست پس برکات نماز عشاء بموجب
زیادت ونزول برکات در نماز غیر خودش باشد وغیرش سبب
ترقی وعروج سوی حصول برکاتش واصل درین معامله
ش ای ترقی وعروج هم نماز فجر است بخصوصیه حقیقه
آدمی واین بسوی حصول برکات نماز ظهر واین بخصوصیه حقیقه
ابراهیمی بسوی حصول برکات نماز عصر واین بخصوصیه حقیقه
سوی بسوی حصول برکات نماز مغرب واین بسوی
ل برکات نماز عشاء صلی الله تعالی علی نبینا وعلی اخوانه

من الانبیاء رقیل لرسول اللہ صلعم متی کون مومنا صادقا
قال اذا احببت اللہ فقیل متی احب اللہ قال اذا احببت
رسولہ فقیل متی احب رسولہ قال اذا اتبعت طریقتہ واستعملت
بسنتہ واحببت بحبہ وابغضت ببغضہ ووالیت بولایتہ وعادیت
بعداوتہ ویتفاوت الناس فی الایمان علی قدر تفاوتہم
فی محبتی ویتفاوتون فی الکفر علی قدر تفاوتہم فی بغضی الا
لا ایمان لمن لا محبۃ لہ الا لا ایمان لمن لا محبۃ لہ الحدیث اینجا
حقیقۃ ایمان محبۃ است کہ لازم علم است نہ علم مجرد کہ لازم محبت
نیست مثل تواند شد کہ علم با لعداوت باشد و نیز تواند شد
کہ نہ محبت باشد و نہ عداوت پس شرط در ایمان و کفر محبۃ
و عداوت لازم العلم است نہ علم و جہل مجرد چنانکہ
کہ لا ریب شاہ و روم باچنین اقتدار است و لیکن ہندیان را باو
چہ سروکار ہم لکن استقامۃ ایمان بر صحۃ علم مجرد و تسلیم ذات
و صفاتہ سبحانہ معنا مجازیا و تسہیلا للعوام است و بر صحۃ
محبۃ معنا حقیقیا و تکمیلا للخواص و ربط میان مجاز و حقیقۃ

لزوم علو محبة است آنجا که محبة اصل همه مقاصد است

صد حیله وصول بجاے آرد گنت کنزا الخ ازینجا است

محبة سبب امید و بیم است الایمان بین الخوف والرجاء

ازینجا است آری شعر محبت است که دل را امید آرام

دگر نکیست که آسودگی نخواهد * پس بدانکه محبتی است موجود

التزامی موجودات متضمنه مسلوبات پس مخصوصه محمدیست

صلعم که شائبہ از حقیقة محبه متضمنه موجودات وارد یا غیر

مخصوصه که فارغ ازانست العیاذ بالله تعالی منها و ارایت

من اتخذ الهه هواه از حقیقة این نوعین است و محبتی است

موجود تضمنی بموجودات حسب تفاوت درجات اعتبارات

محمیه متضمنه موجودات شرفنا الله تعالی بها و یحبهم و

یحبونه ازین حقیقة است پس معصومه است که انتفایش

نتواند شد و محفوظه است که نفیش جائز و معونه است

که بیشتر حال عروض انعقادش است پس نزول معصومه

تا محفوظه و نزولش تا معونه و نزولش تا مخصوصه نزولش

تا غیر مخصوصه العیاذ باللہ تعالی منہا و تا آنکہ تواند رسید این
اصول را بر فروعاتش عموماً و اثر تواند یافت و با وصف اتحاد
اماثل بر متکلم بصفتہ جامعہ ثانیہ باشتراک اسمی و وصفی بوجود التزامی
و تضمنی تفرقہ ثانیہ را از بابِ کہ بصفتہ مانعہ بر بنای اصول مذکورہ
تواند شناخت مع پس از تفرقہ تعینات ثانیہ تفرقہ نسبتہ
محجوبیتہ خود عیانست م ان شاء اللہ تعالی اللہم صل و سلم علی محمد
نبی الرحمۃ و علی جمالہ کما تحبہ و ترضاہ و تشفعہ فینا و ترحمنا بہ

ذکر کیفیتہ احاطہ علم آنحضرت کثیر العلم صلی اللہ تعالی علیہ و سلم

بسم اللہ الرحمن الرحیم

نحمد اللہ و نستعینہ و نصلی علی رسولہ محمد و نستشفعہ و علی آلہ و
اصحابہ و اتباعہ اجمعین سخن در احاطہ علم آنحضرت کثیر العلم
صلی اللہ تعالی علیہ وسلم است مر کل حوادث را باید دانست
اگر برای مصنوع اول شہہش از ذات و صفات صانع ضرورئی
نباشد مصنوع مجہول و ممتنع الوجود باشد

که خود دانا ترا بنت از بدایة ما فی صدر و عیانست کلی اوانی تراند
و قال الله تعالی و انزل علیک الکتاب و الحکمة و علمک ما لم تکن تعلم
ترجمه فرو داورد الله تعالی بر تو کتاب که عبارتست از علم احکام
و اخبار و حکمة که عبارت است از رسیدن بحقیقة کار و دانا نید
ترا هر آنچیز را که نبودی که دانیش بزبان حال و مستقبل هم
تواند شد که این تعلیم عام است از حقائق الهیه و امکانیه سوای
معلومات عادیه و غیر عادیه بسبب تحصیل حاصل به نزول کتاب
و حکمة و با امتناع عموم جهل بر اسے عالم و تعذر و رت ثبوت
متقدم در مصنوع اول بنا بر نفی ترتب اثر متاخر از شبه
ذهنیش در غیرش و آین تعلیم در بدو وجود نتواند شد
چه پیشش از ان حکم بالم تکن تعلم بر معدوم باطل است
و بعد وجود مقتضی ترتب آو انی است من حیث الوجود
و احاطه عام بر کل حوادث آوانی تواند شد بنا بر تجدد من
حیث التعلیم پس هر چه مجهول مزعوم شود بدرستیکه معلوم
نیست با تمکن تعلم کیف واقع است میان علم متجدد

برای معلومین متصلین و منفصلین بعد وجود خارج آنحضرت
صلے اللہ تعالی علیہ وسلم ورنہ خطاب مالم تکن تعلم نسبت
بمصنوع اول نتواند شد چہ شبہ وجود خارجی مسلوبات
را ثبوت متقدم نہ از صانع توان یافت کہ مسلوبات در
تقابلش مبنی علیہ نیست و نہ از مصنوع اول کہ اجتماع منافات
تبعہ صفاتش و عدم سعہ و اجتماع ثانویہ با اولیہ از حیثیہ
حصول شبہ وجود خارج مسلوبات از ثبوت متقدم آخر از
اول ست اعنی این ثبوت متقدم بنا بر حصول وجود خارجی
مسلوبات کہ در مصنوع اول یافتہ شود دیگر باشد
از ثبوت متقدم اول کہ در صانع یافتہ شود و این بطلان
نسبت بمصنوع اول در ذکر کیفیت تخلیق نور محمد صلعم از
نور اللہ سبحانہ اوضح است هم در حد مصنوع اول
لازم گردد و نہ از غیرش کہ با اجتماع مذکور دوراست
میان هر دو ست ای مصنوع اول و غیرش هم
دائر شود و اولیہ باطل و اگر این ندای مالم تکن تعلم

نتوانی فہمید رست کہ از متشابہات شماری و تاویلش

بخدای دانای راز سپاری وکان فضل اللہ علیک عظیماً

ترجمہ ہست فضل خدا بر تو بزرگ این تحقق فضل

عظیم در انفصال غیر منقطع بعدم دلالہ بر قطع اعجاز او

صلے اللہ علیہ وسلم در تقابل در ہر وجہ بعموم لفظ و در وجہ

تعلیم بخصوص محل پس دردمندی در حالت تحیر و خوف

باعتقاد احاطہ کل آنی یا اوانی رسید از کسیکہ دلیل

بظہور خود است بسوی مقصود دیش فرمود ہو کثیر العلم فقط

صلعم این چہ قول جمیل جامع و محفوظ است تبارک اللہ

احسن الخالقین باید دانست ہرگاہ اشیاء بوصف جامع

و مانع دانستہ شد محاط علم شد در آنی پس جہل از وزائل شد

ولیکن ہرگاہ علم بمعنے مختص شود قطع تعلق علم از دیگر

لازم گردد بوجہ اختصاص بوجہ دیگر پس تحقیق رسید کثیر العلم

بدلولی الوجہین است در انی و ہم در اوان چہ لفظ کثیر

توسع دارد تا احاطہ کل در آنی و ہم در اوان از انجا کہ

سخن در شان حبیبی است امد الله فی شانه و مدلول مخالف شد تخالف ولیس لی ترجیح این از امحول بعلم النبی کعالی داشته اعتقاد بکثیر العلم که دعوی اظہر از بداہت مانی جہ محاط و محفوظ است اولیس رست قال رسول الله صلی الله علیہ وسلم ان الله قد رفع الدنیا فانا انظر الیہا دالی ما ہو کائن فیہا الی یوم القیامۃ کانما انظر الی کفی ہذہ رواہ الطبرانی پس قد رفع اسے اظہر و باذکر بعد لفظ رفع فانا فنبت الرفع علی الاستمرار الدنیا سے ہے عالم الشہود فانا انظر الیہا استمرار علی اصل المضارع و ما قال صلعم نظرت لیدل علی توقیت زمانا و ما قامۃ علی اصلہا ہو کائن فاسم الفاعل یدل علی الاستمرار علی اصلہ و عمومہ ثم موکد لاستمرار المضارع فیہا الی علی اصل غیر حسن یوم القیامۃ کانما انظر الی کفی ہذہ فالتشبیہ یدل علی تحقیق المشبہ استمرارہ فالحدیث الشریف یدل علی استمرار رویتہ صلعم بکیفیۃ الکائن العام زمانا و تخصصا بوجودہ الشہودی والله تعالے اعلم بالصواب م

وفی المواہب عن ابی ذر لقد ما ترک رسول اللہ صلی اللہ علیہ و
سلم ما یحرک الطائر بجناحیہ فی السماء الا ذکر منہ علما ولا شک
ان اللہ تعالی قد اطلعہ علی ازید من ذلک والقی علیہ علم الاولین والآخرین
الحدیث وفی حدیث عن عبداللہ ابن عمرؓ قال خرج الینا رسول اللہ صلی
اللہ علیہ وسلم وفی یدیہ کتابان فقال اتدرون ما ہذان الکتابان قلنا
لا یا رسول اللہ الا ان تخبرنا فقال الذی فی یدی الیمنی ہذا کتاب
من رب العالمین فیہ اسماء اہل الجنۃ واسماء آبائہم وقبائلہم ثم
اجمل علی آخرہم فلا یزاد فیہم ولا ینقص فیہم ثم قال الذی
فی شمالی ہذا من رب العالمین فیہ اسماء اہل النار واسماء آبائہم
وقبائلہم ثم اجمل فی آخرہم فلا یزاد ولا ینقص فیہم ابدا رواہ
الترمذی وقال الامام النووی فی فتاواہ لا یعلم الغیب
استقلالا الا اللہ تعالی اما الکرامات والمعجزات فحصلت باعلام اللہ
تعالی للانبیاء والاولیاء وما جاء فی الحدیث انی لا اعلم وراء
جداری ولا یعلم فی الغد الا اللہ تعالی فہذا کان قبل حصول العلم
الوسیع وقال فی المواہب انی لا اعلم الحدیث ذکرہ ابن

الجوزی فی کتبہ بغیر اسناد وان صح فالجواب عنہ بان نفی العلم
فی ہذا علی اصل الوضع وہو ان علم الغیب مختص بابہ تعالے
وما وقع منہ علی لسان نبی صح بالالہام والوحی او معنی لا اعلم
درایۃ حدا اری یعنی بالاستقلال اللہم صل وسلم علی محمد نبی الرحمۃ
وعلی جمالہ کما تحبہ وترضاہ وشفعہ فینا وترحمنا بہ

ذکر کیفیۃ تفسیر کریمہ یریدون لیطفئوا نور اللہ بافواہہم الایۃ در اثبات احاطہ حضرت نبی الامی صلعم

بسم اللہ الرحمن الرحیم

نحمدہ ونستعینہ ونصلی علی رسولہ محمد ونستشفعہ وعلی آلہ
واصحابہ واتباعہ اجمعین باید دانست قال اللہ تعالی یریدون

لیطفئوا نور اللہ بافواہہم واللہ متم نورہ ولو کرہ الکافرون ۝
ترجمہ میخواہند یہود تا فرونشانند نور خدا تعالی راکہ رسول
اوست تعالی صلعم بہانہای خود یعنی گفتار اینہا نیز انکار
رسالہ وحال اینست کہ اللہ تعالی کامل کنندہ است نور خود را

یعنی ظهور کمالات پیغمبر بدلالة لفظ مترجمه تعدیه و نقصان و
لازم او بنعش اضافه تحلیل را در فوز و دلالتی میکند حدوث
مغایرت با ضافه میان نور و دارد اگرچه رنجه باشند کافران

هو الذی ارسل رسوله بالهدی و دین الحق لیظهره علی الدین کله
ولو کره المشرکون ۝ ترجمه اوست چنانکه فرستاد پیغمبر خود را
متصف بر صفت هدایت و دین حق تا ظاهر گرداند او را بر همه
ادیان اگرچه رنجه باشند مشرکان × این کریمه هو الذی
ارسل رسوله الخ دعوی مع الدلیل است بر اثبات توحید
خود تعالی و حقیت رسول خود صلعم و شرک مشرکان هر آنکه
هو یعنی اوست واحد انکه فرستاد رسول خود را و بر هر نه خانزع
انعدام رسول لازم بودست و اختیار لفظ رسوله اشارة است
بسوی حقیقت رسالة که عبارت است از مرکزیة تعینی که منشأ
افادت منتزعات خود است بقیام حقیقی و مجازی نسبت
رسول باین نسبت معروفه دلالة میکند بنفس نفیس خود
بر ذات و صفات مرسل بحکم حدوث و حصول نشئه

صنع خود از ذات و صفات مرسل و اتصاف او بصفة بدی
بمعنی حاصل بالمصدر دلاله بر ثبت و اتصاف او بدین حق
ای جنس دین حق که عبارت است از ایمانیات و عملیات
دلاله میکند بر آن فاعلش اتصاف هم بر جهت رسول که از عوارض
متضمنه بالموجودات اوست و ملتزمه مخصوصه او و اتصاف او
بمعنی لیظهره علی الدین کله دلاله میکند بر مظهریة جنس دین حق
ش بی اضافه سوم متضمنه بالموجودات و باطل ملتزمه غیر مخصوصه او
متضمنه بالمسلوبات و ثابت شد از لفظ متم نوره و لیظهره علی الدین
کله مظهریة تامه و احاطه کلی در او ان منتزعات تضمنی و التزامی او صلعم
بقیام حقیقی و مجازی و نتوانند نفی وجود بدیهی را اگرچه اقرار نکنند
وندانند که ابطال او ابطال است از آنچه قبول کرده اند از وجود
توحید که آنچه در تصدیق این مظهر تام مصدق تواند شد و در انکار
آن ان همه منکر مقتضای کریمه رسول مصدق لما معکم بس جن ان
مومن باشند بآنچه میگویند والله تعالی اعلم و الیه المرجع اللهم
سلم علی محمد نبی الرحمة و علی جمیع آله کما تحبه و ترضاه و

اتحاد من وجه و تغایر من وجه
ایمان و عمل و تقلید و تلفیق با دیگر مطالب

بسم اللہ الرحمن الرحیم

و نستعینه و نصلی علی رسوله محمد و نستشفعه و علی آله و
واتباعه اجمعین باید دانست اصلی که مذکور میشود مفید دلیل
مطالب ست اصل در عطفی که تفسیر از عوارض معطوف
شد مع مقصودیت معطوف علیه و معطوف در مقصود احد استلزام
وصفی معطوف علیه و معطوف فی نفسهما مقصودیت مع تخصیص
باطل شد در اعطاف دیگر سبیل جواز تردید فارق باشد
تفسیر ذات و اسطه عطف حذف کرده شود بنا بر دلالة اتحاد
آنکه در جاء عمرو ابو حفص و این بدل نیست زیرا که در ابدال بدل
مقصود است نه مبدل منه فقط نه در تفسیر عوارض بنا بر ضرورت
تغایر ذاتی در معطوف علیه معطوف زیرا که عطف در متغایرین
چنانکه ضرب زید و ربه آخر قول و درین تجویز -

تردید صحیح نباشد مطلب بر بنای این اصل در امنوا وعملوا
لصالحات عطف تفسیر از عوارض است والا مغایرت عطف
مانع اتحاد مطلق صلاح عمل است مطلب و همچنین در اطیعوا الله
مراد از اطاعة امر است واطیعوا الرسول واولی الامر منکم که مراد
از اطاعت عمل است که اتحادے دارد از امر با مغایرت
من وجه عدالة خاصه عطف تفسیر ومن یطع الرسول فقد اطاع الله
مؤید اوست فهذا حق ش ای اتحاد اطاعه م و مطلب
اتحاد در وجه تردید است وهذا باطل ش ای عدم اتحاد طاعة
م پس فرضیه نفس تقلید مطلقا ظاهرا و باطنا در اعتبارات
فرض و واجب و سنت و مستحب همچنان ش ای همچو آن
اعتبارات پس تقلید فرض فرض باشد و تقلید واجب واجب
وقس علی هذا م ظاهر و دائر است تا ادنی الامر و تقطع تقلید و
اتحاد منزمن ان قرب نظری الی الله تعالی که در ضمن واست
نتوانند شد و این دلیلی ست قوی بر صحة تقلید و اتحاد پس منکر ش هیچ
در عمل و قرب است وقال الله تعالی یا ایها الذین امنوا اتقوا الله

ابتغوا الیه الوسیله وجاهدوا فی سبیله لعلکم تفلحون ترجمہ
ایکہ گرویدند بترسید از خدای عزوجل و بپسندیدگی
ارکنید سوی اللہ تعالی وسیله و بکوشید در راه تقرب او تعالی
است که فلاح یابید ای فلاح علمی و عملی که موجب ثواب
ثابت شود یا بر ثواب آخرت + باید دانست لعل بر ممکنات است
الہ صفة اختیاری عباد در غلبه وجود فلاح واز روی شفقة
عمته نه عجز و معنی قد مفید تقلیل است وان درینجا باطل
است که لعل بر فعل نمی آید نه قد بر اسم پس لعل معنی قد
تواند شد و باید دانست کوشش در حصول هر مقصود
موقوف بر معرفة است و معرفة کوشش در حصول تقرب
حق موقوف معرفة محمد رسول الله تعالی است صلعم
و تقدیم تصدیق ذات واجب تعالی شانه بغرض بالذات
پس اقرار نیز در مرتبه اختلاف چنانکه در ذکر کیفیة العلم
فته مذکور شد پس بضرورتش شرف ای تصدیق ذات
تعالی ثم تصدیق و اقرار بذات محمد رسول الله تعالی

صلعم در وجہ ابتغار وسیلہ است دلالۃ الی ذاتہ وصفاتہ
و اوامرہ ونواہیہ تعالیٰ شانہ بذاتہ وعوارضہ صلعم ازینجا است
کہ ذکر محمد صلعم رسول اللہ تعالیٰ مفید تصدیق و اقرار لا الہ الا اللہ
است چنانکہ بعد امر ابتغار وسیلہ امر مجاہدہ بعطف تفسیری
بر اتقوا اللہ است توقف مجاہدہ بر ابتغار وسیلہ و توقف
ابتغار وسیلہ بر تقوی و توقف تقوی بر ایمان فلو کان
کالقطرۃ من البحر روح وریحان علی قدرہ و تخمین تصدیق
و اقرار بذات شیخ بصفۃ ولایت در وجہ ابتغار وسیلہ است
دلالۃ الی اللہ تعالیٰ و رسولہ تعالیٰ صلعم بذاتہ و عوارضہ شرفہ
اللہ تعالیٰ شرفا و شرفنا بہ ازینجا است کہ ذکر شیخ در تبع
ذکر محمد رسول اللہ تعالیٰ مفید تصدیق و اقرار لا الہ الا اللہ است
محمد رسول اللہ و آنچہ اختلاف در معنی ابتغار وسیلہ است
غایۃ البحث تصدیق و اقرار بذات محمد رسول اللہ تعالیٰ نیز
بالذات در سببیت است زیرا کہ موضوع عوارض ظاہرہ
و باطنہ مقصودہ ہمان ست پس شیخ وقت نیز در تعینش قال اللہ

تعالی اطیعوا اللہ واطیعوا الرسول و اولی الامر منکم بطلب تفسیر
ازینجا است کہ درآمدن در سلسلہ از سلاسل موصلہ کہ انہا بہ منبع
اصلی رحمت رحمۃ للعالمین صلعم ہستند بوسیلہ صاحبش فرض
لاسبب۔ تفسیر آیہ کریمہ قد انزل اللہ الیکم ذکرا رسولا
یتلو علیکم آیات اللہ مبینات لیخرج الذین امنوا وعملوا الصالحات
من الظلمات الی النور۔ در تائید معنی وسیلہ با دیگر مطالب آنکہ
در تاویل ذکرا رسولا اختلافست سخن بی تاویل میگویم غالبا
مقبول سلیم القلب شود ترجمہ بتحقیق آورد اللہ تعالیٰ
سوی شما ذکر یعنی رسول ذکر انست کہ میرساند بمذکور بمانا دال
است بمدلول بدلالت عقلی ولفظی و رسول بدل آن کہ
دلیل است بدلالۃ عقلی از نفس نفیس خود بر مراتب مثبتہ
الالوہیتہ واوامر و مراتب منفیۃ الالوہیتہ ونواہی بمظہریۃ
خود از موجودات بوجود تضمنی واز مسلوبات بوجود التزامی
وانتزاعی چنانکہ ظاہر میکند بر شما دلائل از صنائع بر معرفۃ
صانع کہ ظاہر تر گردہ شدہ اند واظہر ہمہ نور رسول است

صلعم یا میخواند بر شما آیات که از کلام الله تعالی است که جدا
کرده شده اند بشرف خود از غیر خود بدلائل کلامی توحید
ذات و صفات الله تعالی و اوامر و نواهی یعنی می آرد دلالة
لفظی بر آن از کلام الهی برای افهام تا مش تعلیل آورد
یا ظاهر میکند یا میخواندم که بر آرد الله تعالی یا رسول او
تعالی صلعم آنانرا که گرویدند بایمانیات و کردند کارهای نیک
یعنی احکام امر و نهی موافق قول و فعل رسول صلعم از تاریکیها
که عبارتست از متعلقات مسلوبات از عبث و صغیره و کبیره
و کفر و عذاب برزخ و دوزخ و شدائد مواقف بطرف
روشنی که عبارت است از متعلقات موجودات از ایمان
بتوحید ذات و صفات و بانچه ایمان واجب و فرض و واجب
و سنت و مستحب و نعماء برزخ و جنت و طمانیت مواقف
باید دانست دلالة بر ماهیت مقصود بذکر رسول است بنا بر
منظریه نه بذکر لفظی بی تقدم علم ماهیت مقصود از ینجاست
که دلالة بذکر رسول اقدم و اوصل و افضل و امون است

از دلالة بذکر لفظی وعملی که محتاج رسول است پس رجوع ضمیر
لیخرج بسوی لفظ مبارک اللہ در تعلیل انزل انسب است
واللہ تعالی اعلم وولی التوفیق اللهم صل وسلم علی محمد نبی الرحمة
وعلی انواره کما تحبه وترضاه وشفعه فینا وترحمنا به تفسیر کریمه
وقل جاء الحق وزهق الباطل ان الباطل کان زهوقا ه وننزل
من القران ما هو شفاء ورحمة للمومنین ولا یزید الظالمین الا خسارا
ه در تائید معنی وسیله با دیگر مطالب ترجمه وتفسیر ما آمد حق
که مراد است از ظهور حق عموما وجیب المقام محمد رسول اللہ تعالی
است صلعم خصوصا که دین حق را ذات وصفات موجود
متضمنه موجودات وموجوده التزامی مخصوصه محمدی صلعم
متضمنه سلوبات خوش صورتی است ع من صفه نور لهید
من ذاته عین الحکم ه تبارک اللہ احسن الخالقین والحمد للہ رب العالمین
وازینجا است که کلمه طیبه را با نکشاف این حقیقت تامه محمدی
صلعم در مرتبه حق الیقین کلمة الحق نامند وهرگاه عوارض
حادثه بنا بر قیام حقیقی ومجازی خود محتاج ماهیته

حادثہ بالضرورت باشد فلیف الاحتراز عن المعنی و آمو ید آنمعنی
کریمۂ و آمنوا بما نزل علی محمد و ہو الحق من ربہم الایہ است ترجمہ
وگرویدند بانچہ فرو آوردہ شد بر محمد صلعم یعنی قران مجید و
حال آنست کہ او صلعم حق است در ذات و صفات خودش
صلعم از پروردگار ایشان بانتزاع تضمنی بدلیل آنکہ اگر جملہ
وہو الحق من ربہم حالاً صفۃ محمد صلعم نگفتہ شود رجوع میکند
بما نزل و حال آنکہ حقیت قران مجید محتاج تقدم حقیۃ محمد
رسول اللہ تعالی صلعم است و ہمچنین کریمہ ان الذین اتبعوا
الحق الآیہ ترجمہ بتحقیق آنانکہ پیروی کردند حق را یعنی محمد صلعم را
بدلالۃ مفعولیتہ بہ الحق و حذف مفعول ثانی تابع کہ از عوارض او است
صلعم بدلالۃ اقتضای فعل و الا مفعولیتہ بہ خلاف مذکورش
خلاف مذکور رای عدم مفعولیتہ بہ الحق و عدم حذف مفعول ثانی
و اختیار الحق بمعنی غیر مذکورم غیر صحیح است بانکہ متبع نشود
مگر ماہیتہ در عوارض ش نہ ماہیتہ بر ماہیتہ نہ عرض بر
عرض پس در اختیار غیر مذکور لزوم عرض بر عرض است

باقتضاے فعل مفعول ثانی را وآن باطل است یا ماہیۃ
مجرد از عرض است پس ماہیۃ متبع نشود در حکم ماہیۃ مگر بعوارض
م ونیز سر انجام امر بفعل موقوف اتباع رسول است ش
پس اتباع امر کتاب بی اتباع فعل رسول صلعم صورت نه بندد
م غور سخن لازم لبیب است + وگم شد باطل که مراد است از سلوک بات
موجوده التزامی غیر مخصوصه محمدی صلعم واین اجمال در حقیقة
حق وباطل متوسع لتفصیل است فادرک ماذاندرک تحقیق
باطل گم شونده است + زهوق تعبیر است از مغلوبیت باطل
باعتبار وجود غالب حق نه زهوق مطلق که خلاف بداہتہ
م مقصود من وجه در معرفة امتیاز خود شش موجودات است
ش مقصود من وجه در معرفة امتیاز موجودات باین است
معرفة امتیاز بالضد است م وفرو می آریم ای اثبات
میکنیم ش کما قال سبحانه انزلنا الحدید فیه باس شدید
الآیه ای بوجود آوردیم آهن را م بدلائل از قرآن مجید ہستی
بمکه شفا و رحمة است برای مومنان + شفا و رحمة بمعنی

صفة است یا مبالغه یعنی حقیت بمان حق و معرفتش ذات او
صفات او که شفا است در دنیا از اسقام سلوبات و رحمت
است در آخرت برای ترقی درجات و نجات از درکات مشاهده
جمال ذات و صفات بنا بر دلالة بر موجودات قدیمه است ازینجا
که فرمود صلعم من رآنی فقد رأی الحق و بدانکه لفظ الحق قاعدهٔ
نحو مفعول به است نه تمیز بدلالة الف و لام تعریف و با لهم ش
تنبیه پس ندانسته شد که تخصیص رویت فی المنام بحیثیت صم و
ازینجا است که عرضداشت حضرت صدیق اکبر رضی الله تعالی
عنه حبب الی من الدنیا ثلث النظر الی وجه رسول الله صلعم
و ملاحظه اعمال برای تعمیل و جزا و نجاتیه و شفاعة و نیز استفاده
شفاء و رحمة در مقابله مرض و معصیه و صعوبه تلمیحا بواسطه لفظ شفاء
عام المقصود تواند شد چنانکه مسلم البدایت است نه بدلالة ازان
درین محل صراحتا که ربطی از نظم ما سبق ندارد و نیز تواند شد که مقصود
از ما موصوله آیات شفاء و رحمة است زیراکه نازل نشود از قرآن
مگر قرآن بمغایرت من وجه نه غیر مطلق نه عین مطلق و ازینجا

عموم استغفار و رحمه بر هر مراد تواند شد ع فکر هر کس بقدر همت اوست
و نمی افزاید قرآن مجید از صد بر دن و ندگان را مگر خسارت هذ بنابر
مفهوم تفضیل بر کثیر او زیادت خسارت بر محرومی از استغفار و رحمة
زیان
بعقاب و عذاب و محصر و محقق و موکد است علی تفاوت الدرجات
العیاذ بالله تعالی منه باید دانست که لفظ ظالمین میخواهد استغفار
و رحمة را بر مراد اول محالانه بر ثانی و لفظ خساراً نیز چه خسارت
مخصوص در انکار همین مراد اول است و درینجا لطیفه بر مراد ثانی نسبت
خلاف مراد اول بخیریت استغفار و رحمة ثابته است بحکمة
خدای حکیم و علیم و نیز هر کس را که حصول استغفار و رحمة بر مراد
اول از قرآن مجید نباشد و نه بر مراد ثانی ظالم است نعوذ بالله
تعالی من امراض القلب اللهم صل و سلم علی محمد نبی الرحمة و علی
آله و اولاده کما تحبه و ترضاه و شفعه فینا و ترحمنا به ترین حکایتی است
آشنائی با کسی جنونی میداشت گاهی که مرضش میگرفت حلقه انگشتر
نشانی از وی داشته بود دید بر بر می نهاد و بامحال استغفار می یافت و ای
وی می از استغفار و رحمت بنظر بی محبتی که مبدء همه اظلام و علة

زیادت خسارت است ایرای چه توان گفت **شعر**

هرچه هست از قامت ناساز بی اندام ماست

ورنه تشریف تو بر بالای کس کوتاه نیست

لا حول و لا قوة الا بالله العلی العظیم اللهم صل وسلم علی محمد نبی اکرم
وعلی حماله کما تحبه و ترضاه و تشفعه فینا و ترحمنا به باید دانست
یافتن صحبت نبی وقت فرض است و صحبت عبارتست از تاثر
و اگر نیافت ابتلای ضروری شریعت نتواند شد اگرچه عارف
توحید پروردگار عالم باشد همانا که در جاهلیه است پس دریافتن صحبت آنکه یافتش برای انتفاع منافع صحبت پیغمبر لقوله علیه
الصلوة والسلام من لم یدرک امام زمانه فقد مات کمیتة جاهلیة
و قوله صلعم الشیخ فی قومه کالنبی فی امته و مؤید این است علما
امتی کانبیاء بنی اسرائیل + تشبیه شیخ قوم به نبی امته در مرکزیه
تعین است که منشا افادت منتزعات خود است با انتزاع تضمنی
یا التزامی بقیام حقیقی یا مجازی و همین است معنی امام از ینجا است
تقلید مقلد بمقلد عنه فکیف الفراغ بینهما و از ینجا است قوله صلعم

من تاسیخ ایشیخه الشیطان برای نشار افادت نشر عاش
و باید دانست تقلید در لغت قلاده بگردن انداختن است و در اصطلاح
نزد ما تبری پس لازم قرار است در دائره تبع صاحب مرکز که ماخذ تقلید
است پس تقلید حسن حسن است و تقلید قبیح قبیح و تعین بهم در آورد
دو چیز است و در اصطلاح مخالطت ملت و مذهب پس لازم خروج از
دائره تبع صاحب مرکز است پس تعین مستقل تقلید محکوم بر تعاون
تعین مرکز حق برآن متعلق تقلید مقید یعنی دیگر از آن که متعلق محکوم
است و هر دو مقصود قرار شد هم است و اگر رجوع کند با صل
ابطلان تقلید لازم تعارض احکام باطل شد یافتن صحبه و ساقط شد
اتباع تنها هوای نفس را در پرده شریعت تابع است نه شریعت
را قال الله تعالی و من یشاقق الرسول بعد ما تبین له الهدی
و یتبع غیر سبیل المؤمنین نوله ما تولی و نصله جهنم و ساءت مصیرا
ترجمه فرمود خدا تعالی و هر که مخالفت کند رسول را صلعم پس
از آنکه ظاهر شد برای او هدایت و پیروی کند غیر راهی را از راههای
مومنین بگردانیم او را بآنچیز که دوست داشت آنرا و رسانیم

او راید و زخ که جای بد است + باید دانست الف ولام تعریف
یا عهد ذهنی بر لفظ رسول است بنا بر خصوص محل و بمقتضای
صحت عموم واقع از روی عموم لفظ الف ولام استغراق هم تواند
با شمول خصوص و بر مومنین الف ولام تعریف یا عهد ذهنی است
یا اعجاز پیشین گوئی که بر مذهب چهار مفید تعیین باشارت مرتبه اقل
جمع کثرت تا چهار که در شهادت بر نفس خود و بر غیر خود و در جماعه
و در قول عوام محتاط و معتبر است ش باید دانست گفتند که
جمع قلت و جمع کثرت در جانب کثرت متفاوت است نه در
جانب قلت پس مرتبه اقل جمع که سه است در هر دو معتبر است
انتهی و تواند شد که مرتبه اقل جمع کثرت چهار باشد چنانکه در جانب
کثرت متفاوت است در جانب قلت نیز بنظر کنی بر قول آیه
اربع شهادات بالله الآیه و فاستشهدوا علیهن اربعة منکم الآیه
و بر قول فقهاء بعض قرار جماعه در نماز یک امام و دو مقتدی
گفتند و بعض یک امام و سه مقتدی پس قول اول بر بنای
مرتبه اقل جمع قلت است و ثانی بر بنای مرتبه اقل جمع کثرت

که در نماز جمعه محتاط و معتبر است و بر قول عوام که میگویند که نحنه
چنانکه کس نگویند م انطباق نپذیرفته نه الف ولام استغراق بنابر
آنکه صحة عموم واقع مستلزم مشاقة است و منافی تعیین و تعدد
ما تبین له الهدی شرط صحة مشاقة وتلفیق است ش ای فی متبین
هدایت مشاقة وتلفیق صورت نه بندد م ولفظ شاق الرسول
دال است بر مخالفت مرکز اصلی و تتبع غیر سبیل المومنین عطف تفسیر
باتحاد فی العوارض از مشاقة است مع مغایرة من وجه بتعیین مرکز
تابع مغایر هم گر من وجه ماخذ تلفیق که مستفاد است بدلالة اقتضای
جنسیة سبیل بمقابله جمع ش باضافة سبیل بسوی مومنین م مراد از
راجح آنکه واحد بمقابله واحد از مرتبه اقل جمع کثرت تا چهار انطباق
پذیرد که مقتضای الف ولام تعریف یا عهد ذهنی در تحصیل بنابر
ارتفاع لزوم مشاقة است ورنه ش ای اگر نباشد عطف تفسیر
از مشاقة باتحاد فی العوارض مع مغایرت من وجه
متعین مرکز تابع مغایر هم گر من وجه م بمغایرت
من کل الوجوه بجواز تردید مفهوم شرط متعارض حکم جزا

متخالف مسلم است و ملتی دیگر ثابت و آیا تحاد من کل الوجوه که شقاق است بدلالة سبیل بمعنی مراد مفید نتیجه اجماع و باضافتش با غیر نیز اندراجش بمشاقه بارسول عطف مہمل است و متحد من بعض الوجه مش ای غیر مجمع علیه بمجو مسائل خلافی ہم باطل و بمشاقه شامل و خیابانیت مش که مسائل خلافی باطل و بمشاقه شامل گردد ہم بخلاف مغایرت من وجه تعین آنکه مقصود و صحیح عطف و متحد من بعض الوجه است باید دانست مخالطت اتباع مراکز اصلیه مشاقه آرد و مراکز تابع متحد المنشا رش عطف است بر مراکز اصلیه ہم تعنیق مش آردم و ہمانا مخالطت در مرکز واحد نتواند شد مگر در مرکزین پس مستلزم مخالفت یک بدیگر است بلزوم خروج غیر متعارض از مرکز نه مش ای نه مستلزم موافقت ہم موافقت یک بدیگر باتباع دخول متعارض در ہر مرکز پس مخالطت باتباع مراکز خروج لازم است و مخالفت باتباع مراکز خروج ملتزم مش تفاوت لازم و ملتزم بجد است و بس ہم بین از بن کریمه قبح مشاقه بارسول و اتباع

غیر سبیل المومنین با بشارت تحقق جزا بشرط و حسن بود

بارسول و اتباع سبیل المومنین در خلاف شرط و جزا ثابت است

و از انجا که برائے صحت اضافت در منکر تخصیص لابد منه که ناشے

زمین اضافت است چنانکه بر روش [بمراد سیار] تا استقامه معنی ضرور است

مش چه اضافت در منکرات غیر مخصصه مهمل المعنی است هم از

اشارت تخصیصی کلی باضافت بین سبیل المومنین منتج افراد است

حنفیه و مغایرت مراکز تابعه مش سلف هم موصله مش خلف

بسلف هم مومنین یعنی مذاہب اربعه مرتبه اقل جمع کثرت که

معبر بسواد اعظم است مش سواد اعظم عبارت است از وجود

با وجود حضرت محمد رسول الله تعالی صلعم چنانکه در ذکر حاضری

دردمندے آستان رحمت نشان حضرت حبیب الله معین الدین حسن

مش اجمیری رحمة الله تعالی علیه گذشت ای محمدیه درین چهار

است یعنی مذہب حنفی و مالکی و شافعی و حنبلی رضوان الله

تعالی علیهم اجمعین و فضیلت این چهار مذہب و سلاسل متضمنه

آنها و فضل صاحب مذہب و سلسله و کیفیت اجماع بر حقیقة

اینهمه در قرون که باطل نتواند شد بل منکرش خود باطل است
بر ماهر کتب اہل سنت وجماعة مخفی نخواہد بود هم وسلاسل پیران
طریقت رضوان الله تعالی علیهم در احتیاج مرکز اصلی واتباع
یکی از ینها بر اقتضای خلاف شرط واضح است کما هو المشهور سلفا
باجماعهم تقصد تقیا لما بین ایدیهم ش درین عبارت مختصر از کما هو
تا ایدیهم بحثی طویل بدعوی متضمن دلالة بر اثبات مقصود است
به بنید تا جها بنیدم پس ردّش بر او گردانیده شود تا آنکه
مفهوم جمله مهمل گردد و حال آنست که مهمل نتواند شد و نیز فرمود
سبحانه ومن یبتغ غیر الاسلام دینا فلن یقبل منه ح وهو فی الآخرة
من الخاسرین ترجمه وهر که اختیار کند به پسندیدگی غیر اسلام را
از روی دین پس هرگز قبول نکرده شود آن دین از وی و آن
در آخرت از خاسران است ه معنی خسارت بمقابله نفع است
باید دانست که اسلام دین محمدیست صلعم چنانکه در سوره حج است
هو سمٰکم المسلمین ه پس غیر اسلام غیر دین اہل سنت وجماعه محمدی است
بدلیل آنکه بعد اقرار شهادتین دلیلی بر تخصیص وتحقیق اسلام

ماورای دلائل نصی اجماع است پس اجماع بر تعیین دین اسلام
جز در همین چهار فرقه حنفی و مالکی و شافعی و حنبلی و سلاسل
متضمنه اینها از یک بدیگری بتصدیق ما بین ایدیهم یافته نشود
و اجماع از دلائل قطعیه است کما هو المقرر پس که خلاف اجماع شد
از تخصیص و تحقیق قطعی اسلام مجمع علیه بیرون شد بخلاف
فرق دیگر که اجماع بر کفر هر فرقه بتکذیب ما بین ایدیهم از
یک بدیگر است پس تخصیص و تحقیق دین اسلام نباشد
اگر در همین چهار و سلاسل متضمنه اینها و بنا بر استدراک سبیل المومنین
فرموده تعالی شانه فاسئلوا اهل الذکر ان کنتم لا تعلمون
ترجمه پرسید از اهل ذکر اگر هستید که نمیدانید + باید دانست که مراد از
که مذکور میرساند همانا دال است بر مدلول پس اهل ذکر آنند
که میدارند دلائل عقلی موافق دلائل قولی و فعلی و حالی
بر مدلول ولیکن بهترین دلائل دلالة حالیست که خاصه
خاصان است پس فعلی پس قولی پس تقدیم جهل بر علم ممکن
از احتیاج اهل ذکر چاره نباشد پس تقلید امری بدیهی

از عادت خلق است کہ انکار رش نتواند شد زین پس باید دانست
اگر تنازعی شود در امری از اولو الامر بہتر آنست کہ بگردانند آن را
بسوی خدای عز و جل و رسول مقبول او تعالی صلعم تا حکم
فرماید لقولہ تعالی فان تنازعتم فی شیء فردوہ الی اللہ والرسول
ان کنتم تؤمنون باللہ والیوم الآخر ط ذلک خیر و احسن تاویلا ؀
باید دانست تنازعی کہ با غیر اولی الامر است متصل در ضمن اطیعوا
اللہ و اطیعوا الرسول و اولی الامر منکم است پس این تنازع
با اولی الامر است نہ با غیر و تنازع با رسول صلعم نتواند شد
از انکہ آمر و ناہی ہست اصلا و ہم ردوہ الی الرسول مانع
تنازع بر رسول است صلعم و لفظ رسول بمعنی صریح است
بامکان دعوی رسول پس تاویل روا نباشد و تنازع نشود
مگر در انچہ نیافتہ شود در کتاب و سنت صراحتا در متنازع
و متنازع فیہ مرجوع الیہ نتواند شد و ازین ہم نا استدلال
است بہ تحقیق معنی این آیہ و ازین آیہ دلیلی بر بقای
حیات و شعور بل جملہ صفات ذاتیہ رسول اللہ تعالی صلعم

بعالم برزخ کما قال صلعم علمی بعد وفاتی کعلمی فی حیاتی + وبرین
قیاس جملہ صفات ذاتیہ ودوام رجوع بآنحضرت صلعم در امور
متنازعہ وغیر متنازعہ ووجوب عمل موافق حکم عالم برزخ نیز ثابت
ورنہ ردوہ الی الرسول وذلک خیر واحسن تاویلا لامعنی لہ است
وبرانکہ اطاعۃ اولی الامر در حکم خدائی عزوجل ورسول مقبول او تعالیٰ
صلعم نہ در غیر آن چنانکہ توقف حضرت زید ابن ثابت در اجتماع قرآن
مجید بامر حضرت صدیق اکبر وفاروق اعظم رضی اللہ تعالیٰ عنہم تا آنکہ
کشادہ اللہ تعالیٰ سینہ او را بانکہ کشادہ سینہ صدیق اکبر وفاروق اعظم
بآن یعنی ضرورت اجتماع قرآن مجید المذکور فی المشکوٰۃ والبتہ تنازع
وردمعاملہ را ہر کس سزد تا تواند پرہیزد وبہ کہ سزد فائدہ رد بر اہل
اوست نہ برای غیر تا برسد از خداوند ذوالجلال الاکرام کہ فرمودہ فکیف
اذا جئنا من کل امۃ بشہید وجئنا بک علی ہولاء شہیدا ہ ترجمہ
چہ حال باشد وقتی کہ خواہیم آورد ترا برین گروہ گواہ تر از ہنگام
پس ازان نیست گواہی خواہد داد برای ہمہ کہ تشہید خود شیم
صلعم المعیاذ باللہ تعالیٰ اللہم صل وسلم علی محمد نبی الرحمۃ علیہ

حالہ کما تحبہ و ترضاہ و تشفعہ فینا و ترحمنا بہ

ذکر کیفیت وجود اول و ظہور آخر آن حضرت صلعم

فصل بعض انبیاء بر بعض با دیگر مطالب

بسم اللہ الرحمن الرحیم

نحمد اللہ و نستعینہ و نصلی علی رسولہ محمد و نستشفعہ و علی آلہ و
اصحابہ و اتباعہ اجمعین باید دانست چون آفرینش بمقصود معرفت
خواستند بمقتضائے حصول شئے از وجود خارجی تعینات خمسہ مبارکہ
یعنی مرتبہ ذات مستجمع جمیع اعتبارات است اولا و صفات حقیقیہ کہ
تحد ذات بر آنست و انتزاع و صحت تخصیص فعل از آن ثانیا و
شانیہ کہ تحد ذات بران منیت و تقدم و تاخر وجود از حقیقیہ یان
پس در استقرار خود در برابر حقیقیہ است ثالثا و تنزیہ کہ منتزع است
از منزہات ذات و صفات وصفا للموجود لا احتیاجا للوجود پس
در استقرار خود در برابر ذات است با ستجماع رابعا و فعلیہ کہ
منتزع است از حقیقیہ احتیاجا للوجود پس در استقرار برابر شود
با حقیقیہ و شانیہ و ذات و موثر عالم اثر خامسا ہمہ با عتبار ذات

بہ ذات وجود ہر متعین جامع ومانع ضروری ست جامع
بنابر اتصاف عام ومانع بنابر تعین خاص کہ ہر متعین را از ہر جمیع
ومنع چارہ نیست بنابر احتیاج قیام نسبوی ذات واستجماع ذات بہر را
ہم ظاہر شد وبحکم آنکہ ظہور تعینات وجودی علمی را بطرف حدیث
تقدم متعلق بصفتہ فعلیہ کہ تعین آخر است بنابر تاثیر ضروریست تعین اخر
ظاہر اول شود وتعین اول ظاہر آخر ضرورتا للترتیب فی الموجود الاحتیاج
فی الظہور پس مرتبہ صفتہ فعلیہ را کہ منشا تعین حضرت آدم عم است ظہور
اول بہمین واسطہ شد وہمچنین مرتبہ صفات حقیقیہ را کہ منشا تعین حضرت
ابراہیم عم است ظہور ثانی بہمین واسطہ شد وہمچنین مرتبہ شانیہ را کہ منشا
تعین حضرت موسیٰ عم است ظہور ثالث بہمین واسطہ شد در برابر صفات
حقیقیہ وہمچنین مرتبہ تنزیہ را کہ منشا تعین حضرت عیسیٰ عم است
ظہور رابع بہمین واسطہ شد در برابر ذات وہمچنین مرتبہ ذات را
کہ منشا تعین حضرت سید الانبیاء محمد رسول اللہ تعالیٰ صلعم است
ظہور خامس بہمین واسطہ شد پس عبدیت تامہ مراد را است صلی اللہ
تعالیٰ علیہ وعلی اخوانہ من الانبیاء وآلہ وصحابہ واتباعہ اجمعین

وختم شد ترتیب تنبه وجود اکه مستلزم ختم ترتیب است زمانا ظهوراً
و مرتبه ذات متجزی متعدد نیست پس من بعد تجویز رسول دیگر
ازین مرکز نتواند شد و نه از مرکز غیرش که خلاف ترتیب در ظهور تعینات
صفات بر بنا مذکور واقع شود از آنجا که تعین حضرت عیسی عم
باستجماع انتزاعی در برابر تعین آنحضرت صلعم است خود را عبد او
فرموده و خطاب نبوت اشارت باستجماع مذکور است و هر چند در
ظهور حادث در فضیلت همگر بر حکم فضیلت همگر تعین وجودی است
بنا بر فضیلت همگر حقایق منشا تعین پس در معرفت فضیلت حقایق
در ثابته نظر کنی باستقلال و انتزاع پس در مستعدش نظر کنی
هم تجدد ذات بر آن و عدم تجدد بر آن و در منتزعه اش نظر کنی
هم باستقرارش در تساوی متساوی به فی لا استقرار پس در
تحیر که در فضل بهمگر حضرت موسی عم و حضرت عیسی عم است
مرتفع تواند شد و دلالت برین فرق از بداهت در ظهوریت و در فضیلت
بعض از بداهت ترتیب در وجود پس بآنکه بنحو گفته شد از حقایق
از حیثیت تعین جود و ظهوریت لیکن آنچه از حیثیت علت ظهوریت تعین فعل

حقیقۃ ظہور است ازانکہ ظہور اثر فعل است و تعین صفات حقیقیہ حقیقۃ
ذات است ازانکہ صحت و تخصیص فعل از ذات است و تعین شانیہ حقیقۃ
ظہور است ازانکہ موجب ظہور حب معرفۃ خود است و تعین ذات حقیقۃ ظہور است
باستجماع اینہمہ کہ مذکور شد پس تعینات فعلی و صفات حقیقیہ و شانیہ
ہمہ حقیقۃ محمد است صلعم بوجہ مخصوص پس جائز است ہمچنین گفتن صلعم الخ
ش ای جائز است گفتن آنکہ حقیقۃ آدمی و حقیقۃ ابراہیمی و حقیقۃ
موسوی حقیقۃ محمد است صلعم و حقیقۃ محمدیہ حقیقۃ آدم و ابراہیم و موسی
است علی نبینا و علیہم الصلوۃ والسلام م و نیز باید دانست کہ اختلاف
در انکشاف حقائق انبیاء اولوالعزم صلی اللہ تعالی علی نبینا و علی
اخوانہ من الانبیاء و آلہم و اصحابہم و اتباعہم اجمعین حسب حکمۃ الٰہی
جل شانہ تواند شد نہ در تحقق حقائق و این مسئلہ تعین حقائق از انعام
صوفیہ کرام رضوان اللہ تعالی علیہم اجمعین مسلم الثبوت است ش
چنانکہ اعتقاد اہل سنۃ و جماعۃ است م وان اللہ ولی التوفیق
لہدی من یشاء روانہ لذو الفضل العظیم و نیز باید دانست از کریمہ تلک
الرسل فضلنا بعضہم علی بعض منہم من کلم اللہ و رفع بعضہم درجات

و اتینا عیسی ابن مریم البینات و ایدناه بروح القدس ترجمہ
این سوالاند کہ بزرگ کردیم بعض ایشانرا بر بعض تعبیر بعض اینان
آنست کہ کلام فرمود اللہ تعالی او را و بلند کرد بعض ایشان را
درجات فی نفسہ بفضیلی بوجہ حقیقہ منشا تعین و جودش و حقیقہ
ظہور و اسبابش بغیرہ از کثرت بعثت انبیاء علیہم تبلیغش و بخشیدیم
ابن مریم را معجزات و مدد کردیم او را بروح پاک مضاف
بعض آخرا ذکر نفرمود بنا بر اشارت تعمیم و روح القدس بمعنی
معروف جبرائیل علیہ السلام است و تواند شد کہ اشارت بمرتبہ تنزیہ باشد
مجرد روحی اللہ تعالی اعلم قطعیت تفضیل بعض بر بعض بی صحۃ
مصداق صراحتا و تاکیداً ثابت و تفکر درین اجمال از وقف
لازم واضح است پس این معلوم کہ در صحۃ مصداق می توان
ہم ازین آیہ دلالۃ بالتزام در حکم قطعیہ است اعنی مقصود تلک
الرسل انبیاء اولوالعزم ہستند علی نبینا و علیہم الصلوۃ و السلام
باستحقاق اصالت و اولیت در مبدئیت و مظہریت در جملہ کمالات
و الا معرفہ حیثیہ درست نشود باید دانست اگر فضل جزئی ایں وجہ

مراد شود ہر یک بفضل خود ممتاز ہست واگر تقابل
کرده شود تعارض مسقط فضل یکدیگر را است ناچار مقصود
این کریمه فضل کلی یکی بر دیگری مقصود است چنانکه تعارض منتفی
باشد پس کلی بغیر انبیاء اولوالعزم موافق نتواند شد و در مقصود فضلنا
بعضهم علی بعض ظاہر آنست که منهم من کلم الله حضرت آدم ہستند
چنانکه فرمود قلنا یا آدم اسکن انت وزوجک الجنة الآیه حضرت موسی
عم ہستند چنانکه فرمود انی انا ربک الآیه کلم الله موسی تکلیما و حضرت سرور
انبیاء صلعم ہستند چنانکه فرمود فاوحی الی عبده ما اوحی الآیه و رفع بعضهم درجات
حضرت ابراہیم عم ہستند چنانکه فرمود تلک حجتنا اتیناها ابراہیم علی قومه
نرفع درجات من نشاء الآیه و این کریمه نرفع الخ مخصوص بوجه است
وعموم بوجه بدلالت خصوص محل و عموم لفظ پس مانع است تخصیص
اصلا و جامع بعموم عرضا و اگر فضل جدا جدا یک بر شود حقیقه از
خصوص و منع و عموم و جمع از معرفت حقیقه ابراہیمی مصطلحه که
حقیقة ظهور اثر روے صحة فعل از فاعل و تخصیص فعل از مخصص است
و فعل منتزع است از وے و ذات معطل ست بی او توان دریافت

واتینا عیسی ابن مریم البینات وایدناه بروح القدس ظاہر است باید دانست
کہ درینجا ترتیب بخصوصیتہ صفات خاصہ است حصرا نہ بفضل بعض
بر بعض پس اگر این خصوصیتہ بالصفات بدیگرے ہم یافتہ شود جزئے
باشد زیراکہ فضل بعض بر بعض محصور با نبیا اولوالعزم است و بس
باید دانست افضل الشان حضرت محمد رسول اللہ تعالی است پس حضرت
ابراہیم پس حضرت موسیٰ پس حضرت عیسیٰ پس حضرت آدم علی نبینا
وعلیہم الصلوۃ والسلام و این مقصد فضل بعض بر بعض باعتبار فضل
بہمہ گرحقائق منشا رتعین انبیاء اولوالعزم علی نبینا وعلیہم الصلوۃ
والسلام چنانکہ مذکور شد واضح لیکن در فضیلتہ بہمہ گر حضرت موسیٰ
و حضرت عیسیٰ عم بی دلالۃ نص ظاہر سکوت از احتیاط است واذ
اخذنا من النبیین میثاقہم ومنک ومن نوح وابراہیم وموسی وعیسی
ابن مریم الایہ ترجمہ یاد کن ہرگاہ کہ گرفتیم از پیغمبران عہد مناسب
حال ایشان در ربوبیتہ وعبودیتہ و دعوت وشہادت حق بر حال
امتہ و بر پیغمبران پیشین و پسین خصوصا از آنحضرت صلعم وخصوصا
از تو کہ محمدی و از نوح و ابراہیم و موسیٰ و عیسی پسر مریم علی نبینا

وعلیهم الصلوة والسلام موضح ترتیب ظهور تخصیص اولوالعزم
است نه ترتیب فضل ورنه خلاف اجماع و ترتیب حقائق
تعین وجود فضل حضرت نوح عم بر حضرت ابراهیم عم توان گفت و
این تقدیم آنحضرت صلعم خلاف ترتیب ضرور تخصیص لبعض ستیم خطابات
و در آن حقیقة که بجای حضرت آدم عم حضرت نوح عم را ممتاز فظهور
وجهش اشتراک او جه در حقیقة واحده هم خصوصیة محلی است که ظهور برین ترتیب
بنا بر همان اشتراک است ش گفته اند که هرگاه حضرت آدم عم پس از
طواف بیت معمور رجوع بسراندیپ کرد به بطن نعمان بجای دیگر بجوار
رفت الله سبحانه از منیش عم ارواح انبیاء و علماء و مؤمنین
عام برآورد اول از همه روح مبارک سید الانبیاء محمد صلعم پس روح
مبارک حضرت نوح عم پس روح مبارک حضرت ابراهیم عم پس روح
مبارک حضرت موسی عم پس روح مبارک حضرت عیسی عم
پس روح انبیاء علی نبینا و علیهم الصلوة والسلام و عهد گرفت از همه
صاحب اسرار خود بفکر می تواند دریافت والله تعالی اعلم و علمه
اتم وعفو لما نسینا واخطانا اللهم صل وسلم علی محمد نبی الرحمة وعلی آله

کما نحبه و ترضاه و نشفعه فینا و ترحمنا به

ذکر کیفیه ولایته سابقیه و صحابیه و تابعیه و فضل صحابه و تابعین با دیگر مطالب

بسم الله الرحمن الرحیم

نحمد الله و نستعینه و نصلی علی رسوله محمد و نستشفعه علی آله و اصحابه
واتباعه اجمعین باید شنید که پیش حضرت رسول خدای تعالی
صلعم که بر آب صافی دریای عمان استاده بودند اصحاب کرام حاضر
و بسیار آنحضرت صلعم در دو سنده فرمودند صلعم من دخل منهم
فانه منهم والسابقون الاولون * پس داخل شد میان فاروق
وذی النورین بجا دادن شان او را چنانکه تجاوزی بی قسمه
از حد یکه بران بودند شد پس رسید ازان تجاوز رفقال صلعم الا باس
پس ظاهر شد او نسبتی بصدیق اکبر رض و تشرف یافت بفیض ولایته
سابقیه که مرتبه ولایت اصلی حق در مقابل ولایه ظلی هم
است و مفهوم آن ولایه کریمه لا تدرکه الابصار و هو یدرک
الابصار و هو اللطیف الخبیر د مکشوفست ترجمه بی یابند

اینهاد او سے یا بدینہا را حالش اینست کہ او پاکیزہ است
از دریافت و آگاہ باید دانست یافتہ محاط است و احاطہ بر او تعالی
ممتنع و آنکہ ابصار جمیع بصر عام است از شہود و مثال و روح نہ جمیع
بصر شہود مجرد و الاجراز ادراک از مثال و روح خلاف امتناع مسلم
تواند شد و لطیف دلیل دعوی است و خبیر متوسع المفعول منفسہ
وہم بغیرہ تواند شد بانکہ نداند او را بنفسہ سبحانہ مگر او پس غیر او را او را
بدلائل است نہ بنفسہ سبحانہ و ظاہر است کہ دلیل مغائر مدلول است
باید دانست در آخر سورۂ توبہ فرمود والسابقون الاولون من
المہاجرین والانصار والذین اتبعوہم باحسان رضی اللہ عنہم ورضوا
عنہ واعد لہم جنات تجری من تحتہا الانہار خالدین فیہا
ابدا ذلک الفوز العظیم ترجمہ آنانکہ سبقت اند نمودہ در آیہ
سابقیہ در قرن اول حال ایشان اینست کہ از جدا شوند گانند
از ہر چہ باید و فی الصحیح البخاری والمہاجر من ہجر ما نہی اللہ
عنہ الحدیث و از مددگار ہستند بر غیر خود درین ہجرت بعطف
تفسیری و آن اصحاب کرام ہستند خصوصاً و غیرہم عموماً

رضوان اللہ تعالی علیہم اجمعین پس اول الاولین این چہار
سر آمد روزگار صدیق اکبر است پس دیگران ہم علی تفاوت
درجاتہم وازانانکہ پیروی کردند صحابہ دریں ہجرت و نصرت با
حضور دل بخدا تعالی و رسول او تعالی صلعم معطوف تفسیری
مع استثنا ر از اولین بلفظ اتبعواہم آن تابعین ہستند و تعمیم الذین
اتبعواہم تا انتہار دور زمان ایمان تمام اند شد والاالاولون طلیقہ
کاشغہ السابقون سودی ندارد واللہ تعالی اعلم و استفادہ
عموم بشارت ضائع خوشنود شد اللہ تعالی از اصحاب و پیروان
شان و خوشنود شدند ایشان از و تعالی و این رضا ہمہ گر استفادہ
است از معنی رضیت باللہ ربا و بالاسلام دینا و بالقرآن اماما
بالکعبۃ قبلۃ و بمحمد نبیا صلعم و مقرر کرد برای شان بوستانہا کہ
روانست زیر آنہا جوہا دائم باشندگان اند در آنہا و اما انیست
رسیدنی بزرگ و نیز باید دانست انانکہ احتیاج در استقرار
خود یکی از تعینات خمسہ مبارکہ و احتیاج وجود و تبع با حتیاج
و تبع بی احتیاج با استجماع تبع با حتیاج و بی احتیاج

هر زمان متضمن حضرت صلعم بحضرت صلعم دارند اصحاب
و آنانکه متضمن غیر دارند توابع اند بخلاف انبیا ر در احتیاج
استقرار و تبع علی نبینا و علیهم الصلوة و السلام پس آنانکه تبع
با حتیاج دارند محتاج اند و آنانکه تبع بی احتیاج دارند صدیق اند
و آنانکه استجماع تبع دارند ذی النورین اند پس آنانکه مشرف بنورین
اند تشخص زاید ماخوذ برآنست و نیز باید دانست که فیض نور ولایت
صدیقیت را مخرجی است خورد در جنب مخرج فیض نور نبوت
بزرگتر است چنانکه در سرائی دو باب مثلا بخلاف فیض
نور ولایت بالاحتیاج که مخرجی خاص ندارد پس حضرت ابو بکر
رضی الله تعالی عنه درین ولایت صدیق اکبر و اول است
بکلم اولیه منشار رسالت و نبوت حضرت سرور انبیاء صلعم
حضرت عمر رضی الله تعالی عنه درین ولایت در پی صدیق
اصالتا فارغ از نسبه ولایت بالاحتیاج فاروق اعظم است
حضرت عثمان رضی الله تعالی عنه باستجماع نور ولایت
... و الاحتیاج کالبرزخ المحاذی بین ای وجود

مناظرہ از مشاجرین متشبع با ثار طرفین و تفصیل این در ذکر کیفیۃ
برزخ باید دریافت م و استقرار فی المحل فی النورین است و
حضرت علی کرم اللہ تعالی وجہہ در ولایۃ بالاحتیاج فارغ
از اصالۃ مرتضی است و خاتم الولایۃ است بحکم خاتمیت منشا
نبوت حضرت خاتم الانبیاء صلعم نہ آنکہ ولی بعدش رضی اللہ
تعالی عنہ نیست و ازینجا است کہ تشریف بولایۃ احتیاجی
درین امۃ مرحومہ در تضمن حضرت مرتضی است نہ باہم دیگر
زیراکہ خصوصیت مرکزیۃ نبوت فارق از ہمدگر است و حقیقۃ
اختلاف درین مسئلہ سلیم الفکر ازین تقریر تواند دریافت
و چون حصول معارف رحمانی بر طریق ولایت بالاصالت
است یا بالاحتیاج لاجرم مجری کار حضرت صدیق اکبر بود
یا حضرت مرتضی رضی اللہ تعالی عنہما و باشد کہ حضرت مولوی
معنوی رومی قدس سرہ اشارتی درین معنی فرمودہ باشد بیت
سر حق را تو چہ دانی جاہلی تو گرفتاری بہ بوبکر و علی
و از ان محل استاد الف و لام عہد ذہنی بر السابقون مفہوم میشد

والله تعالی اعلم ربنا لا تواخذنا ان نسینا او اخطانا وصل وسلم
علی محمد نبی الرحمۃ وعلی انوارہ کما تحبہ وترضاہ وتشفعہ فینا وترحمنا بہ

ذکر کیفیت اسرار الم

بسم اللہ الرحمن الرحیم

نحمد اللہ ونستعینہ ونصلی علی رسولہ محمد ونستشفعہ وعلی آلہ واصحابہ
واتباعہ اجمعین قال اللہ تعالی الم در اسرار الم وتفصیل وترکیب
آن بدانکہ اشارت از ا مصداق لفظ مبارک اللہ است واز
ل مصداق لفظ لا الہ واز م مصداق لفظ مبارک محمد
واشارت از تفصیل ا اول و م آخر مفہوم یا محمد انا وانت آ
واز ترکیب ل بہ آ و م مفہوم خلقت سواک لاجلک
دلالۃ بر استدراک آ و م چہ باوصف تحقق وجود خارجی
آ و م توقف معرفۃ بر استدلال از نفس است و م موجود
خارج است بانتزاع تضمنی والتزامی مخصوصہ م لقیام مجازی
زیرا ل موجود انتزاعی است از مسلوبات تضمنا والتزاما
بخصوصہ وغیر مخصوصہ م چہ منتاش در مسلوبات است در مقابل

ادم ہم و ا با ل باید خواند و الم مقدمہ کتاب است واللہ تعالیٰ
اعلم بحقیقۃ اللّٰہم صل وسلم علی محمد نبی الرحمۃ وعلی انوارہ وشفعنہ
عینا وترحمنا بہ فشرحہ فرمود اللہ تعالیٰ الم یس یعنی سید محمد رسول اللہ
تعالیٰ صلعم الم یس مرموز آنکہ رمز الم از اللہ و از ل لا الہ الا اللہ
و از م محمد مقصود است یس مرموز آنکہ دیگر رمز از تفصیل و ترکیب
و آنکہ ا با ل باید خواند و الم مقدمہ کتاب است پس حاشش کرد
در دست وی بغیر دو بران **قولہ** دم موجود خارج است الخ
ای تعین حضرت محمد صلعم بانتزاع تضمنی از موجودات واجبی
در معرض مسلوباتش بلزوم مسلوبات انتزاعی و وجود التزامی
مسلوبات مخصوصہ ذات مبارکش بقیام مجازی باشتراک وصفی
ظہور نمودہ **قولہ** دل موجود انتزاعی است الخ اسے
ہمچنین تعین حضرت ابراہیم از موجودات محمدی بانتزاع تضمنی
بمعرض مسلوباتش بلزوم مسلوبات انتزاعی و وجود التزامی
مسلوبات مخصوصہ محمدی بقیام مجازی باشتراک وصفی و تحت
موجودات محمدی و ہمچنین تعین حضرت موسیٰ از موجودات محمدی بانتزاعی

تضمنے بمعرض مسلوباتش بلزوم مسلوبات انتزاعی
و وجود التزامی مسلوبات مخصوصہ محمدی بقیام مجازی باشتراک وصفی
در برابر موجودات ابراہیمی و ہمچنین تعین حضرت عیسیٰ از موجودات
انتزاعیہ حقیقۃ محمدی و ابراہیمی و موسوی بانتزاع تضمنی بمعرض
مسلوبات شان بلزوم مسلوبات انتزاعی و وجود التزامی مسلوبات
مخصوصہ محمدی بقیام مجازی باشتراک وصفی در برابر موجودات محمدی
و ہمچنین تعین حضرت آدم از موجودات ابراہیمی بانتزاع تضمنی
بمعرض مسلوباتش بلزوم مسلوبات انتزاعی و وجود التزامی
مسلوبات مخصوصہ محمدی بقیام مجازی باشتراک وصفی در تحت
موجودات ابراہیمی و ہمچنین ظہور انبیاء غیر اولو العزم بانتزاع تضمنی
از موجودات اولو العزم بمعرض مسلوبات شان بلزوم
مسلوبات انتزاعی و وجود التزامی مسلوبات مخصوصہ محمدی بقیام
مجازی باشتراک وصفی و ہمچنین وجود بعض اولیاء بانتزاع تضمنی
از موجودات در تحت اولو العزم و بعض در تحت غیر اولو العزم
بمعرض مسلوبات شان بلزوم مسلوبات انتزاعی و وجود التزامی

سلوبات مخصوصہ وغیر مخصوصہ محمدی بقیام مجازی باشتراک
وصفی واسمی وتحنین وجود مومنین عام بانتزاع تضمنی از موجودات
اولیاء اللہ تعالی بمعرض سلوبات شان بلزوم سلوبات انتزاعی
ووجود التزامی سلوبات مخصوصہ وغیر مخصوصہ محمدی بقیام
مجازی باشتراک وصفی واسمی ووجود کافر بانتزاع تضمنی از
سلوبات مومنین عام بوجود التزامی بمعرض سلوبات شان
درتحت اولیاء اللہ تعالی باشتراک اسمی پس ازین در انتزاع بعد
انتزاع تنزل اعقل و فکر خیرہ است واللہ تعالی اعلم بہ درانجاکہ
خاصان بادراک وسعت حکمت و معرفت تنوع صفت معترف بعجزاند
دیگران چہ دارند **شعر** کہ خاصان درین رہ فرس راندہ اند
بلا احصی از تک فرو ماندہ اند ؛ **قولہ** چہ نشایش در سلوبات
الخ ای سلوبات واجبی لازم محمد وسلوبات مخصوصہ محمدی ای
سلوبا تیکہ بذات مبارک صلعم وجود التزامی یافتہ بمعرفت
خودش ممتاز گشتہ وسلوبات غیر مخصوصہ ای سلوباتیکہ در
ذات مبارک صلعم وجودی نیافتہ انتزاعی است محض کہ درمحل دیگر

جود الزامی یافته بمعرفت خودش ممتاز گشته قوله و لف
ل ۱۵ مه خواند انتهی است از وصل ا بال اشارت است بحصول
امد الا آنکه ل بتجاوز رتبی چه استدراکش بی ولاته و به تجاوز
زمانی و مکانی ممتنع باشد قوله المقدمه کتاب است انتهی
ای برای تحقق مبادی که توقف مسائل بران است پس
این کتاب محصور بر دو جز است ای اول و هم آخر که مشیر
مفهوم انا وانت است ورنه بحث از موضوع له قرانی درست
نباید نه تیل اگر اول موضوع گفته شود نه هم آخر بدانکه هم آخر
منشاء حوادث ناگزیر است اگر گرفته شود بموضوع له اشارت
ترکیب بکار است و حال آنکه همان ح ای همیکه در ترکیب
واقع است پس بمقتضای توقف معرفت به استدلال از
نفس موضوع له دلیل برای موضوعین است و اگر این شارت
نگرفته شود مبادی متحقق نشود و فی استقرار موضوع که منشا
عوارض بقیام حقیقی و مجازی است و تعلق معرفت و غرض
با وست بحث از مبادی چسان کرده شود فکیف ذلک الکتاب

لاریب فیہ ہدی للمتقین اللہم صل و سلم و بارک دائما ابدا علی محمد رسولک حبیبک و علی انوارہ و شفعہ فینا و ترحمنا
بہ فمن بعد من یشاء یزد و یصل علی محمد و لاآ حصی تنازعلیہ

ذکر کیفیت تفسیر کریمہ یا ایہا الذین امنوا لاتتخذوا الیہود و النصاری اولیاء مع الح الآیہ یا دیگر مطالب

بسم اللہ الرحمن الرحیم

نحمد اللہ و نستعینہ و نصلی علی رسولہ محمد و نستشفعہ و علی آلہ و اصحابہ و اتباعہ اجمعین قال اللہ تعالی یا ایہا الذین امنوا لاتتخذوا الیہود و النصاری اولیاء م بعضہم اولیاء بعض ط و من یتولہم منکم فانہ منہم ط ان اللہ لایہدی القوم الظالمین ۰ ترجمہ اے کسانیکہ ایمان آوردند زنہار مگیرید یہود و نصاری را ولی خود بعض ایشان ولی بعض ایشان است یعنی یکی مر دیگر را که از دوست پس ہر کہ بولایت گیرد ایشان را پس تحقیق او از ایشانست تحقیق اللہ تعالی براہ راست نمی برد قوم ظالمان را + باید دانست کہ نہی مستفید تابید است از آں اخذ یعنی ممنوع الجواز

و اولیا جمع ولی از ولایۃ عامۃ الاختصاص بالمعانی که دلالۃ میکند بر معنی قربۃ و مدد و مالکیۃ و دوستی و تکفل کار مقصود آنکه هرگز نگیرید یهود و نصاری را بولایت از هر جنس که باشد بوجوب تحذیر از منهی عنه بعموم اختصاص بالمعانی و هر که گیرد بحکم اقتضای مخالفۃ خطاب نهی فانه منهم از ظالمان است پس قضیۃ این نهی بقواعد فقه و اعتقاد در معنی ولایۃ عامۃ از عبث و صغیره و کبیره تا کفر و ارتداد خواهد شد چنانکه لا تقربوا الفواحش ما ظهر منها و ما بطن الآیۃ پس قضیۃ نهی عام است و تفاوت در حقیقۃ منهی عنه در مقابله یکدیگر از روی حقائق ثابته است و تاکید نهی نزول متواتر و تاکید اجابت بوقف لازم در وقف النبی صلعم و دلالت بر مغفرت محبان از وقف غفران ظاهر است پس اعراض از این نهی کفر است چه وقوع کفر بانکار قرضی مضیع اقرارهای دیگر است العیاذ بالله منه مگر آنکه با تسلیم و اقرار این امر خود را گنهگار در عدم ادای حق نفس داند البته احکام حنفیه رقم تکفیرش نتواند شد

مگر میرساند اصرار رحبث بصغیره و بر صغیره بکبیره و بر کبیره بقرب
کفر و برین بنا بر هر عملی دو مواخذه متحقق یکی در مقابله سوء
عمل و دیگرے در مقابله مخالفت نهی پس در معنی فانه منهم
از تاکید تشبیه استعاره مستفاد و در فهم قاصر همین است که در
صورت عدم توبه مغفرتش داخل تحت مشیته نخواهد شد بلکه
عذاب خواهد یافت بقدر استحقاق خودش و در معنی ان الله
لا یهدی القوم الظالمین مستفاد می شود که توفیق مرضیات
نیابد بدون قطع ازین تعلق ولایه و اظهر است که توبه و بدون
قطع ازین علاقه توبه بنسبت یا راه نماید بسوی جنت بعدم عفو
آن یا از نیافتن توفیق مرضیات تشبیه باید دانست
که دعا در حصول هدایت بی سود است تا حالت بقای
این علاقه و اگر مفید شود همانا که تائب شود و در وراے آن
قبول از جنس استدراج است قال الله تعالی سنستدرجهم
من حیث لا یعلمون ٥ پس زیادت میکند در عصیان
تنبیه حیف است بر داعی لنفسه لغیره در وراے هدایت

که با دعوی ولایت و ایمان اینقدر هم نمی فهمند که نسبته بهر دو
استدراج است آه سلمانی سلمانی را در تنذیر فانه منهم وان الله
لا یهدی القوم الظالمین بخواهد و یاد نمی آرد وقال الله تعالی من
یشفع شفاعة سیئة یکن له کفل منها الآیه و با این استدراج بر قبولیت
دعاهای خود بنا زند اللهم احفظنا و وفقنا لما تحبه و ترضاه تنبیه
کلمات طیبات را در خصوص حصول سیئات وسیله آوردن ظلمی
دیگر است بر خود با وجود استدراج زیرا که کلمات طیبات بأعمالها
خصومتی در حق خودش با قاری در حضور حق تعالی باشد ای
مردم آخرت را فراموش شدی شعر چون گرد باد گر فلک بر کشی چه سود
آخر چو خاک زیر ته پا نشستنیست * اللهم تعالیت واعلم ربنا
فاغفر لنا ما نسینا و خطانا وانت الغفور الرحیم وصل و بارک وسلم
دائما ابدا علی محمد رسولک حبیبک علی افراده و تشفعه فینا و ترحمنا به
ذکر کیفیة تفسیر آیات کریمه اجعل الالهة الها واحدا
و کریمه اعبدوا الله ما لکم من اله غیره الآیه و کریمه
هو الله فی السموات و الارض الآیه و کریمه هو الذی

فی السماء اله وفی الارض اله الایه وکریمه
کل شیء هالک الا وجهه الایه و تاویل باطل

بسم الله الرحمن الرحیم

نحمد الله ونستعینه ونصلی علی رسوله محمد ونستشفعه علی اله وصحابه
واتباعه اجمعین یارب شعر نگهدار ما را از راه خطا در گزار و بم نا
باید دانست فرمود سبحانه اجعل الالهة الها واحدا صلعم مستعدانه
بهمه گر رسیده آیا گردانید محمد صلعم اله متعدده وجود ها را یک اله
ان هذا الشیء عجاب ۵ تحقیق این سینه عجیب است یعنی توحید
در تکثر خلاف عقل و هدایت بدانطلق الملا منهم ان امشوا واصبروا
علی الهتکم صلعم روان شدند سرداران قوم مکه آمده بودند گویان
که بروید و صبر کنید بر معبودان خود ها درین مخالفت که میان ما
و محمد که جای خطر است بد ان هذا لشیء یراد ۵ هر آئینه این مخالفت
که میان ما و محمد است چیز خواسته شده است از طرفین که ترک
نتواند شد بد ما سمعنا بهذا فی الملة الاخرة صلعم چون ترک تحکیم
کردن شنیدیم اینکه با اعتقاد تثلیث توحید اعتقاد کنند در ملت

ق

پس این ہم اشارت ہست بملت نصاری اے ان ہذا الا اختلاق

منیت این سخن محمد مگر نو ساختہ ہد ازین گفتن کافران یعنی

اجعل الالہۃ الخ ظاہر است کہ از لا الہ الا اللہ نفی الوہیۃ از

الہہ متکثرہ باطلہ تحقیقش باینہا در دلہاے خود شان بتصدیق

واقرار بالہ واحد حق نفہمیدند و نیز از کریمہ ما سمعنا الخ دلالتی

برین عیانست در نہ میگفتند کہ نفی الہہ کہ سلف شان می پرستیدند

باثبات الہ واحد میفرمایند و این جاے استبعاد نیست کہ نفی

متکثر واثبات متوحد خلاف عقل و بداہت نیست گر استبعاد

درزند باین حق از مشاہدہ کیفیۃ باطلہ ملت پس المقصود محصل

استبعاد توحد در تکثر است و بعکس این چنانکہ اجعل الواحد

اثنین کہ از ممتنعات عقل و بداہت است یارب چہ رو داد این

ما ولانرا کہ بانچہ کفار استبعاد ورزند ایشان حجیت خود برا ثبات

توحید وجود سے سازند کہ متوالد شد تو وحدت قدیمہ را کہ

مبرا از شائبہ حدوث ہست دید بتوحد و متکثر حادث الہہ باطلہ

ندانند این چہ اعتقاد ہست دور از حقیقۃ نعوذ باللہ تعالی منہ

وهم اعراض بداهت و نسق عبارت یعنی که مفعول ثانی
تابع وصفت مفعول اول در وقوع فعل مقصود جز این معنی نبود
که آیا الههٔ متکثره را اله واحد گردانید والله تعالی اعلم بالصواب
ما ولان خود را اختلاق خود توجیه داده‌اند و بفهم معانی قرآن
مجید محتجب العیاذ بالله تعالی منه خلاصه شان نزول آیت
که کافران قریش از آنحضرت صلعم مصالحه خواستند تا ابطال
دین معبودشان نفرمایند آنحضرت صلعم فرمودند مصالحه است بقول
لا اله الا الله اگر بپذیرید پس مستعد شدند یا منکر اجعل الالهة الخ چنانکه
مذکور شد اعبدوا الله ما لکم من اله غیره باید دانست ما لیس است
و غیره اسم موخرش و لکم و من اله متعلق با خبرش حاصل آنست
که نیست برای شما الهی که هست غیر الله نیست الهی غیر الله است
و درین صورت غیره خبر منصوب است و اسم مذکور مطلوب این جلال
اجماع رفع است باید دانست لکم مربوط بغیره متعلق ثابت است
و من الشبین از تعرض نیاز غیره مزعوم مخاطب و این پرده سعنی
بر است بجا حاصل نفی عنه و درین نظم شریف تحریر است

ازالہا لکم کہ مغیر معنے مراد ما دل است ای ادیب در ترکیب نظم دقت کرو و تدبر بکر و نیز باید دانست کہ اللہ عزوجل اصنام را الہہ نفرمود البتہ بلکہ الہہ فرمود لو کان فیہما الہۃ الا اللہ لفسدتا الآیہ ہمین تفسیر این کریمہ در ذکر کلمہ طیبہ مذکور است ہم و تعبیر کفار اصنام را بالہ باطل است فکیف این اصنام را الہ بلکہ عین اللہ گفتن واللہ تعالی اعلم بالصواب ہو اللہ فی السموات والارض الآیہ باید دانست لفظ اللہ متعلق بہ نتواند شد و نہ ماول باسم صفۃ بنا بر علمیتش پس متعلق بہ مستقیم معنی فی السموات والارض کہ ضرور بحذفش متوسع است اگر متعلق بہ لفظ ظاہر گرفتہ شود فی السماء والارض ظرف مجازی باشد و ظاہر از تقیید حکم ظرف و مظروف حقیقے یعنی کہ ظرف متوسع و مقدم و مغائر باشد مظروف را مبرا است فلا محذور فیہ لا دلیل علیہ اینکہ سموات و ارض مظہر و ہم عین ظاہر باشد بنا بر ہمین تعدیل اینکہ احکام ظرف و مظروف حقیقے و ہمچنین دیگر متعلقات بما مستقیم معنی جائز و نیست اختیار متعلق بہ لفظ اللہ مع صفۃ است نہ ہمین ہمین مع حذف انتہاء

در ذکر کیفیت کلمهٔ طیبه مذکور است هم بنابرین تعلیل انسب هم قرب
معنی وصفیه بلفظ الله که علم بوصف مبالغه است تعالت
اسمائه وجلت صفاته والله تعالی اعلم بالصواب هو الذی فی
السماء اله وفی الارض اله — هو الذی فی السماء الخ نظر فیه ومنظور فیه
مجازی سبب از احکام ظرفیه ومظروفیه حقیقی ست چنانکه
در تفسیر کریمه هو الله فی السموات وفی الارض مذکور شده هم بمجوّز
زید فی الدار قائم حاصل آنکه ای الله در آسمان اله است و هم
در زمین اله است نه غیر او وازین نظم توان دانست که هر الهی
که در آسمان ست و هر الهی که در زیر زمین ست عین الله است
و معلوم نیست که الله در آسمان کیست واله در زمین که الله تعالی
نفی الهه غیر خود ولو کان معه آلهة کما یقولون اذاً لابتغوا
الی ذی العرش سبیلا لاکن از قول او ولا آلهه واضح باشد
که در زمین اصنام را که معبود مشرکان اند اله قرار دادند
و در آسمان ملائکه هم اله تراشیده بودند که این همه الٰهه سماوی و زمینی
را عین الله گویند نعوذ بالله تعالی من ذلک تعالی الله عما یصفون

من شئی ہالک الا وجہہ " باید دانست کہ ہالک عدم لاحق است
بوجود سابق العدم نہ بوجود فارغ العدم و نہ بعدم آنس ہالک
بمعنے عدم مطلق شے نحن مستعبد فیہ است از انکہ علم و حکم بر عدم
مطلق متوازن شد واللہ تعالی اعلم بالصواب اللہم صل وسلم
علی محمد نبی الرحمۃ وعلی محمد آلہ کما تحبہ و ترضاہ و شفعہ فینا و ترحمنا

ذکر کیفیت وقف لازم بر آیہ وما یعلم تاویلہ الا اللہ

بسم اللہ الرحمن الرحیم

نحمد اللہ و نستعینہ و نصلی علی رسولہ محمد و نستشفعہ و علی آلہ و
اصحابہ و اتباعہ اجمعین قال اللہ تعالی ہو الذی انزل
علیک الکتاب منہ آیات محکمات ہن ام الکتاب و اخر
متشابہات فاما الذین فی قلوبہم زیغ فیتبعون ما تشابہ منہ ابتغاء
الفتنۃ و ابتغاء تاویلہ ج وما یعلم تاویلہ الا اللہ م والراسخون
فی العلم یقولون امنا بہ کل من عند ربنا وما یذکر الا اولوا الالباب
ہ ربنا لا تزغ قلوبنا بعد اذ ہدیتنا وہب لنا من لدنک رحمۃ

انک انت الوهاب ترجمه اوست که فرود آورد بر تو کتاب
بعض از ان آیات محکمات اند ای استوار کرده شده در افادت
مقصود آن همه اصل کتاب است یعنی از مقاصد صریحه و دیگر متشابهات
اند ای معنیین موقوف علیه تشابه ابتلا پس آن بالذات باشد
بدلالة اللغة بمعنی موضوع یا بالعرض همچو استعاره بدلالة محاوره
بمعنی غیر موضوع پس اختیار کرده شود بعضی المقصود و از ین کریمه
واضح است که جمله آیات محصور است در محکمات و متشابهات
پس لیکن آنانکه کجی است در دلهای ایشان در پی میروند آنچه
را که متشابه است از ان کتاب بنا بر خواست فتنه و خواست تاویل
متشابه و حال متشابه اینست که نمیداند تاویل آنرا جز خدای تعالی
والراسخون فی العلم الخ و استواران در دانش متشابه که
میگویند ایمان آوردیم متشابه بقطع نظر از خواست فتنه و خواست
تاویل موافق مواجهه از محکم و متشابه از نزد پروردگار ماست و
ما یذکر الخ و پند گیرد او ای مخصوص متشابه نمی رسد مگر آنانکه صاحبان
عقول استند بحصر وجه استثنا مستثنی منه و مستثنی و مبالغه

در خواصیت باب ربنا لا تزغ قلوبنا ای پروردگار ما محفوظ
دار از کجے دلہاے ما را پس ازانکہ راہ راست بخشیدی ما را بعلم
وعمل وبخش ما را از نزد خود رحمتہ یعنی اجابت یا علم دیگر انک انت
تحقیق تو بسیار بخشندہ ہدایت فہم اگر این عطف والراسخون
بر جملہ باشد منع علم تاویل متشابہ بغیر اللہ تعالیٰ است و حال آنکہ
ندانستن انبیاء تاویل متشابہ را خلاف شان نبوت است ونزد وشر
عبث واگر بر مستثنی باشد گو فارقی در حد نفس صفتہ علم حق
سبحانہ عن مشتبہ وعلم راسخین است نہ در حد معلوم چہ اشتراک
در حد علم مسنی ای معلوم اللہ تعالیٰ وغیرہ تعالیٰ ہم ضرورست
نہ در حد مجہول مسنی اسے مجہول غیرہ تعالیٰ ہم پس عدم اشتراک
در معلوم تخصیصا مسنی ای معلوم اللہ تعالیٰ فقط ہم است نہ در
معلوم تعمیما مسنی ای معلوم اللہ تعالیٰ وہم معلوم غیرہ تعالیٰ ہم
وہر انکہ علم تاویل مقصود متشابہات در اصل محتاج محکمات وحی
است یا الہام چنانکہ قطعی مسنی ہمچو الہام انبیاء ہم باشد
یا ظنی مسنی ہمچو الہام اولیاء رض ہم پس دلالتی بر صحتہ تکلمہ

وتخصیص مذکور ش یعنی کدام متشابه معمم العلم است بین الله
سبحانه وغیره سبحانه وکدام مخصص العلم بالله سبحانه م لی وحی
والهام تواند شد و بدانکه این وقف لازم و وقف النبی صلعم
و وقف غفران بر مستثنی منه در اسرار خود از متشابهات است
اگر به ثبوت قطعی صریح ش ای از ارشاد پیغمبر عم باشد
فهو المراد والاظنی خیالست که وقف لازم مفصلی است بنا بر
تخصیص ضروری ش ای آنچه علمش خاص است برای الله
سبحانه م وعطف موصلی است بنا بر تعمیم ضروری ش
ای آنچه علمش مشترک است بینه تعالی وغیره تعالی م پس
از فصل امتناع فیما فیه الامتناع واز وصل اشتراک فیما فیه
الاشتراک لازم م حقیقة وقف النبی صلعم و وقف غفران از
سر وقف لازم خود پیدا است پس وقف بر والراسخون فی
العلم بوجهی از محکمات ومتشابهات ملزوم یابی لزوم ش
ای بوجه وقف محکم لازم یا غیر لازم و بوجه وقف متشا
لازم یا غیر لازم م بفهم در ذهن نمی آید مگر وصل بنا بر

توصیف نه خبر که لازم عطف جمله بر جمله است پس که مفید نفی علم بهما
در انچنین متشابهات است چنانکه مذکور شد و قول اینما مقصود
متشابهات علما است در خلاف اتباع فتنه در دین اتباع تاویل ان
موافق مراد الله عطف و انکه ایمان بر مجهولات ممتنع باشد و بعض آیه
متشابه بی نفع و ربنا لا تزغ قلوبنا الخ دعا بر استقامتش هست عقادا
و عملا زیرا که بعض در قوسوس تاویل ان ابتغا الفتنه راهی هست اعتقادا
و عملا و هب لنا الخ دعا بر قبولش با زیادت علم مدانکه از راسخون
فی العلم علما بر متشابهات غیر انبیا مقصود هستند که دلالت بران خود
از زوال راسخون فی العلم بعد ما اختصاصش با انبیا و الف و لام تعریف
بر علم است و نیز از ما یذکر الا اولوا الالباب و دعای ربنا لا تزغ الخ در
شان نزول پیدا است پس انبیا در ین اشتراک بحب حال ممتاز
باشند و اگر الف و لام جنس گفته شود از تعمیم علم اشتراک فیما فیه
الامتناع لازم و الله تعالی اعلم بالصواب اللهم صل و سلم علی محمد
نبی الرحمة و علی الوارث کما تحبه و ترضاه و شفعه فینا و ترحمنا به -

ذکر کیفیته تفسیر الحدیث الشریف لا صلوة الا بشفعه و ما فیها

بسم اللہ الرحمن الرحیم

نحمد اللہ ونستعینہ ونصلی علی رسولہ محمد ونستشفعہ وعلی آلہ واصحابہ
واتباعہ اجمعین اعلم ان فی قولہ صلی اللہ تعالی علیہ وسلم لا صلوۃ الا
بشفعۃ ان کانت الصلوۃ مستغرقا جنسا فالاستثناء یفید الحصر والحصر
لا ینتقض ولا دلیل علی حصر الصلوۃ ان فلہ فکیف استثناء الفرض
عنہا وتعارضہا بالثلاثیۃ والرباعیۃ وما زادت وان کانت مخصصۃ
معہودۃ ذہنیۃ فلا دلالۃ علیہا ش ای المخصصۃ المعہودۃ الذہنیۃ
م ولا نفی لغیرہا ش اے مخصصۃ معہودہ ذہنیہ م وان
کانت محدودۃ فی شفعۃ من التحریمۃ والخروج لہا فان فصل من شفعتین
بخروج وتحریمۃ غیر الاولی فلا جبر لنقصان فی شفعۃ اولی بسجدۃ
سہو فی شفعۃ ثانیۃ وان لم یفصل فیہا فلیستا بشفعتین منفصلتین
وکذا ش سجدۃ السہو م بناء شفعۃ ثانیۃ علی شفعۃ اولی لان
البناء فی حقیقۃ واحدۃ لا متغایرۃ ولا تحریمۃ محدودۃ فان
فصلت فلا بناء علیہا وان ثبت فلا انفصال عنہا دفی اعادۃ
شفعۃ بفساد احدہما خالف ابو یوسف بابی حنیفۃ ومحمد رحمہم اللہ تعالی

باعادة شفعتين فقال رسول الله تعالى صلى الله تعالى عليه وعلى آله وسلم عن معنى الحديث الشريف فقال صلعم لا ركعة اى نفى ركعة لا ما زادت من الركعتين بتحريمة وخروج واحد فتقدير الكلام الشريف ان لا صلوة بركعة الا بشفعة فاية صلوة لا تخلو من شفعة فاشتملت الفرض والنفل من شفعة ومما زادت فيجبر بسجدة سهو فى شفعة اولى فى شفعة اخرى ورفع التعارض ش الذى ذكرت م ومواظبة الوتر على الثلاثة بتحريمة تقتضى نسخ ركعة وخمسة وسبعة فى الوتر

اللهم صل وسلم على محمد نبى الرحمة وعلى انواره كما تحبه وترضاه وشفعه فينا وترحمنا به

ذكر كيفية تفسير كريمة قالوا ءانت فعلت هذا بآلهتنا يا ابرهيم قال بل فعله ق صلے الى آخرها

بسم الله الرحمن الرحيم

نحمد الله ونستعينه ونصلى على رسوله محمد ونستشفعه وعلى آله واصحابه واتباعه اجمعين قال الله تعالى حكاية قالوا ءانت فعلت هذا بالهتنا يا ابراهيم ط قال بل فعله ق صلى كبيرهم هذا فاسئلوهم

ان کانوا ینطقون ○ ترجمه گفتند آیا تو کردی این کار
بالهه ما ای ابراهیم گفت بلکه کرد این کار کلان شان اینکه گفتیم بپرسید
از بتان شکسته اگر باشند که بگویند ۵ باید دانست کلام متشابه ایهام
شد از کمال بلاغت و فصاحت بمقتضای حکمت در اظهار صدق
و الزام سکوت بر مخاصمین تا دلیل مقصود آنکه بل برای ترقی است
که نفی ما قبل نمیکند و وقف ق بمعنی قیل علیه التوقف و صلی بمعنی
اولویة الوصل بنابر اتصال فاعل یعنی لفظ کبیرهم از متشابهات است
تشابه فی الد[illegible] یعنی توقف مشعر اقرار و اتصال بعد التوقف
بلفظ مبهم کبیرهم فی انکار مهیج ایهام و تردد مستفهم و اگر از کبیرهم
ذات شریف حضرت ابراهیم علی نبینا و علیه الصلوة والسلام
و از ہذا بقوله بل فعله کبیرهم که معرفه حسی قریب هستند یا احد المفعولین
فاسئلوهم است و فا در جزاء شرط متاخر نه بل برای اضراب که
نافی ما سبق و تعلیل وقف است و ہذا مشار الیه ہذا کبیرهم نیز
دلیل که کبیرهم در مقصود ابهام است و ہذا در مقصود تعریف بسر
موافقت نکنند و نیز اگر معرف شود بت کلان کذب بالعمد خلاف

عصمت از کبیره است و مبطل ترقی و اگر معرف شود لعنس
مبارک حضرت ابراہیم علی نبینا و علیہ الصلوۃ والسلام بلقصد ب
بالقصد اضراب باطل است و بقولہ فاسالوہم ان کانوا ینطقون
مہمل فکیف ما ذا یعبرون فیا ایہا المومنون اتقوا اللہ العلی العظیم
فی الانبیاء صلی اللہ تعالی علی نبینا و علیہم وسلم و نسبت ہمی
در کلام مبہم چہ در شب ہجرت حضرت صدیق اکبر رض بجواب
پرسندہ و نشنیدہ رسول اللہ تعالی صلعم کہ این کیست فرمود
رجل یہدینا السبیل و حضرت صلعم بجواب پرسندہ کہ
کیستید فرمودانا مائی + از انجا کہ کلام صادق فی وجہ محتمل
کذب فی وجہ بقصد واقع شد بمقتضای کمال تنزہ بران
نادم باشند و نفس خود را ملوم و نماشع سازند قال صلعم بقول
انی لست ہنا کم نیز گر ثلث کذبات کذبہن و نیز باید دانست
بر تقدیر کذب بالعمد اگر قبل از نبوت ہست جائز است و تواند
کہ در محل کذب واجب باشد و اگر بعد از نبوت ہست کبیرہ بعمد ہر
جائز نتواند شد مگر کلام یادل اللہ تعالی کذب باضراب

اللهم صل وسلم علی محمد نبی الرحمة وعلی جمال له کما تحبه وترضاه ودبعه فینا وترحمنا به

ذکر کیفیة تفسیر کریمه انا فتحنا لک فتحا مبینا الی آخر الآیه

بسم الله الرحمن الرحیم

نحمد الله ونستعینه ونصلی علی رسوله محمد ونستشفعه وعلی اله وصحابه واتباعه اجمعین قال الله تعالی انا فتحنا لک فتحا مبینا لیغفر لک الله ما تقدم من ذنبک وما تاخر ویتم نعمته علیک ویهدیک صراطا مستقیما وینصرک الله نصرا عزیزا میتواند شد که فتح عبارتست از کشف ظهور تام تضمنی استجماعی بالانطباق صفة مانعه بموجود اول بر بنای حصول شیء از صانع متحقق التعین والتخصیص در ازل است بدلالة حرف تحقیق واشارت اتصال ضمیر مع الغیر مشیر بصفات ذاتیه که منشار تعین حوادث است از روی حصول شبه صنع حوادث ازو وتوسع مفعول به بحذف وتخصیص مانع الشرکت بلام وتاکید مفعول مطلق موصوف بابانة مانعه من شیء بصفة مبین م واین فتح کامل معلل به مقدم تقدیم تشریف بخصوصیة مقصود اظهار ومعرفة موجودات قدیمه بحدوث مبنی علیه اولیه

ش معطوف علیه و معطوف مضاف و موجودات قدیمه مضاف
الیه پس انهمه مضاف الیه مقصود و بحدوث متعلق اظهار و معرفه
پس انهمه مضاف الیه خصوصیته بنابر تعلیل مانع الشرکت مربوط با
تقدیم تشریف و مبنی علیه اول آنکه مبنی علیه است از حادث اول
م برای مغفرت مخصصه ش بمفعول ثانی بصیله الام ای لک
م ما تقدم و ما تاخر از ذنب خاص او صلعم بدلالة اضافة لامی
و خصوصیته معلل به ش باید دانست هرگاه معلل به ممنوع الشرکت
است معلل نیز م اعنی مسلوبات لازمه مخصوصه محمدی صلعم
متقدمه و متاخره ش معطوف علیه و معطوف حال از
مسلوبات لازمه است اسے آن سلب کمال است بعدم
متقدم و متاخر م فارقه ش صفته ذو الحال مع الحال
م بین العبد و المعبود عموما بنابر جامعیه ش ای آنکه در غیر او
صلعم نیز یافته شود م و خصوصا بنابر مانعیه است ش آنکه
در غیر ش صلعم یافته نشود و پیوسته مربوط است به معلل به حاصل آنکه
این فتح کامل علة مغفرت ما تقدم و ما تاخر از ذنب است م

یا تقدم و تاخر بر حکم ظهور جامع و مانع ش اشارت بظهوریکه
در غیر او صلعم است جامع معاصی وجه و مانع معاصی وجه هم لیس بهر وجه
این ذنب و مغفرت شامل خواهد شد بر وجود انبیاء و اولیاء تضمنا
تبوتیا ش ای از روی وجود تضمنی انبیاء و اولیاء علی نبینا و
علیهم الصلوٰة و السلام المغفات ثبوتیه در تحت هر مرکزم و
التزاما سلبیا ش ای از روی وجود التزامی انبیاء و اولیاء
عم از صفات سلبیه در تحت هر مرکزم پس مغفرتش باوصف
لزومش اشارت است به قطع نظر از آن باختلاف اوان
متصلا بدلالة عمومیة مضارع و اتمام نعمت عبارت است مظهریة
تامه فی اختلاف الاوان اتصالا و هدایت صراط مستقیم بیان شدن
بی زیغ است بدلالة جامعیة مظهریة تامه بحقیقت وجه انانا
در اختلاف اوان اتصالا و نصر موکد عبارت است تائید سبحانه
در وجود انوار ظلی واجب سبحانه در نفس مبارک صلعم علی الدوام
حالا و مستقبلا و هم اگر بقلب سلیم تدبر کنی برین مفهوم ماتیاخر
من الآیات مشیر است به بیت محبوبیتش صلعم که خدا

بی نیاز قطع نظر از فارق سفیر باید و محقق است که بملاحظه
موجودات تخصیصا قطع نظر از سلوبات است و تجربه کسی که
عبس و تولی ایما فرما است بانتساب ذنب غیر ممنوع الاشتراک
مستلزم الوہن چہ جا است ش چنانکہ فرمودند از ذنبک ذنب
امۃ مقصود است م و نیز مخالفت لفظی س ش ای اضافت
کہ مقتضی ذنب خاص است نہ ذنب غیر م و معارضت بعض
شرعی یعذب من یشاء ظاہر س ش چنانکہ فرمودند ہرگاہ ذنب
امۃ منسوب بحضرت محبوب مرحوم مطلق است ہمہ مغفور است
موید ان اللہ یغفر الذنوب جمیعا است پس معارض شود
یعذب من یشاء را م و جای دیگر فرمود و استغفر لذنبک و
للمومنین این خود مفارق ہمدگر است والا تکرار مغوست
مہمل ع ببین تفاوت رہ از کجاست تا بکجا . از یجب
بدیدن محمد صلعم دیدن خدا است تعالی شانہ و الف شیم
ر صلعم دیدہ جان من باید اللہ سبحانہ جزا دہاد آنرا کہ
دیدن روی ترا دیدہ جان من باید × این کجا مرتبہ چشم جہان بین من است

هرگز بحقیقة مغفرت و ذنب آن معصوم از مسلوبات غیر مخصوص
محمدی صلعم نرسد و نیز تواند شد که این بشارت است
بر لحوق حبیب خود تعالی صلعم در اندوه ذنب ما عبدناک حق
عبادتک و حق عبادت گشت که مقابل شود با لوهیة کاملہ غیر
محصوره در ظهور موجودات و مسلوبات لازمه مخصوصه محمدی
صلعم و آن بلزوم عدمین ظهور اوانی بوجوب نقص و حضرات
تکلیف بتحقق حق العبادت و الا تکلیف و هو صلعم معصوم ظاہرا
و باطنا و اینهمه گفته شد از روی حقیقة مجملة التفصیلات
و نیز شامل بشارت کشودن آن بزبان حال مستقبل بفصل و
بنصرک الله نصرا عزیزا که مفعول مطلق هم و فتح مکه
مبارکه بقرینه محل بوده است صلعم الفتح مراد مکه قال بعض
و مغفرت ما تقدم و ما تأخر من الذنب مخصوصا و این قصد غیر مصرح
بوحی تواند شد و ازینجاست که صلح حدیبیه که بدو اصحاب
حنفیه فتح مکه است اول فتح باشد محمول بر خلاف العیاذ
بالله تعالی منه قال الله تعالی لقد صدق الله رسوله الرؤیا

بان اذا عامتہ زمانا حقیقۃ تتضمن الشرط مجازا و جار بمعنی باص لتقصیر
المفعول لتعدیتہ والضرورت تخصیص ما ہو المقصود للنصر والفتح متوسعا
بحذفہ فہو کم لا عائبا لا استثنا بہ صلعم بہ فیشیر الی معنی اذکر و النصر
ہو فی ایجاد الموجد اثر اسم تمیز بین الایجاد و من النصر م نفعل اللہ
حمید الفعال بلطفہ سم تتعلق بالایجاد او النصر م والفتح
ہو انکشاف الحقیقۃ علی القدم تضمنا منطبقا باصلہ والتزاما بہ
مش تتعلق کائنا و الضمیر المجرور الی القدم م علی تفاوت
الدرجات فخصص بہ صلعم لشرف الخطاب لاظہار درجتہ العلیا
صلعم ورایت بمعنی بصرت حال للمفعول المخصوص من التوسع
والناس مفعول موصوف ویدخلون حال الصفۃ لا المفعول
الثانی المعنی علمت لفعلیتہ مش الضمیر راجع الی ید خلون م و
دین اللہ عام فیشتمل دینہ حقیقتہ المستجمعۃ التضمنیۃ صلعم الاضداد
المسلویۃ بلتزمتہ بہا سم الواو حالیۃ لبیان حالت الاضداد المسلوبۃ
بانہا ملتزمۃ بحقیقتہ المستجمعۃ التضمنیۃ صلعم م وسبح بہ ای
التنزہ عن شوائب النقص والحمد بمعنی مجہول ای محمود یہ علی افعالہ

والاستغفار طلب الستر وحذف المفعول للتوسع بمعنى لهم
و والامران بالاشتراک فطلب تاکید من غیره صلعم وتشریف
بالخطاب له صلعم والتوبة هی رجوع مطلق فتقیید محل کما تاب العبد الی الله
وتاب الله علیه فالمعنى اذکر حبیبی اذا جاءکم نصر الله والفتح فی وقت
الازل وبصرت الناس یدخلون فی دین الله القصا فا افواجاً
من آدم علیه السلام الی آخر الزمان فیه ش ای وقت الازل
متعلق ببصرت م هذا تذکیر له صلعم بما وقع فی وقت الازل من
رتبته صلعم هو شرح الصدر فالم نشرح لک صدرک اشارة الیه
وما ذکر فی القرآن المجید وبعضه یبین لبعضه ما هو شرح الصدر
الا اذا جاء نصر الله والفتح ورایت الناس یدخلون فی دین الله
افواجا تخصیصا علی المراد ش ای مراد اختیار الآیة علی ما تزید
او مراد ذکر دین الله المقصود لتضمنه بالموجودات والاضداد
المسلوبة ملتزمة بها فلا حاجة الی ذکرها بخصوصها م فهذا هو
ش ای شرح الصدر م واخبار بما وقع ویقع فی عالم
ومن دخل الناس فی دین الله افواجا من کل جهة

الموجودات لوجود الحق الظاهرین فی الزمان والامکان ولاعداد الاعیان (حاشیه)

فسبح بحمد ربك اى سبح بمحمودية ربك فى جميع الافعال فى جميع

الاحوال تتعلق بالمربوب على النصر والفتح جزاء الشرط فى وقت

جعل الجاعل المطلوب والموكد من غيره صلعم والتشريف بالخطاب

له صلعم واستغفره جزاء الشرط لفا ونشرا وغيره من اى غير الجزا

م اى استتر من الله الستار المسلوبات الموجودة الملزمة على

تفاوت حال الك ولهم من الانبياء والاولياء والمومنين فدال الاستغفا

على الاستغفار فهو شفاعته تامة منه صلعم وتشريفا بخطابه بماله

صلعم ومن غيره صلعم لنفسه ولغيره مطلوبيا وموكدة ولما استتر شئ

من المسلوبات فانظر ماذا ترى من الموجودات انه هو الرب السبحان

المحمود كان توابا اى رجا اى متوجها فى الدارين مبالغة التوجه

عليك وعليهم بستر ما ستر باستغفارك يا حبيبى فالمغفرة اى عدم

المغفرة والمعنى اشتمل ما هو شامل فى النصر والفتح فيمكن

ان يختار رجاء ما صنيا والنصر والفتح فى افتتاح الممالك

عموما ازلية وخصوصا مرتبا على نزول السورة بعد افتتاح مكة

المباركة فدين الله ما ئل الاسلام على المحل والشرط لصحيح على فت

جعل الجاعل لتحقق الواقع فی الزمان الماضی وعلی تقدیر
قبل افتتاحها ان یکون جار مستقبلا متحقق الوجود باذا والماضی
فکانه جاء والشرط یصح علی الوقوع بجعل الجاعل لتحقق الوقوع
فی الزمان المستقبل وبهذا رایت فیه خلو ان جاء للناس فهو بتحقق
تحقق الفعل للمفعول فیمکن ان یکون رایت ولو بمعنی مستقبل متوسعا
للاستمرار لعموم المفعول الموصوف بوصف عام نظرا الی خلقته
صلعم واجبة التوسع ش کما یظهر وجوب التوسع فی ذکر کیفیة
تخلیق نور محمد صلعم من نور الله سبحانه والمخلوق کله من نوره
صلعم والکمالات الثبوتیة الله سبحانه فیه صلی الله تعالی علیه وسلم
والنقائص السلبیة من الله سبحانه فیه صلعم فیما من النصر والفتح
المستقبل عام ازلیا وخاص مرئیا واستغفره لهم علی سوق الکلام
لا الکل واعلم ان الجزاء الشرط ممکن وقوعا تابع الشرط زمانا
ش هذا جواب ما قیل ههنا لا یوافق الجزاء الشرط زمانا هم ولتواب
بمعنی قابل التوبة هی رجوع عن الذنب لا یوافق استغفره
ان الاستغفار طلب المغفرة لما وقع من الذنب لا رجوع

منه ولكن يوافق بمعنى رجوع مطلق بتقييد محل كما ذكر
اللهم صل وسلم على محمد نبي الرحمة وعلى جماله كما تحبه وترضاه
وشفعه فينا وترحمنا به ثم الى معنى سورة الفاتحة بان الحمد مصدر
مجهول بلام المعهود الذهني او التعريف والفاعل له متوسع فكان الميم
سبحانه او غيره فالحاصل ان المحمودية المستقلة لا تحتاج في
مقصوديتها الى فاعل بخلاف المعروف ش اي المصدر
المعروف في مقصوديته يحتاج الى فاعل م من آلے فاعل
لله على خلقه الخير والشر في تربية العالمين كما قال رب العالمين
الوصف باستدلال العقل فلفظ الرب شامل لمعنى الخلق
والعالمين ينبئ عن تنوع العالم والعالم هو المربوب الرحمن
مالک يوم الدين الوصفان باستدلال العقل ذكر صفتے
قبل ذكر مالک يوم الدين لاطمينان قلب الرؤف الرحيم بالمومنين
صلعم ش هو صلعم م فالرحمن خاص لاسمه تعالى لخصوصية
الوصف به تعالى مبالغة فمنعه لغيره تعالى اسما ووصفا
فبالوصف خاص باسمه صلعم على مربوبية الاولى

علی الرحمانیة فخاتم الغیر علی استجماعه صلعم و فیه اشارة الی مقاصد
الرحمن علی العرش استوی تعلقا بصفة تقدسه ای تعلقا
بصفة رب العالمین التی تقدمت وصف الرحمن م بدلالة وجوده صلعم
کما هو فی حد و تسعمایة الهیاکل ای مقاصد الرحمن علی العرش استوی م
فانظر ماذا تری من عظمته صلعم و الرحیم عام بمقابلة خصوص الرحمن فلا یجوز
له الخصوص و خاص بمقابلة عموم الرحمن فلا یجوز له العموم فلما تحقق
الایمان بالوصفین المقصودین ای معرفة الله تعالی من ربوبیته و الیوم
الاخر احتاج الا الاستدلالین من تعقل العالم من ربوبیته دلالة عامة
و انتقل مع الاقرار ایاک نعبد لتخصیص بالعبادة الخاصة له تعالی
من حیث انه سبحانه خالق لا تشتمل العامة و الا فکیف ان اشکروا
و لوالدیک مع و اشکروا الله ان کنتم ایاه تعبدون و اسجدوا لآدم مع
اسجدوا لله الذی خلقهن ان کنتم ایاه تعبدون و اعبدوا الله ان کنتم ایاه
تعبدون و ضمیر المتکلم مع الغیر موضع ان کل له قانتون بکل قنوت
و فی اشتراک الغیر فی الفعل مسائل التی لا یسعها المحل منها
العصیان فع عمل عامل لغیره فهی مش ای العبادة الخاصة له تعالی

من حیث انہ سبحانہ خالق لا لشمول العامۃ ثم باثبت مع تقدم
تعریفہا وتصدیقہا علی اقرارہا من الحمد للہ الی یوم الدین والا الاقرار
علی المجہول فکیف وایاک نستعین لتخصیص بالاستعانۃ التی منہ
تعالی من حیث انہ سبحانہ خالق لا لشمول غیرہا والا فکیف من یتول
اللہ ورسولہ والذین آمنوا فان حزب اللہ ہم الغالبون وضمیر المتکلم
مع الغیر کما وضح اہدنا الصراط المستقیم لا لاستہداء الی الصراط المستقیم
الذی ہو ایمان بربہ بمعرفۃ رب نبیہ ورب شیخہ کما قال سبحانہ قالوا
آمنا برب العالمین رب موسیٰ وہارون والا لبطل التقلید ففی الجاہلیۃ
ولا ایمان لو کان بربہ مع انکار نبیہ کما قال سبحانہ قال امنت
برب الذی آمنت بہ بنو اسرائیل فبرب محمد صلعم تخصیصا بخصوصیۃ
علی مرکزیۃ العامۃ علی مظہریۃ الرحمانیۃ التی ہی مبدء ومعاد والا لبطل
الاستجماع المقصود وضمیر المتکلم مع الغیر کما وضح وحذف الی لقرب
المفعولین اشارۃ الاتصال بینہما واللام للعہد الذہنی فتوافق
البدل اسمہ صراط الذین انعمت علیہم الانعام ہو ایمان بربہ
بمعرفۃ رب نبیہ ورب شیخہ فبرب محمد صلعم کما قال سبحانہ

واذ اخذ الله میثاق النبین لما اتیتکم من کتاب وحکمۃ ثم جاءکم
رسول مصدق لما معکم لتؤمنن بہ ولتنصرنہ فالانعام علیہم وعلی
من تبعہم والافکیف تخصیص الملت الواجب لعموم البدل فی وجہ الاحکام
واستحصال حاصل فی وجہ معرفۃ اللہ تعالی غیر المغضوب علیہم ولا الضالین
فی الوصفین اشارۃ الی تنزہ ایمانہم وعاقبتہم فی الدارین و اشارۃ
الی مغضوبیۃ وضلالت من ضل عن الصراط المستقیم عموما ولو یشیر
الی الخصوص بلا غش ولو الی الیہود والنصاری م والافکیف یستقیم
الاستثناء لغیر المخصوص وکیف اشتمالہ بصراط الذین انعمت علیہم آمین
ہذا ما کتب اجمال بالاشارات التی تشتمل مفصلات القرآن المجید
یا ایہا المرء لا تفہم الاجمال الا بمعرفۃ حقیقۃ الرسالۃ المحمدیۃ ولا تفہمہا
الا علی قدر الوصول حقیقۃ الولایۃ الصدیقیۃ او الولایۃ الاجتبائیۃ
اللہم صل وسلم علی محمد نبی الرحمۃ وعلی جمالہ کما تحبہ وترضاہ
وشفعہ فینا وترحمنا بہ ثم سئل فی معنی سورۃ الکافرون قال
احد اعدوک نفسک التی بین جنبیک اشد کفرا من الکافرین
لا اعبد ما تعبدون موخالفتہ بمرضات اللہ تعالی ہی الجہاد الاکبر

فالاصغر منه لکم دینکم ہو المخالفۃ المخصوصۃ المقصودۃ بغیر مرضات الله تعالیٰ ولی دین ہو المخالفۃ المخصوصۃ المقصودۃ بمرضات الله تعالیٰ

فالمحاہدات تفصیل منہ ش ای من الدین م فالجہاد بالکفار منہا وان لم یستقم المعنی فکیف تحقق لا اعبد ما تعبدون ولکم دینکم

ولی دین وہدی الی اظہار کسر نون دین لانہ علامۃ حذف الیاء للوقف فی اللفظ ولا وقف علی الوقف ولا اعبد وفی المعنی

علی تعریف الدین المخصوص فان لم یظہر الکسر خالدین منکر فلا یجوز الدین المعروف المخصوص المقصود فعلی ہذہ القرءۃ تفسد صلوۃ من

لم یظہر الکسر فان قیل لا تفسد علی قرءۃ تنوین الرفع المأول بالتخصیص قلنا نعم ولکن الحکم بالفساد علی قرءۃ بالیاء لا قرءۃ بالرفع

فلو لم تکن القرءۃ بالرفع لفسدت ویقال الاولی او ش لان الصراحۃ اولی من التاویل م ولا دلیل علی حذف الیاء تخفیفا ثم ش

علی حذف م الکسرۃ فقابل الوقف یفید فائدتین ش ای التخفیف والوقف م لا التخفیف ش ای لا یفید التخفیف لفائدۃ م

م وکذا الاظہار فی مثل اللہم صل وسلم علی محمد نبی الرحمۃ وحبیبنا کما تحبہ وترضاہ و تشفعنا و ترحمنا

ذکر کیفیۃ تفسیر آیۃ الکریمۃ الیوم اکملت لکم دینکم واتممت علیکم نعمتی ورضیت لکم الاسلام دینا واقعۃ فی سورۃ المائدۃ

بسم اللہ الرحمن الرحیم

نحمد اللہ ونستعینہ ونصلی علی رسولہ محمد ونستشفعہ وعلی الہ وصحابہ و
اما بعد اجمعین الیوم اکملت لکم دینکم واتممت علیکم نعمتی ورضیت لکم
الاسلام دینا الایۃ لابد من مصداق الثلثۃ المذکورۃ فی الآیۃ الکریمۃ
ای دینکم ونعمتی والاسلام دینا فان لم یفرق بینہم فالتکرار معنا
وان یفرق بما لم یقصد فی الباب وزمانا حالا فکیف الیوم اکملت
لکم دینکم واتممت علیکم نعمتی ورضیت لکم الاسلام دینا تحقیقا فالیوم
اکملت لکم دینکم ہو الاعتقاد بما ہو الحق عموما مما سبق الی ما لحق
زمانا حالا لانہما بعد دین احد بش ای من شریعۃ آدم الی شریعۃ
محمد صلعم دین احد قال سبحانہ بعد الدین الواحد ای مما سبق الی
ما لحق ہم واتممت علیکم نعمتی ہو اتمام نعمت النبوت ہی العلیا

متوقفة عليها لما من الله تعالى والیه تعالی لمحمد صلعم ورضیت
لکم الاسلام دینا بالتخصیص ہو دین محمد صلعم مستجمع ما سبق وان
لم یکن کذا فما الفرق وکیف اکمال الدین ہو بدون تمام النبوت ہی
موقوفة علیہا للاسلام دینا فکیف الرضا ربالاسلام دینا ہو الموقوف
علیہ لاکمال الدین علی اشتمالہ فالکریمة تدل علی ختم الرسالة
بمحمد صلعم رتبة وزمانا اذلا یبقی بعد المکمل والمتمم شئی منہ اللهم صل
وسلم علی محمد نبی الرحمة وعلی جمالہ کما تحبه ترضاہ وشفعه فینا وترحمنا

ذکر کیفیة تفسیر آیة کریمة واذکروا نعمت الله علیکم
وما انزل علیکم من الکتاب والحکمة یعظکم به ط
واتقوا الله واعلموا ان الله بکل شئی علیم واقع

سورہ بقر

بسم الله الرحمن الرحیم

نحمد الله ونستعینه ونصلی علی رسوله محمد ونستشفعه وعلی آله و
اصحابه واتباعه اجمعین قال الله تعالی واذکروا نعمت الله علیکم
من الکتاب والحکمة یعظکم به واتقوا الله واعلموا ان الله بکل شئی علیم ۵

باید دانست که ذکر میرساند مذکور بنا بر ربط و مضاف بمضاف الیه
بنابر اضافت و درینجا اضافت حادث بسوی قدیم مفید این ربط تواند شد
و نعمة الله محمد است صلعم برسالت بمظهریت تضمنی صفات ثبوتیه قدیمه
والتزامی صفات سلوبیه مخصوصه محمدیه صلعم بقرینه یا لحوق آیه
ما انزل علیکم من الکتاب والحکمة یعظکم به ازانکه توقف دلالت
تحصیل ذکر کتاب و حکمه برسول است و استثنا رحضرت مظهر اظهر
صلعم که اعلی النعما است از عموم نعمه چون تواند شد که فرمود
سبحانه لقد من الله علی المومنین اذ بعث فیهم رسولا من انفسهم یتلو
علیهم آیاته و یزکیهم و یعلمهم الکتاب والحکمة وان کانوا من قبل
لفی ضلال مبین خصوصا ازینجا که دلالت از ما لحق
بر خلاف استثنا است و یاد فرمود الله تعالی محمد
رسول الله تعالی را نعمت الله که شامل جمیع نعمای الهی است
مقصدا و اصلا و ما انزل من الکتاب والحکمة تفسیر نعمة الله است
بعطف تفسیری فی العوارض مع عطف تفسیری فی العوارض
حکمه بر کتاب بنابر تخصیص و تاکید پس منشا استغنا د نعمة محمد

رسول اللہ تعالیٰ است خصوصاً النبوۃ و عموماً بوجودہ شریف
در صحیح بخاری در کتاب المغازی از حضرت ابن عباس رضی
در انطباق کریمۂ الذین بدلوا نعمۃ اللہ کفرا مرویست قال ہم
واللہ کفار قریش و محمد صلعم نعمۃ اللہ پس باید دانست کہ ذکر
محمد رسول اللہ تعالیٰ صلعم بآنچہ نازل کرد اللہ تعالیٰ از
کتاب و حکمۃ فرض ہویداست بدلالۃ نص عبادۃ اللہ تعالیٰ
و شکر او معرفۃ لہ تعالیٰ و بر مخالفت امر تحذیر است بہ اتقوا
و تنبیہ است بر نفاق بہ اعلموا ان اللہ بکل شیء علیم و این ذکر
فرض مطلق نتواند شد بملاحظہ کیفیات عطف تفسیری
فی العوارض بلکہ ذاکر بدین ذکر دائم الوصف خواہد شد و
ذکر را انواع است بہ تنوع اذکار و مقامات و اصل الاصل
اینہمہ ذکر روح است و ذکر قلب بسیط و قلب مرکب و
جوارح تابع و فرع پس بانعدام ذکر روح قلب بسیط
و قلب مرکب و جوارح از حقیقت ذکر محروم است و ہرچہ
یافتہ شود بعد سقوط ذکر روح در حکم نسیان است و

ودر حکم اذکار با ذکار روح لا حول ولا قوة الا بالله العلی العظیم
و ذکر جوارح را انواع است به تنوع جوارح و اذکار تبع ربط بر
قلب مرکب و قلب بسیط و تبع ذکر روح و ذکر قلب مرکب را انواع
به تنوع اذکار مناسب مرکب مع ربط بقلب بسیط و تبع بذکر روح
و درجات نامتناهی است به تنوع اذکار مناسب بسیط مع ربط
و تبع بذکر روح و ذکر روح را تنوع است به تنوع مقاماتش و
به تنوع نعمت و نهایتی نیست از کمال بسط و بی نهایتی نعمة
الله و اهبة مرتبه قلب بسیط که یکی از مقامات روح استعلمه
فضل تنوع ذکر روح بهره بقدر وسعت خود میابد الی ما شاء
الله تعالی نه مرتبه قلب مرکب و جوارح آنچنانکه گفته شد
مثال تفسیر ما انزل علیکم من الکتاب و الحکمة است که تفسیر
فی العوارض از نعمت الله است پس نعمة اسباب قربت الهی تعالی شانه
بذکر محمد رسول الله تعالی است صلعم بموافقت کتاب و حکمة پس
هر که ازینچنین ذکر محمد رسول الله تعالی صلعم مشرف نشود در
حقیقة معرفة و شکر نعمة نبرد هیهات هیهات از اضافة

مضاف بمضاف الیه غایت المقصود چون آن ز تدبیر ذکر
مشرف نشود مگر بعنایت حق تعالی بواسطه خاصانش در ضمن
تصلیه بر قدر مقدار اللهم صل وسلم علی محمد نبی الرحمة و
علی حبائه کما تحبه وترضاه وتشفعه فینا وترحمنا به

ذکر کیفیت تفسیر آیه کریمه لقد من الله علی المومنین اذ بعث
فیهم رسولا من انفسهم یتلو علیهم آیاته ویزکیهم ویعلمهم
الکتاب والحکمة الخ واقع سوره آل عمران

بسم الله الرحمن الرحیم

نحمده ونستعینه ونصلی علی رسوله محمد ونستشفعه وعلی آله واصحابه
واتباعه اجمعین قال الله تعالی لقد من الله علی المومنین اذ بعث
فیهم رسولا ترجمه هر آئینه بتحقیق منت نهاد الله تعالی بر مومنان
بانکه فرستاد میان شان پیغمبر بدانکه فائق از همه نعمای الهی
عمیم احسانه بعث هر پیغمبر است خصوصا صلی الله تعالی علی نبینا
وعلی جمیع الانبیاء وسلم که منت است بر همه عالم ومومنین را
مخصوص خطاب این منت لشرف معرفة فرموده است مقصود از آن

سبب وجود وحصول خیرات معاش ومعاد درصد مرکزیته خود
است خصوصاً بظهوره وعموماً بوجوده مقیداً علی الصفات
خصوصاً بعث محمد رسول الله تعالی است صلی الله تعالی علیه و علی
جمیع الانبیاء وسلم خصوصاً بظهوره وعموماً بوجوده مطلقاً علی الذات
پس احتیاج ازیکدیگر میان انبیاء هم است چنانکه ذات را در
حصول واظهار کمالات احتیاج بصفات است وصفات را
حصول کمالات احتیاج بذات وهم بصفات ومراتب میان را
بانبیا تا آنکه ملائکه نیز درین منت واحتیاج بسوی انبیاء شمول دارند
من انفسهم ترجمه از جنس بشریت شان اینجا مقصود این صفت
جامعه تاثر ومحبة ومعرفة است واستثنار بدین تخصیص
از غیر شبهه تثلیث نه ابتلاء والا شامل منت نتواند شد
آری اگر نبودی صفة جامعه تاثر ومحبة اگنجایش نبودی پس
بشرایف معنوی که محتاج تاثر ومحبة است تشرف نشده و نه پیغمبر
شفیع وانیس دردمندان نه بهی منت برمنت است الحمد لله
منة تیلو علیهم آیاته ترجمه بیان میکند برشان الال ارضانع

نیز پیش وکتاب خود شامل حکمت است پس این عطف تفسیر
فی العوارض بنابر تخصیص و تاکید است وظاهر است که عمل ظاهر
بی باطن بحقیقت کار ناشایسته است وبعطف غیر تفسیر عموم حکمت
مراد شود وان کانوا من قبل لفی ضلال مبین ترجمه
حال اینست که بتحقیق بودند پیش از بعث وتلاوت وتزکیه وتعلیم
هرآینه در گمرهی جدا کننده از همه یا ظاهر + واو حالیست وان
مخففه ان مشدده بدلالة لام تاکید واستقامت معنی وحذف مضاف
توسعش مقصود است ای قبل بعث یا تلاوت آیات وتزکیه یا
تعلیم کتاب وحکمت یا از همه پس برآمد از ضلال متخالف الوجوه
به توافق مضاف الیه است فراغت تام از مراتب ضلال به
تعلم حکمت است وازینجاست هرکه بعد تعلم بدین صفات پیغمبر اتصاف
نیافته خلیفه نتواند شد وچون متصف شود خلافتش درحکم لقد
من الله علی المؤمنین اذ بعث فیهم رسولا من انفسهم الخ
است اللهم صل وسلم علی محمد نبی الرحمة ...
ورضاه وشفعه عنا وترحمنا به

ذکر کیفیت تفسیر کریمہ ہو الذی بعث فی الامیین رسولا منہم یتلوا علیہم آیاتہ ویزکیہم ویعلمہم الکتاب والحکمۃ ق وان کانوا من قبل لفی ضلال مبین ٥ وآخرین منہم لما یلحقوا بہم وہو العزیز الحکیم ٥ ذلک فضل اللہ یوتیہ من یشاء واللہ ذو الفضل العظیم ٥

بسم اللہ الرحمن الرحیم

نحمد اللہ ونستعینہ ونصلی علی رسولہ محمد ونستشفعہ وعلی آلہ واصحابہ واتباعہ اجمعین قال سبحانہ ہو الذی بعث فی الامیین رسولا منہم یتلوا علیہم آیاتہ ویزکیہم ویعلمہم الکتاب والحکمۃ ق وان کانوا من قبل لفی ضلال مبین لا وآخرین منہم لما یلحقوا بہم وہو العزیز الحکیم ترجمہ آن انست کہ در شان آنانکہ منسوب باصل اند پیغمبری را کہ از ایشان است یعنی امی چنانکہ بیان میکنند برشان ودلائل از صنائع بر معرفت صانع بہرچہ شاید وپاک میسازد ایشانرا از ہرچہ باید

و می آموزد شان را کتاب یعنی علم عمل و حکمة ای تحقیقه کار رسیدن و تحقیق بودند پیش ازین همه ای بعث و تلاوت و تزکیه و تعلیم در گمری حید کننده از نهمیه یا ظاهر و دیگران از امیان گاه از پس پیوندند با پیشینیان بعین و جلالت که او سبحانه غالب صاحب حکمت است هر باید دانست ای بیای نسبت منسوب با صل هر چیز است پس از بنجا دو نسبته حاصل شد نسبتی بذات واجب تعالی شانه متعین را از روی منشا انتزاع بقیام حقیقی یا مجازی و در مجاز ذات محمد رسول الله تعالی صلعم منتزع اول است و نسبتی بذات محمد رسول الله تعالی متعین را از روی منشا انتزاع بقیام حقیقی یا مجازی و در مجاز ذاتش صلعم منتزع اول است و بدین واسطه تعلق با صل الاصل وارد پس امی اوست صلعم و مبین امیتش صلعم و بدین نسبة شرافتش صلعم بر پیغمبران عم و شرافتش صلعم بر امم واضح است و بمعنی الف و لام جنس باشد یا استغراق یا عهد ذهنی یا معرفه و تعیین و فی مفید

تخصیص بالبعث عام زمانا وتخصصا در مرکز واحد راست
وعطف آخرین منهم لما یلحقوا بهم باعموم زمانی لا الما
بر همین سابقین با تضمن عموم عطف بر ضمائر متصله مجرور
ومنصوب بنابر تاکید اثبات استمرار تلاوت وتزکیه وتعلیم است
ودر صورت خصوص عطف بر یکی از ینها مقصود بعث حاصل
نشود پس ازین تلاوت وتزکیه وتعلیم اعجاز یست بوجود صوری
ومعنوی از عالم شهود وروح نسبته بعض بلا واسطه ونسبته
بعض بالواسطه که هر کس حسب حال تواند دانست وبقای
همین بعث خاتم حیات النبی صفته نافعه است بخلاف حیات
انبیاء واولیاء صفته جامعه صلی الله تعالی علی نبینا وعلیهم و
سلم واو سبحانه غالب صاحب حکمة است عموما وخصوصا
در وقوع اینچنین اعجاز ها تا که کریمه هو الذی بعث الخ نوید
شرافت وکرامت است نسبته بحضرت ص وانبیاء صلعم و
امتانش صلعم ونیز باید دانست اگر گرفته شود امی بمعنی
ناخوانده وناتویسنده تغلیبا شاملا بقصد عموم بعث ثابت

زماناً و شخصاً و عطف کرد و ستود آخرین منهم لما یلحقوا بهم را امیین پس
آخرین منهم لما یلحقوا بهم باعتبار تاخر زمانی تتمہ واقع شود بر بعث عام زماناً
آری در صورت احتمال این تغلیب شائع محتمل العموم است زماناً و شخصاً و لیکن
مصرح الخصوص است شخصاً بلفظ الامیین بعدم ثبوت دعوی این تغلیب
شائع بنابر فصاحت و بلاغت کلام الٰہی اعجاز مقابل وقت ثابت تحطیطی
و نیز دلالة آیہ لاحقہ مثل الذین حملوا التوراة اگرچہ بر امیین الف و لام
جنس یا استغراق گرفتہ شود و آن باطل است بہ ثبوت عموم بعث زماناً
و شخصاً پس بہرچہ حالست این احتمال عموم را بالصراحة خصوص و صراحة
خصوص را بہ ثبوت عموم واللہ تعالیٰ اعلم بالصواب ذلک فضل اللہ
یؤتیہ من یشاء واللہ ذو الفضل العظیم ترجمہ این بعث نبی امی
فضل خدا است مر امیین را بہرہ ازلی تقابل دیگران می بخشد مر
ہر کرا خواہد و حال اینست کہ اللہ تعالیٰ صاحب فضل عظیم ست
از آنچہ متقابل باشد مرادانکہ فضل و عظمتہ جز در تقابل ممتاز
نشود و ہر گاہ معنی در دنیا فضل است مناسب محل امیین معنی
اول است نہ ثانی کہ منظور نسبت اللّٰہم صل و سلم علی محمد و آلہ

وعلى حبائه كما تحبه وترضاه وتشفعه فينا وترحمنا به

ذكر كيفية اسرار التعين قبلة الكعبة الشريفة في عالم الشهود والتولية اليها واتمام النعمة بها وما هو النعمة مع مطالب اخرى

بسم الله الرحمن الرحيم

نحمد الله ونستعينه ونصلي على رسوله محمد ونستشفعه وعلى آله واصحابه وتباعه اجمعين هذا الكلام في اسرار تعيين قبلة الكعبة الشريفة في عالم الشهود والتولية اليها واتمام النعمة بها وما هو النعمة مع مطالب اخرى اعلم ان نور الذي في الكعبة الشريفة حجاب حدث بقدرته تعالى من مرتبة مستجمعة الربوبية الذاتية الالهية الاصلية القديمة المسجودة لها التي هي منشا التعين وجود محمد صلى الله تعالى عليه وسلم مبدؤه الربوبية من المرتبة الفعالية التي هي علة الظهور الى الحادث وعلة العروج معرفة الى القديم اذ هي تستحق علية فهو ظهور مرتبة الربوبية الذاتية والانتزاعيات التنزيهية معها في عالم الشهود في البيت المعمور كما قال سبحانه ان اول بيت وضع للناس للذي ببكة مباركا

وہدی للعالمین ثم رفع الی السماء ثم اقیمت الکعبۃ الشریفۃ
مقامہ کما قال سبحانہ جعل اللہ الکعبۃ البیت الحرام قیما للناس
الآیہ و نور الذی فی بیت المقدس حجاب حدث بقدرتہ تعالی
من مرتبۃ التنزیہ المنتزعۃ من المرتبۃ المستجمعۃ المذکورۃ فی جنبہا
فی المرتبۃ القدیمۃ و ظہور الحجاب و المعرفۃ معہا بہا التی ہی
منشاء التعین وجود عیسی علی نبینا و علیہ الصلوۃ والسلام و
لیست بعلۃ الظہور و العروج اذ ہی لا تستحق علیہ فہو ظہور
مرتبۃ الربوبیۃ التنزیہیۃ الانتزاعیۃ و الماہیات المنزہۃ بعینہا
فافاضۃ منہا من الماہیۃ فنفرق بین نور الذی فی الکعبۃ الشریفۃ
ومناسبتہ بمحمد صلعم و نور الذی فی بیت المقدس ومناسبتہ
بعیسی عم مبین بما تبین و فاستبقوا الخیرات اشارہ الی
خیریۃ نور الذی فی الکعبۃ الشریفۃ باستجماعہ الخیرات لعلیتہ
اصلہ فیا من یرید المعرفۃ والمحبۃ اعلم الحکمۃ التی فی ظہور مرتبۃ
الربوبیۃ فی عالم الشہود ان الروح لشرف نور قدیم لقصا فاً
الی غایۃ مثالہ لا الجسد ولو کان الجسد یشرف اخر معہ فظہرت

واضافتها الی یا ربه المتکلم علی روایة الحاکم متبعها بمعنی المربوبیة
بینهما فی عالم الشهود ومنها اقعد کما قال صلعم یدنینی الله فیقعدنی
معه علی العرش فی الآخرة ہذا مقام محمود فلذلک رسول الله تعالی
صلعم یحب قبلة الکعبة الشریفة ویرضاہا کما قال سبحانه قبلة ترضاہا
واعلم ان ہذا الاظہار عینه اظہار الذی بوجود محمد حبیبه تعالی صلعم
لان اظہار الربوبیة فعل الرب فہو علة متقدمة لوجود مربوب فہو معلول
متاخر ولابد من اول فیه وحینئذ اظہار الربوبیة لیس اظہار مربوب
فکیف یتحقق شرط متقدم بوجوده الواقع من شئ علی الجزاء م
بوجود مربوب من شئ الذی معلول متاخر م وجزاء متاخر بوجوده
الواقع من علی الشرط م باظہار ربوبیة من الذی علة متقدمة
م ولان لاول ظہور الربوبیة فی نفسه تحت الامر کن من حیث
انه لمربوب الذی کان اصلا لکل ما انتزع منه وحینئذ المربوب
لیس عین ظہور ربوبیة من الذی غیر مربوب م فلا یمکن
ان یکون الوجود مشروطا لوجوده الذی ہو جزائه من ای
جزاء الشرط ہو الوجود م ومتقدما بوجوده الذی متاخر به من

ای متأخر بوجوده م اذ ہما شعار ان فی واقعیۃ وجودہما
من بتقیید واقعیۃ وجودہما ارتفع الزعم عن تجرد التغایر فی مفہوم
الشرط والجزاء قطعا عن الوجود الواقع م والشرط متقدم علی
جزائہ بوجودہما الواقع فلا یستقیم المعنی الا بظہور الربوبیۃ الحجابیۃ
علیہا فی عالم الشہود ومن یفکر فلہ الالباب ومن تعصب فعلیہ الجواب
وان أوّل بلولاک مرادی فاین الدلیل من لفظ و قرینۃ علی تقدیرہ
بل بعموم الخبر بجواز غیرہ یجب ذکرہ لمنع غیرہ بخلاف تقدیر موجود
اذ ہو مدلول خاص باسمہ لعینیۃ المنطبقۃ بہ مانع غیرہ فاتمام النعمۃ
تشریفا الروح والجسد بما تشرف محمد رسول اللہ تعالی حبیبہ تعالی
صلعم فلذلک قصد صلعم لنفسہ صلعم ورافۃ ورحمۃ لامتہ صلعم بقبلۃ
الکعبۃ الشریفۃ ولمناسبۃ صلعم لہا فالانبیاء وتابعیہم والملائکۃ
کلہم طفیلیون فی ہذہ النعمۃ بحسبیۃ تعالی علی نبینا وعلیہم الصلوۃ
والسلام قال سبحانہ قول وجہک شطر المسجد الحرام الجملۃ جزاء
جملۃ مقدرۃ اذا کان الامر کذا ای قد نری تقلب وجہک فی
السماء فلنولینک قبلۃ ترضہا والخطاب اختصاص استرضاء لحبیبہ

تعالی صلعم وتشریفا بالکلام لہ صلعم واظہار للعلامۃ الخاصۃ
بذی القبلتین واتبلاء لغیرہ صلعم کما قال سبحانہ وما جعلنا القبلۃ
التی کنت علیہا قبلۃ ہی مفعولہ ثانیۃ محذوفۃ لقیتضیہا جعلنا
وان کانت التی فی مقام محذوفۃ قبلہا مفعولہ ثانیۃ فکیف
اللام علی القبلۃ الا لنعلم من یتبع الرسول ممن ینقلب علی عقبیہ
وقد تری تقلب وجہک فی السماء ای انتظارک الی اللہ تعالی
لوجہہ تعالی للتولیۃ الی قبلۃ الکعبۃ الشریفۃ ولا تسئلہا رضاء علی
حکمتہ تعالی التی فی الخروج من مکۃ وامر التوجہ الی صخرۃ
بیت المقدس فلنولینک قبلۃ ترضہا بعد التوجہ الی صخرۃ
بیت المقدس کما روی ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم کان
یصلی بمکۃ الی الکعبۃ ثم امر بالصلوۃ الی صخرۃ بیت المقدس
بعد الہجرۃ تالفا للیہود ثم حول الی الکعبۃ کم یقول الحزین تالفا
للیہود ظاہرا واستجابہ وتبرکہ صلعم بالنورین فی البیتین
المقدسین باطنا واللہ تعالی اعلم بحقیقتہ والمسجد الحرام ہو الحریم
المحترم فیہ قبلۃ الکعبۃ الشریفۃ والامر المطلوب لغیرہ صلعم

تشریفا بالقبلة واتباعا به صلعم لحصول شرف بما شرف سوله

حبیبه تعالی صلعم کما قال سبحانه وحیث ما کنتم فولوا وجوهکم

شطره فحیث توجیت نظر فیها با وکنتم محقق للمستقبل او الماضی

بمقابلة الجزاء منظور فیه التوجه الی المسجد الحرام علی مجاز تسہیلا للعوام

توسیع الجہة کما ادالمظروف من الظرف وعلی حقیقة الی النور الذی

هو الحجاب المذکور الذی حاولته للکعبة الشریفة التی فی المسجد

الحرام و خطاب لمن تبعت ابراہیم بعد الذی جاءک من العلم

انک اذا لمن الظالمین مخصوص لغیره صلعم علی مراد المعاملة

منبها علی اقتضاء المحل بالامر السابق والتبعیض وانه صلعم

لمعصوم من اتباع الاهواء وعالم باسرارکلها التی فی التولیة

ویرجوا فاء لیه صلعم علی مراد المکالمة تشریفا لمطلبه تعالی ومحبوبیته

صلعم واستیناف الخطاب ومن حیث خرجت فول وجہک

شطر المسجد الحرام ۰ الی حبیبه تعالی صلعم مقصد آخر اعلم ان

استغرقت للمستقبلیة بمن بالماضی علی قرینة محل الذی

یظهر بمضمونها الشرط المستقبلیة الجملة الاولی لما بعده والماضی فی معناه

ستره لغيره صلعم لاظهار مقصد آخر كالعلل المبنية بقوله تعالى
لئلا يكون للناس عليكم حجة في على سياق كلامهم اي اعتراض
بان لا تحولوا مع تحويل النبي صلعم الى قبلة الكعبة الشريفة الا (المعنى)
غير اذ الاستثناء الصريح يقتضي اللام على الذين والجملة المثبتة
المعللة بها التعليل التولية وليس كذلك فالغير بالاضافة حال
للناس فكان مخصصا يستقيم المعنى ش اي فكان الناس مخصصا
بالحال يستقيم المعنى اذ النكرة لا يستقيم المعنى الا بالتخصيص م
ويمكن ان يكون الناس معهودا ذهنيا على خصوص الزمان
فهم علماء اليهود والعرب الذين ظلموا انفسهم وغيرهم المؤمنين
لتوسيع المفعول بحذفه فانظلم بخصوص المحل تقدم معرفة نسخ
القبلة وبالنبي ذي القبلتين صلعم على انفسهم والاحتجاج على المؤمنين
فبالمغايرة ظهر ان الناس هم الذين لم يظلموا بما ظلموا بعضهم
كما قال سبحانه ان الذين اوتوا الكتاب ليعلمون انه الحق من ربهم
ويعرفونه كما يعرفون ابناءهم وهم علماء العرب واليهود فلا تخشوهم
الذين ظلموا باتباع انفسهم واخشوني بعدم المخالفة امري باتباع امرهم

ولاتم انما الاتمام يقتضي نقصا في البدايت وكمالا في النهايت
نعني النعمة رسالة محمد رسول الله تعالى الذي وجوده مستجمع الدلائل
باستجماعه فضائل الانبياء عليه وعليهم الصلوة والسلام اي حقيقته
هي الذات تعالت مستجمعة حقائق الانبياء على التعينات الذاتية
على الصفات في القدم ثم ظهر الخيرات كلها من الله تعالى الى الخلق
فاي نعمة خرجت من ضمنها وفضلت منها كما ثبتت من قوله تعالى
لاحقاش اي كما ارسلنا فيكم رسولا منكم وعليكم اي اتمام النعمة
عليكم لتشرف بمعرفة رسالته بعدم واتصافكم بكمالات رسالته
صلعم الى ماشاء الله تعالى ولعلكم تهتدون الى النعمة فالترجي
شفقة ورافة على حوالة اختيار العباد الذي يسلم لقوله تعالى
ما تعلمون كما ارسلنا بيان النعمة التي سبق ذكرها الا التشبيه
باتمام النعمة اذ المشبه يقتضي الوجود باتمام النعمة في الاتمام لعله
الاتمام باطل الا بغيرها وهو لايدري دلالة من لفظه وقرينة على
تشبيه الاتمام وتاويل النظم الشريف في التشبيه اي كما تممتها
بارسال الرسول منظور فيه اذ لا حاجة الى التاويل لوجود الصراحة

الصحيحة وان فرضناه فبان معنى النظم الشريف كما بارسال الرسول
فيكم ثم وفرضنا التاويل فمنظر فيه بان معنى النظم الشريف
كما بارسال الرسول م فالسبب قائم مقام المسبب الذي معه مدلول با التشبيه
ومقتضى تعلق المجرور لا كما ارسلنا فيكم رسولا فالمجرور تعلق بنعمتي
فقط لا باتم ولا باذكروني اذ يتصل النار وينقطع النظم من نظم
سابق فلا يقع الشكر على امر التولية التي هي علة اتمام النعمة عليكم فعليك
الشكر فالحاصل لاتم نعمتي عليكم معرفة كمالات الرسول وتشرف
باثاره من وجه وجده صلعم فتطابق نفوسكم بعد بعد تقدير سعتها
ماشاء الله تعالى توجهكم الى قبلة الكعبة الشريفة العالية حقيقتها
المذكورة فيكم الخطاب عام فكونه صلعم فيكم موجود حيا حقيقية
بذاته صلعم وحكمية بعقار رسالته صلعم وباثارها فكم باوده بانه
صلعم فانه صلعم الحي حقيقة بحيات التي حقيقت للانبياء والاولياء
والشهداء على نبينا وعليهم الصلاة والسلام وحكما ببقاء رسالته
صلعم فمنه معنى حيات النبي بالمبالغة بالمصدر والاضافة مع
ولام الاستغراق على الجنس صفة مانعه رسولا هو الذي

ارسله الله تعالیٰ اصطلاحا شرعیا و ہو محمد الذی سبق ذکرہا
وکمالہ صلعم منکم ای من جنسکم اشارۃ الی نعمۃ اشتملت فی انعمۃ
فلو لم یکن صلعم من جنسکم ما تحققت مرتبۃ اتحاد الذی بالتجاسیۃ الجنسیۃ
التی ہی وسطۃ معرفتہ وجذب مراحم تیلو علیکم آیاتنا بین علیکم دلائل
من الصنائع من نفسہ وغیرہ صلعم علی معرفۃ الصانع وان لم یرد
الآیات الصنائع فایجال التکرار بالکتاب فالتلاوت نعمۃ منہا
من انتزاعیۃ م ویزکیکم ای باطنکم لانہ اصل الرجس لطغیان
والعصیان بالایمان والاحسان بالہمۃ علیاہ صلعم فالتزکیۃ نعمۃ
منہا انتزاعیۃ م ویعلمکم الکتاب والحکمۃ ای علم عمل ظاہر
من عبادت ومعاملہ اذ العمل لا یدرک الا بعلمہ واصابۃ حقیقۃ فالتعلیم
نعمۃ منہا انتزاعیۃ م والحکمۃ عطف تفسیر لفید التخصیص والتاکید
لتعلیمہا اذ العمل دون الحکمۃ لیس مقصودا او نسق لفید تعمیمہا ویعلمکم
مالم تکونو تعلمون ای اسرار النظم الشریف کما فی ما یاتینکم
منی ہدی الخ او اسرار حقائق امکانیۃ والہیۃ فی ابطان القرآن
المجید التی لم تکونو تعلمونہا اذ علمہا لا یحصل الا بتعلیم النبی صلعم فسلام تم

مستجمعة اعتبارات ذاتيه بالصفات ثم تنتهى تحت حقيقة نور الكعبة

بالذي فوقها معها فالتوجه الى حقيقة نور الكعبة علة لاتمام اثار نور

حقيقة محمد صلعم في نفس المتوجه بدلالة وجوده صلعم اليها لقد

مع احتياج وجود دلية صلعم فلما تحقق اصل حصول المعرفة

واثار المعروف بالدلالة التي ذكرت قال سبحانه فاذكروني

بالصفات الثبوتية والسلبية ذكرا يعقب الدلالة بنفس الرسول

صلعم التي توقفت عليها معرفة المذكور ومفعولية ياء المتكلم

تشير الى اخلاص المفعول مقصودا واعلم ان الذكر لا يحصل

الا بتوفيقه تعالى فالتوفيق نعمة سرية يلزم شكرا لا جزاء فقدم

فعلكم لالتزام جزائه احسانا كما قال سبحانه اذكركم فهو نعمة اخرى

ومفعولية ضمير الخطاب تشير الى اخلاص المفعول رحمة لمن كان

امنه سبحانه له فالجزاء خير الجزاء فطوبى لمن ذكر افضل الذكر شرعا

لفظا ومعنا هو لا اله الا الله عبادتا مع محمد رسول الله

دلالة ذكرا منه له معه سبحانه واعلم ان هذا شرط اي اذكركم

جزاء شرط محذوف اي ان تذكروني فبطلت فرضية الذكر

بسم الله الرحمن الرحيم

نحمد الله ونستعينه ونصلي على رسوله محمد ونستشفعه وعلى آله وأصحابه وأتباعه
أجمعين قال صلى الله تعالى عليه وسلم أنا من نور الله والمخلوق كلهم من نوري
الحديث اعلم وقع تنازع بين م ش من حيث أنها التبين ومن حيث
أنها الانتزاع م فبطل تبين المنافات بين قديم وحادث بتوحد الذي في
تبين وحقق انتزاع الذي غير تحليلي باتحاد مجازي بأن الله سبحانه خلق
محمدا صلعم في معرض سلوباته تعالى بانتزاع تضمني بحصول شبه
خلقه صلعم عن موجوداته القديمة بقيامه المجازي بها ش أي بموجوداته
القديمة م فإن لم يك حصول الشبه لزم جهل عن مبدء صنعه وكيف
يمكن تحصيل بها والصنع إذ لا يجوز الجهل ولا يقدر المجهول م وإن كان لقيامه
الحقيقي بها فبطل التنزه بلزوم سلوبات مخلوقه أو التخلق من سلوبات
وهما باتبان وخلق غيره صلعم في معرض سلوباته صلعم بانتزاع تضمني بعض
بحصول شبه خلقه عن موجوداته صلعم والتزامي بحصول شبه خلقه
عن سلوباته اللازمة صلعم بقيامه المجازي بموجوداته صلعم في الوجيز
ش أي التضمني والالتزامي إذ وجه الالتزام متعلق بوجوده م

فی حد احاطة مرکزیة صلعم فانکان بقیاسہ التحقیق بہما فرفع اجتماع
متناقضین بوجود الموجودات ووجود المسلوبات خارجا فی حد واحد
من تعینہ صلعم وغیرہ صلعم وبقاءہما غیر محتاج الی موجدہما الا تری
فی ماہیة حادثة حالة فارة الی فنائہا لا انتہائہا لاستقرارہا وانتقالہا
فان اجتماع المتناقضین فی آن واحد ممتنع وفی آن مختلف لمبطل عصمة
فی المعصومین لکنہ ش ای اجتماع المتناقضین فی آن مختلف م
جائز فی غیرہم وبقاءہما غیر محتاج الی موجد مخالف العقل ویستلزم
الشرک من افعالہا فالی ذاتہا بالله سبحانہ فاحتیاج وجود غیرہ
صلعم الیہ صلعم من حیث احتیاج حصول شبہ بلغیہ عن وجوداتہ صلعم و
عن مسلوباتہ صلعم فکان وجودہ صلعم اولا من غیرہ صلعم کما قال صلعم
اول ما خلق الله نوری الحدیث وعالما کبیرا ماخذ انتزاع غیرہ صلعم
ثم نزول من متعین الی تعین ماخذ لغیرہ تدریجا یندرج فی ماخذہ من
ماثبت ہذا خبر علی اقتصار المبتدر الثبوت وہو نزول مع متعلقاتہ
م فالمتعینات کلہا محیطة بالجود ہا ماہیة لماہیتہ وما خذا تشبہ خلقیہ
فاما الاخذ فمدلل صراحة من قولہ صلعم والمخلوق کلہ من نوری ومن غیرہ

مستنبط من قوله المذكور صلعم واما الاحاطة فمدلله من قوله سبحانه
فظنا من انما وليكم الله ورسوله والذين آمنوا الآية والتنزيا من
من تقول الله ورسوله والذين امنوا الآية ش تفسير الآيتين الكريمتين
مذكور في ذكر كيفية الرسالة والنبوة الخ م ما مذكور ش ممن ذكرهم من
تخصيص التعينات علما ش لا وجودا خارجا م وتقسيم التعينات
وجودا خارجا ش لا تخصيصها علما م ليس بحق ش اذ تخصيص
التعينات علما لا يقتضي وجودا خارجا غيره وتقسيم التعينات
وجودا خارجا يقتضي بقاء غير محتاج الى موجد وهما باطلان وان
قيل تخصيص معنى التعينات علما مع وجودها الخارج وتقسيم التعينات
وجودا خارجا مع تخصيصها علما فهذا مطلب آخر منهما ذلزم بقاء
غير محتاج الى موجد م لكنه ش اي وجود غيره صلعم م ماخوذ
على اصل نشأة خلقه عن نوره صلعم تضمنا والتزاما والا لزم ما ذكر
في المناقضات وان قيل كيفية الخلق مجهولة نعم لاكنها مجهولة
من حيث الخلق من عدم بغير مادة لا من نوره سبحانه ومن نوره
صلعم ومن قائل بالتخصيص والتقسيم لا يستطيع ان يقول مجهوليتها

ش اذ هما معلومان بقوله التخصيص والتقسيم فمن لم يحصل فهمه
الى ما قيل فيكفي له اعتقاد المجهولية بلا حكم ش التخصيص التقسيم م والله تعالى
اعلم بحقيقته وقال سبحانه لقد جاءكم من الله نور وكتاب مبين ش
هذا تاييد على قوله صلعم انا من نور الله م والاحسن ان المجرد حال
مقدم التخصيص ذي حال في تضمن موجودات وتحرزه من تضمن
معلومات وتخصيصه ويمكن ان يحقق بما مضى فاعلم انه لما كان
شبه خلق الاول صلعم من خالقه المقدس بكمالاته الثبوتية
فمعلومات لازمة فيه صلعم ثابتة فيها من وجوده صلعم على عدم
سابق له ذهنية ضرورتا وان لم يكن وجود بالخارج فيه صلعم
اذ لم يوجد ثبوت عدم تحصل شبه خلقه من خالقه اذ بين
لامتناع حصول معلومات تعالى مقابلة وجود ذاته القدسية فمن
هنا كانت لصفاته صلعم سعة لا تنتهي على حد الا على حد حدوث
كسعة سوتية روية صلعم في ضوء وظلمة سن حتى يبقى بما جاء
عن عائشة كان النبي صلى الله عليه وسلم يرى في الظلمة
كما يرى في الضوء م ومن خلف وامام من قال صلعم

انی اری من خلفی ومن امامی کذا فی المشکوة وفیہا روایات للسیرة
م ومن قریب وبعید من مکان من شہود من کرؤیة النجاشی حین مات
حتی صلی علیہ ورؤیة بیت المقدس حین صفہ لقریش ورؤیة الکعبة حین
مسجدہ ویری فی الثریا احد عشر نجما فی النہار تخصیص الثریا علی وصفہا
یفید اولویة الرؤیة غیرہا وقال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ان اللہ
قد رفع الدنیا فانا انظر الیہا والی ما ہو کائن فیہا الی یوم القیامة کانما
انظر الی کفی ہذہ رواہ الطبرانی وہذہ کلہا دال علی رؤیة العین
لعدم تضمنہا المفعول ثانی وورد فی بعض الروایات انی لا انظر
ولا ابصر من الکلام اشارت الی استدلال رؤیة العین وکذا قول احمد
بن حنبل وغیرہ ولا احالة فی ذلک ای رؤیة العین م ومثال من شاء
عطف علی شہود م کرؤیة الملائکة والمغیبات المثالیة وکذا سمعہ
وتکلمہ وقدرتہ صلعم کاستماع صوت فتح ابواب السماء وتصلیة الملک المصلی
عبدہ صلعم وعلم المغیبات والتصرف علی الاشیاء ش کلہا مذکورة
فی اذکار اصحابہ صلعم م فکلہا علی السعة دائمة خلقا ش ای ہذہ
السعة دائمة خلقا لا فی حین من الاحیان خرقا عادتا وفی الاتیان

استدلالات نقلاً من الروایات التی ذکرت فی الشرح علی دلالتها
علی الاستمرار بغیر مانع خصوص محل قرینة وصریحة فان اکثرها
فیما قیل فی رویته فی الحضور ومن اتی او بدو بالاستمرار والتعین
فی مقصود واحد وعقلاً من کیفیة خلقه صلعم کما لایخفی علی عارف
کمالات خلقه صلعم م وان معارض الثابت لما ول الثابت
ش کما قیل من قوله صلعم انی لا اعلم ما وراء جداری ماول
بنفی العلم المستقل وقال فی المواهب انی لا اعلم الحدیث
ذکره ابن الجوزی فی کتبه بغیر اسناده م فانظر ماذا ترے
فی خلقه من قدره صلعم ومن ههنا ان لایمکن وجود ظلمته مسلوبة
من خالقه المقدس خارجا فیه صلعم الا ازما ذهبنا علی
اصل مذکور وجود عنصره صلعم تابع لروحه صلعم تضمناً لما
فیه فی معرض مسلوبة بمکان اولا من مقابله للتبع فعدم ظلمته
فیه ایضا علی تبعه الروح فهذا وجه عدم ظل ظلمته فی عنصره
اللطیف صلعم ش کما فی عدم الظل روایات الواردات
فیما رواه عبدالله ابن المبارک وابن الجوزی عن عبدالله

ابن عباس قال لم یکن لرسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
ظل ولم یقم مع شمس الا غلب ضوئہ ضوئها ولا مع سراج الا غلب
ضوئہ ضوئہ الحدیث قالوا عدم الظل لغلبۃ ضوء علی ضوء غیرہ
انتہی وہذا اثبت عدم الظل حقیقیا وقالوا عدم الظل لوجودہ
نورہ روحا وجسدا انتہی وانہ جرم نوری یقتضی ظلا احسبہ فلا
نفی عن الظل مطلقا والتحقیق انہ لا ظل ظلمۃ لعنصرہ اللطیف
حقیقتا صلعم کما قال لم یکن لرسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
ظل ولم یقم مع شمس الخ ولا مع سراج الخ مقصد آخر م وذلک
عدم الظل حجۃ علی نور اول فاینی ثانویۃ من حیث منشا شبہہ
من ثابت الروح ومسلوبہ وفی اولیۃ من حیث مقابلہ بجنسہ
وان قیل حصول شبہہ وجود المسلوبات خارجا فی الاول صلعم
من ثبوت متقدم مبنی علیہ من وجودہ صلعم فلزمت منافات
فی السعۃ وعدمہا واجتمعت ثانویۃ باولیۃ من حیث حصول
شبہہ من ثبوت متقدم آخر من اول خالق فی حدہ صلعم
قلت وہما لا یجوز ان م او من غیرہ صلعم علی علم الخالق

الاول غیرہ فلزمت المنافاة والاجتماع المذکوران وقد وقع دور بینهما
ش ای الاول وغیرہ فی اولیته بحصول شبه خلق بعضهما من بعضهما وبطلان
اولیته فما یوجد فیه صلعم من مسلوبات التی الهها وجود خارج ہی کمتشابهات
لما قیل فاما الذین فی قلوبهم زیغ فیتبعون ما تشابه منه ابتغاء الفتنة و
ابتغاء تاویله ج وما یعلم تاویله الا الله م والراسخون فی العلم یقولون امنا به
کل من عند ربنا وما یذکر الا اولوا الالباب ٥ وفی غیرہ صلعم جاز وجود خارج
المسلوبات بحصول شبهه من ثبوت متقدم مبنی علیه من وجودہ صلعم ولولا
ش یوجد او وجد انه م فیه فالاصل علی ما شاء الله تعالی من عصمته
فی الانبیاء وحفظه فی الاولیاء ومعونته فی المومنین غیرهما فقط فانظر
ماذا تری فی امتناع نظیرہ صلعم فی موجوداته ومسلوباته صلعم اللهم صل و
سلم علی محمد النبی نورک وعلی انوارہ کما تحبه ترضاہ وشفعه فینا وترحمنا به
ذکر کیفیته تفسیر کریمه یوم یقوم الروح والملائکة صفا
لا یتکلمون الا من اذن له الرحمن وقال صوابا با اثبات
شفاعة اختیاری حضرت رحمة للعالمین صلعم وتفسیر وتخریج موید
لا تنفع الشفاعة الا من اذن له الرحمن ورضی له قولا ٥

بسم الله الرحمن الرحیم

نحمد الله و نستعینه و نصلی علی رسوله محمد و نستشفعه و علی آله و صحابه و
اتباعه اجمعین [illegible] سوره سبحانه یوم یقوم الروح والملائکة صفا لا یتکلمون
الا من اذن له الرحمن وقال صوابا ترجمه روزیکه استاده خواهند شد
روح انسان و ملائکه صف زده کلام شفاعت نکنند مگر آنکه اذن کلام شفاعت
فرموده یا فرماید از رحمن و آنکه گفت سخن صواب شفاعت باید دانست
یوم یقوم الروح والملائکة صفا ظرف مقدم لا یتکلمون بعد تقریر است
نه قبلش [illegible] اهمال ظاهر تربیت پس این جمله مستغنی از جمله [illegible]
[illegible] ست و لا یتکلمون استثنا مفرغ نتواند شد بنابر ضمیر مستتر [illegible]
از روح و ملائکه همه ملک مراد است جای نظر است که سخن در شفاعت
انبیاء عم واقع نشده و حال آنکه عمده محل بحث باید این نفی
اثبات شفاعت در مقابله دعوی شفاعت ملائکه نیست بل عموما [illegible]
هم و خیریت مراد [illegible] آنکه تعلق کار و بار دارین با انبیاء خیر الخلق
عم مراد شد [illegible] هم [illegible] آنست حق ای سخن شفاعت انبیاء
عم هم و اذن شفاعت غیر شاهد حق نتواند شد حق کما قال

سبحانه لا یملک الذین یدعون من دونه الشفاعة الا من شهد بالحق
وهم یعلمون م بدانکه جمله و قال صوابا عطف بر جمله شرطیه است
ش یعنی یتکلم من اذن له الرحمن م به تقدیر جزا ش یعنی یتکلم
م ولفظ متضمن شرط ش یعنی من م بقرینه کلام سابق ش
یعنی یتکلم من اذن له الرحمن م و تغایر جزا به سبب تغایر شرط
بلفظ متضمن شرط مفید تکثیر ش یعنی من م و مشروط به ش
یعنی قال صوابا چنانکه فرمود سبحانه والذی جاء بالصدق و صدق
به الآیه بتقدیر الذی ای الذی صدق بعدم صحت عطف جاء
بر صد فاعل و لازم ابهام و فرمود سبحانه ان تقول نفس یا حسرتی
علی ما فرطت فی جنب الله و ان کنت من الساخرین او تقول
لو ان الله هدانی لکنت من المتقین الآیه بتقدیر نفس ای تقول
نفس غیر التی قالت یا حسرتی بعدم صحت تردید بفاعل واحد از بهر آنکه
کلام بعلم واقع است نه بجهل و تردید بفاعل واحد لازم جهل است
و نیز تردید بر قول است که مقتضی قائل خاص مشار از جنسیه نفس است
نه بر مقوله و اگر تردید بر مقوله شود تکرار قول فضول خلاف فصاحت

واللہ تعالی اعلم بالصواب و فرمود سبحانہ فمنہم شقی وسعید الآیۃ
بہ تقدیر منہم ای منہم سعید بعدم صحت عطف بر شقی بنا بر اجتماع ضد
و چنانکہ گوئی اکرم من اکرمنی او اہانی بتقدیر من آمن اہانی ازین نظائر
استدلال است بر صحت تقدیر بعدم صحت عطف و ترا دید م بعدم صحت عطف
بر جملہ مشروطہ سابق ش یعنی من اذن لہ الرحمن م پس تقدیر
نظم چنین باشد الا یتکلم من اذن لہ الرحمن و یتکلم من قال صوابا بدانکہ
توجیہ بعدم صحت عطف بر جملہ مشروطہ ش یعنی من اذن لہ الرحمن م
این است اگر من اذن لہ الرحمن شاہد بحق است و قائل صواب نیز
ش شاہد بحق است م باتحاد معنوی احتمال عطف اظہر است
و اگر قول صواب مغایر شہادت بحق است زیادت قول صواب
بر شہادت بحق موقوف علیہ شفاعۃ و اذن شفاعۃ شرط بی فایدہ است
چہ قائل صواب بغیر شہادت بحق شفیع و مشفوع لہ نتواند شد و
اذن شفاعۃ بشاہد بحق خود کافی ست ورنہ مہمل باشد باحتیاج
بقول صواب پس ناچار رجوع افتد بعطف بر جملہ ش ای یتکلم
من اذن لہ الرحمن م و تقدیر ش جزا یعنی یتکلم م و تمہ ش

بلفظ من م وتغایرش جزا به نسبتش تغایر شرط بلفظ من متضمن
شرط مفید تکثر در شرط به یعنی قال صوابا م مذکور ش در صدر
متن چنانکه اکنون در شرح گفته شد م واگر واو حالیه گرفته شود
مفید معنی خصوص اذن بقائل قول صواب تواند شد و درین صورت نه
عطف است نه اهمال ولکن صحة نفی ش لا یتکلمون م بعدم ثبوت
متقدم نتواند شد و نیز اگر یتکلمون تقدیر کرده شود ش در جمله مستثنی
م و من مفعول له نبودن لام بر مفعول له ش درینجا هم خلاف اصلیت
و حذف مضاف مع لام ای لشفاعة من ش اذن له م تطویل
بی دلالت و بی ضرورت است و زیادت بی فایده قول صواب
واهمال اذن ش باحتیاجش بقول صواب م همچنان ش
که مذکور شد م واگر یتکلم تقدیر کرده شود با قسمها فعل ش
یعنی یتکلم م مرفاعل له بمراد شفیع نافع مفعول له من بمراد مشفوع له
است ش چه نتواند شد که همان شفیع باشد و همان مشفوع له م
و نیز قول صواب بهر وجه توافق و تخالف شرط مفعولیة له من اذن
ش چه مشفوعیة موقوف بر نه ... تبق است نه بر قول صوا

م و فاعل دیگر معلوم نه و تسخن در لام ش بر مفعول له م و حذف
ش مضاف ای الشفاعة ش اذن له م و زیادت ش بفایده
قول صواب م و اہمال ش اذن م ہمچنان ش که بالا مذکور شد
م و نیز بدانکه صواب در مرتبه اعتبار ش مجوز جواز م است که خالف النفس
خاطی است و شہادت بحق در مرتبه وجوب ش مانع جواز م
که خالف النفس عاصے پس صواب بمعنی شہادت بحق نتواند شد و نیز
بتقدیر تکلم اخراج بعض ملائکه از قول صواب بمراد شہادت بحق
که باشارت خلاف شرط است باطل مگر اخراج روح انسان
ازینجاست که از روح روح انسان مراد است و از صواب کلام شفاعة
و نصیب بقول یا رب امتی امتی حضرت رحمة للعالمین صلعم و
شفاعتش صلعم نیز معطف بر جمله بالا اختیار ش نه باذن م و
ثبوت متقدم مر نفی لا یتکلمون را و از فصاحة و بلاغة این آیه است
که جواب مدعیان ش ای آنکه اعتقاد کند شفاعة را از غیر شاہد بحق
و آنکه اعتقاد کند شفاعة را از شاہد بحق بی شفاعة حضرت نبی الرحمة
صلعم م ازان ہدیہ است که نفی کلام شفاعة از غیر شاہد بحق است

بنا بر تحصیر اذن شاہد بحق و ثبوت کلام شفاعۃ بشاہد بحق بعد
شفاعۃ اختیاری حضرت نبی الرحمۃ صلعم است بنا بر اقتضای نفی
نفی مر ثبوت متقدم را و از ذکر رحمن اشارتست برحمۃ بیشتر و بواسطہ شفاعتی
یا بواسطہ تضمنی بر مستحقان آمرزش تم المرام بالسلام و گفتہ شد
کہ روح ملکی عظیم الجسد است و نیز جبرئیل ع م و نیز خلقی غیر انسان پس
این اختلاف در مسند ہم در جنس خلاف سلف با مکارم ق و دلیل است
واللہ سبحانہ یعلم الحق بالصواب و ہو الغفور الرحیم باید دانست کریمہ
یومئذ لا تنفع الشفاعۃ الا من اذن لہ الرحمن و رضی لہ قولا با کریمۃ
یوم یقوم الروح والملائکۃ صفا لا یتکلمون الخ متوافق المعنی و
متوافق الوارد است تنبیہ مخصوص کریمہ یومئذ لا تنفع الشفاعۃ
الخ باید دانست کہ صلہ رضی بعن مستعمل است و درینجا بلام است
پس مقتضی تخصیص قائل قول ارضا است و قائل بمقولہ رضا ای
شاہد بانچہ اعتقاد اہل سنۃ و جماعۃ ہست عام است و قائل
بمقولہ رضا اعنی شفاعۃ باقتضای محل خاص است و نیز
متقدم برای صحۃ نفی و عموم مقولہ بعموم قول ہم نافی تخصیص

قابل نیست و آنکه رضی له قولا ظاہر است که استغفار برای مومن از مرضیات غفار ست و نیز باید دانست که درین ہمہ اگر واو حالیہ گرفته شود مفید خصوص اذن بقابل قول رضا تواند شد در تصویر نه عطف است نه اہمال ولکن صحۃ نفی مثل لاتنفع الشفاعۃ م بعدم ثبوت متقدم نتواند شد و نیز باید دانست در صورت تقدیر نظم به لاتنفع الشفاعۃ لاحد الا تنفع لمن اذن له الرحمن و ہو رضی له قولا خصوص مفعول له من اذن له الرحمن است لاکن عموم فاعل است از قائل مقوله رضا و غیر آن که در استثنا در طرف غیر قائل مقوله رضا معارض ثابت شده است اعنی که غیر قائل مقوله رضا را نه شاید یعنی تشفیع نتواند شد م است فکیف العموم و دلیلی بر خصوص قائل مقوله رضا یافته نمیشود فکیف الخصوص پس مقوله رضا ہم عام است از ینجا است که فاسق بفعل خلاف رضا مشفوع له تواند شد نه فاسق بقول خلاف رضا مثل درین اشارتست به تردید قول معتزله که باستدلال این آیه گفتند که فاسق بفعل مشفوع له نخواهد شد م و در صورت تقدیر نظم به لا تنفع الشفاعۃ

من احد الا تنفع من اذن له الرحمن و هو رضی له قولا مخصوص فاعل ای من اذن له الرحمن است لاکن عموم معنی مفعول است اتفاقاً مقوله رضا غیر آن که در استثنا در طرف غیر قائل مقوله رضا معارض ثابت شرعی ش اعنی که غیر قائل مقوله رضا ای غیر ناسی بحق مشفوع له نتواند شد هم است فکیف العموم و دلیلی بر خصوص یافته نمی شود فکیف التخصیص و عموم مقوله رضا هم بعموم قول از ینجاست که مومن فاسق بفعل خلاف رضا شفیع تواند شد مگر بعد مغفرت خودش نه فاسق بقول خلاف رضا و در صورت تقدیر لفظ به لا تنفع الشفاعة من احد لاحد الا تنفع من احد لاحد اذن له الرحمن و هو رضی له قولا خصوص فاعل و مفعول است لاکن صحة نفی ش لا تنفع الشفاعة هم بعدم ثبوت متقدم نتواند شد پس ناچار رجوع شود تا توافق معنی کریمه یوم یقوم الروح الخ چنانکه مذکور شد و باید دانست یومئذ عام است و لکن مراد روز قیامت مخصوص المحل است و مفعول ثانی ای مشفوع بجذف ش متوسع است و دیگر بمراد انجذاب درکات و ترقی درجات مخصوص المحل است اش اگر بعموم

یومئذ و توسیع مفعول ثانی نظر کردہ شود شفاعۃ عامۃ الزمان و عامۃ المشفوع است ہم واللہ تعالیٰ اعلم بالصواب اللھم صل وسلم علی محمد نبی الرحمۃ وعلی جمیع آلہ کما تحبہ وترضاہ وشفعہ فینا وترحمنا بہ

ذکر کیفیتہ تفسیر کریمہ اذ اخذ اللہ میثاق النبیین لما اتیتکم من کتاب وحکمۃ ثم جاءکم رسول مصدق لما معکم لتؤمنن بہ ولتنصرنہ الی آخر الآیۃ فاولئک ھم الفاسقون باثبات عظمۃ و فضل حضرت نبی الانبیاء بر غیرش علیہ و علیہم الصلوۃ والسلام

بسم اللہ الرحمن الرحیم

نحمد اللہ ونستعینہ ونصلی علی رسولہ محمد ونستشفعہ وعلی آلہ واصحابہ واتباعہ اجمعین شعرا بیین عظمت سرور انبیا حبیب خدا مظہر کبریا بدانکہ یاد دہیند اللہ تعالیٰ حبیب خود را تشریفا بالخطاب بغیرش را تنبیہا بالمراد از عظمتش بر غیرش باوصاف کاملش بنا بر مظہریتہ تامش بسبب تکمیل معرفۃ اللہ تعالیٰ بمعرفۃ ذاتش صلعم وظاہر کردنش ای آن عظمتہ را ہم در عالم شہود چنانکہ ظاہر کردش در وقت

میثاق قال اللہ تعالی اذ اخذ اللہ میثاق النبین لما اتیتکم من کتاب
وحکمۃ ثم جاءکم رسول مصدق لما معکم لتومنن بہ ولتنصرنہ قال
ااقررتم واخذتم علی ذلکم اصری قالوا اقررنا قال فاشہدوا وانا معکم
من الشاہدین فمن تولی بعد ذلک فاولئک ہم الفاسقون بایدداشت
اخذ موکد باصل لغت ممنوع الجواز است ش پس خلاف اخذ جائز
نباشد م میثاق مصدر میمی معنی استوار داشتن است پس مخصوص باشد
بذکر مضاف الیہ ش فاعل یا مفعول کہ مقتضای مصدر است م
پس بر لااتنظم ش ای اخذ م معنی استوار داشتن عہد است و این
اخذ میثاق خاص از انبیاء غیر رسول جائی است ش چنانکہ از
استثنائیکہ در معنی جاءکم مذکور خواہد شد انشاء اللہ تعالی واضح است
م نہ از غیر شان چہ دلالتی بر غیر شان نیست نہ از صراحۃ نظم چنانچہ
ظاہر است نہ از وجہ فصاحۃ و بلاغۃ کما فی قولہ تعالی الا انہا قربۃ
لہم سیدخلہم اللہ فی رحمتہ ۔ قربۃ تفضیلا للمضاف ونہ از وجہ
خصوصیۃ خطاب بالمخاطب کما فی قولہ تعالی یا ایہا النبی اذا طلقتم
النساء الآیۃ مخصوص الخطاب باللطف حضرت حبیب الرحمن است صلعم

ومخصوص الخطاب بالمعاملة غیر حضرتش صلعم است بدلالة ضمیر
جمع مخاطب ش فی طلقتم م ولئن اشرکت لیحبطن عملک مخصوص
الخطاب باللطف حضرت حبیب الرحمن است صلعم بدلالة عصمتش
صلعم ومخصوص المعاملة غیرش صلعم بدلالة امکان شرک نه بخطاب
فرضا وتقدیرا مخالف عظمتش صلعم ونیز تحقق شرط وجزایش
بدلالة از ماضی ای اشرکت ومضارع بالام تاکید ونون ثقیله
م مانع فرض وتقدیرش چه فرض وتقدیر در غیر محقق تواند شد
نه در محقق م بخلاف ومن یقل منهم انی اله من دونه فذلک
نجزیه جهنم ش که مانع فرض وتقدیر نیست م چه این کلام است
بمقابله آنکه ملائکه را اله گفتند نه آنکه خطاب بملائکه پس فرض و
تقدیر را گنجایش است در معارضه وبصیغه غیر محقق وایتاء کتاب
اصالتا بالذات باشد یا اصالتا بالعرض به تبع دون الاحتیاج
وایتاء حکمة که اصالتا بالذات است وبس ش بدانکه ایتاء
کتاب باعتبار اصالتا بالذات چنانست که تورات بحضرت موسی
عم واصالتا بالعرض به تبع دون الاحتیاج چنانست که

توراة بحضرت عزیر وغیره علی نبینا وعلیهم الصلوة والسلام وآتیا حکمه
اصالتا بالذات است ونبوت اصالتا بالعرض وبغیر انبیاء تبع مع الاحتیاج است
هم از خصوصیات انبیاء است پس بغیر ایشان که عرضا تبع مع الاحتیاج
بی دلالتی منسوب نتواند شد پس ایتای کتاب وحکمه هم چنانکه در کریمه
وان الذین اوتوا الکتاب لیعلمون انه الحق من ربهم الآیه دلالة بقرینه
محلی بر غیر انبیاء است ودر کریمه الذین آتیناهم الکتاب یعرفونه کما
یعرفون ابناءهم وان فریقا منهم لیکتمون الحق وهم یعلمون الآیه دلالة
از نظم بر غیر انبیاء است واین میثاق غیر است از میثاق ربوبیة و
عبودیة که ظهورش معین وموقوف عالم شهود ومحل تکلیف است نه عالم
برزخ پس ایمان بر بوبیة وعبودیت بحالت یاس که مبتدا است
عالم برزخ است معتبر نباشد هم واین خاص است با نبیاء غیر
رسول جائی ومیثاق ربوبیة وعبودیة عام است با نبیاء وغیرهم
علی نبینا وعلیهم الصلوة والسلام پس خصوص را نخواهد ونیست معنی
قسم چه لفظ میثاق دلالة از لغة وهم از قرینه نظر بر معنی قسم نمیکند
ونه لتؤمنن به ولتنصرنه سابسد جواب قسم چه در جواب قسم لام نون

کافی بود پس بر تنصیر زاید خلاف فصاحت بی بلاغت
است و مفعول بضمیر جمع میباید مجرد ذلکم لاحق و چون بنا در مسند
مشیر معنی و ماسند مسنده است استفهام لاحق از بهر حیث النبیین جمع
اسم صفت عام است والف ولام عهد دبران باقتضاء اشتقاق
معنوی فاعل مضاف الیه مصدر است و تواند شد که ازین عهد
مراد انبیاء اولوالعزم باشند بدلالة ایتاء کتاب و حکمه اصالتا
بالذات پس دیگران در تبع ایشان باشند باصالت ولام تاکید
متجاوز است از فعل اتیت فصاحت و بلاغت برای تحکیم ازیکم
تخصیص مفعول مقدم از فعل و ما موصوله مع متعلقات لاحق
مفعول مصدر ش ای میثاق م متنازع زمین یا موصوله
احد المفعولین مقدم از فعل اتیت است و ضمیر واحد متکلم فاعل
مشیر بر مرتبه اعتبار تجرد ذات بحت است که منشاء تعین وجود
باجود و حضرت محمد است صلعم و کم خطاب بسوی نبیین که منشا
تعین وجود شان صفات اسماست حقیقة این معامله
عارفان حقانی میدانند هم مفعول دیگر اتیت مش است

صیغه ماضی بجای مضارع م برمراد تحقیق وقوع فعل بزمان
مستقبل است ورنه مستقیم المعنی نتواند شد وآین فعل از فاعل واحد
درمقابله مفاعیل متخالف الاوقات دیگر دیگر است وازمن بیان
مرما موصوله احد المفعولین بالکتاب وحکمة وآین جمله لما اتیکم متضمن شرط
معنا ناچار متقاضی جزا مستقیم المعنی است برقرینه جمله ثم جارکم
بالتومنن به ولتنصرنه پس محذوف است ش ان جزا م برای
اختصار کلام وبلاغة متوسع مرام بهیجو لتعملن به ولتبلغنه ولتعلمنه
وغیرهم س بوجود دلالة برحذف بتقاضای شرط وقرینه مذکور
که از آداب فصاحت است م پس من ما موصوله لمفعول لتش تحت
مصدر ش ای میثاق م معطوف علیه است نه درتحت فعل لاحق
ش ای اتیت م وثم برای تعقیب بالمهلت مفید عطف است
تحکیما وجار ش ـــ ماضی بجای مضارع م برمراد تحقیق وقوع
فعل بزمان مستقبل است ورنه عدم استقامة معنی خود ظاهر است
وضمیر متصل جمع مخاطب مفعول ورسول به تنوین معرفه فالش
معروف فی المیثاق ش فی وجه المحبتیه م موصوف بصفته مصدق

لما معلم مستثنی از استعمال بمفاعیل جایز ست چه فاعل جایز مستعمل
مفعولش نتواند شد اصلاً م پس بنا بر اقتضایش مستثنی است از
استعمال فاعل بمصدر ش اعنی نبیین م و بمفاعیل فعل آتیت
ش اعنی نبیین م و اگر مستثنی نباشد مخصوص المجنبیه متحقق نشود
نه به تنوین نکره چه منکر غیر مخصص مهمل المعنی است و مخصص بالمجنبیه
مجهول فی المیثاق ش فی وجه المجنبیه م وحال آنکه انبیاء در وقت
میثاق عارف همدگر اند بشهادت بهمدگر کما قال سبحانه فاشهدوا
الآیه فکیف که حضرت نبی امی عارف و معروف نباشد در وقت میثاق
و هم بسبب استثناء وحال آنکه فرمود سبحانه و شاهد و مشهود الآیه و دیگر
مستثنی نباشد لازم است انتظار و اخبار جایی پس نباشد ختم انبیاء
صلعم و چه حال باشد فرموده حق تعالی را ولکن رسول الله و خاتم النبیین
بنوتا مدلاله لفظ نبیین فرموده حضرت صلعم را انا عاقب والعاقب
الذی لیس بعده نبی متفق علیه فی المشکوة و تسلسل نامتناهی لازم گردد
و خبر محقق و وقوع مجنبیه بعد من بعد غیر محقق ش این استثناء مقتضی
میثاق خاص از انبیاء غیر رسول جامی ست که در متن سابق مذکور شدم

دراین هست که در ضمیر مستتر و متصل انیکم مذکور شدش یعنی
فاعل جاء مظهر مرتبه اعتبار تعین ذات بحت است که فاعل ایت
است و مفاعیلش که همان مفاعیل ایت است مظهر مراتب تعینات
صفات م وتحقق وقوع فعل واحد از فاعل واحد بر مفاعیل حسب نسبت
که همین فعل و فاعل در تقابل هر مفعول هست تنبیه بدانکه از جاء
اگر مراد شود جاء احدکم دلالتی از نظم بر آن نیست و بر ین مراد نیست
که محبته آن سول در وقت حیات احدی از انبیا بود و پس آن که ماند
والبته نظر در تعقیب بالمهلت و ضمیر جمیع لتومنن و لتنصرن است
پس مجاری بالیست نه ثم جاء و لتومنن و لتنصرن بضمیر واحد
نه جمع یا انیست که محبته واقع شد بر احدی از اہل برزخ بمهلت
پس آن که ماند و تعذر بر جمیع اہل برزخ و در ایمان و نصرت
از ایشان چرا است ش حیه وقوع محبته بر واحدی از اہل برزخ
و ایمان و نصرت از و و جمعی از ان برابر است م و این اخبار نباید
از کتب اللہ تعالی و رسل اللہ تعالی نسبته در پس آینده و چرا است
تا آنکه از کریمه کان مبشرا برسول یاتی من بعدی اسمه احمد الایه

ظاهرست و از ختم نبوتش صلعم پیداست که مراد از ختم جاءکم نیست
صلعم پس اگر درین جهان هست ای در وقت حیات، یا برزخ چنانکه
مذکور شد هم معیّته واقع نشد باطل شد خبر محقق الوقوع معیّته واگر
مراد شود فعل دیگر دیگر از فاعل واحد بر مفعول از مفاعیل متخالف
الاوان پس اگر بعد فنا ر فاعل بوجود دیگرش است لزوم تناسخ است
خلاف تحقیق و اعتقاد اهل سنت و جماعت واگر ببقای فاعل است
فعل دیگر دیگر باطل و آنکه باعتبار وجود در زمان متوسط خاتم الانبیا
نباشد و باعتبار وجود در زمان آخر خاتم الانبیا باشد پس واقع شد
هر دو اعتبار در شخص واحد پس بآن ایمان آورده شود که خاتم الانبیا
نیست و هم ایمان آورده شود که خاتم الانبیا است بحیثیت الایمان بهم
و دیگر احتمالات مشوش خاطر درین معیّته از فاعل واحد بر مفاعیل
راجع شود همان و احتمال سابق واگر مراد شود ازین معیّته بعض
بعض مناسب نظم چنان بود جاءکم بعد بعض مصدق لما
معکم لتؤمنن به ولتنصرنه بصیغه واحد نه جمع و بعد بعض مفعول فیه
و مفعول به بضرورت محذوف خواهد شد و این معنی جاءکم نیست

واین در وقت حیات پیغمبر سابق باشد یا بعد حیات و در ثانی
اولوالعزم بان نسخ معطل اولوالعزم مخالف عظمتش و عظمت ملتش واقع
شود یا تبع بالاصالت و ازینجاست که بعث اولوالعزم بعد تبدید
زمان فترت است باید دانست که این محبتیه فارغ از انبیاء سابق
نمی تواند شد چه فراغ در فاعل و مفعول نتواند شد چنانکه بعث پیغمبری
فارغ از پیغمبر سابق است پس مارجوع بصراحت نظم یعنی وقوع
فعل واحد از فاعل واحد بر مفاعیل کند و این لازم عالم برزخ است
و اگر این میثاق از هر واحد در وقت نبوت عالم شهود است ثانی
احتمالات سابق است لتؤمنن به ولتنصرنه مضارع موکد و محقق
بلام تاکید و نون ثقیله استمرار و اخبار است بمعنی امر است و اقتضای
استفهام نیز بر شش مشیر است هم والا استفهام معارض شود در
خبر محقق را و نفرمود بامر بنابر نبودن عالم تکلیف ازلا و برزخا
پس ایمان انبیاء علیهم بکمالات آنحضرت صلعم در حالات شهود ثانی
علما بوجود صلعم بنا بر میثاق است که مفید تحصیل معرفت الله
تعالی بمعرفت ذات و صفات آنحضرت صلعم است عز وجل

الحقیقة المحمدیة و نزد لابه و زائل نمیشود در عالم برزخ پس ایمان
ایمان و نصرت از عالم برزخ علما بشهود صلعم بنا بر محل است
که منعید ترقی بعض درجات فاضله ایشانست این فایده ملا نعه
باستمرار از مضارع است و این ایمان و نصرت باصالت است
نه باحتیاج و جمع میشود اصالت باحتیاج و غیرهاست از ایمان
بربوبیة و عمل بعبودیة که معین و موقوف عالم شهودیست چنانکه
خود از لتومنن به و لتنصرنه و اسینماید و ضمیر متصل مفعول ش
ای در لتومنن به و لتنصرنه م راجع برسول است نه بما موصوله
در تحت مصدرش ای میثاق م یا فعل ش ای آیت
م چه نبی را بوصول مرتبه نبوت انکشاف کتاب و حکمة بمجرد
ایتا ر دفعة است نه تدریجا ورنه لازم منقصت در مرتبه نبوت
است پس لتومنن به و لتنصرنه جزا محقق الوقوع از شرط
محقق الوقوع ثم جاءکم است و اگر راجع شود بما موصوله تحصیل حاصل
با نکشاف مذکور است و جمله ثم جاءکم مهمل التعلق و اگر شامل
باشد بما موصوله بنا بر تعقیب پس ضمیر جمع می بایست کما فی ابیحا

ذلکم اقررتم واخذتم مشیر امرست بنا بر استفهام و از ذلکم اشارت
است بعہد کتاب وحکمۃ وایمان ونصرت مذکور و اقررنا بحذف مفعول
فصاحۃ بنا بر دلالۃ نظم بران باید دانست کہ از صراحۃ نظم این کریمہ
نظر بوحدت فعل محبتیہ بتحقیق وتوحش از فاعل واحد بر مفاعیل
وسببیۃ این محبتیہ برای لتؤمنن بہ ولتنصرنہ واستتار فاعلش از
مشغولش واضح است کہ محبتیہ رسول بر انبیاء اہل برزخ واقع شدہ
و آن رسول برتبہ علیا خاتم الانبیاء ونبی الانبیاء است وہمانا آن
سید عالم محمد رسول اللہ تعالی است صلی اللہ تعالی علیہ وسلم
لما قال سبحانہ ماکان محمد ابا احد من رجالکم ولکن رسول اللہ وخاتم
النبیین الآیۃ نبوتا ورتبۃ وقال صلی اللہ تعالی علیہ وسلم فضلت علی
الانبیاء بست الی ان قال ختم بی النبیون رواہ مسلم فی کتاب
المساجد وتعلق اہل عالم برزخ باہل عالم شہود دست وبقاء
اوصاف ذاتیہ وفعلیہ در عالم برزخ وانتفاع وانفاع اہل
عالم برزخ واہل عالم شہود از یکدیگر واین محبتیہ رسول اللہ
تعالی صلعم بانبیاء اہل برزخ وایمان وعمل ایشان بدین تخصیص

که از لتؤمنن به ولتنصرنه و اینها باید بنا بر تکمیل بعض درجات نشئت
فاضله ایشان است که تعلقی بوجود و شهود حضرت نبی امی سید ا
وتشریف شان و شرف آن پس مخصوص الوجه است بآنچه مذکور شد
بخصوصیه تکلیف مله ونبع بالاحتیاج وازینجا است که حضرت سید الانبیاء
صلعم نبی الانبیاء و ممنوع النظیر است بختم نبوت و علو مرتبت الصلوٰة
والسلام علی محمد افضل الرسل. الصلوٰة والسلام علی محمد خاتم الرسل
الصلوٰة والسلام علی محمد لم یخلق مثله. الصلوٰة والسلام علی محمد
لن یخلق مثله. اللهم صل وسلم علی محمد النبی نورک علی انواره العظمة
کما تحبه وترضاه وشفعه فینا وترحمنا. باید دانست انبیاء علی نبینا وعلیهم
الصلوٰة والسلام بوجود نبوت هم در عالم برزخ زنده و متصرف اند کما شاء
الله تعالی اعجازاً چنانکه این عقیده مجمع علیه اهل سنت وجماعت است قال
سبحانه ولا تقولوا لمن یقتل فی سبیل الله امواتٌ بل احیاءٌ ولکن لا تشعرون
ولا تحسبن الذین قتلوا فی سبیل الله امواتاً بل احیاءٌ عند ربهم یرزقون
فرحین بما اتٰهم الله من فضله الایه. تفسیر این دو کریمه در دائره فضیلة
الرسالة والنبوت است هم وقال علیه السلام الانبیاء احیاء فی قبورهم

لتصلون الحدیث ہمچنانکہ این صلوٰۃ در عالم برزخ است این
ایمان و نصرت نیز فمن تولی بعد ذلک الخ این جملہ شرطیہ جزای
شرط محذوف است ای اذا کان الامر کذا ای المیثاق الذی تعلق بحقیقۃ
رسول مصدق لما معہم وایمانہم و نصرتہم بہ و از من نبایان حضرت
خاتم الانبیاء مراد اند بنابر تحقق تولی و عموم من بی تخصیص بش
ای نعوذ سبحانہ فمن تولی منہم من انبیاء بنابر عصمۃ شان و تحقق
ایمان و نصرت از ایشان عم بدلالۃ نظم بش چنانکہ بر سالکان طریق
تصوف اعجاز نصرت حضرت خاتم الانبیاء و دیگر انبیاء علی نبینا
وعلیہم الصلوٰۃ والسلام از عالم برزخ عیانست شعر افتاب امد دلیل افتاب
گر دلیلت باید از وی رو متاب م و ماضی بمراد تحقق وقوع فعلست
و مشار الیہ ذلک اخذ میثاق است بنابر تعلق جزای شرط اذا کان
الامر کذا چنانکہ مذکور شد ورنہ اشارہ باختلاف ضمائر و معنی است
ای بعد ازین عہد و میثاق جمع شر الی ذلک م کہ در جزا
مشیر است بر مراد تشریح جنسیۃ من و ضمیر جمع بش ای ہم م
موکد است بر فسق معرضین باید دانست کہ جملہ اذ اخذ الی قول

من الشاہدین متضمن مقدمہ اثبات تعظیم وفضل حضرت معظم
وافضل مخلوقات ست ومبنی ترتب امر باشارت مقدمہ عنان کہ
قولہ تعالی ان اللہ وملائکتہ یصلون علی النبی الایہ مقدمہ اثبات تعظیم
وتصلیہ است ومبنی ترتب امرش ای یاایہا الذین امنوا صلوا
علیہ وسلموا تسلیما ہم وجملہ فمن تولی الی قول ہم الفاسقون متضمن امر
بالاشارت موافق مقدمہ منتجہ المراد وحکم معرض ست ودرین
کریمہ اصحاب پیشین گوے حال ومال معرضان ست بانکہ از معرضان
بسیار باشند باشارت تحقق تولی از ماضی واشارت جمعیۃ او لئک
ہم الفاسقون بطرف کثرت از جنسیہ من متنازع بسبب دلالۃ
بر معنی قلت وکثرت میان تولی واولئک ورنہ مشار الیہ ایش
اولئک ہم معدوم وتعارض ہمیان شرط وجزا بوحدت و
کثرت موجود وبعض شان واجب العقاب است بعض نافرمانی
وبعض شان جائز العفو ست بعض نافرمانی بدلالہ فاعفوا
چہ فسق شامل است کفر وکبیرہ وصغیرہ وکروہ را بخلاف کفر ش
کہ شامل نیست کبیرہ وصغیرہ ومکروہ را ام وتواند شد کہ بعض

کفر باشد پس واجب العقاب است و بعض نوعی کبیره یا صغیره یا مکروه پس جائز العفو ست هر کرا خواهد سبحانه عفو کریم است اینجا که تعظیم محمد رسول اللہ تعالی صلعم بایمان بجمیع وجوه کمالات حضرت صلعم و نصرت بجمیع وجوه مرادات حضرتش صلعم است تکاسل به بجا آوریش فسق است بر تفاوت درجات تومنن به ام در حقوق حضرت صلعم کوشیده بنا سرانجامی چنانکه باید مستغفر باشد ترکیب نحوی لما اتیکم الخ متضمن شرط معنا با جزا معنا محذوف ای لتعملن به وغیره معطوف علیه ثم جاءکم الخ متضمن شرط معنا با جزا معنا مذکور ای لتومنن به الخ معطوف پس معطوف علیه با معطوف مفعول مصدر ـ مصدر با فاعل و مفعول مفعول اخذ ـ اذ اخذ با فاعل و مفعول شرط ـ قال اقررتم الخ استفهام ـ قالوا اقررنا جواب استفهام ـ استفهام با جواب متضمن شرط معنا ای اذا کان الامر کذا ـ قال فاشهدوا الخ متضمن جزا معنا جمله شرطیه جزای شرط اسی اذ اخذ ـ شرط با جزا مفعول اذکر محذوف جمله فعلیه نظر به متعلقات خود متضمن شرط معنا اسی اذا کان الامر کذا فمن تولی بعد ذلک الخ جمله شرطیه

چہارم شرط ای جملہ فعلیہ اذکرنا بن تقریر ور رسند کہ باب واراد
درجواب ایراد است در اختلاف مفسرین اگر نظر ثوانی کرد توانی رسید مرا بدرد امنداز
ان شاء اللہ تعالی باید دانست اختلاف مفسرین ازالہ قطعیہ از ہر جانب ساختہ
توسع اختلاف تا آنکہ خلاف عقائد محققہ اہل سنت وجماعت نباشد ندروا نشستہ
ولیکن اختلافی کہ بدلائل راجحہ باشد اولی واخری باجابت است در جمع اختلافات
تفسیر کبیر است وازانست فوایدی موافق مراد در رسند ومن العلماء من التزم
فی ہذہ الآیۃ اضمارا آخر واراح نفسہ عن تلک التکلفات التی حکینا ہا عن
النحویین فقال تقدیر الآیۃ واذ اخذ اللہ میثاق النبیین لتبلغن الناس ما آتیکم
من کتاب وحکمۃ قال الا انہ حذف لتبلغن لدلالۃ الکلام علیہ لان لام القسم
انما تقع علی الفعل فلما دلت ہذہ اللام علی ہذا الفعل لاجرم حذفہ اختصارا
ثم قال تعالی بعدہ ثم جاءکم رسول مصدق لما معکم وہو محمد صلی اللہ علیہ
وسلم لتؤمنن بہ ولتنصرنہ وعلی ہذا التقدیر یستقیم النظم ولا یحتاج الی تکلف
تلک التعسفات واذا کان لابد من التزام الاضمار فہذا الاضمار الذی بہ ینتظم الکلام
نظما بینا جلیا اولی من تلک التکلفات انتہی اللہم صل وسلم علی محمد
النبی نورک وعلی انوارہ کما تحبہ وترضاہ وشفعہ فینا وترحمنا۔

ذكر كيفية تفسير الآية الم تر الى ربك كيف مد الظل ج ولو شاء لجعله ساكنا ج وجعلنا الشمس عليه دليلا ثم قبضناه الينا قبضا يسيرا

بسم الله الرحمن الرحيم

نحمد الله ونستعينه ونصلي على رسوله محمد ونستشفعه وعلى آله وصحابه واتباعه اجمعين
قال سبحانه الم تر الى ربك كيف مد الظل ج ولو شاء لجعله ساكنا ج وجعلنا
الشمس عليه دليلا ثم قبضناه الينا قبضا يسيرا اعلم ان الاستفهام
لثبوت ثبت والرؤية من قلب بلا آلة الى رب متعلق بها رب بصلة الى وكيف
مد الظل فالى تشير الى معرفة نظرية الرب بالدلالة وكيف لبيان الدليل الذي
به الدلالة والالف واللام على الظل للعهد ذهني وان كانت لاستغراق على
الجنس فيكون له مضاف اليه وهو ذو ظل متوسعا بحذفه وحينئذ الشمس
مع ظلها مشتملة في كلام الصمد تكرارا ودلالتها على البداهة مهمل والظل
يقتضي ذا ظل هو ربه ممدلول بذاته وصفاته بظله فالظل حادث
بقدرته تعالى زيادة على صفاته الزائدة على الذات قياما حقيقيا
بدلالة ولو شاء لجعله ساكنا اذ السكون بسبب المعهود الذهني يشير الى

غیر ساکن و یکون متغیرا و ہو حجاب بین القدیم و الحادث المخلوق ش

کما فی ذکر کیفیۃ اثبات مرتبۃ الحجاب بین القدیم و الحادث المخلوق م و تشبیہ

علی ان المد الجعل اختیاری من ش لا بما اضطرار بان م و الظل نظیر

ھذا قال و جعلنا الشمس علیہ دلیلا اعلم ان تعلق الدلیل بالمدلول وجہ الدلالۃ

التی تدور بینہما و الا لا تحصل فالجملۃ فی مقصود تشبیہ و وجہ تشبیہ قیام الظل

بذی ظل حقیقیا ش لا مجازیا م و امتدادہ بہ و دلالتہ الیہ فی

حالت نظر ش لا فی حالت بدایتہ م و لا یوافق التشبیہ فی وجہ

غیر المذکور فوجہ تشبیہ متعلقہ بین مشبہ و مشبہ بہ وجہ الدلالۃ و صلۃ

علی تدل علی ان وجہ التشبیہ اقرب تشبیہات و یمکن ان یکون المراد

بالشمس وجود محمد صلی اللہ تعالی علیہ وسلم اذ ہو تحت مرتبۃ الحجاب

ظلہا فدلیل علیہا و الی اصلہا فی الغایۃ و الاستعارۃ بالشمس

متوسعۃ لمقاصد التشبیہ التی یعلمہا اللہ تعالی بصوابہا ثم تعقب

بالمہلت علی کیف مد الظل فقبضنہ بعد مدہ لما یشا یحقق الوقوع

ش بالماضی للتحقیق و الا لا یستقیم معنی النظم م فی مستقبل

مستقبل ابدا

بیان للمد و قبضہ الی نفسہ سبحانہ یشیر الی ان الظل متضمنہ لقیام

حقیقی کما ذکر من ش حادث بقدرته تعالیٰ زیادة علی صفاته
الزائدة علی الذات قبا ما حقیقیا و هو الحجاب م و ضمیر المتکلم مع
الغیر یشیر الی ان القبض الی صفاته الزائدة اذ ہی منشاء المد فللقبض
وقت الی ما قال سبحانه کل شی ہالک الا وجهه الایة فالقبض بمعنی
مقابل المد و فی الحال یصدق قبضا یسیرا بدلالة ظل الظل
فشرع فی استدلال الذی تحت مرتبة الحجاب قال هو الذی
جعل لکم اللیل لباسا الایة الی ما شاء و الله تعالیٰ اعلم بالصواب
و ان قیل ان الظل تحت مرتبة الحجاب فیکون ظل الظل بقیاسه
المجازی به و استدادہ دلیل الی رب الذی هو ذو ظل فی الغایة
مدہ فالخطاب یشیر الی ان المخاطب ظلة معرفة ذی ظل العالمین
الظل ظل الذی متضمن الموجودات و الذی ملتزم بالموجودات
متضمن المسلوبات و الذی هو ماخذ لغیرہ و ان کان المخاطب عاما
فالاستفہام مثبوت ثبت لا یصدق باختلاف حال بعض منه
من ای العام م و لکن الاستدلال لغیر المخاطب عموما فجعلنا الشمس
علیه دلیلا فی وجه تشبیه من ش للتبعیض م مقاصد نظریة الستی

تحولت فیہ ش ای الظل م لعلمها الله تعالی بصوابها فالقبض
وقت البعث بمعنی الجمع فی مواقف القیامة ولکن قبضا یسیرا منظورا
ذا الجمع دفعة فالترجیح لمعنی الظل بقیام حقیقی وتضمن ہذہ ظل فنح
الحال لاحاجة الی تاویل النظم متعلق الی بالظل والظل بالاسفار الذ
ہو شئی متوسط بین ضوء خالص وظلمة خالصة والکرو تیہ بروتیہ العین
کما قیل ش ای التاویل النظر فی تفاسیر الآیة الکریمة م فان الاسفار
لیس بظل اذ لا ذو ظل لہ ولیس لول الوجود بالشمس لفقدان تعلق
بینهما بل ہو مفقود بوجودہا والمعرفة شئی بدیہی لا حاجة الی غیرہ اذ ہو
یعرف بنفسہ ولکن یمتاز بغیرہ الا المعرفة نظری بالجامعة ش ای
حاجة الی غیر المعرفة شئی نظری بواسطة الجامعیة ہی جہة المعرفة م
ووجود الاسفار بدیہی قائم بنفسہ ش فلیس نظریا ومنتزعا م فمفہوم
بنفسہ وہو من الصبح الکذب قبل طلوع الشمس ش فلا یحتاج الی دلیل
فی معرفتہ کما ہو ظاہر واذ لا یکون بدیہی مدلولا من تنبہ فلا یصح
اصل ان معرفة شئی بضدہ اذ البدیہی لا یحتاج فی معرفتہ ا
غیرہ والنظری یحتاج فی معرفتہ الی غیرہ بالجامعیة والضد ما منہا

فالحاصل ان لا تكون معرفة الاسفار بدلالة الشمس ثم وجود لمدلول
نظري في حال دون ان دلالة اليه فلزم ان لا سفار وجود نظري
ليس كذا كما ذكره والله تعالى اعلم بالصواب اللهم صل وسلم على محمد
النبي نورك وعلى انواره كما تحبه وترضاه وشفعه فينا وترحمنا به

ذكر لطيفة لتفسير الكريمة وان من شئ الا يسبح بحمده ولكن لا تفقهون تسبيحهم الاية

بسم الله الرحمن الرحيم

نحمد الله ونستعينه ونصلي على رسوله محمد ونستشفعه وعلى اله واصحابه
واتباعه اجمعين قال سبحانه وان من شئ الا يسبح بحمده ولكن لا تفقهون
تسبيحهم الاية اي يسبح بمحمودية تعالى بافعاله تعالى بدلالة معقول من
خير وشر والافعال من مبادي المعقولات بما فوقه اعلم ان من التسبيح
متضمن الموجودات وهو مقصود الايمان الذي بعث الانبياء عليه
على نبينا وعليهم الصلوة والسلام فهو مشترك وصفي ومتضمن المسلوبات
منزها بالموجودات وهو ليس مقصود الايمان الذي بعث الانبياء
عليه على نبينا وعليهم الصلوة والسلام فهو مشترك اسمي فخصص التسبيح بانه

متضمن الموجودات ما خصص و یترتب علیہ الحکم المخصص بہ کما للانس
والجن والملائکۃ و ما خصص بالتسبیح متضمن المسلوبات ملتزما بالموجودات
ما خصص و یترتب علیہ الحکم المخصص بہ کما لغیر الانس والجن والملائکۃ
وان لم یفرق فیھما لم یثبت الحکم المخصص فیجاز خلود مومن فی النار
و خلود کافر فی الجنۃ لعدم الاستحقاق للحکم المخصص و لو لم کذا و یشیر
الی ما قررتہ قولہ تعالی الم تر ان اللہ یسجد لہ من فی السموات و من
فی الارض والشمس والقمر والنجوم والجبال والشجر والدواب الایۃ
فالتفصیل بعد الاجمال لرفع احتمال ان یسجد من کان اہلہ کالملائکۃ
والجن والانس و ان لا یسجد من لیس اہلہ کالشمس والجبال و غیرھما
و لو سجدوا و تفصیل تسبیح الذی من تضمن موجودات و بہ الذی ہم
من تضمن مسلوبات ملتزم بموجودات بما بہ صاحبہ ذی عقل و
غیر ذی عقل ہم خصص بہ من متضمن موجودات و متضمن مسلوبات
ملتزم موجودات ہم و الحکم المخصص بہ ای تفصیل الحکم المخصص بما
خصص من الملائکۃ والجن والانس والشمس والجبال و غیرھما و من
تسبیح الذی متضمن مسلوبات ملتزم موجودات تفضیلا اعنی السمو...

والشمائل یحمد الله وہم داخرون الآیہ فمن التسبیح حالی و فیہ حالات ومقالی و فیہ مقالات و بالمعنی یکون حمدہ خاصا بافراد شئی نظرا الی شہود الافراد من متشابہم و تصل الی غیر متشابہم متشابہم و الخطاب خاص او تعقیبہ البعض فعلی تغلیب فمقالاتہم بالتسبیح شئی آخر و تعبیر التسبیح شئی آخر کما کانت بالنسبۃ اصحابہ واتباعہ صلی اللہ تعالی علیہ و علیہم وسلم واللہ تعالی اعلم بصوابہ اللہم صل وسلم علی محمد النبی نورک و علی انوارہ کما تحبہ و ترضاہ وشفعہ فینا و ترحمنا بہ

ذکر کیفیۃ تفسیر آیہ کریمہ انا عرضنا الامانۃ علی السموات والارض والجبال فابین ان یحملنہا واشفقن منہا وحملہا الانسان ط انہ کان ظلوما جہولا لا لیعذب اللہ المنافقین والمنافقات والمشرکین والمشرکات و یتوب اللہ علی المومنین والمومنات و کان اللہ غفورا رحیما ٥

بسم اللہ الرحمن الرحیم

نحمدہ و نستعینہ و نصلی علی رسولہ محمد و نستشفعہ و علی آلہ و صحبہ واتباعہ اجمعین قال اللہ تعالی انا عرضنا الامانۃ علی السموات والارض

والجبال فابين ان یحملنها واشفقن منها وحملها الانسان ط انه کان
ظلوما وجهولا ۵ لیعذب الله المنافقین والمنافقات والمشرکین والمشرکات
ویتوب الله علی المومنین والمومنات ط وکان الله غفورا رحیما باید دانست
امانة بدلالة الف والام استغراق بر انواع ست تعریف نوع در ذکر
کیفیة الاصول در اصل ذکر نوع توان دانست هم متخالف وصف یا
عهد ذهنی بر تعیین معرفة توحید الله تعالی ومعبودیة اوست تعالی ومحبة
وعبودیة برای اوست تعالی ووجود عالم از مکلف وغیر مکلف متضمن
موجودات واجبه است یا متضمن مسلوبات واجبه یا شامل موجودات
ومسلوبات غیر متعارض شش معرفة موجودات ومسلوبات در
ذکر کیفیة العلم والمعرفة توان یافت هم وانسان مکلف است با
الف والام استغراق بانواع متخالف وصف لیس ظلوم وجهول که
وصف اوست بمناسبة حالش متخالف معنی خاص من متضمن
موجودات یا مسلوبات یا شامل موجودات ومسلوبات غیر متعارض
جنانه انسان ست هم است وترتب احکام خاص متخالف که حاصل
متخالف وصف انواع وتخالف معنی خاص اوست خواهد شد

کہ مسلوبات واجبہ است پس در بنجا ظلوم و جہول بمعنی خاص انکہ ظالم

باختیار کفر و شرک ہش در قران مجید ست ان الشرک لظلم عظیم الایہ (در سورہ لقمان)

فما للظالمین من نصیر ہم و جاہل از کیفیۃ شرافت امانتہا و قیمت

خدا بہا و تواند شد کہ ظلوم از ظلمۃ باشد پس معنی انکہ بظلمۃ کفر و شرک

رسیدہ ہش در قران مجید است یخرجہم من الظلمات الی النور ہم

و بسبب عرض امانت اتمام حجۃ بود بران کہ عذاب کند اللہ تعالی منافقان

و مشرکان را و لتشناسند سبب عذاب ہش کہ تبدیل اجابۃ امانۃ است

باختیار کفر و شرک ہم برفع تحذر ہش بعرض امانۃ ہم (صح) و رجوع

کند اللہ تعالی بر مومنان بمغفرت و رحمۃ و او سبحانہ غفور رحیم است

باید دانست کہ بعضے از انسان ظلوم و جہول مومنانند بعض شان عاصیانند

غفر اللہ لہم و انہمہ مومن حقیقی اند با جابت امانتہا صدقا کہ قصور در

بجا آوری حق اجابت امانۃ بر مناسبۃ استعداد شان بوجہ و ظل از

موجودات و مسلوبات غیر متعارض ونمود پس در بنجا ظلوم و جہول

بمعنی خاص انکہ ظالم باختیار عصیان ہش در قران مجید است (الایۃ)

فمنہم ظالم لنفسہ ج ہم و غافل از شرف بجا آوری حق اجابت

امانت و عذاب نافرمانی در تواند شد که ظلوم از ظلمه باشد پس معنیش آنکه
بظلمهٔ عصیان سیده و مغفرت ربطی بالشان دارد و بنا بر سعادت ایمان حقیقی
بغلبهٔ اصل شان که موجودات شامل مسلوبات غیر متعارفش است و بعض شان
متقیان شدند آنان انبیاء و اولیاء تابعان سنهٔ انبیاء هستند علی نبینا و علیهم الصلوة
والسلام و آنهمه مومن حقیقی هستند باجابت امانت مقاصد فاکه بجا آمد حق اجابهٔ
امانه بر مناسبت استعداد شان بوجود تعینی از موجودات پس در بینجا ظلوم
و جهول معنی خاص آنکه ظلم بر نفس خود کرده باختیار مشقتهٔ مجاهدات
حق که مشار از لفظ حملها است هم در بجا آوری حق اجابهٔ امانه و
تواند شد که ظلوم از ظلمه باشد پس معنیش آنکه عارف حق مرتبهٔ ظلمه
رسید و از جهل کیفیته و کنه ذات و صفات الله تعالی حق در فراز محبت
لا تدرکه الابصار هم و حکمته در امانتها آدمیه ربطی بالشان دارد بصحبه
معامله بغلبهٔ اصل شان که موجودات است باید دانست که بر المنافقین
والمشرکین و المومنین الف و لام استغراق بانواع متخالف وصف است
و تقدیم ذکر منافقان و مشرکان و مومنان عاصیان اشارت بر آن دارد
که نزول این آیه کریمه تنبیه کیفیته ایشان است والله تعالی اعلم بالصواب

وسخن در اثبات ثابت قطعی که عذاب کفار و مغفرت فجار در رحمة ابدا
ست نکرده شد مگر در اختلافی که تحقیق نرسیده ای مستفهم بدانکه اگر
الف لام استغراقی یا عهد ذهنی بر امانة و انسان و تخالف معنی خاص ظلوم و
جهول چنانکه مذکور شد گرفته شود اجتماع نقیضین بجمع موجبات و سلوبات
متعارض در وجود واحد خواهد شد و ترتب احکام خاص متخالف که حاصل
تخالف صنف انواع و تخالف معنی خاص است باشتراک عام فیمابینهم
باطل گردد و امانة وجهی خاص مجهول گردد که ذکرش عبث است یا وجهی
معلوم که دلالتی بر آن کجا و سخن در الف لام هم شده است ش
من بعد بمعنی دیگر متضمن تفصیل اجمال سابق برای مستفهم است م
و آنچه مراد از انسان ظلوم و جهول منافقان و مشرکان و مومنان
عاصیان هستند با بشارت تعلق لیعذب الله و یتوب الله نه انبیاء و اولیا
علی نبینا و علیهم الصلوة و السلام تکلیف که انبیاء و اولیاء علی نبینا و علیهم
الصلوة و السلام خیر المومنین و خیر الحامدین هستند و دلالتی بر حسن استثنا
کجا و ظلام و جهول بمعنی غیر متخالف بمعنی خاص منسوب بکفار و
فجار هم خواهد شد و حکم خاص باطل ش اعنی ظلوم و جهول

بمعنی متخالف بمعنی خاص که صفت انبیاء و اولیاء است علی نبینا و علیهم
الصلوٰة والسلام در معنی غیر متخالف بمعنی خاص بکفار و فجار هم واقع شود
و حکم خاص منسوب بانبیاء و اولیاء علی نبینا و علیهم الصلوٰة والسلام و کفار و فجار
باطل گردد هم واگر انبیاء و اولیاء علی نبینا و علیهم الصلوٰة والسلام
مراد هستند نه غیر ش ای منافقان و مشرکان و مومنین عاصیان
هم دلالتی بر این استثنا کجا و ظلوم و جهول بمعنی غیر متخالف بمعنی
خاص منسوب با نبیاء و اولیاء علی نبینا و علیهم الصلوٰة والسلام هم
خواهد شد و حکم خاص باطل ش اعنی ظلوم و جهول بمعنی
متخالف بمعنی خاص که صفت کفار و فجار است در معنی غیر متخالف
بمعنی خاص با نبیاء و اولیاء هم واقع شود علی نبینا و علیهم الصلوٰة
والسلام و حکم خاص منسوب با نبیاء و اولیاء علی نبینا و علیهم الصلوٰة
والسلام و کفار و فجار باطل گردد هم و نفاق فی حمل امانة صحة
نپذیرد و نه عرض امانة اتمام حجة باشد و نه نفاق سبب عذاب
و نه ایمان سبب مغفرت و رحمة و ربط لیعذب و یتوب نه عرضنا
و عموم استغراق منافقین و مشرکین و مومنین مهمل و بر غیر استغراق

والّتی لحی والله تعالی اعلم بالصواب و بر فضولی تعصب جواب
ازین مختصر نوان گفت البتہ دانائی باید و تدبر در فصاحت و بلاغت این
کریمہ کہ از اعجاز است و در کلام دردمند تعصب و بالفضل الّا الفاسقین
الذین ینقضون عہد اللہ من بعد میثاقہ پس ازین کریمہ تائید بر بدعت
کریمہ انا عرضنا الامانة الخ میتوان یافت ❊ اللّٰہم صل وسلم علی محمد
نورک و علی انوار و کما تحبہ و ترضاہ و تشفعہ فینا و ترضنا ❊
ذکر لغتہ تفسیر الحدیث الشریف یا سیری یا نوری یا
یا خزائن معرفتی افدیت ملکی تملیکی یا محمد من لدن
العرش الی تحت ارضین کلہم یطلبون رضاہا وانا
اطلب رضاک یا محمد
بسم اللہ الرحمن الرحیم
نحمد اللہ و نستعینہ و نصلی علی رسولہ محمد و نستشفعہ و علی الہ و صحبہ
واتباعہ اجمعین قال صلی اللہ تعالی علیہ و علی آلہ وسلم عن اللہ تعالی
یا سیری یا نوری یا خزائن معرفتی افدیت ملکی تملیکی یا محمد
من لدن العرش الی تحت ارضین کلہم یطلبون رضائی وانا اطلب

رضائک یا محمد الحدیث اعلم ان ذات اللہ تعالی موجود مع
صفاتہا فصفاتہا الی مرتبۃ حجابیۃ سرہ وتعلق الصفات تعلقا
تضمنا وتعلقا التزامیا من کیفیۃ التضمن والالتزام مذکورۃ فی
ذکر کیفیۃ الاصول فی صانع کر کیفیۃ الانتزاع ہم الذی علمنا الحادث
المخلوق علی شبہ الصنع من ذات اللہ تعالی وصف تہا بسرہا فالذی
مقصود فی الحدیث الشریف فاضافۃ السر الی المسمی بانتزاع
تضمنی لقیام مجازی واضافۃ السر الی المتکلم لامی بانتزاع تضمنی
بقیام حقیقی تخصص بخطاب خبریا نور نوری باضافتین مذکورتین
تبرزمما ہو تعلقا التزامیا فالسر الذی من نور اللہ تعالی لقیام
مجازی محمد صلی اللہ تعالی علیہ وعلی آلہ وسلم علی لا الہ الخطاب الصریح
فخصص بخطاب آخر یا خزائن معرفتی نظہورہ من نورہ تعالی فاعلم ان
محمدا صلعم موجود مع صفاتہ سرہ فالذی مدلولہ القدیم سرہ
مقصود لمعرفتہ فہذا معنی خزائن معرفتی فاللہ تعالی احب معرفتہ
الکمالات الثبوتیۃ فی نفسہ الکریمۃ التی مقصودۃ فی ظہورہا علی
حکمتہ التی لا یعلمہا الا ہو فعرفہا فی سر سرہا محمد صلعم اذا عرف

ذکر کیفیت تفسیر الآیة الکریمة فاما الذین شقوا ففی النار لهم
فیها زفیر وشهیق ۵ خالدین فیها ما دامت السموٰت والارض
الا ما شاء ربک ط فعال لما یرید ه واما الذین سعدوا ففی الجنة
خالدین فیها ما دامت السموٰت والارض الا ما شاء ربک ط
عطاء غیر مجذوذ ه فی اختلاف الذی یتصل
الی صحته ما اتصل الیها فی الاستثناء -

بسم اللہ الرحمن الرحیم

نحمد اللہ ونستعینه ونصلی علی رسوله محمد ونستشفعه وعلی آله واصحابه واتباعه
اجمعین قوله سبحانه فاما الذین شقوا ففی النار لهم فیها زفیر وشهیق ۵ خالدین
فیها ما دامت السموٰت والارض الا ما شاء ربک عطاء غیر مجذوذ ه الکلام
فی اختلاف الذی اتصل الی صحته وما اتصل الیها فی الاستثناء اعلم
فی النار وفی الجنة متعلقا بخلدون مقدر ضرورة امتناع تعلقه بما قبله
ش ای شقوا وسعدوا م اذ هو شامل المبتدء فان تعلق به بطل
الکلام المفید وبعده ش ای خالدین م اذ هو حال العائد

فی الخبر الی المبتدء وتعلقیہ فیہما تامل فیہما مادامت السموۃ والارض
وبما دامتان فی النار والجنۃ بوجود الذے (ای تنور ابد) بعد فنائہما فتاکید
للخلود علی محاورۃ وان یرد السموۃ والارض فی الدنیا بطل الخلود (ای التحدید)
والاستدراک من یدخلون الا لاستثناء منہ علی اصلہا ش کما ذکر
فی تلک کیفیۃ الاصول فی اصل کیفیۃ الاستثناء والاستدراک ام وما
ظرفیۃ وقاش کما اولم نعمرکم ما یتذکر فیہ من تذکرم فالحال مضاف
الی شاء بمعنی مصدر فحاصلہ لکن لا یدخلون فی النار وفی الجنۃ
الی وقت مشیۃ الرب ای محتاجون بمشیۃ الرب فی الدخول
ومن روایۃ ثبت ان دخول النار والجنۃ متفاوت زمانا علی تفاوت
عمل فیاول الاستثناء لبعض لضرورۃ صحتہ فحاصلہ الا الا یدخل
بعضہم قدر وقت مشیۃ الرب ویاول الاستدراک لبعض لضرورۃ
صحتہ نحاصلہ لکن یدخل بعضہم وقت مشیۃ الرب فاعلم ان کان
الا لاستثناء من خالدین کما قالوا فتشویش فی عدم خلود مومن
فی الجنۃ وفی عدم خلود کافر فی النار خلاف الثابت المجمع علیہ
ولزم ان یکون من خاصا الذی عقل الذی یستحق للجنۃ وللنار

ذکر کیفیة تفسیر حدیث شریف لیغان علی قلبی و انی لاستغفر الله فی الیوم مائة مرة رواه مسلم در مشکوة باب الاستغفار و التوبة

بسم الله الرحمن الرحیم

نحمد الله و نستعینه و نصلی علی رسوله محمد و نستغفره علی آله و صحابه و اتباعه اجمعین
قوله صلی الله تعالی علیه و علی آله و سلم لیغان علی قلبی و انی لاستغفر الله فی الیوم مائة مرة ترجمه حجاب کرده میشود بر دلم و هر آئینه استغفار میکنم
در روز صد مرتبه و در مقصد این حدیث شریف اختلاف است گفته شده
هرگاه آنحضرت صلی الله تعالی علیه و علی آله و سلم عین ذات الله تعالی است غیر را
چه جا است فقط درین نظر ی است ظاهر مخالفت عصمت و نظم ستیز
گفته شده برتقی مرتبه اول در حکم حجاب شود فقط این از سالکان
طریق گفته شهود داده لاکن درین نظر است بلکه ترقی رتبه در معرفت
الله تعالی در حال انبیاء علی نبینا و علیهم الصلوة و السلام که لازم النقص مبدء ربهم
نا درست است زیرا علم انبیاء علیهم در معرفة الله تعالی بر تدریج است بنا بر صرورت
کمال شان نبوت و للآخرة خیر لک من الاولی تمام در مراد حضرت صلعم
است نه مخصوص بعدم دلالت مثل این کریمه باین تفسیر که گفته شد جواب

مدعی است که باین کریمه استدلال نموده بر ترقی وارد هم و گفته شد که استغراق
در ذات بحت بسبب عدم امتیازش در حکم حجاب است فقط دران نظر نیست
بانکه استغراق در ذات بحت بی دلالة از حادث و از اوصاف قدیمه صحیح نیز نیست
پس تا وجود دلالت حجاب نتواند و بعد قطع دلالة حالة باطله است فکیف
الحجاب بالاستغراق و گفته شد حجاب بمعنی حادث با نقطاع دلالة
از حادث و از اوصاف قدیمه است فقط درین نظر نیست بانکه حالت
صحیحه در معرفة الله تعالی به بقاء دلالة از حادث و از اوصاف قدیمه
است و آنحضرت صلی الله تعالی علیه و علی آله وسلم بهره وریکمال معرفة صحیحه
بلی تدریج است بنابر شان نبوت فکیف الحجاب و نیز گفته شد که رجوع بخلق
بنابر رحمة و انچه لازم نبوت است حجاب نیست از مرتبه تفرد برب اگرچه از
مرضیات الله تعالی است پس استغفار است ازین حجاب فقط رد و داد
انانکه چنین است مثل یعنی رجوع بخلق حجاب از تفرد برب است
هم همین دانند و پس رد درین هم نظر نیست بانکه قلب اشرف منظر جمال
رب العالمین از رجوع بخلق از مرتبه تفرد برب حجاب ندارد این را از
آن داند که عارف حقیقه محمد صلعم بانطباق کلی منظر حسن بجمال بالکمال

رب العالمین باشد ہمنا ما سوا اللہ تعالی در بحر ہمان الکمال رب العالمین
ما کہ قطرہ است بل کمتر ازانکہ دانی در حقیقۃ جامعہ محمد صلعم ہم چنان است
وآن حقیقۃ جامعہ محمد صلعم با متعلقات تقیام حقیقی ز مجاز بحقیقۃ خودش
رہنما است فکیف الحجاب وازحال ما صفاست کہ برجوع بخلق حجاب
از نفر در رب و ہما یدیسن ناقص باین سخن سد و نیز باید دانست
کہ این چنین در وصف آن نیز اسد تعالی صلعم از متشابہات است بس بما
است کہ این چنین را حوالہ بعلم حضرت نبی اکرم صلعم نمائیم نہ قیاس بر حالہ
نفوس خود کہ تدریج لازم اوست بنا بر نقصان استعداد وہم احتمال
ضلال بقطع دلالت و نیز ظاہر است کہ فاعل لیغان وہم مفعول
ثانیش کہ سبب حجاب است نامذکور است پس حکم صریح بحق و مخصص بآنہا
حق ای فاعل و مفعول ثانی ہم نتواند شد واللہ تعالی اعلم بالصواب
وہمچنین سہو انحضرت صلی اللہ تعالی علیہ و علی آلہ وسلم در حالت نماز از
متشابہات است حق بدلائلی کہ در تفسیر این حدیث شریف گفتہ شدم
اللہم صل وسلم علی محمد النبی نورک و علی انوارہ کما تحبہ و ترضاہ و شفعہ فینا و بحبنا

ذکر کیفیۃ تفسیر الذی یراک حین تقوم و تقلبک فی الساجدین

معنی حقیقی گرفته شود فایده اش بگردد معنی مجازی و نیز معنی حقیقی بحذف مفعول
با غنی است بتوسیع مفاعیل و فوائد مناسبات ان انهم نسبته بحضرت موسی و هارون
علی نبینا و علیهما الصلوٰة والسلام بفایده معنی مجازیست ورنه امری عام مفاعیست و بی ربط
از اقتضای نظم سابق والله تعالی اعلم بالصواب م وحاصل ترکیب با عتبار راجح است
پس مستلزم افادت دوام است و زمانی وستقبل باعتبار مرتبش تعریف حال زمانی و بیکم
در ذکر کیفیه الاصول العاصمه ای فی ذکر کیفیته التجدد و در ذکر کیفیه غیب و علمه فی تفسیر
کریمه یعلم ما بین ایدیهم وما خلفهم الایه کوست م وقیام معنی لعیدن ای موجود شدن مثل
انما فی قوله تعالی اقم الصلوٰة ای بوجود آر نماز را و فی تکبیر الاقامة قد قامت الصلوٰة
ای موجود شد نماز و فی قولک قامت الدلالة ای موجود شد دلالت م وحین تقوم
مبالغتش بعموم قیام عموم زمان و مکان مثل از اضافه حین سوی تقوم وار مصدر المعنی متیقن
هم با فایده زمان حال وستقبل مثل از اصلش که دائر عالم شهود است م سعت معنی
وجود عالم شهودش مثل ای مخاطب م متعلق ترکیبش مفعول فیه زمانا و مکانا م
و تقلب معنی حقیقی لازم مثل خلاف متعدم ای گردیدن مبالغت دوام در دوران
حال وستقبال مثل باقتضای مصدر یش م با فایده خصوص عصمته عامة تامه مثل
برای خطاب صلی الله تعالی علیه و علی آله وسلم م معطوف بر ضمیر متصل مفعول به ترکیب است

در حال صحت تعلق لفظی و معنوی فی الساجدین بتقلب غیر متباعدش لفظاً و عام
با فائدهٔ خصوص عصمت عامه تا حاجت احتیاج این جر تقلبش تا بعد لفظی و معنوی با ترک
فائده مذکور حیث فاعتبروا یا اولی الالباب بل اقرب لفظاً و معناً حین تقوم مفعول فیه زماناً
برای مفعول به متصل یعنی ی است و فی الساجدین مفعول فیه مکاناً برای فاعل متصل تقلب
با فائده مذکور فتم المراد بضمیمه اگر گرفته شود یعنی او تقوم بمعنی حقیقی حق ای برمن و
استادن هم و تقلب بمعنی لازم ای گشتن و دیدن از حالی بحالی و تعلق فی الساجدین ای
مصلین بهرِ دو درین ضمن به تقوم و تقلب نیز مفعول معه شد باین حاصل که
می بیند ترا وقت استادن تو و گردیدن تو از حالی بحالی با ساجدان ای مصلیان
مدین ما در نظر ما است با آنکه چون تقوم متعلق به ی مفعول فیه زماناً برای مفعول متصل به
است و تقلب مفعول منفصل به ی فی الساجدین متعلق به ی مفعول معه برای
هر دو مفعول به پس حین تقوم عام باشد و معارض خصوص فی الساجدین و مهمل احتمال
تن متعارض هم و اگر فی الساجدین در ضمن علاقه به تقوم هم بنا بر قرینه محلی دارد
رفع عموم و تعارض تواند شد لیکن قرینه مقابله صراحت مذکور ساقط است اما اقرب
لفظاً و معناً حین تقوم مفعول فیه زماناً برای مفعول به متصل یعنی ی است و فی الساجدین
مفعول فیه مکاناً برای فاعل متصل تقلب هم اعتبار ندارد و نیز حالت غیر شامله

مفعول فیه زمانی است بخلاف غیر شامل مفعول به منفصل هم بتباعد لفظی آرد و هم بتباعد
معنوی هم و مفعول معه متنازع گردد میان هر دو مفعول به پس استحقاق مفعول به
منفصل بنا بر قرب است ای اتحاد درین مرا و اگر گوئی که تعلق فی الساجدین به تقوم بنا بر
است نه به یری نا که مفید خصوص تمام هست فی الساجدین هم صراحتا باشد و آن متوجه
از آنکه حین تقوم مفعول فیه زمانی است و مفعول به متصل بری دو فی الساجدین
مفعول معه برای فاعل تقوم پس شامل باشد مفعول فیه زمانی را و تعلق عام باشد
هست چنانکه تقوم بعدم تعلق فی الساجدین عام باشد با معاشت هم و تعلق به
مفعول به نیز مقاصی تعلق فی الساجدین است پس فی الساجدین متنازع فیه
باشد میان مفعول فیه زمانی و مفعول به پس استحقاق تعلقش بمفعول به باشد
بنا بر اصلیتش در کلام و قربت به مفعول فیه زمانی بنا بر فضلیتش در کلام و بعد و نیز حائل
غیر شامله مفعول به هست یعنی تقلب غیر شامل بمفعول فیه زمانی هم مانع تعلق
فی الساجدین هست که مفعول معه است هم به تقوم هست که مفعول فیه زمانی است
بدخول حین هم زیرا که حائل غیر شامل تباعد لفظی و معنوی آرد پس تنازع یا
تعارض نیز هست آرد و حکم تنازع و تعارض مذکور شد هم بخلاف حائل شامل
هست که تباعد و تنازع نیارد بسبب شمول هم و عطف تقلب بر تقوم نیکوتر است

بنا بر رفع تعارض مذکور ش ای عموم حین تقوم و خصوص فی الساجدین م
وان صحت نیز برید بنا بر اختلاف مفعول فیه و مفعول به ش معنا م و اختلاف
نصب و جر ش لفظا م پس نزاع رفع نشود و حکم مذکور ش ای استحقاق تعلیق
فی الساجدین به تقلب م لازم گردد و اگر تقلب مجرور گفته شود بنا بر قرینه
البته عطف صحت نیز برید لاکن صیغهٔ مضارع فصیح و بلیغ بود در موافقت بلاغت تقوم
ش نه مصدر که خلاف فصاحت و بلاغت باشد م و نیز تغیر معنی باختلاف قرائت
خلاف اصل قرآنی است و نیز مقصد خصوص عصمت عامه تامه در ربط کلام سابق که
مستفید عصمت عامه تامه است ضائع شود پس اصرار بر مرادش ای مراد ثانی
م و اعراض از آن مرادش ای مراد اول م یکدام رو بسندیده شود
و اگر گرفته شود تقلب بمعنی متعدی ای گردانیدن پس ساجدین را مفعول به بصله لام
خواهد بایست صله ش نه بصله فی م و عموم قیام بحیان پس در حالیکه ش تقلب
م داخل صلوة است صفت صلوة است و در حالیکه ش تقلب م خارج
صلوة است فی الساجدین متعلق برین با تقوم مستلزم افادت معنی
مفعول معه باطل است و الله تعالی اعلم بالصواب ش تنبیه باید دانست صراحت صحت

بر قرینه قوت وارد و مراد اول بہر حالت نصب جر صحتہ ندیدہ بخلاف مراد ثانی کہ
بحالت جر صحتہ ندیدہ بحالت نصب آ اختلاف قرات معنے تغیر نظم نباشد پس مراد اول قوت
دارد بر مراد ثانی و فایدہ عصمۃ تامہ تاکیۃ مقصود المحسن بنا بر ربط نظم سابق است در مراد
اول ہست نہ در مراد ثانی و فصاحتہ کلام و بلاغتہ مرام کہ اعجاز قرانی است در مراد
اول است نہ در مراد ثانی و مقصود امر توکل و اظہار غلبۂ رحمۃ در مراد اول است
در مراد ثانی و در مراد ثانی معنی حقیقی یری و تقوم ناچار رجوع کند بمعنی مجازش و بر تہ
امری عام بی فایدہ است بخلاف مراد اول کہ معنے مجازی یرے و تقوم رجوع
نمند بمعنی حقیقیش و چون نظم قران مجید احتمالی بمراد ثانی ندارد تائیدش از
غیرش آ اگرچہ از حدیث شریف بود سود ندہد واللہ تعالی اعلم بالصواب ام
اللہم صل وسلم علی محمد النبی نور کل علی نوارہ کما تحبہ ترضا وشفعہ فینا وترحمنا۔

ذکر کیفیتہ مسائل متفرقہ کہ از علم وعمل صحابی رثابت است

بسم اللہ الرحمن الرحیم

نحمد اللہ ونستعینہ ونصلی علی رسولہ محمد ونستشفعہ وعلی آلہ وصحابہ واتباعہم اجمعین
باید دانست در ثبوت تقبیل و معانقہ روایات از فعل رسول اللہ تعالی و صحابہ و اتباع
او ست صلی اللہ تعالی علیہ وعلی آلہ واصحابہ واتباعہ وسلم وارد شدہ کفایت بر بدیہی اگر

حدیث عن عائشة رض قالت قدم زید بن حارثة المدینة و رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
فی بیتی فاتاہ فقرع الباب فقام الیہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم عریانا یجر ثوبہ
واللہ ما رایتہ عریانا قبلہ ولا بعدہ فاعتنقہ وقبلہ رواہ الترمذی کذا فی المشکوٰۃ باید دانست
بروایت حضرت انس رض نہی از معانقہ و تقبیل وارد شدہ حدیث عن انس رض قال قال
رجل یا رسول اللہ الرجل منا یلقی اخاہ او صدیقہ اینحنی لہ قال لا قال افیلتزمہ و یقبلہ
قال لا قال افیاخذہ بیدہ ویصافحہ قال نعم رواہ الترمذی کذا فی المشکوٰۃ بدانکہ
تعارض واقع شد در جواز تقبیل والتزام بنا بر حدیث حضرت عائشہ و حضرت
انس رضی اللہ تعالی عنہما و این فعل مخصوص بحضرت صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ
وسلم نتواند شد چہ در افعال صحابہ رضی اللہ تعالی عنہم نیز یافتہ شد چنانکہ
مرویست قبل النبی صلی اللہ علیہ وسلم فارابی بکر رض بعدہ معانقہ حین اقبل و فی علی
وافق مع رسول اللہ صلی اللہ وسلم فقال علی اقبل فارابی بکر فقال صلی اللہ
علیہ وسلم یا ابا الحسن منزلۃ ابی بکر عندی کمنزلتی عند ابی الحدیث منزلۃ الاب
عند ابیہ فی الرافۃ والشفقۃ ازینجا است کہ بوسہ مس پسر جائز است لیس نہی
در مقابلہ ثابت شد کہ از فعل آنحضرت صلعم و صحابہ رضی اللہ تعالی عنہم است ام
ماول شود بانچہ رفع تعارض شود نہ ثابت در مقابلہ نہی و نزد بہ نہی تر ثابت ام انہ

و جائز شود و نہی غیر معقول پس باد ل شد نہی بانچہ از قول فقہا رو شراح حدیث
واضح است یعنی تقبیل و التزام محرم منہی عنہ است نہ غیر محرم چنانکہ بوسہ دہن
طفل اگرچہ از غیر باشد رخصت و گفتہ شد بوسہ بر دہن طفل سنت است و گفتہ شد
کہ بوسہ بر پنج نوع است بوسہ مودت یعنی بوسہ والدین بر خسارہ اولاد و بوسہ رحمت
یعنی بوسہ اولاد بر سر والدین و بوسہ شہوت یعنی بوسہ شوہر بر دہن جفت و عکس آن
و بوسہ تحیہ یعنی مسلمان بر دست مسلمان و بوسہ خواہر بر پیشانی برادر و عکس این
و بوسہ شہوت بر غیر زن و شوحرام است ہم پس بمناسبت حال تعارض
در نفی و ثبوت التزام و تقبیل رفع شود باید دانست کہ فعل تقبیل دائر است
میان فاعل و مفعول پس از نسبت بفاعل چیزی نیست لاکن از نسبت
بمفعول حلال بوجہ خاص باشد یا حرام بوجہ خاص پس غیر از آنچہ حرام است
حلال است پس آنگاہ بوسہ غیر محرم بعموم مفعول و عموم وجہ خاص کہ از اخبار
و آثار ثابت است پس در بیان عموم مفعول و عموم وجہ خاص روایات از فعل
حضرت صلعم و اصحاب کرام و غیرہم رض بسیار است ہر کہ خواہد توجہ بکتب حدیث
شریف نماید ہم معنی در خصوص مفعول و وجہ خاص نتواند شد پس یعنی
بوسہ دست و پا و سر و لباس نعلین و دیگر آثار و شعائر و دیگر اشیا بوجہی

جائز باشد منع نتواند شد بنا بر اصل آنکه بر تقدیر مسلم منع بالخصوص نتواند شد
هم و در وهم ما رأیته عریاناً قبله ولا بعده سخن دراز است تا آنکه یمین صحت نیز نرود
مگر آنکه تاویل کرده شود در حالت التزام آری آنجا است که معانقه عریان با لابس
هم جائز است اگر منجر بحرام نباشد و معانقه عریان بعریان مکروه و بس ترک آن خیر
است باید دانست نزد وی صلی الله علیه وعلی آله وسلم خالطوا الناس باخلاقهم
وخالفوهم فی اعمالهم رواه ابن عساکر کنز الحقائق فی حدیث خیر الخلائق
بد آنست خمیدن باکرام کسانیکه رسم اکرام ایشان است جائز است پس نهی
در خمیدن عام نتواند شد مگر باول رسم اهل عرب باشد که در ایشان رسم اکرام بخمیدن
نیست هم و نیز باید دانست که اگر انحنا مطلقاً حرام گفته شود مستلزم
که ازین حرام نصیبی نداشته باشد و اگر بعضاً حرام گفته شود وجهی خاص ضرور دارد
که جز آن حرام نتواند شد و ظن حرام در فعل مومن صحه نیز نرود پس آزین
انحنا که وقت سلام واقع شود جز برسم اکرام نتوان فهمید و آن جائز است دیگر
باید دانست که بنا بر رسم عرب ترک انحنا سنت و اندازه سلم ترک انحنا بنا بر
رسم اگر هست حرام ترک سنت بنا بر تحرز از حرام اولی است علیه الفتوی و از قواعد مقرر
است کل ما یجر الی الحرام حرام ازینجا است که تلاوت قرآن مجید بجهر اگرچه سنت است

لیکن در وقت نادی سلام حرام است ش تحفة مسائل یعنی ترک سنة بنابر تحرز

از ایذاء مسلم در فقه میتوان یافت م و همچنین انحنا را مکروه فرموده اند نه حرام

ش در فتاوی منبه نیز است الانحناء للسلطان او غيره مكروه يكره الانحناء عند التحية

م و انحنا مکروه او مقابله اختیار حرام و الله تعالی اعلم بالصواب و انحنا

در دیار هند رسم ادب و اکرام است ترک آن محمول بر خلاف ادب و اکرام است باید دانست

چنانکه علما از تقبیل حجر اسود تقبیل هر معظم استنباط فرموده اند ش قال ابن حجر

استنبط بعضهم من مشروعية تقبيل الحجر الاسود جواز تقبيل من يستحق التعظيم

من آدمی وغیره م از طواف و التزام کعبه و رجعت قهقری از جانب او

طواف و التزام هر معظم و رجعت قهقری از جانب او مستنبط میشود و الله تعالی

اعلم بالصواب و نیز رجعت قهقری از افعال از عملی سلف و خلف یافته شد

ش رجعت قهقری رجال الغیب از جانب حضرت غوث اعظم محمد عبد القادر

محبوب سبحانی در بهجة الاسرار مذکور است و حضرت سید مرشدی رجعت

قهقری خود از جانب حضرت مرشد خود شب مایان میفرمود رضی الله تعالی

عنهم و باید دانست که رجعت قهقری وقت وداع از بیت الله تعالی و حرم محترم

حضرت نبی الله تعالی صلی الله تعالی علیه و علی آله و سلم از سنة ثابت نشد

ازین سبب بعض علما بدعت مکروه فرمودند و بعض علما جائز و توارث

صلحا بران فرمودند انست امام زیلعی در تبیین الحقائق شرح کنز الدقائق در

اداب زیارت بیت الرب بجا آوردن التزام و رجوع قهقری فرموده و تنبیه

قهقری از جانب کابر و منکر را مکابر و فی المستخلص الحقائق ثم قالوا ینبغی ان

ینصرف و هو یمشی وراه و وجهه الی البیت و ملا علی در مسلک از طرابلسی جائز

و توارث صلحا بران نقل نموده ام باید دانست تقبیل و معانقه و طواف

با مومن و رجعت قهقری از جانب او که بربط ظلیت با نور الله تعالی و رسول

الله تعالی صلی الله تعالی علیه و علی آله و سلم در ضمنی شعار است ش چنانکه در

ذکر کیفیه اشتراک و صفی با الله سبحانه و در ذکر کیفیه العلم و المعرفه مذکور است ام

متفاوت مراتب است ش ای تقبیل و غیره که مذکور شدم بنا بر معرفة و نیت

عارف متقبل و معانق و طائف و راجع در معرفة مقبل و معانق و مطوف

و مرجوع عنه از انست تقبیل و معانقه و طواف با مومن و رجعت قهقری

از جانبش تقبیل و معانقه و طواف الله تعالی است و رجعت قهقری از جانب

او تعالی همه تعبد الله تعالی و از انست که تقبیل و معانقه و طواف با مومن

و رجعت قهقری از جانبش تقبیل و معانقه و طواف رسول الله تعالی است

صلی اللہ تعالی علیہ وعلی آلہ وسلم و حجت فہمنش از جانب دست صلعم
ہمہ تعظیما لہ صلعم وللمومن و نیز این تعظیم شامل تعظیم اللہ تعالی است از مظہر ظلیہ
نور اللہ تعالی شی بنا بر معرفت و نیت عارف و من یعظم شعائر اللہ فانہا من تقوی
القلوب ہم پس اگر باین معرفت و نیت اجمال کند جائز است و آنچہ گفتہ شد
از ثمرہ بار در ولیطوفوا بالبیت العتیق والتزام باب کعبہ و مصافحہ و تقبیل با حجر اسود است
پس چنانکہ در ذکر کیفیت صحت اشتراک وصفی و اسمی با اللہ سبحانہ در تفسیر کریمہ
ولیطوفوا بالبیت العتیق مذکور است و در حدیث شریف است کہ مصافحہ
و تقبیل با حجر اسود مصافحہ و تقبیل ید اللہ تعالی است پس التزام ازین جنس باشد واللہ تعالی
اعلم بالصواب ہم باید دانست بوسہ قبر والدین درست است از آنکہ در حدیث
شریف است ان رجلا جاء الی النبی صلی اللہ علیہ وسلم فقال یا رسول اللہ انی حلفت
ان اقبل عتبۃ الجنۃ وحور العین فامرہ النبی صلی اللہ علیہ وسلم ان تقبل رجل الام
و وجہ الاب فقال یا رسول اللہ لو لم یکن لی ابوان فقال قبل قبرہما قال فان
لم اعرف قبرہما قال خط خطین احدہما قبر الام والآخر قبر الاب فقبلہما فلا تحنث
فی یمینک الحدیث و در قنیہ و عالمگیریہ است لا باس بتقبیل قبر ابویہ کذا فی الغرائب
چونکہ ازین حدیث شریف بوسہ قبر والدین ظاہر است بوسہ قبر استاد دین و

حضرت پیر طریقت و حضرت پیغمبر خدای تعالی صلعم بالاولویہ مستنبط میشود
بنابر شرف ایشان نظر مود کہ بایم بوسی براے تحرز از حکم کریمہ ماکان لبشر
ان یوتیہ اللہ الحکم والنبوۃ ثم یقول للناس کونوا عبادالی و تخصیص بانحضرت صلعم
باید دانست نہادن سبابتین برلب و چشم وقت استماع اسم مبارک محمد صلی اللہ
علیہ و علی الہ وسلم درست است باسنادہ عن علی المرتضی کرم اللہ تعالی وجہہ کان
اذا سمع المؤذن یقول اشہد ان محمد رسول اللہ قال الخ ذلک قال ضربت باللہ
ربا و بالاسلام دینا و بمحمد صلی اللہ علیہ وسلم نبیا و یقبل باطن انامل سبابتیہ
و یضعہما علی عینیہ و در روایتی از حضرت ابوبکر صدیق رضی اللہ تعالی عنہ
وضع ابہامین و سبابتین برلب و چشم مذکور شد و در روایتی و عدہ شفاعت
از حضرت صلعم برین فعل مذکور شد و در روایتی تقبیل ابہامین و وضع بر عینین بفعل
انحضرت صلعم بنابر سنۃ حضرت آدم علی نبینا و علیہ الصلوۃ والسلام مذکور و بعض
علما تقبیل و وضع مذکور را لخصوص باذان نظر مودہ اند بل وقت استماع اسم
مبارک محمد صلعم عموما فرمودہ اند باید دانست این بوسہ تعظیم و محبت است
تہما صمیر میگویند کہ این فعل یہود بان ماند خوشنامشابہی بیکہ در تعظیم
و محبۃ باشد صورۃ مشابہ را ہم مشابہت فعل یہود با چنانکہ قسمیہ نیا باید دا

سلام مسلم بذمی باشاره جائز است در بخاری است انما سلم عبد الله علی
الداقین اشارتا و سلام مسلم بمسلم هم باشاره جائز است قال ابن اسماء مر
علینا فیومی بیده الینا فسلم و قالت اسماء الوالنبی صلی الله علیه وسلم بیده
الی الهنار بالسلام البته اشاره بی لفظ هیچ نیست لیکن در کسانیکه عادت اشاره
بالفظ است از اشاره مجرد هم آنچه در عادت هست توان فهمید علماء اشاره
مجرد را باسلم نکرده فرموده اند که درین ترک لفظ مسنون هست اللهم صلی وسلم
علی محمد النبی نورک و صلی انواره کما تحبه و ترضاه و شفعه فینا و ترحمنا به

ذکر کیفیته صدر و شرح صدر

بسم الله الرحمن الرحیم

نحمده و نستعینه و نصلی علی رسوله محمد و نستشفعه و علی اله و اصحابه و اتباعه
اجمعین باید دانست تشخص نفس از مرتبه ذات و صفات تا افعال بصدر
مسمی اسم فاعل هم صادر است یعنی چه صادر شد بوجود تعینی است یا الکزای
همه صدر است که بمعنی مصدر با تضمن فاعل و مفعول عام است هم چنانکه در ذکر
کیفیة لطیفه سورة النصر اشاره شرح صدر است هم ازینجا است صدر را برای
سجاف و آن مرتبه حجاب متعلقات حجاب است هم چنانکه در ذکر کیفیة اثبات

مرتبۃ الحجاب بین الخالق والمخلوق مذکور است هم و صدر نیست برای انبیا

علی نبینا وعلیهم الصلوٰۃ والسلام و صدر نیست برای اولیا رضی الله تعالی عنهم و

ان منتزعات شان ہیں ای انبیاء و اولیا هم است بقیام حقیقی باشد یا قیام مجاز

ہیں چنانکہ در ذکر کیفیۃ العلم والمعرفۃ در تعریف رسالہ و نبوۃ و ولایۃ مذکور است

هم بل برای جمیع مشخصات حسب حال پس فضل توسع عام صدر محمد صلی الله تعالی

علیہ وآلہ وسلم بر توسع خاص صدر غیر ہیں است صلعم و شرح صدر کشف حقائق

تفصیلی والتی است صدر را ازینجا است الم نشرح لک صدرک و من یهدی الله یشرح صدرہ

للاسلام و آنچہ در ظاہر شرح صدر جسد صلعم واقع شد تواند شد کہ از اسباب کشف

حقائق صدر باشد پس مخالفت در مقصود نباشد از من شرح صدرہ للاسلام یا دیگر مراد

باشد والله تعالی اعلم بالصواب باید دانست کہ لغت صدر را معانی است تا بالقصد

حقائق آن ہیں ای ان معنی هم است کہ گفتہ شد و شرح صدر بمعنی کشف

حقائق از اوصاف ذاتیہ است و شرح صدر جسد از اوصاف عارضیہ و فضل

بہ اوصاف ذاتیہ است نہ عارضیہ ہیں یعنی اگر فضل باوصاف ذاتیہ نباشد

و فضل باوصاف عارضیہ باشد و بس بگو کہ ذات فضل در حد ذاتها باوصاف فضل

ندارد و محتاج در فضل خود باوصاف عارضیہ است پس فضل ذاتی متحقق نشود هم

واتسان در وجہ اوصاف ذاتیہ اولی باشد نہ عارضیہ وتفضل اوصاف
ذاتیہ راست در وجہ موجودیہ مقصودہ نہ عارضیہ اش تنبیہ از فضل اوصاف
ذاتیہ است بر اوصاف عارضیہ نہ انکار از فضل اوصاف عارضیہ م
واللہ تعالی اعلم بالصواب اللہم صل وسلم علی محمد النبی نور کرم علی الوابہ کما تحبہ
وترضاہ وشفعہ فینا وترحمنا بہ ذکر کیفیتہ تفسیر الآیہ الکریمہ حافظوا

علی الصلوات والصلوۃ الوسطی وقوموا للہ قانتین ۰

بسم اللہ الرحمن الرحیم

نحمد اللہ ونستعینہ ونصلی علی رسولہ محمد ونستشفعہ وعلی آلہ واصحابہ واتباعہ
اجمعین اعلم ان العبادۃ ما ہی للہ تعالی لا باللہ تعالی ش وما ہو باللہ تعالی
لا للہ تعالی لیس عبادۃ باللہ تعالی بل ہو عبادۃ لما ارادہ م فالعبادۃ علی
وجہین موجبہ معیتہ للہ تعالی باللہ تعالی کالصلوۃ قال سبحانہ حافظوا علی
الصلوات والصلوۃ الوسطی الآیہ مع شرائطہا الواو علی الصلوۃ الوسطی عطف
تاکید علی الصلوات اصل ان فی المفاعلۃ مشارکت الفاعلین فی الفعل
مجازا ولزمہ المفعول فان ذکر فلا غیرہ ش مفعول م فمشترک للفاعلین
حقیقتا فی الذاتیات کقولہ سبحانہ قاتلوا المشرکین الآیہ ومجازا فی الصفات

علی مفعولیتہا للمحفوظ لا للمشارکت اذ المشارکت فی معنی موضوع ومجاز لا
فی غیرش فاذ المشارکت بالصلوات باطلہ بانہا لیست بمعنی موضوع
ومجاز للمی فقط وہو مشارک فیہ ہم و وجہ للہ تعالی معبر اللہ تعالی
الشعائر و وقوف العرفات و وقوف المزدلفہ وطواف البیت العتیق
والسعی بین الصفا والمروۃ قال سبحانہ من یعظم شعائر اللہ فانہا من تقوی القلوب
الایہ ومن یعظم حرمات اللہ فہو خیر لہ الایہ ولیطوفوا بالبیت العتیق الایہ ان الصفا
والمروۃ من شعائر اللہ فمن حج البیت او اعتمر فلا جناح علیہ ان یطوف بہما الایہ
وتعظیم الرسول والاولیاء منہا فقال م قوموا للہ قانتین القیام بمعنی موضوع
ومجاز عام بالم تخصیص لشی کما قم فانذر الایہ بخلاف اذا قمتم الی الصلوۃ
الایہ ش فانہ مخصص الی الصلوۃ ہم فالعام خصص للہ تعالی فہو عبادت
للہ تعالی والقنوت معناہ عام للہ ولغیر اللہ تعالی قال سبحانہ من یقنت
منکن للہ ورسولہ الایہ الواو علی قوموا الخ تعطف علی الجملہ الاولی ش اے
حافظوا الخ ہم بمراد ابتداء الکلام المتغائر سابقا والا فان کان عطف
تفسیر للجملہ الاولی لا یصح لعدم ذکر ارکان الصلوۃ رکوعا وسجودا وقعودا
نو عبرہم والتعارض بالمشارکت ش فی قوموا وحافظوا ہم ولعموم صلہ قائم

قنوتا یتعالی ولغیر اللہ تعالی لعموم صلة القنوت بحذ فہا والقنوت عام لجانہ
فالقیام قنوتا منہا ص ای بعض من انحاء القنوت ولو بمعنی موضوع او مجاز
ص کقیام الصلوٰة وتخصیص القیام للہ تعالی لا ینافی عمومہ لغیرہ تعالی وفی النظم الشریف
ربط ترکیبہ اخر وہو ان لفظ للہ متعلق القنوت متقدم تخصیصا لہ فالقیام عام ویعنیا فیہ
بلا عدم معنی للجہتین ص ش جہة تعلق لما قبلہ وجہة تعلق لما بعدہ کما لاریب فیہ فی
ذلک الکتاب لاریب فیہ ہدی للمتقین الایة فکلا الترکیبین بمعنی واحد ففیہ وجوہ
کما وضح واللہ تعالی اعلم بالصواب وعلیک النظر فی تفسیر الایة الکریمة فی التفسیر
الکبیر الحمد للہ الذی شرفنا بالعبادات التی ہی علی الوجہین المذکورین کثیر الاعمال
لتبادہ تکثیر الثواب بہا واعلم ان اختلافی فی مشارکت فاعل ومفعول ذکرہ
ش ہو الصلوٰة م وعطف قوموا الخ علی حافظوا الا فی الصلوٰة الوسطی
والقنوت فبای ما اختلفوا فیہا ص ای فی الصلوٰة الوسطی والقنوت م
اقتدیتم اہتدیتم اللہم صل وسلم علی محمد النبی نورک علی انوارہ کما تحبہ وترضاہ وشفعہ فینا وترحمنا

ذکر کیفیة تفسیر کریمہ ان اللہ وملئکتہ یصلون علی النبی یا ایہا
الذین امنوا صلوا علیہ وسلموا تسلیما

بسم اللہ الرحمن الرحیم

نحمده ونستعینه ونصلی علی رسوله محمد ونستشفعه وعلی آله واصحابه واتباعه اجمعین
فرمود سبحانه ان الله وملئکته یصلون علی النبی یا ایها الذین آمنوا صلوا علیه
وسلموا تسلیما ۰ بدانکه ان الله وملئکته یصلون علی النبی مقدمه ایست بنا بر تعظیم نبی
صلی الله تعالی علیه وسلم وصلوة رحمت است پس صلوة الله تعالی علیه انتزاع
وجود محمود اوست صلعم از نور الله تعالی ودرین انتزاع اسرار صفات نامتناهی است
هرکس بقدر نصیب خود دانست و آن هنوز لاتحصی است و این صلوة صفة نافعه
است وصلوة ملئکه دعا است بر مراد صلوة الله تعالی ش ای اللهم صل علی
محمد صم ومراد از ایشان مصلین هستند بنا بر خلقت شان به بجا آوردن
تصلیه که عبادت شانست ومصداق مقدم به آیه امر صلوا بنا بر صفة جامعیت
ش نه صلوة الله تعالی که صفة نافعه است م باید دانست که مصداق مقدم
امر سلموا درین آیه کریمه مذکور نشد پس مصداق متقدمش عام است با عموم معنی
وعموم صله وعموم مفعول ثانی پس مفید مطالب عمومها باشد باید دانست سلام
بفتح تحیه وبی گزندگی وگردن نهادن است واین لغت مفید است معنی سلم
بفتحتین بی گردن نهادن و سلم بکسر ای آشتی و صلح وسلامتی وباکی از عیب
پس تسلیم بجا آوردن تحیه وبی گزند داشتن از ناشایسته وسپردن امور و

.... گردن نهادن بعجز و طاعت و خسته یاری و پاک داشتن از
عیب است پس مفید مطالب عموماً تمام شد وصله و مفعول بر مراد باشد معنی
ای سلموا علیه تحیتاً و سلموا امورکم و سلموه من کنز از اینجاست که صلوة بر نبی صلعم
خاص است و سلام تحیه عام است چنانکه در قرآن مجید سلام علیه بسا بار مع علی
مذکور شد باید دانست امر مفید استمرار و منع جواز است و مفعول مطلق مفید
تاکید و نوع بیش نه تعدد بنا بر استمرار امر هم حاصل آنکه تسلیم با اهتمام تمام بجا
سزاوار بجا آرید و چون نفور افعال عباد در آید بر عبادتی که از عباد است از
اقسام صلوة الله تعالی است از اینجاست مرتبه شادمانی بوجود محمود نبی حبیب الله
تعالی بصلوة بر آسمانیان صفته شان است و بر زمینیان مامور به فرمود سبحانه
قل بفضل الله و برحمته فبذلک فلیفرحوا هو خیر مما یجمعون تفسیر این
کریمه در ذکر کیفیه اخلاق الخ مرقوم است هم و فرمود صلعم من فرح بنا فرح جناب
تا آنکه حضرت نبی صلعم صلوة بر خود خوانده و دیگران را درین صلوة خاص از مقتضای
رحمته عام طفیلے خود کرده خواست اللهم صل علی محمد و علی آل محمد کما صلیت علی
ابراهیم و علی آل ابراهیم انک حمید مجید و برکت دعای حضرت نبی الرحمه آنست
بمراد حدیث شریف من سلک علی طریقی فهو آلی بظهور وجود صلی الله علیه

ظاہر است اللہم صل وسلم علی محمد النبی نورک وعلی انوارہ کما تحبہ وترضا وتشفعہ فینا رحمتا

ذکر کیفیۃ تحقیق معنی اقوال ما رایت شیئا الا ورایت اللہ قبلہ وما رایت شیئا الا ورایت بعدہ وما رایت شیئا الا ورایت اللہ معہ

بسم اللہ الرحمن الرحیم

نحمد اللہ ونستعینہ ونصلی علی رسولہ محمد ونستشفعہ وعلی آلہ واصحابہ واتباعہ اجمعین

قیل قال سیدنا ابو بکر الصدیق اکبر رضی اللہ تعالی عنہ ما رایت شیئا الا ورایت اللہ قبلہ

وقال سیدنا عمر الفاروق الاعظم رضی اللہ تعالی عنہ ما رایت شیئا الا ورایت اللہ

بعدہ وقال سیدنا علی المرتضی رضی اللہ تعالی عنہ ما رایت شیئا الا ورایت اللہ معہ

اعلم ان لا الاستدراک وللتحقیق ش انظر فی اصل کیفیۃ الاستدراک فی ذکر

کیفیۃ الاصول م لا الاستثنار لعدم مغایرت واجبہ فی ارکان ثلثہ فیہ ش

انظر فی صفحہ کیفیۃ الاستثنار فی ذکر کیفیۃ الاصول م ورایت بمعنی عرفت ودر بعضے

المعرفۃ والواو حالیۃ لبیان حال مستدرک منہ محذوف ش ای رایتہ لا فتقار

النظم والحال لا ینفک من ذی حال م فحاصل الکلام ما عرفت شیئا لکن عرفتہ

فی حال معرفتی ان اللہ قبلہ ومعہ وبعدہ بدلالۃ اثر الشیئی المخلوق الی خالقہ الذی

قبل خلقہ ومعہ بوجودہما وبعدہ لفنائہ ش فالاقوال شاملۃ فی معنی من عرف

نفسه من حیث حدوثها فقد عرف ربه بدلالتها فقبلیة منها ومعیة بها
وبعدیة منها ام فالاقوال اخبار من الحالات الثلثة للمخلوق وخالقه لامن
حالهم اذ هم کاملون فی معرفة الله تعالی بکلها اذ معرفة قبلیة متقدمة من معرفة
المعیة ومعرفة المعیة متقدمة من معرفة
البعدیة کما ذکر ش ای بدلالة التی المخلوق الی خالقه الذی قبل خلقه
ومعه بوجودها وبعده بفنائه ام اللهم صل وسلم علی محمد النبی نورک
وعلی انواره کما تحبه وترضاه وشفعه فینا وترحمنا به

ذکر کیفیة سلاسل عالیه که دران شرف شمول یافتم ربنا تقبل منا انک ارحم الراحمین

بسم الله الرحمن الرحیم

نحمده ونستعینه ونصلی علی رسوله محمد ونستشفعه وعلی اله وصحابه واتباعه اجمعین
باید دانست که از اوصاف باطنی اولیاء الله تعالی رضی الله تعالی عنهم الله تعالی
داناتر است و از بیان اوصاف ظاهر قوت بشری عاجز ناچار بعجز و رسیدن مقصود
باسماء طیبات این بزرگان که در سند بواسطه شان با رسول الله تعالی صلی الله تعالی
علیه وسلم وعلی آله وصحابه واتباعه اجمعین شرف دارد و تبرک گرفته . . . . . .

اسمای طیبات مشائخ سلسلۂ عالیہ نقشبندیہ مجددیہ رضی اللہ تعالی عن اہالیہا حضرت محمد رسول اللہ تعالی صلی اللہ تعالی وسلم علیہ وعلی آلہ واصحابہ وامامہ اجمعین حضرت ابی بکر صدیق رضی اللہ تعالی عنہ حضرت سلمان فارسی رضی اللہ تعالی عنہ حضرت امام قاسم بن محمد بن ابی بکر صدیق رضی اللہ تعالی عنہ حضرت امام جعفر صادق رضی اللہ تعالی عنہ حضرت خواجہ ابا یزید بسطامی رضی اللہ تعالی عنہ حضرت خواجہ ابو الحسن خرقانی رضی اللہ تعالی عنہ حضرت خواجہ ابو القاسم گرگانی رضی اللہ تعالی عنہ حضرت خواجہ ابو علی فارمدی رضی اللہ تعالی عنہ حضرت خواجہ ابو یوسف ہمدانی رضی اللہ تعالی عنہ حضرت خواجہ عبد الخالق غجدوانی رضی اللہ تعالی عنہ حضرت خواجہ محمد عارف ریوگری رضی اللہ تعالی عنہ حضرت خواجہ محمود انجیر فغنوی رضی اللہ تعالی عنہ حضرت خواجہ عزیزان علی رامیتنی رضی اللہ تعالی عنہ حضرت بابا سماسی رضی اللہ تعالی عنہ حضرت سید امیر کلال رضی اللہ تعالی عنہ حضرت خواجہ بہاء الدین نقشبند رضی اللہ تعالی عنہ حضرت خواجہ علاء الدین عطار رضی اللہ تعالی حضرت خواجہ مولانا یعقوب چرخی رضی اللہ عنہ حضرت خواجہ عبید اللہ احرار رضی اللہ تعالی عنہ حضرت خواجہ محمد زاہد رضی اللہ تعالی عنہ حضرت خواجہ محمد درویش امکنگی رضی اللہ تعالی عنہ حضرت محمد امکنگی رضی اللہ تعالی عنہ حضرت خواجہ باقی باللہ رضی اللہ تعالی عنہ حضرت امام ربانی مجدد الف ثانی شیخ احمد

فاروقی سرہندی رضی اللہ تعالیٰ عنہ حضرت ایشان عروۃ الوثقی خواجہ
محمد معصوم رضی اللہ تعالیٰ عنہ حضرت شیخ سیف الدین رضی اللہ تعالیٰ عنہ حضرت
سید نور محمد بدایونی رضی اللہ تعالیٰ عنہ حضرت شمس الدین مرزا مظہر جان جاناں شہید
رضی اللہ تعالیٰ عنہ حضرت مولوی محمد نعیم اللہ بہرائچی رضی اللہ تعالیٰ عنہ حضرت مولوی
محمد مراد رضی اللہ تعالیٰ عنہ تہانیسری حضرت شاہ سید غلام رسول رسول نما رضی اللہ تعالیٰ
عنہ سالاری فتحپوری نقطۂ این سلسلہ عالیہ بدر دو محمد عبد الوحید مخاطب بہ اغفر اللہ
ذنوبہ رسید باید دانست کہ در مسند در ابتدائی تعلیم تربیت درین سلسلہ عالیہ یافتہ

اسماء طیبات مشائخ سلسلہ عالیہ چشتیہ معینیہ رضی اللہ تعالیٰ عن اہالیہا

حضرت سید الانبیاء محمد رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ وسلم علیہ وعلی آلہ واصحابہ واتباعہ
اجمعین حضرت علی مرتضیٰ رضی اللہ تعالیٰ عنہ حضرت امام حسن بصری رضی اللہ تعالیٰ
عنہ حضرت عبد الواحد بن زید رضی اللہ تعالیٰ عنہ حضرت فضیل بن عیاض رضی اللہ
تعالیٰ عنہ حضرت ابراہیم بن ادہم رضی اللہ تعالیٰ عنہ حضرت سدید الدین حذیفہ مرعشی
رضی اللہ تعالیٰ عنہ حضرت امین الدین ہبیرہ بصری رضی اللہ تعالیٰ عنہ حضرت ممشاد علو
دینوری رضی اللہ تعالیٰ عنہ حضرت ابی اسحاق شامی چشتی رضی اللہ تعالیٰ
عنہ حضرت ابی احمد رضی اللہ تعالیٰ عنہ حضرت ابی محمد بن ابی احمد رضی اللہ تعالیٰ عنہما

حضرت ابو یوسف رضی اللہ تعالی عنہ حضرت خواجہ مودود چشتی رضی اللہ
تعالی عنہ حضرت خواجہ حاجی شریف زندنی رضی اللہ تعالی عنہ حضرت خواجہ
عثمان ہارونی رضی اللہ تعالی عنہ حضرت خواجہ محمد معین الدین حسن سنجری رضی اللہ
تعالی عنہ فقط این سلسلہ عالیہ بطریق تربیت او ہر رسیدہ مسند محمد عبد الوحید
بدانکہ درین سلسلہ عالیہ اسمش احمد ہم ہست باید دانست کہ در درین سلسلہ عالیہ بطریق اویسی
در آخر تعلم تربیت یافتہ اسمار طیبات مشائخ سلسلہ عالیہ نظامیہ رضی اللہ
تعالی عن اہالیہا حضرت محمد معین الدین حسن سنجری رضی اللہ تعالی عنہ حضرت
قطب الدین بختیار کاکی رضی اللہ تعالی عنہ حضرت فرید الدین مسعود گنج شکر رضی اللہ
تعالی عنہ حضرت نظام الدین محبوب الہی رضی اللہ تعالی عنہ حضرت نصیر الدین محمود
چراغ دہلی رضی اللہ تعالی عنہ حضرت سید عبد الرزاق بانسوی رضی اللہ تعالی عنہ حضرت
مولوی احمد عبد الحق رضی اللہ تعالی عنہ حضرت مولوی احمد انوار الحق رضی اللہ تعالی عنہ
حضرت مولوی حافظ عبد الوالی رضی اللہ تعالی عنہ حضرت مولوی حافظ محمد عبد الرزاق
رضی اللہ تعالی عنہ فقط این سلسلہ عالیہ بدر رسیدہ محمد عبد الوحید مخاطب بہ امیر رسیدہ
باید دانست این سلسلہ عالیہ بطریق اویسی بحضرت سید عبد الرزاق بانسوی رضی اللہ تعالی
عنہ رسید اسمار طیبات مشائخ سلسلہ عالیہ صابریہ رضی اللہ تعالی عن اہالیہا

حضرت فریدالدین مسعود گنج شکر رضی اللہ تعالی عنہ حضرت علاء الدین علی احمد
صابر رضی اللہ تعالی عنہ حضرت شمس الدین ترک پانی پتی رضی اللہ تعالی عنہ
حضرت جلال الدین پانی پتی رضی اللہ تعالی عنہ حضرت احمد عبدالحق رضی اللہ تعالی
عنہ حضرت عارف احمد بن احمد عبدالحق رضی اللہ تعالی عنہ حضرت محمد بن عارف
رضی اللہ تعالی عنہ حضرت شیخ اولیاء رضی اللہ تعالی عنہ حضرت پیر اولیاء رضی اللہ تعالی عنہ
حضرت حاجی قطب الدین رضی اللہ تعالی عنہ حضرت شیخ حمید رضی اللہ تعالی عنہ حضرت
شیخ سلیم رضی اللہ تعالی عنہ حضرت شیخ محمد عرف پیر شیخا رضی اللہ تعالی عنہ
حضرت شیخ محمد عرف پیرا جیو رضی اللہ تعالی عنہ حضرت شیخ محمد لسادن رضی اللہ
تعالی عنہ حضرت شاہ احمد مان رضی اللہ تعالی عنہ حضرت شاہ حسین احمد رضی اللہ
تعالی عنہ حضرت شاہ ہدایت احمد رضی اللہ تعالی عنہ حضرت شاہ امام احمد رضی اللہ تعالی
عنہ حضرت مولوی احمد انوار الحق رضی اللہ تعالی عنہ حضرت مولوی ابوالکرم
رضی اللہ تعالی عنہ حضرت مولوی محمد عبدالکریم رضی اللہ تعالی عنہ حضرت مولوی
محمد عبدالرزاق رضی اللہ تعالی عنہ فقط این سلسلہ عالیہ بدر سند محمد عبدالوحید مخاطب باسم سعید

اسماء طیبات مشائخ سلسلہ عالیہ قادریہ رضی اللہ تعالی عنہم اجمعین

حضرت سید الانبیاء محمد رسول اللہ صلی اللہ تعالی علیہ وعلی آلہ واصحابہ وسلم و تابعیہ

اجمعین حضرت سید الاولیا امیر المومنین علی کرم اللہ تعالی وجہہ حضرت
امام حسن بصری رضی اللہ تعالی عنہ حضرت شیخ حبیب عجمی رضی اللہ تعالی عنہ
حضرت داود طائی رضی اللہ تعالی عنہ شیخ الاسلام حضرت معروف کرخی رضی اللہ تعالی
عنہ حضرت شیخ عبد اللہ سری سقطی رضی اللہ تعالی عنہ حضرت خواجہ جنید بغدادی
رضی اللہ تعالی عنہ حضرت شیخ عبد اللہ ابوبکر شبلی رضی اللہ تعالی عنہ حضرت
شیخ عبد العزیز یمنی رضی اللہ تعالی عنہ حضرت شیخ عبد الواحد یمنی رضی اللہ تعالی عنہ
حضرت خواجہ ابو الفرح یوسف طرطوسی رضی اللہ تعالی عنہ حضرت شیخ الاسلام
شیخ ابو الحسن علی ہکاری رضی اللہ تعالی عنہ حضرت شیخ ابو سعید مخزومی رضی اللہ
تعالی عنہ حضرت میر سید محی الدین محمد عبد القادر رضی اللہ تعالی عنہ حضرت میر سید
عبد الرزاق رضی اللہ تعالی عنہ حضرت میر سید محمد بن ابو صالح رضی اللہ تعالی عنہ
حضرت میر سید احمد رضی اللہ تعالی عنہ برادر میر سید محمد بغدادی رضی اللہ تعالی
عنہ حضرت میر سید علی رضی اللہ تعالی عنہ حضرت شاہ موسی قادری رضی اللہ تعالی
عنہ حضرت میر سید حسن رضی اللہ تعالی حضرت شیخ ابو العباس رضی اللہ
تعالی عنہ حضرت شاہ بہار الدین رضی اللہ تعالی عنہ حضرت میر سید محمد قادری
رضی اللہ تعالی عنہ حضرت شاہ جلال قادری رضی اللہ تعالی عنہ حضرت میران

سید بخش بھکری رضی اللہ تعالی عنہ حضرت سید شاہ ابراہیم ملتانی رضی
اللہ تعالی عنہ حضرت شاہ ابراہیم بھکری رضی اللہ تعالی عنہ حضرت شاہ
امان اللہ رضی اللہ تعالی عنہ حضرت شاہ حسین خدا نما رضی اللہ تعالی عنہ حضرت
شاہ ہدایت اللہ رضی اللہ تعالی عنہ حضرت سید شاہ عبد الصمد خدا نما رضی اللہ تعالی
عنہ حضرت سید شاہ عبد الرزاق رضی اللہ تعالی عنہ حضرت مولانا
مولوی احمد عبد الحق رضی اللہ تعالی عنہ حضرت مولانا مولوی احمد انوار الحق رضی
اللہ تعالی عنہ حضرت مولانا حافظ محمد عبد الوالی رضی اللہ تعالی عنہ حضرت
مولانا مولوی محمد عبد الرزاق رضی اللہ تعالی عنہ فقط بدانکہ حضرت معروف
کرخی را از حضرت امام علی موسی رضا ابن امام موسی کاظم علیہما السلام بطریق
آبائی رسیدہ بر بن جد حضرت شیخ معروف کرخی رضی اللہ تعالی عنہ حضرت علی
موسی رضا ابن امام موسی کاظم علیہما السلام حضرت امام موسی کاظم ابن امام جعفر
صادق علیہما السلام حضرت امام جعفر صادق ابن امام محمد باقر علیہما السلام حضرت
امام محمد باقر ابن امام زین العابدین علیہما السلام حضرت امام زین العابدین ابن امام حسین علیہما
السلام حضرت امام حسین ابن امیر المومنین علی علیہما السلام حضرت امیر المومنین
علی ابن ابیطالب کرم اللہ تعالی وجہہ حضرت خاتم النبیین محمد مصطفی صلی اللہ علیہ والہ

واصحابه واتباعه وسلم بدانکه این سلسله عالیه بدرد مسند محمد
عبد الوحید مخاطب امیر سعید و درین سلسله اسم عبد الغنی است
اسماء طیبات مشائخ سلسله عالیه مصافحه رضی الله تعالی
عنها الیها حضرت محمد رسول الله صلی الله تعالی علیه وسلم
وعلی آله واصحابه واتباعه اجمعین حضرت امام عبد الله علمبردار
رضی الله تعالی عنه حضرت شیخ عبد الله جنی رضی الله تعالی عنه حضرت
شیخ حاجی حسن شاه جهان آبادی رضی الله تعالی حضرت مولوی امین العزیز
سعید ان کوری رضی الله تعالی عنه حضرت بحر العلوم عبد العلی
محمد رضی الله تعالی عنه محمد رضی الله تعالی عنه
حضرت سید میر محمد نهر رضی الله تعالی حضرت
مولانا مولوی محمد عبد الرزاق رضی الله تعالی عنه حفظ
این سلسله عالیه بدرد مسند محمد عبد الوحید مخاطب بامیر سعید

اللهم صل وسلم علی محمد النبی نورک
وعلی افواره کما تحبه وترضاه
وتشفعه فینا وترحمنا

ذکر کیفیت ختم بقصد ترک تحریر نامہ درد با دیگر مطالب

بسم اللہ الرحمن الرحیم

نحمد اللہ و نستعینہ و نصلی علی رسولہ محمد و نستشفعہ و علی آلہ و اصحابہ و اتباعہ اجمعین دریں سال کہ آغاز چہاردہ صد است قصد ترک تحریر این نامہ درد نا پایان پذیر کہ سرگذشتی ست ذکر است نمودم مگر آنچہ او سبحانہ خواہد فافوض امری الی اللہ و لاحول و لا قوۃ الا باللہ شعر

یارب تو لطیاردمسازرسان آوازہ دردم بہم آوازرسان

و این نامہ درد را از ضرر موافقان و مخالفان محفوظ داشتہ مشرف نظر محبوب پاک اللہ تعالی فی حبالہ رسان بدعا ما را مشرف بمغفرت گردان ربنا لا تواخذنا ان نسینا او اخطانا اللہم صل و سلم علی محمد ابن نورک علی انوارہ کما تحبہ و ترضاہ و تشفعہ فینا و ترحمنا۔

تمت

صحت نامہ تذکرۃ الحق

صفحہ	سطر	غلط	صحیح	صفحہ	سطر	غلط	صحیح
۱	۵	بتغیر	بتغیرِ	۳۹	۹	کسرا	کس را
دیباچہ متن				۴۰	۱۵	دجود	وجود
۱	۳	الولایۃ دلیلہا	الولایۃ دلیلہا	۴۱	۷	فبالمعنی	فبالمعنی
۶	۴	متبعون	مُتشبعُون	۴۲	۱۳	منہ	منہ
۹	۹	شفعہ	شفعہ	"	۱۴	فیتحقق	فیتحقق
۱۲	۱۳	خواندنیہا	خواندنیہای	"	۱۵	حقیقی	حقیقی منہم
۱۴	۵	ذہن ہا	ذہنہا	۴۳	۱۵	الا	آلا
۱۶	۴	نصہ	بقیہ	۴۴	۱۴	الدائر	الدائر
۱۸	۲	نصور	حضور	۴۵	۲	مجازیا	مجازیا
"	۱۳	باعسان	باحسان	۴۶	۱	بحاج	بحتاج
۱۹	۱	صلع	ضائع	"	۴	الدی بدلالۃ	الذی بدلالۃ
۳۱	۱۱	نعت	لغت	"	۱۳	باخرہ	باخرہ
۳۲	۱۲	حدا	خدا	۴۷	۳	البعیر	التعبیر
"	۱۴	خرف	خوف	"	۸	توفیقیہ	توقیفیۃ
۳۳	۱۰	شفاعہ	شفاعۃ	"	۱۱	اخر	اخَر
۳۵	۴	نمیگوییم	میگوییم	"	۱۲	اخر	اخَر
"	۱۴	وجمیع	جمیع	۴۸	۴	لمبنی	لمبنیٰ

صفحہ	سطر	غلط	صحیح
۴۹	۴	ہو	ہو
״	۱۴	حکمہ	حکمہ
۵۰	۱	الواضع	الوضع
״	۲	بالتخصیص	بالتخصیص
״	״	لتحقق	لتحقق
״	۳	لیقتضی	لیقتضی
״	۴	وجہ	وصف
״	״	بالوضع	بالوضع
״	۵	ان اعتبر	ان اختبر
״	״	الوضع	الوضع
	۱۳	موجودۃ	موجودۃ
״	۴	ہو	ہو
۵۱	۱	تخصصر	تخصص
״	״	والحرف	والحرف
״	۶	اقامہ	اقامتہ
״	״	شی لشی	شی لشی
״	۱۳	لا ہما لہما	لا ہما لہما
״	۱۴	من	من
״	۱۵	فتشبہا ماہ	فتشبیہہا

صفحہ	سطر	غلط	صحیح
۵۲	۱۰	اسناد	بالاسناد
״	۸	الجنسیہ	الجنسیتہ
۵۲	۱۱	تعیین	تعیین
۵۳	۱۴	بالایعاضہ	بالایعارضہ
۵۴	۱	بعدم ترتب	فعدم ترتب
״	۱۳	ثبوت	ثبوت
۵۵	۱	ترتب	ترتب
״	۴	لایجوز	لایجوز
״	۵	ظاہرا	ظاہرا
״	״	لایقصدہ	لایقصدہ
״	۱۱	بضدہ	بضدہ
۵۶	۳	المصداق	المصداق
۵۸	۱۰	ابنار	اِبنار
۵۹	۳	ابنار	ابنار
۶۱	۱۱	فانی عمن المحار	فانی عمن المحل
״	۱۳	حقا اوکان	حقا دکان
״	۱۵	ہذا باطل	ہذا باطل
۶۳	۳	فیما	فیہما
״	۴	تفرض	تفرض

صفحہ	سطر	غلط	صحیح	صفحہ	سطر	غلط	صحیح
۱۴۰	۹	آتینا	باتینا	۱۵۲	۶	لایحتاج	لایحتاج
۱۴۲	۴	ابتدائہم	ابتدائہم	〃	۱۳	تجرتبہا	تجربتہا
۱۴۳	۱۰	اہل	اہل	〃	۱۴	والموات	والموت
۱۴۶	۱	اہل	اہل	۱۵۳	۶	لاای لایتعلق	لاان ایسے لایتعلق
۱۴۷	۵	احتثت	اجتثت			بمابعدہ	م بمابعدہ
۱۴۹	۴	المطہم	المطہم	〃	〃	فیرزقون	فیرزقون
〃	۵	موابد	موائد	۱۵۴	۱۱	ای	اي
〃	۱۵	احتثت	اجتثت	۱۵۵	۱۴	تعتید بتعتید	تقیید بتقیید
۱۵۰	۹	فنبہ	فنبہ	۱۵۶	۴	یالاونبیا	بالانبیاء
〃	۱۴	معبہ لنرفع	مبنیہ لنرفع	〃	۹	ماقتل	ماقتل نایۂ
*	۱۵	جا ز	جائز	۱۵۷	۴	ما منی	ما بنی
۱۵۱	۱	مبنیۃ	مبنیۃ	〃	۱۱	ابنابہا	ابنائہا
۱۵۱	۲	التبین	التبیین	۱۶۱	۱۴	شار	شائز
〃	۱۱	ریسمی	ویسمی	۱۶۳	۲	یجوزہ	یجوزہ
	۱۵	ویری عموما	ویری عموما	〃	۶	احاطہ	احاطۃ
		قد لبعض	وقد لبعض	۱۶۸	۱۲	بتاخر	بتاخر
۱۵۱	۱	حضور حوا وسیدہ	حضور حوا وسیدہ	〃	۱۳	متاخرحاسر	متاخرین
		مریم وما نعلم	ومریم وقت	۱۶۹	۸	شی	شیٔی
		حضرت رحمۃ للعالمین صلعم	حضرت رحمۃ للعالمین صلعم وما نعلم	〃	۱۵	تحبا	بحتا

صفحہ	سطر	غلط	صحیح	صفحہ	سطر	غلط	صحیح
۲۵۴	۲	مبادی	مساوي	۲۹۶	۱۵	اکلش	اکلش
۲۵۶	۱۵	بتقابلش	بتقابلش	۲۹۹	۸	اوصافی	اوصانی
۲۶۱	۱۵	معرفه	معرفة	۳۰۰	۲	ادار	اداته
۲۶۲	۱۴	جوارشں	جوارشں	۳۰۱	۳	منشب	منسب
۲۶۳	۶	انفعلُ	اتّعّلُ	۳۰۲	۱۴	حسنه	حسنة
۲۶۴	۱	وحال آنکه	وحال آنکه	۳۰۳	۷	وفی الدرالمنظم	وفی الدرالمنظم
۲۶۵	۱۴	دنا	دَنا	۳۰۸	۴	حسنه	حسنة
۲۶۸	۱۰	وآن	وآن	۳۰۹	۱	واعلموا	واعلموا
۲۶۹	۱۲	والمخفضون	والمخفقون	۔۔	۲	مجالس	مجالس
۲۷۰	۸	جیوان با	حیوان با	۳۱۰	۴	یحدث	یحدِث
۲۷۲	۷	برا	بَرّا	۳۱۲	۵	لتعارص	لتعارض
۲۷۷	۱۴	النسقبه	النسفبة	۳۱۳	۱۴	حاله	حالہ
۲۹۲	۹	حامل	عامل	۔۔	۱۵	تتحخش	تشخخش
۲۹۱	۱۱	ذکواه	ذکواة	۳۱۴	۵	فذکر	فذکر
۲۹۲	۱۴	باسم الله سبحا	باسم الله سبحانه	۔۔	۱	بشتملها	بشتملها
۲۹۳	۴	سه ازجمله	نسبته ازجمله	۔۔	۸	صیلعم	صلعم
۔۔	۵	ضر	مضر	۔۔	۹	توقروه	توقروه
۔۔	۱۳	نب	نسب	۔۔	۱۲	وتقیبه	وتقید
۲۹۵	۱۳	تخصیص	تخصیص	۳۱۵	۱	لعدم الانخفاف	لعدم الاستخفاف

صفحہ	سطر	غلط	صحیح
۳۱۶	۱۰و۱۱	اشبہ سمتا	اشبہ سمتاً
۳۱۶	۱۱	ہدیا و دلاً	ہَدیا و دُلاً ہدیا بالفتح والکسر سیرت صراح آلدل قریب المعنی من الہدی وبما من السکینۃ والوقار فی الہیئۃ والمنظر والشمائل وغیر ذلک صراح
۳۲۰	۱۰	فی معہ	فی منعہ
۳۲۱	۹و۱۰	ان یخضع و یخشع و یتوقر و یسکن	ان یخضعَ و یخشعَ و یتوقرَ و یسکنَ
〃	۱۵	الاسہ	الامۃ
۳۲۴	۱	یذکر اللہ	بذکر اللہ
۳۲۵	۱۲	احول	اُحوَلُ
〃	۱۵	والاستمداد	والاستمدادَ
۳۲۶	۱۱	بعث	بُعِثَ
〃	۱۳	محتسبا	محتسباً

صفحہ	سطر	غلط	صحیح
۳۲۸	۹	وقوموا	وقوموا
۳۲۹	۶	فانطلق	فانطلقَ
۳۳۱	۶	ورشفا	ورشفانِ
〃	۱۴	المدینۃ	المدینۃ لہ
۳۳۲	۱۵	الحافظ الیزار	الحافظ البزار
۳۳۵	۱۰	الکعبۃ	الکعبۃَ
〃	۱۱	استدبار القوم	استدبارَ القوم
۳۳۶	۱۴	وقد صرح	وقد صُرِّح
۳۳۸	۱۲	تمثل	فمُثِّل
۳۴۰	۱	مکوف	مکفوف
۳۴۱	۱	الک	آلک
۳۴۵	۱	الی آخرہ ما	الی آخرہا
〃	۶	من الایمہ	من الائمۃ
〃	۱۰	السکینہ	السکینۃ
〃	۱۳	وخزّ	وخزۃ
۳۴۶	۲	وبرکاہ	وبرکاتہ
۳۴۷	۶	فی زبرہم	فی زبرہم
۳۴۸	۸	العلیہ	العلیۃ
۳۴۹	۳	مماذکرقال	مماذکرقال

صفحہ	سطر	غلط	صحیح	صفحہ	سطر	غلط	صحیح
۳۷۴	۱۱	دلالۃ	دلالۃ	۳۹۱	۵	ثبوت سلب	ثبوت وسلب
۳۷۵	۳	کمان	کمان	〃	〃	ولایستاذنک	ولایستاذنک
〃	۱۴	ان تحقق	ان تحقق	۳۹۰	۶	ازاحہ	ازانچہ
۳۷۶	۲	بردہ	بردہ شود	〃	۱۴	انفعوا	انفقوا
〃	۴	گردد	گردد	۳۹۸	۷	مرعومات	مزعومات
〃	〃	نتابع	تتابع	〃	۱۲	الا المنقین	الا المتقین
۳۷۷	۱	فصل	فصل	۳۹۹	۸	نہ آرند	ندارند
〃	۵	مانغ	مانع	〃	۱۱	نیسب	نیست
〃	۱۴	دثٌ	در حدیث	۴۰۰	۱۴	عزا	عزآ
۳۸۰	۱	کرمہ	کریمہ	۴۰۲	۱۴	نحشر المنقین	نحشر المتقین
〃	۲	بکشف	یکشف	۴۰۵	۸	بنابر	بنابر
۳۸۸	۷	وسی	ونہی	۴۰۷	۳	خلاف این	خلاف این
〃	۸	وتمحمن	وتخمین	۴۰۹	۲	خارج است	خارج است
۳۹۳	۱۴	محتاح	محتاج	〃	۴	موسان	مومنان
۳۹۴	۷	تحقق	تحقق	〃	〃	مرتب	ترتب
۳۹۵	۱	فبہا	فیہا	۴۱۴	۱۲	ششروط	مشروط
〃	۲	برامۃ	براہمۃ	۴۱۶	۲	فیسعدنی	فیقعدنی
〃	۱۴	اصل	استقل	۴۱۸	۴	دہغانان	دہقانان
۳۹۶	۴	شیوت اتحاد	ثبوت اتحاد	۴۲۱	۵	اندر	اندر

صفحه	سطر	غلط	صحیح	صفحه	سطر	غلط	صحیح
۴۲۱	۵	مزدد	مترده	۴۳۱	۱۲	درنه	درنه
۴۲۲	۱	نسق	نسق	۴۳۲	۷	ربما ما بود الذین	ربما یود الذین
״	۶	ممیزر	ممیزر	״	۱۱	فیعیر الذین	فیعیر الذین
״	۷	قدام الصادقین	قدام الصادقین	״	۱۳	فیشفون	فیشفعون
״	۱۴	زعین المعانی	از عین المعانی	۴۳۳	۹	سروق	موافق
۴۲۴	۴	عام است	عام است	۴۳۵	۷	فی السماء	فی السماء
״	۱۵	ذهبی	ذهنیٔ	۴۴۲	۱	من خیر	من الخیر
۴۲۵	۴	بشفوع	بمشفوع	״	۸	بعدُ	بُعد
״	۱۵	ستم	هستم	۴۴۳	۱۵	یفتح للناس	یفتح الله للناس
۴۲۶	۱۲	لایضلهٗ	لاتعقلهٗ	۴۴۴	۴	پس آن	پس آن
״	۱۴	رہرکه	و هرکه	״	۹	احدی الحسنیین	احدی الحسنیین
۴۲۷	۲	ینفی	یُنفی	״	۱۲	بمرادات	بمرادات
״	۹	بحمابت	بحمایت	۱۴۵	۱	اضامی	اضافی
۴۲۸	۳	ذیگران	دیگران	״	۶	خرید	خرید
۴۲۹	۱	کذب	کذب	״	۱۲	لا ستکی	لا تشکی
״	۹	کذب	کذب	״	۱۳	فی ظلمه	[illegible]
۴۳۰	۳	کذب	کذب	۴۴۶	۱۲	[illegible]	[illegible]
״	۱۰	مخبر به	مُخبر به	۴۴۹	۱۱	[illegible]	[illegible]
״	۱۲	مزده	مژده	۴۵۰	۷	[illegible]	[illegible]
״	۱۲	ابهام	ایهام	״	۱۵	الا تیمدا	[illegible]

صفحہ	سطر	غلط	صحیح	صفحہ	سطر	غلط	صحیح
۴۵۱	۴	نحدد	تجدد	۴۶۸	۵	وحودی	وجودی
"	۱۳	ہمہ	ہمہ	۴۷۰	۴	و مالہ	و مالہا
۴۵۳	۱۰	ہرچہ جزبافوق	ہرچہ جزبافوق	۴۷۱	۱۰	اعتبار	اعتبار
۴۵۴	۵	باحاطہ	باحاطۃ	۴۷۲	۴	کلمہ	کلمہ طیبہ
۴۵۵	۱	نغینش	تعینش	۴۷۴	۹	علی الصلوۃ وصلی	علی الصلوۃ والصلوۃ
"	۱۵	نعلق	تعلق	۴۷۷	۱۱	من یہدیہ	ان یہدیہ
۴۵۷	۶	دلالۃ	دلالۃ	"	"	بشرح	یشرح
۴۵۸	۲	نوسع	توسع	"	۱۲	صد	صدر
۴۵۹	۷	بہرکہ	بہرکہ	۴۸۰	۷	اضطرابیت	اصطرابیت
	۱	موبی	ابراہیم	۴۸۵	۲	مرتد	مرتد
۴۶۱	۸	شانیہ از	شانیہ را	"	۱۵	سردر	سیردر
"	۹	نحققیہ	بحققیہ	۴۸۶	۸	وجو	وجود
۴۶۳	۱	باعتبار وصول	باعتبار خصوصیۃ وصول	۴۸۹	۵	نظرا	نظر
"	۹	بجمیع	جمیع	۴۹۰	۴	مبنی	مبنیٰ
"	۱۲	نطرا	نظرا	"	۱۰	متضمنہم	متضمنہ وہم
۴۶۴	۷	رچہ	ہرچہ	۴۹۱	۱۲	نیاید	نیابد
۴۶۵	۱	تنشخص	تشخص	۴۹۲	۹	برچہ	ہرچہ
۴۶۶	۹	تعیین	تعیین	۴۹۴	۱۳	تعیین	تعیین
"	۱۳	باعتبار	و باشد	۴۹۵	۴	سیر	سیمیر

صفحہ	سطر	غلط	صحیح	صفحہ	سطر	غلط	صحیح
۴۹۰	۵	صفحه	صفحة	۵۱۴	۱	الی	اِلیَّ
〃	۲	ادراکش	ادراکِش	۵۱۷	۴	عدم	عدم
۴۹۶	۶	سپه	سیه	〃	۲	تحسنات	بحسنات
۴۹۷	۵	مولانا	مولٰنا	〃	۱۵	بستی	پیشتی
〃	۱۱	سد	الله	۵۱۸	۵	بهامشبه	بهامشه
۴۹۹	۷	فراعت	فراغت	〃	۱۱	خر	خبر
〃	۱۵	خسر	جُز	۵۲۰	۱۱	ـه	به
۵۰۰	۱۴	بجتنبوا	تجتنبوا	۵۲۲	۲	امعةً	اِمّعةً
۵۰۴	۲	اسے	ایسے	۵۲۳	۴	نارک	نازک
۵۰۷	۱	انفصال	انفصال	۵۲۴	۳	دای	خدای
۵۰۸	۱	موجبه	موجبه	〃	۴	قریبهم	قربهم
〃	۲	تبین	تبیین	۵۲۸	۱۳	نیابد	نیاید
۵۱۰	۲	ای	ای	۵۳۱	۱	بابسب	بالسبب
〃	۱۵	انه هو السمیع العلیم	انه سمیع علیم	〃	۸	فزیاده	فزیادت
۵۱۱	۲	هو	هی (آخر رکوع سوره اعراف)	〃	۱۴	للاسینان	للاستیناف
〃	۱۱	مرکوه	موردة	۵۳۲	۵	غفنت	غفلت
۵۱۳	۳	هرچه کبرد	هرچه گیرد	۵۳۴	۱	اذکروا	واذکروا
〃	۴	تعصبل	تفصیل	〃	۱۴	بمظهرت	بمظهریت
〃	۱۵	کاام	کلام	۵۳۷	۱۲	علیاه	علیا

صفحہ	سطر	غلط	صحیح	صفحہ	سطر	غلط	صحیح
٥٤٠	١٥	ہ بنیات	بہ بنیات	٥٦٧	٣	متقابلہ	متقابلہ
٥٤٢	١٣	بنہان	پنہان	٥٧١	٦	فالقرار	فالفرار
٥٤٥	٣	حجاب	حجاب زر	٥٧٣	٢	تعالی	سبحانہ
″	١٣	مسجودیہ	مسجودیۃ	٥٧٥	٩	تاتعبدون	ماتعبدون
٥٤٩	٣	مبدرۃ	مُبَدَّرۃ	″	١٥	ایمان زاجب	ایمان برود جب
″	٤	منظرہ	مُنظّرۃ	٥٧٩	٤	واضافہ	وآضافۃ
″	٩	د	و [illegible]	″	١٣	نصدیق	تصدیق
٥٥٢	١٣	لالۃ	دلالۃ	٥٨١	١٤	ولاپت	ولایت
″	″	تامتناہی	نامتناہی	٥٨٣	٧	نعرف	عرف
″	١٠	لہ	کہ	٥٨٤	٨	ربوبیۃ	ربوبیۃ
٥٥٥	٨	لنحبطن	لیحبطن	″	٩	استغبار	استغفار
٥٥٦	٧	بنخیل	بغسل	″	١١	موبدا	ہویدا
٥٥٩	٩	رودا	روداد	٥٨٥	٥	بالموجودت	بالموجودات
٥٦٠	٥	فجری	فخری	٥٨٦	١٠	قالتہ	فالتہ
٥٦١	٣	تام	تمام	″	١١	محمد	محمد صلعم
″	٨	ضلعم	صلعم	″	١٢	مخصل	محصلت
٥٦٣	٧	الہیہ	الہیۃ	٥٨٧	١١	معیشی	معینی
″	١٥	حمود	جمود	٥٩٠	١٣	نبتیا	نبتیاہ
٥٦٥	٣	آلہ	اِلٰہ	٥٩٢	١	کون	اکون
″	٩	الہہ	الہۃ	″	٦	الحدیث	الا الایمان لمن

لامحبۃ لہ الحدیث

صفحہ	سطر	غلط	صحیح	صفحہ	سطر	غلط	صحیح
۵	۱۵	نزولش	نزولشہ	۶۰۴	۷	ھم	ھم حق مر
۵۹ [cut]	۱۴	شبهش	شبههش	۶۰۵	۲	ایمان وعمل وتقلید	ایمان وعمل وتقلید
〃	〃	صایع	صانع	۶۰۶	۲	لصالحات	الصالحات
۵۹ [cut]	۳	مصنوع	مصنوع اول است	۶۰۸	۲	عوارضه	عوارضیه
〃	۱۳	مدادالکلمات	مدادالکلمات	〃	۱۵	همان	همان
〃	〃	ان تعنند	ان تنفد	۶۰۹	۳	صاحبش	صاحبیش
۵۹ [cut]	۱۴	مافی حده	مافی حده	〃	۴	لاسبب	للسبب
۵۹ [cut]	۱۴	مصنوع	مصنوع	۶۱۱	۵	ونزل	ومنزل
۵۹ [cut]	۳	بزرگ	بزرگ +	۶۱۴	۶	وابالهم	وابالهم
〃	〃	فضل	فضل	۶۱۷	۶	تقلید	تقلید
〃	۶	دردمندے	دردمندے	۶۲۰	۱۴	وملتزم بحبه	وملتزم بحبه
۶۰۰	〃	اولیسراست	اولیتراست	۶۲۱	۱۵	حقیقه	حقیقیه
〃	۶	الی یوم	الی یوم	۶۲۴	۱۲	درمتنازع	ومتنازعم
		علی اصغر	علی اصغر صبر	۶۲۶	۳	فضل	وفضل
۶۰۱	۱۴	یعلم فی الغد	یعلم مافی الغد	۶۲۷	۳	برهمه	مرهمه
۶۰۲	۳	مد	معد	〃	۴	مشه	اشد
〃	۱۳	فرد	فرو	〃	۶	فی الموجود	فی الوجود
۶۰۳	۱۵	مرسل	مرسل	۶۲۸	۱۴	بحبه	انجبه
۶۰۳	۳	دین	دین	۶۳۰	۳	بعض	بعضی

صفحہ	سطر	غلط	صحیح	صفحہ	سطر	غلط	صحیح
۶۴۲	۱۰	مبارک	مبارک حضرت	۶۰۶	۱۵	بشفعہ	بشفعۃ
"	۱۴	پس روح	پس ارواح	۶۵۸	۳	علیہ وسلم	علیہ وعلی آلہ وسلم
۶۴۸	۱۵	ارساد	ارشاد	"	۴	مستغرقا	مستغرقۃ
۶۴۰	۳	برسول اللہ تعالیٰ صلعم	رسول اللہ تعالیٰ صلعم	"	۸	معہودہ ذہنیہ	معہودۃ ذہنیۃ
"	۴	لاالٰہ الا اللہ	لاالٰہ	"	۹	شفعہ	شفعۃ
"	۵	ہر تفصیل	بہتر تفصیل	۶۵۹	۱	فسال	فسُئل
۶۴۴	۱	الف بال	ا بال	"	۵	فیجیر	فیجبر
"	۱۳	نی استقرار	بی استقرار	"	۱۵	ق صلے	ق صلے
۶۴۵	۳	باشد	باشدس	۶۶۴	۱۴	اگر	اگر مرد
"	۴	بالمعانی	بالمعانی م	"	۱۵	محبوبتبش	محبوبتبش
۶۴۸	۱۵	توجہہ	توحد	۶۶۷	۲	اللہ تعالیٰ انیر	اللہ انیر
۶۵۰	۴	موجد	موحد	۶۶۷	۱۲	ہدی	ہُدی
"	۷	قول	قبول	۶۶۸	۳	کم	گم
۶۵۵	۱	وبخاصیت	بخاصیت	"	۱۴	والسوحیہ	والسبوح
"	"	قلوبنا	قلوبنا الخ	۶۶۹	۷	بصرت	بصرتَ
"	۴	بخشندہ	بخشندۂ	"	۹	وماذکر	وماذُکر
۶۵۶	۱۱	فیہ امتناع	فیہ الامتناع	۶۷۱	۹	اللہ	للہ
۶۵۷	۶	توسوس	توسوس	۶۷۳	۲	تقدمتہ	تقدمتہ
"	۱۴	محمد	محمد	"	۳	وصف الرحمن	تعالیٰ وصف الرحمن

صفحہ	سطر	غلط	صحیح	صفحہ	سطر	غلط	صحیح
٦٧٣	٦	والفضل ع	والفضل مع	٦٩٦	١٠	الاہوار	الابوار
٦٧٦	٧	منکر	مُنکَر	〃	١٢	قول	فول
٦٨٠	٢	ابن عباسؓ	ابن عباسؓ	٦٩٧	٢	قول	فول
〃	٣	قال	قال	〃	٧	محبوبتیہ	بمحبوبتیہ
٦٨٣	٥	ذات ع	ذات مع	〃	٥	اجب	احب
〃	١٥	ار	از	〃	٨	بالمغصد	بالمقصد
٦٨٤	٢	میپازد	میسازد	٦٩٩	٧	وعلیکم	علیکم
٦٨٦	٣	مبین ٥	مبین ۰	〃	١٣	لا یدری	لا یُدری
〃	٤	یلحقوا بہم	یلحقوا بہم ط	〃	١٥	بان	بان
〃	٥	یشار	یشارط	〃	〃	التاوبل	التاویل
〃	١١	الحکیم	الحکیم ۰	٧٠٠	١٠	فیکم	فیکم
٦٨٧	١٠	تعالی	تعالی صلعم	٧٠١	١١	تفسیر	تفسیر
٦٨٨	١	راست آ	راست آمد	〃	١٥	التی	التی
〃	٣	مجرورَ	مجرور	٧٠٤	١	جوار	جواز
〃	٦	ازین	این	〃	〃	بجوزه	یجوّزه
٦٩٥	٦	وقد تری	وقد تری	٧٠٤	٣	فلاتکفرون	فلاتکفرون
٦٩٦	٣	قویت	قُوِّیتَ	〃	٦	علیة	علةً
〃	〃	نظرفیتها	لنظرفیتها	٧٠٦	٨	فالی	فالی
〃	٩	المحل	المحل مع	〃	١٤	بماخودها	بماخوذها

صفحه	سطر	غلط	صحیح	صفحه	سطر	غلط	صحیح
۷۰۶	۱۴	لماہیتہ	لماہیتہ	۷۲۸	۷	مجیبۃ	مجیئۃ
۷۰۷	۱	فمدللہ	فمدللہ	۷۲۹	۱۲	محبئہ	محبئیہ
〃	۹	تقسیم التعینات	تقسیم التعینات	۷۳۲	۴	مخبنیۃ	محبئیۃ
۷۰۸	۹	ذہنیۃ	ذہنیۃ	۷۳۴	۱۳	منکر	متفکر
〃	۱۴	سوئیۃ	سوّیۃ	〃	۱۴	ثرت	کثرت
〃	〃	حکی بقی	حکی ابقی	۷۳۵	۴	مبنی	مبنی ا
۷۰۹	۳	حسین	حین	〃	۱۲	نافرمان بر	نافرمان بری
〃	〃	سبنے	بنی ا	۷۳۷	۲	دردمندان	دردمند
۷۱۱	۳	ضور	ضوئہ	۷۳۹	۳	المددابجل	المدد والجعل
〃	۱۲	مبنی علیہ	منبی علیہ	〃	۴	وجہ	وجہ
۷۱۲	۲	من بعضہا	من بعضہا	۷۴۲	۱	الافعال	الافعال
〃	۴	نشابہ	تشابہ	〃	۱۲	ومتضمن	ومتضمن
۷۱۶	۱۵	سہا . .	شہادت بحق	۷۴۳	۱۰	موجودات و	موجودات و
۷۱۹	۱۰	شاید	شاہد	〃	۱۵	تیفیو	تیفیئو
۷۲۲	۹	جائی است	جائی است	۷۴۵	۲	ظلوما وجہولا	ظلوما جہولا
۷۲۴	۱۴	نعمۃ	نعت	۷۴۷	۳	فما للظالمین نصیر	فما للظالمین من نصیر
۷۲۴	۷	لتعلمنہ	لتعلمنہ	۷۴۸	۱۵	[illegible]	درسورہ فاطر برتنبیہ
۷۲۵	۳	المحبئیہ	المحبئیۃ	۷۵۱	۲	بلاغت این	بلاغت این
۷۲۸	۱	انیکم	انبئکم	۷۵۲	۳	تضمنا	تضمنیا

صفحہ	سطر	غلط	صحیح	صفحہ	سطر	غلط	صحیح
۷۷۹	۶	نہبل	منہبل				
۷۸۰	۱۴	تسلیماً	تسلیماہ				
۷۸۱	۱۴	وسلم	وسلم				
۷۸۴	۲	بکلہن	بکلہن				
۷۸۷	۳	ہارونی	ہارونی				
۷۹۰	۱	سید بخش بھکری	سید بخش ز بھکری				
۷۹۲	۶	مشتمل	مشتمل بقاد				